

ΠΑΤΡΙΣ

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΠΡΩΙΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ

Οι σφαγές του Ηρακλείου

25 Αυγούστου 1898 - 110 χρόνια μετά

Με εισαγωγική αναφορά
του κ. Στυλιανού Αλεξίου

ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΓΕΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

ΕΝΩΣΗ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Εγγύηση ποιότητας από το 1927

Περιεχόμενα

Η εικόνα στο εξώφυλλο

Το Ηράκλειο έπαυσε να υπάρχει ως χριστιανική πόλη, έγραφε λίγες μέρες μετά τις σφαγές ο Ελευθέριος Βενιζέλος στο φίλο του Νικόλαο Πιστολάκη, εκφράζοντας τη θλίψη και την απογοήτευσή του για τα όσα είχε μάθει ότι έγιναν εκείνη τη μαύρη Τρίτη, που το ημερολόγιο έδειχνε 25 Αυγούστου 1898. Η φωτογραφία απλώς επιβεβαιώνει τη διαπίστωση του Κρητικού επαναστάτη και κορυφαίου πολιτικού της εποχής. Η θλίψη κυριαρχεί. Το Ηράκλειο στο γκρίζο, μετά τους ποταμούς αίματος και τις στάχτες, εξαιτίας της μανίας των βασιβουζούκων, της ανοχής ή της καθοδήγησης της τουρκικής διοίκησης, αλλά και της αδιαφορίας των ευρωπαϊκών δυνάμεων και κυρίως της Αγγλίας, που είχε στην ευθύνη της την περιοχή μας. Οι Άγγλοι αντιμετώπισαν με υπεροψία τις προειδοποιήσεις του Εκτελεστικού και της Συνέλευσης για τις διαφαινόμενες τουρκικές αγριότητες.

Η εικόνα δείχνει την πύλη του μώλου, από την πλευρά του λιμανιού, λίγες μέρες μετά την τραγωδία, η οποία ξεκίνησε ακριβώς από αυτό το σημείο, και οδήγησε τελικά στην απελευθέρωση της Κρήτης από τον τουρκικό ζυγό.

Ο φωτογράφος δεν μας είναι γνωστός.

(Αρχείο Ι. Μουρέλλου, Ιστορικό Μουσείο Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

ΕΠΕΤΕΙΑΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ
Κρήτη: Οι σφαγές του Ηρακλείου
ΕΚΔΟΣΕΙΣ Α. ΜΥΚΩΝΙΑΤΗΣ Α.Ε.
Υπεύθυνος έκδοσης -ύλης
Αλέκος Α. Ανδρικάκης - email: andrikakis@patris.gr

Φωτοσύνθεση: Μαρία Γεμιτζάκη, Ρούλα Κολοβού, Ελένη Μπουχαλάκη, Λίνα Τσινάβου.
Διορθώσεις: Χρυσούλα Κιμιωνή
Σελιδοποίηση: Μαρία Σούλα.
Διανεμήθηκε δωρεάν με την εφημερίδα "ΠΑΤΡΙΣ" την Παρασκευή 5 Σεπτεμβρίου 2008

Βιβλιογραφία - Πηγές

-Bothmer Heinz, "Kreta in Vergangenheit und Gegenwart", Leipzig 1899
-Couturier, Henri, «Η θέσις αυτής εξ απόψεως του διεθνούς δικαίου» κατά μετάφρασιν αρχιμ. Τιμοθέου Βενέρη, Ηράκλειον, εκ του τυπογραφείου «Ίδη», 1911
-Γαλανάκη Ρέα, «Ο Αιώνας των Λαβυρίνθων», εκδόσεις Καστανιώτη 2002
-Γεωργιάδης Γερμανός, ιερομόναχος Χρυσοπηγιώτης ο Κρης, «Κρητική Μούσα», εν νήσω Χάλκη 1898
-Δετοράκης Θεοχάρης, «Ιστορία της Κρήτης», Αθήνα 1986
-Δετοράκης Θεοχάρης, «Σφραγίδες Κρητικής Ελευθερίας (1821-1898) : έκδοση για την εκατονταετηρίδα της Κρητικής Ελευθερίας (1898-1998)», προλογίζει Στυλιανός Αλεξίου, Εταιρία Κρητικών Μελετών, Ηράκλειο 1998
-«Η τελευταία φάση του Κρητικού Ζητήματος», Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, Ηράκλειο 1998
-Καζαντζάκης Νίκος, «Ο καπετάν Μιχάλης», εκδ. Ελ. Καζαντζάκη, Αθήνα 1964
-Καρέλλης Μανόλης, «25 Αυγούστου 1898. Η μεγάλη σφαγή του Ηρακλείου», ανάτυπο, Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, Ηράκλειο 2001
-Κούνδουρος Ρ. Μανούσος, «Ιστορικαί και Διπλωματικαί Αποκαλύψεις, Ιστορικά γεγονότα 1890-1923», Αθήνα, επανέκδοση 1997
-Μαρκίδης Θρασύβουλος, «Δια την ιστορίαν : ήτοι 83 έγγραφα επίσημα των Τούρκων πασσάδων Ηρακλείου Edhem & Chevki αποσταλέντα μετά τας σφαγάς της 25ης Αυγούστου 1898 προς τον Άγγλον ναύαρχον Noel, τους προξένους κλπ.», εκδ. Αλεξίου Σπυρ., Εν Ηρακλείω 1906
-Μενεγάκης Γ.Μ., «Πατριωτικοί Φθόγγοι», 1904
-Μουρέλλος Ιωάννης, «Ιστορία της Κρήτης», Τυπ. Ερωτοκρίτου, παράρτημα εις Γ' τόμον, Ηράκλειο 1934
-Ξανθουδίδης Στέφανος, «Επίτομος Ιστορία της Κρήτης από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς» μετά προλόγου υπό Σπυρ. Π. Λάμπρου, εν Αθήναις, Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία, 1909
-Ξανθουδίδης Στέφανος, «Χάνδαξ - Ηράκλειον : ιστορικά σημειώματα», εκδ. Ι.Δ. Μουρέλλος, Εν Ηρακλείω 1927
-Παδουβάς Κώστας, «Κρήτη 1897-1913», Αθήνα 1913
-Παπαντωνάκης Σ.Ε., «Κρητικά: ήτοι συλλογή: α)των διπλωματικών εγγράφων της επαναστατικής συνελεύσεως, της συνελεύσεως των Κρητών, του Εκτελεστικού, των Ναυαρχών κ.τ.λ., β)των εγκυκλίων της συνελεύσεως και του Εκτελεστικού μετά σημειώσεων ιστορικών - 26 Ιουνίου 1897-9 Δεκεμβρίου 1898», Εν Χανίοις, Εκ του τυπογραφείου «Η Πρόοδος», 1901
-Σκαλτσούνης Ιωάννης, «Απομνημονεύματα αναφερόμενα εις την αναγέννησιν της Κρήτης», εν Χανίοις, εκ του τυπογραφείου «Η Πρόοδος», Ε.Δ. Φραντζεσκάκη, 1900
-Σολωμός Θεμιστοκλής , «Η 23 Οκτωβρίου 1898 (Ημέρα της απελευθερώσεως της Κρήτης)», Εν Οδησσώ, Τύποις Ν. Χρυσογέλου, 1898
-Σπανάκης Στέργιος, «Η οικογένεια των Καλοκαιρινών της Κρήτης», «Κρητικά Χρονικά», τ. ΙΔ' Ηράκλειον 1960
-Τζομπανάκη Χρυσούλα, «Χάνδακας, η πόλη και τα Τείχη», Ε.Κ.Ι.Μ., Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 1996
-Φουντουλάκης Κ., «Ιστορία της Κρήτης : από των αρχαιοτάτων μέχρι των καθ' ημάς χρόνων», Εν Αθήναις Εκδίδοται υπό Εμ. Μπλαζουδάκη. Εκ του Τυπογραφείου Νέαι Ιδέαι, 1903
-Χριστινίδης Γ. Νίκος, «Η άμυνα των Αρχανών 1889-1898 και η συμβολή της Εκκλησίας σ' αυτήν», Ηράκλειο 2008

Αρχεία ιστορικών εγγράφων και φωτογραφιών
-Ιστορικό Μουσείο Κρήτης
-Επαναστατικόν Αρχείον Επιτροπής Αμύνης Αρχανών
-Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου
-Δημοτικό Συμβούλιο Ηρακλείου

Εφημερίδες-Περιοδικά
Χρησιμοποιήθηκαν κείμενα από τις εφημερίδες και τα περιοδικά:
-Ακρόπολις, Εμπρός, Σκριπ των Αθηνών
-Αλήθεια, Αλλαγή, Δράσις, Ελευθέρα Σκέψις, Κρητικός Αγών, Νέα Χρονικά, Πατρίς του Ηρακλείου
-Περιοδικά, Κνωσσός, Κρητική Στοά

Φωτογραφίες
-Αρχείο Μουρέλλου του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης
-Τμήμα Αρχείων Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης
-Αρχείο Παλιάς Πόλης Δήμου Ηρακλείου
-Αρχείο κ Στυλιανού Αλεξίου
-Ιδιωτικά αρχεία
Φωτογράφοι Behaeddin, Gerolla και άγνωστοι φωτογράφοι της εποχής.

Βιβλιοθήκες
Οι εφημερίδες και τα βιβλία υπάρχουν, στη Βικελαία Βιβλιοθήκη Ηρακλείου, στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, στο Ιστορικό Μουσείο Κρήτης, στις βιβλιοθήκες των Πανεπιστημίων Κρήτης και Πατρών

Οι συγγραφείς των ιστορικών κειμένων χρησιμοποίησαν επίσης ντοκουμέντα από τα προσωπικά τους αρχεία.

Πολύτιμη συμβολή

Ιδιαίτερες ευχαριστίες για τις πολλές και πολύτιμες διευκολύνσεις που μας παρείχαν κατά το διάστημα της έρευνας, οφείλομε:

-Στον διευθυντή του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης κ. **Αλέξη Καλοκαιρινό**, κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης, και στους συνεργάτες του, κ. **Αγησίλαο Καλουτσάκη** επιμελητή της ιστορικής συλλογής και κ. **Γεωργία Κατσαλάκη** επιμελήτρια αρχείων και βιβλιοθήκης.

-Στον προϊστάμενο της Βικελαίας Βιβλιοθήκης κ. **Δημήτρη Σάββα**, τον προϊστάμενο του τμήματος Αρχείων κ. **Ανδρέα Σαββάκη** και το συνεργάτη του κ. **Στέφανο Γρατσέα**, που συνεργάστηκε μαζί μας στην έκδοση. Επίσης στον προϊστάμενο του τμήματος εφημερίδων και περιοδικών κ. **Μηνά Γεωργιάδη**, στην κ. **Άννα Πατεμτζή** και στην **Γεωργία Καρέλλη**, από το τμήμα μη δανειζομένων βιβλίων, στον κ. **Μύρωνα Δανδαρή** και στην **Μαρία Βαρδαβά**, από το τμήμα δανειζομένων βιβλίων.

Τα κείμενα και τα έγγραφα

Στα αναδημοσιευμένα κείμενα ή εκείνα των εγγράφων που μεταγράψαμε, διατηρούμε τη μορφή τους (ορθογραφία, σύνταξη, στίξη) προσαρμόζοντάς τα φυσικά στο μονοτονικό σύστημα. Διορθώσεις έγιναν σε ελάχιστες περιπτώσεις, όταν θεωρήσαμε ότι ένα τυπογραφικό λάθος ήταν οφθαλμοφανές ή αλλοίωνε το περιεχόμενο.

Σε άλλες περιπτώσεις ο αναγνώστης θα διαπιστώσει ότι ορισμένες λέξεις έχουν διαφορετικές γραφές (π.χ., πασσάς και πασάς, είναι και είνε, αρκετά ονόματα, κλπ). Δεν επιχειρήσαμε να διαμορφώσουμε μια ενιαία γραφή και διατηρήσαμε αυτή που υπάρχει στο κάθε κείμενο ή αυτή που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας του κάθε κειμένου ή ο συντάκτης των εγγράφων.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ

Η σφαγή του 1898 στο Ηράκλειο

Του **Στυλιανού Αλεξίου,**
ομότιμου καθηγητού
του Πανεπιστημίου Κρήτης

Οι πρώτες παιδικές αναμνήσεις μου στην δεκαετία του 1930, είναι από τις διηγήσεις των τότε ηλικιωμένων, που είχαν ζήσει την τρομερή εμπειρία της σφαγής των Χριστιανών από τους Τούρκους στο Ηράκλειο, στα 1898. Σε κάθε γειτονιά οι Ηρακλειώτες διηγούνταν επί πολλά χρόνια ποιοι σφάχτηκαν και ποιά σπίτια πυρπολήθηκαν.

Ο πατέρας της μητέρας μου Στρατής Βουρδουμπάκης κατοικούσε κοντά στο Μπεντενάκι. Όλοι οι συγγενείς ήξεραν ότι στο διπλανό σπίτι είχε σφαχτεί ολόκληρη η οικογένεια Σταματάκη: άντρες, γυναίκες, παιδιά. Εκεί όπου τώρα είναι το Ιστορικό Μουσείο, βρισκόταν το σπίτι του προξένου της Μ. Βρετανίας Λυσίμαχου Καλοκαιρινού, αδελφού του Μίνωος, πρώτου ανασκαφέα της Κνωσού. Τον έσφαξαν και έκαψαν το σπίτι με αποτέλεσμα και την καταστροφή πολλών ευρημάτων της ανασκαφής. Η απέναντι οικία Στεργιάδη, είχε επίσης θύματα.

Ακόμη πιο μακριά, στο τέλος της οδού Χάνδακος, κατοικούσαν ο ιατρός Στεφανίδης και ο πεθερός του Περίδης. Ο δεύτερος, που τόλμησε να βγει στο μπαλκόνι, πυροβολήθηκε από τον δρόμο και πέθανε, όπως μου είχε διηγηθεί ο αλησμόνητος φίλος Δημοσθένης Στεφανίδης. Όλα αυτά, μόνο από μια περιοχή του Ηρακλείου.

Στον δρόμο του λιμανιού, στην σημερινή οδό 25 Αυγούστου, που ονομάστηκε έτσι από την ημερομηνία της σφαγής, τα εκεί καταστήματα Χριστιανών εμπόρων, πυρπολήθηκαν όλα, και σχεδόν όλοι σφάχτηκαν, ενώ άλλοι από την ίδια περιοχή σώθηκαν καταφεύγοντας στον διπλανό καθολικό ναό και Μονή, όπου με προθυμία τους δέχθηκαν. Σχετικά στοιχεία θα δημοσιευθούν προσεχώς από την Μονή, που εδρεύει τώρα στα Χανιά. Πλήρη καταγραφή των δεδομένων της σφαγής έχει δημοσιεύσει ο Μανόλης Καρέλλης.

Είναι γνωστό ότι αιτία της σφαγής ήταν, όχι βέβαια το ότι οι τουρκοκρητικοί "καταπιέζονταν" από τους Χριστιανούς, όπως ελέχθη προ ετών σε κάποιο Συνέδριο, αλλά ένας άλλος εντελώς συγκεκριμένος λόγος. Οι Βρετανικές στρατιωτικές Αρχές που είχαν αναλάβει, μετά την Επανάσταση του 1896-97 την επιβολή της τάξης στο Ηράκλειο, ανέθεσαν το Τελωνείο και την είσπραξη των δασμών σε Χριστιανούς υπαλλήλους. Μια σημαντική υπηρεσία και μεγάλα χρηματικά έσοδα, περνούσαν έτσι από τις τουρκικές αρχές στα χέρια των Χριστιανών. Διευθυντής των "Φορολογικών Γραφείων", όπως ονομαζόταν τότε το Τελωνείο, είχε διορισθεί από τους Βρετανούς, ο αγγλομαθής Στυλιανός Μιχ. Αλεξίου. Ο ίδιος, ευρισκόμενος στο Τελωνείο κατά τη σφαγή, σώθηκε διότι οι Βρετανοί στρατιώτες εμπόδισαν τους Τούρκους να περάσουν την υπαρκτή τότε πύλη του λιμένος, αλλά το τυπογραφείο του στην τωρινή οδό Αργυράκη καταστράφηκε. Κατέφυγε την άλλη μέρα με το πλοίο στην Αθήνα, όπου είχε στείλει εγκαίρως την οικογένειά του, και εκεί εδημοσίευσε με όλες τις λεπτομέρειες τα σχετικά με τη σφαγή, σε αθηναϊκή εφημερίδα.

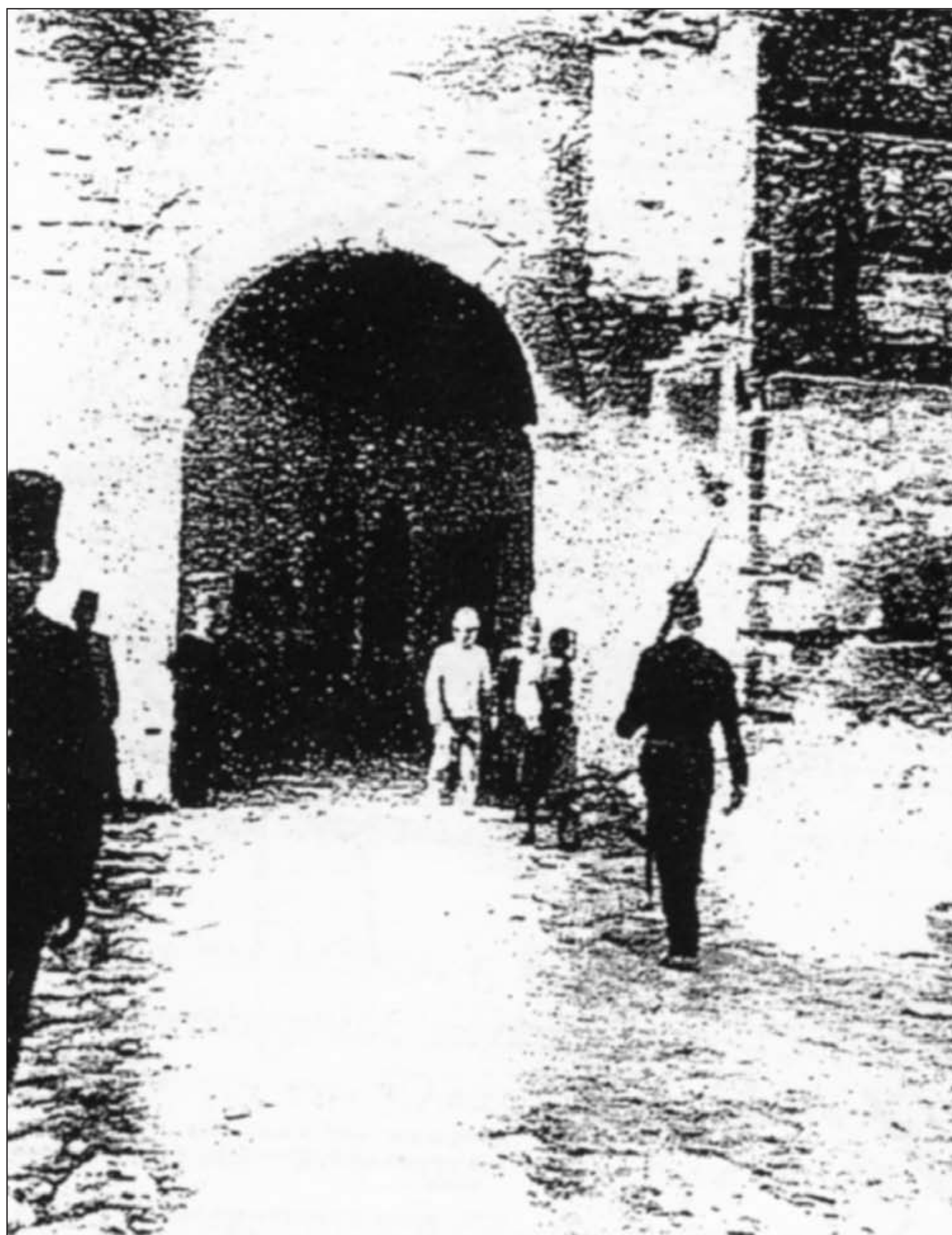
Μεταξύ άλλων αναφέρει ότι, ενώ η επίθεση των Τουρκοκρητικών άρχισε τις μεσημβρινές ώρες, μόνο το βράδυ επενέβησαν οι τουρκικές αρχές. Προφανώς αντιδρούσαν στην απόφαση των Βρετανών να αφαιρέσουν από αυτές το Τελωνείο.

Για τον παραπάνω λόγο η επίθεση των Τουρκοκρητικών στράφηκε αρχικά κυρίως κατά των Βρετανών στον χώρο του Τελωνείου και στο λιμάνι. Έπειτα χτύπησαν στην γειτονική οδό 25ης Αυγούστου, που πυρπολήθηκε ολόκληρη όπως δείχνουν οι μετά τα γεγονότα φωτογραφίες.

Ύστερα από την επίθεση στο Βρετανικό Προξενείο, οι Τουρκοκρητικοί επετέθησαν και στα γειτονικά σπίτια Χριστιανών. Τα θύματα, από την πλευρά των Βρετανών, ήταν δεκαεπτά, όχι Άγγλοι, όπως ανακριβώς έχει επικρατήσει να θεωρούνται, αλλά Σκωτσέζοι οι περισσότεροι. Αυτό διαπίστωσε από τις επιγραφές των τάφων τους στο νεκροταφείο Αγίου Κωνσταντίνου ο συμπολίτης φιλόλογος κ. Ben Petre. Οι Βρετανικές αρχές απαγχόνισαν σκόπιμα ακριβώς ισάριθμους Τουρκοκρητικούς, δεκαεπτά πρωταγωνιστές των σφαγών. Η συμβολική αυτή επίδειξη αδιαφορίας για τα υπόλοιπα θύματα, δυσαρέστησε τους Ηρακλειώτες.

Αποκαλυπτικό για το χαμηλό επίπεδο της ευρωπαϊκής πολιτικής είναι το γεγονός ότι ενώ οι ευρωπαϊκές "μεγάλες δυνάμεις" όλο τον 19ο αιώνα αδιαφορούσαν για την καταπίεση, για τις άθλιες συνθήκες ζωής στην Κρήτη, και για τις σφαγές και καταστροφές στα 1821, 1866-69, ευαισθητοποιήθηκαν μόνο όταν χτυπήθηκαν Βρετανοί στρατιώτες! Μόνο τότε πήραν ουσιαστικές αποφάσεις που οδήγησαν στην Κρητική Πολιτεία με Ύπατο Αρμοστή τον πρίγκιπα Γεώργιο.

Ας προστεθεί ότι ο Ιωσήφ Χατζιδάκης, στην "Ιστορία του Κρητικού Μουσείου" (Ηρακλείου), περιγράφει πώς μπήκαν στο Ηράκλειο πλήθη Τουρκοκρητικών από τα επαναστατημένα χωριά Ηρακλείου και Λασιθίου και πώς εγκαταστάθηκαν βιαίως σε σπίτια, σχολεία, γραφεία και μέσα στην κατοικία του Μητροπολίτη! Από τα εξαγριωμένα αυτά πλήθη προήλθαν οι σφαγείς του 1898.

Η Πύλη του μώλου, στην έξοδο προς το λιμάνι, σε φωτογραφία που είχε δημοσιευτεί τον Ιανουάριο του 1896 στο αγγλικό περιοδικό **Illustrated London News**. Από το σημείο αυτό ξεκίνησαν τα γεγονότα (αναδημοσίευση από το έργο της Χρυσούλας Τζομπανάκη "Χάνδακας, η πόλη και τα τείχη").

Αντί προλόγου

Τα γεγονότα που άλλαξαν την ιστορία. και οι παραλείψεις των σύγχρονων Ηρακλειωτών

Ελάχιστα είναι τα σπουδαία γεγονότα στην πορεία ενός λαού τα οποία καθόρισαν σε τόσο σημαντικό βαθμό τη μοίρα του και δεν βρήκαν τη θέση που έπρεπε στην Ιστορία, αυτήν τουλάχιστον που έγραψαν οι επίγονοι. Χωρίς ιδιαίτερα επίπονη έρευνα θα κατατάσσαμε σε ένα σχηματικό κατάλογο τη σφαγή των χριστιανών του Ηρακλείου, της 25η Αυγούστου 1898, σ' αυτήν την όχι και τόσο τιμητική λίστα. Εκατόν δέκα χρόνια μετά, οι νεώτεροι Κρητικοί, και κυρίως οι Ηρακλειώτες, ως πιο άμεσα υπεύθυνοι, δεν έχουμε πολλούς λόγους να νιώθουμε περήφανοι για τη διάσωση, ανάδειξη και τοποθέτηση στην ιστορική θέση που τους αξίζει, των δραματικών γεγονότων εκείνης της ημέρας, που – κατά δήλωση του **Ελευθερίου Βενιζέλου** στην εφημερίδα «Ακρόπολις» του **Γαβριηλίδη** το Μάρτιο του 1901- οδήγησαν στην απελευθέρωση του νησιού από τον τουρκικό ζυγό, μετά από σχεδόν 230 χρόνια αφόρητης σκλαβιάς.
Για να αποδείξουμε αυτό που μόλις περιγράψαμε, αρκεί να σημειώσουμε ότι για τα γεγονότα εκείνης της ημέρας, αλλά και για τα όσα ακολούθησαν μέχρι την απελευθέρωση δεν έχει γραφεί ούτε ένα βιβλίο στο πέρασμα του ενός αιώνα και μιας δεκαετίας! Σύντομες ή περισσότερο αναλυτικές αναφορές συναντάμε μόνο ως κεφάλαια σε έργα για την ιστορία της Κρήτης, ενώ η αρθρογραφία στις εφημερίδες, με την οποία κυρίως διασώθηκαν τα γεγονότα, όλα αυτά τα 110 χρόνια, οφείλεται περισσότερο στις πρωτοβουλίες λογίων της πόλης (**Λευτέρης Αλεξίου, Ιωάννης Μουρέλλος, Ιωάννης Μανωλικάκης** κ.α.) μέχρι τα μισά του 20ου αιώνα.
Στις αξιομνημόνευτες πρωτοβουλίες ανήκει και αυτή της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών, η οποία οργάνωσε πριν 10 χρόνια ένα συνέδριο για το Κρητικό Ζήτημα, από τα πρακτικά του οποίου προέκυψε, ως ανάτυπο, το ένα και μοναδικό στοιχείο της ιστορικής βιβλιογραφίας για την 25 Αυγούστου η εισήγηση του τέως δημάρχου Ηρακλείου κ. **Μανόλη Καρέλλη**.
Στις παραλείψεις της σύγχρονης πόλης έναντι της θυσίας των προγόνων θα μπορούσαμε να συμπεριλάβουμε πολλά.
Ο δήμος Ηρακλείου, για παράδειγμα, δεν έχει δημιουργήσει ένα αρχείο που να αναφέρεται στις σφαγές, ούτε καν έχει φροντίσει να διαμορφώσει ένα μνημείο που να θυμίζει στους σύγχρονους την υπέρτατη θυσία. Κι όμως, τόσο στο Επαναστατικόν Αρχείον της Επιτροπής Αμύνης Αρχανών, όσο και σε επιμέρους αρχεία του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης, της Βικελαίας ή του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης, το οποίο εδρεύει στα Χανιά, υπάρχουν δεκάδες έγγραφα των ημερών εκείνων. Σχεδόν το σύνολό τους διασώζεται.
Ακόμη και στα οστά των θυμάτων δεν έχομε φροντίσει την απόδοση του στοιχειώδους σεβασμού μας. Βρίσκονται απλώς πεταμένα, χωρίς ένα διακριτικό ή μια ταμπέλλα, στα υπόγεια της σιναΐτικης μονής του Αγίου Ματθαίου, της Μικρής Εκκλησίας, όπως έχει μείνει στην ιστορία, όπου θάφτηκαν όσα σώματα χριστιανών δεν ρίχτηκαν στη θάλασσα από το φανατισμένο όχλο των Τουρκοκρητών. Το θέμα απασχόλησε τελευταία το δήμο, μετά από πρωτοβουλία – καθυστερημένη λόγω προηγούμενης, στα χρόνια της δημαρχίας του, άγνοιας του χώρου ταφής, όπως διατείνεται ο ίδιος- του φιλίστορα κ. Μανόλη Καρέλλη. Όμως η τελική απάντηση στην πρωτοβουλία δείχνει πραγματική υποτίμηση της ιστορίας της πόλης και έλλειψη κατανόησης για τα σημαντικά: δεν υπάρχει λόγος να γίνει κάτι γι αυτό…
Κι όμως, η ημέρα της σφαγής ήταν κάποτε τοπική ιστορική επέτειος, που συνοδευόταν από αργία. Αποδεδειγμένα αποδιδόταν αυτή η τιμή, μέχρι και τη δεκαετία του 1930. Πιθανότατα η γερμανική κατοχή ήταν εκείνη που ανέστειλε τις εκδηλώσεις, χωρίς αυτές ποτέ να επανέλθουν.
Η έλλειψη μιας ολοκληρωμένης βιβλιογραφικής αναφοράς, αλλά και η σημασία των γεγονότων στην ιστορική εξέλιξη της Κρήτης, μάς οδήγησε στην απόφαση να επιχειρήσουμε την έκδοση αυτή. Με στόχο να περιληφθούν, όσο το δυνατό, πληροφορίες που θα παράσχουν γνώση όχι μόνο για τα γεγονότα εκείνης, ή των επόμενων ημερών, αλλά για το ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο, από την αναγκαστική αποδοχή της αυτονομίας, εκ μερους των Κρητών, ως ενδιάμεσου πολιτικού συστήματος, το 1897, μέχρι και την εκδίωξη των τουρκικών στρατευμάτων από το νησί και την εγκατάσταση του πρίγκιπα **Γεωργίου** ως ηγεμόνα.
Τα περισσότερα από τα στοιχεία που θα συναντήσει ο φιλίστορας αναγνώστης στις 96 σελίδες του αφιερώματος, έρχονται για πρώτη φορά στο φως ή, άλλα, επανέρχονται μετά από 110 χρόνια. Πρόκειται κυρίως για τα επίσημα έγγραφα της Συνελεύσεως των Κρητών και της Εκτελεστικής Επιτροπής, της πρώτης κυβέρνησης της Κρήτης, είτε με τη μορφή ανακοινώσεων προς τον κρητικό λαό, είτε αλληλογραφίας με τους αντιπροσώπους των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Πολλά από τα έγγραφα των τελευταίων, που υπογράφουν οι ναύαρχοι ή οι πρόξενοι των ΜΕΔ είναι αδημοσίευτα.
Περιλαμβάνονται επίσης άγνωστα έγγραφα άλλων επιτροπών ή παραγόντων της εποχής, με τα οποία περιγράφονται οι συνθήκες που βρήκαν το θάνατο πολλοί από τους χριστιανούς της πόλης, καθώς και η δολοφονική δράση των βασιβουζούκων, των ατάκτων Τούρκων ή Τουρκοκρητικών, δηλαδή.
Εκτός από τα έγγραφα ή τις σπάνιες φωτογραφίες, πολλές από τις οποίες είναι αδημοσίευτες, συγκεντρώσαμε κείμενα τα οποία δημοσιεύτηκαν μέχρι τα μισά του 20ου αιώνα και μας δίδουν περιγραφές των γεγονότων ή καταλόγους με τα ονόματα των θυμάτων.
Ειδικό κεφάλαιο αποτελούν οι συγκλονιστικές περιγραφές των γεγονότων από τις, αθηναϊκές κυρίως, εφημερίδες των ημερών εκείνων, αλλά και οι μαρτυρίες των επιζώντων, που καταγράφηκαν τα επόμενα χρόνια στα τοπικά φύλλα. Δυστυχώς κρητικές εφημερίδες εκείνων των ημερών δεν διασώθηκαν.
Επιλέξαμε ακόμη να συμπεριλάβουμε ένα ειδικό κεφάλαιο το οποίο αφορά στην παρουσίαση της τραγωδίας του Ηρακλείου μέσα από τη λογοτεχνία, την ποίηση αλλά και τη χρονογραφία. Στο πλαίσιο αυτό παρουσιάζουμε, μεταξύ άλλων, αποσπάσματα από τον «Καπετάν Μιχάλη» του **Νίκου Καζαντζάκη**, ένα άγνωστο ποίημα του **Κωστή Παλαμά** για την Κρήτη, μια σάτιρα, πιθανότατα του **Ζαχαρία Παπαντωνίου**, για τη φιλότουρκη στάση των ΜΕΔ, αλλά και απόσπασμα από το έργο της **Ρέας Γαλανάκη** «Ο Αιώνας των Λαβυρίνθων».
Στην ανά χείρας έκδοση είχαμε τη μεγάλη τιμή να συνεργαστούμε με έναν εκ των κορυφαίων σύγχρονων λογίων της Κρήτης και της Ελλάδας. Ο αρχαιολόγος, ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Κρήτης κ. **Στυλιανός Αλεξίου**, με την τεράστια και πολύχρονη προσφορά στην ιστορία του τόπου, αποδέχτηκε την πρότασή μας να συγγράψει εισαγωγική αναφορά στην ειδική επετειακή έκδοση. Γι αυτή τη μεγάλη τιμή τον ευχαριστούμε από καρδιάς. Δικαιωματικά του ανήκει η 3η σελίδα του αφιερώματος, στην οποία, στις προηγούμενες εκδόσεις υπήρχε η προλογική μας αναφορά. Τον ευχαριστούμε, ακόμη, τόσο για το ενδιαφέρον που έχει επιδείξει στις προηγούμενες εκδόσεις μας, και για τις επιστολές που μας απηύθυνε, κείμενα εξαιρετικής σημασίας για την προσπάθειά μας, όσο και για την παραχώρηση φωτογραφιών από το προσωπικό του αρχείο.
Στη νέα έκδοσή μας είχαμε ακόμη τη χαρά να συνεργαστούμε με εξαίρετους ερευνητές της κρητικής ιστορίας. Ο πρώην δήμαρχος του Ηρακλείου κ. **Μανόλης Καρέλλης** παρουσιάζει πλευρές των γεγονότων της 25 Αυγούστου, με τη δράση των βασιβουζούκων και τις δίκες που ακολούθησαν.
Ο προϊστάμενος των Αρχείων του Κράτους στο Ηράκλειο, φιλόλογος κ **Μανόλης Δρακάκης** πραγματεύεται το διπλωματικό και πολιτικό περιβάλλον στο οποίο εξελίχθηκε το Κρητικό ζήτημα, από το 1897, μετά τον λεγόμενο ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο, μέχρι τον Αύγουστο του 1898.
Ο δημοσιογράφος κ. **Κώστας Μπογδανίδης** φωτίζει την άλλη πλευρά των γεγονότων που προηγήθηκαν, με επεισόδια τα είχαν προκαλέσει χριστιανοί σε βάρος του μουσουλμανικού πληθυσμού και η ιστορία δεν τα κατέγραψε.
Ο κ. **Στέφανος Γρατσέας**, από το τμήμα αρχείων της Βικελαίας, ταυτίζει από διάφορες πηγές και αρχεία 100 από τα θύματα της σφαγής, παρουσιάζοντας και την οικογενειακή τους κατάσταση, μέσα από τις αιτήσεις που κατέθεσαν αργότερα συγγενείς τους στο δημοτικό συμβούλιο Ηρακλείου προκειμένου να εξασφαλίσουν χρηματικό βοήθημα.
Και στη νέα προσπάθεια ο προϊστάμενος των αρχείων της Βικελαίας κ. **Ανδρέας Σαββάκης** είχε σημαντική συμβολή, παρέχοντας συμβουλές χειρισμού καίριων και δύσκολων σημείων της έρευνας και της παρουσίασης του αποτελέσματος.
Η έκδοσή μας γίνεται με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 110 χρόνων από την ημέρα των σφαγών. Επιλέξαμε όμως να κυκλοφορήσει το επετειακό ένθετο με την ημερομηνία της 6ης Σεπτεμβρίου και όχι της 25ης Αυγούστου καθώς με το νέο ημερολόγιο, που ίσχυσε από το 1922, αυτή είναι η ημέρα της επετείου. Οι σφαγές είχαν γίνει, στις 25 Αυγούστου με το παλιό ημερολόγιο, ή 6 Σεπτεμβρίου 1898, με το ισχύον σήμερα.
Παραδίδουμε στους αναγνώστες το αποτέλεσμα της νέας εργασίας μας, με την ευχή το κορυφαίο γεγονός της κρητικής ιστορίας να βρει τη θέση που του ανήκει στην κρητική ιστορική βιβλιογραφία, σ' αυτήν που άλλα, επίσης πολύ σημαντικά γεγονότα του τόπου μας, έχουν καταταγεί ήδη. Με την ελπίδα, ακόμη, η επίσημη έκφραση της πόλης και της πολιτείας να αξιολογήσουν σωστά τις πολυσήμαντες διαστάσεις των γεγονότων και της θυσίας των προσώπων και να αποδώσουν την τιμή που αρμόζει.
Καλή ανάγνωση.

Αλέκος Α. Ανδρικάκης

Η τελευταία φάση του Κρητικού ζητήματος

Η Επαναστατική Συνέλευση των Κρητών στις Πλακούρες Ακρωτηρίου υπό την προεδρία του Ι. Σφακιανάκη.
(Αρχείο Μουρέλλου. Ιστορικό Μουσείο Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

Η δύσκολη πορεία προς την Αυτο

Του **Μανόλη Γ. Δρακάκη**
Φιλολόγου, Προϊσταμένου των Κρατικών Αρχείων Ηρακλείου

Στον γιατρό,
τον ερευνητή της ιστορίας,
τον Άνθρωπον Μ. Ε. Δετοράκη
Ελάχιστη
έκφραση μνήμης
και ευγνωμοσύνης

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

...Η κατά τας επισήμους δηλώσεις των Ευρωπαϊκών Κυβερνήσεων εκπλήρωσις του αναλλοιώτου εθνικού πόθου των Κρητών είναι εν ταις σημεριναίς περιστάσεσιν αδύνατος...[1]

Η ατυχής για την ελληνική πλευρά έκβαση του Ελληνοτουρκικού πολέμου του '97 όχι μόνο καθιστούσε ανέφικτη την επίτευξη του πρωταρχικού στόχου και της τελευταίας κρητικής επανάστασης του 19ου αι., την ένωση δηλ. του νησιού με τον εθνικό κορμό, αλλά έθετε υπό (νέα) κρίση τη μορφή, την έκταση της υποσχεθείσας από τις Μεγάλες Δυνάμεις Αυτονομίας.

Η Υψηλή Πύλη, με αναπτερωμένο το ηθικό, αξίωνε στην περίπτωση της Κρήτης ο Κυβερνήτης να είναι Οθωμανός υπήκοος και ο τουρκικός στρατός να μην ανακληθεί από το νησί.

Η Συνέλευση των Πληρεξουσίων του χριστιανικού πληθυσμού, που τον Οκτώβριο του 1897 συνεδρίαζε στο Μελιδόνι Μυλοποτάμου, παραδέχεται στο πρώτο επίσημο ψήφισμά της τη δύσκολη θέση στην οποία για μία ακόμη φορά βρισκόταν το Κρητικό Ζήτημα.

Ταυτόχρονα όμως θέτει ως κύριο και απαρέγκλιτο στόχο της πολιτικής και διπλωματικής δράσης την εξασφάλιση *εις την Κρήτην πολιτεύματος αυτονομίας πλήρους και απολύτως πραγματικής,...με Κυβέρνησιν χωριστήν, υπό την ψιλήν επικυριαρχίαν του Σουλτάνου, άνευ τινός αναμίξεως της Πύλης εις τας εσωτερικάς υποθέσεις του τόπου.*[2]

Την ίδια ημέρα ενημερώνει με εγκύκλιο της, αρχικά τους χριστιανούς κατοίκους του νησιού[3] και στη συνέχεια την Κεντρική των Κρητών Επιτροπή στην Αθήνα για την εκλογή και τη συγκρότηση σε σώμα του νέου 5μελούς Προεδρείου της, με επικεφαλής τον εξέχοντα γιατρό και πολιτικό από το Ηράκλειο Ιωάννη Σφακιανάκη, ο οποίος εκλέχθηκε από το σώμα παμψηφεί.[4]

Στη σχετική ψηφοφορία για την ανάδειξη του Προεδρείου δεν συμμετείχε ο Ελευθέριος Βενιζέλος, καθώς η μέχρι τότε στάση του είχε προκαλέσει αντιδράσεις σε μεγάλη μερίδα των αντιπροσώπων.[5] Μετά όμως την εκλογή των μελών της Επιτροπής η ενωτική του παρέμβαση αντέστρεψε το κλίμα της Συνέλευσης απέναντί του προς το θετικότερο. Στους μήνες μάλιστα που ακολουθούν, μελετώντας κανείς προσεκτικά τα σημαντικότερα έγγραφα του Προεδρείου, εύκολα μπορεί να διαπιστώσει ότι η συμβολή του στη διαμόρφωση της ακολουθητέας πολιτικής ήταν καθοριστική.[6]

Το 5μελές λοιπόν Προεδρείο, το ανώτερο εκτελεστικό όργανο της Συνέλευσης, ο άτυπος αλλά ουσιαστικός και μοναδικός συνομιλητής με τους εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων, το Υψηλό Συμβούλιο των Ναυάρχων δηλ. και τους Προξένους, εξουσιοδοτείται από τους χριστιανούς Πληρεξουσίους να εργασθεί για: 1ον την εξασφάλιση ενός καθεστώτος πλήρους και πραγματικής Αυτονομίας, και 2ον, εξίσου σημαντικό, τη δημιουργία του θεσμικού πλαισίου λειτουργίας του υπό σύσταση καθεστώτος της νέας αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας, αποδεικνύοντας πώς υπάρχουν θεσμοί και πρόσωπα ικανά για να τους στελεχώσουν.

Και ο διττός αυτός σκοπός θα έπρεπε να επιτευχθεί λειτουργώντας παράλληλα σε ένα περιβάλλον, εξωτερικό και εσωτερικό, εξαιρετικά εύθραυστο και διαρκώς μεταβαλλόμενο.

Η Ελλάδα του '97 ταπεινωμένη δε μπορεί ασκήσει καμία ουσιαστική παρέμβαση. Η Τουρκία αντίθετα αισθάνεται ισχυρή και προσπαθεί με κάθε τρόπο να συρρικνώσει στο μέγιστο δυνατό την έκταση της υπό διαπραγμάτευση Αυτονομίας.

Στο εσωτερικό, ο μουσουλμανικός πληθυσμός είχε συγκεντρωθεί στα τρία μεγάλα αστικά κέντρα, όπου με την ενθάρρυνση του τακτικού στρατού και των ατάκτων βαζιβουζούκων, προκαλεί συνεχώς επεισόδια, αναγκάζοντας μεγάλο μέρος του χριστιανικού στοιχείου να μετακινηθεί στην ενδοχώρα ή ασφαλέστερα, σε περιοχές του ελεύθερου ελλαδικού χώρου. Παράλληλα, ελέγχοντας τα μεγάλα λιμάνια του νησιού, εμποδίζει την όποια εμπορική δράση, βυθίζοντας ολοένα και περισσότερο στην οικονομική εξαθλίωση τον τόπο και αποδυναμώνοντας το αντίπαλο του εθνικά στοιχείο, το χριστιανικό.

Από την άλλη πλευρά του «κορδονιού», της γραμμής ουδετερότητας που είχαν χαράξει οι Μεγάλες Δυνάμεις, ο ισχυρότερος πληθυσμιακά και οικονομικά, αλλά εξαντλημένος από τις συνεχείς επαναστάσεις χριστιανικός πληθυσμός, βρίσκεται σε κατάσταση παρατεταμένης και ανήσυχης αναμονής, ελπίζοντας πως αυτή τη φορά θα είναι η τελευταία. Η Κεντρική Διοίκηση, οι πληρεξούσιοι του και οι κατά τόπους εκπρόσωποί τους, όπου υπήρχαν και όσο λειτουργούσαν ως φορείς τοπικής εξουσίας, προσπαθούν να συγκρατήσουν τις όποιες αντιδράσεις και το δυσκολότερο, να προλάβουν ή τουλάχιστον να περιορίσουν τις μεμονωμένες πράξεις βίας ή αντεκδίκησης προς τους μουσουλμάνους, που είχαν παραμείνει στην ύπαιθρο. Ήξεραν πολύ καλά, και η Συνέλευση δεν σταματούσε σε κάθε ευκαιρία να το υπενθυμίζει, πως ενέργειες τέτοιου είδους αποτελούσαν τα καλύτερα επιχειρήματα σε αυτούς που με κάθε τρόπο ήταν αντίθετοι στην αλλαγή του πολιτικού καθεστώτος στο νησί μετά από τόσους αιώνες ξένης κυριαρχίας.

Σε ένα τέτοιο περιβάλλον και για την οριστική απαλλαγή του τόπου από την Οθωμανική Κυριαρχία το Προεδρείο της Συνέλευσης θα έπρεπε να δράσει άμεσα και αποφασιστικά σε τρία πεδία: (α) διασφάλιση με κάθε τρόπο της τάξης και της ασφάλειας στο εσωτερικό όπου κατοικούσε το σύνολο του χριστιανικού πληθυσμού, (β) εξασφάλιση μίας Πολιτείας πραγματικά Αυτόνομης, (γ) σύνταξη του Καταστατικού Χάρτη της Νέας Πολιτείας και εξεύρεση των οικονομικών πόρων λειτουργίας των θεσμών της Πολιτείας.

Επαναστάτες της περιοχής Χανίων. Η φωτογραφία δημοσιεύθηκε στο γερμανικό βιβλίο "Kreta in Vergangenheit und Gegenwart (Το παρελθόν και το παρόν της Κρήτης)" που εκδόθηκε το 1899, Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Κρήτης

ΙΙ. ΤΑ ΠΡΟΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ

Για να απαντήσει στις αξιώσεις της Τουρκίας, που ήθελαν την παραμονή του τουρκικού στρατού και το διορισμό ως διοικητή Οθωμανού υπηκόου, το Προεδρείο συντάσσει στις 17/29ης Οκτωβρίου 1897, δύο ξεχωριστά υπομνήματα προς τον ιταλό αντιναύαρχο Κανεβάρο, προεδρεύοντα του Συμβουλίου των Ναυάρχων των Μ. Δυνάμεων.

Στο πρώτο, ο συντάκτης του Ελευθέριος Βενιζέλος αναπτύσσει τις θέσεις της Συνέλευσης στην αξίωση της Πύλης για διορισμό ως διοικητή Οθωμανού υπηκόου[7], επιχειρηματολογώντας σε τρία επίπεδα:

(1ον) Μία τέτοια ενέργεια θα ήταν αντίθετη: (α) στην ήδη εκφρασμένη θέληση των Μ. Δυνάμεων[8] *να προικίσουν τη νέα Κρητική Πολιτεία με ιδίαν χωριστήν κυβέρνησιν*, εννοώντας με αυτό ότι *θα καταργήσωσιν πάσαν ανάμιξιν της Πύλης εις τα υποθέσεις του τόπου*, (β) στη συμφωνία της 10ης Απριλίου 1897 των πρεσβευτών των Μ. Δυνάμεων στην Κωνσταντινούπολη, για τον τρόπο εκλογής κυβερνήτη. Μάλιστα, για την πρώτη περίοδο της Αυτονομίας, η Συνέλευση δεχόταν η εκλογή του διοικητή να γίνει αποκλειστικά από τις Προστάτιδες Δυνάμεις. Στο μέλλον όμως, και με βάση τις θεμελιώδεις αρχές της αυτονομίας, στην εκλογή αυτή θα έπρεπε να συμμετάσχει και να έχει άποψη και ο κρητικός λαός.

(2ον) Αν ο νέος διοικητής ήταν Οθωμανός υπήκοος, εξαρτώμενος δηλ. με τον ένα ή τον άλλο τρόπο από την Κεντρική Κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης : (α) δεν θα μπορούσε να κυβερνήσει αμερόληπτα και αντικειμενικά το νησί, (β) δεν θα είχε το ανάλογο κύρος και δεν θα απολάμβανε της εμπιστοσύνης της πλειοψηφίας του πληθυσμού, γιατί θα θεωρούνταν και θα ήταν ευθύς εξαρχής ως υπάλληλος της Υψηλής Πύλης, (γ) θα ήταν φορέας και εκφραστής ενός απαρχαιωμένου, νοσηρού και διαβρωμένου συστήματος διοίκησης, αυτού που χαρακτήριζε στο σύνολό της την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Άλλωστε, ανάλογες προσπάθειες με το διορισμό από την Υψηλή Πύλη ως Γενικών Διοικητών Οθωμανών υπηκόων, χριστιανών ή μη, περισσότερο ή λιγότερο προοδευτικών αντιλήψεων και αγαθών προθέσεων, είχαν γίνει καθ' όλη τη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας του 19ου αι., αλλά χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα.

(3ον) Μία Νέα Πολιτεία θα πρέπει να οικοδομηθεί σε νέες, υγιείς βάσεις, αρχής γενομένης από το διορισμό ως κυβερνήτη της ενός

νομία: Ιούνιος 1897-Αύγουστος 1898

Γενική άποψη του Ηρακλείου λίγους μήνες πριν τις σφαγές. Από το ίδιο γερμανικό βιβλίο που κυκλοφόρησε το 1899

προσώπου κοινής αποδοχής από τα άμεσα ενδιαφερόμενα μέρη και την πλειοψηφία του λαού, αλλά κυρίως ενός προσώπου φορέα των ευρωπαϊκών αντιλήψεων, *όστις αναδημιουργών τα πάντα επί των ερειπίων της Τουρκικής κακοδιοικήσεως…να εισαγάγη αποφασιστικώς τον τόπον εις την οδόν του ευρωπαϊκού πολιτισμού.*

Οι ανησυχίες, η επισήμανση αποτυχημένων προσπαθειών του παρελθόντος, η σκοπιμότητα της προβολής των αντιθέσεων δύο κόσμων, εύκολα ανιχνεύονται μετά από την πρώτη ανάγνωση του υπομνήματος.

Μετά την ατυχή έκβαση του Ελληνοτουρκικού Πολέμου διάχυτη ήταν η ανησυχία για την *απόχρωση που θα είχε η υποσχεθείσα* από τις Μεγάλες Δυνάμεις Αυτονομία. Με την αναφορά σε διακηρύξεις ή συμφωνίες υψηλόβαθμων εκπροσώπων των Μ. Δυνάμεων του πρόσφατου παρελθόντος για *ίδια και χωριστήν κυβέρνησιν*, επιδιώκεται από τη Συνέλευση τουλάχιστον η επαναδιαβεβαίωσή τους, γεγονός που ταυτόχρονα θα σήμαινε και την αποδοκιμασία των περί του αντιθέτου απαιτήσεων της τουρκικής διπλωματίας.

Η αντίθεση, αντιδιαστολή ανάμεσα στους δύο κόσμους: του νοσηρού, κακοδιοικούμενου κόσμου της Ανατολής από τη μία, της προόδου, της ευνομίας και των φώτων του ευρωπαϊκού πολιτισμού, από την άλλη, τίθεται για άλλη μία φορά από τους εκπροσώπους του κρητικού (ελληνικού) λαού ως καθοριστικής των μελλοντικών πολιτικών του επιλογών στην ιστορική του εξέλιξη. Η απάντηση στο υποτιθέμενο πολιτικό δίλλημα είναι τόσο πρόδηλη, όσο αναγκαία ήταν τότε για τους Κρητικούς η άμεση παρέμβαση του δυτικού κόσμου για τη λύση του χρονίζοντος Κρητικού Ζητήματος.

Για την οριστική όμως λύση αυτού του Ζητήματος υπήρχε και μία άλλη απαραίτητη προϋπόθεση, σημαντικότερη ίσως από αυτή που αφορούσε στην εκλογή του Κυβερνήτη, η απομάκρυνση δηλαδή του τουρκικού στρατού από το νησί.

Με το δεύτερο λοιπόν Υπόμνημά της, συνταγμένο από τον Πρόεδρο Ιωάννη Σφακιανάκη, η Συνέλευση απαντά αναλυτικά στις αξιώσεις της Υψηλής Πύλης για παραμονή του στρατού στο νησί.

Προαπαιτούμενο αυτονομίας και ανεξαρτησίας κάθε νέας, υπό σύσταση κρατικής οντότητας και συνεπώς και της Νέας Κρητικής Πολιτείας, ήταν και είναι η απομάκρυνση των στρατιωτικών δυνάμεων άλλης χώρας. Η θεμελιώδης αυτή αρχή της διεθνούς δικαίου γίνεται το ισχυρότερο επιχείρημα της ελληνικής πλευράς.

Εξάλλου, η παρουσία τακτικού στρατού για την προστασία ενός μόνο μέρους του πληθυσμού, και μάλιστα της διαρκώς συρρικνούμενης αριθμητικά και οικονομικά μουσουλμανικής μειοψηφίας, όχι μόνο δε βοηθούσε στην ασφάλεια και στην ειρήνευση του τόπου, αλλά αντίθετα ήταν η κύρια αιτία των όποιων πολύνεκρων αιματηρών συγκρούσεων ανάμεσα στα δύο εθνικά στοιχεία, συνέβησαν ή υπήρχε ο φόβος να συμβούν ανά πάσα στιγμή στο άμεσο μέλλον.

Αντίθετα, η αποχώρηση του τουρκικού στρατού, θα σήμαινε την οριστική και ουσιαστική αυτονομία της Κρήτης και θα απελευθέρωνε τους χριστιανούς κατοίκους της από κάθε συναίσθημα καχυποψίας, δυσπιστίας, εκδίκησης ή τιμωρίας των μουσουλμάνων.

Οι χριστιανοί του νησιού πρώτοι δεν θα επέτρεπαν, με τυχόν νέες ταραχές και αδικίες σε βάρος των μουσουλμάνων, να εκτεθεί σε κίνδυνο *η μετά τοσούτων κόπων και θυσιών κτηθείσα ελευθερίαν…*[9]

Μάλιστα, όπως δεσμευόταν η Συνέλευση, οι ίδιοι οι πρόκριτοι των επαρχιών θα παρελάμβαναν από τις πόλεις, όπου είχαν καταφύγει, τους συντοπίτες τους μουσουλμάνους, για να τους οδηγήσουν και να τους επανεγκαταστήσουν με δική τους ευθύνη στα χωριά καταγωγής τους, ενώ θα φρόντιζαν και για τον αφοπλισμό του χριστιανικού πληθυσμού.

Αναφορικά με τα μεμονωμένα επεισόδια, ατομικούς φόνους ή βιαιοπραγίες, που συνέβαιναν στις πόλεις ή συχνότερα στην ενδοχώρα, αυτά θα μπορούσαν να προληφθούν όχι με την παρουσία στρατού, αλλά με τη σύσταση καλά οργανωμένης Αστυνομίας και τη λειτουργία ανεξάρτητης Δικαιοσύνης, θεμελιωδών θεσμών ενός ανεξάρτητου κράτους.

Οι μουσουλμάνοι επίσης, με την ηθική και ουσιαστική στήριξη του στρατού της Κωνσταντινούπολης εμπόδιζαν, όπως και στο πρόσφατο παρελθόν, κάθε προσπάθεια μεταρρύθμισης, ενώ διατηρούσαν πάντα ζωντανές τις ελπίδες τους *περί ανακτήσεως της πρώην υπερόχου θέσεως των*,[10] κατά παράβαση κάθε έννοιας ισονομίας και ισοπολιτείας μεταξύ των δύο κοινοτήτων.

Είμεθα λαός πολύ μικρός, αι δε Μ. Δυνάμεις δύνανται κατά βούλησιν, να μας συντρίψωσι, ή να μας εγκαταλείψωσιν εις την διάκρισιν της Τουρκίας. Αλλά οι Κρήτες θα προετίμων να εκτεθώσιν εις τοιούτον κίνδυνον, παρά να αποδεχθώσι λύσιν, ήτις, διατηρούσα Τούρκους στρατιώτας επί τη Νήσου, θα ωδήγει τον τόπον εις τας φρικαλεότητας νέας καταστροφής, τετάρτην φοράν εντός δεκαετίας.[11]

Άλλοτε με την ορατή απειλή νέων συγκρούσεων ανάμεσα στις δύο κοινότητες, τετάρτη φοράν εντός δεκαετίας, άλλοτε με την αναφορά σε προκηρύξεις, δηλώσεις ή δεσμεύσεις των Μ. Δυνάμεων και των εκπροσώπων τους (υπουργών, πρεσβευτών και ναυάρχων), σε όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, Ιούνιος '97 –Αύγουστος '98, η Συνέλευση και το Προεδρείο της, μένουν αμετακίνητοι στην αρχή της απομάκρυνσης του τουρκικού στρατού ως βασικής προϋπόθεσης της Αυτονομίας.

Πιστοί σε αυτή την αρχή δεν επιτρέπουν, προκαλώντας τη δυσάρεστη έκπληξη του Συμβουλίου των Ναυάρχων, τη μετακίνηση, επανεγκατάσταση στην ενδοχώρα μουσουλμανικών πληθυσμών με τη συνοδεία στρατού.

Μία σχετική πληροφορία για εγκατάσταση μουσουλμανικών οικογενειών στο Βαρύπετρο Χανίων, προκάλεσε την άμεση αντίδραση του Προεδρείου προς τον αντιναύαρχο Κανεβάρο: *η Συνέλευσις εδήλωσεν επανειλημμένως, ότι αι μουσουλμανικαί οικογένειαι θα γίνωσι προθύμως δεκταί πανταχού της νήσου, αλλ' άνευ συνοδείας τούρκων στρατιωτών, αφού κανονισθή οριστικώς το Κρητικόν Ζήτημα και εκκενώσωσιν την Κρήτην τα οθωμανικά στρατεύματα.*[12]

Με τον ίδιο κατηγορηματικό τρόπο, επτά μήνες αργότερα, ο Πρόεδρος Ι. Σφακιανάκης στην επιστολή του προς τον Γάλλο αντιναύαρχο Ποττιέ, υπογράμμιζε πως, ανεξάρτητα από την αποδοχή του Σχεδίου Προσωρινού Πολιτεύματος της Κρήτης των Μ. Δυνάμεων από τη Γενική Συνέλευση, *μας είνε εντελώς αδύνατον να επιτρέψωμεν την επάνοδον των μουσουλμάνων εις τα χωρία των, ενόσω τουρκικός στρατός εξακολουθεί να παραμένη εν τη Νήσω…*[13]

ΙΙΙ. ΣΧΕΔΙΟ ΠΡΟΣΩΡΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Στην 3η Εγκύκλιο της 15ης Νοεμβρίου 1897 προς τους χριστιανούς κατοίκους, το Προεδρείο της Συνέλευσης, αφού τους ενημέρωνε για τις μέχρι τότε εξελίξεις στα θέματα διορισμού Κυβερνήτη και του τουρκικού στρατού, τόνισε ως επιτακτική την ανάγκη εσωτερικής οργάνωσης του τόπου, ανεξάρτητα από το χρόνο και τον τρόπο της οριστικής επίλυσης του Κρητικού Ζητήματος και ζητούσε την άμεση συνεργασία των κατά τόπους Επαρχιακών Επιτροπών .

Μία τέτοια οργάνωση, κυρίως στο δικαστικό, αλλά και στο διοικητικό και οικονομικό τομέα, θα ήταν ευεργετική για την πρόληψη βιαιοτήτων, λεηλασιών και εγκλημάτων, ενώ θα διασφάλισε την ασφάλεια και την ειρήνευση στο μεγαλύτερο μέρος του νησιού.

Η επιτυχία αυτής της προσπάθειας, θα ήταν σημαντική, γιατί έτσι θα *αποδείξωμεν ότι είμεθα τω όντι ικανοί να αυτονομηθώμεν.. και θα φανερωθή εμπράκτως ότι ο παρερχόμενος χρόνος έως την οριστικήν εφαρμογήν της Αυτονομίας, αντί να μας εξασθενίζη απ' εναντίας μας ενδυναμώνει περισσότερον…*[14]

Πολλές Επαρχιακές Επιτροπές, ιδίως των ανατολικών Τμημάτων Ηρακλείου και Λασιθίου, ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση του Προεδρείου προχωρώντας μέχρι και στη σύσταση τοπικών φρουρών για την ασφάλεια των κατοίκων και οργανώνοντας στοιχειώδη δικαστήρια για την απονομή της δικαιοσύνης.[15]

Η προσπάθεια όμως της Συνέλευσης για την εξεύρεση των αναγκαίων οικονομικών πόρων με την αποστολή στην Αθήνα του πληρεξουσίου και μέλους της Κ. Φούμη για τη σύναψη δανείου 250.000 δραχμών, δεν είχε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Το ποσό του συναπτόμενου δανείου δεν θα ξεπερνούσε τις 100.000 δραχμές, ποσό αρκετά χαμηλότερο του αναγκαίου, και οι όροι ήταν ιδιαίτερα επαχθείς, όπως λ.χ. η υποθήκευση όλων των Μοναστηριακών κτημάτων.[16]

Οι δυσκολίες για να εφαρμοσθή ομοιόμορφος οργανισμός εις πάσας τας επαρχίας ένεκα των περιστάσεων, ιδίως των οικονομικών,[17] αναγνωρίζονται από τη Γενική Συνέλευση, όπως φαίνεται στην 8η Εγκύκλιο του Προεδρείου της προς τον κρητικό λαό. Για το λόγο αυτό ανατίθεται στους πληρεξουσίους κάθε επαρχίας να συνεργασθούν με τους τοπικούς Αρχηγούς για: (α) τη συγκρότηση δημοτικής και επαρχιακής πολιτοφυλακής, για την τήρηση της τάξης κι την προστασία των πολιτών, (β) τη σύσταση των αναγκαίων διοικητικών και δικαστικών αρχών και (γ) την εξεύρεση των απαιτούμενων χρηματικών πόρων.

Η κρίσιμη καμπή στην οποία βρισκόταν όλο αυτό το διάστημα

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

το Κρητικό Ζήτημα, η πενία, που μάστιζε τόσο την ενδοχώρα, όσο και τα αστικά κέντρα και τελικά η απουσία της όποιας συμμετοχής, στην όλη διαδικασία, του ξένου παράγοντα, καταδίκαζαν σχεδόν εκ προοιμίου σε αποτυχία κάθε ανάλογη προσπάθεια.

Λίγους μήνες αργότερα, στις 6 Ιουλίου του '98, ο Γενικός Πρόξενος της Γαλλίας στα Χανιά, παρουσία και των συναδέλφων του της Αγγλίας, Ιταλίας και Ρωσίας, προσκαλεί για την επαύριον, 7 Ιουλίου, το *Προεδρείον της Κρητικής Συνελεύσεως* στο Προξενείο της χώρας του στη Χαλέπα, για να του επιδώσει το Σχέδιο των Δυνάμεων *περί παραχωρήσεως εις την Κρήτην Προσωρινού Πολιτεύματος*.

Οι συνθήκες στο χρονικό διάστημα των έξι μηνών που μεσολάβησε, με σημαντικότερη εξέλιξη την αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων από τη Θεσσαλία, ύστερα από την συμφωνία ειρήνευσης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, είχαν αλλάξει.

Οι πάσης φύσεως αντοχές του κρητικού λαού, μετά από τόσους μήνες αναμονής για την εφαρμογή της ποθούμενης λύσης, δοκίμαζαν τα ανώτερα όρια ύπαρξής του.

Για τους παραπάνω λόγους και οι πιθανότητες επιτυχίας ενός σχεδίου διοικητικής, δικαστικής και οικονομικής οργάνωσης της υπό σύσταση Κρητικής Πολιτείας, ήταν περισσότερες από κάθε άλλη φορά, παρά την εγγενή παθογένεια, τις πολλές αδυναμίες, που και ο ίδιος ο τίτλος του νέου πολιτεύματος μαρτυρούσε.

Στα βασικά σημεία του το Σχέδιο Προσωρινού Πολιτεύματος των Μ. Δυνάμεων προέβλεπε τα παρακάτω: (1) την εκλογή Εκτελεστικής Επιτροπής από τη Συνέλευση των Κρητών, η οποία θα είχε την ευθύνη διοίκησης των τμημάτων του νησιού, που ήταν εκτός της διαχωριστικής γραμμής ουδετερότητας, δηλ. στις περιοχές που και μέχρι τότε ανήκαν στην ζώνη ευθύνης της ελληνικής πλευράς.

(2) Για τις λοιπές περιοχές, όπου υπήρχαν και ευρωπαϊκά στρατεύματα, την ευθύνη άσκησης εξουσίας θα είχαν οι Ναύαρχοι.

(3) Μεταξύ της Εκτελεστικής Επιτροπής και των Ναυάρχων θα έπρεπε να υπάρχει συνεχής και αρμονική συνεργασία. Σε διαφορετική περίπτωση, το Συμβούλιο των Ναυάρχων θα μπορούσε να αναστείλει τη λειτουργία της Επιτροπής και να ανακαλέσει τη σύστασή της.

(4) Τα μέλη της Επιτροπής θα ήταν έξι συνολικά, ο Πρόεδρος της Συνέλευσης θα ήταν αυτοδικαίως και Πρόεδρος της Επιτροπής και πέντε μέλη, ένα από κάθε Τμήμα του νησιού: Χανιά, Σφακιά, Ρέθυμνο, Ηράκλειο, Λασίθι.

(5) Κάθε ένα από τα Τμήματα της Νήσου θα διοικούταν από ένα Γενικό Διαχειριστή (Νομάρχη), ενώ κάθε μία από τις 20 επαρχίες από ένα διαχειριστή (Έπαρχο), άμεσα εξαρτώμενο από το Γενικό Διαχειριστή του Τμήματος.

Οι υπάλληλοι αυτοί θα διορίζονταν από την Συμβούλιο των Ναυάρχων, ύστερα από πρόταση της Εκτελεστικής Επιτροπής.

Οι σχέσεις του Γενικού Διαχειριστή με τον Ανώτερο Διοικητή των Ευρωπαϊκών Στρατευμάτων του Τμήματος, θα ρυθμίζονταν ύστερα από σχετική απόφαση του Συμβουλίου των Ναυάρχων.

(6) για την απονομή της δικαιοσύνης προβλεπόταν η ίδρυση Ειρηνοδικείων, Πολιτικών και Ποινικών Δικαστηρίων, που θα δίκαζαν σύμφωνα με τους Κρητικούς Νόμους.

Για την εκδίκαση Κακουργημάτων αποκλειστικά υπεύθυνο θα ήταν το Στρατιωτικό Δικαστήριο του Τμήματος.

(7) Η σύνθεση της Χωροφυλακής θα ήταν μεικτή, από ντόπιους και ευρωπαίους άνδρες, ενώ η διοίκησή της θα απαρτιζόταν αποκλειστικά από ξένους αξιωματικούς. Την ανώτερη διοίκηση θα την ασκούσε ο Διοικητής των Ευρωπαϊκών Στρατευμάτων του Τμήματος.

(8) Η Εκτελεστική Επιτροπή θα ήταν υπεύθυνη για τον καταρτισμό προσωρινού προϋπολογισμού, εσόδων-εξόδων. Η είσπραξη των φόρων θα γινόταν υπό την επίβλεψη και με την υποστήριξη της Χωροφυλακής.

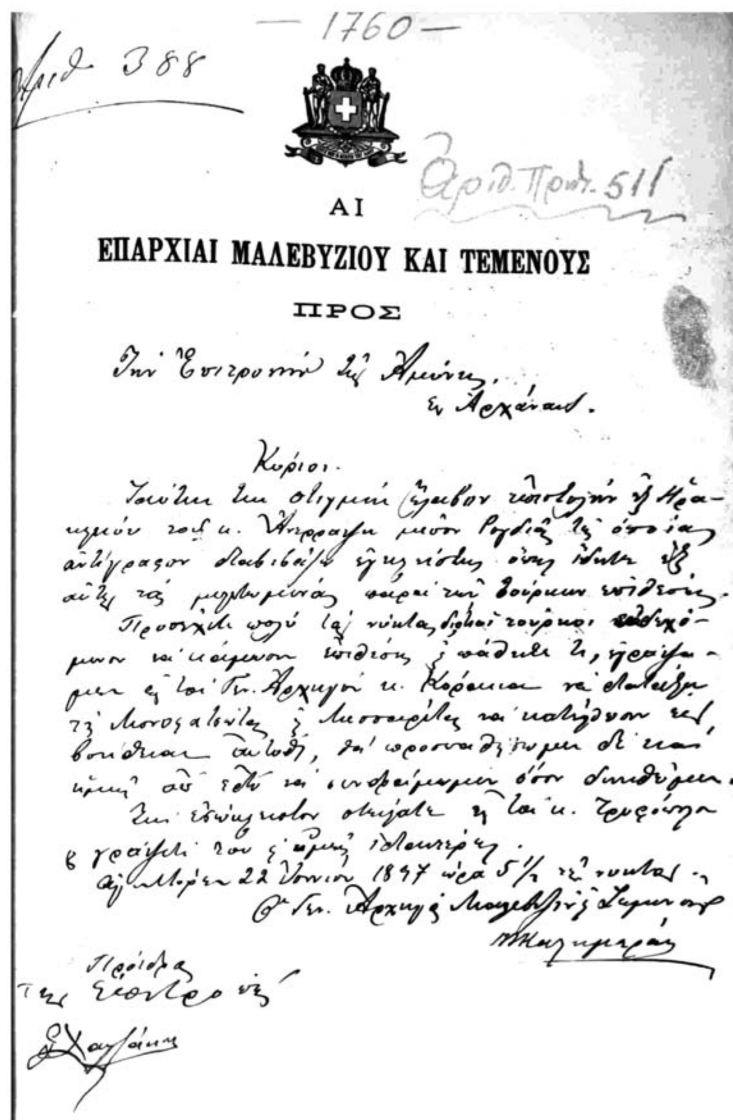
(9) Οι κυβερνήσεις της Γαλλίας, της Αγγλίας, της Ιταλίας και της Ρωσίας, θα φρόντιζαν για τη σύναψη δανείου, χρησιμοποιώντας ως εγγύηση τα έσοδα από την είσπραξη του τελωνειακού φόρου του 3%.

(10) Η Εκτελεστική Επιτροπή, σε συνεργασία με τους Προξένους των Μ. Δυνάμεων θα έπρεπε να προετοιμάσουν τις επιμέρους αναγκαίες λεπτομέρειες του παραπάνω γενικότερου πλαισίου διοικητικής, δικαστικής και οικονομικής οργάνωσης της Κρήτης και να το υποβάλουν προς έγκριση στο Συμβούλιο των Ναυάρχων.[18]

Μετά την επίδοση από τους προξένους των 4 Δυνάμεων του Υπομνήματος με τις προτάσεις Προσωρινού Πολιτεύματος, η Συνέλευση προχώρησε άμεσα στην εκλογή δωδεκαμελούς επιτροπής με πρόεδρο τον Ιωάννη Σφακιανάκη,[19] για να τις μελετήσει και να υποβάλει στο Σώμα προς συζήτηση και έγκριση τη σχετική απάντηση της ελληνικής πλευράς.

Στην *Έκθεση επί του σχεδίου του Πολιτεύματος*, που στις 7 Ιουλίου 1898 υπέβαλε προς συζήτηση στη Συνέλευση η 12μελής Επιτροπή με κύριο εισηγητή τον Ελευθέριο Βενιζέλο, τη μεγαλύτερη έκταση καταλαμβάνει η ανάπτυξη των επιχειρημάτων για το αν θα έπρεπε να γίνει αποδεκτό ένα τέτοιο Προσωρινό Πολίτευμα και με ποιες προϋποθέσεις.

Απόλυτα δικαιολογημένο ήταν το αίσθημα απογοήτευσης, που

—1760—

Αριθ. 388

Αριθ. Πρωτ. 511

ΑΙ
ΕΠΑΡΧΙΑΙ ΜΑΛΕΥΖΙΟΥ ΚΑΙ ΤΕΜΕΝΟΥΣ
ΠΡΟΣ

Ενημέρωση των επαρχιών Μαλεβυζίου και Τεμένους προς την Επιτροπή Αμύνης Αρχανών, στις 22 Ιουνίου 1897: πληροφορίες για σχέδιο επιθέσεων των Τούρκων (Αρχείο Αρχανών)

ένιωσαν οι πληρεξούσιοι και ο κρητικός λαός με την κοινοποίηση του σχεδίου προσωρινού πολιτεύματος. Μετά από τόση αναμονή, *μετά πολυμήνους αναβολάς ο λαός περιέμενε μετά πεποιθήσεως, ότι εκκενουμένης της Θεσσαλίας θα ελύετο οριστικώς το Ζήτημα. Αντί τούτου προσκαλείται να εισέλθη εις νέον στάδιον κανονικωτέρας προσωρινότητος, δεν λαμβάνεται δε καμμία οριστική απόφασις επί των όρων εκείνων, οίτινες αποτελούσιν την ουσίαν του ζητήματος μας, αλλ' αναβάλλεται επ' αόριστον η λύσις αυτού...*[20]

Πράγματι, στο Υπόμνημα των Προξένων δεν υπήρχε ούτε απλή αναφορά στα βασικότερα προβλήματα, που εμπόδιζαν την πορεία προς την εφαρμογή της πραγματικής Αυτονομίας: την κατάργηση της τουρκικής εξουσίας στις πόλεις και την αναχώρηση του τουρκικού στρατού από το νησί.

Είναι αγωνιώδεις οι προσπάθειες που κατέβαλαν κατά την διάρκεια της επίδοσης του Υπομνήματος ο Πρόεδρος Ιωάννης Σφακιανάκης και τα μέλη Ελευθέριος Βενιζέλος και Κ. Μ. Φούμης, για να αποσπάσουν από τους Ναυάρχους έστω και την προφορική δέσμευσή τους ότι θα αποχωρούσαν το συντομότερο τα τουρκικά στρατεύματα. Αν και οι Ναύαρχοι και οι Πρόξενοι δεν ήταν παρά απλά εκτελεστικά όργανα των Κυβερνήσεών τους, τα μέλη της Επιτροπής, αλλά και όλα τα μέλη της Συνέλευσης, εκφράζοντας τις ανησυχίες και ολόκληρου του χριστιανικού στοιχείου σε όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, επιζητούσαν σε κάθε ευκαιρία να επιβεβαιωθούν οι παλαιότερες διακηρύξεις των Μ. Δυνάμεων, έστω και στο χαμηλότερο διπλωματικό και στρατιωτικό επίπεδο εκπροσώπησής τους.

Τελικά, όπως ενημέρωσε το Σώμα ο Ελευθέριος Βενιζέλος οι Ναύαρχοι δήλωσαν ότι *εισίν ακραδάντως πεπεισμένοι, ότι άνευ απομακρύνσεως των τουρκικών στρατευμάτων ουδέν οριστικόν δύναται να ιδρυθή εν τη Κρήτη, αλλά το έργον δεν είνε μικρόν, είνε έργον κολοσσιαίον.. και έως ότου επιτευχθή τούτο η προτεινόμενη προσωρινή οργάνωσις θα σας επιτρέψη να περιμένετε χωρίς να πάσχετε πολύ...*[21]

Η προτεινόμενη όμως προσωρινή οργάνωσις είχε και ένα άλλο αδύναμο σημείο, φυσικό επακόλουθο των προγραφομένων. Αναφερόταν στην αυτόνομη κυβέρνηση των 9/10 περίπου της Νήσου, όταν στο υπολοιπόμενο 1/10, που παρέμενε υπό ευρωπαϊκό έλεγχο, με συμπαγές μουσουλμανικό στοιχείο και τουρκικό στρατό, βρίσκονταν τα κέντρα της πνευματικής, εμπορικής, βιομηχανικής και οικονομικής δραστηριότητας του νησιού. Έτσι, θα παρατεινόταν η οικονομική ασφυξία του τόπου, ενώ δε θα μπορούσε να γίνει κανείς προγραμματισμός για την εκπαιδευτική οργάνωση και πνευματική ανάκαμψή του.

Από μία άποψη μοναδικός σκοπός της προσωρινής οργάνωσης δεν ήταν άλλος από την εξασφάλιση της τάξεως και της ησυχίας στο σύνολο, αλλά όχι στο όλον της κρητικής επικράτειας.

Από την άλλη, υπήρχαν εξίσου σοβαροί λόγοι για την αποδοχή της προτεινόμενης προσωρινής λύσης.

Για πρώτη φορά οι 4 Προστάτιδες Δυνάμεις και κατ' επέκταση η διεθνής διπλωματία, αναγνωρίζει τη Συνέλευση ως νόμιμο και ισότιμο συνομιλητή, εκπρόσωπο του συνόλου του κρητικού λαού και των 9/10 της εδαφικής επικράτειάς του. Κατά συνέπεια καταργείται η κυριαρχία του Σουλτάνου στα 9/10 της νήσου.

Ο λαός εξάλλου, που εκλέγει ελεύθερα μία Αρχή, τη Συνέλευση, και υπακούει σε αυτήν, όταν η Αρχή αυτή αναγνωρίζεται από τη διεθνή κοινότητα των ελευθέρων εθνών, είναι λαός ελεύθερος και ανεξάρτητος.

Σημαντικό ήταν επίσης το γεγονός πως για πρώτη φορά οι Μ. Δυνάμεις πρότειναν ένα σχέδιο οργάνωσης και επιθυμούσαν την εφαρμογή του, χωρίς τη σύμφωνη γνώμη της Τουρκίας. Καθιερωνόταν έτσι η αρχή της λύσης του ζητήματος από τις 4 Προστάτιδες Δυνάμεις άκοντος του Σουλτάνου.

Ενδεχόμενη απόρριψη της πρότασης για *Προσωρινόν Πολίτευμα*, θα είχε και άλλες δύο σοβαρά αρνητικές επιπτώσεις. Θα οδηγούσε την ελληνική πλευρά στη διεθνή απομόνωση και θα αύξανε την αναρχία και την οικονομική ανέχεια και στην χριστιανική επικράτεια.

Η πρόσφατη εμπειρία από τις προσπάθειες που κατέβαλε η Συνέλευση για αυτόνομη σύσταση ενός στοιχειώδους μηχανισμού εσωτερικής ασφάλειας και οργάνωσης αποδείκνυε, πως χωρίς τη συναίνεση και τη σύμπραξη των Δυνάμεων δε θα μπορούσε να επιτευχθεί κάτι τέτοιο. Χωρίς την παρουσία ευρωπαϊκού στρατού και κυρίως, χωρίς την οικονομική βοήθεια της Ευρώπης δε θα μπορούσε να συγκροτηθεί ούτε περισσότερο να διοικήσει με επιτυχία μία τοπική κυβέρνηση του χριστιανικού στοιχείου.

Προβιβάζονται δηλ. τα συμφέροντα του τόπου και ασφαλίζεται η αισία οριστική λύσις, όταν προσαρμόζεται η ενέργεια του τόπου προς τας εξ' ευγενούς διαθέσεως απορρεούσας αποφάσεις των Μ. Δυνάμεων.[22]

Η 12μελής λοιπόν Επιτροπή με εισηγητή και πιθανότατα βασικό εμπνευστή τον Ελ. Βενιζέλο, πρότεινε στη Συνέλευση να γίνει

κατ' αρχήν αποδεκτή η προτεινόμενη προσωρινή λύση, όχι ως τέρμα, αλλά ως μέσο προς επιδίωξη της πλήρους και οριστικής αυτονομίας.

Με βάση την αποδοχή αυτή, στην ίδια εισηγητική έκθεση η Επιτροπή υπέβαλε προς έγκριση από τη Συνέλευση τις παρακάτω προτάσεις για την συμπλήρωση, διόρθωση και αποσαφήνιση του γενικού Σχεδίου Προσωρινού Πολιτεύματος, που είχαν υποβάλει οι Πρόξενοι των Δυνάμεων.

Πιο συγκεκριμένα, πρότειναν: (1) Στην περίπτωση ανάκλησης της λειτουργίας της Εκτελεστικής Επιτροπής από τους Ναυάρχους, λόγω υπέρβασης των εντολών τους ή αδυναμίας συνεργασίας, να είχε το δικαίωμα ο Πρόεδρος της Συνέλευσης να συγκαλέσει επειγόντως το Σώμα και εντός 20 ημερών να προχωρήσει στην εκλογή νέας Επιτροπής. Στο μεσοδιάστημα επίσης, να μπορεί ο Πρόεδρος της Συνέλευσης να διεκπεραιώνει πάσαν την τρέχουσαν υπηρεσίαν της Επιτροπής.

Να επιτρέπεται εξάλλου στη Συνέλευση να εκλέγει και αναπληρωματικά μέλη των Επιτρόπων, που θα μπορούσαν να αναπληρώνουν τα τακτικά σε περιπτώσεις κωλύματος, απουσίας, παραίτησης ή θανάτου.

(2) Να προσυπογράψει το τελικό κείμενο του Κανονισμού της προσωρινής Διοίκησης εκτός από τους Ναυάρχους και ο Πρόεδρος της Συνέλευσης, ως εκπρόσωπός της και να έχει τη δυνατότητα στο μέλλον η Εκτελεστική Επιτροπή να προτείνει την τροποποίηση ή τη συμπλήρωση διατάξεων, ανάλογα με τις τρέχουσες ανάγκες.

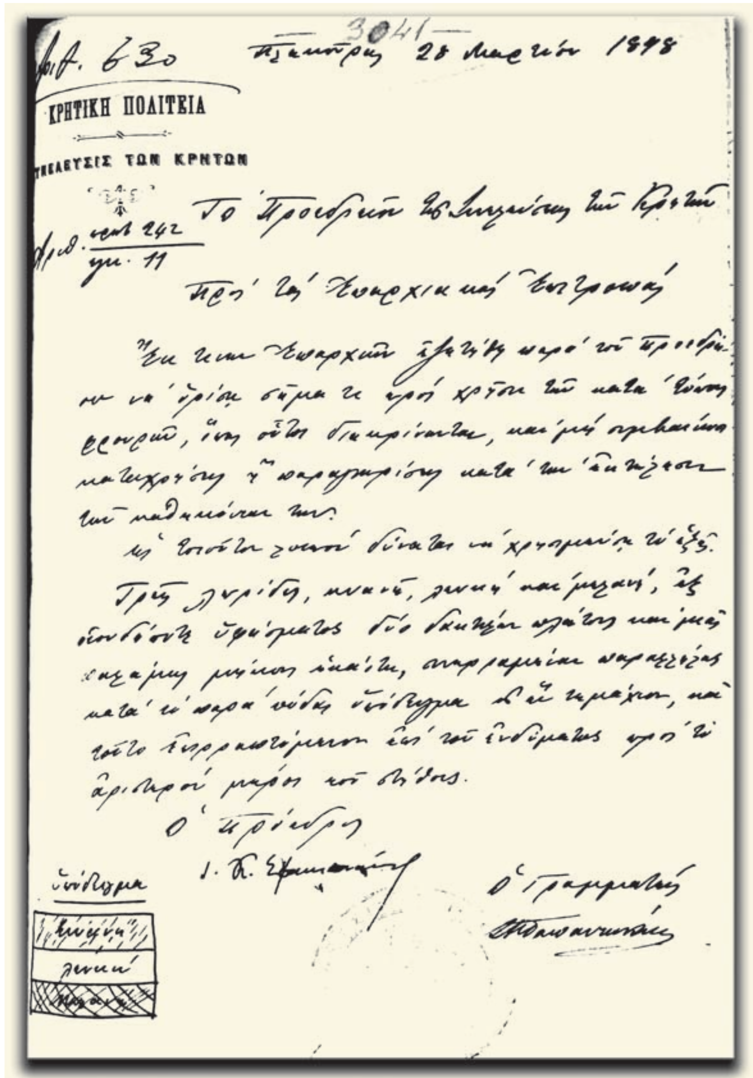
(3) Ο Νομάρχης να αναφέρεται στην Εκτελεστική Επιτροπή και όχι στο Στρατιωτικό Διοικητή του Τμήματός του, ο οποίος είχε ως προϊσταμένους του τους Ναυάρχους.

(4) Για την εκδίκαση των κακουργημάτων θα ήταν καλύτερο να ιδρυθεί Κρητικόν Κακουργιοδικείον, αντί της λειτουργίας τεσσάρων διαφορετικών Στρατιωτικών Δικαστηρίων.

Οι αποφάσεις αυτού του Κακουργιοδικείου θα μπορούσαν να εφεσιβληθούν στο Διεθνές Στρατοδικείο Χανίων, το οποίο θα διατηρούσε το αποκλειστικό δικαίωμα να ακυρώσει ή να διατάξει την επανάληψη της δίκης, να μεταβάλλει ή να επικυρώσει την επιβληθείσα ποινή.

(5) Ίδρυση ενιαίου σώματος χωροφυλακής με κεντρική διοίκηση και όχι τέσσερα τμήματα χωροφυλακής, ανεξάρτητα μεταξύ τους. Ο Αρχηγός της Χωροφυλακής, ο Επιθεωρητής και οι Διοικητές των Τμημάτων, θα ήταν ξένοι υπήκοοι και θα διορίζονταν από το Συμβούλιο των Ναυάρχων, ύστερα από σχετική πρόταση της Επιτροπής.

(6) Τα έσοδα από την είσπραξη των φόρων να προορίζονται για το εγχώριο ταμείο και η συγκέντρωσή τους να γίνει χωρίς να μεταβληθεί το ισχύον φορολογικό σύστημα.

Αριθ. 630 — 3041 — 28 Μαρτίου 1898
ΚΡΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ
ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ
Αριθ. 242 / 11

Έγγραφο του Προεδρείου της Συνελεύσεως των Κρητών προς τις χριστιανικές επιτροπές με οδηγίες για τη σημαία που θα χρησιμοποιείται. Μάρτιος 1898, Αρχείο Αρχανών

Εύκολα διαπιστώνει κανείς ότι οι παραπάνω προτάσεις της Επιτροπής για τη λειτουργία του Προσωρινού Πολιτεύματος, διαπνέονται από ένα ενωτικό-συγκεντρωτικό και συγκρητικό πνεύμα (ένα Κακουργιοδικείο, μια Χωροφυλακή κλπ.) και από μία διάθεση κατάλληλης προετοιμασίας και ετοιμότητας, για άμεση αντικατάστασή του από την ποθούμενη οριστικά Αυτόνομη Κυβέρνηση.

Οι εκπρόσωποι των Μ. Δυνάμεων, ο Άγγλος Ανώτερος Διοικητής Hallett, ο Ιταλός Υποναύαρχος Bettolo, ο Ρώσος Υποναύαρχος Skrydloff και ο Γάλλος Υποναύαρχος Pottier, θα εγκρίνουν τις προτάσεις-τροποποιήσεις της Συνέλευσης και θα υπογράψουν στις 25 Ιουλίου 1898, *επί του Ναυάρχου Charne, στα Χανιά, το οριστικόν κείμενον των βάσεων, οίτινες θα χρησιμεύσωσι προς εγκαθίδρυσιν του προσωρινού πολιτεύματος δια την διοίκησιν του εσωτερικού της Νήσου...*[23].

Τρεις μέρες αργότερα, στις 16/28 Ιουλίου 1898, η Συνέλευσις των Κρητών εψήφισε την παραδοχήν του προσωρινού πολιτεύματος εκ σεβασμού προς τας Μ. Δυνάμεις και παράλληλα ενημέρωνε το Συμβούλιο των Ναυάρχων για την εκλογή των μελών της Εκτελεστικής Επιτροπής της νέας Πολιτείας. Το 6μελές σχήμα συγκροτούσαν ο Ιωάννης Σφακιανάκης, ως Πρόεδρος, ο Ελευθ. Κ. Βενιζέλος, ως εκπρόσωπος του Τμήματος των Χανίων, ο Γ.Μ.Μυλωνογιαννάκης, εκπρόσωπος του Τμήματος Σφακίων, ο Εμ. Ζαχαράκης, ως εκπρόσωπος Ρεθύμνης, ο Αντώνιος Χατζιδάκης, ως εκπρόσωπος Ηρακλείου και ο Νικόλαος Γιαμαλάκης, ως εκπρόσωπος Λασιθίου.

IV. Η ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ ΚΑΙ Η ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Στην 1η ενημερωτική Εγκύκλιο προς τον Χριστιανικόν λαόν της Κρήτης, στις 17 Οκτωβρίου 1897, το Προεδρείο της Συνέλευσης, αφού τον ενημέρωνε για την πορεία εξέλιξης του εθνικού του ζητήματος, τον καλούσε να δείξει αγάπη προς τον πλησίον, σεβασμό της ξένης ιδιοκτησίας, ανεξαρτήτως φυλής και θρησκεύματος και τελεία προς τας αρχάς υποταγή, γιατί μόνο έτσι θα ασφαλίσωσι κατά παντός κινδύνου την ημετέραν πατρίδα.

Οι εκκλήσεις για επίδειξη πνεύματος αγάπης, σεβασμού, πειθαρχίας, φιλονομίας, και αυστηρά αμυντικής στάσης απέναντι σε όλους τους κατοίκους του νησιού και ιδιαίτερα απέναντι στους μουσουλμάνους, ήταν η μόνιμη κατακλείδα όλων των Εγκυκλίων του είδους. Γιατί μόνιμη, συνεχής και αγωνιώδης ήταν η προσπάθεια της κεντρικής διοίκησης των χριστιανών για την διασφάλιση της εξαιρετικά επισφαλούς πορείας προς την πραγματική και πλήρη Αυτονομία, με την πρόληψη βίαιων ενεργειών, επιθέσεων και δολοφονιών μελών της μουσουλμανικής κοινότητας.

Στον αντίποδα αυτών των προσπαθειών της χριστιανικής πλευράς, με τη συγκεκριμένη πολιτική στόχευση, βρίσκονταν οι ενέργειες και οι πολιτικές επιδιώξεις της άλλης πλευράς, της μουσουλμανικής, καθώς ήθελε και εργαζόταν με κάθε μέσο για τη διατήρηση του ισχύοντος πολιτικού συστήματος διακυβέρνησης.

Αντικειμενικά, με το ξέσπασμα και αυτής της επανάστασης και ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του βαρύτατου χειμώνα του 1897-98, επαναλαμβάνεται το γνωστό σκηνικό των κρητικών επαναστάσεων του 2ου μισού του 19ου αι., με κοινό παρανομαστή τη δεινή θέση, την εξαθλίωση και την πενία χριστιανών και μουσουλμάνων.

Οι χριστιανοί των τριών μεγάλων αστικών κέντρων, εγκαταλείπουν τις πόλεις και τα υπάρχοντά τους καταφεύγοντες ως πρόσφυγες για άλλη μία φορά στον ελλαδικό χώρο ή, αν δεν είχαν τα μέσα και τη δυνατότητα, στην ενδοχώρα του νησιού. Οι χριστιανοί των περιαστικών και πεδινών περιοχών, φοβούμενοι τις εξορμήσεις μουσουλμάνων με τη συνεπικουρία στρατού και ατάκτων εκτός της ζώνης ουδετερότητας, αναζητούσαν καταφύγια σε ορεινές, δυσπρόσιτες περιοχές: *Διερχόμενοι (αναφέρεται στα μέλη του Προεδρείου της Συνέλευσης) εκ της Μονής Αρκαδίου κατά την αναχώρησίν μας εκ Μελιδονίου (18 8/βρίου 1897), είδομεν εντός των πλησίον σπηλαίων πολλάς οικογενείας δεόμενας και αυτού του άρτου, παιδία ρακένδυτα, φέροντα τα ίχνη της ταλαιπωρίας και της πείνης επί του προσώπου...*[24]

Από την άλλη, οι μουσουλμάνοι εγκατέλειπαν την ύπαιθρο συνωστιζόμενοι στις παράκτιες πόλεις και ιδιαίτερα στα τρία μεγάλα αστικά κέντρα όπου η παρουσία του τουρκικού στρατού ήταν έντονη.

Υπολογίζεται ότι το 1/4 του συνολικού πληθυσμού αναγκάσθηκε να εγκαταλείψει τις εστίες του, ακολουθώντας αντίθετες διαδρομές, αλλά με τα ίδια ή παραπλήσια αποτελέσματα: λεηλασίες και καταστροφές σπιτιών, δημοσίων κτηρίων, περιουσιών, του ζωϊκού και φυτικού κεφαλαίου, συρρίκνωση στο μέγιστο βαθμό της γεωργίας, του εμπορίου και της βιομηχανίας.

Στους τομείς αυτούς ιδιαίτερα επλήγει το Ηράκλειο και η ευρύτερη περιοχή του, η πλουσιότερη και φιλοπονεστέρα πόλη και επικράτεια της νήσου. Μετά τις σφαγές και τους εμπρησμούς στα Χανιά, στα τέλη του Ιανουαρίου του '97, και των αιματηρών επεισοδίων στη Σητεία, η μετακίνηση συμπαγών πληθυσμιακών ομάδων και προς τις δύο κατευθύνσεις, κορυφώθηκε. *Εντός των τειχών του Ηρακλείου, την περίοδο 1897-1898, είχαν απομείνει γύρω στις 1.200 ψυχές, το 1/5 του συνολικού χριστιανικού πληθυσμού, ενώ ο αριθμός των μουσουλμάνων αυξήθηκε τρομακτικά, πλησιάζοντας τις 45.000, σημειώνοντας αύξηση 300%.*[25]

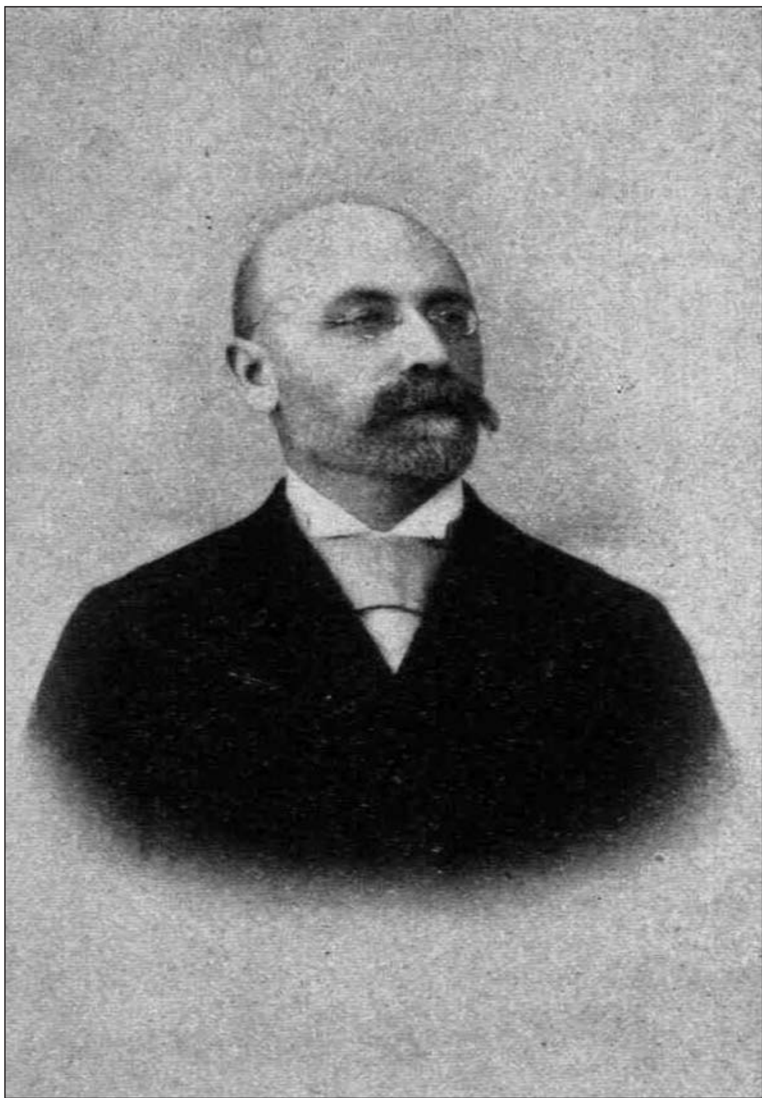
Έχοντας εγκαταλείψει και οι ίδιοι τις περιουσίες τους στην ενδοχώρα, με την κάλυψη του τουρκικού στρατού, τη συνδρομή των εξαθλιωμένων ατάκτων βασιζουζούκων, και την ένοχη ανοχή, αυστηρή ουδετερότητα ή αδυναμία παρέμβασης των αγγλικών στρατευμάτων, καταστρέφουν, καίουν και λεηλατούν σπίτια, μαγαζιά και περιουσίες, κινητές και ακίνητες, χριστιανών, βεβηλώνουν νεκροταφεία, κάνουν επιδρομές εκτός του κορδονιού, αρπάζοντας αγαθά και φονεύοντας αμάχους.[26] Ο φαύλος κύκλος των εχθροπραξιών και των αντεκδικήσεων μεταξύ των δύο στοιχείων ήταν πολύ δύσκολο να κλείσει.

Παρά την κοινή λοιπόν κατάσταση εξαθλίωσης και την ανασφάλεια για την ίδια τους την ύπαρξη, παρά την κοινή μητρική γλώσσα, (ελάχιστοι ήταν οι μουσουλμάνοι που είχαν διδαχθεί την τουρκική στα σχολεία, και εν πολλοίς τα κοινά έθιμα), παρά το γεγονός πως δε τους χώριζαν αγεφύρωτα θρησκευτικά μίση, ο συστηματικός πολιτικός ανταγωνισμός ανάμεσα στις δύο κοινότητες δεν επέτρεπε την εξεύρεση κοινά αποδεκτής λύσης.

Οι μουσουλμάνοι της Κρήτης, αν και συρρικνωμένοι αριθμητικά, αδύναμοι πνευματικά και υλικά, αντιτίθενται δυναμικά σε κάθε προσπάθεια αλλαγής του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος. Συγκεντρωμένοι κατά τα 2/3 τους στο Ηράκλειο και στηριζόμενοι στην παρουσία του τουρκικού στρατού, θέλουν να συνεχισθεί η εξάρτηση του τόπου από την Κεντρική Αρχή της Κωνσταντινούπολης και οι ίδιοι να διατηρήσουν την προνομιούχο θέση που είχαν στη διοίκησή του, καταπατώντας κάθε αρχή ελευθερίας και ισοπολιτείας.

Από την άλλη, το χριστιανικό στοιχείο, μετά από συνεχείς επαναστάσεις σε όλη τη διάρκεια του 19ου αι. ήθελε την κατάργηση της εξάρτησης από την Οθωμανική Κυριαρχία και την εξασφάλιση αυτόνομης Κυβέρνησης, πατρικής εν τω τόπω. Σε αυτή την περίπτωση, και αφού είχε προηγηθεί η απομάκρυνση του τουρκικού στρατού, οι μουσουλμάνοι αδελφοί θα μπορούσαν, όπως επανειλημμένα διαβεβαίωναν οι Πληρεξούσιοι των χριστιανών, να επιστρέψουν στις εστίες τους, να συζήσουν αρμονικά και να συμμετέχουν αναλογικά και αξιοκρατικά στους νέους φορείς διακυβέρνησης του κοινού τόπου

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

Ο Ιωάννης Σφακιανάκης την εποχή που κλήθηκε ν' αναλάβει την προεδρία της Συνέλευσης των Κρητών. Φωτογραφία από το "Εθνικόν Ημερολόγιον 1900" του Κωνσταντίνου Σκόκου

καταγωγής.

Η αποδοχή και η ομόφωνη ψήφιση στα τέλη Ιουλίου 1898 από τη Συνέλευση των Κρητών του Προσωρινού Πολιτεύματος της Κρήτης, που είχαν προτείνει οι Μ. Δυνάμεις, αποτελούσε ένα σημαντικό βήμα στην πραγματοποίηση των πολιτικών στόχων της χριστιανικής πλευράς.

Η μουσουλμανική κοινότητα αντίθετα, δε μπόρεσε να εξετάσει με πολιτική νηφαλιότητα τις νέες εξελίξεις και να αποδεχθεί το πολιτικό πρόγραμμα των Προστάτιδων Δυνάμεων. Πίστευε, πως συνεχίζοντας την ίδια παρελκυστική πολιτική που υπαγόρευε η Υψηλή Πύλη, προκαλώντας νέα επεισόδια και σφαγές, θα διευρυνόταν έτσι ο φαύλος κύκλος των αντεκδικήσεων, θα παρατεινόταν το χάος και οι Μ. Δυνάμεις θα ανέστειλαν τη λειτουργία του Εκτελεστικού και θα καταργούσαν στην πράξη τις νέες πολιτικές μεταρρυθμίσεις.[27] Δεν είχαν όμως υπολογίσει σωστά τις αντιδράσεις του μουσουλμανικού όχλου στη συγκεκριμένη αφορμή που σύντομα τους παρουσιάστηκε.

Η διαδικασία μεταβίβασης του Γραφείου Τελών, του Τελωνείου, στη χριστιανική διοίκηση, πράξη συμβολική αλλά και ουσιαστική της λειτουργία του Νέου Πολιτεύματος, απετέλεσε την αναφερθείσα αφορμή των γεγονότων της 25ης Αυγούστου/6ης Σεπτεμβρίου του '98.

Ο μουσουλμανικός όχλος, οι άτακτοι βαζιβουζούκοι και ο τουρκικός στρατός καταστρέφουν και λεηλατούν τις χριστιανικές συνοικίες της πόλης, σφάζουν με πρωτοφανή αγριότητα 17 νεαρούς άγγλους στρατιώτες και τον αξιωματικό τους, εκατοντάδες χριστιανούς και 60 αθώους ομοθρήσκους τους.[28]

Η θυσία τους, θυσία νεομαρτύρων, αν δεν ήταν ο καταλύτης των εξελίξεων,[29] σίγουρα συνετέλεσε αποφασιστικά για την άρση των όποιων προσκομμάτων,[30] που τόσους μήνες δυσχέραιναν την πορεία προς την Αυτονομία και επέδρασε καίρια στην ευαισθητοποίηση της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης, που στη συνέχεια πίεσε τις κυβερνήσεις για την άμεση και ουσιαστική λύση του Κρητικού Ζητήματος.

Στις 23 Οκτωβρίου/6 Νοεμβρίου 1898 είχε φύγει από το νησί και ο τελευταίος τούρκος στρατιώτης.[31] Το ένα προαπαιτούμενο της Συνέλευσης των Κρητών, για την Αυτονομία είχε επιτευχθεί.

Στις 9/22 Δεκεμβρίου 1898 ο Πρίγκηπας Γεώργιος αποβιβαζόταν στα Χανιά ως Γενικός Διοικητής της Αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας. Και το δεύτερο προαπαιτούμενο της Συνέλευσης του '97 επιτυγχάνεται.

Έμενε το τρίτο, και σημαντικότερο για την εθνική ολοκλήρωση. Γι' αυτό θα χρειαζόταν άλλα δεκαπέντε περίπου χρόνια νέων προσπαθειών και αγώνων για να παρακαμφθούν τα νέα προσκόμματα της διεθνούς διπλωματίας.

Το μεγαλύτερο μέρος του υλικού για την εργασία αυτή το οφείλω σε ευγενική παραχώρησή του από τον Αλ. Ανδρικάκη. Και γι' αυτό, όπως και για την ευγενική πρόσκληση συμμετοχής στο Αφιέρωμα για την 25η Αυγούστου 1898 πολύ τον ευχαριστώ. Πολλές ευχαριστίες οφείλω ακόμη στους φίλους και συνεραστές της μελέτης των πηγών της κρητικής ιστορίας Ανδρ. Σαββάκη, Ηρακλή Πυργιαννάκη, Μιχάλη Τρούλη, Αντ. Χουρδάκη. Βοήθησαν και αυτοί με το δικό τους τρόπο στην μικρή αυτή συμβολή.

1. Σ.Α.Παπαντωνάκη, Ψήφισμα, *στα Κρητικά, ήτοι συλλογή των διπλωματικών εγγράφων της Επαναστατικής Συνελεύσεως των Κρητών, του Εκτελεστικού, των Ναυάρχων κλπ, των εγκυκλίων της Συνελεύσεως και του Εκτελεστικού μετά σημειώσεων ιστορικών, 28 Ιουνίου 1897- 9 Δεκεμβρίου 1898*, Χανιά 1901, σ. 2-3.
2. Σ.Α.Παπαντωνάκη, Ψήφισμα, *ό.π.*, σ. 2
3. Τα υπόλοιπα μέλη του Προεδρείου ήταν οι: Χαρίλαος Ασκούτσης, Γεώργιος Μυλονογιαννάκης, αντιπρόεδροι, Νικόλαος Χ. Ζουρίδης, Γεν. Γραμματέας, Στυλιανός Α. Παπαντωνάκης και Ιωάννης Βάνδουλας, Γραμματείς. Βλ. (α) Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Το Προεδρείον της Συνελεύσεως των Κρητών προς τον Χριστιανικόν Λαόν της Κρήτης, της Νήσου, Μελιδόνι Μυλοποτάμου, 17 Οκτωβρίου 1897, ό.π.*, σσ. 13-15, (β) Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Προς την εν Αθήναις Κεντρικήν των Κρητών Επιτροπής, Μονή Αρκαδίου*, 24 Οκτωβρίου 1897, *ό.π.*, σσ. 15-16.
4. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *ό.π.*, σ.
5. Πέτρος Πετράτος, Η Γενική Επαναστατική Επιστολή των Κρητών Συνέλευσις (1897-1898). Αξιολογική αποτίμηση των εγγράφων της, στα *Κρητολογικά Γράμματα*, επιμ. Μιχ. Τρούλης, έκδ. ΙΛΕΡ, τχ. 21, Ρέθυμνο 2008, σ. 44.
6. Ι. Μουρέλλος, Ιστορία της Κρήτης, Παράρτημα στον Γ' Τόμο, σσ.1622-1623.
7. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Επιστολή Προεδρείου Συνελεύσεως Κρητών προς τον Αντιναύαρχον Κανεβάρο, προϊστάμενον του Υψ. Συμβουλίου των ναυάρχων, Μελιδόνι Μυλοποτάμου, 17/29 Οκτωβρίου 1897, ό.π.*, σσ.3-6.
8. Αναφέρεται στην Προκήρυξη-Πράξη Απόδοσης της Αυτονομίας που υπέγραψαν οι Μ. Δυνάμεις στις 5/17 Μαρτίου 1897 και ο Σουλτάνος, ύστερα από τις πιέσεις των Δυνάμεων, στις 7/19 Μαρτίου 1897. Βλ. (α) Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Επιστολή Προεδρείου Συνελεύσεων Κρητών προς τον Αντιναύαρχον Ποττιέ, προϊστάμενον του Υψ. Συμβουλίου των ναυάρχων, Πλακούρες Ακρωτηρίου Κρήτης, 3/15 Ιουνίου 1898 , ό.π., σ. 75*, (β) Βιργινίας Τσουδερού, Οι Διεθνείς Ειρηνευτικές Δυνάμεις και η τραγωδία της 25ης Αυγούστου (1896-1898), στο *Η τελευταία φάση του Κρητικού Ζητήματος*, επιμέλ. Θεοχάρης Δετοράκης-Αλέξης Καλοκαιρινός, έκδ. Ε.Κ.Ι.Μ., Ηράκλειο 2001, σ. 54.
9. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Επιστολή Προεδρείου Συνέλευσης Κρητών προς τον Αντιναύαρχον Κανεβάρο, προϊστάμενον του Υψ. Συμβουλίου των ναυάρχων, Μελιδόνι Μυλοποτάμου, 17/29 Οκτωβρίου 1897, ό.π.*, σ.12.
10. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Επιστολή Προεδρείου Συνελεύσεως Κρητών προς τον Αντιναύαρχον Κανεβάρο, προϊστάμενον του Υψ. Συμβουλίου των ναυάρχων, Μελιδόνι Μυλοποτάμου, 17/29 Οκτωβρίου 1897, ό.π.*, σ.12.
11. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Επιστολή Προεδρείου Συνελεύσεως Κρητών προς τους Υπουργούς Εξωτερικών των 4 Μ. Δυνάμεων, Ακρωτήρι Κρήτης, 15/27 Δεκεμβρίου 1897, ό.π.*, σ. 44.
12. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Επιστολή Προεδρείου Συνελεύσεως Κρητών προς τον Αντιναύαρχον Κανεβάρο, προϊστάμενον του Υψ. Συμβουλίου των ναυάρχων, Πλακούρες Ακρωτηρίου Κρήτης, 14/26 Νοεμβρίου 1897 , ό.π.*, σ. 25.
13. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Επιστολή Προεδρείου Συνελεύσεως Κρητών προς τον Αντιναύαρχον Ποττιέ, προϊστάμενον του Υψ. Συμβουλίου των ναυάρχων, Πλακούρες Ακρωτηρίου Κρήτης, 16/28 Ιουλίου 1898, ό.π.*, σ. 111.
14. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Το Προεδρείον της Συνελεύσεως των Κρητών προς τους κατοίκους της Νήσου, Πλακούρες Ακρωτηρίου Κρήτης, 15 Νοεμβρίου 1897, ό.π.*, σ. 26.
15. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Το Προεδρείον της Συνελεύσεως των Κρητών προς τους κατοίκους της Νήσου, Πλακούρες Ακρωτηρίου Κρήτης, 15 Νοεμβρίου 1897, ό.π.*, σ. 28.
16. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Το Προεδρείον της Συνελεύσεως των Κρητών προς τους κατοίκους της Νήσου, Πλακούρες Ακρωτηρίου Κρήτης, 15 Νοεμβρίου 1897, ό.π.*, υποσημ. σ. 26-27.
17. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Το Προεδρείον της Συνελεύσεως των Κρητών προς τους κατοίκους της Νήσου, Πλακούρες Ακρωτηρίου Κρήτης, 24 Ιανουαρίου 1898, ό.π.*, σ. 57.
18. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Το Προεδρείον της Συνελεύσεως των Κρητών προς τας Επαρχιακάς Επιτροπάς,, Πλακούρες Ακρωτηρίου Κρήτης, 24 Ιουνίου 1898, ό.π.*, σσ. 78-83.
19. Τα υπόλοιπα 11 μέλη της Επιτροπής ήταν οι: **Ελευθέριος Βενιζέλος, Ιωάν. Α. Τσουδερός, Εμ. Πολυχρονίδης, Α. Χατζιδάκης, Ιωάν. Ν. Βούλγαρης, Νικ. Γιαμαλάκης, Μ. Κούνδουρος, Κ. Μ. Φούμης, Εμ. Ζαχαράκης, Ν.Παπαδάκης, Εμ. Χουρδάκης.** Βλ. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Εισηγητική Έκθεσις επί του σχεδίου του πολιτεύματος. Προς την Συνέλευσιν των Κρητών, Πλακούρες Ακρωτηρίου Κρήτης, 7 Ιουλίου 1898, ό.π.*, σ. 100.
20. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Εισηγητική Έκθεσις επί του σχεδίου του πολιτεύματος. Προς την Συνέλευσιν των Κρητών, Πλακούρες Ακρωτηρίου Κρήτης, 7 Ιουλίου 1898, ό.π.*, σ. 85.
21. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Εισηγητική Έκθεσις επί του σχεδίου του πολιτεύματος. Προς την Συνέλευσιν των Κρητών, Πλακούρες Ακρωτηρίου Κρήτης, 7 Ιουλίου 1898, ό.π.*, σσ. 84-85.
22. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Εισηγητική Έκθεσις επί του σχεδίου του πολιτεύματος. Προς την Συνέλευσιν των Κρητών, Πλακούρες Ακρωτηρίου Κρήτης, 7 Ιουλίου 1898, ό.π.*, σ. 91.
23. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Οριστικόν κείμενον των βάσεων, οίτινες θα χρησιμεύσωσι προς εγκαθίδρυσιν του προσωρινού πολιτεύματος δια την διοίκησιν του εσωτερικού της Νήσου, Χανιά, 25 Ιουλίου 1898, ό.π.*, σσ. 102-107.
24. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Επιστολή προς τω Θεοφιλεστάτω Επισκόπω Κυδωνίας και Αποκορώνου, Τοποτηρητή της Μητροπόλεως Κρήτης, Κυρίω Κυρίω, Νικηφόρω, Πλακούρες Ακρωτηρίου Κρήτης, 3 Δεκεμβρίου 1897, ό.π.*, σημ. σ. 39.
25. Μανώλης Ε. Δετοράκης, Κοινωνικές επιπτώσεις στο διαμέρισμα Ηρακλείου στη μεταπολιτευτική επανάσταση 1895-1898, στο *Η τελευταία φάση του Κρητικού Ζητήματος*, επιμέλ. Θεοχάρης Δετοράκης-Αλέξης Καλοκαιρινός, έκδ. Ε.Κ.Ι.Μ., Ηράκλειο 2001, σ. 110.
26. (α) Μανώλης Ε. Δετοράκης, *ό.π.*, σ. 110, (β) Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Επιστολή Προεδρείου Συνέλευσης Κρητών προς τον Αντιναύαρχον Κανεβάρο, προϊστάμενον του Υψ. Συμβουλίου των ναυάρχων, Πλακούρες Ακρωτηρίου Κρήτης, 11 Ιανουαρίου 1898, ό.π.*, σσ. 49-50, (γ) Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Επιστολή Προεδρείου Συνέλευσης Κρητών προς τον Αντιναύαρχον Κανεβάρο, προϊστάμενον του Υψ. Συμβουλίου των ναυάρχων, Πλακούρες Ακρωτηρίου Κρήτης, 18/30 Μαρτίου 1898, ό.π.*, σσ. 63-66 *κ.ά.*
27. Για την πολιτική της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τη στάση της Ευρωπαϊκής Διπλωματίας την εποχή αυτή βλ. Βιργινίας Τσουδερού, Οι Διεθνείς Ειρηνευτικές Δυνάμεις και η τραγωδία της 25ης Αυγούστου (1896-1898), *ό.π.*, σσ. 47-58.
28. Βιργινίας Τσουδερού, *ό.π.*, σ. 56.
29. Μανόλης Καρέλλης, 25 Αυγούστου 1898: Η Μεγάλη Σφαγή του Ηρακλείου, στο *Η τελευταία φάση του Κρητικού Ζητήματος*, επιμέλ. Θεοχάρης Δετοράκης-Αλέξης Καλοκαιρινός, έκδ. Ε.Κ.Ι.Μ., Ηράκλειο 2001, σσ. 493-494.
30. Σ.Α.Παπαντωνάκη, *Εισηγητική Έκθεσις επί του σχεδίου του πολιτεύματος. Προς την Συνέλευσιν των Κρητών, Πλακούρες Ακρωτηρίου Κρήτης, 7 Ιουλίου 1898, ό.π.*, σημ. σ. 85.
31. Βιργινίας Τσουδερού, *ό.π.*, σ. 57.

Η άλλη οψη της Ιστορίας

Οι Μουσουλμάνοι έσφαζαν στις πόλεις κι οι Χριστιανοί “απαντούσαν” στην ύπαιθρο

Του **Κώστα Μπογδανίδη**
Δημοσιογράφου

Η βία είναι η μαμή της ιστορίας. Συμφωνούμε όλοι. Εκεί όμως που υπάρχουν ισχυρές ενστάσεις, που οι λαοί διασταυρώνουν τα ξίφη της μισαλλοδοξίας είναι κατά πόσο η βία είναι μονόπλευρη ή όχι. Δυστυχώς στην Ελλάδα που παράγουμε περισσότερη ιστορία από αυτή που μπορούμε να καταναλώσουμε έχουμε μάθει ένα κομμάτι της, εκείνο που είναι εύπεπτο για τον εθνικισμό και τους κάθε είδους πατριδοκάπηλους. Όπως ακριβώς συνέβη και στην περίπτωση της 25ης Αυγούστου. Τα όσα φρικτά έγιναν πριν και μετά δεν έγιναν από την μία μόνο πλευρά. Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι σφαγιάστηκαν στο βωμό μιας ψευδεπίγραφης αντιπαράθεσης αλλοθρήσκων που στην πραγματικότητα έβαζε μπουρλότο στην αρμονική συνύπαρξή τους.

Εμείς μάθαμε την ιστορία στο σύστημα. Που ήθελε τον χριστιανικό πληθυσμό το απόλυτο θύμα. Δεν ακούσαμε ποτέ για σφαγές Μουσουλμάνων. Η επίσημη ιστορία δεν τις καταγράφει. Και όπου αυτό συμβαίνει πάλι εκλαμβάνεται ως περιστατικό μεμονωμένο, τυχαίο ή που έχει ως γενεσιουργό αιτία μια θηριωδία εναντίον των χριστιανών πολιτών. Ωστόσο, δεν είναι λίγοι εκείνοι που μιλούν για “μαζικό εκπατρισμό” των Μουσουλμάνων της Κρήτης. Οι πηγές αναφέρονται σε μαζικές σφαγές, ακόμη και σε σχεδιαζόμενη επιχείρηση εξόντωσης (διά της “απαλλοτρίωσης” των περιουσιών τους) του συγκεκριμένου στοιχείου. Ας δούμε όμως πιο αναλυτικά τι συνέβη. Η Κρήτη ήταν για πολλά χρόνια στο επίκεντρο του διεθνούς ενδιαφέροντος. Μετά τον καταστροφικό πόλεμο του 1897 η Ελλάδα υπέγραψε στην Κωνσταντινούπολη συνθήκη ειρήνης με την Τουρκία. Οι Μεγάλες Δυνάμεις ξεκίνησαν τη διαδικασία διακανονισμού του Κρητικού ζητήματος, που όμως τραβούσε μακριά. Προτάθηκαν για τη θέση του Γενικού Διοικητή του νησιού οι Δροζ, Σέφερ, ο Μαυροβούνιος Πέτροβιτς Μπόζα, ο πρίγκιπας Βάτεμβεργ ενώ οι Τούρκοι ήθελαν γι' αυτή τη θέση τον Ανθόπουλο πασά. Η Ρωσία υπέδειξε τον γιό του βασιλιά των Ελλήνων Γεωργίου του Α', τον πρίγκιπα Γεώργιο, ο οποίος και επελέγη. Στις 21 Ιανουαρίου 1898, η κρητική συνέλευση, μέσα σε ζητωκραυγές ενέκρινε πρόταση του Βενιζέλου να κάνει το προεδρείο τις τα αναγκαία διαβήματα. Η Γερμανία και η Αυστρία, επειδή δεν ήθελαν να φανεί ότι αντιτίθενται στις τουρκικές απαιτήσεις, αποχώρησαν από τον συνασπισμό των ευρωπαϊκών δυνάμεων, ο οποίος έγινε πλέον τετραμελής. Ο Γενικός Διοικητής θα αναγνώριζε την υψηλή επικυριαρχία του Σουλτάνου, θα εφάρμοζε αναλογική συμμετοχή του ελληνικού και του τουρκικού στοιχείου στη διοίκηση του νησιού. Εκλέχθηκε μια εκτελεστική επιτροπή, με τη συμμετοχή του Βενιζέλου, που εκτελούσε χρέη κυβέρνησης και είχε τις επαφές με τους Ευρωπαίους ναυάρχους. Άρχισε να εφαρμόζει το προσωρινό πολίτευμα, αλλά οι μουσουλμάνοι, υποκινούμενοι –σύμφωνα με την ελληνική εκδοχή– από την οθωμανική διοίκηση, ξεσηκώθηκαν. Οι Χριστιανοί της Κρήτης άρχισαν να συγκεντρώνουν ένοπλα τμήματα και η εκτελεστική επιτροπή προέβη σε διαβήματα διαμαρτυρίας. Οι Μουσουλμάνοι του νησιού κλείστηκαν στις πόλεις και την ενδοχώρα έλεγχαν οι χριστιανοί επαναστάτες. Οι σφαγές των Μουσουλμάνων της Σητείας και του Σέλινου καθώς και η σφαγή των Χριστιανών του Ηρακλείου στις 25 Αυγούστου 1898 που έκαναν οι Μουσουλμάνοι ήταν η αρχή του τέλους..

Υπήρχε σχέδιο

Τους Κρήτες Μουσουλμάνους τους έδιωξαν σε μεγάλο βαθμό οι Χριστιανοί και όσοι λίγοι απέμειναν έφυγαν με την ανταλλαγή. Το 1881 υπήρχαν 73.000 (25% του νησιού) Μουσουλμάνοι στο νησί ενώ το 1923 αποτελούσαν το 7% του πληθυσμού. Στις αρχές του 19ου αιώνα υπολογίζεται ότι οι μισοί σχεδόν Κρητικοί ήταν Μουσουλμάνοι. Πολύ πριν λοιπόν την Λωζάνη είχαν αρχίσει οι εκκαθαρίσεις του μουσουλμανικού στοιχείου. Από το 1889 είχαν αρχίσει οι πιέσεις από τους Χριστιανούς που είχαν σχέδιο να τούς διώξουν από την περιοχή τους.

Σε αυτό το εθνικιστικό πλαίσιο υποκινήθηκαν τα γεγονότα που κορυφώθηκαν το 1898. Γεγονότα που ξεπέρασαν κάθε προηγούμενο με τις σφαγές στο Σέλινο και τη Σητεία. Οι Μουσουλμάνοι που συγκεντρώνονταν στις πόλεις έσφαζαν εκεί τους Χριστιανούς κι εκείνοι που επικρατούσαν πια στην ενδοχώρα άρχισαν να κατακρεουργούν του Μουσουλμάνους. Η μεγάλη σφαγή άρχισε από τα Χανιά τον Μάιο του 1895 με την προσπάθεια των Μουσουλμάνων να εκδικηθούν την επανάσταση στο Βάμο και ορισμένες δολοφονίες δικών τους στην ύπαιθρο. Τον Ιανουάριο του επόμενου έτους οι δολοφονίες ήταν καθημερινό φαινόμενο στο Ηράκλειο, το Ρέθυμνο και πολλοί Χριστιανοί κατέφυγαν στα νησιά και την Αθήνα. Αλλά το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα για τη σφαγή των Τουρκοκρητικών και την εκδίωξή τους είναι στο Σέλινο. Μετά από ένα μικρό διάλειμμα των ταραχών ήρθε το κάψιμο του χριστιανικού μαχαλά στα Χανιά και οι χριστιανοί αντέδρασαν έντονα μπλοκάροντας του τουρκοκρητικούς στην ενδοχώρα... Στη Σαρακίνα σφάχτηκαν πολλοί από αυτούς, ενώ πήγαιναν στην Παλαιόχωρα. Ακολούθησε η πολιορκία της Κανδάνου-ο Κουδουλάκης έχει περιγράψει με τον πιο γλαφυρό τρόπο αυτές τις εικόνες σφαγής του μουσουλμανικού πληθυσμού. Αλλά δεν είναι λίγοι οι ερευνητές που λένε ότι μπροστά στη Σητεία οι σφαγές του Σελίνου δεν ήταν τίποτα. Εκεί λέει ο θρύλος ότι δεν έμεινε κανένας από το Ισλάμ! Ήταν τέτοια η καταστροφή και τόσο το αίμα που χύθηκε ώστε ξένοι έγραψαν ότι “το Ισλάμ της Σητείας αφανίστηκε”. Μετά τις επαίσχυντες αυτές πράξεις προσπάθησαν ορισμένοι να ρίξουν τις ευθύνες σε...ξένους πολεμιστές που είχαν έρθει από την Κριτσά για να ξεκαθαρίσουν την κατάσταση. Αλλά οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές όπως ο μητροπολίτης Ιεροσητείας τότε ουσιαστικά παραδέχονται ότι εμπνεύστηκαν, σχεδίασαν και υλοποίησαν την εξόντωση του μουσουλμανικού πληθυσμού. Ο ίδιος άλλωστε χαρακτήρισε “θεία δίκη” τη σφαγή και υποστήριξε ότι ήταν εκείνη που έλυσε το Κρητικό ζήτημα! Μαρτυρίες επίσης έχουν καταγράψει ότι ο ίδιος ο Αμβρόσιος πωλούσε όπλα στους Χριστιανούς και έδινε την ευχή του και κάποιος “εάν δε τουναντίον έπραττε θα είχε την κατάραν του”!

Στη Δάφνη, στη Συκιά, στα Μουλιανά, στα Αγλάδια, στους Αρμένους και σε άλλα χωριά εκατοντάδες Μουσουλμάνοι σφαγιάστηκαν ανοίγοντας ένα μεγάλο κύκλο αίματος που κατέληξε στην 25η Αυγούστου και στην επέμβαση των δυνάμεων. Εάν αυτό ήθελε ο Αμβρόσιος το πέτυχε!

Οι Τουρκοκρητικοί

Από εκεί και μετά πάντως και όταν η Κρητική Πολιτεία βρήκε το δρόμο της χάσαμε...την Ιστορία. Η επίσημη εκδοχή της κρητικής ιστορίας προσπαθεί να κουκουλώσει τα πράγματα και ελάχιστα για τις σφαγές αυτές έγιναν γνωστά από τον Τύπο αν και δεν υπήρχε ένας Κρητικός που να μην ήξερε, να μην είδε, να μην άκουσε... Μάλιστα σε εφημερίδες της εποχής γράφτηκε ότι “τερατωδώς υπερβολικά είναι τα εκ της Σύρου τηλεγραφηθέντα περί δήθεν σφαγής των εν τη Σητεία Τούρκων..”.

Οι Μουσουλμάνοι της Κρήτης έπρεπε να λογίζονται ως Τούρκοι. Αυτή ήταν η επίσημη γραμμή για χρόνια!

Αλλά τι ήταν οι Μουσουλμάνοι της Κρήτης; Δεν ήταν καθόλου Τούρκοι έποικοι και απόγονοι κατακτητών. Η συντριπτική πλειονότητά τους ήταν εξισλαμισμένοι Κρήτες από τα πρώτα χρόνια του Κρητικού Πολέμου έως και το 19ο αιώνα. Δε μιλούσαν τούρκικα (παρά μόνο όσοι ήταν μορφωμένοι και υπηρετούσαν στη διοικητική ιεραρχία ή απεσταλμένοι της κεντρικής διοίκησης). Μιλούσαν κρητικά και είχαν κοινά έθιμα με τους Χριστιανούς, οι περισσότεροι έπιναν αλκοόλ και δεν είχαν τουρκική εθνική συνείδηση αλλά κρητική τοπική συνείδηση και μουσουλμανική θρησκευτική ταυτότητα. Συσπειρώθηκαν γύρω από τον πανισλαμισμό της οθωμανικής πολιτικής του 19ου αιώνα ως αντίβαρο στον εθνικισμό των Χριστιανών του νησιού που ταυτίστηκε με την Αθήνα. Οι χωρικοί δεν είχαν συνείδηση του τι γινόταν. Υπήρχε μία ελίτ που χάραζε τη γραμμή, που έθετε στόχους.

ΠΗΓΕΣ:

-Γιαννης Χρηστάκης, Τα γεγονότα στη Σητεία και την Ιεράπετρα

-Τάσος Κωστόπουλος, Πόλεμος και εθνοκάθαρση, -Molly Greene Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι στην Κρήτη. Ένας κοινός κόσμος

-Ιστορικά και λαογραφικά κείμενα της εποχής (Διαλυνομιχάλης, Ι. Κοζύρης, Ελ. Ανδρουλάκη)

-Απομνημονεύματα μητροπολίτη Ιεροσητείας Αμβροσίου

-Απομνημονεύματα Εμμανουήλ Αγγελάκι

-Παπαδάκις , Αι σφαγαί Σητείας

-Ν.Ανδριώτης, Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι στην Κρήτη.

Η αλληλογραφία ΜΕΔ - Σφακιανάκη

Οι εκατέρωθεν αθλιότητες μεταξύ Χριστιανών και Μουσουλμάνων στην Κρήτη του 19ου αιώνα άρχισαν να γίνονται καθημερινότητα όσο πλησιάζαμε στον Αύγουστο του 1898. Και ο Σφακιανάκης είχε προβλέψει τι θα συμβεί! Ένα χαρακτηριστικό περιστατικό των όσων προηγήθηκαν της 25ης Αυγούστου είναι αυτό που περιγράφεται από τον Ιταλό ναύαρχο Ν. Κανεβάρο - ανώτερο διοικητή και πρόεδρο του Συμβουλίου των Ναυάρχων - προς τον πρόεδρο των Κρητών Ι. Κ. Σφακιανάκη: η σφαγή 3 Μουσουλμάνων από Χριστιανούς οι οποίοι αφού τους σκότωσαν, τεμάχισαν και τα πτώματα! Το περιστατικό συνέβη στα περίχωρα της πόλεως και το φρικιαστικό αποτέλεσμα επιβεβαίωσε στους ναυάρχους των μεγάλων δυνάμεων Άγγλος γιατρός που είδε τους νεκρούς...

Μάλιστα, ο Κανεβάρο ζητά από τον Σφακιανάκη (που απαντά ότι συμμερίζεται τον αποτροπιασμό του) να κοινοποιηθεί μεταφρασμένη η επιστολή των ναυάρχων.

Ο Κανεβάρο τηλεγραφεί από τη Σούδα στον Σφακιανάκη στις 24 Μαρτίου 1898 για το περιστατικό που συνέβη στις Βούτες:

“Κύριε Πρόεδρε,

Κατά τηλεγράφημα του Διοικητού Ηρακλείου, υπό χρονολογίαν 19 Μαρτίου, τρεις μουσουλμάνοι εσφάγησαν υπό Χριστιανών εις τα περίχωρα της πόλεως και έκθεσις του άγγλου ιατρού, όστις είδε τους νεκρούς, επιβεβαιοί δυστυχώς το τηλεγράφημα τούτο.

Σας παρακαλώ, εξ ονόματος των Ναυάρχων, να μεταχειρισθήτε πάσαν την επιρροήν υμών επί των Κρητών Αρχηγών, όπως μη επαναληφθώσι κακουργήματα τοσούτο φρικώδη. Οι τελευταίοι ούτοι φόνοι ιδία, εμπνέουσι βαθείαν φρίκην ένεκα των ακρωτηριασμών ους οι δολοφόνοι επήνεγκον εις τους νεκρούς των θυμάτων των. Εάν παρόμοια κακουργήματα επαναληφθώσι, άτινα οι Ναύαρχοι αυστηρώς καταδικάζουσι και άτινα εμποιούσι φρίκην εις τους πολιτισμένους λαούς, η υπόθεσις των Χριστιανών αναμφιβόλως θα ζημιωθή και εν τω συμφέροντι των ομοθρήσκων σας οι Ναύαρχοι απευθύνονται προς υμάς, πεποιθότες επί την υμετέραν επιρροήν και την μεγάλην επιθυμίαν υμών να τους συνδράμητε εις το έργον των. Δεχθήτε, κύριε Πρόεδρε, την διαβεβαίωσιν της μάλλον διακεκριμένης υπολήψεώς μας”.

Ο Ιταλός Αντιναύαρχος
Ν. ΚΑΝΕΒΑΡΟ

Τέσσερις ημέρες αργότερα, απαντά ο Σφακιανάκης ότι καταδικάζει το επεισόδιο το οποίο και θεωρεί μεμονωμένο:

“Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να αναγγείλω την λήψιν της επιστολής, ην η Υμετέρα Εξοχότης ευηρεστήθη να μοι απευθύνη υπό χρονολογίαν 24 τρεχ. μηνός σχετικώς προς τους φόνους τους διαπραχθέντας εις τα πέριξ του Ηρακλείου και τον ακρωτηριασμόν εις ον υπεβλήθησαν τα πτώματα των φονευθέντων.

Παρακαλώ την Υμ. Εξοχότητα, να πιστεύση ότι τα εν λόγω κακουργήματα ενεποίησαν ημίν οδυνηροτάτην εντύπωσιν. Εσπευσα να συμμορφωθώ αμέσως προς την επιθυμίαν ην εξέφρασεν η Υμ. Εξοχότης και έγραψα εις τας Διοικητικάς Επιτροπάς των τμημάτων Ηρακλείου, εξορκίζων αυτάς να πράξωσιν ό,τι δυνατόν προς πρόληψιν παρομοίων πράξεων. Άλλωστε είνε δίκαιον να προσθέσω ότι αι εκείθεν απευθυνθείσαι ημίν επιστολαί, δι' ων αγγέλλονται ημίν οι εν λόγω φόνοι ως και η σφαγή γραίας τινός Χριστιανής γυναικός, λαβούσα χώραν την προηγουμένην εντός της ζώνης, πλησίον του χωρίου Βούτες εκφράζουσι τοιαύτην αγανάκτησιν κατά των εργατών των ωμοτήτων τούτων γενικώς, ώστε ουδαμώς διστάζει τις να πιστεύση τας διαβεβαιώσεις των, ότι όλος ο Χριστιανικός πληθυσμός βδελύσσεται τοιαύτας βαρβαρότητας και ότι ταύτας διαπράττουσι μεμονωμένοι και εξ επαγγέλματος κακούργοι”.

Η απάντηση των ναυάρχων

Την ίδια ημέρα ο Κανεβάρο επανέρχεται και ζητά από τον Σφακιανάκη να κοινοποιήσει σε όλο τον πληθυσμό την επιστολή των ναυάρχων.

Ο Σφακιανάκης αποδέχεται με τον όρο ότι η προσβλητική για τους Χριστιανούς φράση (“ανάξιοι του ονόματος”), θα παραλειφθεί όπως και το ότι να μεταφραστεί η επιστολή στην τουρκική γλώσσα. Αλλά προχωρά ένα βήμα παραπέρα, εξηγώντας γιατί το Ηράκλειο αντιμετωπίζει το μεγαλύτερο πρόβλημα προβλέποντας ουσιαστικά τη σφαγή της 25ης Αυγούστου.

“Προς την Α. Εξοχ. τον Αντιναύαρχον Κανεβάρο, προϊστάμενον του Υψ. Συμβουλίου των Ναυάρχων

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να δηλώσω την λήψιν της επιστολής, ην ευηρεστήθη να μοι απευθύνη η Υμ. Εξοχότης, υπό χρονολογίαν 28 Μαρτίου εν σχέσει προς την παρά του Υψηλού Συμβουλίου των Ναυάρχων ληφθείσαν απόφασιν κατά των διαπραττόντων ωμότητας. Συμμορφούμενος με την επιθυμίαν της Υμ. Εξοχότητος, προθύμως θέλω γνωστοποιήσει την απόφασιν ταύτην προς τους Χριστιανούς της νήσου, προτρέπων αυτούς να παράσχωσι δοθείσης περιστάσεως την συνδρομήν αυτών προς επιτυχίαν του επιδιωκομένου σκοπού. Θα επεθύμουν όμως να μοι επιτραπή να παραλείψω, κατά την μετάφρασιν της επιστολής της Υμ. Εξοχότητος, την φράσιν “υπό χριστιανών αναξίων του ονόματος” εξ αυτής ηδύνατο να παραχθή παρά τοις αγνοούσι τα προηγούμενα η εντύπωσις ότι θεωρείται δεδομένον ότι οι Χριστιανοί ιδίως είνε οι διαπράττοντες τοιαύτας ωμότητας. Το τοιούτον ούτε εις τα πράγματα βεβαίως συμφωνεί, ούτε ήτο, ελπίζω, εν τη διανοία των Αυτών Εξοχοτήτων. Καθ' όσον αφορά την μετάφρασιν της επιστολής και εις το τουρκικόν δεν είμεθα εις θέσιν να κάμωμεν τοιαύτην. Θα ήτο δ' άλλως και πάντως ανωφελής, επειδή μητρική γλώσσα πάντων των Κρητών αδιακρίτως είνε η ελληνική, την δε τουρκικήν ομιλούσι μόνον μουσουλμάνοι τινές, διδαχθέντες αυτήν εν τω σχολείω. Άλλως τε δεν πρέπει ίσως να αποκρυφθή ότι το αποτελεσματικώτερον μέσον προς κατάπαυσιν των εν λόγω εγκλημάτων θα ήτο η δια προσφόρων μέτρων κατάργησις της εστίας του ερεθισμού της διατηρουμένης εν Ηρακλείω όπου περιωρίσθη σήμερον η ακαταστασία. Πάντες οι γνωρίζοντες οπωσούν τον τόπον ομολογούσιν ότι το μέρος εκείνο της νήσου ήτο το φιλοπονέστερον, μετριοπαθέστερον και φιλειρηνικώτερον. Σήμερον είνε το μόνον ένθα η διεθνής κατοχή δεν επέφερε σχεδόν κατευνασμόν, ένθα εχθροπραξίαι και φόνοι μεταξύ Χριστιανών και μουσουλμάνων ανανεούνται με την μικροτέραν αφορμήν και λαμβάνουσιν ενίοτε τον ειδεχθή χαρακτήρα, όστις δικαίως προσβάλλει τα αισθήματα πάντων των χρηστών ανθρώπων. Προς εξήγησιν της αντιθέσεως ταύτης αρκεί να παραθέσωμεν προς την κατάστασιν ταύτην των πραγμάτων τα εξής γεγονότα:

α'. Οτι εν Ηρακλείω υπάρχει συσσώρευσις μουσουλμάνων, προσφύγων και μη, η μεγαλυτέρα της νήσου, αύτη δε, συνδυαζομένη και με την εκεί παρουσίαν μεγάλης δυνάμεως τουρκικού στρατού, διατηρεί διαρκή ερεθισμόν μεταξύ των κατοίκων.

β'. Οτι η δύναμις του εν Ηρακλείω στρατού της διεθνούς κατοχής, ελαττωθείσα επ' εσχάτων, είνε πολύ μικροτέρα της εν Ρεθύμνη και Χανίοις, ένθα εν τούτοις ο πληθυσμός είνε πολύ ολιγώτερος.

γ'. Οτι εις τας λοιπάς πόλεις, τας κατεχομένας υπό στρατευμάτων των Δυνάμεων, ο έλεγχος επί της αστυνομίας μετετέθη από των χειρών της τουρκικής Αρχής εις τας του Διοικητού των διεθνών στρατευμάτων, τούτο δ' ήρκεσεν όπως επέλθη αποκατάστασις της τάξεως και κατευνασμός των πνευμάτων. Εν Ηρακλείω όμως αι οθωμανικαί αρχαί λειτουργούσιν ως και πρότερον, ο δε Διοικητής του στρατού της κατοχής έχει έμμεσον μόνον επιρροήν επί της πορείας των γεγονότων.

δ'. Εν Χανίοις η διεθνής Αρχή έχει υπό τας διαταγάς της αριθμόν τινα χωροφυλάκων μισθοδοτουμένων εκ του προσθέτου φόρου 3 %. Εν Ηρακλείω οι απομείναντες παλαιοί χωροφύλακες αφεθέντες παρά της οθωμανικής Αρχής άνευ μισθού, προστέθησαν εις τους λωποδύτας και εζήτησαν ως επί το πολλύν ν' αποζημιωθώσι διαρπάζοντες τας υπό των μεταναστευσάντων Χριστιανών εγκαταλειφθείσας οικίας.

ε'. Η στρατιωτική ζώνη Ρεθύμνης και Χανίων φρουρείται υπό στρατού διεθνούς, εν μέρει δε μόνον υπό οθωμανικού. Εν Ηρακλείω η ζώνη φρουρείται αποκλειστικώς υπό στρατιωτών Τούρκων και το χείριστον υπό βασιβουζούκων. Τούτο δ' εξηγεί την εκουσίαν και την συχνότητα των εκτός της ζώνης επιδρομών, τας οποίας επιχειρούσι συμμορίαι μουσουλμάνων κακούργων, οίτινες φονεύοντες ωμώς όσους συναντήσωσιν άνδρας, γυναίκας ή παιδία, προκαλούσιν αντεκδικήσεις και είνε η πηγή παντός του κακού.

Μόνον αιρομένων των πολλαπλών τούτων αιτίων, η τουλάχιστον τινών εξ αυτών, δύναται να κατορθωθή η βελτίωσις της οικτράς καταστάσεως του μέρους τούτου της νήσου, η κατεύνασις του υπερερεθισμού των πνευμάτων και η εξάλειψις των παρεπομένων εγκλημάτων και ωμοτήτων.

Ευαρεστήθητε, Εξοχώτατε, να δεχθήτε την βεβαίωσιν της εξόχου υπολήψεώς μου.

Ο Πρόεδρος
Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ
Ο Γραμματεύς
Σ. Α. ΠΑΠΑΝΤΩΝΑΚΗΣ”

Ιούλιος

Οι αναβολές εφαρμογής της αυτονομίας και

Του **Αλέκου Α. Ανδρικάκη**
Δημοσιογράφου

Οι σφαγές του Ηρακλείου επέσπευσαν την εγκαθίδρυση αυτόνομου πολιτεύματος στην Κρήτη και άλλαξαν την απόφαση των ΜΕΔ για την εφαρμογή του παρουσία και τουρκικού στρατού που θα προστάτευε τους Μουσουλμάνους Κρήτες. Σε κάθε περίπτωση, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις, που είχαν προτείνει την αυτονομία ως οριστική λύση, ουδέποτε δεσμεύτηκαν στην ουσία για το χρόνο εφαρμογής της. Αντ' αυτής, προώθησαν προσωρινό, όπως το ονόμασαν, πολίτευμα, με την Εκτελεστική Επιτροπή σε ρόλο κυβέρνησης περιορισμένης ευθύνης και μόνο για τις περιοχές των χριστιανών. Τι υπόλοιπες περιοχές θα τις διοικούσαν, στην ουσία, οι Τούρκοι, ενώ πάντα οι ΜΕΔ, και για τους χριστιανούς και για τους μουσουλμάνους, θα είχαν τον τελικό λόγο. Οι πόλεις ήταν έξω από τη δικαιοδοσία του Εκτελεστικού, καθώς σε αυτές κατοικούσαν κυρίως μουσουλμάνοι. Όλα αυτά μέχρι την αυτονομία, που κάποτε θα ερχόταν.

Η Συνέλευση των Κρητών αναγκάστηκε να συμφωνήσει αρχικά στις αρχές του προσωρινού πολιτεύματος, επέμενε όμως σητν εγκαθίδρυση της αυτονομίας.

Όπως προαναφέραμε, οι σφαγές του Ηρακλείου, κυρίως των Άγγλων στρατιωτών, ανέτρεψαν τα πάντα και οδήγησαν στην εκδίωξη του τουρκικού στρατού και στην ανάθεση στον **πρίγκιπα Γεώργιο** της διακυβέρνησης της αυτόνομης πολιτείας, την οποία είναι φανερό ότι οι ΜΕΔ δεν σχεδίαζαν να υλοποιήσουν τόσο γρήγορα...

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο **Ελευθέριος Βενιζέλος**, 2,5 χρόνια μετά, στις 17 Μαρτίου 1901, στην περίφημη συνέντευξή του στην «Ακρόπολι», η οποία προκάλεσε την απόλυσή του από τη θέση του υπουργού της Κρήτης, με απόφαση του πρίγκιπα, έλεγε ότι αν δεν είχαν συμβεί οι σφαγές του Ηρακλείου οι Τούρκοι ίσως δεν θα είχαν αποχωρήσει ακόμη από το νησί. «Μήπως -έλεγε- δεν είνε πιθανόν ότι, αν δεν συνέβαινον αι σφαγαί του Ηρακλείου τουρκικά στρατεύματα θα κατείχον εισέτι την νήσον, θα επειραματιζόμεθα δε ακόμη με νόθα εμβαλώματα ως το του Εκτελεστικού».

Το αναλυτικό κείμενο του προσωρινού πολιτεύματος, με την ανάθεση περιορισμένου κυβερνητικού ρόλου στο Εκτελεστικό, είχαν οριστικοποιήσει λίγες μέρες πριν τα αιματηρά γεγονότα οι πρόξενοι της Ρωσίας, της Μεγάλης Βρετανίας, της Ιταλίας και της Γαλλίας και τα μέλη του Εκτελεστικού της Κρήτης. Στην πραγματικότητα πάντως τα δραματικά γεγονότα πρόλαβαν την κατάληξη των συζητήσεων, καθώς το τυπικό μέρος της συμφωνίας θα έκλεινε μετά την 25 Αυγούστου. Είναι χαρακτηριστικό ότι δεν υπάρχει κείμενο που να συνυπέγραψαν οι εκπρόσωποι των ΜΕΔ και των Κρητών, παρά μόνο ένα τυπωμένο σχέδιο πολιτεύματος 33 σελίδων, στο τέλος του οποίου υπάρχουν τα ονόματα των προξένων και των μελών του Εκτελεστικού. Η ημερομηνία που φέρει το κείμενο των αρχών του πολιτεύματος είναι η 23η Αυγούστου, πιθανότατα με το νέο ημερολόγιο, καθώς το κείμενο είχε συνταχθεί και εκτυπωθεί από τις ΜΕΔ στην Τουλόν της Γαλλίας, ήταν κείμενο, δηλαδή, των ευρωπαϊκών δυνάμεων οι οποίες χρησιμοποιούσαν το νέο ημερολόγιο. Άρα θα πρέπει να θεωρήσομε ότι το έντυπο προσωρινού πολιτεύματος, που δεν υπεγράφη, είχε ημερομηνία 11/23 Αυγούστου 1898. είχε συνολικά 188 άρθρα, και θα έπαιζε το ρόλο, ας πούμε, ενός συντάγματος, για την εσωτερική οργάνωση του νησιού.

Πάντως στην αναβολή της υπογραφής δεν οδήγησαν μόνο οι σφαγές του Ηρακλείου αλλά και η στάση των αγγλικών αρχών οι οποίες ενίσχυαν τη θέση των μουσουλμάνων για επιστροφή στα σπίτια και τις περιουσίες τους (τα αιματηρά επεισόδια που σημειώνονταν όλο το προηγούμενο διάστημα οδήγησαν χριστιανούς και μουσουλμάνους να απομακρυνθούν από τους χώρους διαβίωσής τους), ενώ η συνέλευση των Κρητών και το Εκτελεστικό είχαν διακηρύξει ότι η επιστροφή θα ήταν αποδεκτή μόνο μετά την αποχώρηση του τουρκικού στρατού. Ο προσωρινός διοικητής του Ηρακλείου Άγγλος αντισυνταγματάρχης **Mandelied** επέμενε στην άποψη της επιστροφής και είχε ανακοινώσει στους χριστιανούς ότι θα εφάρμοζε οπωσδήποτε την απόφασή του. Ανάλογη στάση είχαν και άλλοι διοικητές στους υπόλοιπους νομούς, με αποτέλεσμα το Εκτελεστικό να δηλώσει στους ναυάρχους στις 17 Αυγούστου ότι δεν θα υπογράψει το κείμενο του προσωρινού πολιτεύματος, το οποίο ήταν ήδη στο γαλλικό τυπογραφείο. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, μέλος του Εκτελεστικού εκείνη την περίοδο, έγραφε στο φίλο του **Νικόλαο Πιστολάκη** ότι τα μέλη της κρητικής κυβέρνησης «εθεωρούσαν ναυαγήσασαν την εφαρμογήν του προσωρινού πολιτεύματος και ότι απέχουν να προβούν εις την εφαρμογήν αυτού, αξιούντες οριστικήν και ριζικήν λύσιν».

Το σχέδιο, πάντως, των βασικών αρχών οι δύο πλευρές το είχαν συμφωνήσει τόσο με κοινές συνεδριάσεις και επεξεργασίες, όσο και με χωριστά ψηφίσματα, στη βάση των προτάσεων που κατέθετε το συμβούλιον των πρεσβευτών των ΜΕΔ, το οποίο βρισκόταν και συνεδρίαζε στην Κωνσταντινούπολη.

Από τις 5/17 Μαρτίου του 1897, μετά την κατάληψη της Κρήτης από τις ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις και τον αποκλεισμό της από το στόλο των ΜΕΔ, οι αντιπρόσωποι των ευρωπαϊκών δυνάμεων πρότειναν την αυτονομία ως νέο πολίτευμα, αποδεχόμενοι τις προτάσεις της Μεταπολιτευτικής Επιτροπής του **Μανούσου Κούνδουρου**, που είχε συσταθεί από το 1895. Οι προτάσεις Κούνδουρου είχαν διατυπωθεί μετά τις συνεχείς αρνήσεις των ΜΕΔ να συναινέσουν στην ένωση με την Ελλάδα και στις απειλές του σουλτάνου, ο οποίος έβλεπε τον κίνδυνο να χάσει την Κρήτη. Την πρόταση της αυτονομίας αναγκάστηκαν να δεχτούν οι Κρήτες, μετά την ατυχή για την Ελλάδα έκβαση του ελληνοτουρκικού πολέμου, που προκλήθηκε ακριβώς εξαιτίας της εμπλοκής της ελληνικής κυβέρνησης στο Κρητικό Ζήτημα και της αποστολής του στρατού που κατέλαβε το νησί στο όνομα του Έλληνα βασιλιά, κηρύσσοντας την ένωση. Η αποδοχή της αυτονομίας έγινε με έντονες αντιπαραθέσεις ενωτικών και αυτονομιστών – μεταπολιτευτικών, σε δύο γενικές συνελεύσεις των Κρητών, στους Αρμένους, στις 26 Ιουνίου 1897 και στις Αρχάνες στις 30 Ιουλίου. Η τελευταία συνέλευση μετατράπηκε σε εμφύλια διαμάχη και οδήγησε στο γνωστό επεισόδιο της απόπειρας των ενωτικών κατά του προέδρου της **Ελευθερίου Βενιζέλου**, ο οποίος είχε ταχθεί υπέρ της αυτονομίας.

Τελικά η τρίτη συνέλευση, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 16 Οκτωβρίου του ίδιου χρόνου στο Μελιδόνι, αποδέχτηκε ομόφωνα την αυτονομία ως προσωρινή λύση, με την προϋπόθεση ότι διοικητής του νησιού θα αναλάμβανε Ευρωπαίος παράγοντας κι όχι Οθωμανός, όπως αξίωνε ο σουλτάνος. Σ' αυτή την τρίτη συνέλευση πρόεδρος είχε εκλεγεί ο **Ιωάννης Σφακιανάκης**, ο οποίος είχε κληθεί από τον Βενιζέλο ως ο άνθρωπος που θα μπορούσε να συνενώσει τις διασπασμένες – λόγω και της μορφής του πολιτεύματος- κρητικές δυνάμεις.

Ακολούθησαν μήνες κωλυσιεργίας εκ μέρους των ΜΕΔ και διαφωνιών τους για το πρόσωπο του κυβερνήτη. Στην πραγματικότητα, όμως, οι συνεχείς αναβολές αποδείκνυαν τις αληθινές προθέσεις των ευρωπαϊκών δυνάμεων, που δεν επιθυμούσαν τη ρήξη με την υψηλή πύλη. Και χωρίς να αρνούνται την εγκατάσταση του νέου καθεστώτος στο νησί, παρέτειναν κάθε φορά την εφαρμογή μιας λύσης.

Σημείο έντονης διαφωνίας με τη συνέλευση των Κρητών (το Εκτελεστικό συγκροτήθηκε τον Ιούλιο του 1898, όταν πλέον υπήρξε μια πρώτη συμφωνία για μερικές βασικές αρχές του προσωρινού πολιτεύματος μέχρι την εφαρμογή της αυτονομίας) ήταν η παρουσία τουρκικών στρατευμάτων στο νησί. Οι αντιπρόσωποι των Κρητών συμφωνούσαν στο να παραμείνει η σχέση της Τουρκίας με την Κρήτη με τη μορφή της επικυριαρχίας του σουλτάνου, αλλά δεν συζητούσαν καν το ενδεχόμενο τουρκικής στρατιωτικής παρουσίας στην περίοδο της αυτονομίας. Οι τοπικοί αντιπρόσωποι των ΜΕΔ στα λόγια συμφωνούσαν με τη θέση της συνέλευσης, αλλά στην πράξη δεν το δέχονταν, σύμφωνα με τις οδηγίες του συμβουλίου των πρεσβευτών της Κωνσταντινούπολης. Τα δραματικά γεγονότα του Ηρακλείου έδωσαν τη λύση, με την οριστική εκδίωξη του τουρκικού στρατού.

Η προκήρυξη του προέδρου της συνέλευσης και του Εκτελεστικού Ιωάννη Σφακιανάκη, στις 18 Ιουλίου 1898, με την οποία γνωστοποιείται στους χριστιανούς της Κρήτης ότι οι ΜΕΔ επέλεξαν να αναθέσουν προσωρινά στο Εκτελεστικό κυβερνητικά καθήκοντα κι όχι να επιβάλλουν την υπεσχημένη αυτονομία. (Αρχείο Αρχανών)

Η συνέλευση υπενθυμίζει τις υποσχέσεις...

Στις 3/15 Ιουνίου 1898 (η πρώτη ημερομηνία είναι με το παλιό ημερολόγιο που υπήρχε ακόμη στην Κρήτη και την Ελλάδα και η δεύτερη σύμφωνα με το νέο, το ευρωπαϊκό) το προεδρείο της κρητικής συνέλευσης, από το Ακρωτήρι, όπου συνεδρίαζε, υπενθύμιζε στον προϊστάμενο του συμβουλίου των ναυάρχων Γάλλο αντιναύαρχο **Ποττιέ** ότι οι Κρήτες αποδέχτηκαν την αυτονομία και περίμεναν τις πρωτοβουλίες των ΜΕΔ για την εφαρμογή της. Μάλιστα σημείωνε ότι η κατοχή της Θεσσαλίας από τον τουρκικό στρατό, την οποία οι ναύαρχοι θεωρούσαν λόγο αναβολής επίλυσης του Κρητικού, είχε λήξει και «δεν υπάρχει πλέον εμπόδιον εις την τοσάκις αναβληθείσαν διαρρύθμισιν του Κρητικού ζητήματος». Παράλληλα το προεδρείο υπενθύμιζε τις θεμελιώδεις βάσεις του αυτόνομου πολιτεύματος:

«α. Αυτονομία πλήρης υπό την επικυριαρχίαν της Α.Μ. του Σουλτάνου.

β. Οι Κρήτες θα διατελώσιν εντελώς απηλλαγμένοι παντός ελέγχου της Υψ. Πύλης, ως προς τας εσωτερικάς αυτών υποθέσεις· και τέλος ως συνέπεια εξυπακουομένη και απαραίτητος·

γ. Απομάκρυνσις των Οθωμανικών Δυνάμεων εκ της Νήσου.»

Η παράταση της εκκρεμότητας, σημειωνόταν στο έγγραφο του προεδρείου της συνέλευσης, είναι δυνατό να εξελιχθεί σε διαρκή πηγή ανησυχίας και ερεθισμού ανάμεσα σε χριστιανούς και μουσουλμάνους.

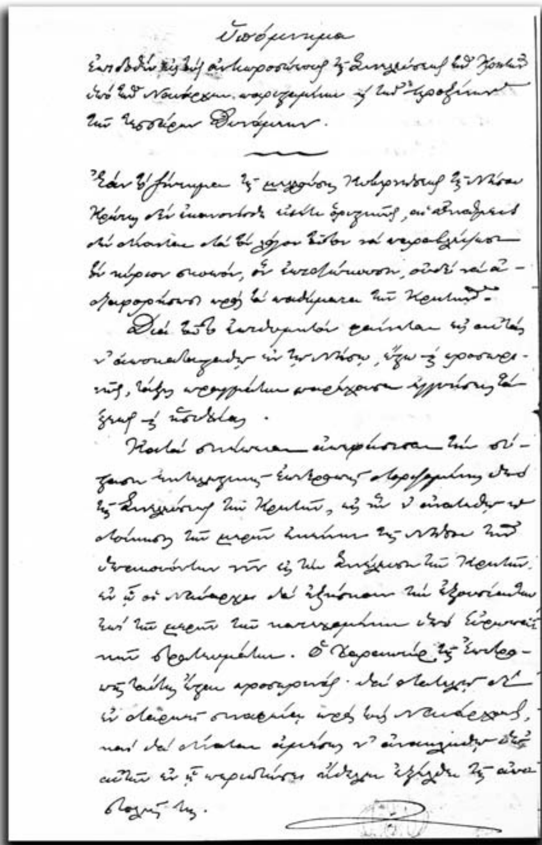
Η επιστολή κινητοποίησε τις ευρωπαϊκές δυνάμεις και το συμβούλιο των προξένων στις 24 Ιουνίου /6 Ιουλίου κάλεσε το προεδρείο σε συνεδρίαση για την επομένη ημέρα προκειμένου να του παραδώσει τις προτάσεις των ναυάρχων. Πράγματι, την επομένη δόθηκε στο προεδρείο κείμενο με τις βασικές αρχές αλλά και τις ενέργειες των ΜΕΔ για την προσωρινή διοίκηση του νησιού, χωρίς καν νύξη για την οριστική επίλυση του Κρητικού ζητήματος. Οι ΜΕΔ σ' αυτή τη συνεδρίαση γνωστοποίησαν την απόφασή τους για την εκλογή προσωρινής κυβέρνησης της Κρήτης, που την ονόμασαν Εκτελεστική Επιτροπή, με την ευθύνη της συνέλευσης.

Στο κείμενο (διασώζεται στο Ιστορικό Αρχείο του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης με αριθμό φακέλου 3/101), με ημερομηνία 25 Ιουνίου/ 7 Ιουλίου, 1898 αναφέρονται:

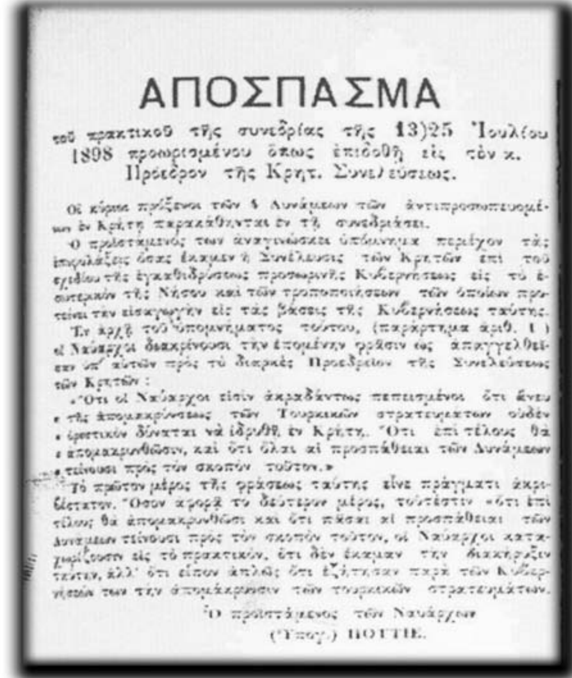
Υπόμνημα επιδοθέν εις τους απεσταλμένους της Συνελεύσεως των Κρητών υπό των Ναυάρχων παρισταμένων και των Προξένων

1898

το προσωρινό πολίτευμα του Εκτελεστικού

Το υπόμνημα των ναυάρχων (25 Ιουνίου/ 7 Ιουλίου 1898) προς τους αντιπροσώπους της συνέλευσης για τις βάσεις του προσωρινού πολιτεύματος . Η κρητική συνέλευση ζήτησε την εγκαθίδρυση της αυτονομίας, αλλά οι ευρωπαίοι εκπρόσωποι αντιπρότειναν την προσωρινή διακυβέρνηση από το Εκτελεστικό, χωρίς να απομακρυνθούν οι τουρκικές δυνάμεις. (Ιστορικό Μουσείο Κρήτης, © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

του πρακτικού της συνεδρίας της 13)25 Ἰουλίου 1898 προωρισμένου ὅπως ἐπιδοθῇ εἰς τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Κρητ. Συνελεύσεως.

Οἱ κύριοι πρόξενοι τῶν 4 Δυνάμεων τῶν ἀντιπροσωπευομένων ἐν Κρήτῃ παρακάθηνται ἐν τῇ συνεδριάσει.

Ὁ προϊστάμενος των ἀναγινώσκει ὑπόμνημα περιέχον τὰς ἐπιφυλάξεις ὅσας ἔκαμεν ἡ Συνέλευσις τῶν Κρητῶν ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς ἐγκαθιδρύσεως προσωρινῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Νήσου καὶ τῶν τροποποιήσεων τῶν ὁποίων προτείνει τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὰς βάσεις τῆς Κυβερνήσεως ταύτης.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ ὑπομνήματος τούτου, (παράρτημα ἀριθ. 1) οἱ Ναύαρχοι διακρίνουσι τὴν ἑπομένην φράσιν ὡς ἀπαγγελθεῖσαν ὑπ' αὐτῶν πρὸς τὸ διαρκὲς Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως τῶν Κρητῶν:

«Ὅτι οἱ Ναύαρχοι εἶσιν ἀκραδάντως πεπεισμένοι ὅτι ἄνευ «τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων οὐδὲν «ὁριστικὸν δύναται νὰ ἱδρυθῇ ἐν Κρήτῃ. Ὅτι ἐπὶ τέλους θὰ «ἀπομακρυνθῶσιν, καὶ ὅτι ὅλαι αἱ προσπάθειαι τῶν Δυνάμεων «τείνουσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.»

Τὸ πρῶτον μέρος τῆς φράσεως ταύτης εἶνε πράγματι ἀκριβέστατον. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δεύτερον μέρος, τουτέστιν «ὅτι ἐπὶ τέλους θὰ ἀπομακρυνθῶσι καὶ ὅτι πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τῶν Δυνάμεων τείνουσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, οἱ Ναύαρχοι χαρακτηρίζουσιν εἰς τὸ πρακτικόν, ὅτι δὲν ἔκαμαν τὴν διακήρυξιν ταύτην, ἀλλ' ὅτι εἶπον ἁπλῶς ὅτι ἐζήτησαν παρὰ τῶν Κυβερνήσεών των τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων.

Ὁ προϊστάμενος τῶν Ναυάρχων
(Ὑπογ.) ΠΟΤΤΙΕ.

Απόσπασμα του πρακτικού των συνεδριάσεων των εκπροσώπων της συνέλευσης των Κρητών και των ναυάρχων των ΜΕΔ. Ο Γάλλος προϊστάμενος του συμβουλίου των ναυάρχων δηλώνει στις 13/25 Ιουλίου 1898 ότι δεν έχει αποφασιστεί η απομάκρυνση των τουρκικών στρατευμάτων (Επαναστατικόν Αρχείον της Επιτροπής Αμύνης Αρχανών)

των 4 Δυνάμεων.

Εάν το ζήτημα της μελλούσης Κυβερνήσεως της Νήσου Κρήτης δεν εκανονίσθη εισέτι οριστικώς, αι Δυνάμεις δεν δύνανται δια τον λόγον τούτον να παραβλέψωσι τον κύριον σκοπόν, ον επιδιώκουσιν, ουδέ να αδιαφορήσωσι προς τα παθήματα των Κρητών. Δια τούτο επιθυμητόν φαίνεται εις αυτάς ν' αποκατασταθή εν τη Νήσω, έστω και προσωρινώς, τάξις πραγμάτων παρέχουσα εγγυήσεις τάξεως και ησυχίας.

Κατά συνέπειαν απεφάσισαν την σύστασιν Εκτελεστικής Επιτροπής διοριζομένης υπό της Συνελεύσεως των Κρητών, εις ην να ανατεθή η Διοίκησις των μερών εκείνων της Νήσου των υπακουόντων νυν εις την Συνέλευσιν των Κρητών, ενώ οι Ναύαρχοι θα εξήσκουν την εξουσίαν των επί των μερών των κατεχομένων υπό των Ευρωπαϊκών στρατευμάτων. Ο χαρακτήρ της Επιτροπής ταύτης έσται προσωρινός, θα διατελή δε εν διαρκεί συναφεία προς τους Ναυάρχους και θα δύναται αμέσως να ανακληθή υπ' αυτών, εν η περιπτώσει ήθελεν εξέλθη της αποστολής της.

Εκτός τούτου αι Κυβερνήσεις της Γαλλίας, της Μεγάλης Βρετανίας, της Ιταλίας και της Ρωσσίας ασχολούνται προς συγκρότησιν Διεθνούς συνδικάτου Τραπεζιτών εκ των τεσσάρων Χωρών, οίτινες να κάμωσι τας αναγκαίας προκαταβολάς και εις ους να επιτραπή ως εγγύησις η είσπραξις όλου ή μέρους του τελωνειακού προσθέτου φόρου του 3%.

Επιφορτισθέντες υπό των Κυβερνήσεών των να διακοινώσωσι την απόφασιν ταύτην των Δυνάμεων εις την Συνέλευσιν των Κρητών και να ασφαλίσωσι την εφαρμογήν της οι Ναύαρχοι, μοι ανέθηκαν την φροντίδα να αναγνώσω την ανακοίνωσιν ταύτην εις το διαρκές Προεδρείον της Συνελεύσεως και το πληροφορήσω, ότι εξουσιοδότησαν τους Προξένους όπως καταστρώσωσι μετά της Εκτελεστικής Επιτροπής σχέδιον προσωρινής Διοικήσεως επί των επομένων βάσεων.

1ον Τρόπος της εκλογής της Εκτελεστικής Επιτροπής, αριθμός των πληρεξουσίων (των μελών)

Η Εκτελεστική Επιτροπή πρέπει να εκλέγηται υπό της Συνελεύσεως των Κρητών, ήτις θέλει συγκληθή μετά την διακοίνωσιν προς το Διαρκές Προεδρείον της Συνελεύσεως των αποφάσεων των Δυνάμεων.

Τα μέλη της Εκτελεστικής Επιτροπής θα ήνε εξ τον αριθμόν εξ ων ο Πρόεδρος της Συνελεύσεως αυτοδικαίως Πρόεδρος της Εκτελεστικής Επιτροπής και πέντε μέλη, εις κατά τμήμα. Ο Πρόεδρος εν περιπτώσει ισοψηφίας θα έχη την νικώσαν ψήφον.

2ον Αρχαί αίτινες θα χρησιμεύσωσιν ως βάσις της λειτουργίας της προσωρινής ταύτης Κυβερνήσεως.

Η Εκτελεστική Επιτροπή θα εφαίνετο εκ πρώτης όψεως, ότι δεν έπρεπε να επιφορτισθή ή να διοική τα μέρη της Νήσου τα υπακούοντα νυν εις την Συνέλευσιν των Κρητών. Αλλ' επειδή δεν υπάρχει πλέον εν τω τόπω ουδέν σχεδόν ίχνος διοικήσεως, εκ δε των οδηγιών των σταλεισών εις τους Ναυάρχους εξάγεται, ότι η επιθυμία των 4 Δυνάμεων είνε να ιδρύσωσι κατάστασιν πραγμάτων, έστω και προσωρινήν, παρέχουσα εγγυήσεις τάξεως και ησυχίας, είνε απολύτως αναγκαίον να τεθώσιν αι βάσεις τουλάχιστον Κανονισμού, όστις να χρησιμεύση εις προσωρινήν διοίκησιν της Νήσου.

Προς σύνταξιν του Κανονισμού τούτου θα ήτο, καθ' ημάς, σκόπιμον να χορηγηθή εις την Εκτελεστικήν Επιτροπήν δικαίωμα τι πρωτοβουλίας και να ανατεθή εις αυτήν η φροντίς να παρουσιάση προτάσεις τινάς σκοπούσας την ίδρυσιν της προσωρινής ταύτης τάξεως των πραγμάτων.

Τα υπό της Επιτροπής ταύτης εκπονούμενα σχέδια πρέπον θα ήτο να υποβληθώσιν εις την εξέτασιν των Προξένων οίτινες θα ελάμβανον παρά των Ναυάρχων την εντολήν να συζητήσωσι τους όρους αυτών μετά της Εκτελεστικής Επιτροπής και να επιφέρωσιν εις αυτούς τας τροποποιήσεις τας οποίας ήθελον κρίνει αναγκαίας.

Ο Κανονισμός ούτος συντελούμενος θα υπεβάλετο εις την κύρωσιν των Ναυάρχων και θα καθίστατο δια Διατάγματος εφαρμοστέος εις πάντα τα μέρη της Νήσου τα νυν υπακούοντα εις την Συνέλευσιν των Κρητών.

Τα σχέδια τα οποία η Εκτελεστική Επιτροπή πρέπει να παρασκευάση θα απέβλεπον αποκλειστικώς τα επόμενα αντικείμενα:

***Διοίκησις.** Εις έκαστον των τεσσάρων διεθνών τμημάτων η Εκτελεστική Επιτροπή θα αντιπροσωπεύηται υπό ενός Γενικού Διαχειριστού (Νομάρχης).*

Εις εκάστην των 20 επαρχιών θα υπάρχη εις διαχειριστής (Έπαρχος), όστις θα εξαρτάται εκ του Γεν. Διαχειριστού του τμήματος.

Οι υπάλληλοι ούτοι θα διορίζωνται υπό του Συμβουλίου των Ναυάρχων προτάσει της Εκτελεστικής Επιτροπής.

Η φύσις των σχέσεων, αίτινες πρέπει να υπάρχωσι μεταξύ του Γεν. Διαχειριστού και του ανωτέρου Διοικητού (των Ευρωπαϊκών Στρατευμάτων) του τμήματος, θα κανονισθή υπό των Ναυάρχων.

***Δικαιοσύνη.** Ίδρυσις εν τω εσωτερικώ Ειρηνοδικείων, πολιτικών και ποινικών Δικαστηρίων, άτινα θα συγκροτηθώσιν, εφ' όσον είνε δυνατόν, συμφώνως με τας διατάξεις του κανονισμού 15/27 Ιανουαρίου 1897. Θα δικάζωσι σύμφωνα με τον Κρητικόν νόμον.*

Η εκδίκασις των κακουργημάτων επιφυλάσσεται αποκλειστικώς εις το Στρατιωτικόν Δικαστήριον του Τμήματος.

***Χωροφυλακή.** Σύστασις προσωρινής χωροφυλακής εν μέρει ιθαγενούς και εν μέρει Ευρωπαϊκής, περιοριζομένης εις τον απόλυτον αναγκαίον αριθμόν, τιθεμένης υπό την διοίκησιν ξένων αξιωματικών, υπό την ανωτέραν εξουσίαν του Διοικητού (των Ευρωπαϊκών Στρατευμάτων) του Τμήματος.*

***Προϋπολογισμός.** Κατάρτισις προσωρινού προϋπολογισμού δεικνύοντος το άθροισμα των ποσών των αναγκαίων προς εξασφάλισιν της λειτουργίας της προσωρινής ταύτης Διοικήσεως και δηλούντος τον τρόπον της εισπράξεως των φόρων, υπό την επίβλεψιν και με την σύμπραξιν της Χωροφυλακής.*

***Έλεγχος.** Έλεγχος ασκούμενος εν ονόματι των 4 Δυνάμεων θα εγκαθιδρυθή επί των πράξεων των τε εισπράξεων και δαπανών.*

Χορηγούντες εις την Συνέλευσιν των Κρητών, αντιπροσωπευμένην υπό της Εκτελεστικής Επιτροπής, της παρ' αυτής εκλεγομένης, δικαίωμα πρωτοβουλίας προς παρουσίασιν νομοσχεδίων σχετικών με την προσωρινήν διοίκησιν της νήσου, οι Ναύαρχοι ηθέλησαν να δώσωσιν εις την Συνέλευσιν ταύτην απόδειξιν εμπιστοσύνης, την οποίαν αύτη θα προθυμοποιηθή να δικαιώση. Εξ άλλου μέρους οι κάτοικοι της Νήσου θα εννοήσωσιν, ότι ο τόπος θα διήνυσε σπουδαίον σταθμόν, θα προσπαθήσωσι δε, δεν αμφιβάλλομεν, τηρούντες την τάξιν και την ησυχίαν εις το εσωτερικόν, να φανώσιν άξιοι του ενδιαφέροντος, όπερ δεικνύουσι προς αυτούς αι Δυνάμεις.

Οι Ναύαρχοι
Γαλλίας POTTIER
Ρωσσίας SKRYDLOFF
Ιταλίας BETTOLO
Αγγλίας HALLET

Απογοήτευση

Το έγγραφο των ναυάρχων έφερε στην αντιπροσωπεία απογοήτευση, η οποία εκφράστηκε αμέσως από τον Ι. Σφακιανάκη. Όπως ανακοίνωσε ο ίδιος στη συνέλευση των Κρητών, η οποία συγκλήθηκε στις 6 Ιουλίου για να πάρει θέση επί των προτάσεων, «μετά την ανάγνωσιν του υπομνήματος εθεώρησα ορθόν να παρατηρήσω, ότι ο τόπος θα αισθανθή απογοήτευσιν δια την προσωρινήν κατάστασιν, η οποία δια των κοινοποιηθέντων μέτρων πρόκειται να δημιουργηθή και διότι κυρίως εν τω υπομνήματι δεν γίνεται λόγος, ούτε περί του ουσιώδους ζητήματος της αναχωρήσεως των τουρκικών στρατευμάτων, ούτε περί καταργήσεως της τουρκικής εξουσίας εν ταις πόλεσι· τότε η Α. Εξοχ. ο προϊστάμενος του Συμβουλίου των Ναυάρχων Αντιναύαρχος Ποττιέ, αφ' ου προσεκάλεσε περί εαυτόν και τους λοιπούς Ναυάρχους, έκαμε τας εξής επισήμους δηλώσεις. Δεν πρέπει να έχετε καμμίαν αμφιβολίαν, ότι και εγώ και οι συνάδελφοί μου εργαζόμεθα δια να αναχωρήση ο Τουρκικός στρατός και ότι τούτο θα κατορθωθή».

Ο **Κωνσταντίνος Φούμης**, συνεργάτης του Βενιζέλου και εκ της τριανδρίας του κινήματος του Θερίσου, μέλος τότε της συνέλευσης και της αντιπροσωπείας που εμφανίστηκε στους ναυάρχους και τους προξένους, ζήτησε από τον Σφακιανάκη να διαβάσει από τα πρακτικά τις δηλώσεις τους του Ρώσου ναυάρχου **Σκρύδλωφ**, ο οποίος είχε τονίσει στη συνάντηση ότι οι αντιπρόσωποι των ΜΕΔ εργάζονται για την αυτονομία, η οποία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την αποχώρηση των Τούρκων. «Κατ' ουσίαν σήμερον δεν σας δίδομεν μεγάλα πράγματα εν σχέσει προς όσα εργαζόμεθα δια να επιτύχετε. Είμεθα πεπεισμένοι και ημείς οι Ναύαρχοι και αι κυβερνήσεις μας, ότι άνευ της ανακλήσεως των Τουρκικών στρατευμάτων δεν δύναται να εφαρμοσθή η αυτονομία, όσον αφορά δε την κατάργησιν της Τουρκικής εξουσίας εν ταις πόλεσι, εγράψαμεν ήδη εις τας Κυβερνήσεις μας και την ζητούμεν, περιμένομεν δε απάντησιν». Ηταν η αναφορά του Ρώσου ναυάρχου. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο οποίος συμμετείχε στην αντιπροσωπεία, συμπλήρωσε τότε, ότι οι ναύαρχοι είπαν ακόμη: «Είμεθα πεπεισμένοι ακραδάντως, ότι δεν μπορεί να γίνη τίποτε, αν δεν αναχωρήση ο Τουρκικός στρατός και ότι επί τέλους θα

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

φύγη, αλλά γνωρίζετε, ότι το έργον δεν είνε μικρόν, είνε έργον κολοσσιαίον και υπάρχουν προσκόμματα, δεν παρεκάμφθησαν δε ακόμη όλα τα προσκόμματα και έως ότου επιτευχθή τούτο η προτεινομένη προσωρινή οργάνωσις θα σας επιτρέψη να περιμένετε χωρίς να πάσχητε πολύ».

Οι προθέσεις των ΜΕΔ για τον τουρκικό στρατό

Στη συνεδρίαση, πάντως, της 13/25 Ιουλίου 1898, στην οποία οι αντιπρόσωποι των ΜΕΔ επέδωσαν το οριστικό κείμενο των βάσεων του προσωρινού πολιτεύματος, έγινε συζήτηση για τη θέση αυτή των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων και οι εκπρόσωποι τους, απαντώντας σε αναφορά της κρητικής πλευράς, διέψευσαν ότι ανέφεραν πως ο τουρκικός στρατός θα απομακρυνόταν...

Στο επίσημο πρακτικό (διασώζεται στο Επαναστατικόν Αρχείον της Επιτροπής Αμύνης Αρχανών) που δόθηκε στον Ιωάννη Σφακιανάκη αναφέρονται ξεκάθαρα οι προθέσεις των ευρωπαϊκών δυνάμεων: «*Ο προϊστάμενος (των Ναυάρχων) αναγιγνώσκει υπόμνημα περιέχον τας επιφυλάξεις όσες έκαμεν η Συνέλευσις των Κρητών επί του σχεδίου της εγκαθιδρύσεως προσωρινής Κυβερνήσεως εις το εσωτερικόν της Νήσου και των τροποποιήσεων των οποίων προτείνει την εισαγωγήν εις τα βάσεις της Κυβερνήσεως ταύτης. Εν αρχή του υπομνήματος τούτου, (παράρτημα αρ.1) οι Ναύαρχοι διακρίνουσι την επομένην φράσιν ως επαγγελθείσαν υπ' αυτών προς το διαρκές Προεδρείον της Συνελεύσεως των Κρητών:*

" Ότι οι Ναύαρχοι εισίν ακραδάντως πεπεισμένοι ότι άνευ της απομακρύνσεως των Τουρκικών στρατευμάτων ουδέν οριστικόν δύναται να ιδρυθή εν Κρήτη. Ότι επί τέλους θα απομακρυνθώσιν, και ότι όλαι αι προσπάθειαι των Δυνάμεων τείνουσι προς τον σκοπόν τούτον".

Το πρώτον μέρος της φράσεως ταύτης είνε πράγματι ακριβέστατον. Όσον αφορά το δεύτερον μέρος, τουτέστιν, ότι επί τέλους θα απομακρυνθώσιν, και ότι πάσαι αι προσπάθειαι των Δυνάμεων τείνουσι προς τον σκοπόν τούτον", οι Ναύαρχοι καταχωρίζουσιν εις το πρακτικόν, ότι δεν έκαμαν την διακήρυξιν ταύτην, αλλ' ότι είπον απλώς ότι εζήτησαν παρά των Κυβερνήσεών των την απομάκρυνσιν των τουρκικών στρατευμάτων».

Η αναφορά συμπεριλαμβανόταν στο οριστικό κείμενο για τις βάσεις του προσωρινού πολιτεύματος που επέδωσε η συνέλευση στους Ευρωπαίους αντιπροσώπους. Οι τροποποιήσεις έγιναν δεκτές, καθώς και η συνέλευση αναγκάστηκε να δεχτεί την προσωρινή διακυβέρνηση, υποχωρώντας και έναντι της αυτονομίας. Από τους ναυάρχους όμως παραλήφθηκε η συγκεκριμένη παράγραφος, με την εξήγηση του Ποττιέ, όπως περιλαμβάνεται στο απόσπασμα των πρακτικών που προηγήθηκε.

Το οριστικό κείμενο

Το «οριστικόν κείμενον των βάσεων, αίτινες θα χρησιμεύσωσι προς εγκαθίδρυσιν του προσωρινού πολιτεύματος δια την διοίκησιν του εσωτερικού της Νήσου», όπως καταχωρήθηκε στα πρακτικά των κοινών συνεδριάσεων Κρητών, Ναυάρχων και Προξένων (αρχείο Αρχανών), έχει ως εξής:

1.Τρόπος της εκλογής της προσωρινής Διοικητικής Επιτροπής. Αριθμός μελών

Το Εκτελεστικόν Συμβούλιον θα εκλέγηται παρά της Συνελεύσεως των Κρητών, ήτις θα συγκληθή μετά την ανακοίνωσιν προς το διαρκές Προεδρείον της Συνελεύσεως των αποφάσεων, αίτινες ελήφθησαν παρά των Δυνάμεων.

Τα μέλη της Εκτελεστικής Επιτροπής θα ήνε εξ τον αριθμόν, εξ ων ο Πρόεδρος της Συνελεύσεως αυτοδικαίως Πρόεδρος της Εκτελεστικής Επιτροπής και 5 μέλη, εν κατά τμήμα.

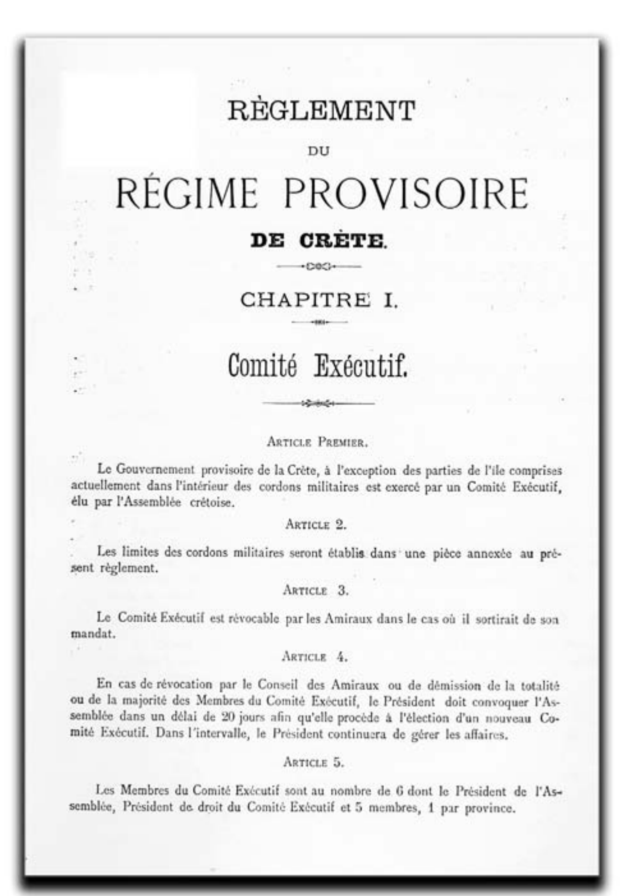
Ο Πρόεδρος εν περιπτώσει ισοψηφίας θα έχη την νικώσαν ψήφον.

Εν περιπτώσει ανακλήσεως παρά των Ναυάρχων ή παραιτήσεως του όλου ή μείζονος μέρους των μελών της Εκτελεστικής Επιτροπής, ο Πρόεδρος οφείλει να συγκαλή την συνέλευσιν εντός εικοσαημέρου, ίνα προβαίνη αύτη εις εκλογήν νέας Εκτελεστικής Επιτροπής. Εν τω μεταξύ ο Πρόεδρος θα διεξάγη την τρέχουσαν υπηρεσίαν.

Ο Πρόεδρος οφείλει να συγκαλή την Συνέλευσιν οπόταν οι Ναύαρχοι ζητήσωσι τούτο· δύναται να συγκαλή την Συνέλευσιν και όταν κρίνη τούτο αναγκαίον, αλλά, εν τοιαύτη περιπτώσει, οφείλει να επιδεικνύη εις τους Ναυάρχους τους λόγους της τοιαύτης συγκλήσεως και να ζητή την έγκρισίν των.

Εις έκαστον μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής θα δοθή ανά εις αναπληρωτής, εκλεγόμενος παρά της Συνελεύσεως ταυτοχρόνως μετά των τακτικών μελών. Ο αναπληρωτής θα αντικαθιστά το τακτικόν μέλος εν περιπτώσει θανάτου, παραιτήσεως ή παρατεταμένης απουσίας μη δεδικαιολογημένης ή μη εγκεκριμένης.

Οι αναπληρωταί δεν δύνανται να παρακάθηνται εις τας συνεδριάσεις της Εκτελεστικής Επιτροπής, ειμή ελλείποντος, ένεκα των ανωτέρω λόγων, τακτικού τινός μέλους. Η έλλειψις αύτη πρέπει να δηλούται εις το Συμβούλιον των ναυάρχων, εις το οποίον θα υποδεικνύεται το όνομα ή τα ονόματα των αναπληρωτών, οίτινες θα αναλάβωσιν υπηρεσίαν.

RÈGLEMENT

DU

RÉGIME PROVISOIRE

DE CRÈTE.

CHAPITRE I.

Comité Exécutif.

ARTICLE PREMIER.

Le Gouvernement provisoire de la Crète, à l'exception des parties de l'île comprises actuellement dans l'intérieur des cordons militaires est exercé par un Comité Exécutif, élu par l'Assemblée crétoise.

ARTICLE 2.

Les limites des cordons militaires seront établis dans une pièce annexée au présent règlement.

ARTICLE 3.

Le Comité Exécutif est révocable par les Amiraux dans le cas où il sortirait de son mandat.

ARTICLE 4.

En cas de révocation par le Conseil des Amiraux ou de démission de la totalité ou de la majorité des Membres du Comité Exécutif, le Président doit convoquer l'Assemblée dans un délai de 20 jours afin qu'elle procède à l'élection d'un nouveau Comité Exécutif. Dans l'intervalle, le Président continuera de gérer les affaires.

ARTICLE 5.

Les Membres du Comité Exécutif sont au nombre de 6 dont le Président de l'Assemblée, Président de droit du Comité Exécutif et 5 membres, 1 par province.

Το εκτυπωμένο σε τυπογραφείο της Γαλλίας «σύνταγμα» του προσωρινού πολιτεύματος που θα ίσχυε μέχρι την αυτονομία, η οποία χρονικά ήταν ακαθόριστη. Στην τελευταία σελίδα του υπάρχουν τα ονόματα των προξένων των ΜΕΔ και των μελών του Εκτελεστικού. Δεν πρόλαβαν όμως να υπογράψουν. (Ιστορικό Μουσείο Κρήτης, © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

2. Αρχαί της λειτουργίας της προσωρινής Κυβερνήσεως

Η Επιτροπή φαίνεται εκ πρώτης όψεως, ότι δεν έπρεπε να αναλάβη ειμή την διοίκησιν των μερών εκείνων της Νήσου των υπακουόντων νυν εις την Συνέλευσιν των Κρητών. Αλλ' επειδή δεν υπάρχει εν τη Νήσω ουδέν σχεδόν λείψανον διοικήσεως, εκ δε των οδηγιών των σταλεισών προς τους Ναυάρχους εξάγεται ότι η επιθυμία των 4 Δυνάμεων είνε να εγκαθιδρύσωσι πολίτευμα, έστω και προσωρινόν, παρέχον εγγυήσεις τάξεως και ησυχίας, είνε απολύτως αναγκαίον να τεθώσι τουλάχιστον αι βάσεις κανονισμού χρησιμεύοντος εις προσωρινήν διοίκησιν της Νήσου. Προς σύνταξιν του κανονισμού τούτου θα ήτο καθ' ημάς σκόπιμον να δοθή εις την Εκτελεστικήν Επιτροπήν δικαίωμα τι πρωτοβουλίας και να τη ανατεθή η φροντίς να κάμη προτάσεις τινάς σκοπούσας και την ίδρυσιν του προσωρινού τούτου πολιτεύματος.

Τα υπό της Επιτροπής ταύτης εκπονηθησόμενα σχέδια πρέπει να υποβληθώσιν εις την εξέτασιν των Προξένων, οίτινες θα λάβωσι παρά των Ναυάρχων την εντολήν να συζητήσωσι τους όρους αυτών μετά της Εκτελεστικής Επιτροπής και να επιφέρωσιν εις αυτά τας τροποποιήσεις, όσαι θα εθεωρούντο αναγκαίαι.

Ο κανονισμός ούτος ούτω συντασσόμενος θα υποβληθή εις την κύρωσιν των Ναυάρχων και δια διατάγματος του προέδρου της Συνελεύσεως θα καταστή εφαρμοστός εις πάντα τα μέρη της Νήσου τα υπακούοντα νυν εις την Συνέλευσιν των Κρητών.

Η Εκτελεστική Επιτροπή θα έχη επίσης την εξουσίαν να εκτελή προσωρινούς Νόμους και Κανονισμούς κατά τας τοπικάς ανάγκας. Οι Νόμοι και Κανονισμοί ούτοι θα υποβάλλωνται εις την εξέτασιν των Προξένων και εις την έγκρισιν των Ναυάρχων και θα καθίστανται εκτελεστοί δια διατάγματος του Προέδρου της Συνελεύσεως εις πάντα τα μέρη της Νήσου τα υπακούοντα νυν εις την Συνέλευσιν των Κρητών.

***Διοίκησις**. Εις έκαστον των 5 νομών (τμημάτων) η Εκτελεστική Επιτροπή θα αντιπροσωπεύηται υπό ενός Νομάρχου (Γενικού Διαχειριστού).*

Εις εκάστην των 20 Επαρχιών θα υπάρχη εις Έπαρχος (διαχειριστής) εξαρτώμενος εκ του Νομάρχου.

Ο Νομάρχης θα εξαρτάται εκ της Εκτελεστικής Επιτροπής. Οφείλει να ειδοποιή εις τον ανώτερον Διοικητήν (στρατιωτικόν) του τμήματος ό,τι συμβαίνει εις το εσωτερικόν του Νομού, ιδίως δε ό,τι ήθελε διαταράξει την δημοσίαν ησυχίαν.

Εν περιπτώσει διαφωνίας, ο Ανώτερος Διοικητής θα αναφέρηται εις το Συμβούλιον των Ναυάρχων, ο δε Νομάρχης εις την Εκτελεστικήν Επιτροπήν.

Η Εκτελεστική Επιτροπή θα διορίζη όλους τους υπαλλήλους της νέας Διοικήσεως. Εν τούτοις προκειμένου περί διορισμού Νομαρχών, η Εκτελεστική Επιτροπή οφείλει να υποβάλη τους παρ' αυτής γενομένους διορισμούς εις την έγκρισιν του Συμβουλίου των Ναυάρχων.

***Δικαιοσύνη**. Σύστασις εις το εσωτερικόν Ειρηνοδικείων, Πρωτοδικείων και ενός Εφετείου δια τας πολιτικάς υποθέσεις και τα πλημμελήματα και ενός Κακουργιοδικείου δια τα κακουργήματα, συγκροτουμένων, κατά το εφικτόν, συμφώνως με τας διατάξεις του σχεδίου του οργανισμού της 15/27 Ιανουαρίου 1897.*

Αι αποφάσεις του Κακουργιοδικείου υποβάλλονται αυτοδικαίως προς αναθεώρησιν εις το Στρατιωτικόν Διεθνές Δικαστήριον των Χανίων, όπερ δύναται ν' ακυρώση την απόφασιν ή να μεταβάλη την ποινήν δικάζον εν τη περιπτώσει ταύτη κατά τον Κρητικόν Νόμον.

Όταν το Στρατιωτικόν Δικαστήριον των Χανίων συνεδριάζη ως αναθεωρητικόν θα προστίθεται εις αυτό εν μέλος υποδεικνυόμενον υπό του Στρατιωτικού Διοικητού του Τμήματος, εν ω συνέβη το έγκλημα. Ως τοιούτον μέλος δύναται να χρησιμεύση, εάν το κρίνη αναγκαίον, αυτός ο Διοικητής του Τμήματος.

Η άσκησις του δικαιώματος της χάριτος επιφυλάσσεται εις το Συμβούλιον των Ναυάρχων.

Η εκδίκασις των κακουργημάτων και πλημμελημάτων των διαπραττομένων κατά των αξιωματικών, στρατιωτών και χωροφυλάκων του Διεθνούς σώματος της κατοχής υπάγεται εις την αποκλειστικήν αρμοδιότητα του Στρατιωτικού Διεθνούς Δικαστηρίου του Τμήματος.

***Χωροφυλακή**. Σχηματισμός της Χωροφυλακής εν τη οποία δύνανται να καταταχθώσι και ξένα στοιχεία κατά τας ανάγκας της υπηρεσίας.*

Ο Ανώτερος Διοικητής και ο Διοικητής της Χωροφυλακής εκάστου Νομού θα ήνε Ευρωπαίοι. Το στέλεχος των κατωτέρων αξιωματικών θα περιλαμβάνη Ευρωπαίους και ιθαγενείς αξιωματικούς.

Το στέλεχος των υπαξιωματικών θα περιέχη εξ ημισείας Ευρωπαίους υπαξιωματικούς και εξ ημισείας ιθαγενείς υπαξιωματικούς.

Προς αποφυγήν χρονοτριβής, η οργάνωσις της χωροφυλακής δύναται ν' αρχίση συγχρόνως εν εκάστω τμήματι, μέχρις ου διορισθή ο Ανώτερος Διοικητής.

Η χωροφυλακή θα διατελή υπό την εξάρτησιν και εις την διαρκή διάθεσιν των πολιτικών και δικαστικών αρχών εν τη ενασκήσει των καθηκόντων των. Αλλ' ως προς την πειθαρχίαν, την εκγύμνασιν και την εσωτερικήν διοίκησιν, θα ευρίσκηται υπό τας αμέσους διαταγάς του αρχηγού της.

***Προϋπολογισμός**. Σύνταξις προσωρινού προϋπολογισμού δεικνύοντος τα ποσά τα αναγκαία προς εξασφάλισιν της λειτουργίας της προσωρινής διοικήσεως και υποδεικνύοντος τον τρόπον της εισπράξεως των φόρων υπό την επαγρύπνησιν και την σύμπραξιν της χωροφυλακής.*

***Έλεγχος**. Έλεγχος ασκούμενος εν ονόματι των 4 Δυνάμεων επί των πράξεων των τε εσόδων και των εξόδων.*

Επί του Ναυάρχου "Charne" εν Χανίοις τη 25 Ιουλίου 1898

Ο Ανώτερος Διοικητής της Μ. Βρετανίας

HALLET

Ο Υποναύαρχος Ιταλός

BETTOLO

Ο Υποναύαρχος Ρώσσος

SKRYDLOFF

Ο Υποναύαρχος Γάλλος

POTTIER

Η συνέλευση αναγκάζεται να αποδεχτεί

Στις 15/27 Ιουλίου 1898 η συνέλευση των Κρητών συνεδρίασε στις Πλακούρες προκειμένου να εξετάσει τις οριστικές βάσεις του προσωρινού πολιτεύματος. Ενέκρινε, αναγκαστικά και με επιφυλάξεις, όσα οι ΜΕΔ επέβαλλαν, ακόμη κι αν πολλές ρυθμίσεις τις θεωρούσε ασαφείς. Το σημαντικό είναι όμως ότι στο κείμενο που απηύθυνε προς τον προϊστάμενο του συμβουλίου των ναυάρχων Γάλλο Ποττιέ, διεκήρυττε ότι «*το πολίτευμα τούτο ολίγας έχει πιθανότητας επιτυχίας και θα παρατείνη μόνον τα δεινοπαθήματα των Κρητών, τα οποία εκίνησαν εις συμπάθειαν τας Δυνάμεις*». Όπως αναφερόταν στο κείμενο που στάλθηκε στον Ποττιέ, «*η Συνέλευσις θεωρεί χρέος της να διακηρύξη μεγαλοφώνως, ότι ο μόνος τρόπος, όπως εξέλθομεν της λυπηράς ταύτης καταστάσεως, ήτις άγει τον τόπον εις παντελή όλεθρον, είνε να τεθή επί κεφαλής της Κυβερνήσεως του τόπου το μόνον εις το εξής δυνατόν πρόσωπον (σ.σ. ο πρίγκιπας Γεώργιος) και ν' απομακρυνθώσιν αι Τουρκικαί αρχαί και ο Τουρκικός στρατός. Αφ' ης στιγμής αι Μεγ. Δυνάμεις προκηρύξασαι την πλήρη αυτονομίαν της Νήσου, κατήργησαν ρητώς πάσαν ανάμειξιν της Πύλης εις τας εσωτερικάς αυτής υποθέσεις, Τουρκικά στρατεύματα και Τουρκικαί Αρχαία δεν έχουσιν επ' αυτής κανένα τόπον*».

Στο κείμενο που απέστειλε εκ μέρους της συνέλευσης των Κρητών ο πρόεδρος Ιωάννης Σφακιανάκης στον προϊστάμενο του συμβουλίου των ναυάρχων Ποττιέ, υπάρχει και διορθωμένη η θέση των ΜΕΔ περί της απομάκρυνσης του τουρκικού στρατού, κατά την απαίτηση των ναυάρχων, όπως αναφέρθηκε στο πρακτικό της κοινής

Το Εκτελεστικό, η πρώτη κυβέρνηση της Κρήτης, τον Ιούλιο του 1898

συνεδρίασης.

Εξοχώτατε,

Κατά την χθεσινήν συνεδρίασιν η Συνέλευσις των Κρητών εψήφισε την παραδοχήν του προσωρινού πολιτεύματος εκ σεβασμού προς τας Μ. Δυνάμεις, αίτινες επρότειναν την οργάνωσιν του, συμφώνως προς το υπόμνημα, όπερ οι κ.κ. Ναύαρχοι ευηρεστήθησαν να επιδόσωσι προς το διαρκές Προεδρείον.

Εν τούτοις η Συνέλευσις νομίζει χρέος της να εκφράση την γνώμην, ότι το πολίτευμα τούτο ολίγας έχει πιθανότητας επιτυχίας και θα παρατείνη μόνον τα δεινοπαθήματα των Κρητών, τα οποία εκίνησαν εις συμπάθειαν τας Δυνάμεις.

Ο προσωρινός χαρακτήρ του πολιτεύματος τούτου· το πολλαπλούν των αρχών, τας οποίας εγκαθιδρύει ή ανέχεται, αρχών εν μέρει αλληλομαχομένων και εν μέρει ωρισμένων ασαφώς· ο χωρισμός του εσωτερικού της Νήσου από των εμπορικών, βιομηχανικών και οικονομικών κέντρων, ήτοι των πόλεων· το αληθώς ζωτικόν ζήτημα των εξηκοντακισχιλίων προσφύγων, χριστιανών τε και μωαμεθανών, οίτινες δεν δύνανται να διακρίνωσι το πέρας των δεινών των· τέλος δε και επί πάσιν η κλεις της όλης καταστάσεως, η αποχώρησις των Τουρκικών αρχών και του στρατού, αποχώρησις αδιαλείπτως αναμενομένη και αναβαλλομένη αδιαλείπτως. Ιδού αιτίαι πλέον ή επαρκείς, όπως παραλύσωσι τας αρίστας προσπαθείας και ματαιώσωσι τας αποπείρας τας μάλλον ειλικρινείς.

Ως εκ τούτου, αν και προσφέρεται να επιχειρήση ειλικρινή δοκιμήν του προτεινομένου πολιτεύματος, η Συνέλευσις θεωρεί χρέος της να διακηρύξη μεγαλοφώνως ότι ο μόνος τρόπος, όπως εξέλθομεν της λυπηράς ταύτης καταστάσεως, ήτις άγει τον τόπον εις παντελή όλεθρον, είνε να τεθή επί κεφαλής της Κυβερνήσεως του τόπου το μόνον εις το εξής δυνατόν πρόσωπον και ν' απομακρυνθώσιν αι Τουρκικαί αρχαί και ο Τουρκικός στρατός. Αφ' ής στιγμής αι Μεγ. Δυνάμεις προκηρύξασαι την πλήρη αυτονομίαν της Νήσου, κατήργησαν ρητώς πάσαν ανάμειξιν της Πύλης εις τας εσωτερικάς αυτής υποθέσεις, Τουρκικά στρατεύματα και Τουρκικαί Αρχαία δεν έχουσιν επ' αυτής κανένα τόπον.

Διά τούτο η Συνέλευσις προθύμως έλαβε σημείωσιν των διακηρύξεων, τας οποίας οι κ.κ. Ναύαρχοι έκαμαν εις το Προεδρείον ταύτης τουτέστιν ότι: "οι Ναύαρχοι είναι ακραδάντως πεπεισμένοι, ότι άνευ της απομακρύνσεως του τουρκικού στρατού ουδέν διαρκές δύναται να ιδρυθή εν Κρήτη και ότι εζήτησαν από τας Κυβερνήσεις των την απομάκρυνσιν ταύτην".

Εν τω μεταξύ διακηρύττομεν με τον πανηγυρικώτερον τρόπον, ότι ένεκα των θυσιών τας οποίας ο τόπος υπέστη, των ερειπίων άτινα επεσωρεύθησαν, του μέρους όπερ έλαβεν ο Οθωμανικός στρατός εις πάσας τας ταραχάς βοηθών αποκλειστικώς το έτερον των στοιχείων του πληθυσμού και καθιστάμενος τυφλόν όργανον των διαταγών Κυβερνήσεως, η οποία πάντοτε ηθέλησε να παρακωλύση την εφαρμογήν πάσης μεταρρυθμίσεως εν Κρήτη προτιμήσασα να ενσπείρη εις την Νήσον ερήμωσιν και καταστροφήν, μας είνε εντελώς αδύνατον να επιτρέψωμεν την επάνοδον των μουσουλμάνων εις τα χωρία των, ενόσω Τουρκικός στρατός εξακολουθεί να παραμένη εν τη Νήσω.

Επειδή οι μουσουλμάνοι επιμένουσιν αποκρούοντες παν πολίτευμα μη στηριζόμενον επί Τουρκικού στρατού, οι χριστιανοί, καίπερ οικτείροντες την ανάγκην του μέτρου τούτου, δεν δύνανται να παραδεχθώσιν εν μέσω αυτών στοιχεία εχθρικώς διακείμενα, έτοιμα να ενεργήσωσιν εκ συμφώνου μετά των τουρκικών στρατιωτικών αρχών και υπό την έμπνευσιν αυτών να προκαλέσωσι νέας ταραχάς.

Οίκοθεν εννοείται, ότι άμα τα τουρκικά στρατεύματα και αι τουρκικαί αρχαί αποσυρθώσιν, οι χριστιανοί μετά πάσης χαράς θα υποδεχθώσι εις τα χωρία των τους μουσουλμάνους, θα διευκολύνωσι την εγκατάστασίν των, θα παράσχωσιν αυτοίς πάσαν δυνατήν εγγύησιν δια την ασφάλειαν της ζωής και περιουσίας και θα παραχωρήσωσι την αναλογούσαν αυτοίς μερίδα εις την διοίκησιν των κοινών.

Υπό τας ανωτέρω επιφυλάξεις, η Συνέλευσις εψήφισε την παραδοχή του προσωρινού πολιτεύματος τούτου, και πρόκειται αμέσως να προβή εις την εκλογήν της Εκτελεστικής Επιτροπής.

Ευαρεστηθήτε, Εξοχώτατε, να δεχθήτε την διαβεβαίωσιν της εξόχου υπολήψεώς μου.

Ο Πρόεδρος Ι.Κ. Σφακιανάκης

Η πρώτη κρητική κυβέρνηση

Την επομένη, 16/28 Ιουλίου 1898, η συνέλευση εξέλεξε το πρώτο Εκτελεστικό, την πρώτη κρητική κυβέρνηση, δηλαδή. Πρόεδρος αυτοδικαίως, σύμφωνα με τις βάσεις του προσωρινού πολιτεύματος, ήταν ο **Ιωάννης Σφακιανάκης** και μέλη οι, **Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος,** εκπροσωπώντας το τμήμα των Χανίων, **Γ.Μ. Μυλωνογιαννάκης** (Σφακιά), **Εμμ. Ζαχαράκης** (Ρέθυμνο), **Αντώνιος Χατζηδάκης** (Ηράκλειο), **Νικόλαος Γιαμαλάκης** (Λασσήθι), όπως αναφερόταν στο σχετικό έγγραφο που εστάλη στον Ποττιέ. Όπως αναφερόταν στο ίδιο έγγραφο, «η Εκτελεστική Επιτροπή θα ασχοληθή επί του παρόντος εις την εκπόνησιν του Κανονισμού της προσωρινής διοικήσεως, προβλεπομένου υπό του οριστικού κειμένου του πολιτεύματος τούτου. Δεν θα αναλάβη δ' αύτη τα διοικητικά της καθήκοντα πριν οι αναγκαίοι πόροι δια την κίνησιν και λειτουργίαν της διοικητικής μηχανής εξασφαλισθώσι».

Και δύο ημέρες αργότερα, με προκήρυξη προς τους χριστιανούς κατοίκους της Κρήτης ο Ι. Σφακιανάκης ανακοίνωνε τη συμφωνία για το προσωρινό πολίτευμα και την εκλογή του Εκτελεστικού. Σημείωνε όμως ότι για λόγους που αφορούσαν στις Μεγάλες Δυνάμεις δεν δόθηκε ακόμη η οριστική λύση του Κρητικού Ζητήματος, την οποία περίμενε ο κρητικός λαός. Καλούσε όμως τους Κρήτες να συμβάλουν στην ειρήνευση και αποκατάσταση της τάξης, ώστε να βρεθούν πιο κοντά στην οριστική λύση.

Η προκήρυξη του Σφακιανάκη είχε ως εξής:

«Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ

Προς τους Χριστιανούς κατοίκους

Η συνέλευσις των Κρητών εργασθείσα με παραδειγματικήν τάξιν και ομόνοιαν απεφάσισε να δεχθή το σχέδιον προσωρινής Διοικήσεως της Νήσου, το προταθέν παρά των ναυάρχων, συμφώνως με την απόφασιν των τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων.

Προς τούτο η Συνέλευσις εξέλεξε πενταμελή Εκτελεστικήν Επιτροπήν, ήτις εν συνεργασία μετά του Προέδρου της Συνελεύσεως και εν συναφεία προς το Υψηλόν Συμβούλιον των Ναυάρχων θα αναλάβη την προσωρινήν οργάνωσιν και διοίκησιν της Νήσου, συμφώνως με τους συνταχθησομένους επί τούτω νόμους και κανονισμούς.

Η Εκτελεστική Επιτροπή θα προβή εις το έργον της ευθύς άμα ασφαλισθώσιν οι απαιτούμενοι προς τούτο χρηματικοί πόροι, όπερ ελπίζομεν να κατορθωθή συντόμως. Εν τω μεταξύ αι κατά τόπους Επιτροπαί και αι φρουραί πρέπει να εξακολουθήσωσι φροντίζουσαι προς διατήρησιν της τάξεως και ησυχίας.

Δια λόγους, οίτινες αφορώσι τας Μεγάλας Δυνάμεις, δεν εστάθη δυνατόν να αποφασισθή ακόμη η οριστική λύσις, την οποίαν ο Κρητικός λαός εδικαιούτο να περιμένη. Κινηθείσαι όμως εις συμπάθειαν από τα παθήματα των Κρητών και εκτιμήσασαι τας προσπαθείας, όσας και η Συνέλευσις και ο τόπος κατέβαλεν, όπως εξέλθη της δεινής αναρχίας, απεφάσισαν να αναθέσωσιν εις την Συνέλευσιν να οργανώση και αναλάβη προσωρινώς την Κυβέρνησιν της Νήσου, μέχρι της οριστικής λύσεως του ζητήματος. Το δείγμα τούτο της εκτιμήσεως και της εμπιστοσύνης είνε πολύ τιμητικόν δια τους Κρήτας. Εις ημάς απόκειται να δείξωμεν και εις το εξής, δια της φιλονομίας, της πειθαρχίας και της εν ομονοία συνεργασίας υπέρ των κοινών, ότι είμεθα άξιοι της εμπιστοσύνης και της εκτιμήσεως των προστατίδων Δυνάμεων. Εάν τούτο κατορθώσωμεν η επιθυμητή λύσις του ζητήματος μας θα ήνε και ταχεία και ασφαλής.

Πλακούρες τη 18 Ιουλίου 1898

Ο Πρόεδρος Ι.Κ. Σφακιανάκης»

Όπως έχουμε από την αρχή αναφέρει, το προσωρινό πολίτευμα στην ουσία δεν εφαρμόστηκε (φυσικά πλην της λειτουργίας του Εκτελεστικού το οποίο είχε κεντρικό ρόλο στη συνέχεια, μέχρι και την άφιξη του πρίγκιπα), καθώς προέκυψαν οι σφαγές του Ηρακλείου, οι οποίες επέσπευσαν τις εξελίξεις με την εκδίωξη του τουρκικού στρατού και την έλευση του Γεωργίου ως Ύπατου Αρμοστή στην Αυτόνομη Πολιτεία της Κρήτης. Πολλές πάντως από τις πρόνοιες για το προσωρινό πολίτευμα, όπως ήταν η οργάνωση της δικαιοσύνης και της χωροφυλακής, ίσχυσαν στη συνέχεια, στην αυτονομία.

Ένα τηλεγράφημα του τραγικού Λυσίμαχου Καλοκαιρινού το Μάιο του 1897

«Η Ελληνική Κυβέρνησις επισήμως παραιτείται της Ενώσεως της Κρήτης»

Μερικά από τα έγγραφα της αλληλογραφίας ανάμεσα στον τραγικό υποπρόξενο της Αγγλίας Λυσίμαχο Καλοκαιρινό και οπλαρχηγούς ή μέλη της επιτροπής αμύνης Αρχανών, υπάρχουν στο επαναστατικό αρχείο Αρχανών. Σχεδόν 15 μήνες πριν τις σφαγές, και με το τέλος του ατυχούς ελληνοτουρκικού πολέμου, ο Καλοκαιρινός με τηλεγράφημά του προς τους «Αντώνιον Τρυφόπουλον, Τιλιανάκιδες, Κασαβέτηδες, και λοιπούς αρχηγούς, καπεταναίους και προκρίτους της επαρχίας Πεδιάδος» τους ενημέρωνε ότι η ελληνική κυβέρνηση παραιτείται από την Ένωση της Κρήτης, αλλά οι ΜΕΔ παρέμεναν στην υπόσχεσή τους προς τους Κρητικούς για πλήρη αυτονομία της νήσου.

Το τηλεγράφημα έχει ως εξής:

«Αγγλικόν Υποπροξενείον

Ηράκλειον 2/14 Μαΐου 1897

Κύριοι,

Λαμβάνω την τιμήν να σας αναγγείλω ότι κατά τηλεγραφικήν διαταγήν ήν επισήμως έλαβον χθες, η Ελληνική Κυβέρνησις επισήμως παραιτείται της Ενώσεως της Κρήτης προς την Ελλάδα, αλλ'ότι η υπόσχεσις ήν αι εξ Μεγάλαι Δυνάμεις έδωσαν εις τον Κρητικόν λαόν ακόμη διατηρείται ισχυρά και έγκυρος και καθόσον αφορά την πλήρη Αυτονομίαν της Νήσου.

Δέξασθε την έκφρασιν της προς υμάς εξόχου υπολήψεώς μου.

Ο Υποπρόξενος της Αγγλίας

Λυσίμαχος Α. Καλοκαιρινός»

Μια εγκύκλιος τους Επισκόπου Ρεθύμνης προς τους μουσουλμάνους, το Μάιο του 1898, με καταγγελία της στάσης των ΜΕΔ και φυσικά της Τουρκίας

Είμεθα Κρήτες, τέκνα της αυτής κοινής πατρίδος

«....καιρός είναι πλέον να είπωμεν εις τους ξένους, οι οποίοι διδάσκουσι τα μίση και την εχθροπάθειαν, "εδοκιμάσαμεν τα αγαθά των συμβουλών σας, ο καρπός των ήτο και είνε η καταστροφή, άφετε ημάς να ζήσωμεν του λοιπού μετά των Χριστιανών, ως Κρήτες, ως αδελφοί μετ' αδελφών...»

Μόλις τρεις μήνες πριν από τις φοβερές σφαγές του Ηρακλείου, κι ενώ εξελισσόταν το διπλωματικό και πολιτικό παρασκήνιο, με κάθε ΜΕΔ να διεκδικεί για τον εαυτό της (κι όχι για την Κρήτη), την καλύτερη λύση στο Κρητικό Ζήτημα, ο επίσκοπος Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου **Διονύσιος** απηύθυνε έκκληση στους μουσουλμάνους του νησιού για ειρηνική συμβίωση στη νέα εποχή που πίστευε ότι διαμορφωνόταν, υπό τη διοίκηση ηγεμόνα, που φαινόταν ότι θα είναι ο **Γεώργιος**. Με μια εγκύκλιό του προς τους «εγκρίτους Οθωμανούς βέηδες των τριών πόλεων της Κρήτης», ο ιεράρχης καλούσε το μουσουλμανικό στοιχείο να ζήσει με τους χριστιανούς αδελφικά και με αγάπη, ξεχνώντας τις έριδες και τα μίση. Εκείνη την εποχή ήταν συχνά τα επεισόδια ανάμεσα στις δύο κοινότητες του νησιού. Με πρωταγωνιστές συχνά και χριστιανούς, όπως παραδεχόταν με αυτοκριτική διάθεση ο Διονύσιος.

Αυτό που είναι ιδιαίτερα σημαντικό στην εγκύκλιο δεν είναι τόσο η φυσιολογική έκκληση για αρμονική συμβίωση των κατοίκων με διαφορετικό θρήσκευμα, αλλά το γεγονός ότι ο επίσκοπος θεωρούσε ότι οι ξένες δυνάμεις ήταν εκείνες που προκαλούσαν τα προβλήματα στο νησί. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του, απευθυνόμενος πάντα στους εκπροσώπους των μουσουλμάνων: «....καιρός είναι πλέον να είπωμεν εις τους ξένους, οι οποίοι διδάσκουσι τα μίση και την εχθροπάθειαν, διότι αν και ομόθρησκοι δεν είναι της αυτής με ημάς φυλής, «εδοκιμάσαμεν τα αγαθά των συμβουλών σας, ο καρπός των ήτο και είνε η καταστροφή, άφετε ημάς να ζήσωμεν του λοιπού μετά των Χριστιανών, ως Κρήτες, ως αδελφοί μετ' αδελφών».

Παράλληλα, προσπαθεί να πείσει ότι οι Κρήτες μουσουλμάνοι έχουν κοινή πατρίδα με τους χριστιανούς και άρα δεν είναι απόγονοι των κατακτητών του νησιού, αλλά απόγονοι των κατακτηθέντων.

Η εγκύκλιος του επισκόπου Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου φέρει ημερομηνία 18 Μαΐου 1898 και είναι γραμμένη σε 5 χειρόγραφες σελίδες, άριστα διατηρημένη. Φυλάσσεται δε στο Ιστορικό Αρχείο του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης (φακ. 3/77).

«Φίλε Συμπατριώτα,

Δεν πρέπει να παραξενευθήτε εκ της επιστολής μου ταύτης. Αγάπη προς την κοινήν ημών πατρίδα , αγάπη προς του δυστυχούντας συμπατριώτας ημών, ανεξαρτήτως θρησκεύματος, πόθος αισιωτέρου μέλλοντος παρώρμησάν με, μετά ώριμον σκέψιν εις το διάβημα τούτο, το οποίον όπως κι αν εκληφθή, δεν είνε δυνατόν να εκτιμηθή άλλως, ή ως έργον ειρηνικόν, ως έργον αγάπης. Συμπατριώτα, ανάγνωσον και ειπέ πάντα όσα θα αναγνώσης εις τους αδελφούς σου.

Δεν είμεθα ξένοι προς αλλήλους. Προ ολίγων έτι ετών ήμεθα πάντες, πλην ολίγιστων, αδελφοί, έχοντες τα πάντα κοινά, έθιμα, γλώσσαν, θρησκείαν, έθνος. Πολλοί εξ υμών γινώσκετε την ιστορίαν, και δύνασθε να βεβαιώσητε την αλήθειαν των λόγων μου. Καιρικαί περιστάσεις εξηνάγκασαν τους πατέρας ημών να χωρισθώσι. Και η αλλαγή θρησκείας εχρησίμευσεν ως μέσον χωρισμού. Μικρόν κατά μικρόν το χώρισμα επήλθε βαθύ, και οι τέως συμπάσχοντες αδελφοί εγένοντο αδιάλλακτοι εχθροί προς αλλήλους. Διατί; Κατοικούμεν αμφότεροι την αυτήν γην, αναπνέομεν τον αυτόν αέρα, έχομεν την αυτήν καταγωγήν, τας αυτάς συνηθείας, ομιλούμεν την αυτήν γλώσσαν, έχομεν τας αυτάς φυσικάς κακίας και αρετάς. Τι λοιπόν χωρίζει ημάς και είμεθα τόσον αδιάλλακτοι; Η θρησκεία; Όχι. Η μεν Χριστιανική θρησκεία διδάσκει τους οπαδούς της να αγαπώσι πάντα άνθρωπον, ανεξαρτήτως θρησκεύματος, ως εαυτούς. Η δε Μωαμεθανική θρησκεία επιβάλλει εις τους οπαδούς της μίσος και εχθρότητα κατά των απίστων μόνον, ήτοι των μη πιστευόντων εις ένα Θεόν· αλλ' και οι Χριστιανοί έχουσιν άρθρον πίστεως, την πίστιν εις ένα Θεόν, και ο Μωάμεθ, καθ' α και εν τω Κορανίω αναγράφεται, και εκ της ιστορίας γινώσκεται, ηγάπα τους Χριστιανούς, και δια διατάξεων ιδιαιτέρων εξησφάλισε τους κληρικούς αυτών.

Δεν είνε λοιπόν αιτία του μεταξύ ημών μίσους η θρησκεία, αλλ' αιτία του μίσους τούτου είνε, αι εισηγήσεις εκείνων, οι οποίοι εξηνάγκασαν τους πατέρας ημών να χωρισθώσι, κατώρθωσαν να πείσωσι τους πατέρας υμών και υμάς να λησμονήσητε, όχι μόνον την θρησκείαν από την οποίαν εχωρίσθησαν, αλλά και την καταγωγήν αυτών και την πατρίδα αυτών, και κατώρθωσαν να πείσωσιν αυτούς, ότι ουδέν είχον πλέον κοινόν προς τους Χριστιανούς. Μετέθηκαν το κέντρον της αγάπης αυτών άλλοσε. Και μετέβαλον τόσον πολύ τα αισθήματα αυτών, ώστε ελησμόνησαν ότι ήσαν απόγονοι των κατακτηθέντων, και συνεταύτισαν εαυτούς προς του κατακτητάς.

Ούτως εγένετο η ανατροπή των αισθημάτων, και οι αδελφοί εγένοντο αδιάλλακτοι εχθροί. Αγώνες επηκολούθησαν φοβεροί, καταστροφή υλική, καταστροφή ηθική, διηνεκής πόλεμος, άγριος και βάρβαρος, βίος αβίωτος.

Την αγριότητα του μίσους ενίσχυσε και η αμάθεια. Ευτυχώς και παρ' υμίν, ως και παρ' ημίν, η γνώσις επήλθε, και η μόρφωσις εξημέρωσε τα ήθη των περισσοτέρων. Είνε λοιπόν ανάγκη να ανανήψωμεν. Είνε ανάγκη να εννοήσωμεν πάντες, και όσοι έχομεν μόρφωσιν και όσοι δεν έχομεν, ότι Χριστιανοί και Μωαμεθανοί, όσοι είμεθα συνδεδεμένοι προς την νήσον ταύτην, είμεθα Κρήτες, ανήκοντες εις μίαν και την αυτήν φυλήν, τέκνα μιας και της αυτής κοινής πατρίδος, και ότι επομένως καιρός είναι πλέον να είπωμεν εις τους ξένους, οι οποίοι διδάσκουσι τα μίση και την εχθροπάθειαν - διότι αν και ομόθρησκοι δεν είναι της αυτής με ημάς φυλής-, **(σ.σ.: με την αναφορά του ομοθρήσκου προφανώς εννοεί, για τους μεν μουσουλμάνους την Τουρκία, για τους δε χριστιανούς τις μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης)** *«εδοκιμάσαμεν τα αγαθά των συμβουλών σας, ο καρπός των ήτο και είνε η καταστροφή, άφετε ημάς να ζήσωμεν του λοιπού μετά των Χριστιανών, ως Κρήτες, ως αδελφοί μετ' αδελφών. Είπετε εις αυτούς, η θρησκεία ημών εν τη συμβιώσει ταύτη δεν θα βλαβή. Επομένως ο υπάρχων μεταξύ υμών των ξένων και αλλοφύλων Μωαμεθανών, και ημών των Κρητών μωαμεθανών σύνδεσμος, δεν θα αλλοιωθή. Είμεθα πρόθυμοι, ως μωαμεθανοί, να υπερασπίσωμεν την θρησκείαν ημών κινδυνεύουσαν και να συναγωνισθώμεν προς τούτο με υμάς. Αλλά είμεθα Κρήτες, και ως Κρήτες θέλομεν να υπερασπίσωμεν τα δίκαια της πατρίδος ημών. Προς τούτο θα συνεργασθώμεν με εκείνους, οι οποίοι έχουσι με ημάς κοινήν πατρίδα».*

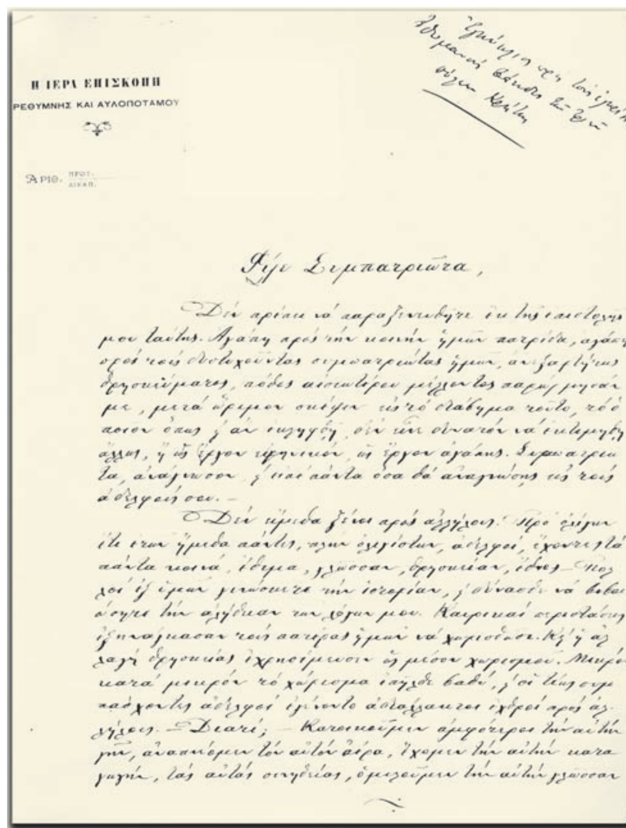
Ναι αγαπητοί συμπατριώται Μωαμεθανοί, τους οποίους ως Χριστιανός εμφορούμενος εκ των διδαγμάτων της θρησκείας μου, αγαπώ ως εμέ εαυτόν. Ας συνέλθωμεν, ας αφήσωμεν τα πάθη και μίση, τα οποία ως γράφω ανωτέρω, δεν διδάσκουσιν ημάς αι θρησκείαι, αλλ' εμβάλλουσιν εν ταις καρδίαις, των ξένων κατακτητών αι εισηγήσεις. Ας εγκολπωθώμεν οι πάντες, και οι Μωαμεθανοί Κρήτες και οι Χριστιανοί Κρήτες, την αγάπην της κοινής πατρίδος, και εις το νέον στάδιον εις το οποίον εισέρχεται η πατρίς ημών, ας συνεργασθώμεν ειλικρινώς, ας προσπαθήσωμεν δι' αδελφικής αγάπης να ανορθώσωμεν τας καταστροφάς μισητού παρελθόντος, παρελθόντος το οποίον εθεμελιούτο επί ξένων και εχθρικών προς την κοινήν ημών πατρίδα εισηγήσεων.

Η Κρήτη έστω εν τω μέλλοντι, και δι' υμάς τους Μωαμεθανούς συμπατριώτας, και δι' ημάς τους Κρήτας Χριστιανούς ο μόνος σκοπός, πάσης κοινής ημών ενεργείας. Μη φοβίζη υμάς του Ηγεμόνος το πρόσωπον. Τουναντίον, τούτο πρέπει να ενθαρρύνη υμάς εις την μετά των Χριστιανών συμπατριωτών υμών αδελφικήν συμβίωσιν. Ουδείς Χριστιανός θα θελήση να αντιπράξη εις τον Ηγεμόνα του. Κι ο Ηγεμών ημών σκοπόν του βίου του θα έχη, την ευτυχίαν των υπηκόων του Κρητών ανεξαρτήτως θρησκεύματος.

Συμπατριώται, ας εννοήσωμεν πάντες ότι είμεθα Κρήτες και θα γίνωμεν αδελφοί. Ενστερνίσθητε την αγάπην της κοινής ημών πατρίδος, και τότε διαβεβαιώ υμάς εγώ ο Χριστιανός Επίσκοπος, ότι μετά των λοιπών συναδέλφων μου και των λοιπών Χριστιανών, διαβεβαιώ λέγω υμάς, ότι θα εργασθώμεν δια παντός του βίου ημών, με όλας τας δυνάμεις της ψυχής και του νοός ημών, ίνα καταστήσωμεν, εφ' όσον εξαρτάται εξ ημών, τον σύνδεσμον της αγάπης αδιάρρηκτον. Και θα αποβή ο σύνδεσμος ούτος αδιάρρηκτος, διότι θα επέλθη δια της κοινής αγαπωμένης πατρίδος, κοινότης συμφερόντων και κοινότης ενεργείας. Και ο Θεός θα ευλογή το κοινόν έργον ημών. Και η πατρίς ημών , η οποία δια των παθών ημών μετεβάλλετο εν τω παρελθόντι εις πεδίον αγριότητος και θηριωδίας, θα μεταβληθή ήδη, δια της κοινής εργασίας και αμοιβαίας αγάπης, εις πεδίον πολιτισμού. Και εκεί όπου δια του μίσους εχύθη αίμα εμφυλίου σπαραγμού, θα βλαστήση δια της αμοιβαίας αγάπης η ελευθερία, ήτοι ο πολιτισμός.

Αδελφοί συμπατριώται Μωαμεθανοί! Ο Θεός τον οποίον ημείς οι Χριστιανοί λατρεύομεν, είνε Θεός της ειρήνης, της αγάπης, και εάν προς στιγμήν, πιεζόμενοι, ελησμονήσαμεν τας εντολάς αυτού, ταχέως πάλιν θ' αναπολήσωμεν αυτάς εν τη μνήμη και τη ζωή ημών υπό τον Ηγεμόνα, τον οποίον ο Θεός, και όχι οι άνθρωποι, θα μας δώση. Και εάν υμείς έχοντες υπ' όψει πάντα τα ανωτέρω τείνητε προς ημάς την χείρα, ημείς θα έχωμεν ανοικτάς τας αγκάλας, ίνα εναγκαλισθώμεν υμάς, και ούτω ενηγκαλισμένοι, με τους ιδίους κοινούς παλμούς καρδιών, οδηγούμενοι υπό του Ηγεμόνος ημών, θα βαδίσωμεν εν τη οδώ της προόδου, ήτις είνε η μόνη ευδαιμονία των λαών.

Εν ιερά Μονή Αρκαδίω
τη 9 Μαΐου 1898
Ο εκ καρδίας ποθών
την συνένωσιν ταύτην
Μωαμεθανών Κρητών
και Χριστιανών Κρητών
επ'αγαθώ της κοινής
πατρίδος
Ρεθύμνης και
Αυλοποτάμου Διονύσιος».

Η ΙΕΡΑ ΕΠΙΣΚΟΠΗ
ΡΕΘΥΜΝΗΣ ΚΑΙ ΑΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ

Φίλε Συμπατριώτα,

Η εγκύκλιος του Επισκόπου Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου Διονυσίου, με ημερομηνία 9 Μαΐου 1898. Ιστορικό Μουσείο Κρήτης, © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών

Ο Επίσκοπος Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου Διονύσιος

Ένα άγνωστο περιστατικό στην κρίσιμη φάση

Απόπειρα προδοσίας κατά της λύσης του κρητικού ζητήματος

Ομάδα 4 ανθρώπων, από τους οποίους 3 Κρητικοί, αποδείχτηκε ότι πληρώνονταν από την Τουρκία για να εξαγοράσουν Κρήτες πληρεξουσίους και οπλαρχηγούς προκειμένου να αντιδράσουν κατά του διορισμού του πρίγκιπα και να ζητήσουν παράταση του υπό την οθωμανική αυτοκρατορία καθεστώτος. Υποψίες και για εμπλοκή κάποιας από τις προστάτιδες δυνάμεις

Του **Αλέκου Α. Ανδρικάκη**
Δημοσιογράφου

Καθώς το Κρητικό Ζήτημα έμπαινε στην τελική του φάση, με τη συνέλευση των Κρητών να διεκδικεί την υλοποίηση της υπόσχεσης των ευρωπαϊκών δυνάμεων για την εφαρμογή της αυτονομίας κι εκείνες να «απαντούν» μόνο με την παροχή προσωρινού πολιτεύματος υπό την περιορισμένη διακυβέρνηση του Εκτελεστικού, χωρίς να αποχωρήσουν οι τουρκικές δυνάμεις, μια προδοσία σε βάρος της κρητικής υπόθεσης εξελισσόταν στο παρασκήνιο. Μια ομάδα τουλάχιστον 4 ανθρώπων, εκ των οποίων οι τρεις ήταν Κρητικοί, αποδείχτηκε ότι πληρώνονταν από τους Τούρκους προκειμένου να εργαστούν κατά της αυτονομίας και της υποψηφιότητας του πρίγκιπα Γεωργίου, και την παράταση της τουρκικής κατοχής.

Η συνωμοσία σχεδιάστηκε από την οθωμανική διοίκηση, την ίδια την κυβέρνηση του σουλτάνου στην Κωνσταντινούπολη, και το γενικό διοικητή Κρήτης, ο οποίος εκείνη την εποχή ήταν ο **Τζεβάτ πασσάς**. Στο σχέδιο τους αυτό οι συνωμότες επιχείρησαν να «μυήσουν» Κρήτες πολιτικούς και οπλαρχηγούς, κι έτσι τελικά αποκαλύφθηκαν. Το κέντρο της συνωμοσίας ήταν η Αίγυπτος, γεγονός που προκάλεσε ερωτηματικά σε σχέση με ενδεχόμενη εμπλοκή κάποιας από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, προκειμένου να ναυαγήσει η προσπάθεια εγκαθίδρυσης της αυτονομίας επειδή δήθεν δεν την ήθελαν οι Κρητικοί. Οι τελευταίοι, εξαιτίας των συνεχών αναβολών στην οριστική λύση του Κρητικού ζητήματος, ήταν καχύποπτοι πλέον απέναντι στις ΜΕΔ και κυρίως έναντι της Αγγλίας, που φαινόταν να είναι εκείνη που κωλυσιεργούσε προκλητικά κάθε εξέλιξη.

Η αποκάλυψη Σφακιανάκη

Την υπόθεση έφερε στο φως στις 18 Ιουλίου 1898, κατά τη συνεδρίαση τη Συνέλευσης των Κρητών ο πρόεδρός της **Ιωάννης Σφακιανάκης**, κατονομάζοντας μάλιστα τους 4 αρχηγούς του προδοτικού κινήματος. Οι τρεις από αυτούς ήταν Κρητικοί οι οποίοι κατείχαν δημόσιες θέσεις στο μηχανισμό της οθωμανικής διοίκησης, ενώ ένας είχε υπηρετήσει ως διπλωματικός παράγοντας της ελληνικής κυβέρνησης.

«Υπήρξαν δυστυχώς Κρήτες τινές, ευτυχώς λίγοι και διαγωγής εγνωσμένης, οίτινες εδημιούργησαν ολόκληρον σκευωρίαν προς τον σκοπόν του να ναυαγήσωσι την υποψηφιότητα του Πρίγκηπος», ήταν η αναφορά του Ι. Σφακιανάκη, που πάγωσε τα μέλη της κρητικής συνέλευσης. Όπως ανακοίνωσε ο πρόεδρος, σύμφωνα με το ρεπορτάζ του «Σκριπ» της 19ης Ιουλίου, «εκ των προσώπων αυτών τέσσαρα αποτελούσι τον πυρήνα της σκευωρίας ταύτης και τα μεν δύο τούτων κέντρον έχουσι την Αλεξάνδρειαν, τα δ' έτερα δύο την Κρήτην και τον Πειραιά· επρότειναν δ' εις πολλούς πληρεξουσίους και εντίμους προκρίτους όπως αντί χρημάτων μεταβώσιν εις Κων/πολιν και δηλώσωσιν εις τον Σουλτάνον και τους πρεσβευτάς των Μ. Δυνάμεων, ότι δεν είνε ευχαριστημένοι με την υποψηφιότητα του Πρίγκιπος».

Ως προδότες της κρητικής υπόθεσης κατονομάστηκαν οι Κυριάκος Τσακάκης, που είχε υπηρετήσει ως πρόξενος της Ελλάδας στη Σερβία, Ι. Κωνσταντινίδης, ο οποίος κατά καιρούς εμφανιζόταν ως δημοσιογράφος, ανταποκριτής εφημερίδων στα Χανιά, **Ιωάννης Σταυρουλάκης,** πρώην ειρηνοδίκης και **Ιωάννης Λούπης**, που υπήρξε διοικητικός σύμβουλος και έμπιστος του γενικού διοικητή Κρήτης **Μαχμούτ πασσά**. Ο Σφακιανάκης, σ' εκείνη την πρώτη αναφορά του στη συνέλευση, χαρακτήρισε την ομάδα των τεσσάρων ως προδότες. «Η Συνέλευσις- έγραφε το «Σκριπ- ήκουσεν εν απολύτω σιωπή καταπεπληγμένη εκ της αποκαλύψεως», ενώ αποφάσισε να εξουσιοδοτήσει το Εκτελεστικό να τους καταδιώξει και να τους τιμωρήσει για εσχάτη προδοσία.

ΣΚΡΙΠ
ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
ΠΡΟΔΟΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΥΠΟΨΗΦΙΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ
Ο ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ
ΠΡΟΔΟΣΙΑ

Η πρώτη σελίδα του «Σκριπ» στις 19 Ιουλίου 1898 με κύριο θέμα την αποκάλυψη του Ιωάννη Σφακιανάκη για την προδοσία. (Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος)

Η οργάνωση της προδοσίας και η αποκάλυψη

Ο Χανιώτης δημοσιογράφος και μέλος της Κρητικής Συνελεύσεως **Αντώνιος Καντζουράκης**, στα τέλη Ιουλίου του 1898 μετέδωσε τα γεγονότα της προδοσίας, με ρεπορτάζ στο «Σκριπ», του οποίου ήταν τακτικός ανταποκριτής.

Την Τετάρτη 22 Ιουλίου δημοσίευσε κείμενο, με τον τίτλο «Η προδοσία κατά της υποψηφιότητος του πρίγκηπος Γεωργίου. Πώς εγένοντο αι ενέργειαι. Κέντρον η Αίγυπτος». Οι λεπτομέρειες που έδινε είχαν εξαιρετικό ενδιαφέρον. Ένας εκ των πληρεξουσίων της Συνελεύσεως των Κρητών, ο **Ανδρέας Κακούρης**, τον οποίο οι συνωμότες προσέγγισαν για να υλοποιήσουν το σχέδιό τους, λειτούργησε τελικά ως «δόλωμα» για την αποκάλυψη της υπόθεσης.

Στο κείμενό του ο Καντζουράκης σημείωνε:

«Περί τα τέλη π. Μαΐου ε.ε. ο εκ των προδοτών Ιωάννης Σταυρουλάκης μετέβη εις Καλύβαις του Αποκορώνου ένθα συνήντησε τον κ Ανδρέαν Κακούρην, ον είχεν εντολήν να μυήση εις τα της προδοσίας. Κατά την συνάντησιν ταύτην ο Σταυρουλάκης είπεν εμπιστευτικώς εις τον κ Κακούρην, ότι πρόκειται περί υψίστων συμφερόντων της Πατρίδος, ότι προς τον σκοπόν τούτον αφίκετο εξ Αιγύπτου ομογενής τις εις Χανία (ο Κωνσταντινίδης) και ότι επεθύμει να τον ίδη καθώς και άλλους πληρεξουσίους, προκρίτους και καπεταναίους, μεθ' ων, αφού έλθη εις συνεννόησιν περί του πρακτέου, να μεταβώσιν εις Πειραιά προς κοινήν τινά ενέργειαν.

Ο κ Κακούρης εκ της ομιλίας ταύτης ηννόησεν ότι πρόκειται περί καταχθονίου τινός σχεδίου προδοσίας και επεφυλάχθη ότι θα μεταβή εις Χανία μετά δύο ημέρας, δηλώσας εν αυτώ, ότι είνε πρόθυμος εις πάσαν ενέργειαν.

Μετά την αναχώρησιν του Σταυρουλάκη ο κ Κακούρης μετέβη αμέσως εις Πλακούρες και εδήλωσεν εις τον κ Πρόεδρον της Συνελεύσεως τας γενομένας αυτώ προτάσεις. Ο κ Σφακιανάκης συνέστησεν εις τον κ Κακούρην να μεταβή εις Χανία, προσποιηθή ότι προθυμοποιείται δια πάσαν ενέργειαν και αναλόγως των προτάσεων και του κινδύνου να ρυθμισθώσι τα μέσα της ενεργείας. Πράγματι ο κ. Κακούρης μετέβη αυθημερόν εις Χανία και ο μεν Κωνσταντινίδης είχεν αναχωρήσει, εύρεν όμως τον Σταυρουλάκην, όστις τω είπεν ότι χάριν ευρυτέρας συνεννοήσεως ήτο ανάγκη να μεταβή εις Πειραιά προς συνάντησιν του Ι. Λούπη. Ο κ Κακούρης ανεκοίνωσεν εις τον κ Σφακιανάκην τα διαμειφθέντα, με την προσθήκην της ιδίας του γνώμης, ότι αφεύκτως πρόκειται περί προδοσίας.

Από της στιγμής ταύτης ο κ Κακούρης υποδύεται το πρόσωπον του κατηχουμένου δια την υπόθεσιν ταύτην. Απέρχεται εις Πειραιά προς συνάντησιν του Λούπη, παραλαβών, κατ' εντολήν του κ Προέδρου και έτερον συμπληρεξούσιον ως συμβοηθόν, με την διαταγήν να πράξωσι παν ό,τι δυνατόν προς ανακάλυψιν και ακρίβωσιν των συμβαινόντων».

Οι λεπτομέρειες που δίνει η εφημερίδα για την υπόθεση της προδοσίας, όπως την είχε χαρακτηρίσει ο ίδιος ο Σφακιανάκης, εξοργίζουν τους Κρήτες, αλλά και ενισχύουν το φρόνημά τους, σε στιγμή που οι ίδιοι αναμένουν τις κινήσεις των ευρωπαϊκών δυνάμεων για την πολυπόθητη ελευθερία και την εγκαθίδρυση του καθεστώτος της αυτονομίας. Έγραφε λοιπόν ο Α. Καντζουράκης στο «Σκριπ» στη συνέχεια:

«Η συνάντησις Κακούρη – Λούπη εγένετο εν Πειραιεί περί τας αρχάς Ιουνίου ε.ε. Αφού ο κατηχούμενος εδήλωσεν εις τον Λούπην τον σκοπόν της μεταβάσεώς του και το όνομα του Σταυρουλάκη, ο Λούπης ήρχισε λέγων προς τον κ Κακούρην τα εξής:

-"Γνωρίζετε ότι η υποψηφιότης του πρίγκηπος Γεωργίου θ' αποτύχη χωρίς άλλο• συμφέρον μας λοιπόν είνε να φροντίσωμεν να έλθη μία λύσις όσο το δυνατόν ταχύτερα. Προς τον σκοπόν τούτον εργάζονται ομογενείς εν Αιγύπτω, διαθέτοντες και σπουδαία χρηματικά ποσά. Σκοπός των ομογενών είναι ο εξής: Να μεταβώσιν εις Κων/πολιν πληρεξούσιοι και αρχηγοί Κρήτες εκ των σημαινόντων, ένθα από κοινού να συντάξωσιν έγγραφον, το οποίον να επιδώσωσι προς τε τους εκεί πρέσβεις των Μ. Δυνάμεων και προς τον Σουλτάνον, εν τω οποίω να λέγωσιν ότι η υποψηφιότης του πρίγκηπος Γεωργίου δεν είνε αρεστή εις όλην την Κρήτην και ότι οι Κρήτες πολύ ευχαρίστως θα έβλεπον επανερχομένην εις την πατρίδα των τάξιν, ασφάλειαν και ησυχίαν υπό ένα των εν Κων/πόλει χριστιανών διοικητών. Ότι είνε ανάγκη να φεύγωσι δια του εις Κων/πόλιν ατμοπλοίου ανά εις ή δύο ίνα μη κινηθή η κοινή περιέργεια.

Ότι είχεν εντολήν να μετρά επί του ατομοπλοίου 45-50 εικοσάφραγκα εις έκαστον των μεταβαινόντων πληρεξουσίων και ότι εν Κων/πόλει η αμοιβή και τα δώρα του Σουλτάνου και των ομογενών θα ήσαν πλουσιώτατα". Τοιαύτη υπήρξεν η προς τον κ Κακούρην εξομολόγησις του Ι. Λούπη, την οποίαν ούτος προσεποιήθη ότι αποδέχεται πληρέστατα, αλλ' ότι είχεν ανάγκην προκαταβολής των χρημάτων προ της αναχωρήσεώς του.

Ο Λούπης είπεν ότι έχει ανοικτόν λογαριασμόν πιστώσεως δι έξοδα συντηρήσεως εαυτού και των προς τον σκοπόν τούτον ερχομένων, αλλά ότι τα μετρητά εξηντλήθησαν και θα τηλεγραφήση αμέσως εις Αλεξάνδρειαν προς αποστολήν. Πράγματι αυθημερόν εστάλη το εξής συμβολικόν τηλεγράφημα και ελήφθη απάντησις:

Κυριάκον Τσακάκην
Αλεξάνδρειαν
"Έμποροι ήλθον· στερούμαι χρημάτων. Ανησυχώ, τηλεγραφήσατε."
Λούπης

Απάντησις:
Ιωάννην Λούπην
Πειραιά
"Χρήματα εστάλησαν. Περιμένετε".

Ο γενικός διοικητής Κρήτης τον Ιούλιο του 1898 Τζεβάτ πασσάς, ο οποίος καθοδήγησε τη συνωμοσία από το νησί. (Εικόνα από το περιοδικό "Αστυ", Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Πατρών

Ταυτοχρόνως σχεδόν ελαμβάνετο επιστολή του εν Χανίοις ανταποκριτού των συνωμοτών Ι. Σταυρουλάκη, δι ης ούτος ανεκοίνου ότι συνήντησε τον Τζεβάτ πασσάν, όστις τω συνέστησε δραστικωτέραν ενέργειαν άνευ φειδούς μέσων.

Φαίνεται ότι ο προς εστέλλοντο απ' ευθείας εξ Αλεξανδρείας τα χρήματα είνε ο Κωνσταντινίδης, διότι ολίγας ημέρας μετά το άνω τηλεγράφημα του Λούπη, κατεσχέθη επιστολή του εν τω ταχυδρομείω Πειραιώς, προερχομένη από τον Κυριάκον Τσακάκην, δι ης τω εγνωστοποιείτο η προς τον Κωνσταντινίδην αποστολή 20 χιλιάδων φράγκων.

Μετά την αποστολήν των χρημάτων τούτων ο Κυριάκος Τσακάκης κατήλθεν ο ίδιος εις Κρήτην μεταβάς εις Ηράκλειον, Ρέθυμνον και Χανία, κομιστής ετέρων 20 χιλιάδων φράγκων, διαθεσίμων προς διαφθοράν πληρεξουσίων. Φαίνεται ότι η σπουδή αύτη έχει λόγον προς την σύστασιν του Τζεβάτ πασσά να σπεύσωσι χωρίς να φεισθώσιν ουδενός μέσου.

Εν Χανίοις και Χαλέπα συναναστράφη και ωμίλησε με διάφορα πρόσωπα, αλλ' υποθέτω ακάρπως. Οσάκις εγένετο λόγος περί των κρητικών πραγμάτων ωμίλει δυσμενώς και δυσπίστως περί της υποψηφιότητος του πρίγκηπος Γεωργίου. Την εν Κρήτη παρουσίαν του εδικαιολόγει, λέγων, ότι ήτο ανταποκριτής μεγάλου εμπορικού οίκου. Μετά οκταήμερον διαμονήν επανήλθεν εις Πειραιά.

Μετά την ανακάλυψιν των άνω πειστηρίων ο κ Κακούρης και ο συμβοηθός του εθεώρησαν λήξασαν την εντολήν των και επανήλθον εις Κρήτην υποβάλοντες έκθεσιν λεπτομερή εις τον κ Πρόεδρον της Συνελεύσεως, μεθ' όλων των πειστηρίων, επί τη βάσει δε της εκθέσεως και της ενεργείας ταύτης εγένετο η κατά την προτελευταίαν συνεδρίασιν της Συνελεύσεως ανακοίνωσις του κ Προέδρου επί της υποθέσεως ταύτης».

συνέχεια στη σελ. 18

Μια προφητική επιστολή του Σφακιανάκη που θα μπορούσε να προλάβει τις σφαγές

Από τον Ιανουάριο του 1898 προειδοποιούσε για τους κινδύνους σε βάρος των χριστιανών, καταγγέλλοντας τις αγγλικές αρχές του Ηρακλείου ότι ανέχονται ή και κατευθύνουν από το παρασκήνιο τις βιαιότητες

Σχεδόν 7,5 μήνες πριν από τα δραματικά γεγονότα της 25ης Αυγούστου, η Συνέλευση των Κρητών με επιστολή της είχε προειδοποιήσει τους ναυάρχους για το κλίμα που διαμόρφωναν στην πόλη του Ηρακλείου οι επίσημες τουρκικές αρχές και ο μουσουλμανικός όχλος, καταγγέλλοντας ότι στο παρασκήνιο είχαν τη συμμαχία της αγγλικής στρατιωτικής διοίκησης, στην οποία προΐστατο τότε ο συνταγματάρχης **Τσερμσάιδ**! Κι όμως αυτό το προφητικό και συνάμα δραματικό διάβημα της κρητικής αντιπροσωπείας όχι μόνο δεν πάρθηκε υπόψη, αλλά απορρίφθηκε με αυστηρότητα και ως...προσβλητικό για την τιμή του Άγγλου αξιωματικού...

Ο πρόεδρος της συνέλευσης **Ιωάννης Σφακιανάκης** από τις 11 Ιανουαρίου 1898 είχε περιγράψει στους ναυάρχους ένα όργιο βίας σε βάρος των χριστιανών της πόλης, στο οποίο συμμετείχαν, ο μουσουλμανικός όχλος, χωροφύλακες και τακτικοί στρατιώτες της τουρκικής διοίκησης, έχοντας την ανοχή των αγγλικών δυνάμεων που επιτηρούσαν υποτίθεται την ειρήνευση της πόλης και του τμήματος του Ηρακλείου. Ο Σφακιανάκης, μάλιστα, προχώρησε ένα βήμα παραπέρα, καταγγέλλοντας στον Ιταλό αντιναύαρχο Κανεβάρο, προϊστάμενο τότε του συμβουλίου των Ναυάρχων, ότι οι αγγλικές δυνάμεις κατηύθυναν, χωρίς να φαίνονται, τα γεγονότα του Ηρακλείου! Και προειδοποιούσε για τους κινδύνους που μπορούσαν να προκύψουν για την πόλη. Το διάβημα απορρίφθηκε από τον Κανεβάρο ως προσβλητικό! Τα στοιχεία που κατέθετε ο πρόεδρος της κρητικής συνέλευσης βασίζονταν σε εκθέσεις των υποπροξένων των ευρωπαϊκών δυνάμεων στην πόλη, αλλά και χριστιανών παραγόντων. Άρα, τουλάχιστον οι προξενικές εκθέσεις θα πρέπει να ήταν εγκαίρως γνωστές στο συμβούλιο των ναυάρχων, όπως σημειώνεται και στην επιστολή.

Η βία που ασκούσαν οι οθωμανικές δυνάμεις σε βάρος των χριστιανών οδήγησε στην εγκατάλειψη της πόλης από τους χριστιανούς, και στην αντίστοιχη συσσώρευση Τουρκοκρητικών. Τον Αύγουστο στο Ηράκλειο βρίσκονταν μόλις 1200 χριστιανοί και περισσότεροι από 40.000 Τουρκοκρήτες, στην πλειοψηφία τους φανατισμένοι και εξαλλοι κατά των Ηρακλειωτών. Από αυτούς άλλωστε προήλθαν οι σφαγείς.

Η επιστολή της συνέλευσης

Το έγγραφο της συνέλευσης είχε γραφεί, όπως προαναφέρθηκε, στις 11 Ιανουαρίου 1898 στις Πλακούρες. Η αντιπροσωπεία των Κρητών απευθυνόμενη στον Κανεβάρο σημείωνε, δια του προέδρου της Ιωάννη Σφακιανάκη και του γραμματέα **Στυλιανού Παπαντωνάκη**:

«Αι εξ Ηρακλείου αδιακόπως ερχόμεναι ειδήσεις αναγκάζουσι ημάς να επιστήσωμεν την σοβαράν προσοχήν του Υψηλού Συμβουλίου των Ναυάρχων, επί της οικτράς καταστάσεως ήτις αφέθη ν' αναπτυχθή εις την πόλιν ταύτην, και τα περίχωρά της.

Αι λεπτομερείς εκθέσεις τας οποίας οι χριστιανοί κάτοικοι και προξενικοί πράκτορες αποστέλλουσι εκάστοτε προς τε το Συμβούλιον των ναυάρχων και τους προξένους περί των εγκλημάτων και βιαιοπραγιών του Μουσουλμανικού όχλου μας απαλάττουσι του κόπου να επαναλάβωμεν ενταύθα την απαρίθμησιν αυτών, ήτις άλλως θα ήτο λίαν σχοινοτενής.

Αρκούμεθα λοιπόν συνοψίζοντες να αναφέρωμεν:

1ον Ότι αι χριστιανικαί οικίαι και τα μαγαζεία, όσων διηρπάγησαν μάλλον ή ήττον φανερώς τα περιεχόμενα, προ των ομμάτων των επιτοπίων αρχών, αριθμούνται ήδη καθ' εκατοντάδας.

2ον Ότι δια να σώσωσιν όσα σκεύη και εμπορεύματα υπελείφθησαν εδέησε να τα μεταφέρωσιν εις τα Προξενεία και εντός της εκκλησίας.

3ον Ότι ήρχισαν ν' αποσπώσι και αυτήν την ξυλείαν και τους λίθους των οικοδομών.

4ον Ότι εν τη περιοχή της στρατιωτικής ζώνης δεν έμεινεν εις τας χριστιανικάς ιδιοκτησίας ούτε δένδρον ούτε ίχνος άλλων φυτειών.

5ον Ότι συμμορίαι κακούργων οργανίζονται υπό τα όμματα των αρχών, επιχειρούσιν επιδρομάς εις το εσωτερικόν της νήσου, φονεύουσι, διαρπάζουσι και επανερχόμενοι θέτουσι εν ασφαλεία εαυτούς και τα λάφυρα όπισθεν των τειχών της πόλεως, των φρουρουμένων υπό Τουρκικών και Διεθνών στρατευμάτων.

6ον Ότι πάσα συγκοινωνία μεταξύ της πόλεως και των περιχώρων είναι προ δώδεκα μηνών εντελώς διακεκομμένη, εκ τούτου δε μεγάλας υφίστανται στερήσεις οι κάτοικοι των πέριξ επαρχιών.

7ον Ότι ουδέ αυτών των νεκρών εφείσθησαν, διότι οι εν τω χριστιανικώ νεκροταφείω τάφοι ανεσκάφησαν, εβεβηλώθησαν, τα δε οστά διεσκορπίσθησαν ή επωλήθησαν προς εξαγωγήν.

Εν τούτοις, δεν είνε η δύναμις, ήτις ελλείπει από τας εν Ηρακλείω Αρχάς, όπως θέσωσι τέρμα εις τοιαύτην πραγμάτων κατάστασιν. Πράγματι η φρουρά αποτελείται εκ 4.000 τακτικών τούρκων και εκ 1.500 ατάκτων και χωροφυλάκων. Εκτός δε τούτων υπάρχουσι και στρατεύματα της κατοχής συμποσωθέντα κατά καιρούς μέχρι 2.000 ανδρών. Και όμως ιδού εις τι χρησιμεύει η δύναμις αυτή: Οι μεν χωροφύλακες συμμετέχουσι εις τας εντός της πόλεως διαρπαγάς, οι δε άτακτοι στρατιώται συναπαρτίζουσι τας συμμορίας, αίτινες επιχειρούσι τας εις το εσωτερικόν επιδρομάς και ερημώνουσι τα περίχωρα· ο δε τακτικός στρατός χρησιμεύει ως στήριγμα των συμμοριών τούτων, οσάκις οι χριστιανοί τρέψωσιν αυτούς εις φυγήν και τους καταδιώξωσιν εκ του σύνεγγυς. Καθ' όσον αφορά τον στρατόν της Ευρωπαϊκής κατοχής, είμεθα ηναγκασμένοι να παρατηρήσωμεν μετά λύπης ότι, αφού εκήρυξαν ότι θέτουσιν υπό την προστασίαν των την πόλιν, παρεδέχθησαν το σύστημα ν' αφήσωσι τους στρατιώτας να παρίστανται ως θεαταί εν μέσω των σκηνών τούτων της διαρπαγής και των εγκλημάτων.

Δεν ηθέλησαν να εφαρμόσωσι και εν Ηρακλείω τον τρόπον της ενεργείας όστις τοσούτον επιτυχώς εδοκιμάσθη εις τας άλλας πόλεις της Νήσου. Επροτίμησαν να τοποθετηθώσι μετριοφρόνως όπισθεν των τουρκικών αρχών και χωρίς να φαίνωνται να διευθύνωσι τας ενεργείας των· το αποτέλεσμα υπήρξεν ότι αι τουρκικαί αρχαί εξηκολούθησαν ενεργούσαι κατά το τον ίδιον τρόπον· ότι συνεπληρώθη η καταστροφή του χριστιανικού πληθυσμού του Ηρακλείου, του πλουσιωτέρου και φιλοπονεστέρου της νήσου· ότι οι χριστιανοί των επαρχιών ωθούνται υπό του κακού παραδείγματος της αντεκδικήσεως, εναντίον των προσπαθειών της Συνελεύσεως, όπως τους αποτρέψη και τέλος, ότι κινδυνεύη να μειωθή εις τα όμματα του όχλου το γόητρον της Ευρωπαϊκής κατοχής, διότι σχηματίζεται παρ' αυτώ η σφαλερά ιδέα ότι οι Ευρωπαίοι ενασμενίζουσιν εις την θέαν των διαπραττομένων προ των οφθαλμών των εγκλημάτων, ή ότι δεν έχουσι το θάρρος να τα εμποδίσωσι, ή να τα τιμωρήσωσι.

Δεν είνε ανάγκη να καταδείξωμεν πόσον ασυμβίβαστος είνε η κατάστασις αύτη προς τον φιλάνθρωπον και ειρηνευτικόν σκοπόν τον οποίον προέθετο η Ευρωπαϊκή κατοχή και πόσας δυσκολίας και κινδύνους δύνανται να παρασκευάσωσι εις το μέλλον εξ αυτής σφαλεραί εντυπώσεις».

Η υπεροπτική απάντηση

Στην αυστηρή, για τη στάση ανοχής προς τις τουρκικές αγριότητες, επιστολή της κρητικής συνέλευσης απάντησε με λίαν υπεροπτικό ύφος ο Κανεβάρο, μία ή δύο ημέρες αργότερα. Κι αντί να αποδεχτεί τουλάχιστον να εξετάσει τα όσα επεσήμαινε η συνέλευση των Κρητών, εκείνος δήλωνε ότι προσβάλλεται ο Άγγλος συνταγματάρχης από τις παρατηρήσεις, τις οποίες και απέρριπτε, εγκαλώντας, στην ουσία, τον πρόεδρο και τους πληρεξουσίους. Η συνέλευση, μπροστά στο ενδεχόμενο στην πολύ κρίσιμη στιγμή να έλθει σε πλήρη ρήξη με τους ναυάρχους, αναγκάστηκε να στείλει νέα επιστολή, με την οποία δήλωνε ότι δεν είχε πρόθεση να προσβάλλει κανένα. Και ζητούσε να μείνει μέχρι εκεί το διάβημά της.

Η επιστολή του Κανεβάρο προς τον Σφακιανάκη ανέφερε:

«Εάν έχω την τιμήν ως αρχαιότερος να προεδρεύω του Συμβουλίου των ναυάρχων, έχω επίσης το καθήκον να μη χρησιμεύω ως μεσάζων, όπως περιέρχωνται εις τους συναδέλφους μου παράπονα και κατηγορίαι δυνάμεναι να προσβάλωσι την φιλοτιμίαν τινός εξ αυτών ή του υπό τας διαταγάς αυτού στρατιωτικού Διοικητού.

Εν τη επιστολή υμών υπάρχουσι φράσεις δυσάρεστοι, προσβλητικαί μάλιστα δια τον συνταγματάρχην Τσερμσάιδ και δια τους Άγγλους στρατιώτας. Θα επέχω λοιπόν του να παρουσιάσω την επιστολήν ταύτην εις τους συναδέλφους μου, αφίνων υμάς ελευθέρον να την απευθύνετε υμείς αυτός απ' ευθείας εις έκαστον εξ αυτών, εάν νομίζετε αναγκαίον να επιμείνητε εις τα παράπονά σας.

Τα επ' εμοί οφείλω να σας είπω ότι ευρίσκω εν αυτή γεγονότα εξογκωμένα και βεβαιώσεις πεπλανημένας. Νομίζω ότι το καλλίτερον θα ήτο να μη επιμείνητε εις αυτήν, μάλιστα καθ' ην στιγμήν ο Ναύαρχος Χάρρις (σ.σ. ήταν ο Άγγλος) και ο συνταγματάρχης Τσερμσάιδ δια των παραπόνων, άτινα προσφάτως διετύπωσαν κατά της εν Ηρακλείω οθωμανικής αρχής, προεκάλεσαν την αντικατάστασιν του διοικητού της πόλεως ταύτης, αντικατάστασις ήτις εξητήθη και επετεύχθη υπό του Συμβουλίου των Ναυάρχων, και ημέρας τινάς επίσης αφ' ότου εικοσιτέσσαρες μουσουλμάνοι, ένοχοι του ότι ηθέλησαν να παραβιάσωσιν ένοπλοι την ζώνην, συνελήφθησαν και εκρατήθησαν επί του αγγλικού πολεμικού πλοίου, ίνα τεθώσιν εις την διάθεσιν των Ναυάρχων».

Το μόνο μέτρο που ο Κανεβάρο ανακοίνωσε στον Σφακιανάκη, μετά τη δεύτερη επιστολή του τελευταίου, με την οποία ουσιαστικά ανακαλούσε την πρώτη καταγγελία του, ήταν ότι θα οργανωνόταν κοινό παζάρι χριστιανών και μουσουλμάνων στο Γάζι, προκειμένου να αμβλυνθεί η κατάσταση!

Αν οι προειδοποιήσεις του προέδρου της συνέλευσης των Κρητών Ιωάννη Σφακιανάκη είχαν απλώς εξεταστεί από τους ναυάρχους, ίσως η ματωμένη μέρα για το Ηράκλειο να μην είχε φτάσει ποτέ...

Ένα άγνωστο περιστατικό στην κρίσιμη φάση

Απόπειρα προδοσίας κατά της λύσης του κρητικού ζητήματος

συνέχεια από τη σελ. 17

Ο «αόρατος» υποκινητής

Ο Καντζουράκης κατέληγε το ρεπορτάζ του στο «Σκριπ» της 22 Ιουλίου 1898, αρνούμενος να παρουσιάσει και άλλα στοιχεία που διέθετε προκειμένου να μην κάνει κακό στην υπόθεση. Ενώ – δίνοντας και μάθημα δεοντολογίας- δεν ανέφερε και άλλα ονόματα που πιθανώς είχαν εμπλοκή, μέχρι να αποδειχτεί αυτή, ώστε να μην ενοχοποιηθούν και αθώοι. Έγραφε, λοιπόν:

«Περαιτέρω του ιστορικού δεν δύναμαι να επεκταθώ, διότι ζημιούται η υπόθεσις, ήτις θα διαλευκανθή υπό της συσταθησομένης ειδικής Ανακριτικής επιτροπής, διότι και άλλα πρόσωπα φέρονται επί των πτερύγων της φήμης ως συνένοχα. Καλόν εν τούτοις θα ήτο προ της διαλευκάνσεως της υποθέσεως να μη διεσύρετο μεταξύ των ατίμων και η υπόληψις πιθανόν εντίμων ανθρώπων εξ υπερμέτρου ζήλου.» Έθετε όμως στο τέλος ερωτήματα περί του «αοράτου υποκινητή», αφήνοντας αιχμές για την εμπλοκή κάποιας από τις ΜΕΔ, που μπορεί να συνεργάστηκε με την Τουρκία:

«Ήδη εγείρεται εν ερώτημα. Διατί το κέντρον της ενεργείας ταύτης και των χρηματικών αποστολών να μη είνε η Κ/πόλις αλλ' η Αίγυπτος; Μήπως υπάρχη και έτερος δάκτυλος αόρατος ο οποίος εκίνει εκ του αφανούς την υπόθεσιν; Δια της δηλώσεως δέκα, είκοσιν, έστω και εκατόν Κρητών ότι δεν συμφωνούν εις την υποψηφιότητα του Πρίγκηπος Γεωργίου κινδυνεύει η υποψηφιότης; Ιδού άλλο ερώτημα αρκούντως σπουδαίον, εκ του οποίου δύναται να συναγάγη τις είτε ότι υπάρχη μεταξύ των Δυνάμεων τις, ήτις ενδιαφέρεται να αποτύχη η υποψηφιότης και συνέστησε να δημιουργηθή επιχείρημα, είτε τοιαύτη είνε η διαφωνία μεταξύ των Δυνάμεων και τοσούτον γνωστή εις τον Σουλτάνον, ώστε νομίζει ότι και δια τοιούτων επιχειρημάτων δύναται να ναυαγήση την υπόθεσιν. Άλλως δεν εξηγείται η διάθεσις τόσων χρημάτων». Μόλις ο πρόεδρος της Κρητικής Συνελεύσεως Σφακιανάκης ενημέρωσε τον πρωθυπουργό της Ελλάδας **Ζαΐμη** για την υπόθεση, ο τελευταίος ανέθεσε στο διευθυντή της αστυνομίας **Λευκάδιο** να βρει όλα τα αποδεικτικά στοιχεία και να συλλάβει την ομάδα των συνωμοτών, όπως και έγινε.

Αντιδράσεις

Για την υπόθεση δεν υπήρξε καμιά αντίδραση από την πλευρά της Τουρκίας, παρά μόνο ένοχη σιωπή. Όμως ανάμεσα στους Κρήτες και τους λοιπούς Έλληνες υπήρξαν έντονες αντιδράσεις, ενώ οι Κρητικοί της Αθήνας οργάνωσαν συλλαλητήρια έξω από τη διεύθυνση της αστυνομίας και κατέθεσαν μήνυση για την καταδίωξη των προδοτών.

Σε ψήφισμά τους, εξάλλου, οι Κρήτες που ως πρόσφυγες διέμεναν στον Πειραιά, ανέφεραν:

«Προς την Α. Εξοχότητα τον Πρόεδρον της Ελληνικής Κυβερνήσεως κ. Ζαΐμην.

Κύριε Πρόεδρε

Οι εν Πειραιεί εγκατεστημένοι και πρόσφυγες Κρήτες λαβόντες γνώσιν της προδοτικής πράξεως, εις ην προέβησαν κοινωνικά αποβράσματα λεγόμενα Κρήτες, δηλούμεν ότι:

Αποδοκιμάζομεν ομοφώνως και παραδίδομεν εις την κοινήν περιφρόνησιν τους επιβουλευθέντας την τιμήν της ιδιαιτέρας ημών πατρίδος και εκφράζομεν την βαθείαν ημών θλίψιν δια την ακατανόητον διαγωγήν των Κ. Τσακάκη. Ι. Λούπη και Ι. Σταυρουλάκη (**σ.«Π»: προφανώς τον Κωνσταντινίδη δεν τον ανέφεραν στο ψήφισμα επειδή δεν ήταν Κρητικός**).

Παρακαλούμεν να δημοσιευθή η παρούσα δήλωσις εις πάσας τας ελληνικάς εφημερίδας.

Διατελούμεν μετά βαθυτάτου σεβασμού.

Εν Πειραιεί 19 Ιουλίου 1898

Οι εν Πειραιεί πρόσφυγες Κρήτες».

Η ημέρα που άλλαξε την Ιστορία

Η πόλη του Ηρακλείου κατεστραμμένη από τις φωτιές και τις λεηλασίες των βασιβουζούκων.
(Αρχείο Μουρέλλου. Ιστορικό Μουσείο Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

Ο χρόνος στο Μεγάλο Κάστρο σταμάτησε το μεσημέρι της 25ης Αυγούστου 1898

Ο χρόνος στο Μεγάλο Κάστρο σταμάτησε το απομεσήμερο της Τρίτης 25 Αυγούστου του 1898. Λίγο μετά τις 2 το μεσημέρι, όταν η ολιγάριθμη-παρά το γνωστό κλίμα που είχε δημιουργηθεί στο Ηράκλειο και τις πληροφορίες για επεισόδια από την πλευρά των Τουρκοκρητικών- αγγλική περίπολος επιχείρησε για δεύτερη φορά την ίδια μέρα να εγκαταστήσει τους χριστιανούς υπαλλήλους του φορολογικού γραφείου στο λιμάνι. Η κίνηση ήταν συμβολική, αλλά και ουσιαστική. Με τον τρόπο αυτό ένα κέντρο εξουσίας αλλά και εσόδων για την οθωμανική διοίκηση, θα περιερχόταν στον έλεγχο των ΜΕΔ και της Εκτελεστικής Επιτροπής της Κρήτης. Και παράλληλα θα εξασφαλίζονταν έσοδα για τη λειτουργία του προσωρινού πολιτεύματος. Στα Χανιά και το Ρέθυμνο η παράδοση των γραφείων είχε ήδη γίνει, χωρίς να υπάρξει κανένα επεισόδιο. Στο Ηράκλειο ούτε αυτή τη φορά οι Άγγλοι είχαν λάβει τα μηνύματα, αντιμετωπίζοντας και πάλι με χαλαρότητα ή ακόμη και υπεροψία τις προειδοποιήσεις για αντίδραση του μουσουλμανικού όχλου.

Τα συγκλονιστικά γεγονότα, με τους εκατοντάδες νεκρούς χριστιανούς και τους 17 Άγγλους (Σκωτσέζους, όπως σωστά διορθώνει ο σοφός του Ηρακλείου κ. Στυλιανός Αλεξίου), αλλά και τους νεκρούς από την πλευρά των Τουρκοκρητικών, θα τα δούμε πολύ αναλυτικά στη συνέχεια. Εδώ οφείλουμε να σημειώσουμε, ότι τα γεγονότα της 25ης Αυγούστου είναι το δραματικότερο περιστατικό της τελευταίας φάσης του Κρητικού ζητήματος. Από όλες τις απόψεις.

-Είχαν απίστευτα μεγάλο αριθμό θυμάτων, που ακόμη και σήμερα, 110 χρόνια μετά, δεν έχει προσδιοριστεί παρά μόνο τον εικάζουμε.

-Προέκυψαν στη φάση που υποτίθεται ότι τον έλεγχο του νησιού είχαν οι ευρωπαϊκές δυνάμεις. Και ιδιαίτερα οι αγγλικές, οι οποίες ήλεγχαν και διοικούσαν το τμήμα του Ηρακλείου.

-Δεν ήταν όμως αιφνιδιαστικό το χτύπημα, καθώς οι χριστιανοί αντιλαμβάνονταν ότι οι Τουρκοκρήτες κάτι σχεδίαζαν. Και προειδοποιούσαν τους Άγγλους, χωρίς να εισακουστούν.

-Οδήγησαν στην απελευθέρωση της Κρήτης από τους Τούρκους, καθώς «αντιμετώπισαν» την αναβλητικότητα των ΜΕΔ, οι οποίοι έψαχναν κάθε αφορμή για την αναβολή στην εφαρμογή της αυτονομίας, που οι ίδιοι οι εκπρόσωποί τους την είχαν εισηγηθεί.

Οι αναφορές του Ελευθερίου Βενιζέλου

Τη διάσταση του δράματος των γεγονότων την προσδιορίζουν δύο αναφορές του Ελευθερίου Βενιζέλου. Η πρώτη περιλαμβάνεται σε μια από τις επιστολές του τότε νεαρού μέλους του Εκτελεστικού και μετέπειτα πρωθυπουργού της Ελλάδας προς το φίλο του Νικόλαο Πιστολάκη, στη Σύρο. «Το Ηράκλειον», έγραφε ο Βενιζέλος μια εβδομάδα μετά τις σφαγές, στις 2 Σεπτεμβρίου, ως χριστιανική πόλις έσβυσε» και χάθηκε το άνθος της ηρακλειώτικης κοινωνίας. Και εξέφραζε την ελπίδα οι Τούρκοι να μην αποδεχτούν το πρώτο τελεσίγραφο των ναυάρχων περί της παράδοσης των πρωταιτίων και του αφοπλισμού του μουσουλμανικού πληθυσμού, ώστε να επακολουθήσει γενικός κανονιοβολισμός της πόλης, που θα δρομολογούσε την εκδίωξη των Τούρκων από την Κρήτη.

Η δεύτερη αναφορά του Βενιζέλου έγινε 2,5 χρόνια αργότερα, στις 17 Μαρτίου του 1901, στην περίφημη συνέντευξη στην «Ακρόπολι» του Βλάσση Γαβριηλίδη, η οποία προκάλεσε την απόλυσή του από τη θέση του συμβούλου του Ύπατου Αρμοστή. «Μήπως δεν είνε πιθανόν ότι, αν δεν συνέβαινον αι σφαγαί του Ηρακλείου, τουρκικά στρατεύματα θα κατείχον εισέτι την νήσον, θα επειραματιζόμεθα δε ακόμη με νόθα εμβαλώματα ως το του Εκτελεστικού», έλεγε δίνοντας την ιστορική σημασία της θυσίας.

Η περιγραφή του Τιμόθεου Βενέρη

Ας αφήσουμε όμως τον τότε αρχιμανδρίτη Τιμόθεο Βενέρη και αργότερα μητροπολίτη Κρήτης, να περιγράψει τα δραματικά γεγονότα, μέχρι και την εκδίωξη των Τούρκων από το νησί. Το κείμενό του περιλαμβάνεται με τη μορφή υποσημειώσεων στο έργο του Γάλλου νομικού Henri Couturier, «Η Κρήτη, η θέσις αυτής εξ απόψεως του διεθνούς δικαίου», το οποίο μετέφρασε ο ίδιος ο ιερωμένος στα ελληνικά και εξέδωσε στο Ηράκλειο το 1911:

"Από της προηγούμενης, 24 Αυγούστου /5 Σεπτεμβρίου, η απόφασις των ναυάρχων, όπως τα φορολογικά γραφεία Ηρακλείου, Ρεθύμνης και Χανίων καταληφθώσιν υπό υπαλλήλων του Εκτελεστικού, είχε περιέλθει εις γνώσιν των οθωμανών του Ηρακλείου, περί τας 10 χιλ. των οποίων συνελθόντες μετά μεσημβρίαν της αυτής ημέρας εν τη Πλατεία των Τριων Καμαρών (τη σήμερον "Πλατεία Πρίγκιπος Γεωργίου") εις απειλητικήν διαδήλωσιν, έλαβον την απόφασιν, όπως αντί πάσης θυσίας αντιστώσιν εις την παράδοσιν του φορολογικού γραφείου.

Την πρωΐαν της επομένης (25 Αυγούστου /6 Σεπτεμβρίου) ο άγγλος συνταγματάρχης Reid εδέχθη πρεσβείαν Μουσουλμάνων βέηδων· αφού αύτη εξέθηκε τα παράπονα αυτής, άπερ ο συνταγματάρχης υπεσχέθη, ότι θα ελάμβανεν υπ'όψιν, εγένετο λόγος περί του φορολογικού γραφείου της δεκάτης, οι δε βέηδες υπεσχέθησαν, ότι ουδεμία θα συνέβαινε ταραχή. Ο μουσουλμανικός εν τούτοις όχλος ήτο ανήσυχος. Από της 8ης πρωϊνής άοπλοι οθωμανοί ήρξαντο κατερχόμενοι εις τον λιμένα σκοπούντες να κακοποιήσωσι τον διορισθέντα υπό τον άγγλων χριστιανόν ελεγκτήν του φορολογικού γραφείου, τον οποίον εγκαίρως προειδοποιηθέντα υπό οθωμανών πάλιν δεν εύρον εκεί.

Περί την 2.30' μ.μ. ο συνταγματάρχης Reid μετά φρουράς εκ 40 περίπου στρατιωτών, συνοδεύων τους νέους υπαλλήλους, κατήλθεν εις τον λιμένα, όπως εγκαταστήση, αυτούς εις το παρά το τελωνείον φορολογικόν γραφείον. Συγχρόνως δύο διμοιρίαι εκ 40 επίσης ανδρών, εχόντων εφ' όπλου λόγχην, κατελάμβανον την πύλην του λιμένος, όπως εμποδισώσι την είσοδον εις τον περίβολον αυτού τούρκων ατάκτων. Σημειωτέον, ότι καθ' όλον το διάστημα από της μεσημβρίας μέχρι της ωρισμένης ώρας νεκρική σιγή εβασίλευεν εν τω παρά τω λιμένι συνοικισμώ των χριστιανών, προάγγελος της μελλούσης τρικυμίας· πάντα δε τα τουρκικά μαγαζεία ήσαν κλειστά, όπερ ήτο ενδεικτικόν των διαθέσεων του όχλου. Το φορολογικόν γραφείον ευρέθη κλειστόν, διαταχθείς δε ο οθωμανός φύλαξ να ανοίξη αυτό ηρνήθη εισελθών εις το τελωνείον. Εζητήθη μετά τούτο η συνδρομή του άγγλου ταγματάρχου της τουρκικής χωροφυλακής Churchil όπως διατάξη τον φύλακα, αλλά και ούτος απεποιήθη ισχυρισθείς, ότι είναι υπάλληλος του Σουλτάνου. Ο συνταγματάρχης Reid ευρέθη ούτως εις δύσκολον θέσιν έχων διαταγήν να μη μετέλθη βίαν.

Αίφνης ακούονται τυφεκιοβολισμοί από την πύλην του λιμένος. Οι παριστάμενοι οθωμανοί εξαφανίζονται, έμειναν δ'εκτεθειμένοι εν τη πλατεία του λιμένος οι 40 άγγλοι στρατιώται, εις ους είχε προστεθή μικρόν άγημα εκ της έξωθι του λιμένος ηγκυροβολημένης αγγλικής κανονιοφόρου Hazard, ο συνταγματάρχης Reid μετά δύο άλλων άγγλων ανωτέρων αξιωματικών, οι τρεις υπάλληλοι του φορολογικού γραφείου ως και τρεις άλλοι χριστιανοί πολίται. Προς την πύλην του λιμένος σπεύδει αμέσως ο συνταγματάρχης μετά των δύο αξιωματικών, ους ακολουθούσι και οι ολίγοι εκείνοι χριστιανοί. Εις τον θόλον της πύλης ήσαν συγκεντρωμένοι όλοι οι άγγλοι στρατιώται οι ταχθέντες προς φρούρησιν αυτής, εις τούρκος δε αιμόφυρτος έκειτο πνέων τα λοίσθια. Δύο άγγλοι στρατιώται ήσαν πληγωμένοι. Η προς την πόλιν πύλη του λιμένος ήτο κλειστή, όπισθεν δ'αυτής και εντός της πόλεως πλήθος τούρκων προσεπάθουν να την εκβιάσωσιν εξεμούντες τας φοβερωτέρας ύβρεις κατά των χριστιανών και παρορμώντες αλλήλους δι' εξορκισμών και αλλων προκλητικών

Ο Πρίγκηπας Γεώργιος στην πρώτη επίσκεψή του στο Ηράκλειο το Μάρτιο του 1899. Τα ερείπια της οδού Μαρτύρων 25ης Αυγούστου ακόμη θυμίζουν την τραγωδία. (Αρχείο Μουρέλλου. Ιστορικό Μουσείο Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

εκφράσεων να δράμωσιν εις τα όπλα και λάβωσιν εκδίκησιν δια του αίματος των χριστιανών. Μετ' ολίγα λεπτά οπλισθέντες ήρξαν χειρών αδίκων. Κατέσφαξαν αμέσως όσους συνέλαβον εκεί παρά την πύλην και μετά τούτο έθεσαν πυρ δια πετρελαίου εις όλα τα παρακείμενα καταστήματα, εν οις είχον καταφύγει οι χριστιανοί. Η λεηλασία και αι σφαγαί εγενικεύθησαν μετ' ολίγον. Συμμορία πολυπληθής διηυθύνη προς το αγγλικόν υποπροξενείον, το οποίον παρέδωκεν εις τας φλόγας, εφόνευσε δε τον άγγλον υποπρόξενον Λυσίμαχον Καλοκαιρινόν και πάντας τους εκεί καταφυγόντας. Όλα τα προς τον λιμένα εστραμμένα παράθυρα οικοδομών, εν οις κατώκουν οθωμανοί, κατελήφθησαν, υπό ενόπλων τούρκων, οίτινες ήρξαντο φονικού πυρός κατά των εκτεθειμένων άγγλων.

Συγχρόνως εξ άλλων της πόλεως επικαίρων μερών επυροβόλουν κατά των εν τοις παραπήγμασιν άγγλων στρατιωτών. Το απαίσιον έργον εξηκολούθει προχωρούν, αι δε φλόγες των καιομένων καταστημάτων ουρανομήκεις ολονέν μετεδίδοντο, ότε περί την 4 μ.μ. η αγγλική κανονιοφόρος ήρξατο κανονιοβολουσα προς εκφοβισμόν. Οι ολίγοι κανονιοβολισμοί, ους έρριψεν έφεραν αγαθόν αποτέλεσμα, κατατρομάξαντες τους σφαγείς. Αφ' ετέρου εκ των εν τω περιβόλω του λιμένος άγγλων, άλλοι μεν είχον οχυρωθή εν τω τελωνείω και άλλοι εντός του εν τω λιμένι ορμούντος υδροφόρου ατμοπλοίου Turcoise. Αίφνης περί την 6 μ.μ. η κατά του λιμένος επίθεσις διακόπτεται, ωσεί διαταχθείσα, ο δε τούρκος διοικητής Εδεχέμ παρουσιάζεται εν τω λιμένι μετά στρατιωτών τούρκων και άλλων ατάκτων και βοηθεί εις την περισυλλογήν και μεταφοράν εντός του ειρημένου ατμοπλοίου των εν τω λιμένι πληγωμένων χριστιανών, δεκαοκτώ εν όλω, και των άγγλων φονευμένων και τραυματιών. Εντός του ατμοπλοίου κατέφυγον μετά του συνταγματάρχου οι υπάλληλοι του φορολογικού γραφείου και όσοι εκ των χριστιανών κρημνιζόμενοι από τα τείχη προς τον περίβολον του λιμένος ηδυνήθησαν να σωθώσι.

Περί την εσπέραν, ότε πλέον η καταστροφή είχε συντελεσθή, διετάχθη ο τουρκικός στρατός να προστατεύση (!) τους χριστιανούς. Και είναι μεν αληθές, ότι πάντας, όσους έσωσαν οι στρατιώται, κυριολεκτικώς τους ελήστευσαν, αλλ' οπωσδήποτε εσωσαν τινας οδηγήσαντες μέρος μεν εις το γαλλοϊταλικόν υποπροξενείον, μέρος δε εις το διοικητήριον. Εν τη εκκλησία των Δυτικών, αντισχούση κατά του πυρός, είχον καταφύγει 50 περίπου χριστιανοί, προστατευθέντες υπό του καλού κάγαθου Πατρός Αντωνίνου, οίτινες και εσώθησαν. Εις το αγγλικόν τηλεγραφείον κατέφυγον ικανοί σωθέντες επίσης και 25 εν τω χριστιανικώ νοσοκομείω. Πάντες οι σωθέντες χριστιανοί μετά μεσημβρίαν της 26 ωδηγήθησαν υπό τούρκων στρατιωτών εις τον λιμένα, οπόθεν επεβιβάσθησαν επί του θωρηκτού "Καπερντάουν" την δ' επομένην απεστάλησαν δι' ατμοπλοίου του αυστριακού Lloyd εις Πειραιά. Αι γενόμεναι φρικαλεότητες δεν είναι δυνατόν να περιγραφώσιν. Ουδενός εφείσθησαν οι σφαγείς. Εκ των χριστιανών εσφάγησαν είτε εκάησαν ζώντες εν τοις καταστήμασι και ταις οικίαις αυτών περί τους διακόσιους, ων πολλαί γυναίκες και παιδία· εκ των άγγλων εν τω λιμένι και τοις παραπήγμασι 14 και δύο εκτός της πόλεως. Την τρίτην ημέραν μετά τας σφαγάς (28 Αυγ.) μετηνέχθησαν υπό τούρκων διά φορτηγών αμαξίων τα λείψανα πολλών εκ των σφαγιασθέντων, πυρίκαυστα, ακέφαλα, ηκρωτηριασμένα εις το Σιναϊτικόν μετόχιον του Αγ. Ματθαίου, εν τω περιβόλω του οποίου ετάφησαν ταύτα υπό του νεωκόρου και τινος γραίας. Από του μεσονυκτίου (25 Αυγούστου) ήρχισαν καταφθάνοντα εκ Χανίων πολεμικά των Δυνάμεων, περί δε τα εξημερώματα 13 θωρηκτά ήσαν ηγκυροβολημένα έξωθι του λιμένος. Την 8ην πρωϊνήν ο διοικητής Εδεχέμ έρχεται επί του "Καπερντάουν" και διαβεβαιοί τον κυβερνήτην, ότι η ησυχία της πόλεως θα διαφυλαχθή, τα στρατεύματα και οι χριστιανοί θα είναι εν ασφαλεία! και ότι δεν θα επισυμβώσι νέαι ταραχαί. Ο κυβερνήτης κατέστησεν αυτόν προσωπικώς υπεύθυνον δια παν έκτροπον, όπερ ήθελε συμβή.

Ο τουρκικός στρατός ουδέν έπραξεν, όπως εμποδίση είτε περιορίση τας θηριωδίας των βασιβουζούκων του Ηρακλείου, τουναντίον μάλιστα μετέσχεν ούτος της διαρπαγής και της λεηλασίας. Πάντες οι πρόξενοι των Μ. Δυνάμεων διαβεβαίωσαν τας Κυβερνήσεις των, ότι αι εν Ηρακλείω κακουργίαι εγένοντο τη συναινέσει και τη συμπράξει των τουρκικών Αρχών. "Η αποτρόπαιος αύτη κωμωδία, έγραφεν ο Γεν. Πρόξενος της Γαλλίας, είχεν οργανωθή εκ των προτέρων και ο ρόλος εκάστου είχε κανονισθή εκ Κωνσταντινουπόλεως...»

Τα αυτα και οι ναύαρχοι εν ταυτοσήμω εκθέσει ανεκοίνουν εις τας Κυβερνήσεις των: "Οι ναύαρχοί εισί πεπεισμένοι, ότι αι τουρκικαί Αρχαί, κατ' επίφασιν εν τάξει, είναι η αιτία των ταραχών του Ηρακλείου... Ο άγγλος διοικητής του Ηρακλείου βεβαιοί, ότι είδεν ιδίοις όμμασι τούρκους στρατιώτας πυροβολούντας κατά των άγγλων. Είναι επίσης εξηκριβωμένον, ότι ο Εδεχέμ την προηγουμένην της σφαγής εζήτησεν οδηγίας παρά του εν Χανίοις Δζεβάτ Πασσά περί του πρακτέου, όστις εις απάντησιν διέταξεν αυτόν να περιορίση τον στρατόν εις τον στρατώνα αφήνων τον όχλον να ενεργήση κατά βούλησιν.

Οι ενεχόμενοι εις τας σφαγάς παρεδόθησαν εις τας διεθνείς αρχάς· εκ τούτων οι μεν φονείς των άγγλων στρατιωτών, δέκα επτά τον αριθμόν, δικασθέντες εν Ηρακλείω υπό αγγλικού στρατοδικείου υπέστησαν τον δι' αγχόνης θάνατον, οι δε μετασχόντες εις τας σφαγάς των χριστιανών παρεπέμφθησαν εις την διεθνή Επιτροπήν, η οποία επίσης επετέλεσε γενναίως το έργον της. Τη 30 Νοεμβρίου, τη προτάσει του ρώσου ναυάρχου, οι ναύαρχοι απεφάσισαν να μη εκτελέσωσι τας υπολειπομένας θανατικάς αποφάσεις, "όπως μετάσχωσι της χαράς, ην ο Τόπος ησθάνθη επί τω διορισμώ του Πρίγκιπος Γεωργίου".

Τα εν τω λιμένι διαδραματισθέντα εξέθηκα, ως ταύτα μοι αφηγήθη ο συμπολίτης ημών κ. Στυλ. Αλεξίου, όστις μέλλων να εγκατασταθή ως ελεγκτής του φορολογικού γραφείου υπήρξεν αυτόπτης μάρτυς των απαισίων εκείνων σκηνών.

"Τη 23 Οκτωβρίου / 4 Νοεμβρίου συνετελέσθη η παράδοσις εις τους ναυάρχους όλων των υπηρεσιών· οι τούρκοι στρατιώται πλην των εναπομεινάντων, όπως παραλαβώσι το υλικόν, επεβιβάσθησαν εις τα πλοία· η τουρκική σημαία δεν εκυμάτιζε πλέον ειμή επί ενός σημείου, επί του φρουρίου των Χανίων, φρουρουμένη υπό ξένων στρατιωτών. Η αναχώρησις ούχ ήττον του τουρκικού στρατού δεν εγένετο άνευ επεισοδίων. Ως εξής ο γάλλος αντιναύαρχος Pottier εγνώριζε τα επεισόδια ταύτα τις την Κυβέρνησίν του: "Η αναχώρησις του στρατού συνετελέσθη κανονικώς εν Χανίοις. Εν Ηρακλείω, του Διοικητού αρνηθέντος να συμμορφωθή προς το τελεσίγραφον, ο άγγλος υποναύαρχος κατέλαβε τον στρατώνα και διατάσσει να οδηγηθή ο στρατός εις τον λιμένα, οπόθεν επεβιβάσθη τη 24 Οκτ./ 5 Νοεμβρ. όπερ εγένετο άνευ συγκρούσεως· το τοιούτον έσχεν ως αποτέλεσμα, ότι ο άγγλος υποναύαρχος διέταξε την υποστολήν της τουρκικής σημαίας. Εν Γραμβούσα οι Ιταλοί εδέησε να προσφύγωσιν εις απειλάς. Εν Ρεθύμνη ο ρώσσος υποναύαρχος εδέησεν επίσης να προσφύγη εις απειλάς· πλήρης ικανοποίησις δεν εδόθη εισέτι αυτώ, θέλει δε αναμφιβόλως ευρεθή εις την ανάγκην να ενεργήση, ως ο άγγλος υποναύαρχος. Εν τω γαλλικώ διαμερίσματι, τα πάντα διεξήχθησαν καλώς εν Σιτεία και Σπιναλόγγα. Αλλ' εν Ιεραπέτρα αι Αρχαί δεν ηθέλησαν να υποχωρήσωσιν ειμή εις ομοίωμα χρήσεως βίας. Συνέβη το αυτό και δια την παράδοσιν του πύργου και των πυλών της πόλεως".

25 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1898

Η μεγάλη σφαγή του Ηρακλείου που μας οδήγησε στην ελευθερία

Και το ανεκπλήρωτο χρέος

Του **Μανόλη Καρέλλη,**
τέως δημάρχου Ηρακλείου,
τ. ευρωβουλευτή

Ο σπινθήρας που άναψε τη μεγάλη φωτιά

Δύσκολα θα μπορούσε να πει κανένας ότι η κατάσταση ήταν ομαλή τις τελευταίες μέρες του Αυγούστου του 1898, στην περιοχή του Ηρακλείου.

Η απομάκρυνση της πλειονότητας των χριστιανών από την πόλη του Ηρακλείου (παρέμειναν σ' αυτήν μόλις 1000-1200 οι πιο τολμηροί και όσοι εμπιστεύονταν την παρουσία των Μεγάλων Δυνάμεων και ιδίως τους παντοδύναμους τότε Αγγλους), η συγκέντρωση των μουσουλμάνων της υπαίθρου εντός των τειχών του Ηρακλείου (όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο **Μανούσος Κούνδουρος** στα τουρκοχώρια του Μονοφατσίου **"εν τη απολύτω ερημώσει μόναι αι επιτάφιαι πλάκαι των μουσουλμανικών νεκροταφείων στήλες ίστανται όρθιες, ενθυμίζουσες εις τους διαβάτες τους απελθόντας οικείους των"**), όπου, βέβαια, η διαβίωση ήταν από κάθε άποψη προβληματική, το **κορδόνι** που περιέβαλε την πόλη (όπου ασφαλώς το κορδόνι ήταν ο **ορμητικός εξελληνισμός** του **Cordon** που στην περίπτωση του Ηρακλείου σήμαινε τη ζώνη του αποκλεισμού), το **παζάρι** που είχε εγκατασταθεί και που λειτουργούσε σε εβδομαδιαία βάση για να καλύψει τις ανάγκες των εντός και εκτός των τειχών, οι μάχες που συνεχίζονταν αν και σε μειωμένη έκταση και ένταση σε σχέση με το πρόσφατο παρελθόν, δεν συνηγορούσαν, όλ' αυτά, υπέρ της ομαλότητας.

Δεν προδίκαζαν, όμως, και την επικείμενη καταστροφή της 25ης Αυγούστου του 1898.

Ετσι, η εγγραφή στα αρχεία της προηγουμένης ημέρας ήταν **μετριοπαθής έως καθησυχαστική**, σίγουρα δε δεν προδίκαζε ό,τι επακολούθησε.

Ιδού η εγγραφή της 24ης Αυγούστου 1898.

"... Χθες έφθασεν εδώ ο Αγγλος Ναύαρχος και το μέλος της Εκτελεστικής **Χατζιδάκης** διορίσαντες υπαλλήλους του φορολογικού γραφείου τους κ. **Στυλ. Αλεξίου**, διευθυντήν, **Πέτρο Μαριδάκη** γραμματέα και **Γεωρ. Βολανάκη**, ταμία. Ο Τούρκος διοικητής δεν παρεδέχθη να παραδώση προφασιζόμενος ότι δεν είχε διαταγάς..."

Η μη αποδοχή από μέρους των Τούρκων του Ηρακλείου, της αλλαγής στα φορολογικά, ήταν ο σπινθήρας που άναψε τη μεγάλη φωτιά. Υπήρχε, όμως, πολύ μεγάλη ποσότητα μπαρουτιού, το Ηράκλειο ήταν ολόκληρο μια μπαρουταποθήκη.

Καταιγισμός πληροφοριών

Οι πληροφορίες που έφταναν στις **Αρχάνες** - που είχαν προαχθεί στο μεταξύ σε **κέντρο πολιτικής** και **επαναστατικής δράσης** προς μεγάλη, και με μεγάλη δυσκολία αποκρυπτόμενη, απογοήτευση των δυτικών επαρχιών που, μέχρι τότε, έπαιζαν **"το κυριώτερον μέρος εν τη επαναστάσει"**, - ήσαν αποσπασματικές και όχι πάντα αξιόπιστες, ως προς τον αριθμό θυμάτων και διασωθέντων.

Μετέφεραν όμως, χαρακτηριστικές λεπτομέρειες που δεν μπορούμε να προσεγγίσουμε διαφορετικά.

Ενα γράμμα του "γενικού αρχηγού" **Δ. Ζουδιανού** γραμμένο στις **Δαφνές** στις 28 Αυγούστου 1898, με αποδέκτη την **"επί της Αμύνης Επιτροπήν Αρχανών"** αναφέρει μεταξύ άλλων τα παρακάτω:

"... Χθες την νύκτα ελήφθη επιστολή εκ **Ρογδιάς** καθώς και πληροφορίαι υπό των εκ του Ηρακλείου εξελθόντων, αίτινες εις μεγίστην θλίψιν ενέβαλον ημάς. Ακρα κακουργήματα και ατιμώσεις συνέβησαν. Οι φονευθέντες χριστιανοί είναι 800, μόνον διακόσιοι εσώθησαν. Μεταξύ των φονευθέντων συγκαταλέγονται ο **Λυσίμαχος Καλοκαιρινός**, του οποίου την κεφαλήν έκοψαν επι της τραπέζης εν ης είχε μετρήσει 2000 λίρας προς σωτηρίαν του. Ο υιός του **Μίνωος** εφονεύθη επίσης, ο **Σταυριδάκης, ο Θειακάκης** επί της θύρας του λιμανιού, ο **Μιχάλης Καπνιστός** φονεύσας 4 Τούρκους, ο **Αναγν. Ορφανουδάκης**, ο **Τσαγάκης** μετά της οικογενείας του, ο **Μηνάς ο Βαρελτζής**, οι δυο υιοί του **Στεργιάδου** και πολλοί άλλοι που δεν δύναμαι εκ συγκινήσεως να αναγράψω.

Η πόλις εκάη από του ξενοδοχείου **"Κρήτη"** μέχρι του Διοικητηρίου όπερ εσώθη. Ολα τα μαγαζιά του **Βεζύρ Τσαρσί**, του **Περίδη** τα καταστήματα. Οι διασωθέντες χριστιανοί εσώθησαν προς τον Αγιον Μηνά όστις είναι ανέπαφος, προς την εκκλησίαν των Δυτικών και προς τας αγγλικάς οικίας, οι λοιποί εντός της πόλεως εφονεύθησαν. Ο **Αλεπουδέλης** επλήρωσεν εις στρατιώτην Τούρκον 2000 λουΐζια και εσώθη, ο δε **Μουρέλος** εσώθη απωλέσας όμως, εντελώς το λογικόν του. Περί **Αλεξίου** υπάρχουν δυο ιδέαι, άλλοι λέγουν ότι εσώθη επιβιβασθείς εις αγγλικήν λέμβον, άλλοι δε ότι εφονεύθη. Τα θύματα είναι άπειρα".

Ο αναφερόμενος υπό του Ζουδιανού **Αλεπουδέλης** είναι βέβαια ο πατέρας του **Οδυσσέα Ελύτη** που μαζί με 2 συνεταίρους, είχε δημιουργήσει γνωστό εργοστάσιο σαπωνοποιίας.

Σε άλλη επιστολή προς την Επιτροπή Αμυνας των Αρχανών διαβάζουμε: "... Η έκρηξις έλαβε χώραν την 3μ.μ. διήρκησεν δε ο τυφεκιοβολισμός μέχρι της 6ης ώρας της ιδίας μέρας. Η πυρκαϊά εξερράγη ταυτοχρόνως και διήρκεσεν μέχρι της επομένης, σχεδόν επί 24 ώρας...

Τα πλείστα των θυμάτων ερρίπτοντο εις το πυρ, εκ τούτου τοιαύτη είναι η εκπεμπομένη δυσωδία εκ της αποσυνθέσεως ώστε ουδείς δύναται να εισχωρήσει εις τα πυρποληθέντα μέρη.

Το πτώμα του **Λυσιμάχου Καλοκαιρινού** ευρέθη εν τω εστιατορίω της οικίας του, εν τω ισογείω. Ητο εντελώς παραμεμορφωμένον και ημίκαυστον, ο λάρυγξ κεκομένος, ανεγνωρίσθη δε εκ των **παραγναθίδων** και της κήλης. Ανευρέθη και το πτώμα του δυστυχούς **Ανδρέα Καλοκαιρινού**. Αμφότεροι ετάφησαν εν τη Μικρά Εκκλησία. Η **Σκεύω** δεν ανευρέθη ούτε ζώσα ούτε νεκρά..."

Η Επαναστατική Συνέλευση των Κρητών στις Πλακούρες.

Οι παραγναθίδες βέβαια είναι οι φαβορίτες, η **Μικρά Εκκλησία** είναι ο **Σιναΐτικος Αγιος Ματθαίος** (και η Μεγάλη Εκκλησία ο Αγιος Μηνάς), ενώ η **Σκεύω** είναι η **Σκεύω Καλοκαιρινού** για την τύχη της οποίας δημιουργήθηκε μια ρομαντική ιστορία.

Μια διάσταση απόψεων

Μια διάσταση απόψεων σημειώθηκε, μεταξύ της Εκτελεστικής Επιτροπής και της Επιτροπής Αμυνας των Αρχανών. Η διάσταση αναφερόταν στον αριθμό των θυμάτων της καταστροφής της 25ης Αυγούστου 1898 μεταξύ των χριστιανών του Ηρακλείου καθώς και στον αριθμό των διασωθέντων.

Μεταφέρομε το έγγραφο της Εκτελεστικής Επιτροπής, στο οποίο αναγνωρίζεται η γραφή του **Ι.Κ. Σφακιανάκη** (οι παντός είδους λογογράφοι και υπομνηματογράφοι που περισσεύουν στις εποχές μας, δεν χαρακτήριζαν τη συγκεκριμένη περίοδο της Κρητικής ιστορίας).

"Χαλέπα, 9 Σεπτεμβρίου 1898
Προς την αξιότιμον Επιτροπήν
επί της Αμύνης Αρχανών
Αξιότιμοι κύριοι,

Ελήφθη η υπ' αριθμ. 776 και χρονολογίαν 2 τρέχοντος επιστολή υμών περί του αριθμού των εξ Ηρακλείου διασωθέντων χριστιανών.

Εις ημάς ήτο δύσκολον να περιμένομεν όπως πληροφορήσωμεν τον εξ ανυπομονησίας σφαδάζοντα λαόν των μακρινών ιδία επαρχιών, μέχρις ου γίνη η ακριβής εκκαθάρισις των φονευθέντων και σωθέντων εν Ηρακλείω, ήτις πιθανώς και σήμερον ακόμα είναι ατελής.

Εδημοσιοποιήσαμεν, λοιπόν, τους αριθμούς τους οποίους μας έδωσαν οι Ναύαρχοι εν συμβουλίω, εσπεύσαμεν δε να επανορθώσωμεν τας ανακριβείας ευθύς άμα έφθασαν καλλίτεραι πληροφορίαι. Εις υμάς, όμως, νομίζομεν ότι ήτο ευκολώτερον να μη σπεύσητε να απευθύνητε με ύφος, οιόν το της επιστολής σας, επικρίσεις και μομφάς εις αρχήν προϊσταμένην, ουδέ να αναλάβητε να διδάξητε εις άλλους τα καθήκοντά των, πριν μάθητε τα ιδικά σας.

Ηδύνασθε να μας διαβιβάσετε απλώς όσας έχετε πληροφορίας. Θεωρώντας φυσικόν ότι οι ευρισκόμενοι εγγύς των συμβαινόντων έχουσι περί αυτών ακριβεστέρας και μάλλον εγκαίρους πληροφορίας από τους μακράν.

Ο πρόεδρος
Ι.Κ. Σφακιανάκης".

Η διάσταση απόψεων μεταξύ της Εκτελεστικής Επιτροπής και της Επιτροπής Αμυνας των Αρχανών, δεν είχε συνέχεια. Δεν εντοπίζεται, τουλάχιστον κάτι τέτοιο από τις αρχειακές πηγές.

Οι πραγματικοί αριθμοί

Πόσοι, όμως, ήσαν οι Χριστιανοί του Ηρακλείου που πλήρωσαν με την ζωή των το μένος των **Βασιβουζούκων**, όπως αναφέρονται οι άτακτοι Τούρκοι ακόμα και στα αγγλικά έγγραφα;

Οι αριθμοί που δίδονται κυμαίνονται **"από εκατό το πολύ"** έως και τους **"οχτακοσίους"**.

Το **"πολύ εκατό"** είναι ο αριθμός που μας δίδει ο **Ντζεβάτ πασάς**, ο Τούρκος διοικητής της Κρήτης αντλώντας τις πληροφορίες από τον **Εντέμ πασά**, τον υφιστάμενό του στο Ηράκλειο.

Για τα θύματα μεταξύ των χριστιανών του Ηρακλείου, μιλούν οι ανταποκριτές των εφημερίδων, ευρωπαϊκών και ελληνικών, στα Χανιά και αναφέρουν ως πηγή τον **Αλφρέδο Μπιλιότι**, γενικό πρόξενο της Αγγλίας που είχε την έδρα του στα Χανιά. (Ο ίδιος ο **Μπιλιότι**, όμως σε συνομιλία που είχε με τον **Μανούσο Κούνδουρο**, στην οποία αναφέρεται ο Σφακιανός πολεμιστής και πολιτικός, στα απομνημονεύματά του, κάνει λόγο για 160 νεκρούς, μεταξύ των χριστιανών του Ηρακλείου).

Για 500 θύματα μεταξύ των χριστιανών του Ηρακλείου κάνει λόγο από το Ηράκλειο και ο λοχαγός **Χάλετ** σε έγγραφό του προς το Ναυαρχείο της Σούδας.

"Την εσπέραν της 25ης Αυγούστου 1898 (6 Σεπτεμβρίου) εκ μεν των χριστιανών είχαν σφαγεί περί των 500...", είναι η εκδοχή που υιοθετεί ο **Henri Couturier** στο βιβλίο του **"η Κρήτη η θέσις αυτής εξ απόψεως διεθνούς δικαίου"**.

Για **"όχι λιγότερους από 600"** κάνει λόγο ο ναύαρχος **Νοέλ** στο γράμμα του με ημερομηνία 14 Σεπτεμβρίου 1898 προς τον ναύαρχο **Χόπκινς** αλλά και ο άγγλος υπουργός Εξωτερικών **Σαλίσμπουρη** στο μνημόνιό του προς τον πρεσβευτή του στην Κωνσταντινούπολη.

Στους 700, το **"άνθος της ηρακλειώτικης κοινωνίας"**, ανεβάζει τα θύματα της τουρκικής θηριωδίας ο **Ελευθ. Βενιζέλος**, μέλος της εκτελεστικής επιτροπής, στη γνωστή επιστολή του για τα τραγικά γεγονότα του Ηρακλείου που απηύθυνε στο φίλο του, οπλαρχηγό **Πιστολάκη**, λίγες μέρες μετά τα τραγικά γεγονότα.

Ο αριθμός των 700 επαναλαμβάνεται στην εγκυκλοπαίδεια **"Πάπυρος-Λαρούς"** και στο βιβλίο της **Λιλής Μαρκάκη "Ελευθέριος Βενιζέλος, 1864-1910"**, ενώ ο **Θεοχάρης Δεττοράκης** στο βιβλίο **"Ιστορία της Κρήτης"**, καθώς και στην έκδοση του Συνδέσμου Τοπικών Ενώσεων Δήμων και Κοινοτήτων της Κρήτης **"Κρήτη, ιστορία και πολιτισμός"**, κρατά πολύ σωστά αποστάσεις και αναφέρεται **"στις εκατοντάδες των θυμάτων, μεταξύ του χριστιανικού στοιχείου του Ηρακλείου"**.

Τον πιο μεγάλο αριθμό των θυμάτων τον δίδει ο γενικός αρχηγός Τεμένους-Μαλεβυζίου **Ζουδιανός**, στο γράμμα του στην Επιτροπή Αμυνας που αναφέρθηκε

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

ήδη: "**... οι φονευθέντες χριστιανοί είναι 800... μόνο 200 εσώθησαν**".

Ας προσπαθήσουμε, να προσεγγίσουμε την πραγματικότητα, όσο αυτό είναι δυνατόν.

Οι σωζόμενοι αξιόπιστοι κατάλογοι με τα ονόματα των θυμάτων μεταξύ των χριστιανών του Ηρακλείου δεν ξεπερνούν ποτέ την οροφή των 200.

Πράγματι στον κατάλογο που διασώθηκε στο αρχείο των Αρχανών και του οποίου οι συντάκτες παραμένουν άγνωστοι αναγράφεται ο αριθμός των 129 αναφέροντας και στοιχεία της ταυτότητας των θυμάτων, καθώς και σημειώσεις, όχι για όλες τις περιπτώσεις, για τον "Τόπο εν ω διέμενον αι σφαγείσαι εν Ηρακλείω οικογένειαι", ενώ για δύο φονευθέντες η αναφορά προχωρά στους φονείς: ο γιος του **Μπιτσαμαλή Αχμέζ** ήταν ο φονιάς του **Κωνσταντίνου Φιλιππίδη** και ο διαβόητος **Μπαμπαλάρος** ήταν ο φονιάς του χωλού **Γεωργίου Μπρισιμιτζάκη.**

Στον κατάλογο που δημοσίευσε η εφημερίδα των Αθηνών **"Σκρίπ"** και στη σύνταξη του οποίου θα πρέπει να συνέβαλε ο **Στυλιανός Αλεξίου**, αναφέρεται ο αριθμός 184. Μένω, όμως, με την εντύπωση ότι θα πρέπει να μειώσουμε τον αριθμό που μας δίδει το "Σκρίπ" τουλάχιστον κατά 30, όσοι δηλαδή είναι οι "**τριάκοντα νοσηλευόμενοι γέροντες, ανάπηροι, παράφρονες εν τω χριστιανικώ νοσοκομείω**", γιατί, πρώτον, οι τρόφιμοι του Νοσοκομείου δεν αναφέρονται σε μεταγενέστερους καταλόγους, περισσότερο νηφάλιους ενώ, δεύτερον είναι γνωστός ο σεβασμός των Μουσουλμάνων στους παράφρονες (τους θεωρούν άθικτους ή ιερά πρόσωπα). Υπέρ της διαγραφής των τραυματιών του χριστιανικού νοσοκομείου συνηγορεί και μια εγγραφή σε επιστολή του **Κωνσταντίνου Πετυχάκη**, με ημερομηνία 1.9.1898 που βρίσκεται στο πολύτιμο αρχείο Αρχανών: "... υπάρχει ελπίς ότι διεσώθησαν οι εν τω Νοσοκομείω..."

Στο στιχούργημα του λαϊκού ποιητή **Νικολάου Ζερβουδάκη** για τη σφαγή της 25 Αυγούστου 1898 αναφέρονται τα ονόματα 114 χριστιανών, κατοίκων του Ηρακλείου.

Ο ποιητής, όμως, κρατά τις επιφυλάξεις του τις οποίες και διατυπώνει, όπως είναι φυσικό, ποιητικά:

Ετούτα τα ονόματα όλο 'νε φονευμένα
αλλά θα είναι και πολλά
στα σπίτια πλακωμένα.

Και στη συνέχεια:

Εγώ ερώτησα πολλούς
πόσοι 'ναι φονευμένοι
κιανείς δεν ήξερε να πει
γιατί σανε καμένοι.

Αναφέρεται ένας ακόμα λόγος που αρκετά ονόματα θυμάτων της μεγάλης σφαγής μάς έμειναν άγνωστα.

... Ανθρώπους εσκοτώνανε
τους κάνανε ρημάδια
κι έπειτα τους πετούσανε
εις τα βαθειά πηγάδια.

Ο κατάλογος των θυμάτων στην ιστορία της Κρήτης του **Γιάννη Μουρέλλου** περιέχει 178 ονόματα (περιλαμβάνονται αορίστως σ' αυτά και οι 30 του χριστιανικού νοσοκομείου).

Ο κατάλογος, τέλος, που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα **"Αλήθεια"** που εξέδιδε ο **Στυλιανός Αλεξίου**, στο υπ' αριθμό 43 φύλλο της 25.8.1901 περιέχει 110 ονόματα (στο ίδιο φύλλο δημοσιεύεται και το εξαιρετικά χρήσιμο και λίαν συνοπτικό **"ιστορικόν του γεγονότος"**).

Για τον κατάλογο της εφημερίδας "η Αλήθεια" γράφει ο **Λευτέρης Αλεξίου** "στο χρονικό του" 50 **χρόνια πριν...**":

"Ο πατέρας μου στην εφημερίδα του

Οι Ναύαρχοι των Δυνάμεων (από αριστερά Pottier (Γάλλος), Skryllot (Ρώσος), Noel (Άγγλος) και Betolo (Ιταλός) (ο ακραίος δεξιός είναι υπασπιστής)

"Αλήθεια" που εξέδωσε μετά την αποκατάσταση και... είχε δημοσιεύσει πλήρη περιγραφή των γεγονότων, πληρέστερη από εκείνην που έχομε στη συνέντευξη του **"Σκρίπ"**. Ακόμα στο ίδιο φύλλο της **"Αλήθειας"** βρίσκεται και ο τελειωτικός κατάλογος των χαμένων, που είχε καταρτίσει ο πατέρας μου ύστερα από εργασία πολλού καιρού και αφού έστειλε εγκύκλιο στα χωριά και μάζεψε και τα ονόματα όχι λίγων θυμάτων, που δεν βρίσκονται στον πρόχειρο, καθώς είπα, κατάλογο του **"Σκρίπ"**

Ο ίδιος πάντως ο **Στυλιανός Αλεξίου**, σε αντίθεση με την άποψη του γιου του Λευτέρη Αλεξίου, δεν θεωρεί τον κατάλογο της "Αλήθειας" τελειωτικό. Δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να υπάρχουν και άλλοι "σφαγέντες ή άλλως απωλεσθέντες χριστιανοί, ιδίως μη Ηρακλειώται".

Και συνεχίζει:

"... Και δια τούτο παρακαλούμεν πάντα όστις είναι εις θέσιν να μας δώση σχετικά, πληροφορίες, να μην οκνήση να το πράξει".

Οδηγούμαστε, όμως, και από άλλα στοιχεία στον περιορισμό του αριθμού των σφαγέντων κατά τη διάρκεια της μεγάλης σφαγής της 25ης Αυγούστου 1898.

Σημειώθηκε ήδη ότι **Henri Couturier** στο πράγματι περισπούδαστο έργο του "**η Κρήτη, η θέσις αυτής εξ απόψεως του διεθνούς δικαίου**", αναφέρει ότι οι Χριστιανοί του Ηρακλείου είχαν 500 σφαγέντες.

Ο μεταφραστής όμως του έργου, ο λόγιος **Τιμόθεος Βενέρης**, αρχιμανδρίτης της εποχής της δημοσίευσης του βιβλίου (1911) και μετέπειτα Μητροπολίτης Κρήτης, αναφέρει στις υποσέλιδες σημειώσεις με τις οποίες εμπλούτισε το έργο και τα παρακάτω σημαντικά:

"... Αι γενόμενοι φρικαλεότητες δεν είναι δυνατόν να περιγραφώσιν. Ουδενός εφείσθησαν οι σφαγείς. Εκ των χριστιανών εσφάγησαν είτε εκάησαν ζώντες εν τοις καταστήμασιν και ταις οικίαις περί τους 200, ων πολλαί γυναίκες και παιδία..."

Δεν μας επιτρέπεται, εσημείωνα σε εισήγηση μου στο συνέδριο που είχε οργανώσει η έγκυρη Ε.Κ.Ι.Μ. το 1898 με τον τίτλο "**η τελευταία φάση του Κρητικού ζητήματος**" και με ανάλογη θεματολογία, με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 100 χρόνων από τη μεγάλη θυσία του Ηρακλείου, να αγνοήσουμε την κατάθεση του **Τιμόθεου Βενέρη** ως προς τον αριθμό των χριστιανών του Ηρακλείου που εθανατώθησαν από τους Τούρκους γιατί ο μεταφραστής επιθυμεί σαφώς να διαφοροποιηθεί από τον αριθμό των 500 που αναφέρει ο **Conturier**

β) γιατί ο ίδιος ο **Τιμόθεος Βενέρης** είναι ένας πρώτης τάξης ιστορικός ερευνητής, γνώστης της ιστορικής μεθόδου και λίαν ευσυνείδητος, όπως απέδειξε με τη συγγραφή του έργου του **"Το Αρκάδι δια μέσου των αιώνων"** που εξέδωσε το 1938 και το οποίο θεωρείται μέχρι σήμερα αξεπέραστο και

γ) γιατί ο **Τιμόθεος Βενέρης** είχε το χρόνο (το βιβλίο του Couturier που είχε ο ίδιος μεταφράσει με λαμπρό τρόπο στα ελληνικά δημοσιεύεται το 1911) να επιχειρήσει την **"βάσανο"** των πληροφορικών του.

Θλίψη και οργή

Οι πληροφορίες για την καταστροφή του χριστιανικού στοιχείου που έφταναν από την τραγική πόλη του Ηρακλείου στους εκτός των τειχών χριστιανούς, γέμιζαν τις καρδιές των θλίψη. Περίσσευε, όμως, και η οργή των εναντίον των σφαγέων αλλά και εναντίον των μεγάλων δυνάμεων που είχαν εγγυηθεί την ασφάλεια των Χριστιανών αλλά δεν θέλησαν ή δεν μπόρεσαν να φανούν συνεπείς στις υποχρεώσεις των.

Πρόσθεσαν έτσι στα πάγια αιτήματά των για την οριστική επίλυση του κρητικού ζητήματος και την απομάκρυνση του τουρκικού στρατού από το νησί, και ένα νέο: **την αυστηρή και παραδειγματική τιμωρία των φυσικών και ηθικών αυτουργών της μεγάλης σφαγής της 25 Αυγούστου 1898.**

Η έντονη προβολή του τελευταίου αιτήματος ήταν αναγκαία γιατί κυκλοφορούσαν φήμες-που διέψευσε με εγκύκλιό της η εκτελεστική επιτροπή - ότι οι φυσικοί και ηθικοί αυτουργοί της μεγάλης σφαγής του Ηρακλείου θα εδικάζοντο στην Τουρκία ή ότι επροβάλλετο η τουρκική αξίωση για τη δίκη των υπαιτίων της σφαγής **"κατά τα αρμενικά πρότυπα"**.

Σε μια συγκέντρωση "αρχηγών" που έλαβε χώρα έξω από το Ηράκλειο στις 5 Σεπτεμβρίου 1898 και στην οποία έλαβαν μέρος εκπρόσωποι και των επαρχιών των Σφακίων - ο **Μανούσος Κούνδουρος** - και τουΑποκόρωνα συντάχθηκε ένα έγγραφο, ψήφισμα θα το λέγαμε σήμερα, που υποβλήθηκε στον επικεφαλής των Ναυάρχων.

Διαβάζομε μεταξύ άλλων στο ψήφισμα, για την έκδοση του οποίου εξουσιοδοτήθηκε ο Μητροπολίτης Κρήτης **Ευμένιος:**

"Υψούμεν και ημείς την φωνήν υπέρ του δικαίως αλγούντος χριστιανικού λαού και ουδέν έτερον αιτούμενοι ειμή την δικαιοσύνη ην οφείλει αυτώ η αναλαβούσα την προστασίαν αυτού η πεπολιτισμένη Ευρώπη... Κατανοεί η υμετέρα εξοχότης ότι η διατήρησις και εν τω μέλλοντι καθεστώτος υπό την σκέπην του οποίου διεδραματίσθησαν σκηναί φρικώδεις, υπέστησαν οι χριστιανοί αληθές μαρτύριον και συνεπληρώθη η καταστροφή χριστιανικής κοινότητος κατά πάντα ακμαζούσης επ' ουδενί λόγω έσται αποδεκτή. Και αυτή έτι η λέξις τουρκική εξουσία και πρότερον μεν αλλά προπάντων νυν εμποιεί φρίκην εις πάντα χριστιανόν εκ σκληράς πείρας γνωρίζοντα ότι η λέξις αυτή είναι ταυτόσημος του δολοφόνου και σφαγέως, αγρίου και αποτροπαίου.

Ελπίζομεν ότι η ανά πάσαν την νήσον υψωθείσα ομόφωνος απαίτησις υπέρ της **οριστικής λύσεως του κρητικού ζητήματος** και της **παραδειγματικής τιμωρίας, κοινών κακούργων, ληστών, εμπρηστών και σφαγέων** οίοι ανεδείχθησαν αι πολιτικαί και στρατιωτικαί αρχαί και ο τουρκικός λαός **θέλει την φοράν αυτήν τουλάχιστον εισακουσθεί...".**

Αγγελιοφόρος ο Ευμένιος

Ο Μητροπολίτης Κρήτης Ευμένιος μετέβη στις Πατσίδες για να αποστείλει το ψήφισμα της συγκέντρωσης των "αρχηγών".

Όταν γύρισε στις Αρχάνες είχε να αναγγείλει στους επαναστάτες των Αρχανών: ότι γύρισε από τις διακοπές του ο συνταγματάρχης **Τσερμσάιντ** που είχαν διακόψει βιαίως τα γεγονότα της 25ης Αυγούστου και ότι θα απαντούσε στο περιεχόμενο του ψηφίσματος.

Η απάντηση ήλθε μετά 1-2 μέρες καθώς και ένα γράμμα του "δαιμονίου" **Μπιλιότι,** απαντητικό κι αυτό με κάποιο τρόπο στο ψήφισμα.

Οι δύο απαντήσεις πληροφορούσαν την Επιτροπή Άμυνας των Αρχανών ότι οι Ναύαρχοι απέβλεπαν στον **αφοπλισμό των Μουσουλμάνων** και στην **παράδοση πενήντα "πρωτουργών" των αιματηρών σκηνών.** Ζητούσε δε επί πλέον ο συνταγματάρχης **Τσερμσάιντ** να μην παραβιάσει η ελληνική πλευρά την ζώνη επιτήρησης, το **κορδόνι**, και να μην επιτεθεί εναντίον των Τούρκων.

Τα ίδια περίπου επανέλαβε και την επόμενη ο **Μπιλιότι** (που τον συναντούμε να υπηρετεί λίγα χρόνια μετά, στην Μακεδονία και, στη συνέχεια εκεί όπου διενήργησε αρχαιολογικές ανασκαφές, στη Ρόδο όπου ανεκάλυψε τη νεκρόπολη της Καμίρου) στον **Μανούσο Κούνδουρο;**

"Η Αγγλική Κυβέρνησις είχε να ακολουθήση δύο οδούς για τα αιματηρά επεισόδια: ή να κανονιοβολήση ευθύς ως έφθασαν τα πλοία την πόλιν ή να ενεργήση ανακρίσεις και να τιμωρήση μόνον τους ενόχους· επροτίμησε το δεύτερον και δια τούτο βραδύνει η τιμωρία, η ποινή όμως θα είναι η ιδία".

Ο **Μπιλιότι** παρέδωσε κατάλογο των συλληφθέντων Μουσουλμάνων και παρήγγειλε να εξετασθούν οι διασωθέντες χριστιανοί από τη σφαγή και βρίσκονταν στις επαρχίες, αν γνωρίζουν άλλους πρωταιτίους, εκτός από τους ήδη συλληφθέντες, να τους γνωστοποιήσουν αρμοδίως. Πρόσθεσε ότι υπάρχουν αποδείξεις ότι ο τουρκικός τακτικός στρατός επυροβόλησε κατά των Χριστιανών, δεν έκανε δε το καθήκον του υπέρ του Αγγλικού στρατού. Αποδείξεις όμως ότι επυροβόλησε κατά Άγγλων στρατιωτών δεν υπάρχουν. Τότε ο Κούνδουρος του είπε ότι υπάρχει στις Αρχάνες ένας διασωθείς από τη σφαγή, ονόματι **Πουλακάκης,** που είδε Τούρκους στρατιώτες να πυροβολούν Άγγλους στρατιώτες και ο **Μπιλιότι** ζήτησε να εξετασθεί αμέσως - κάτι που έγινε.

Και η Εκτελεστική Επιτροπή

Τα ίδια, πάνω-κάτω, αναφέρει μια "γνωστοποίησις" προερχομένη εκ του γραφείου του εκτελεστικού", με χρονολογία 8 Σεπτεμβρίου 1898.

Με τη γνωστοποίηση προσκαλείται όποιος έχει πληροφορίες "πρώτης πηγής" για τα συμβάντα του Ηρακλείου της 25ης Αυγούστου 1898, να τις καταθέσει στους αρμοδίους.

Το κείμενο του εγγράφου του Εκτελεστικού:

"Παρά του εν Χανίοις Βρετανικού Προξενείου εκοινοποιήθη ημίν τηλεγράφημα εκ Ηρακλείου δι ου προσκαλείται πας οστις δύναται να δώση εκ πρώτης πηγής μαρτυρίαν με ονόματα ενόχων εν σχέσει προς τα συμβάντα εν Ηρακλείω κατά την 25 Αυγούστου να πέμψη το ταχύτερον την κατάθεσίν του δια μέσου των αρμοδίων αρχών προς τον Συνταγματάρχην σερ **Έβερτ Τσερμσάιδ**, ανώτερον διοικητήν των Αγγλικών στρατευμάτων εις Ηράκλειον.

Η κατάθεσις δύναται να γίνει και ενώπιον του Επισκόπου, της Επαρχιακής Επιτροπής ή του Εκτελεστικού.

Χαλέπα 8 Σεπτεμβρίου 1898"

Της τελευταίας υποστάθμης

Καταυλισμός των Άγγλων στα ενετικά τείχη

Οι συλληφθέντες ως αυτουργοί για την σφαγή των Χριστιανών Τούρκοι σύμφωνα πάντα με τα διασωθέντα έγγραφα, ήσαν 50 ή με άλλες, μεταγενέστερες, πηγές 83, που είχαν παραδοθεί από την τουρκική διοίκηση που παρέμενε ακόμα για μερικές εβδομάδες στον τόπο.

Η διοίκηση, όμως, παρέδιδε στους Άγγλους "άτομα της τελευταίας υποστάθμης", ενώ φρόντιζε για την κάλυψη των επιφανών του Μουσουλμανικού στοιχείου.

Τα "Μπουμπούκια" της Τουρκίας

Ακολουθώντας τις προτροπές **Μπιλιώτι** και της Εκτελεστικής Επιτροπής, η Επιτροπή Άμυνας των Αρχανών συνέταξε ένα εντυπωσιακό κατάλογο Τούρκων που είχαν δράσει εγκληματικά σε βάρος Χριστιανών κατά την περίοδο που είχε προηγηθεί.

Οι αναφερόμενοι στον κατάλογο Τούρκοι είχαν δράσει κυρίως στην Επαρχία, είχαν μετοικήσει όμως την χρονιά της σφαγής στην πόλη του Ηρακλείου γιατί η διαμονή στις επαρχίες δεν ήταν ιδιαίτερα υγιεινή για τους Μουσουλμάνους.

Ας δούμε ένα δείγμα από τον κατάλογο των Μουσουλμάνων "μπουμπουκιών".

Μουσάς, από Βάθεια, **Πολυκάτσος** από Καστέλι Πεδιάδος, **Χοχλίδης** από την Ελιά, υπό την αρχηγίαν τούτων εγένετο η **σφαγή της Ανωπόλεως** το 1896.

Ασάνης Αγουλάκος από την Παναγιά, εφόνευσε τον **Μιχαήλ Ψιλατάκη** από τις **Στέρνες** και τον **Νικόλαον Σεβαστάκη** από Δοράκι (;).

Αρίφης Οξούλης από **Αστρακούς** μετ' άλλων Οθωμανών εφόνευσε ένα μοναχόν της Μονής **Αγκαράθου** και ένα υποδηματοποιόν της αυτης Μονής το 1896.

Τσελεπής Χαλεπάκης από Μελέσες. Εις την σφαγήν της **Ανωπόλεως** έσφαξεν δύο ιερείς, ως ο ίδιος εκαυχήθη εις το ίδιον χωρίον.

Δρουν τα Στρατοδικεία

Τα αγγλικά Στρατοδικεία που συγκροτήθηκαν στο Ηράκλειο και στα Χανιά εδίκασαν και καταδίκασαν τους φυσικούς και ηθικούς αυτουργούς των φόνων και των άλλων υλικών καταστροφών που έλαβαν χώρα στην πόλη του Ηρακλείου στις 25 Αυγούστου 1898. (Ή όσους εφέροντο ως φυσικοί και ηθικοί αυτουργοί, καθώς τα στρατοδικεία από τη φύση των δεν μπορούν να κάνουν λεπτές διακρίσεις ως προς την ενοχή).

Και το μεν στρατοδικείο του Ηρακλείου εδίκασε και καταδίκασε τους φονείς των 18 Άγγλων στρατιωτικών, εφαρμόζοντας με κάποιον τρόπο τον Μωσαϊκό νόμο "οφθαλμόν έναντι οφθαλμού και οδόντα έναντι οδόντος", καταδικάζοντας σε θάνατο δι' απαγχονισμού ισάριθμους Μουσουλμάνους.

Η θανατική ποινή των Μουσουλμάνων εγκληματιών εκτελέσθηκε στα τείχη του Ηρακλείου, κάπου στην "Καινούργια Πόρτα" (που τότε δεν είχε ανοιχτεί).

"Άγγλοι στρατιώται, παρισταμένων πολλών Τούρκων, ανεβίβαζον τους καταδίκους επί ξυλίνου σανιδώματος οπερ δια της κινήσεως υπεχώρει και οι κατάδικοι έμεναν αιωρούμενοι", περιγράφει τη μακάβρια σκηνή παραστατικά ο **Μανούσος Κούνδουρος.**

Περισσότερο "λυρικός" ο **Νικόλαος Ζερβουδάκης,** ο υδραυλικός του Δήμου Ηρακλείου που διάβαζε **Παράσχο** και στιχουργούσε, αφιερώνει μερικούς στίχους στην εκτέλεση των Τούρκων εγκληματιών.

ΘΡΗΝΟΣ ΤΩΝ ΑΓΑΔΩΝ, ονομάζει το στιχούργημά του.

Ιδού αυτό:

Γ' Αυγούστου πέντε κ' είκοσι,
οκτώ και ενενήντα,
χριστιανούς εσφάξανε οκτώ
φορές πενήντα.
Και Άγγλοι εφονεύθησαν
για την ελευθερία,
από τους Τούρκους πού 'ρθαν 'δω
έξω εις τα χωρία.
Τώρα το μετανοιώνει
η Κρητική Τουρκία,
που τους δικάζ' Εγγλέζος
με τη πολλή κακία.
Σα χοίρους τους κρεμούνε
στα ξύλα και σαν τ' ασκιά,
και κλαίει και στενάζει
όλη μας η Τουρκιά,
που βλέπει και κρεμούνε
μας κόψαν τη μιλιά.
Δικάζουν τσ' αρχηγούς
κρεμούντους στη σειρά,
επτά εξεκρεμάσαν
κάνοντας μνια σωρά.
Μα απεκεί τση πήραμε
με δάκρυα πολλά,
και λέγουν οι χοτζάδες
αλλάχ αλλάχ αλλά.
Μας άφησ' ο Σουλτάνος
δεν μας εθέλει πλειά,
Εγγλέζοι μας κρεμούνε
για μνια μικρή δουλιά.
Κρεμάσαν άλλους πέντε
γιαννίτσαρων παιδιά,
που στα χωριά ήσαν
εκεία τα σκυλιά.
Απάνω στο μπεντένι
τους εκρεμάσανε,
η Τούρκισσσαις τση βλέπουν
και εφωνάζανε.
Κρεμούνε τα παιδιά μας,
τα παληκάργια μας
απάνω στο μπεντένι,
μπροστά στα μάτια μας.
Νιζάμηδες μισεύουν
και μας αφήνουνε
εις τω ρωμιώ τα χέρια
να μασε κρίνουνε.
Μας έφυγε η χαρά μας
από τα μάτια μας
κι εσκλαβωθήκαν ό
λα τα παληκάρια μας.
Εις τα χωργιά δεν πάμε
καλλιά θα φύγουμε
να βρούμε άλλο τόπο
να πα να ζήσουμε.
Στη Κόκκινη Μηλιά είναι ο τόπος μας
εχάθηκε η ζωή μας κι ο κόπος μας.

Από τους φονείς των Χριστιανών, ο μεν **Λαμής Βαχετάκης** δικάζεται από το Στρατοδικείο των Χανίων και καταδικάζεται σε θάνατο (εκτελέσθηκε με τουφεκισμό στα Χανιά) οι δε λοιποί, γύρω στους 50, καταδικάζονται σε πολυετείς φυλακίσεις.

Στους πλείστους από τους καταδικασθέντες χορηγήθηκε αμνηστεία το 1906.

Συνοψίζοντας

Συνοψίζοντας το χρονικό των τραγικών συμβάντων της 25ης Αυγούστου 1898 θα μπορούσα να ισχυριστώ και να μην έχω κανένα βάρος στην συνείδησή μου, για κάποια υπέρβαση ή κάποια παρεκτροπή του λόγου, ότι η θυσία των εκατοντάδων των Ηρακλειωτών σε συνδυασμό με το φόνο των Άγγλων στρατιωτών απετέλεσε τον καταλύτη των εξελίξεων που οδήγησαν μέσω της αυτονομίας, στην ποθητή Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα.

Παρ' όλο που η ιστορία δεν πρέπει να γράφεται με το **αν** η χρήση των υποθέσεων στη συγγραφή της είναι και συγχωρητέα αλλά και, όχι σπάνια, αναγκαία.

Άφοβα, λοιπόν, μπορούμε να πούμε ότι αν έλειπε η θυσία των ευγενών γόνων της Αγγλίας και της πατρίδας μας η Κρήτη θα "βουλόπλεε" όπως η Κύπρος λόγου χάρη και επειδή η γεωγραφική θέση της είναι καίρια από κάθε άποψη θα άνοιγε πολλές ορέξεις και από πολλές πλευρές.

Διεθνής στρατιωτική συνεδρίαση υπό την προεδρία του Γάλλου ταγματάρχη Froissard Broissia

Γι' αυτούς τους λόγους πρέπει να αποδίδουμε τις ύψιστες τιμές σ' εκείνους που βοήθησαν προσφέροντας την ζωή των στην υπόθεση της ελευθερίας των Κρητών.

Και σίγουρα δεν αποτελεί ύψιστη τιμή η εγκατάλειψη των ιερών λειψάνων των σε κάποιο υπόγειο χώρο, χωρίς ούτε μία πινακίδα να έχει εντοιχισθεί που να δίδει το στίγμα.

Το δικαίωμα στην αναφορά

Μια σχετική υπενθύμιση που έκανα πριν από ένα περίπου χρόνο και που απηύθυνα στον γραμματέα της Περιφέρειας Κρήτης κ. Τσόκα, στη νομάρχη Ηρακλείου κ. Σχοιναράκη και στο δήμαρχο Ηρακλείου κ. Κουράκη, υπενθυμίζοντας το χρέος των έναντι του τόπου και της ιστορίας, δεν απαντήθηκε.

Και οι τρεις την αγνόησαν, παρά την ύπαρξη ολόκληρου άρθρου του Ελληνικού Συντάγματος που κάνει λόγο για το δικαίωμα της αναφοράς των πολιτών στις αρχές και για την υποχρέωση των εκπροσώπων των αρχών να δίδουν λογαριασμό.

Υπενθυμίζω το σχετικό άρθρο του Συντάγματός μας: "Καθένας ή πολλοί μαζί έχουν το δικαίωμα, τηρώντας τους νόμους του κράτους, να αναφέρονται εγγράφως στις αρχές, οι οποίες είναι υποχρεωμένες να ενεργούν σύντομα κατά τις κείμενες διατάξεις, και να απαντούν αιτιολογημένα σε εκείνον που υπέβαλε την αναφορά, σύμφωνα με τον νόμο".

Οι φωτογραφίες προέρχονται από το αρχείο Ιωάννη Μουρέλλου και παραχωρήθηκαν ευγενώς από το Ιστορικό Μουσείο Κρήτης

«Τους χτυπούσανε χωρίς λύπηση και τους

Η απόφαση των Άγγλων να αναθέσουν τη διεύθυνση του φορολογικού γραφείου στον Στυλιανό Αλεξίου και οι περιγραφές των σφαγών των Χριστιανών από τους Τούρκους, σε ένα εκπληκτικό κείμενο του ποιητή του Μεγάλου Κάστρου Λευτέρη Αλεξίου, δημοσιευμένο το 1948 στα «Νέα Χρονικά» του Αθηναγόρα Μυκωνιάτη

Τις σφαγές της 25ης Αυγούστου 1898 περιέγραψε με εκπληκτικό τρόπο ο φιλόλογος και ποιητής του Μεγάλου Κάστρου **Λευτέρης Αλεξίου**, γνωρίζοντας προφανώς τις λεπτομέρειες, εκτός από τη δική του έρευνα, από τον πατέρα του **Στυλιανό**, αλλά και άλλα συγγενικά του πρόσωπα που βρέθηκαν στο Ηράκλειο τη μέρα της τραγωδίας. Άλλωστε ο πατέρας του Στυλιανός Αλεξίου βρέθηκε στο επίκεντρο των γεγονότων, καθώς ήταν εκείνος που διορίστηκε από τις αγγλικές αρχές ως διευθυντής του φορολογικού γραφείου και ήταν παρών στο σημείο όπου ξέσπασαν τα πρώτα επεισόδια. Μάλιστα αρχικά θεωρήθηκε νεκρός και αυτές ήταν οι πρώτες πληροφορίες που έφτασαν και στην οικογένειά του, τη γυναίκα και τα παιδιά του, οι οποίοι βρίσκονταν αναγκαστικά, ως πρόσφυγες, εκείνο το διάστημα στην Αθήνα.

Ο Λευτέρης Αλεξίου, μικρό παιδί την εποχή της σφαγής, σε σειρά δημοσιευμάτων του το 1948 στην εφημερίδα «Νέα Χρονικά» του αείμνηστου **Αθηναγόρα Μυκωνιάτη**, παππού του σημερινού εκδότη της «Π», περιέγραψε όσα συνέβησαν εκείνες τις τραγικές ημέρες. Ασφαλώς η περιγραφή του είναι η πληρέστερη που υπάρχει για το γεγονός το οποίο οδήγησε στην απαλλαγή της Κρήτης από τους Τούρκους. Στα δημοσιεύματα, τα οποία έφτασαν συνολικά τις 33 συνέχειες (ξεκινούσαν με τα γεγονότα του 1897) και είχαν τον τίτλο «Πενήντα χρόνια πριν, Προσφυγιά- Σφαγή - Λευτεριά»), περιλαμβάνεται και αναφορά για το πώς ο Στυλιανός Αλεξίου δέχτηκε την πρόταση να αναλάβει διευθυντής του φορολογικού γραφείου. Θα αναδημοσιεύσουμε σχεδόν ολόκληρη τη λεπτομερή αναφορά του Λευτέρη Αλεξίου, με τις συγκλονιστικές λεπτομέρειες των δραματικών γεγονότων. Παραλείπομε μόνο το τμήμα που αφορά στη συνέντευξη που έδωσε, μερικές μέρες μετά τα γεγονότα, ο Στ. Αλεξίου στην εφημερίδα «Σκριπ», την οποία συμπεριέλαβε στο κείμενο του ο Λευτέρης Αλεξίου, μεταφέροντάς την, μάλιστα, στη δημοτική. Τη σημαντική αυτή συνέντευξη δημοσιεύομε, αυτούσια, σε άλλη σελίδα του αφιερώματος.

...Ενώ ετοιμαζότανε να κατεβή κι ο πατέρας μου στο Κάστρο, επήρε κάποιο σημαντικό τηλεγράφημα.

Του τηλεγραφούσε ένας παλιός του γνώριμος, ο Βρεττανός υπήκοος και διευθυντής της Ήστερν Φρειδερίκος Καραμπότ, εγκαταστημένος στο Ηράκλειο από πολλά χρόνια.

Του έλεγε πως ο Τσερμσάιδ του ζήτησε έναν Έλληνα αγγλομαθή, με καλή θέση και μόρφωση, για να του αναθέση τη διεύθυνση των φορολογικών Γραφείων του Κάστρου, τώρα που η διοίκησή τους θα παραδινότανε στους Χριστιανούς σύμφωνα με την απόφαση των Ναυάρχων.

Ο Καραμπότ εσύστησε το Στυλιανό Αλεξίου κι ο Τσερμσάϊδ, αφού γύρεψε κι έλαβε πληροφορίες, δήλωσε πως τον εγκρίνει. Με το τηλεγράφημά του ο Καραμπότ ρωτούσε το Στυλιανό Αλεξίου, αν δέχεται ν' αναλάβη αυτή την υπηρεσία και ζητούσε να του τηλεγραφήση το ταχύτερο την απάντησή του.

Δεν ξέρω τι σκέψεις έκαμε ο πατέρας μου κι αν επρόβλεψε τους κινδύνους που κλεισούσε μια εκ μέρους του αποδοχή της πρότασης του Τσερμσάϊδ.

Πιστεύω μόνο, πως κι αν τους ήξερε, κι αν έβλεπε πως η ζωή του θα 'τρεχε το μεγαλύτερο κίνδυνο κι η περιουσία του θα καταστρεφότανε πέρα για πέρα, (άμα η εκδίκηση των αποθηριωμένων Αμπαδιωτών εστράφηκε ενάντια στ' άψυχα που του ανήκαν), και πάλι θα δεχότανε να προσφέρη τις υπηρεσίες του στην ξαναγεννώμενη κρητική λευτεριά.

Τα κουβεντιάσανε με τη μητέρα μου. Έτσι κι αλλιώς θα κατέβαινε στην Κρήτη, για να ετοιμάση το δρόμο και του δικού μας γυρισμού. Παρουσιαζότανε τώρα και η ευκαιρία αυτή. Τα πράματα στο μεταξύ όλο και στο καλύτερο πηγαίνανε. Μπορούσε ν' αρνηθή κάτι κι αυτός να δώση στο γενικό συναγερμό των Κρητικών για τη λευτεριά τους;

Ετηλεγράφησε λοιπόν ο πατέρας μου στον Καραμπότ, πως δέχεται και με το πρώτο βαπόρι κατέβηκε στο Κάστρο.

Τα γράμματά του στη μητέρα όλο και μεγαλύτερες ανησυχίες εκφράζανε. Οι Κρητικού εξακολουθούσανε να μένουνε αποκλειστικά γύρω στην περιοχή του λιμανιού και πολλή τόλμη χρειαζότανε για να προχωρή κανένας μέσα στην πολιτεία.

Η πολιτική των Εγγλέζων είχε δώσει κουράγιο στους Τούρκους, περισσότερο από πριν. Μύγα δεν άγγιζε στο σπαθί τους.

Οι θείοι μου δεν ετολμήσανε να παρουσιαστούνε και να διεκδικήσουνε την περιουσία τους. Θα ήτανε τρέλα σωστή και δεν την έκαμαν.

Η κατάσταση αντίς να πηγαίνη στο καλύτερο, όπως όλοι περίμεναν, άρχισε πάλι να μπλέκη πιο πολύ. Σταμάτησε κι ο γυρισμός των προσφύγων.

Ανάμεσα στα δύο στοιχεία, τουρκικό κι ελληνικό, τα πνέματα πήρανε πάλι την παλιά τους έξαψη.

Ο πατέρας μου παρουσιάστηκε στον Τσερμσάιδ και γνωριστήκανε. Ο πατέρας μου πολλές φορές μας μίλησε για τον άνθρωπο αυτό, που από την πρώτη κιόλας στιγμή επιβλήθηκε στην εκτίμησή του. Ήταν ο κλασσικός τύπος του Βρεττανού στρατιωτικού, του αφωσιωμένου στην υπηρεσία της πατρίδας του, αυστηρός και ευγενικός, σιωπηλός και έξυπνος, σταθερός μπροστά στις περιστάσεις τις πιο δύσκολες και με μεγάλη μόρφωση.

Ο Λευτέρης Αλεξίου (1890-1964) μας έδωσε συγκλονιστικές λεπτομέρειες για τη σφαγή του Ηρακλείου. Το κείμενό του είναι γραμμένο σε δημοτική γλώσσα, με έντονα λογοτεχνικά στοιχεία. Σαν μια ιστορία, που όμως ήταν η τραγική πραγματικότητα...
(φωτο από το αρχείο του κ. Στυλιανού Αλεξίου)

Ο Αλεξίου στο προσκήνιο

Ο πατέρας δεν είχε ποτέ δουλέψει σαν υπάλληλος. Έγραφε πως οι πρώτες μέρες της δουλειάς ήσανε γεμάτες δυσάρεστα συναισθήματα. Στις καθημερινές του συνεργασίες με τον Τσερμσάϊδ δοκίμαζε ανυπόφορη δυσφορία.

Κάποτε συνάντησε τον Τσερμσάϊδ να επιβλέπη στο συνταίριασμα των παραπηγμάτων απάνω στα μπεντένια. Σταμάτησε και μιλήσανε λίγα λεπτά. Ανάμεσα στ' άλλα του λέει:

- Ο Ελληνικός πληθυσμός, ξέρετε, έχει μίαν απορία.

- Τι είδους απορία;

- Ρωτιούνται οι Έλληνες, γιατί να προτιμούνται οι Τούρκοι τεχνίτες.

Ο Τσερμσάϊδ εσωπούσε. Ο πατέρας μου εσυνέχισε.

- Ο Ελληνικός πληθυσμός το σχολιάζει αυτό, χωρίς να βρίσκη εύλογη εξήγηση.

- Ο Ελληνικός πληθυσμός, λέει εκείνος, πρέπει να μάθη να μη σχολιάζη.

Το 'πε αυτό ο Τσερμσάϊδ τόσο αυστηρά μα σύγκαιρα με τόση λεπτότητα, ώστε ο Αλεξίου επάγωσε. Κι αποφάσισε να μην κάνη πια ρωτήματα.

Κάποτε στην καθημερινή τους συνεργασία ο Τσερμσάϊδ του γνωστοποίησε μυστικά, πως οι Δυνάμεις αποφάσισαν να παραδώσουνε σε λίγες μέρες, τα φορολογικά γραφεία στους Έλληνες κι αυτό θα 'τανε το πρώτο βήμα για την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων, που 'χε παραχωρήσει η Πύλη στα 1896.

Του παρήγγειλε λοιπόν να κάμη ένα κατάλογο Ελλήνων, που θα μπαίνανε και θα πιάνανε το Τελωνείο μόλις έφτανε η διαταγή, εξετάζοντας την οργάνωση που είχε ως τότε και διαλέγοντας τα πιο κατάλληλα πρόσωπα για την κάθε θέση.

Ο Αλεξίου κατάλαβε φυσικά πως αυτό θα εξώργιζε θανάσιμα τους Τούρκους εναντίον του. Μια κρατική υπηρεσία θα έπεφτε στα χέρια των Χριστιανών και οι Τούρκοι κουμμερκιάρηδες θα ριχνόντανε στο δρόμο. Δεν ήτανε μικρό πράμα!

Ο Αλεξίου τα ζύγισε καλά τα πράματα, μα δεν ετρόμαξε ούτε δίστασε για το ποιος ήταν ο σωστός δρόμος που έπρεπε να ακολουθήση. Ήξερε καλά πως η Κρήτη δεν θα σωζότανε χωρίς θυσίες από μέρος των παιδιών της. Του είχε πέσει αυτός ο δύσκολος ρόλος. Έπρεπε να τον βγάλει πέρα!

Πίστευε από την άλλη μεριά, πως, αφού μια φορά αποφασίστηκε ένα τέτοιο πράμα, εκείνοι που τ' αποφάσιζαν θα παίρνανε κι όλα τα μέτρα για την επιτυχία του και για την εξασφάλιση της ζωής των ανθρώπων, που ωρίζονταν για να κάμουνε τα πρώτα επικίνδυνα βήματα.

Σ' αυτό ο Αλεξίου δε δικαιώθηκε. Κι ενώ σε άλλα διαμερίσματα του νησιού, που τα κρατούσαν οι άλλες δυνάμεις, Γάλλοι, Ιταλοί και Ρώσσοι, γίνηκαν οι μεταρρυθμίσεις χωρίς ν' ανοίξη ρουθούνι, το κατακαημένο Ηράκλειο πλήρωσε πολύ ακριβά τη διστακτική και διπρόσωπη πολιτική των Εγγλέζων.

Ο πατέρας μου ωστόσο γύρεψε και μάζεψε τις χρειαζόμενες πληροφορίες. Έμαθε πόσες θέσεις ήσανε στο Τελωνείο και ποια προσόντα χρειαζόντανε για την κάθε μια.

Έβαλε λοιπόν στον κατάλογο τον Πέτρο Μαριδάκη για Ταμία, το Μανώλη Αλεξίου για ζυγιστή, το Γιώργο Βολονάκη για ελεγχτή, το γέρο Γιώργη Οικονομόπουλο για αποθηκάριο κι άλλους μερικούς, που δεν τους ξέρω.

Εκατάρτισε ολάκερο προσωπικό και πήγε τον κατάλογο στον Τσερμσάϊδ.

Ανάμεσα στ' άλλα ρωτάει ο πατέρας μου τον Τσερμσάϊδ, παραβαίνοντας το τάξιμό του, να μη βάζη ρωτή-

ξεκάνανε με μπιστόλια, μπαγιονέτες, μαχαίρια...»

Ο Στυλιανός Αλεξίου (1852-1921), διευθυντής του φορολογικού γραφείου, που βρέθηκε στο επίκεντρο των δραματικών γεγονότων και αρχικά θεωρήθηκε νεκρός. Η φωτογραφία ανήκει στη συλλογή του λογίου του Ηρακλείου, αρχαιολόγου και ομότιμου καθηγητή του Πανεπιστημίου Κρήτης κ. Στυλιανού Αλεξίου, τον οποίο και ευχαριστούμε για την παραχώρηση. Ο Λευτέρης ήταν ο πατέρας του και ο Στυλιανός ο παππούς του

ματα.

- Και δε μου λέτε, Συνταγματάρχα μου, τι θ' απογίνουν οι Τούρκοι υπάλληλοι;

Κι ο Τσερμσάϊδ γεμάτος πάλι ευγένεια μα κι αυστηρότητα του αποκρίνεται.

- Αφήσετε, παρακαλώ, αυτή την ερώτηση, να την κάμουν οι Τούρκοι υπάλληλοι.

Τσερμσάϊδ ανάμεσα σε δύο κόσμους

Τις ενέργειες των εγγλέζων τις εσκέπαζε στην αρχή απόλυτη μυστικότητα. Όμως σιγά-σιγά, όπως γίνεται πάντα σε παρόμοιες περιστάσεις, όλος ο κόσμος, Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι, μάθανε τα καθέκαστα με κάθε λεπτομέρεια και περιμένανε τη συνέχεια.

Ακούστηκε κείνες τις μέρες στους κύκλους των Χριστιανών, πως μια επιτροπή από προύχοντες Τούρκους είχε παρουσιαστή επίσημα πια στον Τσερμσάϊδ και του παραπονέθηκε για τις ενέργειές του, πέρα για πέρα αντίθετες προς τις προσδοκίες τους. Ο Τσερμσάϊδ τους άκουσε, λέει, ίσαμε που τελειώσανε, με προσοχή κι ύστερα τους εδήλωσε πως κι αυτός λυπάται για τα μέτρα που λαβαίνει, αλλά είναι απόφαση των Δυνάμεων και θα προχωρήση μάλιστα και περαπέρα.

Τους είπε όμως για παρηγοριά πως, σύμφωνα με την προσωπική του γνώμη, τα κυριαρχικά δικαιώματα του Σουλτάνου δεν πρόκειται να πειραχτούνε και πως οι Ρωμιοί στο Κουμμέρκι πάλι στ' όνομα του Σουλτάνου θα δουλεύουνε.

Τότε, λέει, οι Τούρκοι εσκίσανε τα ρούχα τους κι είπανε πως κανένας Τούρκος δε θα το παραδεχτή αυτό, να μπούνε στο Κουμμέρκι το Τούρκικο Ρωμιοί και να πεταχτούνε στο δρόμο οι Τούρκοι. Και για ό,τι γενή, αυτός μονάχα θα δώση λόγο μπροστά στο θεό και στους ανθρώπους.

Τότες αντίς ο Τσερμσάϊδ να τους μιλήση ορθά κοφτά και να τους πη, πως η διαταγή των ναυάρχων θα πάρη τέλος το δίχως άλλο και να κοιτάξουνε και να το πάρουν απόφαση και να κάμουνε τα πικρά γλυκά, αυτός τους εμίλησε, λέει, ήξεις-αφίξεις και τους έκαμε να πάρουν αέρα και να πιστέψουνε, πως όλα είναι φοβέρες, που δε θα πάρουνε ποτέ σάρκα.

Επήγανε και οι Έλληνες στον Τσερμσάϊδ, ύστερα από τους Τούρκους, κι εξακριβώσανε τι είχε πει στους Τούρκους με κάθε προσοχή.

Η κατάσταση ήτανε τότε αρκετά δύσκολη και βιαστική και δεν εκρατιόντανε πραχτικά για όσα ελεγόντανε σ' αυτές τις πραγματικά ιστορικές συναντήσεις. Θυμούμαι όμως καλά από τον πατέρα μου όλα τα καθέκαστα, γιατί κι ο ίδιος είχε πάρει μέρος στις κουβέντες και στην απόφαση να παρουσιαστούνε Χριστιανοί πρόκριτοι στον Τσερμσάϊδ.

Στην επιτροπή βρισκότανε κι ο Ζαχαρίας Θιακάκης, σπουδαία προσωπικότητα της εποχής, από τα πρώτα και τα πιο φανήσιμα θύματα της σφαγής.

- Το ελληνικό στοιχείο, (είπε πάνωκάτω η επιτροπή των Χριστιανών στον Τσερμσάϊδ), βρίσκεται σε μεγάλη ανησυχία τις τελευταίες μέρες, ύστερα από τις ελπίδες που είχε, με την επέμβαση των βρεττανικών στρατευμάτων, για ένα καλύτερο αύριο. Το ελληνικό στοιχείο του νησιού έχει υποφέρει πολλά κι έχει υποστή βαρειές θυσίες, για να εξασφαλίση υποφερτούς όρους ζωής. Πιστεύομε ακλόνητα, πως οι βρεττανικές κι οι άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις ήρθανε και βρίσκονται εδώ, για να μας συντράμουνε, να βγούμε απ' αυτή την κόλαση, όπου ζούμε. Ζητούμε λοιπόν να μας βεβαιώσετε, πως δε βρισκόμαστε σε πλάνη σχετικά με την πίστη μας αυτή σε σας.

Ο Τσερμσάϊδ μίλησε και στους Χριστιανούς χωρίς σταθερότητα, όπως και στους Τούρκους. Κι άμα ήτανε πια φανερό πως ο προορισμός της επιτροπής είχε τελειώσει ο Τσερμσάϊδ τους εχαιρέτησε όλους με χειραψία, σαν αληθινός τζέντλεμαν και τους αμόλυσε.

Οι Ρωμιοί του Κάστρου είχαν απ' όλη αυτή την κατάσταση απελπιστή κυριολεχτικά.

Η κρίσιμη μέρα σιμώνει

Την άλλη μέρα παράγγειλε ο Τσερμσάϊδ στον Αλεξίου και του έφερε όλο το νέο προσωπικό των Φορολογικών Γραφείων, για να το γνωρίση. Ο Τσερμσάϊδ τους κοίταξε έναν-ένα κι ύστερα τους μίλησε με λίγα λόγια, για τη δουλειά που είχανε μπροστά τους.

Δεν επολιτικολόγησε και δεν παρουσίασε τη Μεγάλη Βρετανία για ευεργέτισσα της Ελλάδας. Σα να επρόκειτο για το πιο φυσικό πράμα, ενώ στην πραγματικότητα έπαιρνε σάρκα μια συνταραχτική μεταβολή πάνω στην Κρήτη.

Δεν ήθελε με κανένα τρόπο να θεωρηθούν οι ενέργειές του σα φιλελληνικές κι αντιτουρκικές. Σ' αυτό η αγγλική πολιτική ορθωνότανε αντιμέτωπη στις διαθέσεις και στους σκοπούς τωνάλλων τριων δυνάμεων.

Στο μεταξύ οι Τούρκοι μάθαιναν αυτά που σχεδιάζονταν και μ' όλο που είχανε τις καθησυχαστικές διαβεβαιώσεις του Τσερμσάϊδ εβρισκόντανε σε μεγάλο αναβρασμό.

Η κατάληψη του χτηριού του Τελωνείου είχε οριστή για τις 25 Αυγούστου δηλαδή 6 Σεπτεμβρίου 1898. Ευτύς ύστερα θα γινόταν η εγκατάσταση των Χριστιανών υπαλλήλων και το διώξιμο των Τούρκων, αν είχανε την ανοησία να μη φύγουνε μόνοι τους.

Μα ποιος θα τα πετύχαινε όλα αυτά; Η απόκριση στο ρώτημα δεν ήτανε δύσκολη. Εκείνοι που είχαν αναλάβει την εφαρμογή των αποφάσεων των ναυάρχων. Ποιος άλλος;

Η φοβερή μέρα

Την ωρισμένη μέρα, Τρίτη, 25 Αυγούστου, το πρωί, κατέβηκε στο λιμάνι από τα παραπήγματα μια περίπολο. Αυτή θα 'πιανε το Τελωνείο! Τι τα 'χανε λοιπόν τόσα στρατέματα φερμένα στο Κάστρο; Γιατί δεν τα κατέβαζαν όλα στο λιμάνι; Γιατί δε φαινόταν ουτ' ένα πολεμικό στα νερά του Κάστρου; Δεν ήτανε κίνδυνος τρανός οι ασήμαντες αυτές δυνάμεις των δέκα είκοσι στρατιωτών, ν' ανοίξουνε την όρεξη των Τούρκων γι' αντίσταση;

Το τελωνειακό χτήρι βρέθηκε φυσικά σφιχτοκλειδωμένο.

Στο Ηράκλειο βρισκότανε κείνες τις μέρες ο γενικός πρόξενος της Μεγάλης Βρεττανίας στα Χανιά Αλφρέδος Μπιλλιότης. Κατέβηκε κι αυτός στο λιμάνι, για να παραβρεθή στο πιάσιμο των φορολογικών γραφείων. Εχτός από το ιταλότροπο όνομά του ο Μπιλιότης ήτανε μαυριδερός σα μιγάδας, με χείλια χοντρά που βγαίναν έξω, με μάτια και μαλλιά πίσσα, με δόντια μαργαριτάρι και με βλογιοκομμένο πρόσωπο. Ήταν από κείνα τα επικίνδυνα μπουλντώγκ της αυτοκρατορίας. Στην Κρήτη βρισκόταν από το 1891 κι είχε παίξει αρκειά σημαντικό ρόλο στις ανωμαλίες του νησιού από το 1895.

Γύρω από την κλειδωμένη πόρτα του Τελωνείου στέκανε και καμπόσοι Τούρκοι και παρακολουθούσανε το γιόμενα, χαζεύοντας και κάνοντας τον αδιάφορο.

Τους ρώτησε ο Μπιλλιότης, που μιλούσε τα ρωμέικα σα Ρωμιός, ποιος έχει τα κλειδιά. Οι Τούρκοι εκοίταξαν ο ένας τον άλλο κι απόκριση δεν έδιναν.

Η περιοχή του λιμανιού, όπου και το χτήρι του Τελωνείου, χωριζόνταν από την Πολιτεία με το τείχος το βενετσιάνικο, που έζωνε ακόμη όλη την Πολιτεία, και για να κατέβη κανένας στη θάλασσα, έπρεπε να περάση από την Πόρτα του Λιμανιού.

Η Πόρτα το Λιμανιού, όπως κι οι άλλες τρεις Πόρτες του Κάστρου, κλειούντανε κάθε βράδυ κι ανοιγόντανε κάθεπρωί από πυλωρούς Τούρκους, χεροδύναμους κι ασκημένους.

Μόλις έβγαινες από την πόρτα στο λιμάνι, στη ρίζα του μεγάλου μώλου, που φέρνει στον Κούλε, οι Τούρκοι είχανε στήσει επάνω στη θάλασσα και σε πασάλους μιαν εξέδρα αρκετά ευρύχωρη. Εκεί στις κάψες του καλοκαιριού, μα και στις λιακάδες του χειμώνα, κάθιζε ο κόσμος κι έπαιρνε τον καφέ του, μόλη την ανατολίτικη άνεση, ή κάπνιζε το ναργιλέ του, ενώ κάτωθε επάφλαζε υπόκωφα η ανειρήνευτη και μέσα στο λιμάνι Κρητική θάλασσα.

Εκεί, στην εξέδρα την ξύλινη, καθόταν ο Αλεξίου με τους άλλους νεοδιωρισμένους υπαλλήλους του Φορολογικού Γραφείου και περίμενε ν' ανοίξουν το Τελωνείο και να πάη ν' αρχίση τη δουλειά.

Πέρασαν ώρες χωρίς η υπόθεση να προχωρήση. Το Τελωνείο ήτανε πάντα κλειστό και μια φαινομενική μπονάτσα σκέπαζε, έκρυβε την καταιγίδα που σε λίγο θα ξέσπαζε.

Κοντά μεσημέρι ο Συνταγματάρχης Read (εμείς θα τον γράφωμε Ρηδ), συνωδεμένος από τον υπασπιστή του λοχαγό Folding (Φόλδιγκ) κατέβηκε στο Τελωνείο.

Σαν είδε ο Ρηδ το Τελωνείο κλειστό κι άκουσε πως εζητήθηκαν τα κλειδιά πολλές φορές μα δε βρέθηκε κανένας να τα δώση, διάταξε να φρουρήται αυστηρά το Τελενείο από τη μικρή στρατιωτική δύναμη που είχε κατέβει από τα παραπήγματα και παίρνοντας τον Αλεξίου για διερμηνέα και μαζί με το λοχαγό Φόλδιγκ πέρασε πάλι την Πόρτα του λιμανιού και πήρανε κι οι τρεις τον ανήφορο για του Πασά την Πόρτα, δηλαδή την παλιά κατεδαφισμένη τώρα Νομαρχία.

Ο ανηφορικός δρόμος του λιμανιού, η σημερινή οδός Μαρτύρων, καθώς ωνοματίστηκε πιο ύστερα, με αφορμή τα γεγονότα της μέρας που ιστορούμε, είναι ως διακόσια μέτρα. Εκεί που ξεκινάει το ίσιωμα, δεξιά, βρισκότανε του Πασά η Πόρτα. Οι Τούρκοι την πλατεία τούτη, που έχει σχήμα μακρουλό, την έλεγαν Αμπάρ Αλτί, γιατί από τον καιρό της Βενετιάς εκεί βρισκόντανε οι κρατικές αποθήκες.

Το Διοικητήριο ήταν ένα μεγαλόπρεπο χτήρι, με κήπο βορινά, γυροτοιχισμένο σα φρούριο.

Η ώρα ήτανε κοντά μεσημέρι, καθώς είπαμε. Ο Πασάς εβρισκόταν ακόμα στο γραφείο του. Οι τρεις επισκέφτες αναγγέλθηκανε και γίναν ευτύς δεχτοί. Ο Πασάς άρχισε τις συνηθισμένες φιλοφρονήσεις, καλνώντας τους να καθίσουνε.

- Δεν υπάρχει καιρός, λέει ο Συνταγματάρχης Ρηδ, χωρίς να καθίση. Έχομε διαταγή να καταλάβωμε σήμερα το Φορολογικό Γραφείο. Σας καλούμε να το ανοίξετε το ταχύτερο.

- Εγώ, λέει ο Πασάς, δεν έχω διαταγή να το παραδώσω. Πως να κάμω;

- Θ' αναγκαστούμε να το ανοίξουμε σπάζοντάς το!

-Πεκεΐ, εφέντη μου! Να το σπάσετε, σαν έχετε τέτοια όρεξη!

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

Εφύγανε βιαστικά κι οι τρεις από του Πασά και τραβήξανε προς το λιμάνι. Μπροστά στου Λιμανιού την Πόρτα, δίνει ο Ρήδ προσταγή στον Αλεξίου, να πάρη στις δυό η ώρα τους δυό ανώτερους υπάλληλους του Φορολογικού Γραφείου, δηλαδή το Γιώργη Βολονάκη και τον Πέτρο Μαριδάκη, και ν' ανεβούνε στο εγγλέζικο στρατόπεδο, πέρα, στα νοτικά μπεντένια. Από κει θα παίρνανε στρατιωτική δύναμη και, μ' επικεφαλής τον ίδιο το Συνταγματάρχη Ρήδ, θα πηγαίνανε να διαρρήξουνε και να πιάσουνε το Φορολογικό Γραφείο.

Ο Ρήδ έφυγε προς το στρατόπεδο, αφήνοντας επί τόπου το λοχαγό Φόλδιγκ και δυό περίπολες, τη μια για να φυλά το κλειστό Φορολογικό Γραφείο, την άλλη για να φρουρή την πύλη του λιμανιού. Η πύλη είχε μια πόρτα προς το μέρος της πολιτείας και μια άλλη προς το λιμάνι. Η περίπολο τούτη μοιράστηκε σε δυό μικρότερα τμήματα.

Κείνη τη στιγμή τα πράματα εφαίνονταν εξαιρετικά ήσυχα. Η πολιτεία κοιμώτανε μέσα στον ανυπόφορο μεσημεριάτικο καύσωνα. Τίποτα δεν έδειχνε, πως η ισορροπία τούτη θα ταρασότανε τόσο γρήγορα, όσο έγινε, και θα γινόντανε τα πάντα άνω-κάτω.

Αρχίσανε να δαλύνωνται οι ανησυχίες του Αλεξίου. Όπως μας διηγόταν ύστερα, τέτοια ήταν η ησυχία, ώστε αποφάσισε κι ήρθε στο χαρτοπωλείο του μ' ένα τελωνοφύλακα και πήρε διάφορα χαρτικά, κοντυλοφόρους, μελάνια για τα γραφεία. Η δουλειά θ' άρχιζε τ' απόγευμα πια.

Στο μεταξύ κατέβηκε άλλη μια περίπολο από βρεττανούς στρατιώτες, μ' ένα υπαξιωματικό, και δυνάμωσε τη φρούρηση της πύλης και του Τελωνείου. Δεν άφηναν κανένα να κατεβή στο λιμάνι, μα δεν εμπόδιζαν όσους βρίσκονταν εκεί, να φεύγουνε και να μπαίνουνε στην πολιτεία. Έτσι σιγάσιγά ως τη μια μετά το μεσημέρι ξεκαθαρίστηκε η περιοχή του λιμανιού κι εμείνανε μόνο όσοι είχανε εκεί κάτι να κάνουνε. Κανένας Τούρκος δε φαινότανε πουθενά.

Σκορπίσαν οι υπάλληλοι για τα σπίτια τους, να φάνε και να πάρουνε τον απομεσημεριάτικο. Ο Αλεξίου κάθισε να φάη με τους άλλους. Απάνω στο φαΐ τον ζήτησε κάποιος Τούρκος, γνώριμός του. Σαν εμείνανε μόνοι οι δυό τους, ο Τούρκος του λέει:

- Μην πας τ' απόγεμα κάτω, Στελιανάκη. Οι Τούρκοι δε θα τ' αφήσουνε το Κουμμέρκι στους Ρωμιούς για όλο τον κόσμο! Κατέχω κι είσαι του θεού άνθρωπος κι είναι κρίμας να χαθής! Και τα 'χουν όλοι μαθές μαζί σου.

- Τα 'χουνε μαζί μου; Μα δεν το πήρανε χαμπάρι ακόμη, πως επά τώρα κυβερνά ο Εγγλέζος; Ό,τι κάνει αυτός, είναι θέλημα όλης της Ευρώπης, καλότυχε, και το καλύτερό τους είναι να κατατάξουνε.

- Εγώ ήκαμα το χρέος μου, Στελιανάκη. Εσύ πάλι κάμε όπως θες. Μαγάρι να μη μετανιώσης.

Ή ο Τούρκος αυτός δεν ήξερε τα σχέδια των ομοεθνών του για γενικό αρμπεντέ και ξεκάμωμα των χριστιανών του Κάστρου, ή το ξεκάμωμα γίνηκε ύστερα από ξαφνικό ξέσπασμα οργής, άμα οι Εγγλέζοι εκλείσαν τις πόρτες κι απομονώσανε το λιμάνι κρατώντας το δυνατά.

Στις δυό η ώρα, κατά την εντολή του Ρηδ, ο Αλεξίου με το Γιώργη Βολονάκη και τον Πέτρο Μαριδάκη ήρθανε στα εγγλέζικα παραπήγματα. Ο Ρήδ και μερικοί άντρες τους περιμένανε κι ευτύς ξεκίνησαν όλοι μαζί τρέχοντας για το λιμάνι, με σκοπό να σπάσουν άμεσα την είσοδο του Τελωνείου και να πιάσουνε το χτίρι.

Οι Άγγλοι, βάζοντας σ' αυτή την περίσταση τους χριστιανούς να παίξουνε τον κύριο ρόλο, είχανε το σκοπό τους. Θέλανε, και την ύστατη τούτη στιγμή, να λιγοστέψουνε την εντύπωση, από την επέμβασή τους, χωρίς να ξετάζουν, αν αυτό θα 'δινε αέρα στους Τούρκους, για να ξεκινήσουνε το απαίσιο έργο τους.

Δεν πιστεύω πως οι Εγγλέζοι προκαλέσανε θεληματικά τις ταραχές. Άμα θυμηθούμε όμως πως σ' ολόκληρη την άλλη Κρήτη (όπως ανάφερα και πιο πάνω), οι μεταρρύθμισες μπήκανε σ' εφαρμογή χωρίς καμμιά διαμαρτυρία από μέρος των Τουρκοκρητικών, δε μπορούμε παρά να παραδεχτούμε για τους Εγγλέζους, πως χωρίς να το θέλουν, εδώσανε με την ταχτική τους καιρό στους Τουρκοκρητικούς φανατικούς.

Θα δημοσιέψομε άλλωστε παρακάτω το ιστορικό έγγραφο, που σύνταξε ο μεγάλος μας Ιωάννης Κ. Σφακιανάκης την επαύριο των ταραχών και το έστειλε από τη Χαλέπα σαν πρόεδρος του εκτελεστικού που ήτανε, στους ναυάρχους. Το θαυμαστό τούτο ντοκουμέντο δίνει όλη την εικόνα για την προπαρασκευή και τη συμπλήρωση της καταστροφής.

Η καταστροφή

Μόλις είχανε φτάσει οι Χριστιανοί υπάλληλοι, ο Ρηδ κι οι λίγοι στρατιώτες στην πόρτα του Τελωνείου, κι άρχισαν να δουλεύουνε για τη διάρρηξη της πόρτας, (η ώρα θα 'τανε δυό μιση ως τρεις τ' απόγεμα), μέσα από την πολιτεία ακούστηκε χλαλοή. Πλήθος πολύ κατέβαινε προς το λιμάνι. Δεν πρόφτασαν οι άνθρωποι καλά-καλά να καταλάβουνε τι γίνεται κι ακουστήκανε πυροβολισμοί.

Ο Ρήδ, διηγείται ο πατέρας μου, εχλόμιασε αλαφρά κι έβαλε το χέρι στο περίστροφο, που είχε στη μέση του. Ύστερα, με τρομερή φωνή, άρχισε από κει κάτω να δίνη διαταγή στη δύναμη που φρορούσε την πύλη, να την κλείσουνε με κάθε θυσία. Ο πατέρας μου μας έλεγε πολλές φορές, πως τέτοια φωνή δεν άκουσε ποτές από ανθρώπου στόμα.

Μα η πύλη δεν ήταν εύκολο να κλειστή. Οι Τούρκοι πυλωροί είχανε φύγει.

Ο όχλος των από προμελέτη έτοιμων για το γιουρούσι Τουρκοκρητικών, οι χριστιανομάχοι Αμπαδιώτες και οι άλλοι φανατισμένοι κι εξαγριωμένοι Μουσουλμάνοι του Κάστρου, όλο και σιμώνανε στου Λιμανιού την Πόρτα, για να ξεχυθούνε στην περιοχή του λιμανιού, γκαρδιώνοντας ο ένας τον άλλο με κραυγές της τρέλλας. Ζητούσανε, περνώντας στο λιμάνι, να σκοτώσουνε τους Χριστιανούς υπαλλήλους, με τον Αλεξίου πρώτο-πρώτο, και να εμποδίσουνε την παραπέρα εφαρμογή της απόφασης των Ευρωπαίων.

Με υπεράνθρωπη προσπάθεια των λίγων Εγγλέζων, που φύλαγαν την πύλη και με την προσωπική επέμβαση του ηρωικού λοχαγού Φόλδιγκ, (που ήτανε γραφτό λίγο πιο ύστερα να πέση για τη λευτεριά μας), κατωρθώθηκε να κλειστή η νοτική πόρτα της πύλης, αυτή που κοίταζε προς την πολιτεία και ν' αμπαρωθή. Μόνο με κανόνι θα μπορούσε πια ν' ανοίξη η βενετσιάνικη σιδερόπορτα.

Πριν όμως κατορθωθή το κλείσιμο κι αμπάρωμα της πόρτας κι ενώ οι Τούρκοι την έσπρωχναν από μέσα κι οι Εγγλέζοι απ' έξω μ' όλη τη δύναμη, κάποιος Τουρκοκρητικός πρόφτασε και μαχαίρωσε έναν Άγγλο στρατιώτη. Οι Άγγλοι πυροβόλησαν ευτύς και σκοτώσανε το φονιά, παρατώντας για μια στιγμή τον αγώνα για το κλείσιμο της πόρτας.

Αυτό το πρώτο αίμα έδωσε πια το σύνθημα, για να ριχτούν οι Τούρκοι με μανία στο γενικό ξεπάστρεμα κάθε Χριστιανού και κάθε Εγγλέζου, που βλέπανε μπροστά τους. Και δεν πρέπει να ξεχνάμε, πως όλοι οι Χριστιανοί που βρεθήκανε σ' αυτή την περίσταση στο Κάστρο, ήσαν άμαχοι άνθρωποι, άοπλοι κι ανυποψίαστοι, αφημένοι στη διάκριση αντιπάλων, τυφλωμένων από φανατισμό κι έτοιμων για τις πιο φρικαλέες ωμότητες, έξω από την περιοχή του λιμανιού, που προστάτευαν οι Βρεττανοί.

Αρχίσανε λοιπόν να φωνάζουν οι Τούρκοι και να γκαρδιώνη ο ένας τον άλλο στο απαίσιο έργο της καταστροφής, που εβάζανε μπροστά. Οι άοπλοι Χριστιανοί υπάλληλοι ακούγανε καθαρά τις κραυγές τους από μέσα από το Τελωνείο, που το 'χαν ανοίξει στο μεταξύ, κείνοι που 'χανε πάρει τη διαταγή.

- Απάνω ντως, μωρέ! Κραυγάζανε με γουρλωμένα μάτια. Ίντα τσοι θωρούμ' ακόμη; Φωθιά και μαχαίρι τω γκιαούρηδω! Για το ντοβλέτι, μωρέ! Φωθιά και μαχαίρι!

Τα πράματα είχανε σκουρήνει ξαφνικά κι οι Χριστιανοί κατάλαβαν ευτύς, πως έπρεπε να γνοιαστούνε για τη σωτηρία τους.

Ο νεαρός Πέτρος Μαριδάκης, σίμωσε τον πατέρα μου και τον ρώτησε:

- Και τώρα; Τι θα γενούμε τώρα;

Ο πατέρας μου, μ' όλη τη φρίκη της στιγμής, μπόρεσε να δώση απόκριση ψύχραιμη και θαρραλέα·

- Ό,τι γενή ο κόσμος όλος, Πετράκη, θα γενούμε και μεις. Μη χάνετε τα θάρρη σας!

Στο μεταξύ γέμισε ο αέρας μυρωδιά από καπνούς και σε λίγο όλο το λιμάνι κατασκεπάστηκε από πυκνά σύννεφα μαύρου καπνού. Οι Τούρκοι, με τενεκέδες πετρέλαιο στα χέρια, που τους έπαιρναν από τα χριστιάνικα μαγαζιά του Βεζίρ-Τσαρσιού, αφού τα σπούσανε, καταβρέχανε τις πόρτες των μαγαζιών και των σπιτιών, από το λιμάνι ίσαμε του Πασά την πόρτα, δεξιά κι αριστερά και τους έδιναν φωτιά. Στο δρόμο αυτό, κι αν ακόμα είχε τούρκικα ακίνητα, ήσανε πολύ λίγα. Όλα τ' άλλα ήσανε ιδιοχτησίες και επιχείρησες Χριστιανών.

Στις άλλες γειτονιές, όπου υπάρχανε πολλά ακίνητα τούρκικα, μαγαζιά και σπίτια, οι κακούργοι δεν έβαζαν φωτιά. Περιωριζόντανε μονάχα να διαγουμίζουνε τα κινητά των Χριστιανών.

Πολλά από τα μαγαζιά και τα σπίτια της Οδού Μαρτύρων, (του Βεζίρ Τσαρσιού, καθώς τον ελέγανε τότες το δρόμο), ήσανε γεμάτα άοπλους ανθρώπους, που πασκίζανε να κρυφτούνε κει μέσα και ν' αποφύγουνε τον κίνδυνο του σφαγμού. Τώρα, μπροστά στον άλλο κίνδυνο, να πλαντάξουν από τους καπνούς και να καούνε ζωντανοί, ξαμπαρώνανε τις πόρτες τους και ριχνόντανε στο δρόμο εξάλλοι. Οι Τούρκοι, που καραδοκούσανε σ' όλο το μάκρος του δρόμου, τους χτυπούσανε χωρίς λύπηση και τους ξεκάνανε με μπιστόλια, τουφέκια, μπαγιονέτες, μαχαίρια. Οι Χριστιανοί ήσαν άοπλοι καθώς ανάφερα πολλές φορές.

Πολλά σπίτια βρισκόντανε χτισμένα πάνω στο μπεντένι που χώριζε την περιοχή του λιμανιού από την πολιτεία. Τα σπίτια αυτά είχανε τη μπασιά τους από το μέρος της πολιτείας και συχνά είχανε παραθυράκια που κοιτάζανε στο λιμάνι. Απ' αυτά τα παραθυράκια πολλοί γκρεμιζόντανε και πέφτανε στο λιμάνι κι άλλοι απ' αυτούς σκοτώνονταν, άλλοι σπούσανε τα κόκκαλά τους και λίγοι γλυτώνανε. Γιατί, η περιοχή του λιμανιού, ενώ φαινότανε στην αρχή, πως θα ήταν η πιο επικίνδυνη, ύστερα από το κλείσιμο της πύλης, έμεινε για λίγο διάστημα ασφαλισμένη και ήσυχη.

Όμως τα προς το λιμάνι παραθυράκια των σπιτιών του τείχους ετύχαινε συχνά να είναι σιδεροφραγμένα. Οι άνθρωποι τότε χάνανε την ελπίδα του να γκρεμιστούνε στο λιμάνι κι ακολουθούσανε την τύχη των άλλων, που μένανε μακριά από το λιμάνι. Είτε δηλαδή τους έφτανε η φωτιά και τους έκαιγε, είτε, αφού κάνανε γιουρούσι, πέφτανε στα χέρια των εξαγριωμένων οχτρών.

Σ' ένα από αυτά τα σπίτια του τείχους με παράθυρο προς το λιμάνι, κατοικούσε ένας αδερφός του πατέρα μου, ο Γιωργάκης. Δεν είχε κουνήση από το Ηράκλειο σ' όλο τον καιρό της δικής μας προσφυγιάς. Ήταν επόπτης των φάρων, που ήταν εκχωρημένοι από την Τουρκία στη γαλλική κυβέρνηση κι απολάβαινε κάποια προστασία. Είχε περιοριστή μονάχα, ν' αφήση το σπίτι του στον Αραστά, και να κατέβη κι αυτός με τους άλλους Χριστιανούς και να κατοικήση κοντά στο λιμάνι. Έμενε εκεί κάτω με την εξαδέρφη του Μαργιόρα, που ήτανε βαρεμένη, με τον άντρα της Γιώργη Χατζάκη, που ήτανε φύλακας του φάρου, και με τα δυό ανήλικα παιδιά τους την Ελένη και το Μάρκο.

Άμα έπιασε το σπίτι φωτιά που προχωρούσε γλήγορα από τη μπασιά στο Βεζίρ-Τσαρσί προς το εσωτερικό, ο μπάρμπας μου οικονόμησε βιαστικά μια βουρλιά, που βρέθηκε τυχαία στο σπίτι, και στάθηκε στο παραθυράκι, μέσα στους καπνούς και στις φλόγες και τους εκατέβασε όλους έναν έναν στο λιμάνι, αρχίζοντας από τα παιδιά. Σα μείνανε μάλιστα οι δυό άντρες τελευταίοι, ο μπάρμπας μου αρνήθηκε να κατεβή πρώτος, λέγοντας πως αυτός είναι εργένης, ενώ ο Χατζάκης είχε γυναίκα και παιδιά.

Αλλά η βουρλιά έσπασε κι ο Χατζάκης γκρεμίστηκε κάτω, παίρνοντας και μια εγγλέζικη σφαίρα στο μερί, γιατί οι Εγγλέζοι τον πήρανε κατά λάθος, για Τουρκοκρητικό, που πάσκιζε να κατεβή στο λιμάνι. Πως ήταν η σφαίρα εγγλέζικη, το ξεκαθάρισε ο Εγγλέζος γιατρός που του έκαμε επίδεσμο σα βγήκαν όλοι οι πληγωμένοι στο Τυρκουάζ. Αλλά αυτά παρακάτω.

Στο μεταξύ γκρεμίστηκε κι ο θείος μου κι έσπασαν και τα δυό του πόδια από τα μεριά. Έμεινε πια εκεί κάτω, καρφωμένος κι ασάλευτος στις πλάκες της προκυμαίας. Ο Χατζάκης κι η φαμίλια του χωρίς την Ελένη, ήρθανε και μπήκανε σε μια παραθύρα του μώλου.

Από το παραθυράκι του σπιτιού τους άρχισαν ευτύς ύστερα να βγαίνουνε καπνοί και φλόγες.

Κάποτε οι κρυμμένοι μέσα στο χτήρι του Τελωνείου Χριστιανοί υπάλληλοι και μέσα σ' αυτούς κι η Ελενίτσα Χατζάκη, που είχε τρέξει εκεί κάτω μόλις την κατέβασε ο θείος μου με τη βουρλιά, ακούσανε κοντινούς πυροβολισμούς από ψηλά.

Οι Τούρκοι, άμα είδανε πως οι Εγγλέζοι τους είχαν αποκλεισμένους από το λιμάνι, στείλανε καμπόσους καλούς παιγνιώτες, να πιάσουνε τα τούρκικα σπίτια που βρισκόντανε στη συνοικία του Λάκκου (σ."Π" δεν σχετίζεται με τη γνωστή, σήμερα, περιοχή του Λάκκου, στο Υγειονομικό) στο σημερινό Λαβύρινθο, στην ανατολική μεριά του λιμανιού και που τα παράθυρά τους εχτυπούσαν ίσα-ίσα πάνω στο λιμάνι από ύψος δεκαπέντε ως είκοσι μέτρα.

Ξαφνικά λοιπόν αρχίσαν από κει πάνω πυκνά πυρά ενάντια στους Βρεττανούς που φύλαγαν το Τελωνείο και σ' όποιον άλλον έβλεπαν. Χτυπήθηκαν τότε μερικοί Βρεττανοί προτού προφτάσουνε να προκαλυφτούνε.

Οι Τούρκοι δεν ήταν εύκολο να περάσουνε στην περιοχή του λιμανιού, μα δεν ήτανε κι αδύνατο να βρούνε ή ν' ανοίξουνε τελικά κάποιο πέρασμα προς αυτήν. Είχανε κάθε λόγο να γυρέψουνε να το πετύχουν αυτό και για να πάρουν εκδίκηση από τους Χριστιανούς υπαλλήλους και για να σώσουνε το γόητρό τους, που το 'χανε χάσει με το κλείσιμο της πύλης από μια χούφτα εγγλεζάκια "δυών παραδώ!".

Αποφάσισε λοιπόν ο Αλεξίου, προβλέποντας αυτό το ενδεχόμενο, να πάρη και τους άλλους Χριστιανούς και με μια τολμηρή προσπάθεια, να πασκίσουν όλοι μαζί να τρέξουνε στο δυτικό λιμενοβραχίονα, δηλαδή στο μώλο του Μεγάλου Κούλε, και να γυρέψουν άσυλο σε κανένα από τα καράβια που ναυλοχούσαν εκεί, αν κατωθρώνανε να φτάσουν ζωντανοί. Το σχέδιο τούτο γινότανε όσο περνούσε η ώρα και πιο επιβεβλημένο, γιατί στα παράθυρα του Λάκκου όλο και πληθαίναν οι Τούρκοι σκοπευτές και οι σφαίρες τους όλο και σπιθίζανε πυκνότερες απάνω στις πλάκες της προκυμαίας. Σε λίγο δε θα μπορούσανε καθόλου να ξεμυτίσουνε.

Για να γίνη αυτό, έπρεπε να διανυθή πρώτα η απόσταση από το Τελωνείο ίσαμε την πύλη κι ύστερα να περάσουνε στο μώλο και να βρουν άσυλο σε καράβια με σημαίες ξένες, που ίσως

να μην τα χτυπούσαν οι Τούρκοι.

Όλα δύσκολα κι αμφίβολα. Μα μήπως είχανε και την ευκολία να διαλέξουν;

Η έχταση τούτη καθώς ήσαν ανοιχτή απ' άκρη σ' άκρη, χτυπιότανε σκληρά κι ακατάπαυτα από τους κρυμμένους εκεί ψηλά καλούς Τουρκοκρητικούς παιγνιώτες.

Μερικοί από τους συγκεντρωμένους στο Τελωνείο Χριστιανούς δε θέλανε ν' ακολουθήσουνε σ' αυτό το τόλμημα. Άρχισε λοιπόν ζωηρή συζήτηση. Ο Αλεξίου έβαλε τέρμα στα περιττά λόγια και κάλεσε όποιον θέλει ν' ακολουθήση. Θα προχωρούσαν αραιωμένοι και θα τρέχανε όσο καθένας μπορούσε πιο γρήγορα. Η στιγμή ήτανε εξαιρετικά κρίσιμη. Έκαμαν όλοι το σταυρό τουςκαι ριχτήκανε στο τρέξιμο.

Ο πατέρας, όπως μας έλεγε, είδε τότε καλά τον αδερφό του, ξαπλωμένο στις πλάκες της προκυμαίας, με κλειστά τα μάτια, κάτω από το παραθυράκι του σπιτού του, καθώς και μερικούς άλλους σκοτωμένους και λαβωμένους, που εκοίτονταν εκεί, ενώ οι Τούρκικες σφαίρες εσπιθίζανε γύρω τους.

Στην κλεισμένη πύλη μπροστά εμέτρησε και μερικά πτώματα Εγγλέζων. Είδε ακόμα τον Αντώνη Βέκιο νεκρό, το λαϊκό μουσικό, που μαζί με τον πάππο μου από τη μητέρα Χαρίδημο Ζαχαριάδη αποτελούσανε κάποτε την ξακουστή ορχήστρα του τόπου μας, "τα Καλά Παιγνίδια". Για το Βέκιο έχει ακουστή πως ήτανε το πρώτο χριστιανικό ελληνικό θύμα της σφαγής.

Στην πρώτη παραθύρα του μώλου αριστερά, είχε καταφύγη η φαμίλλια του Γιώργου Χατζάκη. Ο Αλεξίου έγνεψε στη Μαργιόρα να πάρη τα παιδιά και ν' ακολουθήση.

- Πουθενά δεν πάμε, φώναξε κλαμένη, αν δεν πάρωμε μαζί και τον αδερφό σου. Ας χαθούμε. Κι αυτός για μας εχάθηκε.

Κι έκλαιγε η Μαργιόρα με γοερούς λυγμούς.

Ο Αλεξίου εμπήκε πρώτος στο μώλο τρέχοντας. Τον ακολουθούσαν οι άλλοι. Επροχωρήσανε χωρίς κακοτυχιά ως εκεί που 'σαν αγκυροβολημένα τα κάθε λογής μικρά και μεγάλα πλεούμενα ενώ, οι σφαίρες επέφτανε βροχή.

Μέσα σ' αυτά τα πλοία ήτανε κι ένα μικρό εγγλέζικο βοηθητικό του στόλου, η υδροφόρος Turquoise που ο κόσμος την έλεγε το Νερουλάδικο. Προορισμός του νερουλάδικου ήτανε να παίρνη θάλασσα και να κάνη πιώσιμο νερό, για τα εγγλέζικα στρατέματα, γιατί το νερό του Κάστρου δεν το κρίνανε οι γιατροί τους καλό.

Τα τοιχιά του νερουλάδικου ήσανε σιδερένια και δεν είχανε φόβο να τρυπηθούν από τις σφαίρες των Τούρκικων τουφεκιών.

Αλλά πώς να περάσουνε τώρα μέσα στο πλοίο; Η πρύμη θα 'τανε το πολύ δυό μέτρα μακριά από το μώλο. Μικρή απόσταση, μα αρκετή, ώστε να μη μπορή κανένας να πηδήξη μέσα.

Μέσα στη γενική αγωνία και στις φωνές των δυστυχισμένων αυτών, για να τους ρίξουν από μέσα κανένα μαδέρι, παρουσιάστηκε ένα παιδί ως δεκατεσσάρων δεκαπέντε χρονών απάνω στο κατάστρωμα. Τ' όνομά του Μανώλης Σφακιανάκης. Το ηρωικό τούτο παιδί μέσα σε πυκνές σφαίρες, που μια απ' αυτές του ξέγδαρε ξέφορτσα και τον αστράγαλο, τους έρριξε με πολύ κόπο ένα μαδέρι κι ανέβηκαν όλοι βιαστικά και βρήκαν άσυλο μέσα στο σιδερένιο κουφάρι του Τυρκουάζ.

Το καημένο το παιδί ήτανε γραμμένο του να πεθάνη είκοσι χρονών και να πληγώση με το θάνατό του μάνα χήρα, που το 'χε μονάκριβο.

Ο γερο Οικονομόπουλος μόλις ανέβηκαν όλοι στο καράβι, έπιασε να τραβήξη το μαδέρι.

- Γιατί το τραβάς; ρωτάει κάποιος.

- Για να μην έρθουν απάνω οι Τούρκοι και μας σφάξουνε.

- Είναι όμως ενδεχόμενο, να 'ρθούνε Ρωμιοί σαν και μας και να βρούνε δω πάνω καταφύγιο.

Και το μαδέρι έμεινε στη θέση του κι ως τα ξημερώματα της Τετάρτης καταφτάνανε πραγματικά δικοί μας κρυμμένοι εδώ και κει και βρίσκαν άσυλο στο Τυρκουάζ, σα μαθεύτηκε πως οι Εγγλέζοι καλοδέχονται τους κακοτυχεμένους δικούς μας.

Οι Εγγλέζοι πραγματικά που αποτελούσανε το πλήρωμα του Τυρκουάζ, όχι μονάχα δέχτηκαν τους Έλληνες που καταφύγανε στο καράβι τους, αλλά και τους περιποιήθηκαν όσο μπορούσανε. Κι όταν αργότερα αρχίσανε να φέρνουνε σε φορεία και τους πληγωμένους απάνω στο Τυρκουάζ, οι Βρεττανοί καλέσανε το γιατρού τους και τους έκαμε επιδέσμους και τους έδωσε φάρμακα κι ό,τι άλλο χρειαζόντανε.

Όσο έφεγγε το φως της μέρας, οι Χριστιανοί που βρισκόντανε πάνω στο Τυρκουάζ, κρυβόντανε και δε βγαίνανε καθόλου από τ' αμπάρι κι από τα χαμηλά του καραβιού.

Κάθε φορά που από κει κάτω ακουγότανε σάλαγο στο κατάστρωμα και καινούργιοι πρόσφυγοι ερχόντανε απάνω με βιάση, μερικοί φοβιτσιάρηδες φωνάζανε και ξορκίζανε τους ανθρώπους του καραβιού, να τραβήξουνε πια τη σκάλα!

Θαρρούσανε πως κάθε φορά οι καινουργιοερχωμένοι ήσανε Τούρκοι σφάχτες και φτάνανε για να τους αποτελειώσουνε.

Νύχτα πια και στρατιώτες Βρεττανοί βαρθήκανε να φέρνουνε στο νερουλάδικο όσους λαβωμένους Χριστιανούς εβρίσκανε δω και κει. Τότε κουβάλησαν και το θείο μου Γιωργάκη Αλεξίου. Το φορείο το τ' ακολουθήσανε κι οι άνθρωποι του, που ως εκείνη τη στιγμή δεν το κούνησαν από κει που τους είδαμε. Ο Γιώργης Χατζάκης του πήγαινε κάθε τόσο νερό σ' ένα κάρτο, που το έπαιρνε από το καφενείο της εξέδρας. Και περιμένανε την ώρα, που θα σώζονταν όλοι μαζί, με τον ξαπλωμένο στο πλακάδο της προκυμαίας κι άφωνο προστάτη και σωτήρα τους.

Τότε μεταφέρθηκε στο Τυρκουάζ κι ο Περικλής Βαλιάδης, που κι αυτός είχε πέσει στο λιμάνι από το παραθυράκι του σπιτιού του, χτισμένου πάνω στο μπεντένι, όπως και ο μπάρμπας μου, κι είχε σπάσει το πόδι του. Μεταφερθήκανε κι άλλοι πολλοί τραυματίες, που πιάσαν ολόκληρη τη σάλα του Τυρκουάζ. Ο γιατρός τους ξέταζε όλους με ενδιαφέρον και με συμπόνια. Ξεκαθάριζε ποιοι είχανε τραύματα εγγλέζικων όπλων και ποιοί όχι. Έδωσε στον κάθε τραυματία κι από μιά μάλλινη κουβέρτα σα δώρο.

Φωνές και κακό βασιλεύανε μέσα στη σάλα του Τυρκουάζ όλη τη νύχτα. Ο Βαλιάδης που βρισκόταν από λίγες μόνο μέρες στο Κάστρο και πήρε την κακή τύχη των Κρητικών άδικα και παράδικα, γιατί δεν ήτανε Κρητικός, φώναζε όλη νύχτα.

- Μανούλα μου, μανούλα μου.

Κι ο μπάρμπας μου ο Γιωργάκης, άμα πια του γυψώσανε τα πόδια κι ησύχασε κάπως, γύρευε τσιγάρο, κι όλο τσιγάρο. Μα οι Εγγλέζοι δεν ήθελαν ν' ακούσουνε τέτοιο πράμα.

Μέσα στην Αυγουστιάτικη νύχτα κι άμα πια έπαψαν οι μπαλωτιές, ξεθαρρεύτηκαν οι Χριστιανοί του Τυρκουάζ κι αρχίσανε ν' ανεβαίνουν από τ' αμπάρι στο κατάστρωμα και στη γέφυρα.

Φρικαλέο ήτανε το θέαμα και το άκουσμα απ' όλη την πολιτεία. Φαινότανε σα να καίγεται όλη η πολιτεία. Φλόγες ανέβαιναν ίσαμε τον ουρανό. Και μαζί με τις φλόγες, άκουγες και τις κραυγές των κακόμοιρων ανθρώπων.

Αλλά ας γυρίσουμε πίσω κάμποσες ώρες, κι ας έρθωμε στο χρονικό σημείο λίγο πριν αρχίξουν οι ταραχές, όταν όλα ακόμα εφαίνονταν ήσυχα και γαλήνια, κι όταν οι υπάλληλοι κάθονταν ακόμα στην εξέδρα και περιμένανε το άνοιγμα των φορολογικών γραφείων.

Μέσα σ' αυτούς ήσανε και μερικοί Χριστιανοί, που ενώ καθόντανε στην εξέδρα ίσαμε τη στιγμή που άρχισαν οι ταραχές, σαν ακούστηκαν οι πρώτοι πυροβολισμοί τρομάξανε και μπήκανε στην πολιτεία, αν και μπορούσανε να μείνουν έξω και να γλυτώσουνε.

Με φωτιά και με σίδερο

Άμα πίστεψαν οι λίγοι χριστιανοί που βρισκόντανε στο λιμάνι, πως τα πράματα παίρνανε κακό δρόμοι, μοιράστηκαν. Άλλοι μείνανε στο λιμάνι κι άλλοι τρέξανε, λίγες στιγμές πριν κλειστή η πύλη, και μπήκανε στην πολιτεία. Τούτοι οι τελευταίοι είχανε φαίνεται τη γνώμη, πως ό,τι γίνη, θα γίνη μέσα στο λιμάνι. Και σ' αυτό γελαστήκανε φριχτά.

Μέσα σ' αυτούς ήταν ο άλλοτε βουλευτής Ζαχαρίας Θιακάκης, ο θείος μου από τη μητέρα Κωστής Ζαχαριάδης και δέκα άλλοι συμπολίτες.

Να τι λέει γι' αυτή την ομάδα ο Μανώλης Λασηθιώτης, τραυματίας κι αυτός της σφαγής, στους συντάχτες του "Σκριπ", που τον επισκεφτήκανε στον Πειραιά, στο Τζάννειο Νοσοκομείο, όπου νοσηλευότανε.

"Ο Ζαχαρίας Θιακάκης με δώδεκα άλλους που ήσανε μαζί παρέα, είχε κλειστεί στη μπιραρία του Ιταλού Κόρπη. Το κατάστημα ήταν επιχείρηση ξένου υπηκόου. Κι όμως οι Τούρκοι δεν την εσεβάστηκαν. Αλλά, αφού βάλανε φωτιά, περικυκλώσανε το μαγαζί, για να σκοτώσουν αυτούς που βρισκόντανε μέσα. Όλοι αυτοί ήσανε πρόκριτοι του Ηρακλείου. Οι φλόγες επροχωρούσανε κι απειλούσανε να κάψουνε το διαμέρισμα. Τότες ο Ζαχαρίας Θιακάκης μαζί με τους φίλους του μην έχοντας τίποτ' άλλο να κάμουνε, αποφασίσανε να ριχτούν έξω. Μόλις ο Θιακάκης είχε προχωρήσει δέκα βήματα, έπεσε νεκρός, χτυπημένος από σφαίρα στο στήθος.

Ο Κωστής Ζαχαριάδης, ένας από τους συντρόφους του Ζαχαρία Θιακάκη, τρέχει κι αυτός για να σωθή. Αλλά τη στιγμή που βρισκόταν έξω από το καφενείο του αδερφού του, τον πιάνουν και τον σφάζουν οι Τούρκοι.

Άλλος από την ομάδα του Θιακάκη, ο Δημήτρης Καράλης από τη Μιτυλήνη, δεν μπόρεσε ουτ' αυτός να ξεφύγη και σφάγηκε.

"Από τους επίλοιπους εννιά, δυό καταφέρανε να φτάσουνε στο Αγγλικό Προξενείο κι άλλοι τέσσερης τρυπώσανε στο πρακτορείο Λόυδ. Των άλλων αγνοείται η τύχη".

Οι πληροφορίες αυτές δεν είναι σωστές στο σύνολό τους. Ο Λασηθιώτης, δίνοντας τη συνέντευξή του, τις πρώτες ώρες που έφτασε στον Πειραιά, δεν ξέρει ακόμα, πως το Αγγλικό Προξενείο όχι μόνο δεν εστάθηκε τόπος για καταφυγή των Χριστιανών αλλά και χτυπήθηκε το ίδιο, πυρπολήθηκε, σκοτώθηκε ο πρόξενος κι η φαμίλλια του κι όλοι όσοι έτυχαν εκεί μέσα.

Ο θείος μου Κωστής Ζαχαριάδης δεν είναι αλήθεια πως σκοτώθηκε στο λιμάνι. Μαζί με τον Αναστάση Μπιζάκη καταφέρανε να βγούνε στο Μπεντενάκι, χωρίς να τους βρη καμμιά σφαίρα, ύστερα από το γιουρούσι. Το βάλανε λοιπόν στα πόδια με σκοπό να φτάσουνε στα εγγλέζικα παραπήγματα και να βρουν εκεί άσυλο.

Τρέχανε λοιπόν οι δυο, μ' όση γρηγοράδα μπορούσανε, πάνω στο έρημο τείχος, δυτικά του λιμανιού. Η απόσταση όμως ίσαμε το στρατόπεδο είναι μεγάλη κι ο τόπος ανοιχτός από γύρωγύρω.

Οι γειτονιές σε κείνο το σημείο της πολιτείας τούρκικες ανέκαθεν. Οι Τούρκοι, όσοι δεν επαίρνανε μέρος στη σφαγή, ήσανε κρυμμένοι στα σπίτια τους. Επρόσεξαν λοιπόν εκεί κάτω δυό γκιαούρηδες, να τρέχουν έξαλλοι στο μπεντένι κι άρχισαν να τους πυροβολούνε.

Ο θείος μου πήρε σφαίρα στο στήθος κι έπεσε νεκρός. Αυτό το βεβαιώνει ο Αναστάσης Μπιζάκης, ένας αυτόπτης μάρτυρας.

Αλλά να τι άλλο λέει η εφημερίδα κάτω από τον τίτλο "Φρικώδης Διαμελισμός" για τον ίδιο.

"Οι Τούρκοι δε διαμελίζανε μονάχα τα θύματά τους, αλλά και τα σέρνανε στους δρόμους, σύμφωνα με παλιά βάρβαρη συνήθεια. Έτσι το μισό από το πτώμα του Κωστή Ζαχαριάδη βρέθηκε κοντά στο λιμάνι και τ' άλλο μισό αλλού".

Δεν αποκλείεται φυσικά να διαμελίστηκε το πτώμα μετά το θάνατο.

Ο Αναστάσης Μπιζάκης τρύπωσε σε μιαν αχυραποθήκη των απέραντων σπιτιών του Λυσίμαχου Καλοκαιρινού, στο Μπεντενάκι, αφού σκαρφάλωσε στον αυλόγυρο και πήδησε μέσα.

Μετά το σκοτωμό του φίλου του, κατάλαβε πως θα 'ταν αδύνατο να φτάση ζωντανός ίσαμε τα παραπήγματα.

Εκεί κρυμμένος μέσα στ' άχυρα, έμεινε σαρανταοχτώ ώρες.

Δηγόταν ύστερα, πως τρεις ή τέσσερης φορές μπήκανε Τούρκοι στον αχεριώνα και κυνηγούσανε τις κότες του Καλοκαιρινού. Το πως δεν τον είδανε καμμιά φορά, το λογάριαζε σαν ένα θάμα.

Ο Αναστάσης Μπιζάκης μου έδειξε το σακκάκι που φορούσε τη μέρα κείνη με τρύπες από σφαίρες τούρκικες. Μου δηγήθηκε και το πως άκουσε όλο το δράμα της σφαγής του Λυσίμαχου Καλοκαιρινού και της σπιτιάς του.

Στα σπίτια του Καλοκαιρινού είχανε καταφύγει και πολλοί άλλοι Χριστιανοί, φίλοι, συγγενείς, υπηρέτες, με την πεποίθηση πως οι Τούρκοι δε θα χτυπούσανε το Εγγλέζικο Προξενείο.

Μα οι Τούρκοι, άμα πήρανε χαμπάρι, πως οι Εγγλέζοι δεν ήσανε με το μέρος τους, όπως επροσδοκούσανε, κηρύξανε πια τυφλό πόλεμο στην Αγγλία. Και μέσα στην αιώνια αλόγιστη και φανατική τους ταχτική, ριχτήκανε κι ενάντια στην περιουσία, κινητή κι ακίνητη, του Έλληνα Καλοκαιρινού, που 'χε το ατύχημα να ναι Άγγλος Πρόξενος.

Αφού οι εξαγριωμένοι Τούρκοι σκοτώσανε όλους που βρήκανε κει μέσα, άντρες, γυναίκες και παιδιά, αφέντες και δούλους ως τριάντα ψυχές, εβάλανε φωτιά στ' απέραντα χτήρια, σπίτια κι αποθήκες. Γίνηκαν όλα τροφή της φωτιάς, ως και τα κορμιά των σκοτωμένων, και δεν έμεινε παρά στάχτη και κουρνιαχτός.

Μέσα εκεί χάθηκε κι η μοναχοθυγατέρα του Λυσίμαχου, η Σκεύω, γυναίκα του Αντώνη Τζαγκάκη με το μωρό της. Κι επειδή δε βρέθηκαν τα κουφάρια καθώς είπαμε, κι επειδή η νεαρή γυναίκα ήτανε ξακουστή για την ομορφιά της και για την καλωσύνη της, εβγήκε θρύλος, πως την είχαν αρπάξει οι Τούρκοι και την είχανε φερμένη στην Πόλη, όπου ζούσε τάχα κλεισμένη στο χαρέμι. Και, ύστερα από την αποκατάσταση, ο Τζαγκάκης, που είχε γλυτώσει από τη σφαγή, έφτασε στο σημείο να κάμη ταξίδι στην Πόλη και στη Σμύρνη, για να βρη τα χνάρια της Κυράς του και του παιδιού του. Αλλά μάταια.

Ο πάτερ Αντωνίνος

Στο μεταξύ η φωτιά έχει πιάσει όλο το Βεζίρ-Τσαρσί.

Σ' ένα στενό δρόμο, παράλληλο στον πλατύ και ίσιο και μακρύ δρόμο του λιμανιού, βρισκότανε και βρίσκεται ακόμα η εκκλησία των καθολικών, η Φραγκόκλησα, που τιμάται στ' όνομα του Άϊ Γιάννη του Βαφτιστή. Εφημέριος της εκκλησίας ήτανε τότες ο ξακουστός για την αρετή του Πάτερ Αντωνίνος.

Δεν ξέρω δυστυχώς ούτε το οικογενειακό του όνομα ούτε την καταγωγή του ούτε την επίλοιπη δράση του απάνω στο νησί μας. Εκείνο όμως που ξέρω γι' αυτόν είναι αρκετό για να του εξασφαλίση αιώνια δόξα. Με κανένα τρόπο δε θα 'πρεπε να ξεχαστή τ' όνομα αυτό, Πάτερ Αντωνίνος,

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

και να σβηστή η μνήμη του, γιατί μέσα στις δραματικές εκείνες στιγμές, την ώρα που κι ο ίδιος έτρεχε το μεγαλύτερο κίνδυνο από τη φωτιά κι από το σίδερο των Τούρκων, μπόρεσε να σταθή όρθιος στο χριστιανικό χρέος του και με την ευψυχία και το θάρρος του, να σώση τρεις τέσσερης δεκάδες ανθρώπους.

Όπως η εκκλησία βρισκότανε κοντά στο λιμάνι, όπου έμεναν όλοι οι Χριστιανοί της πολιτείας, μόλις άρχισε η σφαγή πολλοί απ' αυτούς έτρεχαν και κλειούντανε στην εκκλησία. Επιστευότανε σίγουρο πως θα χτυπηθούν οι ξένοι.

Άμα δρίμωσε πιο ύστερα το κκό, πολλές πατούλιες Τούρκων ήρθανε και γυρέψανε να πατήσουνε την εκκλησία. Αγριεμένοι, έξαλλοι, με τις μπιστόλες τους βρασμένες που καπνίζανε και με τα μαχαίρια τους ολοκόκκινα απ' το αίμα, χτυπούσανε τη σιδερόπορτα του δρόμου. Ο Πάτερ Αντωνίνος έβγαινε πάντα και τους μιλούσε.

- Τι γυρεύετε εδώ; Είναι το σπίτι του Θεού. Το Θεό μαθές κυνηγάτε;

- Τσοι γκιαούρηδες που χώνεις κυνηγούμε!

Μια απ' όλες τις φορές έσπασαν οι κακούργοι τη σιδερόπορτα κι ώρμησαν όλοι στην αυλή της εκκλησιάς και τη γέμισαν με σαρίκια, φέσια κι άγριες φωνές. Λίγο ακόμα και θα μπαίνανε στην εκκλησία.

Μα ο Πάτερ Αντωνίνος επρόβαλε και στάθηκε στο κατώφλιο, με τα δυο του χέρια απλωμένα δεξά ζερβά κι έφραξε τη μπασιά. Το πιο αδύναμο ανθρώπινο πλάσμα που θα μπορούσε κανένας να φανταστή, αντίκρυ στους πιο τρομερούς χεροδύναμους.

Κι όμως ο Πάτερ Αντωνίνος κλειούσε κάτι ακαταμάχητο στην τρεμουλιασμένη και κατάχλωμη θωριά του.

- Κανένας δε θα μπή! Κραύγασε. Εδώ είναι σπίτι του Θεού.

- Άφησέ μας να περάσωμε! Για το καλό Σου!

- Μόνο απάνω στο κουφάρι μου θα περάσετε!

Οι Τούρκοι τρομάξανε μπροστά σ' αυτό το ανέκφραστο μεγαλείο. Τους εκυρίεψε αυτή η ανεξήγητη δεισιδαιμονία, που χαραχτηρίζει συχνά τους καθυστερημένους λαούς, αντίκρυ στην αρετή. Και φύγανε με κατεβασμένα μούτρα.

Η Σοφία χωρίς επίθετο

Εγραψα πως ο Αλεξίου, ευτύς αφού έφαγε με τους οικείους του, κι αντίθετα προς τη σύσταση του Τούρκου, να μην κατεβή στο λιμάνι, έφυγε κι ήρθε εκεί κάτω, πιστός στο χρέος του. Ξέρομε την συνέχεια με τα συνταραχτικά γεγονότα.

Στο σπίτι έμεινε η γρηά θεία Ασπασία, γνωστή μας από τα προηγούμενα, με το γυιό της Στελιανό, γιατί ο Πέτρος πήγε κι αυτός στο λιμάνι. Μαζί τους έμεινε κι η θεία μου Εσθήρ κι ο αδερφός της Αλέκος. Ξέρομε και την τραγική μοίρα του άλλου αδερφού των, του Κωστή.

Το σπίτι δε βρισκόταν απάνω στο δρόμο του λιμανιού. Ητανε σ' ένα στενοσόκακο, εκεί που βρίσκεται σήμερα η πίσω είσοδο της Τράπεζας της Ελλάδας. Κι επειδή η γειτονιά ήτανε χριστιανική, δώσαν οι Τούρκοι και κει φωτιά και τα χαμόσπιτα, όλα ξύλινα από παμπάλαιους σάπιους τσατμάδες, παίρνανε φωτιά και γινόντανε στάχτη σαν πυροτεχνήματα το ένα ύστερα από το άλλο.

Ετσι οι χριστιανοί τρέχανε σε κείνο το σημείο τον κίνδυνο να καίγωνται ζωντανοί. Τρυπούσανε λοιπόν τους ενδιάμεσους τοίχους και περνούσαν από το ένα σπίτι στο άλλο και πλήθαιναν ολοένα, καθώς έσμιγαν η μια οικογένεια με την άλλη.

Το να βγη κανείς στο δρόμο ήτανε σα να γύρευε το θανατό του.

Ετσι στο σπίτι της θειάς μου είχανε μαζευτή πάνω από είκοσι ψυχές, όσοι είχαν έρθει από τον τρυπημένο τοίχο μαζί με όσους εβρίσκονταν εκεί.

Η αγωνία είχε φτάσει στο κατακόρυφο. Η φωτιά είχε πιάσει κιόλας τους τσασμαδένιους τοίχους, γιατί με τη φοβερή Αυγουστιάτικη ζέστη ήσανε πυρωμένοι. Οι καπνοί έπνιγαν την ανάσα. Τα παιδιά φώναζαν, οι μητέρες λιποθυμούσαν· μόνο οι άλκιμοι άνδρες, μ' ένα λοστό στα χέρια προσπαθούσανε ν' ανοίξουνε πάλι τρύπα στον παραπέρα τοίχο. Ο λοστός περνούσε από τον ένα στον άλλον.

Σ' αυτή τη κρισιμώτατη στιγμή η οξώπορτα χτύπησε βροντερά κι ακούστηκε φωνή γυναικεία.

- Ανοίξετε! Η Σοφία είμαι!

Ετρεξε κάποιος κι άνοιξε την πόρτα κι ύστερα την έκλεισε πάλι στο δευτερόλεπτο κι έβαλε το σίδερο.

Μπήκε μέσα έξαλλη η γυναίκα και βρίσκοντας το θείο μου τον Αλέκο, έπεσε στην αγκαλιά του ξεφωνίζοντας, κι έχασε τις αισθήσεις της.

Την ξαπλώσανε στον καναπέ και την άφησαν εκεί. Δεν είχε κανείς καιρό να την κοιτάξη περισσότερο.

Ποια ήταν η Σοφία; Ποιο το επίθετό της; Κανένας δεν το ξέρει πια. Ποια η καταγωγή της; Η φαμίλλια της; Το ίδιο.

Ζούσε χρόνια με τον Αλέκο Ζαχαριάδη χωρίς στέφανα. Δεν ήτανε Κρητικιά.

Ποιος ξέρει πούθε και πώς την είχε ξεβράσει το κύμα στ' ακρόγιαλα της Κρήτης.

Κι όμως ήτανε μια δυνατή ψυχή. Αποκότησε μέσα στη φωτιά και στη σφαγή, να βγη στο δρόμο και να γυρέψη τον άνθρωπό της.

Σ' αυτό το μεταξύ το σπίτι όλο και γέμιζε καπνούς. Από στιγμή σε στιγμή θα γέμιζε και φλόγες. Τρυπήθηκε ο τοίχος κι όλοι περάσανε στο διπλανό σπίτι.

Η Φραγκόκλησα δεν ήτανε μακριά. Αν κατωρθώνανε μονάχα να φτάσουν ίσαμε τη Φραγκόκλησα! Αυτό πια είτανε τ' όνειρο της σωτηρίας. Τέλος εφτάσανε στο νοτικό προαύλιο. Η εκκλησία ήταν τότες αλλοιώς. Ητανε μικρότερη, χαμηλότερη κι είχε κάποια αυλή στο νοτικό μέρος. Σ' αυτή την αυλή βρέθηκαν. Φωνάξανε και τους άκουσαν από μέσα οι άλλοι Χριστιανοί, που είχανε καταφύγει εκεί. Από ένα παράθυρο τους ετράβηξαν ευτύς με σκοινί έναν - ένα και τους εκατεβάσανε μέσα στην εκκλησία.

Ο Αλέκος, ως εικοσιπέντε χρονών παλληκάρι, εύσωμος, αρκετά βαρύς, δεν αποκότησε να κρεμαστή σε κείνο το σκοινί, που ήτανε φτενό και σάπιο. Τον αφήσανε λοιπόν εκεί κάτω - ήταν ο τελευταίος - και πήγανε να γυρέψουνε άλλο πιο γερό σκοινί. Σ' όλο αυτό το διάστημα η Σοφία τραβούσε υστερικές κραυγές, που αναστατώσανε όλο το κόσμο που είχε καταφύγει εκεί μέσα. Μάταια της έλεγαν από γύρα, πως η τρέλλα της θα τους καταστρέψη όλους. Αυτή εξακολουθούσε να φωνάζη.

- Τον Αλέκο μου! τον Αλέκο μου!

Τέλος ο Αλέκος βρήκε τρόπο κι ήρθε κι αυτός μέσα στην εκλησία.

Αλλες τραγωδίες

Στο τότε καινούργιο σπίτι του Αμάμπιλε Ίιταρ, που βρίσκεται λίγα βήματα από τα θαλασσινά μπεντένια δυτικά του λιμανιού, όπου και οι αποθήκες του Αμάμπιλε, κατοικούσε η φαμίλλια του εμπόρου Γιώργη Στεργιάδη, που ο κόσμος τον έλεγε Σαλονικιό, γιατί, νέος, ήρθε κι εγκαταστάσθηκε στο Κάστρο από τη Σαλονίκη.

Ο Σαλονικιός, η γυναίκα του και δυό από τους γυιούς του είχαν έρθει στην Κρήτη από την Πάτρα λίγες μέρες πριν. Εκεί στην Πάτρα, όπου ήσανε πρόσφυγες με άλλα τους παιδιά κι εγγόνια ο Σαλονικιός κι η γυναίκα του δεχτήκανε τα δυό τους παλληκάρια, που σπουδάζανε στο Παρίσι και τελευταία είχανε πάρει τα διπλώματά τους.

Τα πράγματα φαινόντανε πως πάνε στο καλύτερο. Ο γέρο Στεργιάδης είχεν αποφασίσει να κατεβή στην Κρήτη να κοιτάξη τις δουλειές του, άμα κατάφταξαν οι γυιοί του από το Παρίσι. Με τη νοσταλγία που είχανε της μακρυνής πατρίδας και μ' όλο που ο αδερφός τους, ο Αριστείδης Στεργιάδης, είχε αντίθετη γνώμη, αποφασίσανε κι ακολούθησαν τους γονιούς κι ήρθανε στο Κάστρο λίγες μέρες πριν γίνει η σφαγή.

Αμα κίνησε το κακό, στο σπίτι βρέθηκε η γρηά Στεργιάδαινα με τα δυό της παλληκάρια και μια υπηρέτρια.

Ο γέρο Στεργιάδης εβρέθηκε στη Φραγκόκλησα και σώθηκε εκεί με τους άλλους.

Ευτύς άμα κατάλαβαν οι νεαροί Στεργιάδες, πως η φουρτούνα απλωνότανε και σίμωνε, δεν κοιτάξανε να κρυφτούνε, παρά γυρέψανε τα τουφέκια τους και τα γεμίσανε και βγήκανε στην ταράτσα και βιγλίζανε. Η μητέρα τους ανησυχούσε και τους φώναζε να κατεβούνε, μα αυτοί είχαν απόφαση, αν το καλούσε η ανάγκη, να χτυπήσουνε και ν' αντισταθούνε.

Οι Τούρκοι, λίγα βήματα παρέκει, μέσα στα στενοσόκακα, είχανε δώσει φωτιά στο σπίτι του γέρου δασκάλου Πατερόπουλου που ήτανε μέσα κλεισμένος, διπλαμπαρωμένος με τη γρηά γυναίκα του και το μοναχογυιό του. Αμα οι καπνοί αρχίζανε να τους πλαντάζουνε κι οι φλόγες να τσουρουφλίζουνε τα μαλλιά τους, εβγήκαν έξω οι κακόμοιροι κι οι Τούρκοι τους έπιασαν κι έναν - έναν τους ξέκαμαν.

Αντίκρυ στου Πατερόπουλου και λίγα βήματα πιο νοτικά, ήτανε το σπίτι του χτηματία Γιωργή Σταματάκη.

Είχε κι αυτός τελευταία κατέβει στην Κρήτη, να κοιτάξη τις περιουσίες του. Μα έκαμε το λάθος, να φέρη μαζί του κι ολόκληρη τη μεγάλη φαμίλλια του. Τη γυναίκα του, δυό κόρες κάτω απ' τα είκοσι και δυό πιο μικρά αγοράκια.

Στις γειτονιές εκείνες οι Τούρκοι δεν εβάζανε φωτιά, γιατί τα περισσότερα ακίνητα ήσανε Τούρκικα.

Ως έφευγαν οι φονιάδες από του Πατερόπουλου και τραβούσαν απάνω έξαλλοι, άνοιξε μια πόρτα. Κάποια άθλια γρηά Τούρκισσα επρόβαλε από μέσα κι έδειξε το σπίτι του Σταματάκη, κάνοντας ματιά με σημασία. Είχε ένα παιδί παραζούβαλο και τρελλό και η Σταματάκαινα το έβγαζε έξω, άμα τύχαινε, βρίσκοντας ανοιχτή την πόρτα, να περάση στην αυλή της. Η μάνα του της κρατούσε της Σταματάκαινας καράζι. Εβρισκε τώρα την ευκαιρία να γδικιωθή και δε δίστασε να το κάμη. Το σπίτι ήτανε μεγάλο, καινουργιοχτισμένο, με δυό πατώματα κι ημιϋπόγειο και φαινόταν έρημο. Ηταν από τα λίγα μοντέρνια σπίτια που βρισκόντανε τότε στο Κάστρο.

Αρχισαν οι Τούρκοι να πυροβολούνε στα κλειστά παράθυρα. Ο Σταματάκης επήγε να προβάλη από ένα φεγγίτη, μα τον εσημάδεψαν ευτύς από την ταράτσα γειτονικού σπιτιού Τούρκοι που κατασκόπευαν από κει πάνω, και τον εχτυπήσανε στο μέτωπο. Επεσε νεκρός χωρίς να βγάλη άχνα.

Αρχίσανε τότες να βαράνε στην πόρτα με πιστολιές και με ξύλα και με κοτρώνες.

Τα παιδιά απάνω, η μάνα τους και τα δυό κορίτσια αρχίσανε να σκληρίζουνε. Ακουαν οι Τούρκοι τις γυναικείες και τις παιδιάτικες φωνές και καταλαβαίνανε πως μέσα βρίσκεται κυνήγι μπόλικο. Χτυπούσανε το λοιπόν όλο και με περισσότερο πάθος.

Αμα εσπάσανε την πόρτα, δεν είδανε ψυχή στη μεγάλη χοχλαδοστρωμένη αυλή. Κατεβήκανε στα ημιϋπόγεια, ερημιά. Από πουθενά δεν ακουγόταν ούτε πνοή.

Ανέβηκαν οι Τούρκοι στο πρώτο πάτωμα. Εψαξαν όλα τα δωμάτια. Ανακάτωσαν τα τραπέζια και και τους μπουφέδες και τις κονσόλες. Ανέβηκαν ύστερα στο δεύτερο πάτωμα. Ξέστρωσαν τα κρεββάτια, ανωκάτισαν τις κασέλες. Κοιτάξανε παντού. Δεν βρήκανε τίποτε. Εβρήκανε κάπου το πτώμα του γερο Σταματάκη. Θα φεύγανε χωρίς άλλο, αν δεν είχαν ακούσει το σύθρηνο που ερχότανε πριν λίγη ώρα μέσα απ' αυτό το ίδιο σπίτι, που τώρα φαινόταν έρημο. Γύρεψαν εδώ, γύρεψαν εκεί και πάλι κοιτάξανε να φύγουνε. Την ύστερη στιγμή προσέξανε την πορτούλα, στο μισοσκόταδο ενός διαδρόμου, που ανοιγότανε σε μια σκαλίτσα.

Αλλες σκηνές και τραγωδίας

Πάνω από τα δυό πατώματα του σπιτιού του Σταματάκη βρισκόταν ένα διαμέρισμα μικρό, που δε φαινόταν από πουθενά. Η σκαλίτσα έφερνε σ' αυτό το διαμέρισμα όπου, σαν πουλιά κυνηγημένα, είχανε καταφύγει τα κακόμοιρα πλάσματα. Η μάνα με τα τέσσερα παιδιά της!

Χοιμήξανε μέσα οι αγριεμένοι Τουρκοκρητικοί κι αρχίξανε να χτυπούν όλους στο σωρό, αδειάζοντας τα τουφέκια τους. Φωνάζανε τα παιδιά και σφιγγόντανε στην αγκαλιά της μάνας τους κι οι σφαίρες από τις μπιστόλες κι από τα μαρτίνια και τους γκράδες, τα βρίσκαν εδώ κι εκεί και τα τρυπούσανε το ένα πίσω από τ' άλλο και τ' αποτελειώσανε.

Φώναζε η Σταματάκαινα κι αγκάλιαζε τα παιδιά της και πάσκιζε να βάλη σκεπή το κορμί της και τα χέρια της και να τα προστατέψη σαν την παλιά Νιόβη.

Και σ' αυτό το μεταξύ γεμίζανε πάλι και ξαναγεμίζανε τα τουφέκια τους και τ' άδειαζαν απάνω στην ανθρώπινη σάρκα οι παληκαράδες.

Χτυπούσαν εκεί με πείσμα ωσότου σάλευε κανένα χεράκι, ωσότου γριικιόντανε κανένα βουβό αναστέναγμα αυτών που ξεψυχούσανε.

Ύστερα κατεβήκανε τις σκάλες και ριχτήκανε με ορμή στο δρόμο, χορτάτοι από αίμα και εκδίκηση, απάνω στ' αθώα κι ανήλικα παιδιά και στις γυναίκες.

Αλλη πατούλια στο μεταξύ κατέβαινε από πάνω. Πήρε και τούτους και χυθήκαν όλοι μαζί στα στενά του Τζαμιού, που μια φορά ήταν ο ξακουστός ναός των δομινικανών ο Αγιος Πέτρος, κοντά στη θάλασσα.

- Στου σκύλου του Σαλονικιού, μωρέ, να πάμε! Ηρθε κι αυτός ο γκιαούρης οπροχθές! Ηρθε!

Ετρέξανε μια και δυό κι αρχίξανε να βροντούνε στην πόρτα μ' ό,τι βρίσκανε.

Φαίνεται πως οι δυό Στεργιάνηδες τους πυροβολήσανε τότες από τη στέγη τους κι αυτό τους εξαγρίωσε.

Κάποιος απ' αυτούς διάδωσε πιο ύστερα, πως, αν δεν τους εχτυπούσαν οι Στεργιάδηδες θα τους αφήνανε και θα φεύγανε. Μα πιο σίγουρο είναι, πως αν φεύγανε πραγματικά, η αφορμή θα 'τανε οι άντρες που ήσανε μέσα. Γιατί το παράδοξο αυτό σόϊ των γενναίων, αποκοτούσε σπάνια να μετρηθή με άντρες, μόνο προτιμούσε να πιάνεται με γυναικόπαιδα και να κερδίζη ευκόλους θριάμβους.

Ομως τα πυρά των Στεργιάγηδων, που σπίθισαν απάνω στο καλντιρίμι, τους εξαγρίωσαν. Επρεπε πια "αμέτι - μουχαμέτι" να ξοφλήσουνε, παιδεύοντας αυτό το τόλμημα των δυό ραγιάδων που έπρεπε να δίνουνε μονάχα το λαιμό τους ευχαριστημένοι πως σφάζονται!

Αμα βούλιαξε τέλος η πόρτα στα χτυπήματα κι οι Τουρκοκρητικοί μπουκαρίσανε στο διάδρομο και μπήκανε στις κάμαρες δεξιά και ζερβά, βαρθήκανε να γυρεύουνε τους δυό τολμηρούς ψάχνοντας προσεχτικά σ' όλες τις γωνίες κι αρχίζοντας από τα υπόγεια.

Κάπου βρήκανε τη γριά Στεργιάδαινα. Γονατισμένη μπρος στα κονίσματα, ήτανε βυθισμένη στην προσευκή της. Την διέκοψαν ευτύς με τα βάναυσα ρωτήματά τους.

- Επαέ 'ναι, ο άντρας σου, κερά; Λέγε μας! Επαέ 'ναι;

Η γριά γυναίκα έκαμε κούνημα αρνητικό με το κεφάλι. Και τα χείλια της όλο και λέγανε προσευκές.

- Τα παιδιά σου, επαέ 'ναι;

Η Στεργιάδαινα έγνεψε πάλι. Αλλά τούτη τη φορά καταφατικά. Και γι' αυτό το γνέψιμο το μοιραίο, έκλαιγε ύστερα σ' όλη της τη μακρειά ζωή. Ξυπνούσε κάθε νύχτα κι έκλαιγε γοερά, φωνάζοντας πως αυτή τους επρό-

θαίου, όπου τα' αποθέτανε σ' ένα βαθύ κι ευρύχωρο κοινό τάφο. Ο έξαρχος Χρύσανθος εγκάρδιωνε τους δυό ανθρώπους. Αφού τελειώσανε το έργο τους με τεράστιους αγώνες, ο Βαλεαδάκης αρρώστησε βαριά. Τον έπιασε ζάλη κι εμετός που κράτησε μέρες και τον έφερε στον τάφο. Είχε πάθει δηλητηρίαση, κι όπως έμεινε χωρίς ιατρική περίθαλψη, χάθηκε το τίμιο παληκάρι. Η Φούνταινα τον περιποιήθηκε μέσα στο μοναστήρι ίσαμε την ύστατη στιγμή. Θάφτηκε πλάϊ στα θύματα της Σφαγής, το τελευταίο αυτό θύμα, μα όχι και το λιγώτερο αξιομνημόνευτο.

Η Φούνταινα έζησε και διηγήθηκε αργότερα στον πατέρα μου τα επεισόδια. Του το διηγήθηκαν ακόμα και οι καλογέροι του μοναστηριού.

Ολοι τους μιλούσανε με σεβασμό για την ηρωϊκή πράξη.

Τα ρημάδια της σφαγής

Ας έρθω τώρα πίσω στην Αθήνα και στην οδό Κωνσταντίνου Παλαιολόγου 16 κι ας αρχίσω να διηγούμαι πάλι δικές μου προσωπικές θύμησες, ύστερα από τόσα και τόσα που πήρα από άλλους από αφηγήσεις που άκουσα εκατό φορές, και συνομιλίες των θειάδων μου και των μπαρμπάδων μου, που όλους αυτούς τους έβαζα να μου τα λένε και να του τα ξαναλένε, από αφηγήσεις του Μανώλη Σφακιανάκη που έγινε αργότερα επιστήθιος φίλος και συμμαθητής του αδερφού μου, (αυτουνού που έριξε το μαδέρι από το Τυρκουάζ και ανέβηκε απάνω ο πατέρας κι οι υπόλοιποι) και τέλος από βιβλία και λευκές βίβλους.

Οι πρώτες ειδήσεις για τις ταραχές στο Ηράκλειο δημοσιεύτηκαν με χοντρούς τίτλους στις Αθηναϊκές εφημερίδες το πρωί της Τετάρτης και σ' όλες χωρίς εξαίρεση αναγραφότανε πως από τα πρώτα θύματα των ταραχών ήταν ο διευθυντής των Φορολογικών Γραφείων Στυλιανός Μ. Αλεξίου.

Στο σπίτι μας εμείς δεν παίρναμε εφημερίδες κι έτσι την είδηση δεν τη μάθαμε όλη μέρα. Βράδυ αρχίσανε να μαζεύονται οι διάφοροι συγγενείς και γνώριμοι.

Δεν μας είπανε τίποτε συγκεκριμένο για τον πατέρα μου, μόνο πως ανησυχούνε, γιατί στο Ηράκλειο γίνανε ταραχές με πολλά θύματα.

Είδηση για τον πατέρα πήραμε μόνο την Πέμπτη. Ο θείος μου ο Μανωλάκης είχε τηλεγραφήσει από την πρώτη στιγμή της Τετάρτης που διάβασε για τον αδερφό του, δεν ξέρω σε ποιον. Την Πέμπτη πρωί – πρωί πήρε την απάντηση από τον Γιώργο Μητσοτάκη, πρόξενο στο Κάστρο της Ρωσσίας, που ήτανε μέσα στο Τηλεγραφείο της Eastern σαν έφτασε το γεμάτο αγωνία τηλεγράφημα του θείου μου.

Ο Μητσοτάκης χωρίς να ξέρη τίποτε θετικό, όπως μας είπε αργότερα, απάντησε λακωνικά: «Αλεξίου υγιαίνει».

Ηρθε λοιπόν ο θείος Μανωλάκης με το τηλεγράφημα στο χέρι και μ' ένα μάτσο εφημερίδες. Αφού ξέραμε πως ο πατέρας ήτανε καλά, μπορούσαμε να διαβάσωμε και τις ψευτιές των εφημερίδων. Η μια έγραφε πως ο πατέρας μου κρεουργήθηκε.

Η άλλη πως εσφάγηκε. Η τρίτη πως κάηκε στο σπίτι του, που πραγματικά είχε πυρποληθή. Και τέτοια.

Η μητέρα μου δεν πίστευε το τηλεγράφημα. Πίστευε τις εφημερίδες κι όλο τις διάβαζε τη μια ύστερα από την άλλη. Κι ύστερα πάλι όλες από την αρχή.

Της λέγαμε πως το τηλεγράφημα ήτανε φρέσκο κι οι εφημερίδες παλιές και πως ο πατέρας είναι καλά και πως θα 'ρθη γλήγορα και πως έρχεται. Τίποτα δεν μπορούσε να τη μεταπείση.

Πήρε την Αγάπη Φρυσαλοπούλα κι έτρεξε στην εκκλησία της Ζωοδόχου Πηγής κι έπεσε πίστομα στα σκαλιά του ιερού και κει προσευχότανε κι έκλαιγε κι έκανε ταξίματα στον προστάτη Αγιο του Κάστρου, τον Αγιο Μηνά, και δεν έτρωγε τίποτε κι ούτε έπινε, παρά έκλαιγε αδιάκοπα.

Την Πέμπτη το απόγευμα ξανατηλεγραφήσανε οι δικοί μας στο Γεώργιο Μητσοτάκη μα δεν ήρθε πια καμμιά απάντηση, πράμα που μας έριξε όλους στην πιο μεγάλη απελπισία, γιατί το πράμα φαινότανε πιο καθαρά: Ο πατέρας ήτανε χαμένος.

Κι όμως εκρατιούμαστε ακόμα σφιχτά, μέσα στην τρικυμία που μας έβρισκε και μας εκαταπόντιζε, από κείνο το «Αλεξίου υγιαίνει».

Πέρασε όλη η Πέμπτη μ' αυτή τη μαρτυρική προσμονή. Οι εφημερίδες μιλούσανε τώρα για πυρκαϊές που απλωθήκανε κι έπιασαν όλη τη πολιτεία. Το Eastern αντίθετα με ανακριβείς πληροφορίες πως εκάηκε, ήτανε πάντα στη θέση του κι ήτανε και πολλοί άνθρωποι κλεισμένοι εκεί που σωθήκανε τελικά.

Στελνόντανε λοιπόν συνέχεια τα τηλεγραφήματα κι οι εφημερίδες γεμίζανε με ειδήσεις ανατριχιαστικές για το μέγεθος των καταστροφών και το πλήθος των θυμάτων.

Την Πέμπτη το βράδυ ήμαστε όλοι πια σίγουροι πως δεν είχαμε πια προστάτη. Μα μήπως εκλαίγαμε μόνο τον πατέρα μου; Η μητέρα μου είχε μέσα στη φωτιά τους δυό αδερφούς της και την αδερφή της, την πολυπικραμένη θεία της Ασπασία με τους δυό γυιούς της.

Την Πέμπτη τη νύχτα προς την Παρασκευή δεν κοιμηθήκαμε καθόλου. Στο σπίτι μας ήταν από του θείου Μανωλάκη όλοι τους μικροί , μεγάλοι, κι από του θείου Αναστασίου το ίδιο. Ο καιρός ήταν ευχάριστος και βγαίναμε κάπου – κάπου εμείς οι μικροί για κανένα γύρο κι ύστερα γυρίζαμε πάλι σπίτι.

Η μητέρα μου δεν εννοούσε να μιλήσει και να ενδιαφερθή για τίποτα. Κουβέντιαζαν οι άλλοι και συζητούσανε για τα γεγονότα και πολλές φορές υψώνανε τη φωνή τους, για να πούνε καμμιά βλαστημιά ενάντια στους Ευρωπαίους, που ήσαν αφορμή για όλα, όπως εθαρρούσαν.

Ξημερώματα ήρθαν οι καινούργιες εφημερίδες. Εκεί πια είδαμε πως το αυστριακό πήρε από το Ηράκλειο τους διασωσμένους και τους έφερνε στον Πειραιά. Μας έπιασε όλους μια τρεμούλα ασυγκράτητη.

Εφύγανε στη στιγμή οι θείοι μου και κατεβήκανε πρωί – πρωί στον Πειραιά. Το βαπόρι περιμένονταν από στιγμή σε στιγμή.

Πλήθος Κρητικοί, με τα πρόσωπα γεμάτα αγωνία, ήσανε μαζεμένοι και προσμένανε.

Ζέστη φοβερή. Η θάλασσα ήσυχη, γαληνεμένη.

Οι περισσότεροι μπαίνανε σε βάρκες και προχωρούσανε προς την έξοδο του λιμανιού. Σιγά – σιγά πυκνώσανε στο λιμάνι βάρκες γεμάτες Κρητικούς που η ανυπομονησία τους έσπρωχνε να πάνε να προϋπαντήσουνε το βαπόρι και να μάθουνε αν οι άνθρωποί τους ήσανε μέσα.

Αλλά μέσα στο βαπόρι βρισκόντανε και κάμποσοι Τούρκοι αξιωματικοί που είχαν επιβιβαστεί από τα Χανιά και πηγαίνανε για την Ανατολή. Η ελληνική κυβέρνηση φοβήθηκε μήπως οι συγκεντρωμένοι στον Πειραιά Κρητικοί, μέσα στον πόνο τους, μαθαίνοντας από τη μια το χαμό των δικών τους κι από την άλλη, πως μέσα στο βαπόρι βρισκόντανε Τούρκοι, εξαγριωνόντανε και προβαίνανε σε βιαιοπραγίες εναντίον τους.

Αποφάσισε λοιπόν η κυβέρνηση βιαστικά, να εμποδίση τα' αυστριακό να μπη στο λιμάνι κι έκαμε σύσταση στον καπετάνιο, να οδηγήση το πλοίο του και ν' αποβιβάση τους Κρητικούς στο Κερατσίνι.

Το πλοίο είχε σταματήσει στον προλιμένα και κει ανέβηκε ο λιμενάρχης του Πειραιά κι έφερε τη σύσταση της κυβέρνησης.

Η απόφαση και βιαστική ήτανε και ανόητη, γιατί οι Κρητικοί που είχανε συγκεντρωθή στην προκυμαία του Πειραιά, μόλις την άκουσαν άρχισαν να κακίζουνε τη σκληρότητα και την απανθρωπία εκείνων που την έδωσαν, με το να παρατείνουν έτσι την αφάνταστη ταλαιπωρία τόσων ανθρώπων, από ένα ανύπαρκτο κίνδυνο.

Εχτός απ' αυτό, πολύ πλήθος Κρητικών κινήθηκε ν' ανέβη σε σούστες, αμάξια, λεωφορεία, κάρα και να τρέξη στο Κερατσίνι.

Ύστερα απ' αυτό, η κυβέρνηση άλλαξε γνώμη κι άφησε το βαπόρι να μπη στο λιμάνι, μα να μην ελευθεροκοινωνήση, προτού παρθούν όλα τα μέτρα για την προστασία των Τούρκων αξιωματικών. Το βαπόρι έβαλε πάλι ομπρός και προχώρησε αργά μέσα στο λιμάνι.

Τρέξανε πάλι οι Κρητικοί στις βάρκες και σήμωσαν από γύρω – γύρω στ' αυστριακό. Αμα οι φωνές μπορ'ύσανε πια ν' ακουστούν από το βαπόρι, άρχισαν από τις βάρκες όλοι να φωνάζουνε και να ρωτούνε. Ακουες ένα πανδαιμόνιο κι από τις βάρκες κι από το βαπόρι. Που και που μπορούσε κανένας να ξεκρίνη ρωτήματα και απόκρισες.

- Οι Τζαγκάκηδες μέσα είναι;
- Όχι, δεν είναι, χαθήκανε.
- Ο Αντρέας Καλοκαιρινός μέσα είναι;
- Του Μίνωα χάθηκε. Του Λυσίμαχου ζη.
- Από του Σταματάκη μέσα είναι;
- Χάθηκαν όλοι
- Οι Στεργιάδηδες μέσα είναι;
- Σώθηκαν οι γέροι. Τα παιδιά σκοτώθηκαν .
- Οι Γεωργιάδηδες οι Μιτυληνιοί μέσα είναι;
- Σκοτώθηκαν κι οι δυό.
- Οι Καράληδες;
- Κι αυτοί

Ρωτάει κι ο θείος μου ο Μανωλάκης.

- Ο Αλεξίου μέσα είναι;
- Μέσα είναι.

Και με τα δυνατά του μάτια βλέπει σε λίγο τον πατέρα μου να στέκεται στη γέφυρα και να γυρεύη μέσα στο πλήθος των πλεούμενων τους δικούς του.

Τέλος τα μάτια των δυό αδερφών συναντήθηκαν.

- Στελιανάκη, φωνάζει ο θείος στον πατέρα μου, χάθηκε κανείς δικός μας;
- Ο Κωστής ο κουνιάδος μου
- Άλλος κανένας;
- Όχι;
- Θ' ανέβω στην Αθήνα, να το πω στο σπίτι σου, πως ήρθες.
- Πήγαινε!

Λέει στη βάρκα και τον φέρνει στη στεριά κι ο μπάρμπας μου τρέχει απάνω.

Μπαίνει στο σιδερόδρομο και παίρνει σβάρνα τους δρόμους.

- Ηρθ' ο Στελιανός. Τον είδα! Του μίλησα!

Τα φωνάζει από την αυλή.

Δεν έχει υπομονή να μπη στο σπίτι.

Βγαίνομε όλοι και χαρούμενοι τον ξερωτούμε. Απερίγραπτη η χαρά μας. Η μητέρα μου πάλι βρίσκεται στην εκκλησία και προσεύχεται.

Ρωτάει κάποιος:

- Ηρθαν όλοι οι δικοί μας;
- Ολοι, όλοι!

Ο θείος μου κρύβει το χαμό του Κωστή.

Τρέχει η Αγάπη στην εκκλησία και το λέει της μητέρας μου και σε λίγο καταφθάνουνε καταχαρούμενες και καταδακρυσμένες.

- Μα τον είδες, Μανωλάκη;
- Τον είδες με τα μάτια σου;
- Τον είδα, σου λέω! Του μίλησα! Μα τι; Παιδιά είμαστε;
- Είδες κανέναν άλλο;
- Δεν τους είδα, μα είν' όλοι τους καλά. Μ' όλο που είμαι αγρυπνισμένος και κατάκοπος, θα ξαναπάω στον Πειραιά. Κατά πως μου φαίνεται, θ' αργήσουνε να τους αμολύσουν από το βαπόρι. Αφου λέγανε να τους ξεβαρκάρουνε στο Κερατσίνι. Κι άλλοι πάλι μιλούσανε για την Κόρινθο.

Εφυγε ο θείος μου και κατάφταξαν άλλοι, για να μας φέρουνε τα καλά μαντάτα.

Είχε περάσει το μεσημέρι μα κανείς δεν έβαζε στο νου του φαγητά. Ούτε μαγερεύαμε θαρρώ κείνες τις μέρες.

Φάγαμε κάτι πρόχειρο και περιμέναμε πιο γεμάτοι αγωνία. Εγώ θυμούμαι πως τριγυρνούσα στα στενά που μου φαινότανε πως θα περάση ο πατέρας μου σα θα 'ρχοτανε. Το ίδιο κι η αδερφή μου κι ο αδερφός μου.

Η μητέρα του τ' απόγευμα αγόρασε μια λαμπάδα και πήγε πάλι στην εκκλησία στη Ζωοδόχο Πηγή, για να την ανάψη. Της την κρατούσε η Αγάπη Φρυσαλοπούλα.

Κείνη την ώρα μέσα στα στενά είδα μια στιγμή τον πατέρα μου και τους άλλους να έρχωνται. Γυμνοί, με γένια, χλωμοί από τις αγρυπνίες και τις αγωνίες και ξετραχηλισμένοι. Τρέχω, τρέχω κι αγκαλιάζω τον πατέρα μου και κατά τη συνήθειά μου, κρεμιούμαι απάνω του πιάνοντας τη ζώνη του. Εσκυψε, με φίλησε. Με φιλήσανε κι οι άλλοι. Εγώ όμως κρατιόμουνα από τα ρούχα του πατέρα μου και δεν ξεκολλούσα από κει.

Ο θείος μου ο Αλέκος πήγαινε με μια παντούφλα.

Από το σπίτι τους που καιγότανε έφυγε με τις παντούφλες. Αμα τον τραβούσανε με το σκοινί, για να τον βάλουνε στη Φραγκόκλησα του έπεσε η μια παντούφλα κι από τότες έμεινε με την άλλη. Η θεία μου η Εσθήρ είχε πάθει μια νευρική κρίση και γελούσε με το παραμικρό και σπαρτάριζε στα γέλια. Και κει, μια στιγμή, άρχιζε τους λυγμούς.

Αμα φτάσαμε σπίτι, τον πατέρα μου τον είχανε κιόλα ζώσει λογής – λογής δημοσιογράφοι, που τον περιμένανε στο δρόμο. Μαζί μ' αυτούς κι ο ανταποκριτής του «Σκρίπ» και πατριώτης μας Μανώλης Χατζηδάκης.

Ο πατέρας έδινε σ' όλους απαντήσεις κι αυτοί γράφανε.

Μα ο πατέρας μου έπρεπε να ξεκουραστή. Επρεπε τουλάχιστο να καθίση δέκα λεπτά. Επρεπε να μιλήση σε μας πρώτα. Μα δεν βρισκόταν εκεί κανένας που να τους απομακρύνη.

Στα παράθυρά μας έχουνε μαζευτή οι γειτόνοι και τόσοι διαβάτες. Παρακολουθούνε με συμπόνια τα πάθη μας κι έρχονται πιο κοντά στον πόνο της άμοιρης Κρήτης, που χτυπιέται ματοκυλισμένη.

Την νύχτα δεν κοιμήθηκε κανένας μας. Πλαγιάσαμε πολύ αργά, μα πάλι δεν έπαψαν οι κουβέντες. Πότε ο ένας, πότε ο άλλος άρχιζε να διηγείται και κάθε διήγηση τέλειωνε πάντα με καινούργιους θρήνους.

Το σπίτι μας είχε γεμίσει.

Ο πατέρας, η θεία Ασπασία, η θεία Εσθήρ, ο θείος ο Αλέκος, ο Στελιανός Μαριδάκης, ο Πέτρος Μαριδάκης, η χωρίς επίθετο Σοφία, ο Μανώλης ο κουτσός, που ξεπρόβαλε κι αυτός από τ' αυστριακό, και μερικοί ακόμα πατριώτες που δεν είχανε πού να μείνουνε, δέκα και παραπάνω πρόσωπα είχαν αβγατίσει το ταχτικό μας νούμερο.

Δε μπορούσε κανένας να περάση, για να πάη έξω.

Παντού ήσανε ξαπλωμένα κορμιά, άλλα κοιμισμένα κι άλλα ξυπνητά, που ή κουβέντιαζαν ή αναστέναζαν ή σιγανοκλαίγανε στο σκοτάδι..

δωσε τους γυιους της στους φονιάδες τους. Κι αναρωτιόταν ακατάπαυτα γιατί και γιατί να μολοήση τα παιδιά της!

Δεν είχε δίκιο, γιατί οι Τούρκοι θα τους έβρισκαν όπου κι αν εχωνόντανε. Τους είχανε πυροβολήσει τα Στεργιαδάκια από ψηλά. Τα είχε πάρει το μάτι τους...

Μα η πληγωμένη τόσο σκληρά καρδιά της μάνας, δεν ήθελε ν' ακούση αυτή τη λογική.

Φωτιά δεν εθέλαν οι Τούρκοι να βάλουνε στου Αμάμπιλου τα σπίτια. Η γειτονιά είχε πολλά τριγύρω ακίνητα τούρκικα κι ακόμα το μεγάλο τζαμί στον Αϊ Πέτρο. Πατήσανε λοιπόν όλο το σπίτι, βρήκανε τα παιδιά και τα ξεκάμανε.

Τη γριά Στεργιάδαινα καθώς και τη φαμέλια του σπιτιού, δεν τις πειράξανε.

Ο γέρο Στεργιάδης εγλύτωσε με τους άλλους στη Φραγκόκλησα.

Ο κακότυχος παπουτσής Βράκας με τη γυναίκα του, τα τσιράκια του και τα παιδιά του, κάηκαν όλοι ζωντανοί μέσα στο σπίτι απάνω στο δρόμο του λιμανιού. Φαίνεται πως με τη φωτιά έδεσε η κλειδαριά και δεν εξαμπαρωνόταν η βαλμένη σιδεριά της πόρτας.

Κάποιος Μιχάλης Σταυρουλάκης που είχε μακαρουνάδικο στο Σεϊτάν Ογλού, πολέμησε σα λιοντάρι.

Αυτά τα περιστατικά δεν εσταθήκανε συχνά. Λιγοστοί Χριστιανοί είχαν όπλα κι ακόμα πιο λιγοστοί φανταζόντανε, πως αντίκρυ σε μιαν απόφαση των Τεσσάρων Δυνάμεων, επικυρωμένη δυό χρόνια πριν από το Σουλτάνο και την τούρκικη κυβέρνηση, θα σηκωνόταν ο συρφετός του Κάστρου για να τα ρίξη κάτω.

Ετσι κανένας Χριστιανός δεν ήταν ετοιμασμένος ν' αντισταθή και τα πολεμόχαρα παληκάρια της εξοχής ήτανε κλεισμένα έξω από τα μπεντένια του Κάστρου.

Ο Μιχάλης Σταυρουλάκης ίσαμε τη νύχτα της Τρίτης εκυριαρχούσε στον κεντρικό κείνο δρόμο μονάχος κι οι Τούρκοι αναγύριζαν. Ετυχε να βρεθή με καλό τουφέκι κι είχε και την καρδιά στον τόπο!

Κι άλλοι μερικοί σποραδικά έκαμαν αντίσταση στους Τούρκους κι έτσι σώθηκε το γόητρό μας κι έμεινε στους αντίμαχους η ντροπή μόνο, για τα φονικά τόσων γυναικόπαιδων.

Αντιστάθηκε κι ο Γιώργης Καπνιστός με παρατσούκλι Παπάς και χτύπησε και τρομοκράτησε τους μαχαιροβγάλτες, που αποκοτούσανε να τον πειράξουνε μέσα στο σπίτι του. Αντιστάθηκε κι ο Αντρέας Καλοκαιρινός, γυιος του Μίνωα, και χτύπησε κι αυτός τους κακούργους.

Ο πρώτος γλύτωσε κι έζησε πολλά χρόνια, καθώς κι ο Σταυρουλάκης. Ο Καλοκαιρινός εχάθηκε.

Ενα από τα πιο δραματικά απομεινάρια της τούρκικης θηριωδίας, ήταν η δύστυχη Ονωρίνη Σινιολάκη, από καθολική οικογένεια της Σαντορίνης.

Ο πατέρας μου μέσα στο αυστριακό που πήγε τους διασωσμένους στον Πειραιά, την είδε και τη συμπόνεσε βαθειά. Σα μιλούσε επί χρόνια για την Ονωρίνη, τα μάτια του βρεχόντανε πάντα.

Του 'χε κάμει βαθειά εντύπωση η ανώτατη ευψυχία της γυναίκας αυτής κι η δύναμή της αντίκρυ στη δυστυχία. Ητανε μια ωραία ψηλή και γερή γυναίκα ως τριάντα χρόνων. Της εσφάξανε τον άντρα και τα δυό της παιδιά, (το ένα ολότελα μωρό) μπρος στα μάτια της. Την επληγώσανε με κασατούρα (δηλαδή με γιαταγάνι) στο κεφάλι. Τη μαχαιρώσανε σε πολλά μέρη του κορμιού της. Ποιος ξέρει για ποιο λόγο, από σκοπού ή τυχαία, την αφήκανε ζωντανή.

Το μέγαρο του γιατρού Ιττάρ στο οποίο βρήκαν καταφύγιο αρκετοί Χριστιανοί (Αρχείο Δήμου Ηρακλείου - Παλιά Πόλη, φώτο Gerolla)

Το Σκρίπ κάνει ιδιαίτερη μνεία για την Ονωρίνη.

"Ηταν ακουμπισμένη, (γράφει ο ανώνυμος κι ευαίσθητος ανταποκριτής της Αθηνέϊκης εφημερίδας), στον τοίχο του λιμεναρχείου. Ηταν ένας ράκος υπάρξεως. Κι όμως εζούσε ακόμα. Από τα μάτια της έτρεχαν ακόμα τα δάκρυα. Τα χείλια της εσάλευαν ακόμα, για να δώσουνε διέξοδο στο βαθύ της αναστέναγμα και να ψιθυρίσουνε το συντομώτερο, το σπαραχτικώτερο μοιρολόγι.

"-Τα παιδιά μου, τα παιδιά μου.

Πλατυς επίδεσμος εσκέπαζε την πληγή της κεφαλής της, απ' όπου επέρασε το τούρκικο γιαταγάνι. Και στο στήθος της, στην ποδιά της, στους ώμους της, παντού, το φτωχικό της φόρεμα ήτανε καταλερωμένο από πλήθος αίμα στεγνωμένο, ξερό, το αίμα των παιδιών της, που σφαγήκανε στην αγκαλιά της.

Παραλειπόμενα

Άλλες λεπτομέρειες για τις περίστασες που κάτω απ' αυτές χαθήκανε τόσοι άλλοι Χριστιανοί στη σφαγή του Ηρακλείου δεν ξέρω.

Όπως θα δούμε πιο κάτω, τα θύματα, με τους μετριώτερους υπολογισμούς, ξεπέρασαν τους πεντακόσιους. Άλλοι τους ανεβάζουνε σ' οχτακόσους. Τον αριθμό τούτο παραδέχεται κι ο Σφακιανάκης.

Εχομε ονομαστικό κατάλογο, πρόχειρα καταρτισμένο απάνω στο βαπόρι μ' εκατόν ογδόντα εξακριβωμένα ονόματα θυμάτων. Μα σ' αυτό τον κατάλογο, που θα τον δημοσιέψω παρακάτω, (σ. "Π": Τον κατάλογο του Λ. Αλεξίου τον παραλείπουμε καθώς είναι αυτός του "Σκριπ" και δημοσιεύεται στο σχετικο κεφάλαιο, χωριστά) αναφέρνονται μόνο οι επισημότεροι από τους χαμένους κι οι πιο γνωστοί.

Είναι όμως βεβαιωμένο, πως στο Κάστρο χαθήκανε και πολλοί χωρικοί, πολλοί άγνωστοι και δίχως συγγενείς που να μας αφήσουνε σημάδι του χαμού τους.

Ο Στυλιανός Αλεξίου στην εφημερίδα «Αλήθεια» που έβγαζε αμέσως ύστερα από την αποκατάσταση, στο φύλο της 25 Αυγούστου 1899, δηλαδή ένα χρόνο μετά από τη σφαγή, είχε κάμει καλύτερη προπαρασκευή κι είχε συγκεντρώσει με πολλή φροντίδα και πολλά ονόματα θυμάτων.

Προσπάθησα να βρω το φύλλο αυτό της «Αλήθειας» αλλά στάθηκε αδύνατο.

Είναι πιθανό πως και στις άλλες αθηνεϊκές εφημερίδες της εποχής, εχτός από το «Σκρίπ», που εχρησιμοποίησα, να υπάρχουν άλλοι πιο πλέριοι κατάλογοι των θυμάτων.

Η συμπλήρωση της καταστροφής

Οσο έφεγγε το φως της μέρας, οι δικοί μας, που είχανε καταφύγει στην υδροφόρο Τυρκουάζ, κι όλο της το πλήρωμα, που το αποτελούσαν Εγγλέζοι τεχνικοί, κρυβόντουσαν και δεν εβγαίνανε καθόλου από τα ύφαλα του πλοίου.

Αμα νύχτωσε βγήκαν όλοι στο κατάστρωμα. Το Ηράκλειο εκαιγότανε. Ολες οι ελληνικές συνοικίες είχανε παραδοθή στις φλόγες. Απ' όλη την έχταση της μεγάλης πολιτείας γρικιόντουσαν κάπου κάπου οι φωνές των στερνών θυμάτων. Οι Τούρκοι τρέχοντας απάνω – κάτω σπούσανε κάθε κλεισμένη θύρα, και μπαίνοντας με κλεφτοφάναρα, έκαναν έρευνες και βρίσκανε τους κρυμμένους Χριστιανούς και τους αποτέλειωναν με ιαχές.

Το θέαμα και το άκουσμα ήταν από τα πιο ανατριχιαστικά κι απαίσια που θα μπορούσε κανένας να φανταστή.

Αγάλι – αγάλι παντού απλώθηκε βαθειά σιγή.

Τα μεσάνυχτα της Τρίτης προς την Τετάρτη, ύστερα από τη συνέντευξη του Πασά με τον Τσερμσάϊδ, Τούρκικες περίπολες πήρανε τους συγκεντρωμένους εδώ και κει Χριστιανούς και τους πήγανε πρώτα στο Δικαστήριο (σ. "Π" προφανώς Διοικητήριο) κι ύστερα από τη γενική συγκέντρωσή τους εκεί, στο λιμάνι.

Το τι έγινε κατά τις πορείες αυτές δεν περιγράφεται. Οι Τούρκοι στρατιώτες ελήστευαν από τα οιχτρά τούτα θύματα, τους διασωσμένους Χριστιανούς, ό,τι είχανε μαζί τους. Τους είχανε στη μέση, (διηγόταν ο Αλέκος Ζαχαριάδης), και, σε δύο στίχους, δεξιά και αριστερά, τους πιλαλούσανε με τα όπλα επ' ώμου. Η τέτοια συνοδεία ήτανε τάχα για να προστατεύωνται οι Χριστιανοί. Στην πραγματικότητα τους είχαν έτσι περιωρισμένους, για να μην ξεφύγη κανένας τη λήστεψη και το ολοκληρωτικό απογύμνωμα.

Εκάνανε έρευνες και στις γυναίκες και τους έπαιρναν ό,τι τύχαινε να κρατάνε κι αυτές, σακκούλια με χρήματα ή διαμαντικά και χρυσαφικά.

Ποτέ στρατός ταχτικός δεν εξέπεσε σε τέτοιου είδους επονείδιστο έργο, απάνω σε κατατρεγμένους και άοπλους ανθρώπους.

Χριστιανοί σωθήκανε στην Φραγκόκλησα. Στου Αμάμπιλε Ιττάρ του γιατρού το σπίτι. Στον Αγιο Μηνά και στον Αγιο Ματθαίο. Ακόμα μερικοί μαζευτήκανε στο Τηλεγραφείο Eastern και σωθήκανε κι αυτοί.

Μόλις οι σωσμένοι ανεβήκανε στο θωρηχτό Καμπερντάουμ έγιναν αντικείμενο πολλών περιποιήσεων. Εδωκαν από μια μάλλινη κουβέρτα και πολλά τρόφιμα στον καθένα.

Στο Καμπερντάουμ ήρθανε κι όσοι σωθήκανε στην υδροφόρο Τυρκουάζ, γεροί και τραυματίες.

Από τα καταστρώματα του Καμπερντάουμ τα ξημερώματα της Τετάρτης κι όλη κείνη τη μέρα οι διασωσμένοι κοιτάζανε τις τρομερές πυρκαϊές που αποτέφρωναν σιγά – σιγά όλες τις χριστιανικές συνοικίες.

Η σφαγή και οι κραυγές είχανε πάψει, γιατί δεν υπάρχανε πια θύματα.

Το έργο της φοβερής καταστροφής είχε συμπληρωθή.

Την Πέμπτη το μεσημέρι αγκυροβόλησε μπρος από το Ηράκλειο το Αυστριακό της Εταιρείας Λόϋδ. Τ' απόγεμα με τις ατμάκατες του Καμπερνταούμ έφυγαν από το πολεμικό κι επιβιβάστηκαν όλοι στ' αυστριακό. Την Παρασκευή πρωί φτάσανε στο λιμάνι του Πειραιά.

Οι πυρκαϊές εξακολουθήσανε για μέρες. Κανένας δεν είχε στο νου του να τις περιορίση. Η φωτιά έπαψε άμα δεν έμεινε πια τίποτε για κάψιμο.

Δύο ήρωες του καθήκοντος

Πρέπει ν' αναγραφούν εδώ τα ονόματα και να τιμηθή η μνήμη δυό αφανών ηρώων του καθήκοντος, της Φούντωνας, που ήτανε παλιά πόρνη, και του νεαρού Κρητικού αγρότη Βαλελαδάκη.

Οι δυό αυτοί ταπεινοί άνθρωποι ανάλαβαν ύστερα από μέρες να περιμαζέψουνε και να θάψουνε τα πτώματα των θυμάτων, που είχεν αρχίσει η αποσύνθεσή τους και όλη η πολιτεία βρωμούσε απαίσια και κίνδυνος άμεσος υπήρχε να δημιουργηθούν επιδημίες.

Μ' ένα χειράμαξο γύριζαν επί μέρες σ' όλη την πολιτεία, σώρευαν εκεί τ' αποσυνθεμένα σώματα μαζεύοντάς τα κομμάτι και κομμάτι και τα μεταφέρνανε στην Απάνω – Εκκλησιά, στα Σιναϊτικο μοναστήρι του Αγίου Ματ-

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

Τα θύματα της σφαγής του Ηρακλείου

"Βρισκόμαστε στις τελευταίες μέρες του Αυγούστου του 1898. Καπνίζουν ακόμη τα ερείπια του δρόμου που πηγαίνει από τον Άγιο Τίτο προς το λιμάνι - και μιά πτωμαΐνη αναδιδόταν από μέσα των. Είναι τα πτώματα των χριστιανών και των γυναικοπαίδων του Μ. Κάστρου, που σφάγησαν ή σκοτώθηκαν ανυπεράσπιστα από τα δολοφόνα χέρια των φανατισμένων τούρκων κακοποιών και του τουρκικού τακτικού στρατού. Το Μ. Κάστρο είχε βαφή τότε και πνιγή σ' ένα λουτρό αίματος. Το κακό αυτό είχε διαδοθή και μαθευτή κι απ' όλον τον υπόδουλο ελληνισμό. Θυμούμαι τότε τον μακαρίτη πατέρα μου, στο τουρκοχώρι της Μ. Ασίας που ζούσαμε, να κλαίη από το θυμό του. Κρυφά μας έρχονταν ελληνικές εφημερίδες από την Αθήνα και μαθαίναμε τα παθήματα της Κρήτης...

Από τη σφαγή, όπως αυτή των αθώων του Μ. Κάστρου ξεπήδησε η λευθεριά. Έφυγε ο τουρκικός στρατός από το Μ. Κάστρο. Έφυγε ο Πασάς ντροπιασμένος, έφυγε η τουρκική εξουσία με την μεγάλη κηλίδα του αίματος στο πρόσωπό της και με τα ματωμένα ρούχα της. Ξεχάσθηκε η παλιά μαντινάδα που λέγαν οι παλιοί Κρητικοί όταν βλέπανε τον τούρκο να τους τυραννά και να τους ταπεινώνη.

"Θεέ μου κι ας γινότανε η Κρήτη ρωμηοσύνη να φύγη ο Τούρκος από 'πα να μειν' η χριστιανωσύνη".

(Νικολάου Σταυρινίδη, "Του Ροΐδη το Καζίνο", Ηράκλειο 1938)

25 Αυγούστου 1898-Εθνομάρτυρες

Του **Στέφανου Γρατσέα**
(Τμήμα Αρχείων της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης)

Ο αριθμός των Χριστιανών θυμάτων της σφαγής της 25ης Αυγούστου 1898 ουδέποτε εξακριβώθηκε. Αρχικά οι αναφορές, ακόμη και του Εκτελεστικού της Κρήτης, ήταν ότι ο αριθμός έφθασε τους 800, στοιχείο υπερβολικό. Το σίγουρο είναι ότι τα θύματα υπερβαίνουν τα 200 και ότι στην μεγάλη πλειοψηφία τους παρέμεναν ανώνυμα και άγνωστα, καθώς οι Τούρκοι εξαφάνισαν πολλά πτώματα για να περιορίσουν το μέγεθος της αγριότητας. Επίσης βέβαιο είναι ότι την ημέρα του δράματος βρίσκονταν στο Ηράκλειο πολλοί κάτοικοι γειτονικών χωριών, που αν και αναζητήθηκαν, δεν βρέθηκαν, αλλά δεν συμπεριλήφθησαν στον κατάλογο των θυμάτων, όπως ο ιερέας της Ανώπολης.

Προσπαθήσαμε να διαμορφώσουμε ένα βασικό κατάλογο νεκρών Χριστιανών, με 100 ονόματα.

Πρόκειται για τις περιπτώσεις εκείνες για τις οποίες κατατέθηκαν από συγγενείς τους και αιτήσεις στο δημοτικό συμβούλιο Ηρακλείου προκειμένου να τους δοθεί χρηματικό βοήθημα.

Χρησιμοποιήσαμε τέσσερις αρχειακές πηγές ώστε να διασταυρώσουμε τα θύματα. Τα πρακτικά του δημοτικού συμβουλίου, το Επαναστατικόν Αρχείον της Επιτροπής Αμύνης Αρχανών, τον κατάλογο της εφημερίδας "Ακρόπολις" της 29ης Αυγούστου 1898 και τον κατάλογο του Ιωάννη Μουρέλλου.

Παράλληλα, στο πλαίσιο της ίδιας έρευνας, παρουσιάζουμε τις αιτήσεις των συγγενών οι οποίες κατατέθηκαν στο δήμο.

Απ' αυτές φαίνεται και η οικογενειακή κατάσταση των θυμάτων.

Τα οστά του Λυσίμαχου Καλοκαιρινού έχουν μεταφερθεί στο νεκροταφείο του Αγίου Κωνσταντίνου. Στη φωτογραφία η προτομή του

Ο Σπυρίδων Σακαλάκης, ένα από τα θύματα της σφαγής. Η εικόνα είναι από από ελαιογραφία της οικογένειας Σακαλάκη

Κ.Α.*	ΕΤΩΝ	1 Ι.Μ*	2 ΑΡΧ*	3 Δ.Η.*	4
1. Αποστολάκης Γεώργιος		✔	-	-	✔
2. Αρβανιτάκης Σωκράτης		-	-	✔	-
3. Αρχοντάκης Εμμανουήλ		✔	✔	-	✔
4. Βαλελαδάκης Μιχαήλ		✔	-	-	✔
5. Βαρκάρης Σπυρίδων		✔	-	-	✔
6. Βελεγράκης Εμμ. ή Κερασσανός		✔	-	✔	✔
7. Βενέρης Ιωάννης ή Βέκιος		✔	-	-	✔
8. Βλαστός Ιωάννης		✔	✔	✔	✔
9. Βλαστού Ευπραξία		✔	✔	✔	✔
10. Βλαχάκης Κωνσταντίνος	(30)	✔	-	✔	✔
11. Βολανάκη Αθηνά		✔	-	-	✔
12. Βρέντζος Γεώργιος		✔	-	-	-
13. Γαλενιανός Ιωάννης		✔	✔	-	✔
14. Γεωργιάδης Γιώργος		✔	-	-	✔
15. Γεωργιάδης Σοφοκλής		✔	✔	-	✔
16. Γκαβός Νικόλαος		✔	-	-	✔
17. Γουβιανάκης Στ.		✔	-	-	✔
18. Δακαλάκη Καλλιόπη		✔	-	-	✔
19. Δασκαλάκης Ιωάννης		✔	-	✔	✔
20. Δασκαλάκης Κωνσταντίνος		✔	✔	✔	-
21. Δήμαρχος ή Ξανθάκης Εμμανουήλ		✔	✔	-	-
22. Ζαχαριάδης Κωνσταντίνος		✔	-	✔	✔
23.Ζαχαρίου Αριστείδης		✔	-	✔	✔
24. Θειακάκης Ζαχαρίου		✔	-	-	✔
25. Ιατράκης Γεώργιος		-	-	✔	-
26. Ιωάννου Σπυρίδωνος		✔	-	✔	✔
27. Καλαϊτζάκης Νικόλαος		✔	-	✔	✔
28. Καλοκαιρινού Αικατερίνη		✔	✔	-	✔
29. Καλοκαιρινός Λυσίμαχος		✔	✔	-	✔
30. Καπνιστός Μιχαήλ		✔	-	-	✔
31. Καράλης Δημήτριος		✔	-	-	-
32. Καραμπότης Βίκτωρ		✔	-	-	✔
33. Καρούση Μαρία		✔	-	-	✔
34. Καρτσονάκης Αλέξανδρος		✔	✔	✔	✔
35. Κατσιγιαννάκης Αριστείδης		✔	-	-	-
36. Κατσιγιαννάκης Βασίλειος		✔	-	-	-
37. Καφετζής ή Σμυρνιάν Γ.		✔	-	-	✔
38. Κόρδας Κωσταντίνος		✔	-	-	✔
39. Κοσμαδάκης Μ.		✔	✔	-	-
40. Κουρτεσάκης ή Πλατής		✔	-	-	-
41. Κουρτεσάκη Ευγενία		✔	-	-	-
42. Κωνσταντινίδης ή Βέκιος Αντώνιος		✔	✔	✔	✔
43. Λαζάραινα Μαρία		✔	-	-	✔
44. Λαρετζάκης Νικόλαος		✔	✔	✔	✔
45. Μαραβελάκης Κωνσταντίνος		✔	✔	-	✔
46. Μεϊμαράκης Νικόλαος		✔	-	-	✔
47. Μενεκοπούλου Χρυσή		✔	-	-	✔
48. Μπαντζής ή Μαντζάς		✔	-	-	✔
49. Μπάρπα Λινάρδος		✔	-	-	-
50. Μπρισιμιτζάκης Γεώργιος		✔	✔	-	-
51. Μπρισιμιτζάκη		✔	✔	-	-
52. Νικηφοράκης Οδυσσεύς		✔	-	-	✔
53. Νικολετάκης Ιωάννης		✔	-	-	✔
54. Νικολετάκη Ν.		✔	-	-	✔
55. Νιοτάκη Θεονύμφη		✔	-	-	✔
56. Ορφανουδάκης Αναγνώστης		✔	✔	-	✔
57. Παπαδάκης Θεμιστοκλής		✔	-	✔	✔
58. Παρασκευάς Γ.		✔	✔	-	✔
59. Παρασκευάς (υιός του άνωθεν)		✔	✔	-	✔
60. Παριανάκης Θέμης		✔	-	-	✔
61. Πατερόπουλος Μιχαήλ		✔	✔	-	✔
62. Πατεροπούλα (συζ. άνωθεν)		✔	✔	-	✔
63. Πατερόπουλος Νικόλαος του Μιχ.		-	✔	-	-
64. Περίδης Αντώνιος του Εμμ.		✔	✔	-	✔
65. Περίδης Δημήτριος του Αντωνίου		✔	✔	-	✔
66. Πιτικάκης Ζαχαρίας		✔	-	-	✔
67. Πολιτάκης Κωνσταντίνος		✔	-	-	✔
68. Πολυβιανάκης Ιωάννης		✔	-	-	✔
69. Πολυζωάκης Ιωσήφ		✔	-	-	✔
70. Ρασούλης Αντώνιος		✔	-	-	✔
71.Σακαλάκης Σπυρίδωνος		✔	✔	-	✔
72. Σαουτσάκης Στέφανος		✔	✔	-	✔
73. Σινιολάκης Δημήτριος του Μιχ.	(4)	✔	✔	✔	✔
74. Σινιολάκης Μηνάς	(75)	✔	✔	✔	✔
75. Σινιολάκη (συζ. άνωθεν)		✔	✔	✔	✔
76. Σινιολάκης Μιχαήλ του Μηνά		✔	✔	✔	✔
77. Σινιολάκη Φερενίκη του Μιχ.	(16 μην.)	✔	✔	✔	✔
78. Σινιολάκη Φωτεινή του Μιχ.	(8)	✔	✔	✔	✔
79. Σκαλαντώνης Φαν.		✔	-	-	✔
80. Σπατσάκης Στέφανος		-	-	✔	-
81. Σταματάκη Μαρία		✔	✔	-	✔
82. Σταματάκη Μαρία του Γ.		✔	✔	-	✔
83. Σταματάκης Γεώργιος		✔	✔	-	✔
84. Σταματάκης Εμμανουήλ του Γ.		✔	✔	-	✔
85. Σταματάκης Ιωάννης του Γ.		✔	✔	-	✔
86. Στεργιάδης Ιωάννης		✔	✔	-	-
87. Στεργιάδης Θρασύβουλος		✔	✔	-	-
88. Στειακάκης Παντελής		✔	-	✔	✔
89. Ταβερναράκης Ιωάννης		✔	-	-	✔
90. Τζαγκάκης Γεώργιος		✔	✔	-	✔
91. Τζαγκάκη Ελένη		✔	✔	-	✔
92. Τζαγκάκη Σεύω		✔	✔	-	✔
93. Τζαγκάκης	(8μηνών)	✔	✔	-	✔
94. Φετσής Δημήτριος	(90)	✔	✔	-	✔
95. Φιλιππίδης Κωνσταντίνος		✔	✔	-	✔
96. Φουντουλάκης Μηνάς		✔	-	✔	✔
97. Φυτάκης Δημήτριος		-	-	✔	-
98. Χαιρέτης Νικόλαος		✔	✔	-	✔
99. Χριστάκης Εμμανουήλ		✔	-	-	✔
100.Χρονοπούλα Αικατερίνη		-	-	✔	-

* Το σύμβολο ✔ σημαίνει ότι αναφέρεται το θύμα, της σφαγής στο συγκεκριμένο Αρχείο.

1. Ιωάννης Δ. Μουρέλλος Εφημερίς Ελευθέρα Σκέψις δημοσίευμα των θυμάτων 26-8-1928.

2. Επαναστατικόν Αρχείον Επιτροπής Αμύνης Αρχανών 1898 (Αρχείο Β.Δ.Β. πομπίνα 994 αρ. πρωτοκόλλου 1159, 3964, 4148, 4150).

3. Αρχείο Δήμου Ηρακλείου, Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Δήμου Ηρακλείου τόμος Α' 1900.

4. Ι. Γ. Μανωλικάκης εφημερίς Κρητικός Αγών Αύγουστος -Σεπτέμβριος 1949 σε συνέχειες όπου αναφέρονται τα ονόματα των θυμάτων που δημοσίευσαι η εφ. Ακρόπολις στις 29 Αυγούστου 1898.

Αρχείο Δήμου Ηρακλείου

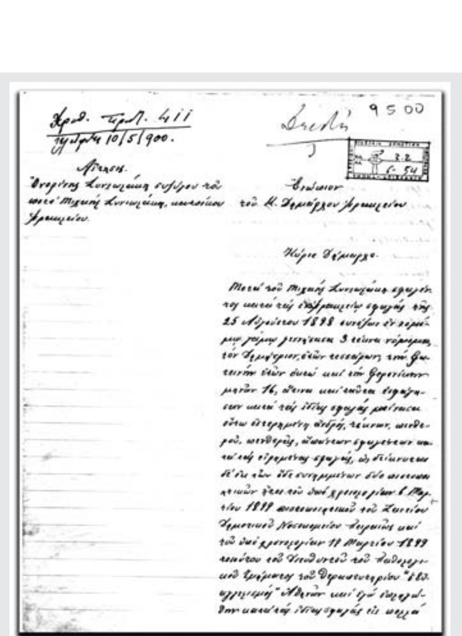
1) Αρβανιτάκης Σωκράτης (3.2 6-176), μία αδελφή την Ροδάνθη και ένα αδελφό τον Νικόλαο
2) Δασκαλάκης Κωνσταντίνος (3.2 6-179) σύζυγος Ευτέρπη το γένος Περίδη
3) Χρονοπούλα Αικατερίνη (3.2 6-189) αίτησις των παιδιών της Ελισαβέτ και Ματθαίου
4) Η άνωθεν εσφαγη δέ εν τη οικία Γεωρ. Στεργιάδου μετά των τέκνων αυτού (3.2 6-189)
5) Ζαχαριάδης Κωσταντίνος (3.2 6-208)
6) Ιωάννης Βλαστός, Ευπραξία Αργυράκη (3.2 6-146) τρία παιδιά 5, 3, 2 ετών αιτούσα Αικατερίνη Χουρδοπούλα
7) Καρτσωνάκης Αλέξανδρος (αδελφές αυτού Ελένη, ετών 22, Ερασμία ετών 19 και Μαρία ετών 16)
8) Λαρετζάκης Νικόλαος (3.2 6-125) σύζυγος Ελένη
9) Κωνσταντινίδης Αντώνιος ή Βέκιος σύζυγος Χαρίκλεια το γένος Τσαντηροπούλα με παιδιά, Ευάγγελο ανήλικος και Στυλιανή (3.2 6-27)
10) Δασκαλάκης Ιωάννης σύζυγος Μαρία Δασκαλάκη δύο παιδιά ανήλικα, Κατίνα και Εμμανουήλ υφασματοπώλης και ράπτης, εσφαγιάσθη εις στο μαγαζί του (3.2 6-66)
11) Φυτάκης Δημήτριος σύζυγος Αικατερίνη τρία ανήλια παιδιά: τον Γεώργιον, την Ιωάννα και τον Μιχαήλ (βαρελοποιός) (3.2 6-71)
12) Συνιωλάκης Μιχαήλ
13) Συνιωλάκης Δημήτριος (4 ετών)
14) Συνιωλάκη Φωτεινή (8 ετών)
15) Συνιωλάκη Φερενίκη (16 μηνών)
16-17) πεθερός και πεθερά (3.2 6-54) σύζυγος Ενορίνη Συνιωλάκη
18) Φουντουλάκης Μηνάς (3.2 6-72)
19. Βελεγράκης Εμμανουήλ ή Κερασανός σύζυγος Ειρήνη Βελεγράκη (3.2 6-77)
20) Βλαχάκης Κωσταντίνος σύζυγος Ζωή Βλαχάκη, ένα παιδί ονομαζόμενο Ελένη ανήλικο (3.2 6-85)
21) Καλαϊτζάκης Νικόλαος σύζυγος Μελπομένη το γένος Ιατράκη (3.2 6-87)
22) Ιατράκης Γεώργιος (3.2 6-87)
23) Ζαχαρίου Αριστείδης (Δικαστικός κλητήρ αίτησις των: Αθηνάς Ζαχαρίου και Χαρίκλειαν Ζαχαρίου αδελφαί αυτού (3.2 6-106)

Αίτησις
Ονορίνης Συνιωλάκη συζύγου του ποτέ Μιχαήλ Συνιωλάκη κατοίκου Ηρακλείου
Ενώπιον
του κ. Δημάρχου Ηρακλείου
Κύριε Δήμαρχε

Μετά του Μιχαήλ Συνιωλάκη σφαγέντος κατά τας εν Ηρακλείω σφαγάς της 25 Αυγούστου 1898 συνέζων εννομίμω γάμω γεννήσασα 3 τέκνα νόμιμα τον Δημήτριον, ετών τεσσάρων, την Φωτενήν ετών οκτώ και την Φερενίκην μηνών 16, άτινα και ταύτα εσφάγησαν κατά τας ιδίας σφαγάς μείνασα ούτω εστερημένη ανδρός, τέκνων, πενθερού, πενθεράς, απάντων σφαγέντων κατά τας ειρημένας σφαγάς, ως δείκνυται δε εκ των όδε συνημμένων δύο πιστοποιητικών ήτοι του υπό χρονολογίαν 6 Μαρτίου 1899 πιστοποιητικού του Ζανείου Δημοτικού Νοσοκομείου Πειραιώς και του υπό χρονολογίαν 17 Μαρτίου 1899 τοιούτου του Διευθυντού του Παθολογικού τμήματος του Θεραπευτηρίου "Ο Ευαγγελισμός" Αθηνών και εγώ επληγώθην κατά τας ιδίας σφαγάς εις πολλά μέρη του σώματος υπομείνασα πολλά μέχρι της εντελούς θεραπείας μου, στερούμαι δε πάσης κινητής και ακινήτου περιουσίας. Ένεκα πάντων τούτων αιτούμαι, κ. Δήμαρχε, όπως εισαγάγητε ταύτην εις το Δημοτικόν Συμβούλιον του Δήμου Ηρακλείου προς έκδοσιν του υπό του αρθρ. 5 εδάφ. β' του υπ' Αριθμ. 137 Νόμου απαιτουμένου πρακτικού καθ ο εν τη προκειμένη περιπτώσει συντρεχόντων όλων των όρων προς έκδοσιν τούτου, ίνα δυνάμει του εκδοθησομένου τούτου πρακτικού δυνηθώ να ζητήσω το υπό των αρθρ. 7,8, 9610 του ιδίου Νόμου αναλογούν μοι βοήθημα.

Ευελπιστώ ότι η αίτησίς μου αυτή θα εισακουσθή.
Διατελώ μετά βαθυτάτου Σεβασμού.

Ηράκλειον 9 Μαΐου 1900
Ευπιθεστάτη η αιτούσα
Ενορίνη Συνιωλάκη

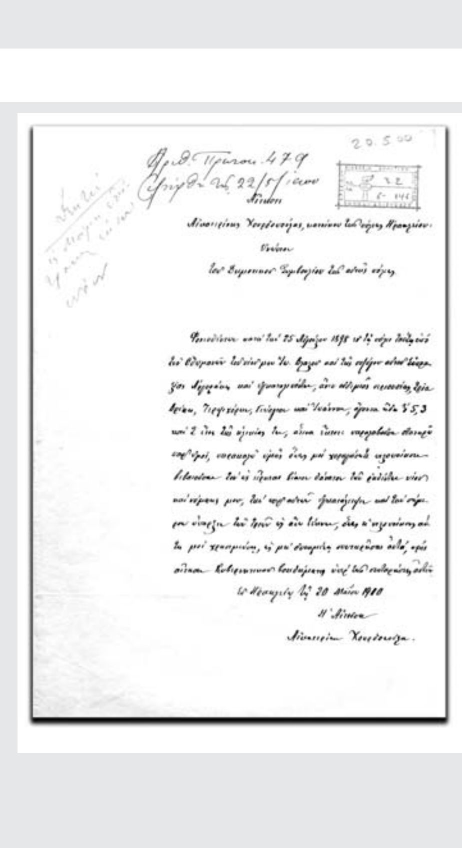

Αίτησις
Αικατερίνης Χουρδοπούλας,
κατοίκου της πόλεως Ηρακλείου Ενώπιον του Δημοτικού Συμβουλίου της αυτής πόλεως

Φονευθέντων κατά την 25 Αυγούστου 1898 εν τη πόλει τούτη υπό των Οθωμανών του υιού μου Ιω. Βλαστού και της συζύγου αυτού Ευπραξίας Αργυράκη και εγκαταλιπόντων, άνευ ουδεμιάς περιουσίας, τρια βρέφη, Τερψιχόρην, Γεώργιον και Ιωάννην, άγοντα ήδη το 5,3 και 2 έτος της ηλικίας των, άτινα έκτοτε παραλαβούσα διατηρώ παρεμοί, παρακαλώ υμάς όπως μου χορηγήσητε πιστοποίησιν βεβαιούσα τον ως είρηται βίαιον θάνατον των ρηθέντων υιού και νύμφης μου, την παραυτών εγκατάλειψιν και την σήμερον ύπαρξιν των τριων ως άνω τέκνων, όπως η πιστοποίησις αυτή μου χρησιμεύση, ως μη δυναμένη συντηρήσαι αυτά, προς αίτησιν Κυβερνητικού βοηθήματος υπέρ της συντηρήσεως αυτών.

Εν Ηρακλείω τη 20 Μαΐου 1900

Η Αιτούσα
Αικατερίνη Χουρδοπούλα

Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Ηρακλείου-πρωτόκολλο τόμος 1ος 1900

Παπαδάκης Θεμιστοκλής, σύζυγος Αθηνά, τρια παιδιά, δύο κορίτσια το ένα ενήλικο, την Ευσεβία 15 ετών και τον Ιωάννη 18 ετών

Κωνσταντινίδης ή Βέκιος Αντώνιος, σύζυγος Χαρίκλεια το γένος Τσαντηράκη, δύο παιδιά, Ευάγγελος και Στυλιανός, ενήλικα

Σινιολάκης Μιχαήλ (Βαρελοποιός), σύζυγος Ενορίνη (40 ετών)

Φουντουλάκης Μηνάς, σύζυγος Αικατερίνη Φουντουλάκη (38 ετών), δύο παιδιά Μαρία (7 ετών), Μηνάς (2 ετών)

Βλαχάκης Κωνσταντίνος (ετών 30) αίτηση των αδελφών Ελισάβετ και Ασπασίας Βλαχάκη: πιστοποιούν επίσης ότι ο άλλος αδελφός Νικόλαος σκοτώθηκε από τους Τούρκους στην Επανάσταση του 1878 έξω από το Ηράκλειο

Βελεγράκης Εμμανουήλ ή Κερασσανός (45 ετών) σύζυγος Ειρήνη

Καλαϊτζάκης Νικόλαος, σύζυγος Μελπομένη Ιατράκη (ετών 42), τέσσερα παιδιά (Δημήτριο ετών 13, Ανδρέα ετών 11, Εμμανουήλ ετών 8 και Γεώργιο ετών 6).

Λαρετζάκης Νικόλαος, σύζυγος Ελένη προστάτης επίσης της μητέρας του ετών 70 και της αδελφής του Στυλιανής ετών 40

Σπατσάκης Στέφανος, αίτηση της συζύγου Κατίγκως ετών 45, τέσσερα παιδιά, τον Γεώργιο ετών 22 έγγαμο, Ιωάννη ετών 19, Κωνσταντίνο ετών 9 και Ευαγγελία ετών 7

Δασκαλάκης Ιωάννης, σύζυγος Μαρία Χαρχαλιδάκη ετών 30, δύο παιδιά Αικατερίνη ετών 6 και Εμμανουήλ ετών 5. Η οικογένεια έχει και μία θετή κόρη ονόματι Μαρία ετών 12

Φυτάκης Δημήτριος, σύζυγος Αικατερίνη Φυτάκη ετών 38 τρια παιδιά, τον Γεώργιο ετών 14, Ιωάννη ετών 12 και Μιχαήλ ετών 11

Ιατράκης Γεώργιος, σύζυγος Μαριγώς το γένος Δανδόλου ετών 70. Παιδί Ελένη 35 ετών άγαμος.

Στειακάκης Παντελής του Εμμανουήλ, σύζυγος Ευφημία, προστάτης του πατέρα του Εμμ. Στειακάκη ετών 80 της συζύγου του Ευφημίας ετών 40, παιδιά Κωνσταντίνος ετών 11 και Μαρία ετών 8

Βλαστός Ιωάννης, Βλαστού Ευπραξία

Αίτηση της Αικατερίνης Χουρδοπούλας γιαγιάς των τριων ορφανών της, Τερψιχόρης ετών 5, Γεώργιου ετών 3 και Ιωάννου ετών 2

Καρτσονάκης Αλέξανδρος

Αίτηση των αδελφών αυτού Ελένης ετών 22, Μαρίας ετών 16 και Ερασμίας ετών 19.

Δασκαλάκης Κωνσταντίνος, σύζυγος Ευτέρπη Περίδου ετών 30, δύο παιδιά τον Αντώνιο ετών 8 και Εμμανουήλ 2,5.

Αρβανιτάκης Σωκράτης ετών 45

Χρονοπούλα Αικατερίνη χήρα Γ. Μακροτειχιανάκη, αίτηση των ανηλίκων παιδιών Ματθαίου ετών 11 και Ελισάβετ ετών 9

Ζαχαρίου Αριστείδης

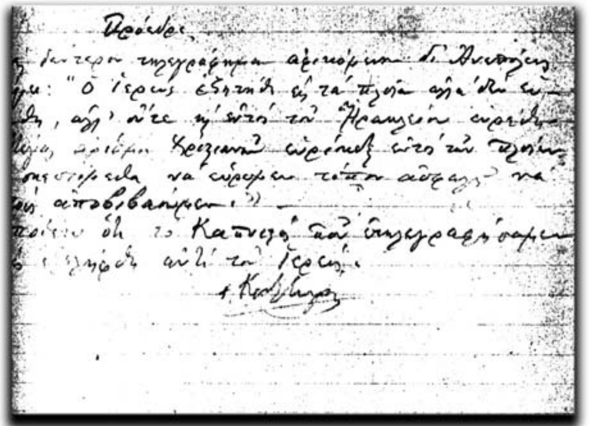
Ζαχαριάδης Κωνσταντίνος

Ιωάννης Σπυρίδων αίτηση της συζύγου Δεσποινιάς το γένος Αρχοντάκη.

Η εξαφάνιση του ιερέα της Ανώπολης

Οι νεκροί ουδέποτε έγιναν γνωστοί στο σύνολό τους. Οι αναφορές που γίνονται για τον αριθμό είναι πάντα κατά προσέγγιση, καθώς στην πόλη του Ηρακλείου βρίσκονταν και πολλοί κάτοικοι των χωριών η τύχη των οποίων δεν εξακριβώθηκε, αν και αναζητήθηκαν, ενώ σίγουρα υπήρξαν πολλά «ανώνυμα πτώματα» τα οποία εξαφάνισαν οι Τούρκοι προκειμένου να εμφανίσουν τον αριθμό των νεκρών μικρότερο.

Χαρακτηριστικά είναι δύο σημειώματα του μητροπολίτη Κρήτης Ευμενίου, που εκείνες τις ημέρες είχε μεταφέρει την έδρα του στις Αρχάνες. Τα σημειώματα, τα οποία βρίσκονται στο αρχείο Αρχανών, συμπεριλαμβάνονται ανάμεσα σε σειρά άλλων τα οποία αναφέρονται στην κατάσταση του Ηρακλείου και απευθύνονται πιθανότατα προς τον πρόεδρο του Εκτελεστικού Ιωάννη Σφακιανάκη, που βρίσκοταν στη Χαλέπα. Είναι δε αχρονολόγητα, αλλά θα πρέπει να γράφηκαν την επομένη ή την μεθεπομένη ημέρα, καθώς στο πρώτο από αυτά αναφέρεται ότι οι χριστιανοί ευρίσκονται εντός των πλοίων. Είναι δηλαδή πριν τη μεταφορά των διασωθέντων στον Πειραιά που άρχισε να γίνεται την τρίτη μέρα μετά τις σφαγές. Άλλωστε ακολουθεί ένα ακόμη σημείωμα που αναφέρεται στην αποβίβαση των δυνάμεων των Ιταλών στη Ρογδιά, οι οποίες έφθασαν στις 27 Αυγούστου για ενίσχυση των δυνάμεων αποκατάστασης της τάξης.

Τα δεύτερο σημείωμα του μητροπολίτη Κρήτης Ευμενίου που αναφέρεται στην εξαφάνιση του ιερέα της Ανώπολης. (Αρχείο Αρχανών)

Στο πρώτο από αυτά ο Ευμένιος απαντά σε τηλεγράφημα για τον αριθμό των θυμάτων, σημειώνοντας:

Κύριε Πρόεδρε,

Εξ Ανωπόλεως ελήφθη η εξής απάντησις εις το χθεσινόν τηλεγράφημα: "Δεν δυνάμεθα να ορίσωμεν τον αριθμόν των απολεσθέντων χριστιανών, αλλ' όλοι οι χριστιανοί ευρίσκονται εντός των πλοίων και τυγχάνου περιποιήσεων".

Στο δεύτερο σημείωμα, που θα πρέπει να γράφηκε με διαφορά ολίγων ωρών, αναφέρεται στην εξαφάνιση του ιερέα της Ανώπολης, ο οποίος βρισκόταν κατά τις σφαγές στην πόλη αλλά δεν βρέθηκε, αν και αναζητήθηκε. Αρχικά, όπως φαίνεται από την αναφορά, η πληροφορία ήταν ότι βρέθηκε, πιθανότατα ζωντανός, καθώς τον μπέρδεψαν με κάποιον Καπνιστό. Όνομα Γεώργιος Καπνιστός εντοπίζεται στη λίστα των διασωθέντων που δημοσιεύουμε.

Στο δεύτερο σημείωμα του μητροπολίτη Ευμένιου τονίζονται:

Πρόεδρε,

Και δεύτερον τηλεγράφημα αφικόμενον δι' Ανωπόλεως αναφέρει: "Ο ιερεύς εζητήθη εις τα πλοία αλλά δεν ευρέθη, αλλ' ούτε εντός του Ηρακλείου ευρέθη. Μέγας αριθμός χριστιανών ευρίσκεται εντός των πλοίων. Σκεπτόμεθα να εύρωμεν τόπον ασφαλή να τους αποβιβάσωμεν.

......ότι το Καπνιστός που ετηλεγραφήσαμεν χθες εξελήφθη αντί του ιερέως.

Η μυστηριώδης εξαφάνιση της Σκευώς Καλοκαιρινού-Τσαγκάκη

Του **Μανόλη Ε. Δετοράκη***

Η μεγάλη σφαγή του Ηρακλείου της 25ης Αυγούστου 1898 (6 Σεπτεμβρίου με το παλιό ημερολόγιο), υπήρξε η κορυφαία πράξη του μακρού δράματος της Τουρκοκρατίας στην Κρήτη. Από τους 1200 Χριστιανούς που είχαν εναπομείνει στην πόλη, χάθηκαν περί τους 800 και μαζί τους 17 Αγγλοι στρατιώτες. Υποστηρίζεται ότι το αίμα των 17 εκείνων Αγγλων, μέτρησε περισσότερο στις Ευρωπαϊκές Κυβερνήσεις, απ' ότι οι ποταμοί των αιμάτων του Κρητικού λαού, που χύθηκαν στις αλλεπάλληλες επαναστάσεις του 19ου αιώνα. Οι καταστροφές κινητών και ακίνητων περιουσιακών στοιχείων της Χριστιανικής κοινότητας υπήρξαν ανυπολόγιστες και επούλωση των πληγών χρειάστηκε πολύ χρόνο για να επέλθει.

Στο μακρό κατάλογο των μαρτύρων εκείνων της Ελευθερίας της Κρήτης, προβάλλουν συγκλονιστικές ιδιαιτερότητες, που κάθε μια συνθέτει εφ' εαυτής μια μεγάλη τραγωδία. Οικογένειες ολόκληρες ξεκληρίστηκαν, άλλες έχασαν πολλά μέλη, σε άλλες επέζησε ένα μόνο άτομο ή ένα βρέφος, από περίεργες ή αδιευκρίνιστες συμπτώσεις. Από τις σημαντικότερες πτυχές του γεγονότος εκείνου, υπήρξε αναμφισβήτητα η θυσία της επίσημης οικογένειας των Καλοκαιρινών. Σφαγιάστηκε ο υποπρόξενος της Αγγλίας Λυσίμαχος Καλοκαιρινός (1838-1898), η κόρη του Σκεύω 21 μόλις χρόνων, σύζυγος Νικολάου Τσαγκάκη και το βρέφος της Γεώργιος ηλικίας 10 μηνών. Συγχρόνως με εκείνην, σφαγιάστηκαν τα πενθερικά της Γεώργιος και Ελένη Τσαγκάκη και οι υπηρέτες τους. Χάθηκε επίσης ο ανηψιός του Λυσιμάχου Ανδρέας, γιος του Μίνωος Καλοκαιρινού και σφαγιάστηκαν ή κάηκαν περί τους τριάντα εργαζόμενοι στις αποθήκες και τα εργαστήρια. Πέραν της θυσίας του αίματος, η οικογένεια Καλοκαιρινού υπέστη καταστροφές τεραστίων διαστάσεων σε κτίρια, αποθηκευμένα προϊόντα, μηχανήματα κλπ. Οι υλικές ζημιές του οίκου του Λυσιμάχου, υπολογίστηκαν σε 26.849 λίρες Αγγλίας το Νοέμβριο του 1898, από τις οποίες ο γιος του Ανδρέας ως Αγγλος υπήκοος, εισέπραξε μόλις 4.581, δηλ. 114.536,66 χρυσές δραχμές στις 18/9/1906, δηλ. οκτώ χρόνια μετά την καταστροφή.

Η Σκεύω ήταν το πέμπτο και τελευταίο παιδί του Λυσιμάχου Καλοκαιρινού και της συζύγου του Αριστέας, το γένος Μ. Διαμαντίδου. Η σκληρή μοίρα της σφραγίστηκε με το δραματικό θάνατο της μάνας της λόγω επιλοχείου πυρετού που ακολούθησε τη γέννησή της, το 1877. Η μεγαλύτερη αδελφή της Βικτωρία, σύζυγος αργότερα του γιατρού και ευεργέτη της πόλης Αντωνίου Καπετανάκη, ανέλαβε ουσιαστικά την ανατροφή της, αφού ήταν τότε 15 χρόνων. Οπως μας διασώζει η ανηψιά της Αριστέα, κόρη της αδελφής της Στυλιανής συζύγου Β. Κριμπά, "Η μικρότερη κόρη, Σκεύω τη λέγαν, ήταν η ωραία κόρη του Καλοκαιρινού. Η φωτογραφία της, όταν ήταν ακόμη μαθήτρια στη Χιλλ, τη δείχνει μ' ένα καθαρό οβάλ πρόσωπο, καλοζωγραφισμένα χαρακτηριστικά και αγνή κοριτσίστικη έκφραση. Μεγαλύτερη, γίνηκε λένε πολύ ωραιότερη. Είχε καστανά μάτια και σγουρά καστανά μαλλιά και όπως έλεγε η θεία Βικτωρία που τη βρήκε μωρό και τη μεγάλωσε και τη θεωρούσε σαν παιδί της, είχε και αγγελική ψυχή. Ο Ιταλός αρχαιολόγος Η[illegible] που έκανε τις ανασκαφές της Φαιστού κι έγινε ύστερα καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Ρώμης...".

Πράγματι, ένας αγνός έρωτας αναπτύχθηκε μεταξύ του νέου ακόμη αλλά σοφού καθηγητή και της κατά πολύ νεώτερής του Σκεύως. Οταν όμως εκείνος τη ζήτησε επίσημα σε γάμο, ο Λυσίμαχος αρνήθηκε, επειδή δεν ήθελε να εκπατριστεί η ωραία του κόρη. Παιγνίδια της μοίρας, που οδηγούν τους ανθρώπους άλλοτε στον όλεθρο και άλλοτε στην ευτυχία. Οπως μας πληροφορεί ο αείμνηστος Στέργιος Σπανάκης, "η Σκεύω εξεπαιδεύθη εις το Λύκειον Χιλλ και συνεζεύχθη μετά του Ν. Τσαγκάκη, τον οποίον διώρισεν ο πενθερός του διερμηνέα του Αγγλικού υποπροξενείου του οποίου προΐστατο ο ίδιος, δια να τον περιβάλλη με την Αγγλική προστασίαν. Αλλ' η τύχη της Σκεύως δεν ήτο ευνοϊκή δι' αυτήν. Κατά την επανάστασιν του 1898, ότ' εφονεύθη και ο πατήρ της, η Σκεύω εσφάγη μετά του μικρού τέκνου της, του πενθερού και της πενθεράς της και δύο υπηρετριών εντός της οικίας των, την οποία ενέπρησαν ακολούθως οι Τούρκοι. Η οικία ευρίσκετο εις την οδό 25ης Αυγούστου, όπου σήμερον τα γραφεία του τουριστικού γραφείου Κρέτα.

Η Κρητική μούσα εθρήνησε το γεγονός:

Κι ο Τσάγκας εφονεύτηκε
κι όλη η φαμελιά του
ο γιος του μόνο σώθηκε
κι η υπηρέτριά του,
Η νύφη ντου 'τονε εκεί,
του Λυσιμάχου η κόρη
τη σχίσανε αζωντανή
οι Τούρκοι,
οι αιμοβόροι,
εσφάξανε τα' αγόρι της,
δέκα μηνώ παιδάκι...

Τελευταίως όμως επληροφορήθην (εννοεί περί το 1960) παρά του κ. Γεωργίου Μαστοράκη, εμπόρου, ότι κατά την εποχήν των Βαλκανικών πολέμων, ότε ήτο στρατιώτης, κατελήφθη αλβανικόν χωρίον, όπου γυνή τις άγνωστη, ηρώτησε τους στρατιώτας πόθεν κατάγονται. Πληροφορηθείσα δε ότι είναι εξ Ηρακλείου τους ηρώτησε αν γνωρίζον τον Ανδρέαν Καλοκαιρινόν, όστις είναι αδελφός της. Την πληροφορίαν ταύτην μετέδωσαν εις Ηράκλειον, ο δε Ανδρέας Καλοκαιρινός απέστειλε τον καπετάν Πολυξίγκη εις αναζήτησίν της, αλλά δεν κατώρθωσε να την ανεύρη. Η πληροφορία αύτη άγει εις την ακόλουθον σκέψιν. Είναι πιθανόν κατά την σφαγήν να συνελήφθη η Σκεύω υπό Τουρκαλβανού τινός, ο οποίος και την παρέλαβε μεθ' εαυτού εις Αλβανίαν και να την συνεζεύχθη, όπου επέζησε, δίχως να δυνηθή φυσικά, να δώση σημεία ζωής. Εθεωρήθη δε ως σφαγείσα, δίχως να είναι δυνατόν να διαπιστωθεί τούτο, επειδή εκάη η οικία της και δεν ήτο δυνατόν να ευρεθή το πτώμα της, οπότε μόνον ο θάνατός της θα εθεωρείτο βέβαιος. Δεν αποκλείεται συνεπώς να ζη εισέτι, αφού μάλιστα ήτο η υστερότοκος θυγάτηρ του Λυσιμάχου. Δέον να σημειωθή ότι μεταξύ των παλαιοτέρων Ηρακλειωτών της εποχής των γεγονότων, υπήρξεν η διάδοσις ότι η Σκεύω δεν εσφάγη, αλλά απήχθη υπό των Τούρκων εις Ιωάννινα. Ο Ν. Σταυρινίδης, όστις διατείνεται ότι έχει στοιχεία επί του θέματος, ηρνήθη να τα παραχωρήση, προκειμένου να ασχοληθεί επ' αυτού ειδικώς..."

Αυτά μαρτυρεί ο Στέργιος Σπανάκης. Σε έρευνά μου στο αρχείο Ν. Σταυρινίδη, βρήκα ένα ενδιαφέρον έγγραφο (αντίγραφο) στα αγγλικά που αποτελεί επίσημη ένορκη κατάθεση του Αρίφ Αγά Καλιοντζάκη, σαπωνοποιού και αυτόπτη μάρτυρα των γεγονότων, ενώπιον του προξένου της Αγγλίας Alfred Billiotti στις 10 Ιανουαρίου του 1899, που βεβαιώνει ότι, ο Λυσίμαχος τον έστειλε να πάει ένα τηλεγράφημα στο τηλεγραφείο και πηγαίνοντας εκεί είδε μεταξύ άλλων και το σπίτι του Γ. Τσαγκάκη, όπου ζούσε η Σκεύω η κόρη του Λυσιμάχου, χτυπημένο ήδη από τους Βασιβουζούκους. Λέει ότι μπήκε μέσα και είδε μεταξύ άλλων τη Σκεύω και το παιδί της σκοτωμένους από σφαίρες. Εκείνη ήταν πεσμένη στη σκάλα, κοντά στην είσοδο της αποθήκης, στο μέρος που βρισκόταν το πτώμα του παιδιού της. Είδε επίσης ζωντανό τον άνδρα της Νικόλαο Τσαγκάκη στο τηλεγραφείο. Το έγγραφο φέρει τη σφραγίδα του Αγγλικού Προξενείου και την υπογραφή του προξένου A. Billiotti, που βεβαιώνει την κατάθεση.

Και ενώ τα πράγματα φαίνονταν να ξεδιαλύνονται, ένα άλλο έγγραφο που στέλνει στον Σταυρινίδη από τη Νεάπολη, η Μαρία Πιτυκάκη στις 18/6/1966, θολώνει και πάλι τα νερά: "Αγαπητέ κ. Σταυρινίδη. Ολως τυχαίως έμαθα προ ημερών τα εξής τα οποία πιστεύω σας ενδιαφέρουν. Κατά την προέλασιν των Ελλήνων εις περιφέρειαν Λεσσκοβίκι (1912-3) ετοποθετήθη εκεί ως αξιωματικός της χωροφυλακής ο Δημήτριος Τερζάκης από το χωριό μου και εις χωροφύλακας ο Μανώλης Διαλλινάς από τη Νεάπολη. Ο καθένας χωριστά και εις άλλην εποχήν, είχαν πει στον αδελφό μου ότι είχαν πάρει διαταγή να ερευνήσουν μετ' ενδιαφέροντος και να μάθουν μήπως ευρίσκετο σε κανένα χαρέμι η Σκεύω Τσαγκάκη. Η ενέργεια ασφαλώς είχε γίνει από την οικογένεια Καλοκαιρινού. Αυτό σημαίνει ότι η Σκεύω δεν ευρέθη μεταξύ των σφαγιασθέντων και το υπάρχον επίσημον έγγραφο που βρίσκεται στα χέρια σας εδόθη στον πάμπλουτον τότε Τσαγκάκην να αποδεσμευτή και να κάμη δεύτερο γάμο, όπως και έκαμε. Αλλωστε η λαϊκή μούσα που πάντα τόσο καλά θέτει τα πράγματα λέει:

...Εσφάξανε τον Καλοκαιρινό
τον Πρόξενο τσ' Αγγλίας
Κι επήρανε την κόρη του
του Τσάγκα τη γυναίκα...
Και οι δύο πληροφοριοδότες
έχουν πεθάνει προ ολίγων
ετών".

Αυτά τα ενδιαφέροντα λέει η Μ. Πιτυκάκη, που μεταφέρει επίσης μια άλλη διατύπωση του λαϊκού τραγουδιού, διαφορετική από την προηγούμενη, που δηλώνει ότι οι σφαγείς απήγαγαν τη Σκεύω.

Μια άλλη είδηση, που φαίνεται να ταιριάζει με τα παραπάνω, δημοσίευσε η εφημερίδα ΙΔΗ στο φύλλο της 6-9-1907, με τον τίτλο "Νεκρανάστασις". Γράφει σχετικά: "Εκ της εν Χανίοις συναδέλφου Νέας Ερεύνης, παραλαμβάνομεν την είδησιν ότι δια του Γουδή, κατέφθασεν την παρελθούσαν Πέμπτην εις Χανία η ποτέ υπηρέτρια της Σκεύως Καλοκαιρινού ήτις ως γνωστόν είχε εξαφανισθή μετά της κυρίας της ταύτης από της σφαγής του Ηρακλείου. Το θύμα τούτο διηγείται ότι εσφάγησαν κατά την σφαγήν τα τέκνα της Σκεύως ότι όμως αυτή μετά της κυρίας της απήχθησαν υπό των Τούρκων και ταύτην μεν έλαβεν ένας μουσικός την δε κυρίαν της ένας αξιωματικός.

Περί εαυτής διηγείται ότι ο παραλαβών αυτήν την εξισλάμισε και την ενυμφεύθη, την ωδήγησε δε εις Υεμένην της Αραβίας, όπου μετά 8ετή συμβίωσιν απέθανεν ο σύζυγος της και ούτω δε ευρούσα ευκαιρίαν εδραπέτευσε εκ του μέρους τούτου και κατέφυγε εις Αλεξάνδρειαν οπόθεν κατείλθε εις Χανία. Περί της Σκεύως δεν γνωρίζει τίποτε άλλο παρά ότι δεν εσφάγη, αλλά απήχθη υπό ενός Τούρκου αξιωματικού". Και εδώ, δε γίνεται γνωστό το όνομα της υπηρέτριας εκείνης και αναφέρεται ανακριβώς ότι εσφάγησαν τα τέκνα της Σκεύως, ενώ εκείνη είχε αποδεδειγμένα ένα μόνο παιδί, ηλικίας 10 μηνών.

Η αβεβαιότητα και η αγωνία για την τύχη της Σκεύως, βάραινε ως ήταν φυσικό για πολλά χρόνια τον Οίκο του αδελφού της και μεγάλου ευεργέτη Ανδρέα Λ. Καλοκαιρινού. Η Βικτωρία Παπαδάτου, κόρη της Αριστέας Κριμπά, μεταφέρει στο βιβλίο της: "Η μάνα μου η Κρήτη", σελ. 205, τα λόγια της μητέρας της, που ήταν ανηψιά της Σκεύως: "... έστειλαν έμπιστους στην Τρίπολη της Αφρικής, στη Μικρά Ασία, όπου τους ειδοποιούσαν ότι υπήρχε Χριστιανή σε χαρέμι και κατά κάποιο τρόπο ταίριαζε μ' εκείνη. Μα ποτέ δεν επαλήθευσαν οι πληροφορίες εκείνες. Κάποτε επρόκειτο για μια Γαλλίδα, άλλοτε για γυναίκα άλλης σειράς...". Η τελευταία αποστολή έγινε στην Ηπειρο στους Βαλκανικούς πολέμους κι ήταν κι αυτή μάταια σαν τις άλλες..." Και καταλήγει: "... Κι αν δε σκοτώθηκε τη μέρα της σφαγής παιδί μου, μπορεί να μην άνθεξε ύστερα στη σκληρή περιπέτεια ή κι αν ζούσε δε μπόρεσε, ίσως και να μη θέλησε πια να δώσει σημείο ζωής".

Ο αείμνηστος λόγιος Ηρακλειώτης, ποιητής και συγγραφέας Λευτέρης Αλεξίου, γράφει στην εφημερίδα ΝΕΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, στο ενδιαφέρον επετειακό άρθρο του για τα 50 χρόνια από τη σφαγή του Ηρακλείου, τα παρακάτω (26 συνέχεια): Λέει λοιπόν για την εισβολή των Τούρκων στις αποθήκες και στα κτίρια του Καλοκαιρινού: "Σκοτώσαν όλους που βρήκαν εκεί μέσα, άντρες, γυναίκες και παιδιά, αφέντες και δούλους, ως τριάντα ψυχές, εβάλανε φωτιά στ' απέραντα κτίρια, σπίτια και αποθήκες. Γίνηκαν όλα θροφή της φωτιάς ως και τα κορμιά των σκοτωμένων και δεν έμενε παρά στάχτη και κουρνιαχτός...

Μέσα εκεί χάθηκε κι η μοναχοθυγατέρα (;) του Λυσίμαχου, η Σκευώ, γυναίκα του Αντώνη (;) Τσαγκάκη, με το μωρό της. Κι επειδή δε βρέθηκαν τα κουφάρια καθώς είπαμε, κι επειδή η νεαρή γυναίκα ήτανε ξακουστή για την ομορφιά της και την καλοσύνη της, βγήκε ο θρύλος πως την είχανε φερμένη στην πόλη, όπου ζούσε τάχα κλεισμένη στο χαρέμι. Και ύστερα από την αποκατάσταση ο Τσαγκάκης που είχε γλυτώσει από τη σφαγή, έφτασε στο σημείο να κάμει ταξίδι στην Πόλη και στη Σμύρνη για να βρει τα χνάρια της κυράς του και του παιδιού του. Αλλά μάταια..." Και εδώ τα πράγματα αποδίδονται διαφορετικά, αφού αναφέρεται ότι η Σκεύω χάθηκε στα κτίρια του πατέρα της και όχι στο σπίτι του πενθερού της. Ανακριβώς επίσης αναφέρεται ως μοναχοθυγατέρα και το όνομα του άνδρα της ως Αντώνης ενώ ήταν Νικόλαος. Παρέχεται όμως η πληροφορία ότι ο άνδρας της ενδιαφέρθηκε ενεργά για την τύχη της γυναίκας του και του παιδιού του, αφού την ανεζήτησε στην Πόλη και στην Σμύρνη.

Η Σκεύω Καλοκαιρινού-Τσαγκάκη

Η δραματική ιστορία της σύντομης ζωής της άτυχης Σκεύως, της πανέμορφης κόρης του Λυσίμαχου Καλοκαιρινού, είναι μια πραγματική τραγωδία. Δε γνώρισε μάνα και στα πρώτα σκιρτήματα της νιότης της ερωτεύτηκε ένα διαπρεπή αρχαιολόγο, φίλο της οικογένειας και τακτικό επισκέπτη του πατρικού οίκου, τον Φρειδερίκοκ Χάλμπερ (και όχι Αλμπερτ όπως κακώς αναγράφεται στις πινακίδες του γνωστού δρόμου). Κι όπως διασώζεται, ήταν γι' αυτήν ο πρίγκηπας του παραμυθιού. Κι εκείνος τη λάτρεψε. Ο πατέρας της εμπόδισε το γάμο, για να μη ξενιτευτεί η κόρη του και την υποχρέωσε να παντρευτεί τον πλούσιο επίσης Νικ. Τσαγκάκη. Ενας ορθολογισμός, που αποδεικνύεται μοιραίος. Η πατρική στοργή, που τελικά κατευθύνεται από τα ανεξέλεγκτα γεγονότα στο βάραθρο της καταστροφής. Αν παντρευόταν τον Χάλμπερ η μοίρα της Σκεύως θα ήταν διαφορετική. Ισως. Υπό την πανίσχυρη σκέπη της Βασιλικής σημαίας της Αγγλίας, ο αείμνηστος Λυσίμαχος πίστευε ότι προστάτευε απόλυτα τη ζωή και την περιουσία της οικογένειάς του. Και εκείνη ακριβώς η σημαία, παρόντων μάλιστα και Αγγλων στρατιωτών, θα είναι η καταστροφή του.

Είναι η ανεξέλεγκτη δίνη των γεγονότων σε δύσκολους καιρούς, όταν οι άνθρωποι γίνονται αθύρματα στη ροή των πραγμάτων. Τότε που ο ορθολογισμός αποδεικνύεται εντελώς ανίσχυρος για να αντιμετωπίσει την ανθρώπινη Μοίρα. Κι αν ακόμη η Σκεύω επέζησε των γεγονότων, ήταν μια νεκρή ψυχή. Με σκοτωμένο τον έρωτά της, στο άνθος της νιότης της, παραδομένη στη συμβατικότητα των κοινωνικών συνθηκών, με νεκρό το μονάκριβο παιδί της και κατεστραμμένο τον ιστορικό οίκο του πατέρα της, με θολό το μυαλό και αχώριστο σύντροφο τη θλίψη και ίσως τον εξευτελισμό, ακολούθησε τη μοίρα που τόσο σκληρά της επέβαλε τους όρους της. Ισως και να μη θέλησε να επιστρέψει... λέει η Αριστέα Β. Κριμπά. Κι έχει αυτή η θέση μια αναντίρρητη λογική βάση...

Ενώ το πρώτο μέρος του ανά χείρας δημοσιεύματος έβλεπε το φως στις σελίδες της "Π" της 20/5/98, ο φίλτατος Δημοσθένης Στεφανίδης, γόνος της επίσημης οικογένειας των Στεφανίδηδων των Βόρρων Πυργιωτίσσης, έσπευσε να με εφοδιάσει με το παρακάτω ενδιαφέρον έγγραφο, που βρίσκεται στο πλούσιο αρχείο του.

Σπεύδω ασμένως να το δημοσιεύσω, μαζί με τις ευχαριστίες μου στον εκλεκτό φίλο.

Πρόκειται για μια επιστολή του Αποστόλου Στεφανίδη προς το γνωστότατο Δημοσθένη Στεφανίδη, που στέλνεται από το Ηράκλειο, με ημερομηνία 17/5/1900. Η επιστολή έχει ως εξής:

"Ηράκλειο 17 Μαΐου 1900

Αγαπητέ μου Δημοσθένη

Ελαβον την από 8 υπερμεσούντος μηνός επιστολήν σας μετά της εν αυτή προς τον Γιωργήν μας συνημμένης.

Τα εν τη Ελευθερία, της 8ης Απριλίου "επίκαιρα", ως έκτοτε κάλλιστα γινώσκω, εγράφησαν περί της θυγατρός του σφαγέντος Λυσιμάχου Καλοκαιρινού Σκευώς συζύγου του Νικολάου Τζαγκάκη, εξαφανισθείσης κατά τας σφαγάς του Ηρακλείου. Από της εποχής ταύτης των σφαγών ελέχθη ότι η ρηθείσα Σκεύω εσώθη υπό τινος Τούρκου αξιωματικού, την οποίαν επήρε μαζί του κρυφίως κατά την αναχώρησιν του Τουρκικού Στρατού. Κατά τον τελευταίον Μάρτιον διεδόθη ότι η Σκεύω αύτη ευρίσκετο εις Ιωάννινα μετά του αξιωματικού, ότι απ' εκεί την επήρε κάποιος Ηπειρώτης Ιωάν. Λιάπης, υπηρετήσας άλλοτε παρά τω ποτέ πατρί της Λυσιμάχω, ότι την έφερεν εις Θεσσαλονίκην όπου την εστεφανώθη και κατόπιν εις Αθήνας.

Τοιαύτη είδησις εδημοσιεύθη εις τι φύλλον της Χαλκίδος, νομίζω "Εύριπος" και ανεδημοσιεύθη εις τους "Καιρούς".

Συγχρόνως όμως διεδίδετο, ότι αύτη ήτο μεν εις Θεσσαλονίκην μετά του αξιωματικού, αλλ' είχε ασπασθή τον ισλαμισμόν και ότι αρνείται να επανέλθη εις την πατρίδα αυτής.

Τούτου λοιπόν ένεκα εγράφησαν τα εν λόγω "επίκαιρα" εν τη Ελευθερία, ήτις και δια παραρτήματος της κατόπιν εδημοσίευσεν ως είδησιν ότι η Σκεύω ευρίσκετο εις Αθήνας και ότι με πρώτην ευκαιρίαν θα ήρχετο ενταύθα. Δι όλα δε ταύτα, τα τε Επίκαιρα και το Παράρτημα, οι συγγενείς της Σκεύως και ιδία ο σύζυγός της Νικ. Τζαγκάκης και ο επ' αδελφή γαμβρός της Αντώνιος Καπετανάκης ιατρός έκαμαν πικρά παράπονα εις τον δημοσιεύσαντα ταύτα Μαρκόπουλον όντινα μάλιστα και εξύβρισαν. Εδέησε δε ουχ' ήττον ο έτερος γυναικάδελφος της Γεώργιος Μητσοτάκης να μεταβή εις Αθήνας, Χαλκίδα και Θεσσαλονίκην και εξετάση περί αυτής. Επανήλθε δε προ 15 περίπου ημερών ανακαλύψας ότι ήσαν ψεύδη άπαντα τα διαδοθέντα και δημοσιευθέντα και επινόησις τριών ατόμων δια να λάβουν χρήματα, ότι δήθεν γνωρίζουν τα κατ' αυτήν..."

Τελικά θα λέγαμε για την τύχη της Σκεύως το σοφό λαϊκό: ο Θεός κατέχει...

Το κείμενο δημοσιεύθηκε στην "Π" στις 20 και 21 Μαΐου 1998

«Εφονεύθησαν και τα σώματά των ερρίφθησαν εις το πηγάδι της οικίας...»

Στο επαναστατικό αρχείο της επιτροπής αμύνης Αρχανών υπάρχουν σημειώσεις για δολοφονίες σε συνοικίες της πόλης. Αριθμητικά αναφέρονται 13 τόποι μαρτυρίου, μαζί με τα ονόματα των θυμάτων αλλά και τον τρόπο που βρήκαν το θάνατο. Το κείμενο είναι άγνωστο από ποιόν έχει γραφεί, σε ποιόν απευθύνεται, ενώ δεν φέρει ημερομηνία. Μας δίνει, μάλιστα, την πληροφορία ότι ένα από τα πολλά πρόσωπα της τραγωδίας, η **Ονορίνη (ή Ονωρίνη) Συνιολάκη,** η οποία στα γεγονότα έχασε το σύζυγο, τα δύο παιδιά της και τα πεθερικά της, πέθανε μετά τη μεταφορά της στην Αθήνα. Η πληροφορία αυτή πάντως δεν επιβεβαιώνεται από καμία άλλη πηγή, ενώ η ίδια η Ονορίνη εμφανίζεται το 1900 να καταθέτει αίτηση στο Δήμο Ηρακλείου για τη χορήγηση βοηθήματος. Από το έγγραφο μεταγράφουμε:

Σημειώσεις αφορώσαι τον τόπον εν ώ διέμενον αι κατωτέρω σφαγείσαι εν Ηρακλείω οικογένειαι

1.Εις συνοικίαν Κουτάλας**· εφονεύθησαν του **Γεωργ. Κόρπη** ο υπηρέτης με την συζυγόν του, ενός τέκνου και δύο άλλων, οίτινες κατά την περίστασιν ταύτην ευρίσκοντο εκεί· τα σώματά των ερρίφθησαν εις το πηγάδι της αυτής οικίας, εξ ού εξήχθησαν υπό του Οθωμανού **Ναήμ - μπέη Αφεντακάκη.

***2. Εις την αυτήν συνοικίαν**, πλησίον της οικίας του μακαρίτου Μητροπολίτου, παραπλεύρως της οικίας του **Μπεκήρ Καπετανάκη,** κατώκει ο **Ιωάννης Βλαστός** μετά της συζύγου του, τριών τέκνων και **Γεωργίου Σφακιανού** μετά της συζύγου του. Εφονεύθησαν δε ο Ιωάννης Βλαστός, η σύζυγός του, τα τέκνα των και επληγώθη η σύζυγος του Σφακιανού.*

3. Απέναντι του Αγγλικού προξενείου** εφονεύθη εν τη οικία του ο **Μιχ. Πατερόπουλος** μετά της συζύγου του και του υιού του **Νικολάου.

***4. Εις το μικρόν Χαμαμάκι**, έξωθεν του λουτρού εφονεύθη η **Βασιλική Πισκοπιανή** καθ' οδόν.*

***5. Εις το Αμπάρ – αλτί** παρά το αναβρυτήριο εφονεύθη ο **Δημήτριος Φεστσής**, έξωθεν του μαγαζίου του δημοσίως.*

***6. Εις την αυτήν θέσιν** έξωθεν του μαγαζίου του εφονεύθη ο **Κωνστ. Φιλιππίδης** χρυσοχόος (υπό του υιού του **Μπιτσαξαλή Αχμέτ**).*

***7. Εις το Μπερίντα** το πρακτορείον πλησίον εφονεύθη ο **Μηνάς Συνιολάκης** μετά της συζύγου του, ο Μιχ. Συνιολάκης μετά των δύο τέκνων του, πληγωθείσης και της συζύγου του, ήτις και απέθανεν άμα έφθασεν εις Αθήναις.*

8. Εις την Εβραϊκήν** εφονεύθη ο **Αναγνώστης Ορφανουδάκης** έξωθεν του μαγαζίου του και απέναντι της οικίας του **Μαχμούτ Καπετάνιου.

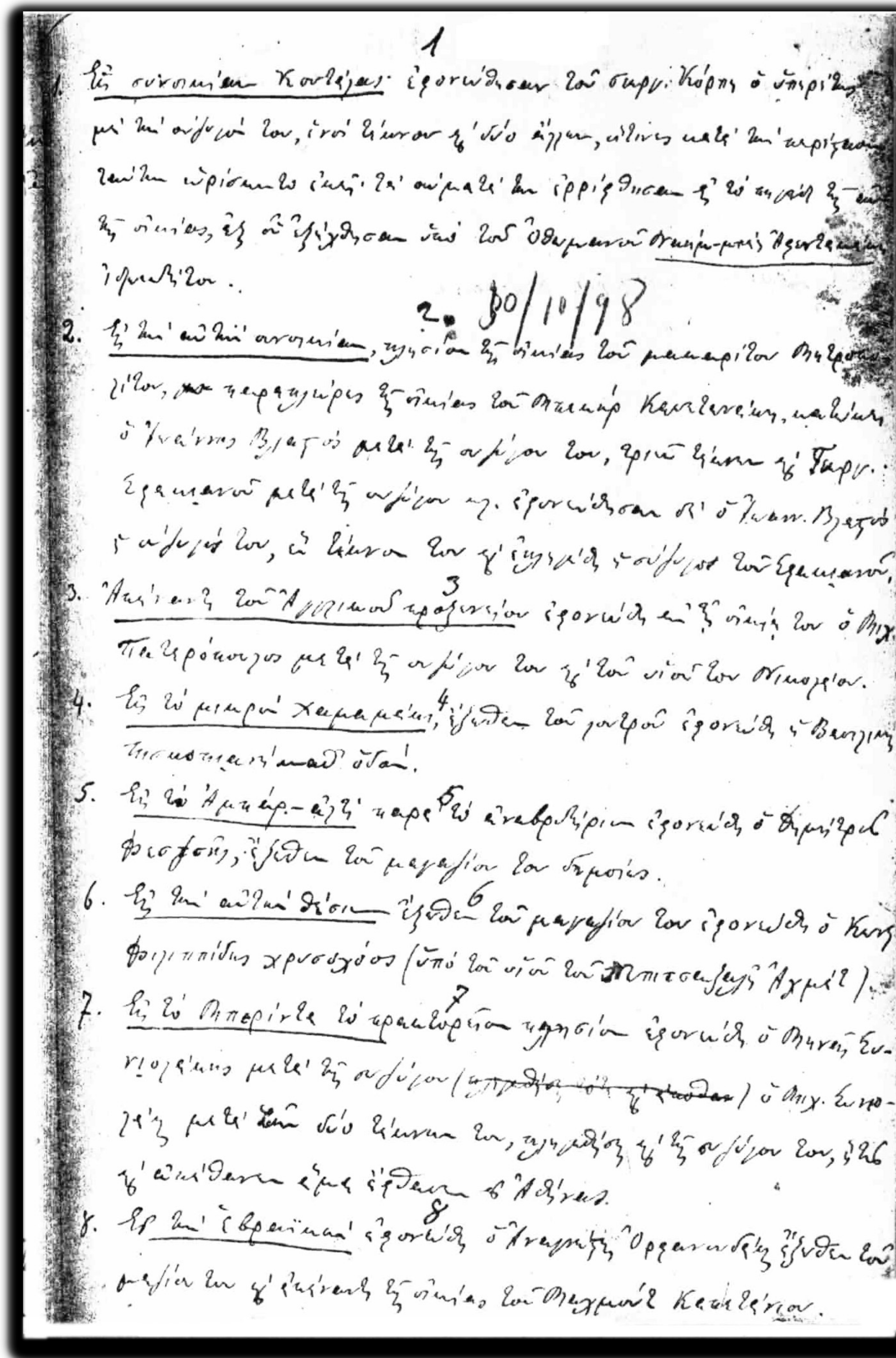
***9. Παραπλεύρως του καζίνου Ροΐδου** εφονεύθη εις την οικίαν του ο **Γεώργ. Μπρισιμιτζάκης** (χωλός) εσώθησαν δε η υπηρέτρια και η σύζυγος του **Γεωργ. Κουρτεσάκη** (αναφέρεται ο **Μπαμπαλάρος** φονεύς).*

10. Εν τη αυτή συνοικία**, πλησίον της οικίας του ιατρού **Ζαφειρίδου** εφονεύθη η **Μαρία Λαζάραινα.

***11. Εν τη οικία του Περίδου** εφονεύθη ο ίδιος **Περίδης** μετά του υιού του, των γυναικαδέλφων του **Οδυσσέως, Ιωάννου** και δύο υπηρετών.*

***12. Από το σαπωνοποιείον του Ναμή – μπέη Χαχιμάκη, Αλή – μπέη Μπεντράκη και Νουρεδίμ – μπέη Αφεντακάκη** εφονεύθησαν αι δύο οικογένειαι του **Συνιολάκη**, ο **Εμμ. Αρχοντάκης, Στέφανος Σαατζάκης, Δημήτριος Βαρελτζής** και άλλοι (εκείθεν πυροβολούμενοι).*

***13. Εις το μαγαζί του Γεωργ. Καρούζου (Βεζύρ Τσαρσί)** εφονεύθη ο Κωνσταντίνος*

Το έγγραφο του Επαναστατικού Αρχείου της Επιτροπής Αμύνης Αρχανών με την αναφορά 13 τόπων μαρτυρίου Χριστιανών την ημέρα της 25ης Αυγούστου 1898

«Πλείσται όσαι λεπτομέρειαι αποδεικνύουν την συμμετοχήν του Τουρκικού στρατού εις τας σφαγάς και την λεηλασίαν...»

Μια ιδιαίτερα διαφωτιστική αναφορά του υποπροξένου της Ρωσίας στο Ηράκλειο **Γεωργίου Μιτσοτάκη** (ή Μητσοτάκη, όπως αναφέρεται σε άλλες περιπτώσεις) για την ημέρα των σφαγών, εντοπίζεται στο επαναστατικό αρχείο της επιτροπής αμύνης Αρχανών. Έχει αριθμό πρωτοκόλλου 1110 και αποτελεί τμήμα ημερολογίου, που έχει γραφεί στη Χαλέπα, έδρα του Εκτελεστικού από την 1η Σεπτεμβρίου, καταγράφοντας τις πληροφορίες για τα γεγονότα που συνέβαιναν στην περιοχή του Ηρακλείου ή σε άλλα σημεία της Κρήτης. Η έκθεση του Γ. Μητσοτάκη (έτσι αναγράφεται στη συγκεκριμένη αναφορά - ημερολόγιο) και οι λοιπές πληροφορίες που αναφέρονται, είχαν διαβιβαστεί στη Χαλέπα από τον **Κωνσταντίνο Πετυχάκη**, που ήταν απεσταλμένος του Εκτελεστικού στην περιοχή των σφαγών, με βάση επιστολή που του είχε στείλει ένα άλλο μέλος του Εκτελεστικού, ο **Εμμ. Ζαχαράκης.**

Χαλέπα, 1 7βρίου 1898

Σήμερον ελήφθη τηλεγράφημα της ελληνικής κυβερνήσεως λέγον, ότι αι 4 Δυνάμεις συνεννοούνται περί των μέτρων άτινα θα ληφθώσιν εν σχέσει προς το Κρητικόν ζήτημα. Έτερον τηλεγράφημα του Βυζαντίου αναφέρει, ότι η Ιταλία προτείνει την άμεσον και οριστικήν λύσιν του Κρητ. Ζητήματος δηλούσα ότι εν εναντία περιπτώσει θα αποσυρθή εκ Κρήτης.

Πρωΐα 2ας 7βρίου 1898

Την παρελθούσαν νύκτα έφθασεν εν τάγμα Ιταλικού στρατού προς ενίσχυσιν της Διεθνούς φρουράς των Χανίων. Προς τον αυτόν σκοπόν καταφθάνει αύριον ή μεθαύριον και έτερον εν τάγμα Γαλλικού στρατού.

Παρά ειδικού απεσταλμένου του Εκτελεστικού εστάλη η κατωτέρω εξ Ηρακλείου επιστολή, διαφωτίζουσα την εκεί κατάστασιν:

«Έξωθι του Λιμένος Ηρακλείου επί του πολεμικού Ζαπορόσκι τη 1/13 7βρίου 1898

Φίλτατε Κ....

Ολίγον μετά την άφιξίν μας ήλθεν ο υποπρόξενος της Ρωσσίας κ. **Γ. Μητσοτάκης** *εκ Ρογδιάς. Παρά τούτου ελάβομεν τας εξής συμπληρωματικάς πληροφορίας περί των εν Ηρακλείω διαδραματισθέντων·*

Την πρωίαν της αποφράδας ημέρας συνεκροτήθη εν τω Διοικητηρίω στρατιωτικόν συμβούλιον, εις ο παρεκάθησαν πάντες οι εν Ηρακλείω ευρισκόμενοι αξιωματικοί του Τουρκικού στρατού. Προφανώς επρόκειτο περί της στάσεως, ην θα ετήρει ο Τουρκικός στρατός κατά τας προμελετημένας ήδη σφαγάς.

Δια την διαφύλαξιν του Ρωσικού Προξενείου ελήφθησαν δραστήρια μέτρα. Μιάν ώραν μετά την έκρηξιν, ισχυρόν απόσπασμα Τουρκικόν ετήρει κάτωθι την οικίαν, πάντες δ' οι εν αυτή διασώθησαν. Δια το Αγγλικόν Προξενείον ουδέν μέτρον ελήφθη, ουδείς δε των εν αυτώ καταφυγόντων διεσώθη.

Πλείσται όσαι λεπτομέρειαι αποδεικνύουν την συμμετοχήν του Τουρκικού στρατού εις τας σφαγάς και την λεηλασίαν.

Η έκρηξη έλαβε χώραν την 3 μ.μ., διήρκεσε δε τουρκοβολισμός μέχρι της 6ης ώρας της ιδίας ημέρας. Η πυρκαγιά εξερράγη ταυτοχρόνως και διήρκεσε μέχρι της επομένης επί 24 σχεδόν ώρας. Την επομένην ουδέν άλλο σχεδόν γεγονός εγνώσθη παρά ο εμπρησμός της οικίας Θειακάκη.

Τα πλείστα των θυμάτων ερρίπτοντο εις το πυρ, εν τούτοις τοιαύτη είναι η εκπεμπομένη δυσωδία εκ της αποσυνθέσεως, ώστε ουδείς δύναται να εισχωρήση εις τα πυρποληθέντα μέρη.

Το πτώμα του Λυσιμάχου Καλοκαιρινού ευρέθη εν τω εστιατορίω της οικίας του εν τω ισογείω. Ήτο εντελώς παραμεμορφωμένον και ηρίκαυστον, ο λάρυγξ κεκομμένος, ανεγνωρίσθη δ' εκ των παραγναθίδων και της κώμης. Ανευρέθη και το πτώμα του δυστυχούς Ανδρέου Καλοκαιρινού. Αμφότερα ετάφησαν εν τη μικρά Εκκλησία. Η Σκεύω δεν ανευρέθη ούτε ζώσα ούτε νεκρά.

Ο Άγιος Μηνάς είναι άθικτος. Επ' αυτού κυματίζει η ημισέληνος. Εντός αυτού ευρίσκονται 18 χριστιανοί οίτινες κατά το λέγειν των Τούρκων δεν θέλουν να φύγουν. Συνέστησα εις τον Πρόξενον να μεριμνήση περί της παραλαβής αυτών, έστω και ακόντων. Μοί υπεσχέθη. Ομοίως ευρίσκονται και ολίγοι άλλοι χριστιανοί (6-8) εις την άλλην εκκλησίαν. Υπάρχει ελπίς ότι εσώθησαν και οι εν τω νοσοκομείω. Θα ενεργήσωμεν προς εξακρίβωσιν της αληθείας και διάσωσιν αυτών.

Το πυρ περιωρίσθη εις το Βεζύρ – Τσαρσί και Σουλτάν – Ιμβραήμ. Ο καβάσης του Ρωσικού Προξενείου, όστις εισήλθεν εκ Ρογδιάς εις την πόλιν την ημέραν των σφαγών δια της πύλης των Χανίων μοί είπεν, ότι υπολογίζει τας εμπρησθείσας οικίας εις 50 και τα μαγαζεία εις 200. Εκ του μέρους ον ιστάμεθα (σ.σ. από το πλοίο «Ζαπορόσκι» έξω από το λιμάνι) φαίνεται ως να μην έπαθεν η πόλις σπουδαίως. Μόλις διακρίνονται τα ερείπια της συνοικίας Καλοκαιρινού και Περίδου.

Έξωθι του λιμένος υπάρχουν εξ Αγγλικά πολεμικά, εν Ρωσσικόν, εν Αυστριακόν, εν Γαλλικόν και εν Ιταλικόν. Προχθές απεβιβάσθησαν 225 Άγγλοι στρατιώται, χθες 500 και σήμερον 800. Τα Διεθνή στρατεύματα κατέχουν τας προς δυσμάς της πόλεως επάλξεις, κατεσκεύασαν δε οχυρά οχυρώματα, εστραμμένα κατά της πόλεως. Πάντα τα πολεμικά πλοία ευρίσκονται εν προπαρασκευαστική καταστάσει. Εντός 15 λεπτών δύναται ν' αρχίση ο βομβαρδισμός, αφ' ότου αποφασισθή τούτο. Τα βλήματα έχουν εξαχθή των αποθηκών και φυλάσσονται κεκαλυμμένα πλησίον των τηλεβόλων. Τα τηλεβόλα εισίν εστραμμένα εν σκοποβολή κατά της πόλεως. Το θέαμα είναι φοβερόν και επιβλητικόν.

Άμα τη ειδήσει της σφαγής ήρξαντο συναθροιζόμενοι χριστιανοί. Έφθασαν μέχρι 10.000. ήδη παραμένει το ήμισυ, εξ ών 3.000 εις Αρχάναις. Αι προφυλακαί ενισχύθησαν.

Οι χριστιανοί άμα λαβόντες γνώσιν της πολιτικής ην ακολούθησε το Εκτελεστικόν εξέφρασαν την ζωηράν ευαρέσκειάν των, διότι το Εκτελεστικόν ηκολούθησε την πολιτικήν, ην και αυτοί είχον κρίνει ως την μόνην ορθήν. Προσβολή κατά των Τουρκικών στρατευμάτων δεν έγεινεν.

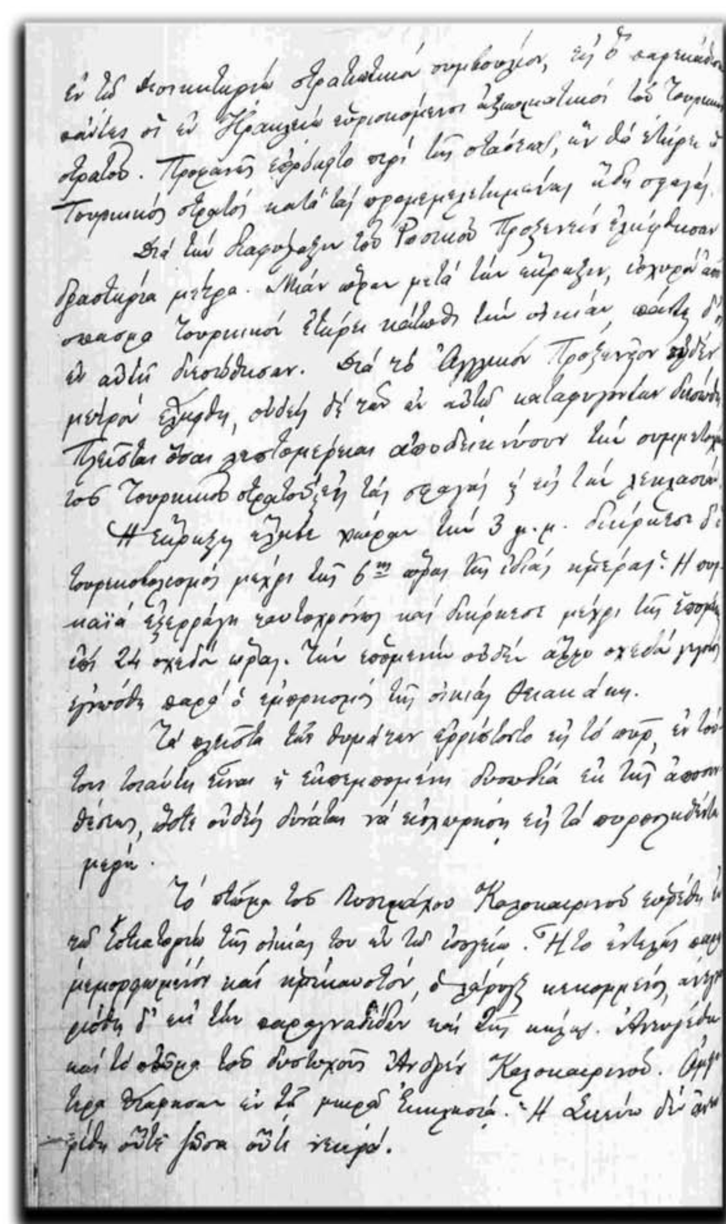
Οι εδώ αξιωματικοί φρονούν, ότι ο Άγγλος Ναύαρχος έστειλε σήμερον τελεσίγραφον, ου η προθεσμία είνε 48 ωρών και άρχεται από της μεσημβρίας. Τους όρους και το περιεχόμενον αγνοούσιν. Ο πλοίαρχος μου είπεν, ότι δια παν ό,τι συμβαίνει ειδοποιούνται πάντες, μέχρι δε της πρωΐας δεν του εκοινοποιήθη η επίδοσις τελεσιγράφου.

Σας ασπάζομαι
Όλως υμέτερος φίλος»

Εσπέρα 2ας 7βριου 1898

Οι Ναύαρχοι και οι Πρόξενοι συνιστώσιν επιμόνως και από κοινού εις τας Κυβερνήσεις των την ανάγκην **αμέσου** *και* **οριστικής** *λύσεως του Κρητικού Ζητήματος. Παριστώσι την στάσιν του Χριστιαν. Λαού* **θαυμασίαν** *και υποδεικνύωσιν, ότι η τόσον ανεκτή των Χριστιανών στάσις θα μεταβληθή, εάν βραδύνη η λύσις.*

Επιβεβαιούται η επίδοσις τελεσιγράφου, ούτινος η προθεσμία λήγει αύριον την 2αν μ.μ. Το περιεχόμενον δεν είναι ακριβώς γνωστόν. Οι γνωστοί όροι είναι, αφοπλισμός των Τούρκων εντοπίων του Ηρακλείου, παράδοσις των ενόχων και κατεδάφισις 39 οικιών, εξ ων επυροβολείτο η αγγλική φρουρά.

Τμήμα της αναφοράς του Υποπροξένου της Ρωσίας στο Ηράκλειο Γεωργίου Μιτσοτάκη (Αρχείο Αρχανών)

Παρά του εν Ηρακλείω απεσταλμένου εστάλη το εξής τηλεγράφημα:

«Ηράκλειον 2/14 7βρίου, ώρα 5.45

Σφακιανάκην, *Πρόεδρον Εκτελεστικού.*

Ως μερικήν προκαταρκτικήν ικανοποίησιν οι Άγγλοι ώρισαν εις τας 2μ.μ. να κατεδαφίσουν τας περί το αγγλικόν στρατόπεδον οικίας, αίτινες υπήρξαν εστία προσβολής κατά της αγγλικής φρουράς, άλλως έδει να εκκενώσουν την πόλιν γυναίκες και παιδιά. Ο Τούρκος Διοικητής εξετέλεσε την κατεδάφισιν. Αύριον εκπνέει η προθεσμία του μερικού αφοπλισμού και της παραδόσεως των πρωταιτίων (υποκινητών, αρχηγών)».

Ο αριθμός των παραδοτέων πρωταιτίων και των όπλων δεν είνε εισέτι εξακριβωμένος.

Πρωΐα 4ης 7βρίου 1898

Η χθεσινή ημέρα παρήλθεν ολόκληρος χωρίς να λάβωμεν ειδήσεις περί των εν Ηρακλείω γιγνομένων.

Σήμερον πρωί ελήφθη το εξής τηλεγράφημα, σταλέν από της 6ης ώρας της χθες υπό του ειδικού απεσταλμένου.

«Σφακιανάκην, Πρόεδρον

Χίλιοι εντόπιοι Τούρκοι κατέλαβον προχθές μετόχια και χωρία εντός του κορδονίου. Προφυλακαί Άγγλων ειδοποίησαν Χριστιανούς να παράσχωσι βοήθειαν εν περιπτώσει ανάγκης. Χριστιανοί κατεύκασαν ελαιόδενδρα Γάζη. Οι Τούρκοι διατείνονται οι εφόνευσαν και τινάς (οι Χριστιανοί Τούρκους). Μερική παράδοσις πρωταιτίων εγένετο. Επεβιβάσθησαν επί αγγλικού πολεμικού».

Αντίγραφον εξ επιστολής προς εμέ του κ **Εμμ. Ζαχαράκη**, *μέλους της Εκτελεστικής Επιτροπής.*

Εν Ρεθύμνη τη 4η Σεπτεμβρίου 1898

Κωνστ. Εμ. Πετυχάκης

Οι διασωθέντες από τη σφαγή

Κατάλογος με 435 ονόματα Χριστιανών που βρίσκονταν στην πόλη του Ηρακλείου την ημέρα της σφαγής και κατάφεραν να διασωθούν, ακόμη και τραυματισμένοι, διατηρείται στο Επαναστατικόν Αρχείον της Επιτροπής Αμύνης Αρχανών. Πρόκειται για τα έγγραφα με αριθ. 4146- 4149 και 4151, ενώ ενδιάμεσα υπάρχει κατάλογος με σχεδόν 120 ονόματα νεκρών από τους βανδαλισμούς των βασιβουζούκων, ο οποίος δημοσιεύεται σε άλλες σελίδες, στο πλαίσιο της έρευνας του **Στέφανου Γρατσέα** για τα θύματα.

Τα έγγραφα είναι αχρονολόγητα και είναι άγνωστο αν χρησιμοποιήθηκαν για κάποιο σκοπό, αν, δηλαδή, στάλθηκαν σε κάποια υπηρεσία. Η ιστορική τους αξία, φυσικά, είναι τεράστια, καθώς πληροφορούμαστε τους χριστιανούς κατοίκους οι οποίοι βρέθηκαν στο Ηράκλειο τη μέρα της τραγωδίας και σίγουρα διασώθηκαν. Στο αρχείο αναφέρεται ότι ο αριθμός των διασωθέντων είναι «450 το όλον», όμως τα ονόματα που εντοπίζομε στο αρχείο είναι 435.

Πιθανότατα, η σύνταξη του καταλόγου έγινε σταδιακά. Μόλις, δηλαδή, εμφανιζόταν κάποιος διασωθείς καταγραφόταν το όνομά του. Κι αυτό γιατί, μέλη της ίδιας οικογένειας αναφέρονται μερικές φορές χωριστά, ενώ το σύνηθες για το συντάκτη του καταλόγου ήταν να αναφέρει όλα τα μέλη της οικογένειας μαζί. Στην πιθανότητα σταδιακής καταγραφής μάς οδηγεί ακόμη το γεγονός ότι το όνομα, για παράδειγμα, του **Στυλιανού Αλεξίου** αναφέρεται στο τέλος του καταλόγου, αν και ο ίδιος ήταν από τους «πρωταγωνιστές» των γεγονότων, καθώς είχε αποφασιστεί να τοποθετηθεί ως διευθυντής του φορολογικού γραφείου και ήταν στο επίκεντρο της πρώτης σύρραξης, στην πύλη του λιμανιού. Ήταν από τα πιο γνωστά πρόσωπα και θα έπρεπε να αναφέρεται στην αρχή, αν ο κατάλογος είχε συνταχθεί αργότερα. Η προς το τέλος του καταλόγου αναγραφή του ονόματος του Αλεξίου επιβεβαιώνει τις φήμες ότι αρχικά θεωρήθηκε νεκρός.

Στον κατάλογο υπάρχει ακόμη ως διασωθείσα η βαριά τραυματισθείσα Ονωρίνη (Ονωρίνα αναφέρεται) Συνιολάκη, για την οποία αναφέρεται σε άλλο έγγραφο, επίσης του Αρχείου Αρχανών, ότι πέθανε μετά τη μεταφορά της στην Αθήνα. Στις σφαγές έχασε σύζυγο, παιδιά και πεθερικά.

Κατάλογος των διαφυγόντων την συμφοράν Χριστιανών

Η πρώτη σελίδα του καταλόγου των διασωθέντων

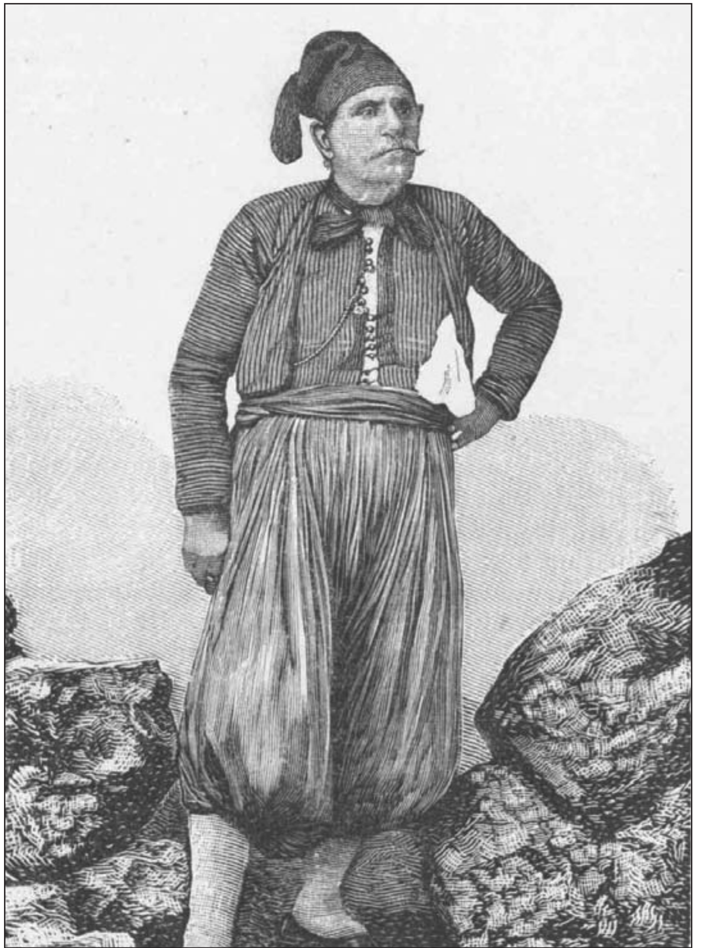
Κατάλογος των διαφυγόντων την συμφοράν Χριστιανών

Νικόλαος Μπάκας μετά του υιού του.
Γεώργιος Στεργιάδης
Εμμ. Καβαλλάκης με τον αδελφόν του
Ηρακλής Αργυράκης
Δημήτριος Συγγελάκης
Ιωαν. Σαπουντζάκης
Ευάγγελος Βασιλειάδης
Μιχαήλ Χαριτάκης
Γεώργιος Σετρύπης
Γεώργιος Παυλίδης
Αριστοτέλης Παυλίδης
Νικόλαος Παυλίδης
Δημήτριος Σκουτελής
Μαρία Παπαδάκη
Μαρία Αποστολιδάκη
Βασιλική Κακιώτη
Ιωάννης Κακιώτης
Γεώργιος Βασιλάκης
Κωνσταντίνος Καστρινάκης
Γεώργιος Μπιράκης και οι υιοί του (3 άτομα)
Αντώνιος Μελεσανάκης
Γεώργιος Κοκκινάκης
Γεώργιος Μαθιουδάκης
Μιχ. Μαθιουδάκης
Ελένη Βασιλειάδου
Χαρίκλεια Βασιλειάδου
Βασιλική Βασιλειάδου
Μαρία Βασιλειάδου
Εμμαν. Βασιλειάδης
Ειρήνη Σκαλαντωτάκη
Ιωάννης Βασιλειάδης
Μιχαήλ Μαριδάκης
Ασπασία Μαριδάκη
Στ. Ζαχαριουδάκης
Σοφία Ζαχαριάδου
Αλεξ. Ζαχαριάδου
Κατύγκω Σαπουντζάκη
Αννίκα
Ειρήνη Καραβιτάκη
Μαρία Σαπουντζάκη
Αγάπη Αρχανιωτάκη
Γεώργιος Συμνιανάκης
Γεώργιος Καλομοίρης
Εμμ. Βενέρης
Εμμ. Μεταξάς
Νικολ. Ανδριανάκης
Μιχ. Τσαχάκης
Ευαγγελ. Περάκης
Εμμ. Σταυρακάκης
Γεωργ. ή Εμμ. Καραβιτάκης
Κωνστ. Γιαννακάκης
Αντων. Κοκκίδης
Νικολ. Καγιαμπάκης
Γεωργ. Καστανάκης
Μιχ. Στεφανάκης
Αντων. Χριστοδουλάκης
Ιωαν. Αλεξίου
Βασιλ. Παπαβασιλείου
Κωστής Αυγουστάκης
Δημητρ. Λαγαριαστάκης
Γεωργ. Σαλουστράκης
Νικολ. Μεταξάς
Απόστολος Τζαγκάκης
Μιχ. Μαθιουδάκης
Κωστής Δημητριάδης
Ιωαν. Μαστοράκης
Θεόδωρος Αρχαντωνάκης
Μιχ. Σπάρτας
Μιχ. Ανδρίκος
Βασ. Πάσκος
Αλεξ. Πουλακάκης
Δημητρ. Μαρκάκης
Κ. Μπερίνδας
Χαριλ. Κωνσταντινίδης
Μιχ. Μεταξάς
Η οικογένεια του κ Καραμπέτ 8 άτομα

Χριστιανοί

Ιωάνν. Παπαδάκης
Εμμαν. Παπαδάκης μετά της οικογεν. αδελφάς και μητρός του (8 άτομα)
Απόστολος Βασιλειάδης (3 άτομα)
Γεώργιος Παπαδάκης
Αναστασία Σμυρνιού
Αλεπουδέλης
Αρτέμιος Πατεράκης
Ιωαν. Χατζιδάκης
Ευσεβία Δάβη
Ελένη Πλαντάκη
Μαρία Οικονομοπούλου
Μαρία Μελισσείδου με το τέκνον της
Εμμ. Μελισσείδης
Χαρίκλεια Οικονομοπούλου
Ανδριανή Μαστραντωνάκη
Γεωργ. Γεωργιάδης
Μιχ. Καστρινογιαννάκης
Κατερίνα Λιναρδάκη
Δημητρ. Λιναρδάκης
Ιωαν. Κασιμάτης
Καπετάν Μπαστανάς και η οικογένειά του (9 άτομα)
Κά(ό)ρπης και η οικογένειά του (16 άτομα)
Πιέρ Κά(ό)ρπης (4 άτομα)
Σίφης Μηλιαράς και η σύζυγός του
Μινέρβας φωτογράφος
Νικόλαος Δάκας αρτοποιός
Κωστής Δάρμας αρτοποιός
Μιχ. Στρατάκης αρτοποιός
Πέτρος Βρακάς αρτοποιός
Κωστής Παπαδάκης αρτοποιός
Δημήτριος Φούρναρης αρτοποιός
Ευθύμιος Στειακάκης αρτοποιός
Σύζυγος του διερμηνέως και η μήτηρ του
Κατερίνα υπηρέτρια και Καλλιόπη θυγάτηρ
Γεωργ. Σταματάκη
Άννα Νικολουδάκη
Χήρα Ιωαν. Περίδου
2 άρρενα τέκνα Βλαστού
Ο φαρμακοποιός του κ Ittar
Δημήτριος Μακράκης
Οικογένεια του κ. Α. Λ. Καλοκαιρινού (7 άτομα)
Οικογένεια Θειακάκη (4 άτομα)
Οικογένεια Περίδου και θυγατέρες, η θεία του κ Αναστασία, Ερασμία, Άννα, Ελένη, Διαμάντα, Ανεζίνα, Ελένη (11 άτομα)
Ελένη Διαμαντίδη και τέκνο της Μηνάς (;)
2 υπηρέτριαι Τζαγκάκη
Σπυριδ. Μαντιδάς (;) σύζυγος και τέκνα (7 άτομα)
Εμμ. Τερτζάκης και η σύζυγός του Ζαμπία
Χ'Εμμ. Κουρνέλης και η σύζυγός του Κυριακή
Χήρα Ελένη Ξαφερακάκη
Εμμ. Μπακαλμνάσης (;) και θυγάτηρ Ειρήνη
Χατζή Άννα και θυγάτηρ Καλλιόπη
Χήρα Ελένη Μαρινοπούλα
Σταύρος Πλακιώτης
Χήρα Μαρία Βρισιμιτζάκη
Γ. Καλίφης με σύζυγον Μαρίαν και θυγατέρα Ευαγγελίαν
Ιωάν. Σιναδακάκης και η σύζυγός του Ελένη
Νικολ. Νικολανάκης και η μήτηρ του
Γεώργιος Μετοχιανός και η σύζυγός του Φωτεινή
Ιωαν. Νικολανάκης και ο υιός Δημήτριος
Μαρία Μουστακοπούλου και ο υιός της Γεώργιος
Χήρα Δεσποινιά Σωμαροπούλα
Καλλιόπη Περάκη
Καλλιόπη Μαρταλομοπούλα και η θυγάτηρ Μαρία
Στυλιανή Νταμπακοπούλα
Ειρήνη Σταματοπούλα
Στεφανιά Σταυρωτή
Μαρία Τουτουντζοπούλα
Καλλιόπη Ροδοπούλα
Μαρία Αλιβρετοπούλα και η θυγάτηρ της Κυριακή Κεραστανιά

Μαρία Θεοφίλενα
Σοφία Αγιοπαρασκίτισα
Δέσποινα Μεραμπελιώτισα
Παπά Οικονόμος
Ιωάννης Καλαϊτζάκης
Μαρία Κοντόλενα
Μαρία Τσιλιγκίραινα
Μανουήλ εφένδης (Αρμενόπαπας)
Ωρολογάς Ματθαίος
Αραχιάκ καφετζής
Οχανές καφετζής
Συμπάτ καφετζής
Ιωακείμ καφετζής
Βοσκυχάν καφετζής
Αγακάν καφετζής
Σεγκερήμ καφετζής
Στεφανία Καραγιαντοπούλα
Φροσύνη Βρισιμιτζάκη
Ελένη Ανερρατζάκη
Καλλιόπη Παντεροπούλα
Μηνάς Λαρέντζος
Μιχαήλ Βαλτζής
Γεώργιος Σκαλαντωτάκης
Κωστής Σερκεδάκης
Φανούριος Ασπράκης
Κωστής Λαγουδάκης
Φανούριος Πουλακάκης
Εμμαν. Κουπάκης
Εμμαν. Χωργιατάκης
Μιχ. Θεκλάκης
Εμμ. Αν(δ)ρουλιδάκης
Κυριακούλα Αρχανιωτάκη
Νικόλαος Αποστολίδης
Ιωάννης Αναγνώστης
Κωστής Γιαννακάκης
Νικολ. Καστρινάκης
Αγγελική Καστρινάκη
Αντων. Καστρινάκη
Γεώργιος Καστρινάκης
Μαρία Καστρινάκη
Ο κ. Καραμπέτ
Θαρσ…. (δυσανάγνωστο)
Ευλαμπία Μακράκη
Ειρήνη Μακράκη
Καλλιόπη Γονατάκη
Ευσεβία Γονατάκη
Βασιλ. Μπάκας
Γεώργιος Μπάκας
Βικτωρία Αδαμίδη
Κατίνα Αδαμίδη
Αικατερ. Μαθιουδοπούλα
Αθηνά Γιαννακάκη
Γρίβεζος Γιαννακάκης
Μαρία Θιακάκη
Ιωάννης Θιακάκης
Αργυρή Σταματάκη
Άννα Σταματάκη
Ελισάβετ υπηρέτρια
Θεόδωρος Σφακιανάκης
Ευαγγελία Σφακιανάκη
Ελισάβετ Αντωνίου
Ζάρα Σαουγκάτ
Χρυσή Σερβοπούλα
Μαρία Σερβοπούλα
Ιωάννης Βελής
Ελένη Χατζή Σπύρου
Νικολ. Χατζή Σπύρου
Ευαγγελία Χατζή Σπύρου
Αικατερ. Μακρίδου
Αργυρή Κοπιδάκη
Μαριγώ Καλαφάτη
Μαρία Καλαφάτη
Ελένη Σταματάκη
Μαρία υπηρέτρια
Μαργαρίτα Λασιθιώτου
Λεοντίνα Σουργιαδάκη
Άννα υπηρέτρια
Ασπασία Στεργιάδη
Ασπασία Παυλίδη
Ελένη Ξαριφάκη
Άννα Κλάδου

Κάτοικος του Ηρακλείου πριν τις σφαγές

Ειρήνη Κυπριωτάκη
Ελένη υπηρέτρια
Αναστασία Νικηφοράκη
Αθηνά Νικηφοράκη
Ευλαμπία Ξαριφάκη
Κρουστάλω Μελερίνη
Αγγελική Ευαγγελοπούλου
Μαριγώ Ευαγγελοπούλου
Πέτρος Ευαγγελόπουλος
Σοφία Κονιδάκη
Αργυρή Κονιδάκη
Τερψιχόρη (τετραετής)
Εμμ. Χριστοφόρου
Μαρία Στειακάκη
Εμμ. Στειακάκης
Ονωρίνα Σινιολάκη
Βικτωρία Καμηλάκη
Γεώργιος Βελέντζας
Μηνάς Στεργιάδης
Εμμ. Ζαραδάκης
Λεωνίδας Σανενάκης
Μιχαήλ Κά(ό)ρπης
Θωμάς Χανδάνος
Κωστής Ιακωβίδης
Λεωνίδας Γιαμαλάκης
Γεωργ. Χρηστάκης
Σωτήριος Μακρίδης
Αναστάσιος Περάκης
Εμμ. Ζουμαράκης
Κωστής Χρυσός
Εμμ. Μαντουδάκης
Γεώργιος Περβολαράκης
Κωστής Καραμανωλάκης
Νικόλαος Νερουλιδάκης
Παναγιώτης Τζαγκαράκης
Γεώργιος Βαλιάδης
Στυλιανός Αδαμίδης
Βασίλειος Γιαννακάκης
Νικολ. Καραγιάννης
Κωστής Μιχελιδάκης
Γεώργιος Καραταράκης
Νικόλαος Γερωνυμάκης
Γεώργιος Καπνιστός
Θεμιστοκλής Παντελίδης
Δημοσθένης Ζαχαρίου
Μηνάς Μεϊμαράκης
Κωστής Σερκεδάκης
Δημητρ. Λάλας
Μιχαήλ Σπετσάκης
Παπά Σταμάτιος
Αριστείδης Σταυλιδάκης
Νικολ. Τζαγκαράκης
Μάγειρος ὖἂἶ Η. ἕ̈ὀἶῆὖἂἰὸ και η σύζυγός του

Θυγάτηρ μαγείρου και η υπηρέτρια
Στυλιανός Σπανουδάκης
Κωνστ. Αντωνίου
Ιωαν. Γουβιανάκης
Δεσποινιά Αντωνίου
Μαρία Αντωνίου
Μιχαήλ Μουλαζίμης
Η σύζυγός του Αμαλία
Η θυγάτηρ του Αικατερίνη
Η υπηρέτριά του Αικατερίνη
Αριστείδης Ρωμανάκης
Η σύζυγός του Καλλιόπη
Η θυγάτηρ του Ευσεβία
Εμμ. Αμαριώτης και η μήτηρ του (;) Μαρία
Η σύζυγός του Αγγελική και υιός Πέτρος
Υιός Γεωργίου Όμπαχη Βασίλειος
Νικολ. Κοσμάς Ιωαννίδης
Padre Antonino
Padre Potario
Padre Freiazzi
Δημ. Κτιστάκης εν φυλακή
Ιωάν. Κισλαδάκης εν φυλακή
Μιχ. Λινάρδος εν φυλακή
Νικολ. Καζαμίας εν φυλακή
Αριστ. Στραταριδάκης εν φυλακή
Νικολ. Χαριτάκης εν φυλακή
Σπυριδ. Χαρκιαδάκης εν φυλακή
Γαβριήλ υγειονόμος
Δαρμαντής τηλεγραφητής
Καλομενόπουλος τηλεγραφητής
Δάβης τηλεγραφητής
Βασιλειάδης τηλεγραφητής
Φέλιξ Ιττάρ (6 άτομα)
Οικογένεια κ. Αμαμπέλου (3 άτομα)
Ν. Μιτζοτάκη / Καβάσης Χατζ…. (2 άτομα)
Μίνως Καλοκαιρινός
Στυλ. Αλεξίου
Γεωργ. Βολανάκης
Πέτρος Μαριδάκης
Μιλτιάδης Καμπανάρης
Ανδρέας Λ. Καλοκαιρινός
Δημητρ. Μπονάτσας
Δύο νέοι Μπαήν (;) και ο υπηρέτης τους
Γεώργιος Οικονομόπουλος
Γεώργιος Κουδουνάρης και η σύζυγός του
Μετζάν εφεντ(ης) τελων(ειακός) υπάλληλος και οικογένειά του (3 άτομα)
7 λεπραί εν Μεσκηνιά
Μιχαήλ υπηρέτης Καστρινογιαννάκη
Κωνσταντίνος υπηρέτης Καστρινογιαννάκη
Κωνσταντίνος Ρογδιάς
Καβάσης Αγγλικού τηλεγραφείου.

Η Επιτροπή Αμύνης Αρχανών προς το ναύαρχο Ποττιέ

«Υπήρξατε οι αληθείς προστάται των αγρίων τυράννων μας...»

Τρία μόλις εικοσιτετράωρα μετά τις δραματικές σκηνές, κι ενώ το αίμα των Χριστιανών βρισκόταν ακόμη στα σοκάκια του Μεγάλου Κάστρου, δίπλα στα αποκαΐδια των σπιτιών, η Επιτροπή Αμύνης Αρχανών, το στρατιωτικό και πολιτικό κέντρο διοίκησης της ευρύτερης περιοχής του Ηρακλείου, έστελνε στο ναύαρχο **Ποττιέ** επιστολή με σαφέστατες αιχμές για τη στάση των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Η Επιτροπή εκφράζει με ξεκάθαρο τρόπο τη διαμαρτυρία της στον επικεφαλής των στρατιωτικών δυνάμεων των ΜΕΔ στο νησί για την έλλειψη μέτρων προστασίας του χριστιανικού πληθυσμού. «Ουδείς ποτέ ήλπιζεν ουδ' εφαντάζετο ότι ήτο δυνατόν επί παρουσία στρατού και στόλου ευρωπαϊκού επισήμως αναλαβόντος την προστασίαν των Χριστιανών να εκτυλιχθώσι σκηναί απαισιώτεραι των του 1821, οπότε ουδεμιάς ετύγχανον οι Χριστ. προστασίας», σημείωνε χαρακτηριστικά.

Παράλληλα εξέφραζε επιφυλάξεις και για το αν θα μπορούσε να υπάρξει τιμωρία των πρωταιτίων τόσο φρικαλέων εγκλημάτων.

Στην επιστολή αναφερόταν:

«Εξοχώτατε,

Βαρυλγούντες λαμβάνωμεν την τιμήν όπως φέρωμεν εις γνώσιν της υμετ. εξοχ. ότι αι εν τη πόλει Ηρακλείου διαδραματισθείσαι τραγικαί σκηναί ενεποίησαν απερίγραπτον αίσθησιν και φρίκην παρά τω χριστιανικώ λαώ. Ουδείς ποτέ ήλπιζεν ουδ' εφαντάζετο ότι ήτο δυνατόν επί παρουσία στρατού και στόλου ευρωπαϊκού επισήμως αναλαβόντος την προστασίαν των Χριστ. να εκτυλιχθώσι σκηναί απαισιώτεραι των του 1821, οπότε ουδεμιάς ετύγχανον οι Χριστ. προστασίας. Και τότε μεν εκ χιλιάδων Χριστ. εκτελούντο περί τους χιλίους, ήδη όμως έλαβεν, ως μη ώφειλε, χώραν αληθής πανωλεθρία εκ χιλίων ψυχών διασωθέντων πάνυ ευαρίθμων και τούτων ως εκ θαύματος. Επί τοιούτω φρικαλέω δράματι ουδέν έτερον, είγε τω παρόντι, δυνάμεθα να πράξωμεν ει μη να εκφράσωμεν τη υμ. εξοχ., την άφατον ημών λύπην, και συγχρόνως να δηλώσωμεν με αιμάσσουσαν καρδίαν, ότι εναγωνίως αναμένομεν την παραδειγματικήν τιμωρίαν, εάν είναι δυνατόν να εξευρεθή τιμωρία ανάλογος του φρικώδους ανοσιουργήματος των πρωτουργών των αγρίων σκηνών, και το οριστικόν τέρμα των ουχί πλέον ατελευτήτων δεινών των ατυχών χριστιανών, αλλά των δεινών των παρά προσδοκίαν μεγεθυνομένων αναλόγως του μεγέθους της προστασίας.

Επ. Αρχάναι, 28 Αυγούστου 1898»

Την ίδια μέρα οι αρχηγοί του τμήματος Ηρακλείου έστειλαν από τις Αρχάνες αναλόγου ύφους επιστολή στον Ποττιέ, στην οποία σημείωναν, μεταξύ άλλων:

«Διετία ολόκληρος συμπληρούται αφ' ότου τα πάντα και αυτήν ημών την ζωήν ενεπιστεύθημεν εις τας υμετέρας χείρας, την κραταιάν των Μ. Δυνάμεων προστασίαν. Καίτοι τυφλώς υπηκούσαμεν και άνευ όρων υπετάχθημεν εις τα υμέτερα κελεύσματα, εν τούτοις υμείς ου μόνον ουδέν υπέρ της βελτιώσεως της ημετέρας τύχης επεχειρήσατε, αλλά τουναντίον και εγκαταλείψατε και αυτά τα παιδία και αυτάς τας γυναίκας εις την διάκρισιν των αγρίων τυράννων μας, ων εκ συστήματος δυστυχώς υπήρξατε οι αληθείς προστάται. Κατά τοιαύτης στάσεως και συμπεριφοράς τολμά να διαμαρτυρηθή σύσσωμος ο έξωθι του Ηρακλείου συνηθροισμένος χριστιανικός λαός εντονώτατα και καταγανακτών δικαίως».

Ο Γάλλος ναύαρχος Ποττιέ (δεύτερος από αριστερά) με τους συναδέλφους του των άλλων ευρωπαϊκών δυνάμεων. (Αρχείο Μουρέλλου. Ιστορικό Μουσείο Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

Η δεύτερη αυτή επιστολή προκάλεσε την αντίδραση του προέδρου του Εκτελεστικού **Ιωάννη Σφακιανάκη**, ο οποίος με έγγραφό του προς τον **Ποττιέ** αποδοκίμασε το περιεχόμενό της, αναφέροντας, μεταξύ άλλων:

«Η επιστολή αύτη, γραφείσα προφανώς υπό το κράτος της πρώτης εντυπώσεως, ην παρήγαγον επί των υπογραψάντων αι φοβεραί σκηναί, ας είχον σχεδόν υπό τα όμματά των, περιέχει φράσιν αφορώσαν εις τους κκ Ναυάρχους, ην σπεύδομεν ν' αποδοκιμάσωμεν, διότι είναι εντελώς αντίθετος προς την αλήθειαν και προς τα φιλάνθρωπα και ευμενή αισθήματα, άτινα πάντοτε εξεδήλωσαν αι Α. Εξοχότητες προς τους κατοίκους της Νήσου.

Είνε άλλως τε πλέον ή πιθανόν, ότι οι υπογράψαντες υπέγραψαν την εν λόγω φράσιν επιστολήν εν στιγμή αγανακτήσεως και χωρίς πολύ ν' αντιλαμβάνωνται αυτήν».

Ολόκληρο έγγραφο παρουσιάζεται στο κεφάλαιο για την αλληλογραφία του Εκτελεστικού με την ελληνική κυβέρνηση και τους αντιπροσώπους των ευρωπαϊκών δυνάμεων μετά τη σφαγή.

Η Επιτροπή των Αρχανών επανήλθε, λίγες μέρες αργότερα, και με νέο έγγραφό της, στις 5 Σεπτεμβρίου, απέστειλε νέα διαμαρτυρία στους ναυάρχους.

Προς την Αυτού Εξοχότητα τον πρόεδρον του Υψηλού Συμβουλίου των Ναυάρχων

Κύριον Ποττιέ

Εξοχώτατε

Δωδεκαήμερον όλον παρήλθεν αφ' ότου αι Τουρκικαί αρχαί, ο Τουρκικός στρατός και όχλος του Ηρακλείου επήνεγκαν την πανωλεθρίαν των Χριστιανών της δυσμοίρου εκείνης πόλεως και εν τούτοις αι Ευρωπαϊκαί Κυβερνήσεις ούτε κατήνεγκαν τον πέλεκυν της δικαιοσύνης κατά των κακούργων, ουδέ εις οριστικόν τι διάβημα αφορών εις την τύχην του πολυπαθούς τούτου τόπου προέβησαν, όπως από την πρώτην ημέραν επηγγείλαντο και όπως είχεν ελπίσει ο δικαίως καταναγανακτών Χριστιανικός λαός. Ο πολυπαθής ούτος λαός από των στέρνων του οποίου ουδέ επί στιγμήν επαύσατο, εξερχόμενος βαρύτατος τόνος άλγους και οδύνης, και όστις συνεκράτησεν την εαυτού αγανάκτησιν, επί μόνον τη ελπίδι εις οίκτον τους ισχυρούς της γης ήρξατο ήδη επί τη απωλεία πολυτίμου χρόνου δυσανασχετών επί τη στάσει των Μεγάλων Δυνάμεων και καταλαμβανόμενος υπό απογοητεύσεως. Ήλπισεν ότι ήθελεν επιβληθή η τιμωρία καθ' όσον και η καταγραφή υπήρξε ραγδαία και όμως αντί αυτού εδόθη χρόνος εις τους καταστροφείς όπως οργιάσουν έτι μάλλον και συμπληρώσουν το έργον της καταστροφής της πόλεως. Ήλπισεν ότι οριστική λύσις σύμφωνη με τους πόθους του Χριστιανικού κόσμου ήθελε συμπαρακολουθήση την δικαίαν τιμωρίαν και όμως αντί τούτου αφέθησαν ελεύθεροι οι σφαγείς των Χριστιανών να επιδεικνύουσι απειλητικήν την εαυτών πυγμή, πυργούντες οχυρώματα επί οχυρωμάτων έξωθεν του Ηρακλείου.

Επί τούτοις άπασιν αλγούσιν οι Χριστιανοί οίτινες εξετάσαντες επί την δικαιοσύνην της εξίσου περιϋβριθείσης Ευρώπης συνεκράτησαν εαυτούς και επιμελώς απέσχον πάσης αυτοδικίας.

Το βαθύ τούτο άλγος του εκφράζων ο χριστιανικός λαός τη υμετέρα Εξοχότητι και δι αυτής προς το Υψηλόν των Ναυάρχων Συμβούλιον καθικετεύει όπως δοθή πέρας όσον ταχέως εις τας ολεθρίας αναβολάς και ούτω παραδειγματικώς μεν τιμωρηθούν οι πρωτεργάται των αγρίων σκηνών του Ηρακλείου ουχί δι εκδίκησιν, αλλά προς δικαιοσύνην και εκβληθεί της νήσου ο Τουρκικός στρατός και δοθή οριστική λύσις του Κρητικού ζητήματος, ήτις ουδόλως αμφιβάλλομεν ότι θέλει είναι σύμφωνος προς τους πόθους του Κρητικού λαού.

Ελπίζωμεν, Εξοχώτατε, ότι η φωνή ημών, φωνή λαού δικαίως αλγούντος και βαρέως φέροντος την παρούσαν κατάστασιν, θέλει ευμενώς εισακουσθεί.

Εν Αρχάναις τη 5 Σεπτεμβρίου 1898

Μια επιστολή του Ελευθερίου Βενιζέλου, 8 ημέρες μετά τις σφαγές

"Το Ηράκλειον ως Χριστιανική πόλις έσβυσε..."

"Ελπίζω ότι οι όροι του τελεσιγράφου (των ΜΕΔ προς τους Τούρκους) δεν θα γίνουν εγκαίρως δεκτοί και ότι θα επακολουθήσει ο γενικός κανονιοβολισμός"

Οκτώ ημέρες μετά τις σφαγές, ο **Ελευθέριος Βενιζέλος,** μέλος του Εκτελεστικού της Κρήτης, αναφερόταν στα γεγονότα σε επιστολή που έστειλε στο φίλο του **Νικόλαο Πιστολάκη.** Εκτός από την αναφορά του στις δολοφονίες (ο αριθμός των 700 νεκρών που γράφει ο Βενιζέλος είναι υπερβολικός, αλλά το Εκτελεστικό τις πρώτες ημέρες είχε την εκτίμηση ότι οι χριστιανοί θύματα ήταν περίπου 800) κάνει την εκτίμηση ότι πλέον το προσωρινό πολίτευμα δεν πρέπει να συζητείται στην Κρήτη. Όπως είναι γνωστό, Εκτελεστικό και εκπρόσωποι των ΜΕΔ συζητούσαν την εγκατάσταση προσωρινού πολιτεύματος, μέχρι να λυθεί οριστικά το Κρητικό Ζήτημα και να εφαρμοστεί η αυτονομία.

Η επιστολή του Ε. Βενιζέλου προς το στενό του φίλο Ν. Πιστολάκη, ο οποίος βρισκόταν με την οικογένειά του στη Σύρο εκείνη την εποχή, μάς δίνει την εικόνα για το κλίμα που επικρατούσε μετά τα γεγονότα του Ηρακλείου.

Το κείμενο ήλθε στο φως για πρώτη φορά από τον **Ι.Γ. Μανωλικάκη** στο πλαίσιο αφιερώματός του στις σφαγές, το Σεπτέμβριο του 1949 στην εφημερίδα "Κρητικός Αγών" του **Εμμανουήλ Μπαντουβά.**

Η επιστολή είχε ως εξής:

"Εν Χαλέπα 2 Σεπτεμβρίου 1898

Φίλτατε Νίκο

Τα διαδραματισθέντα εν Ηρακλείω τρομερά γεγονότα θα έχης ήδη μάθει καθ' όλη των την τραγικήν λεπτομέρειαν εκ των Εφημερίδων Αθηνών, αίτινες πρώτην ταύτην φοράν ου μόνον δεν μετεχειρίσθησαν υπερβολάς, αλλά τουναντίον και έμειναν κατωτέρω της αληθείας.

Αρκεί να σου σημειώσω ότι οι φονευθέντες Άγγλοι ανέρχονται εις 15, ων εις αξιωματικός οι δε πληγωθέντες εις 42, ότι δε οι σφαγέντες Χριστιανοί εισέτι πλείονες των 700 αποτελούντες το άνθος της Ηρακλειώτικης κοινωνίας. Ότι τα μεν εν τη πόλει ακίνητα κτήματα των Χριστιανών ενεπρήσθησαν η δε κινητή αυτών περιουσία διηρπάγη. Ότι το Ηράκλειον ως Χριστιανική πόλις έσβυσε και ότι οι υπολειφθέντες εν τη ζωή Χριστιανοί κάτοικοί του και αυτοί οι τέως εύποροι και πλούσιοι περιήλθον εις θέσιν επαιτών.

Εννοείς ότι μετά τοιαύτην καταστροφήν προκληθείσαν πάλιν εκ της αντιδράσεως των Τούρκων κατά των μεταρρυθμίσεων, ουδείς πλέον λόγος περί προσωρινού πολιτεύματος έπρεπε να γίνεται. Ημείς και πριν ακόμα γνωσθή όλη η τραγική σοβαρότης του δράματος όπερ εξετυλίχθη εις το Ηράκλειον προ 8 ημερών, εσπεύσαμεν δι' εγγράφου μας να δηλώσωμεν εις τους Ναυάρχους ότι θεωρούμεν ναυαγήσασαν την εφαρμογήν του προσωρινού πολιτεύματος και ότι απέχομεν να προβώμεν εις εφαρμογήν αυτού, αξιούντες οριστικήν και ριζικήν λύσιν. Οι ναύαρχοι προσκαλέσαντες ημάς εις επίσημον συνεδρίασιν επί παρουσία και των προξένων μάς εδήλωσαν ότι συμμερίζονται την γνώμην μας ότι δεν πρέπει πλέον να γίνεται λόγος περί προσωρινού πολιτεύματος, μας επέδειξαν ταυτόσημον τηλεγράφημα προς τας κυβερνήσεις των δι ου εζήτουν την άμεσον απομάκρυνσιν του στρατού και κατάργησιν των Τουρκικών αρχών και τον διορισμόν του Πρίγκηπος. Μάς εξώρκισαν όμως να μην εγκαταλείψωμεν την θέσιν μας, αλλά να μείνωμεν αφ' ενός μεν όπως χρησιμεύσωμεν ως μέσον συνεννοήσεως δια την εγκαθίδρυσιν του οριστικού πολιτεύματος, αφ' ετέρου δε όπως κατορθώσωμεν να συγκρατήσωμεν την τάξιν. Προς τον τελευταίον δε τούτον σκοπόν εδήλωσαν ότι θέτουν εις την διάθεσίν μας απεριόριστον πίστωσιν δια να προβώμεν εις κατασκευασμένην διοργάνωσιν χωροφυλακής ή πολιτοφυλακής. Εδηλώσαμεν ότι δεχόμεθα να μείνωμεν όπως χρησιμεύσωμεν δια την διαπραγμάτευσιν της οριστικής λύσεως και ότι υποσχόμεθα ν' ασκήσωμεν όλην μας την δύναμιν όπως συγκρατήσωμεν την τάξιν, αλλ' ηρνήθημεν απολύτως να δεχθώμεν χρήματα και προβώμεν εις διοργάνωσιν χωροφυλακής διότι τούτο θα παρείχε την ιδέαν εφαρμογής του προσωρινού πολιτεύματος. Ούτω εμείναμεν σύμφωνοι μετά των ναυάρχων.

Την ανταλλαχθείσαν μετά τούτων αλληλογραφίαν και τας προς τους κατοίκους εγκυκλίους θα ίδης εκ των αντιγράφων τα οποία σου επισυνάπτω. Περί των αποφάσεων των Δυνάμεων δεν γνωρίζομεν εισέτι τίποτε επίσημον. Ουδεμία όμως αμφιβολία ότι εσήμανεν η τελευταία ώρα της Τουρκικής κυριαρχίας εν Κρήτη. Περί τούτου και οι Ναύαρχοι και οι Πρόξενοι εκφράζονται πλέον ανεπιφυλάκτως. Ήδη εκάστη των 4 προστατίδων δυνάμεων έπεμψεν ανα εν νέον τάγμα στρατού. Το Ιταλικόν έφθασε μάλιστα χθες το βράδυ εις Σούδαν, το δε Αγγλικόν προχθές εις Ηράκλειον.

Ήλθεν Άγγλος Ναύαρχος όστις μετέβη εις Ηράκλειον. Το Ρέθυμνον εκηρύχθη εις κατάστασιν πολιορκίας υπό των Ρώσσων κηρυξάντων τον στρατιωτικόν νόμον. Οι ναύαρχοι ανέθεσαν εις τον Άγγλον συνάδελφόν των πλήρη πληρεξουσιότητα όπως λάβη δια το Ηράκλειον οιοαδήποτε μέτρα ήθελε κρίνει πρόσφορα προς τιμωρίαν των ενόχων και ικανοποίησιν της Αγγλικής σημαίας.

Χθες τη νύκτα μας είπεν ο κ. Βλούμ ότι ο Γάλλος Κομαντάντ του ανήγγειλεν ότι επεδόθη τελεσίγραφον εις τον Τούρκον Διοικητήν Ηρακλείου δι' ου ζητούνται παρ' αυτού τρια τινά α) ο αφοπλισμός και η παράδοσις των όπλων, β) Η παράδοσις των ενόχων της σφαγής και γ) Η κατεδάφισις μέρους του φρουρίου. Ότι εις το τελεσίγραφον τίθεται προθεσμία 48 ωρών μεθ ην θα επακολουθήση ο γενικός κανονιοβολισμός εν περιπτώσει αρνήσεως.

Δεν γνωρίζω αν η είδησις είναι απολύτως ασφαλής, αλλ' είναι πολύ πιθανή. Ελπίζω μάλιστα ότι οι όροι του τελεσιγράφου δεν θα γίνουν εγκαίρως δεκτοί και ότι θα επακολουθήση ο γενικός κανονιοβολισμός.

Ούτως ή άλλως η κρίσις θα επέλθη και η ανταπόδοσις θα είναι αμείλικτος.

Πλην των πρώτων αποφάσεων ας οι ναύαρχοι υπέβαλαν εις τας Κυβερνήσεις των και περί ων σοι έκαμα λόγον ανωτέρω οι ναύαρχοι μεταγενέστερον απεφάσισαν ότι είναι ανάγκη να εξορισθώσι της νήσου 15 χιλιάδες Τουρκοκρητών.

Δεν έχω νεώτερόν τι να σοι γράψω. Εσκφθην από των πρώτων ημερών των εν Ηρακλείω σφαγών να σοι τηλεγραφήσω να έλθης. Αλλ' ύστερον πάλιν σ' ελυπήθην. Ούτε υπήρχε ανάγκη απαραίτη τος της ελεύσεώς σου. Όχι ότι δεν θα ήτο πολύ χρήσιμος η παρουσία σου, θα ήτο χρησιμοτάτη, αλλά δεν είναι τόσον απαραίτητος ώστε να μου δίνη το δικαίωμα να σε απομακρύνω πάλιν από την οικογένειάν σου.

Ημείς εδώ εν Χαλέπα δεν έχομεν τον ελάχιστον φόβον. Καλώς να έλθουν μάλιστα αν τους φωτίση ο διάβολός των.

Αλλά δεν θα τολμήσουν. Έχω συνεννοηθή εν τούτοις με τους εν Ακρωτηρίω ότι αν παρουσιασθή ανάγκη τα μεν χωρία Στέρνες, Γκαλακάδος, Αρώνι, Πιθάρι, Κορακιές, θα κατέβουν προς το μέρος των Κορακιών και Βλητέ τα δε λοιπά χωρία θα κατέλθουν εις Χαλέπαν αφήνοντα ανάλογον ότι οπισθοφυλακήν εις Προφήτην Ηλίαν. Ο Πύργος του Ζούνη κατωρθώσαμεν να καταληφθή από Ευρωπαίους καθώς και το σπίτι του Μαρουδέ και το παλαιόν σπίτι του Σαδδοοϊθ.

Επί τούτοις σε ασπάζομαι από μέσης ψυχής βέβαιος ότι κατά την προσεχή μας συνάντησιν θ' ασπαθώμεν αλλήλους ελεύθεροι εν ελευθέρω πατρίδι.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ
Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ"

Τι είχε δηλώσει ο σφαγέας του Ηρακλείου Ετέμ πασσάς

Δεν έγιναν σφαγές, μόνο σούσουρο!

Τρεις εβδομάδες μετά τις σφαγές, ο Τούρκος διοικητής του **Ετέμ πασσάς,** αποπέμφθηκε από την Πύλη, προκειμένου να μην προκαλεί με την παρουσία του. Άλλωστε για τους Χριστιανούς, τόσο τους Κρητικούς, όσο και τους Άγγλους, ο Ετέμ ήταν ουσιαστικά ο σφαγέας του Ηρακλείου, καθώς κατηγορήθηκε ότι γνώριζε εκ των προτέρων τι σχεδιαζόταν και με τη στάση του το ενίσχυσε. Στο φύλλο της 19ης Σεπτεμβρίου 1898 δημοσιογράφος του "Σκριπ" πήρε συνέντευξη του Τούρκου αξιωματούχου, τον οποίο συνάντησε σε πλοίο κατά την αναχώρησή του από το Ηράκλειο. Δεν υπήρξαν σφαγές - έλεγε - αλλά μόνο... σούσουρο!

Τούρκοι βασιβουζούκοι που συμμετείχαν στις σφαγές του Ηρακλείο.
(Αρχείο Μουρέλλου. Ιστορικό Μουσείο Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

"Τι είπεν ο Ετέμ πασσάς; - Όχι σφαγαί αλλά σούσουρο. - Τα αίτια - Ένδεια των Τούρκων.- Η έμπρακτος διαμαρτυρία των προς τας Δυνάμεις.

- Πως ευρίσκει η Υμετέρα Εξοχότης τας διαπραχθείσας προ τινος σφαγάς εν Ηρακλείω, ήτο η πρώτη μας ερώτησις προς τον Ετέμ πασσάν.

- Πως θέλεις να τας ευρίσκω; Αυτά είνε φοβερά πράγματα, τα οποία ούτε να τα σκεφθή κανείς ημπορεί.

Ελέχθησαν μέχρι τούδε πολλά διά τας σφαγάς εκείνας, αίτινες απεδόθησαν εις τους Τούρκους. Τούτο δεν είνε αληθές, κύριε, ούτε ήτο ποτέ δυνατόν Οθωμανοί να διαπράξουν τον φόνον 800 ανθρώπων, ως λέγουν, καθ' όσον αυτή η θρησκεία τοις το απαγορεύει.

- Μα τα συμβάντα της 25 Αυγούστου...

- Μη βιάζεσθε παρακαλώ. Η ταραχή εκείνη ήτο μια μεγάλη έξαψις του Μουσουλμανικού στοιχείου του Ηρακλείου, ουχί ένεκεν θρησκευτικών λόγων ή του γνωστού μίσους κατά των χριστιανών, αλλ' εξ αιτίας της φοβεράς ενδείας υπό της οποίας μαστίζονται μόνον οι Οθωμανοί κάτοικοι του Ηρακλείου, διότι όλα τα κτήματα που έχουν έξωθεν της πόλεως και πέραν της ουδετέρας ζώνης τα καλλιεργούν και τα καρπούνται οι χριστιανοί. Οι Οθωμανοί δεν εσοδεύουν παρά από ελάχιστα μόνον κτήματα, τα οποία έχουν εντός της ουδετέρας ζώνης. Ένεκεν λοιπόν των λόγων τούτων προέβησαν εις το σούσουρο εκείνο της 25 Αυγούστου και τούτο το έπραξαν δια να διαμαρτυρηθούν εις τους Ναυάρχους ότι η παράτασις της εκκρεμότητος του Κρητικού ζητήματος καθίσταται δολοφόνος δια τους Οθωμανούς κατοίκους της νήσου, οίτινες μη δυνάμενοι επί δύο τώρα έτη να εξέλθωσι των πόλεων και να καλλιεργήσωσι τα κτήματά των ζημιούνται ανυπολογίστως και καθίσταται ο βίος αυτών ένα αιώνιον μαρτύριον.

Ως εκ της θέσεώς μου, εγώ γνωρίζω πολύ καλά ότι η θέσις των χριστιανών δεν ευρίσκεται εις την αυτήν με την των Οθωμανών.

Οι πρώτοι όχι μόνον ασφαλώς δύνανται να καλλιεργών τας γαίας των, αλλά και να εισκομίζωσι και τα γαίας των, αλλά και να εισκομίζωσι και τας προσόδους των Οθωμανών. Πως θέλετε λοιπόν να ζήσουν αυτοί οι άνθρωποι; Με τους ολίγους σάκκους που στέλνει η Κυβέρνησις κατά δεκαήμερον;

- Εν τούτοις, εξοχώτατε, ημείς ενταύθα εμάθομεν ότι τα αίτια, άτινα παρεκίνησαν τους Οθωμανούς εις τας σφαγάς δεν ήταν η πείνα και η ένδεια, αλλ' η παράδοσις των φορολογικών γραφείων.

- Τίποτε μη πιστεύετε απ' αυτά· η παράδοσις των φορολογικών γραφείων υπήρξε μία αιτία της διαμαρτυρίας των ομοφύλων μου. Εν Ηρακλείω προ πολλών ημερών επεκράτησε μέγας αναβρασμός μεταξύ των Οθωμανών δια την κατάστασιν αυτήν.

Ότε δε ούτοι είδον ότι θα καταληφθούν και τα φορολογικά γραφεία, το μόνον δηλαδή εισόδημα της πόλεως, εφοβήθησαν μήπως αποθάνωσι της πείνης και εν τω ερεθισμώ εκείνω προέβησαν εις τας ταραχάς. Δια να σας αποδείξω δε ότι αύται δεν ήταν προμελετημέναι και με σκοπόν να βλαφθώσι χριστιανοί, σας βεβαιώ ότι πολλοί Τούρκοι στρατιώται και κάτοικοι του Ηρακλείου εφονεύθησαν, ως και 15 Άγγλοι στρατιώται. Επίσης οικίαι και άλλαι περιουσίαι προκρίτων Οθωμανών διηρπάγησαν και κατεστράφησαν. Επάνω στην φοβεράν εκείνην ανεμοζάλην και την υπερβολικήν τους λύσσαν οι Οθωμανοί δεν έβλεπον τι έκαμναν και τους πάντας εφόνευον και έκλεπτον.

- Και πόσους υμείς υπολογίζετε τους φονευθέντας;

Εις την ερώτησίν μας αυτήν, ο Πασσάς δεν απεκρίθη αμέσως αλλά μετά τινα λεπτά της ώρας προσέθηκε:

-... Εγώ δεν ειξεύρω τίποτε· αφού σας διαψεύδω τα τοιαύτα γεγονότα.

- Τώρα δε πως έχουν τα πράγματα;

- Α τώρα μεγάλη ησυχία βασιλεύει εις το Ηράκλειον. Τούρκοι στρατιώται μετά των Άγγλων ναυτών περιέρχονται την πόλιν και την φρουρούν. Είμαι βέβαιος ότι δεν θα συμβή τίποτε, διότι εκείνο που ήθελαν οι Οθωμανοί το έκαμαν, διεμαρτυρήθησαν τουτέστιν εις τους Ναυάρχους.

- Είνε πολλοί οι συλληφθέντες ως πρωταίτιοι;

- Οι μέχρι τούδε παραδοθέντες εις τον Άγγλον Ναύαρχον ανέρχονται εις ογδοήκοντα και τρεις, χθες δε αναχωρών εξ Ηρακλείου παρέδωκα αυτώ και άλλους δέκα οκτώ.

- Εδώ ημείς όμως μανθάνομεν, ότι οι μέχρι της σήμερον παραδοθέντες δεν είνε οι πραγματικοί ένοχοι, αλλ' απλά αυτών όργανα.

- Και πάλιν σας επαναλαμβάνω ότι πρωταίτιοι εν τη περιστάσει εκείνη, ήτις ήτο όλως τυχαία, δεν είνε δυνατόν ποτέ να υπάρξωσιν· όλοι ήσαν απλά όργανα, διότι όλοι προς ένα σκοπόν απέβλεπον.

- Να πράξουν δηλαδή τι;

- Να διαμαρτυρηθούν εις τους Ναυάρχους δια την ελεεινήν κατάστασιν εις ην ευρίσκοντο και ήτις καθώς φαίνεται θα είνε διαρκής.

Ενταύθα ηννοήσαμεν ότι ματαίως εκουράζαμεν τον πασσάν δι' ερωτήσεων καθόσον ούτος είχε διάθεσιν να μας πείση ότι οι Τουρκοκρήτες είνε αθώα θύματα, αγνότεροι περιστερών!

Δια τούτο ηλλάξαμεν θέμα ομιλίας:

- Περί του ζητήματος της απομακρύνσεως του τουρκικού στρατού εκ της νήσου, περί του οποίου ως μανθάνομεν συσκέπτονται νυν αι Δυνάμεις, ποίας πληροφορίας ημπορεί να μας παράσχη Υμ. Εξοχότης;

- Τοιαύτα ζητήματα δεν ανακοινούνται εις ημάς ποτέ. Ημείς θα ανεργούμεν σύμφωνα με τας διαταγάς της Οθωμανικής Κυβερνήσεως.

- Υμείς δε διατί αναχωρείτε εκ της Νήσου;

- Διότι ανεκλήθην παρά της Πύλης, ληξάσης άλλως τε προ ημερών της υπηρεσίας μου.

Εθεωρήσαμεν ότι αρκετά εφωτίσθημεν από τον εξοχώτατον και δια τούτο εσπεύσαμεν ν' αποχωριστώμεν αυτού, αφού τον εχαιρετήσαμεν".

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΕΤΗΣΙΑ . . . . . . Φρ. 20
ΕΞΑΜΗΝΟΣ . . . . . » 10
ΑΓΓΕΛΙΑΙ ΚΑΙ ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ
Δημοσιεύονται κατ' ἰδιαιτέρας συμφωνίας
Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται
ΤΟ ΦΥΛΛΟΝ ΛΕΠΤΑ 5

ΣΚΡΙΠ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ε. ΚΟΥΣΟΥΛΑΚΟΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΕΤΗΣΙΑ . . . . . . Δρ. 18
ΕΞΑΜΗΝΟΣ . . . . . » 8
ΑΓΓΕΛΙΑΙ ΚΑΙ ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ
Δημοσιεύονται κατ' ἰδιαιτέρας συμφωνίας
Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται
ΤΟ ΦΥΛΛΟΝ ΛΕΠΤΑ 5

ΑΘΗΝΑΙ, Παρασκευὴ 28 Αὐγούστου 1898 | ΓΡΑΦΕΙΑ Πλατεῖα Ἁγ. Γεωργίου Ἀρ. 4 | ΕΤΟΣ Γ'. Περίοδος Β'. Ἀριθ. 1083

ΒΑΡΥΣΗΜΑΝΤΟΙ ΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΝΑΥΑΡΧΩΝ

ΟΙ ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΑΙ ΑΛΗΘΕΙΣ ΑΦΟΡΜΑΙ ΤΩΝ ΤΑΡΑΧΩΝ

ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΒΑΤΩΝ ΤΗΣ "ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ„

ΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

ΟΛΑΙ ΑΙ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑΙ

Μέτρα τῆς Κυβερνήσεως. — Διὰ τὴν πρόληψιν σκηνῶν ἐν Πειραιεῖ. — Διαταγαὶ πρὸς τὸ Λιμεναρχεῖον.

Ἀπὸ τῆς παρελθούσης νυκτὸς ἀνεμένετο ἐναγωνίως ὑπὸ τῶν ἐν Πειραιεῖ Κρητῶν τὸ ἀτμόπλοιον «Ἡράκλεια», τῆς ἑταιρείας Κουρτζῆ, ὅπερ εἶχε διέλθει τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τὰς ὥρας τῶν ταραχῶν καὶ τοῦ βομβαρδισμοῦ καὶ εἶχε παραμείνει ἐκεῖ ἐπὶ ἀρκετὸν χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀποβιβάσῃ ἢ δεχθῇ ἐπιβάτας.

Μεταξὺ τῶν ἐν Πειραιεῖ Κρητῶν εἶχε κυκλοφορήσει ἡ φήμη ὅτι τοῦ ἀτμοπλοίου Κουρτζῆ ἐπέβαινον καὶ Ὀθωμανοὶ ἐκ Κρήτης, μεταφερόμενοι εἰς Σμύρνην καὶ Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Κυβέρνησις φοβουμένη ὡς ἐκ τούτου σκηνάς, διέταξε τὸ Λιμεναρχεῖον Πειραιῶς νὰ ἐμποδίσῃ τὸν εἴσπλουν τοῦ ἀτμοπλοίου ἐντὸς τοῦ λιμένος.

Ἐπίσης διαταγῇ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν ἱκανὴ δύναμις εὐζώνων παρετάχθη ἀπὸ πρωίας πρὸ τοῦ Τελωνείου, ἐμποδίζουσα τὴν συγκέντρωσιν τοῦ πλήθους, τὸ ὁποῖον ὁλονὲν ἔσπευδεν ἐκεῖ ζητοῦν πληροφορίας περὶ τῆς ἀφίξεως τῆς «Ἡρακλείας».

Ἡ «Ἡράκλεια» εἰς Πειραιᾶ. Ἔξωθεν τοῦ λιμένος. — Οὐδεὶς Ὀθωμανὸς ἐντὸς αὐτῆς.

Ἡ «Ἡράκλεια» τοῦ Κουρτζῆ κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ μόλις περὶ τὴν μεσημβρίαν καὶ ἐστάθη ἔξωθεν τοῦ λιμένος. Ὁ λιμενάρχης κ. Γκίνης ἀνῆλθε παραυτὰ ἐπ' αὐτῆς καὶ ἐξήτασεν ἐὰν πράγματι ὑπῆρχον Ὀθωμανοὶ ἐντὸς τοῦ ἀτμοπλοίου καθὼς καὶ ἐὰν μετεφέροντο δι' αὐτοῦ γυναικόπαιδα. Οὔτε τὸ ἓν ὅμως, οὔτε τὸ ἄλλο εὗρεν ἐντὸς τῆς «Ἡρακλείας», ἐξελθὼν ἐπομένως εἰς τὸ λιμεναρχεῖον ἐγνώρισε πρὸς τὸν κ. ὑπουργὸν τῶν Ἐσωτερικῶν ταῦτα καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ ὁδηγίας. Μόλις μετὰ μίαν ὁλόκληρον ὥραν αἱ διαταγαὶ τοῦ κ. ὑπουργοῦ κατώρθωσαν νὰ φθάσωσιν εἰς Πειραιᾶ, ἐπιτρέπουσαι τὸν εἴσπλουν τοῦ ἀτμοπλοίου Κουρτζῆ εἰς τὸν λιμένα.

Ἐπιβάται ἐκ Ρεθύμνης. — Πῶς εἶδον τὴν πυρκαϊὰν τοῦ Ἡρακλείου.

Ἡ «Ἡράκλεια» δὲν εἶχεν ἐλαχίστους ἐπιβάτας. Ἓξ ἢ ἑπτὰ ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἐκ Ρεθύμνης, οὐδεὶς δὲ ἐξ Ἡρακλείου. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἀτμόπλοιον εἶχε διέλθει ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης πόλεως, τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κόσμου ἦτο μέγιστον. Πλῆθος Κρητῶν καὶ ἄλλων εἰσῆλθον εἰς τὴν «Ἡράκλειαν» μόλις ἠγκυροβόλησεν αὕτη καὶ κατέκλυσαν τὸ κατάστρωμα τοῦ ἀτμοπλοίου. Ὅλοι οἱ ἐπιβάται εὑρίσκοντο ἀκόμη ὑπὸ τὸ κράτος τῆς τρομερᾶς ἐντυπώσεως, ἣν τοῖς εἶχε προξενήσει τὸ θέαμα τῆς πυρπολουμένης Κρητικῆς μεγαλοπόλεως. Τὸ ἀτμόπλοιον, οὗ ἐπέβαινον εἶχε φθάσει εἰς Ἡράκλειον περὶ τὴν 10ην τῆς νυκτός. Ἡ πόλις ἐκαίετο τότε. Φλόγες μετὰ καπνοῦ ἀνέθρωσκον ἀπὸ ὅλα αὐτῆς τὰ σημεῖα. Ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀντιληφθοῦν ὡς ἐκ τοῦ πυκνοῦ καπνοῦ, ἀναδιδομένου σχεδὸν ἀπὸ πάσας τὰς οἰκίας, ποῦ ἐγίνετο ἡ μεγαλειτέρα καταστροφὴ ἐκ τοῦ πυρὸς καὶ ποῦ τοῦτο δὲν εἶχεν ἐξαπλωθῇ ἀκόμη.

Τὴν στιγμὴν τῆς ἀφίξεως τοῦ ἀτμοπλοίου τοῦ Κουρτζῆ εἰς Ἡράκλειον δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸν λιμένα εἰμὴ μόνον ἡ Ἀγγλικὴ τορπιλλοθέτις, ἥτις εἶχεν ἐνεργήσει τὸν πρῶτον βομβαρδισμόν. Πυροβολισμοὶ δὲν ἠκούοντο πλέον ἐντὸς τῆς πόλεως. Ἐφαίνετο ὅτι ἡ πρώτη μανία τῶν Τουρκοκρητῶν εἶχε κοπάσει κατόπιν τοῦ βομβαρδισμοῦ.

Τὰ πρὸ τῶν ταραχῶν. — Ἀρνήσεις τῶν Τούρκων νὰ παραδώσουν τὰ φορολογικὰ γραφεῖα. — Συμβούλιον τῶν Ναυάρχων εἰς Χανιά.

Τὰ πρὸ τῶν ταραχῶν ἔχουσιν ὡς ἑξῆς: Οἱ Ναύαρχοι τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων δι' ἐγγράφου τῶν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 24 Αὐγούστου ἐκοινοποίησαν εἰς τὴν προσωρινὴν Κυβέρνησιν ὅτι τὰ φορολογικὰ γραφεῖα τῶν πόλεων ἐπρόκειτο νὰ παραληφθοῦν ὅπως ἀποδοθοῦν εἰς αὐτήν. Κατόπιν τῆς δηλώσεως ταύτης ἐζητήθη καὶ ἀπὸ τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς Ἡρακλείου ἡ παράδοσις τῶν φορολογικῶν γραφείων τῆς πόλεως ταύτης. Ὁ Τοῦρκος ὅμως διοικητὴς τοῦ Ἡρακλείου ἠρνήθη νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ἀπαίτησιν τῶν ἀγγλικῶν ἀρχῶν, συνεπείᾳ δὲ τούτου ὅ τε Ἄγγλος πλοίαρχος καὶ ὁ Ἄγγλος πρόξενος, οἵτινες εἶχον μεταβῆ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἐκεῖ, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς Χανιά ὅπως ἀνακοινώσουν εἰς τοὺς Ναυάρχους τὰ διατρέχοντα.

Οἱ Ναύαρχοι μόλις πληροφορηθέντες τὰ περὶ τῆς ἀντιστάσεως τῶν ἐν Ἡρακλείῳ ἀρχῶν συνῆλθον ἀμέσως εἰς συμβούλιον, κατὰ τὸ ὁποῖον ἀπεφασίσθη ἀπὸ κοινοῦ ἡ στάσις ἣν ὤφειλον νὰ τηρήσωσιν ἐν Ἡρακλείῳ καὶ τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα ἔμελλον νὰ λάβωσιν, ὅπως ἐξαναγκάσωσι τοὺς Τούρκους νὰ προβῶσιν εἰς τὴν παράδοσιν τῶν φορολογικῶν γραφείων. Ἐκ τῆς συγκροτήσεως τοῦ συμβουλίου τούτου ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ πρῶτος βομβαρδισμὸς τοῦ Ἡρακλείου ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς τορπιλλοθέτιδος ἐγένετο συναινέσει ὅλων τῶν Ναυάρχων.

Τὴν ἐπομένην, 24 Αὐγούστου, αἱ ἀγγλικαὶ ἀρχαὶ μετέβησαν καὶ πάλιν, ὅπως ἐγκαταστήσωσι τοὺς χριστιανοὺς εἰς τὸ φορολογικὸν γραφεῖον Ἡρακλείου, τότε δὲ ἤρχισαν αἱ τρομακτικαὶ σκηναί, αἵτινες κατέληξαν εἰς τὴν πυρπόλησιν καὶ τοὺς βομβαρδισμοὺς τῆς πόλεως.

Πῶς ἐγένοντο αἱ ταραχαί. — Οἱ Τοῦρκοι ἔδωσαν τὴν ἀρχήν. Ἄγγλοι νεκροί.

Τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Κρητικῶν ἀρχῶν ἐν Ἡρακλείῳ ἐζήτησαν νὰ ἐπιχειρήσουν οἱ Ἄγγλοι πάσῃ θυσίᾳ. Οἱ Τουρκοκρῆτες ἐδείκνυντο προφανῶς ἐξηρεθισμένοι. Εἶχον λάβει δὲ ὅλα τὰ μέτρα ὅπως ἐμποδίσουν τὰς ἀγγλικὰς ἀρχὰς νὰ παραλάβουν τὰ γραφεῖα διὰ τῆς βίας. Ὅταν ἐνεφανίσθησαν ὁ Ἄγγλος πρόξενος, ὁ πλοίαρχος Χάλετ καὶ οἱ Κρῆτες ὑπάλληλοι ὑπὸ συνοδείαν ἰσχυρὰν ἀγγλικοῦ ἀποσπάσματος ὁ ὄχλος τῶν Τουρκοκρητῶν τοὺς ὑπεδέχθη διὰ βοῆς καὶ διαμαρτυρήσεων. Τὸ ἀγγλικὸν ἀπόσπασμα διετάχθη ἀμέσως νὰ ἑτοιμάσῃ ὅπλα. Τότε Ὀθωμανός τις διὰ ροπάλου ἐκτύπησεν Ἄγγλον στρατιώτην. Τὸ κτύπημα ἦτο τόσον ἰσχυρὸν ὥστε ὁ στρατιώτης ἔπεσεν ἀμέσως ἀναίσθητος. Κατὰ τὴν πτῶσιν του ὅμως ἐξεπυρσοκρότησε τὸ ὅπλον του, ὅπερ ἐφόνευσεν ἕνα Τοῦρκον. Ἦτο ἡ 2 μ.μ., ὅτε ἤρχισεν ἡ συμπλοκὴ μεταξὺ τῶν Ἄγγλων καὶ τῶν Τουρκοκρητῶν. Μὲ τὴν πρώτην ἀνταλλαγὴν τῶν πυροβολισμῶν 27 Ἄγγλοι ναῦται ἔπεσαν νεκροί, πλέον δὲ τῶν 60 τραυματίαι.

Ἡ στιγμὴ ἦτο ἐκτάκτως κρίσιμος διὰ τὸ Ἀγγλικὸν ἀπόσπασμα. Μολονότι ὁ ἐν Ἡρακλείῳ ἀγγλικὸς στρατὸς εἶχε σπεύσει πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ, οἱ Ὀθωμανοὶ ὁλονὲν καὶ κατέφθανον ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς συμπλοκῆς, ἐνισχύοντες ἐπιφόβως τοὺς ὁμοφύλους των. Ἐντὸς μιᾶς ὥρας ὁ πανικὸς εἶχε καταλάβει ὁλόκληρον τὴν πόλιν. Οἱ χριστιανοί, ὅσοι εὑρίσκοντο ἐντὸς αὐτῆς, ἔσπευδον καὶ ἐκλείοντο εἰς τὰς οἰκίας των.

Οἱ Τουρκοκρῆτες ἀμέσως μὲ τοὺς πρώτους πυροβολισμοὺς ἐπεδόθησαν εἰς σφαγὰς ἐν τῇ πόλει. Ὅσοι εὑρέθησαν κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἔξω τῶν οἰκιῶν των κατεκρεουργήθησαν.

Ὁ πρῶτος κανονιοβολισμός. — 50 βολαὶ κατὰ τῆς πόλεως. — Αἱ Ὀθωμανικαὶ οἰκογένειαι Ἡρακλείου.

Οἱ περισσότεροι ἔσπευδον ὅπως σωθῶσιν εἰς τὸ Ἀγγλικὸν προξενεῖον, δηλαδὴ εἰς τὴν μεγάλην οἰκίαν τοῦ προξένου Καλοκαιρινοῦ, εἰς τὰς ἀποθήκας τῆς ὁποίας ἦσαν συσσωρευμένα ἐκτὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἡρακλείου καὶ πλεῖστα ἐκ τῶν πολυτίμων ἀντικειμένων τῶν Ἡρακλειωτῶν. Περὶ τὴν 6ην μ. μ. ἤρχισε τὸν κανονιοβολισμὸν ἡ ἐν τῷ λιμένι τορπιλλοθέτις. Ἡ τορπιλλοθέτις ἔβαλεν ἐν ὅλῳ 50 βολάς. Ὁ πανικὸς ἐπεξετάθη τότε. Αἱ ὀθωμανικαὶ οἰκογένειαι τοῦ Ἡρακλείου ἐξῆλθον τῆς πόλεως ἔντρομοι. Ἀλλὰ καὶ αἱ ὁδοὶ σχεδὸν ἠρημώθησαν. Οἱ Τουρκοκρῆτες κατέφυγον εἰς τὰς οἰκίας των καὶ ὠχυρώθησαν. Πλέον τῶν 500 εἰς νεκροὺς καὶ τραυματίας ἠριθμήσαν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐκ τῆς συμπλοκῆς μετὰ τῶν Ἄγγλων καὶ ἐκ τοῦ κατόπιν κανονιοβολισμοῦ.

ΤΟ ΑΤΜΟΠΛΟΙΟΝ ΤΟΥ ΚΟΥΡΤΖΗ ΕΙΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ

ΑΛΛΑΙ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΕΠΙΒΑΤΩΝ

Οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπιμένουν νὰ ἀποβιβασθοῦν εἰς Ἡράκλειον — Ἡ Ἀγγλικὴ τορπιλλοθέτις.

Ὅταν τὸ ἀτμόπλοιον «Ἡράκλεια» τοῦ Κουρτζῆ ἔφθασεν εἰς τὸ Ἡράκλειον ἀπέστειλε πρὸς τὸν πλοίαρχον τῆς ἐν τῷ λιμένι Ἀγγλικῆς τορπιλλοθέτιδος «Ἀστὴρ» τὸν λογιστὴν αὐτοῦ ὅπως ζητήσῃ ὁδηγίας. Ὁ λογιστὴς εὗρε τὸ πλήρωμα τῆς τορπιλλοθέτιδος ἐν γραμμῇ, τοὺς πυροβολητὰς παρὰ τὰ πυροβόλα καὶ τὰς μπουκαπόρτες τοῦ πλοίου ἀνοικτάς. Ὁ πλοίαρχος εἶχεν ἐπὶ τοῦ γραφείου του ἕνα τοπογραφικὸν πίνακα τῆς πόλεως ἡπλωμένον. Εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ λογιστοῦ τῆς «Ἡρακλείας», ἐὰν ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ ἐλευθεροκοινωνήσῃ τὸ ἀτμόπλοιον μετὰ τῆς πόλεως, ὁ Ἄγγλος πλοίαρχος ἀπήντησεν ἀρνητικῶς, δηλώσας μάλιστα εἰς τὸν λογιστὴν ὅτι ἐπέκειτο καὶ νέος βομβαρδισμὸς τοῦ Ἡρακλείου.

Ἐπὶ τῆς «Ἡρακλείας» ἐπέβαινον καὶ 75 Ὀθωμανοί, οἵτινες ἐπιμόνως ἐζήτουν παρὰ τοῦ πλοιάρχου νὰ τοὺς ἀποβιβάσῃ εἰς Ἡράκλειον, ἐπειδὴ ὠρέγοντο, φαίνεται, νὰ συμμετάσχουν τῶν ταραχῶν. Ὁ πλοίαρχος ὅμως δὲν ἐπέτρεψε τοῦτο. Τὴν πρωίαν ἡ «Ἡράκλεια» ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν, φθάσασα δὲ εἰς Ρέθυμνον ἀπεβίβασεν ἐκεῖ τοὺς 75 Ὀθωμανοὺς καὶ τοῦτο ὅπως μὴ τοὺς μεταφέρῃ εἰς Σμύρνην διὰ Πειραιῶς ὅπου ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ συμβοῦν σκηναί.

ΤΙ ΛΕΓΕΙ Η ΔΕΣΠΟΙΝΙΣ ΞΕΝΟΥΔΑΚΗ

Ποῦ κατέφυγον οἱ χριστιανοὶ ὅπως σωθοῦν. — Ἑπτὰ θωρηκτὰ εἰς Ἡράκλειον.

Μεταξὺ τῶν ἐπιβατῶν τῆς «Ἡρακλείας» τοῦ Κουρτζῆ ἦτο καὶ ἡ δεσποινὶς Ξενουδάκη, ἥτις εὐηρεστήθη νὰ μᾶς δώσῃ τὰς κατωθι πληροφορίας περὶ τῶν τραγικῶν συμβάντων τοῦ Ἡρακλείου :

— Ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς Ἡράκλειον ἦτο νύξ. Περὶ ταραχῶν ἐκεῖ οὐδὲν ἐγνωρίζαμεν πρότερον. Διὰ τοῦτο μὲ ἔκπληξίν μας εἴδομεν τὴν πόλιν καιομένην πρὸ ἡμῶν. Εἰς τρία σημεῖα ἐφαίνετο ὅτι τὸ πῦρ ἦτο ἰσχυρότερον. Ἰδίως ὅμως ἀνέδιδε φλόγας οὐρανομήκεις τὸ Ἀγγλικὸν Προξενεῖον. Οὔτε πυροβολισμοὶ ἠκούοντο πλέον, ἀλλ' οὔτε καὶ φωναί. Μία σιωπηλὴ πυρκαϊὰ συνετελεῖτο, τῆς ὁποίας τὰ ὅρια ἦτο ἀδύνατον νὰ διακρίνῃ κανείς. Εἰς τὸν λιμένα εὑρίσκετο μόνον ἓν ἀγγλικὸν πολεμικόν. Τὴν 7ην πρωινήν, ὅτε ἀνεχωροῦμεν, εἴδομεν καὶ ἑπτὰ ἄλλα θωρηκτὰ παρατεταγμένα ὅλα εἰς τάξιν μάχης. Τὰ θωρηκτὰ αὐτὰ εἶχον φθάσει εἰς τὸν λιμένα κατὰ τὴν νύκτα, ἦσαν δὲ δύο ἀγγλικά, δύο γαλλικὰ καὶ δύο ρωσικά. Κατὰ δὲ τὸν πλοῦν συνηντήσαμεν καὶ ἓν αὐστριακὸν καὶ ἓν ἰταλικὸν πλέοντα ἐπίσης πρὸς τὸ Ἡράκλειον.

— Κατωρθώσατε νὰ μάθητε πόσα ἦσαν τὰ θύματα ἐκ τῶν χριστιανῶν ;

— Ὄχι. Ἐμάθομεν μόνον ὅτι οἱ χριστιανοὶ κατέφυγον εἰς τὸ Ἀγγλικὸν Τηλεγραφεῖον, εἰς τὸ μετ' αὐτοῦ συνεχόμενον Ρωσικὸν Πρακτορεῖον καὶ ἐπὶ τοῦ ἐν τῷ λιμένι ἀτμοπλοίου τοῦ μεταφέροντος τὸ ὕδωρ εἰς τὴν φρουρὰν τῆς πόλεως. Ὅσοι κατέφυγον ἐκ τῶν χριστιανῶν εἰς τὰ ἐσωτέρω μέρη, καθὼς πληροφορήθημεν, ἐσώθησαν ἀσφαλῶς. Οἱ ἄλλοι ἀπεκλείσθησαν ὑπὸ τῶν Τουρκοκρητῶν εἰς τὰς οἰκίας των.

ΤΟ ΤΗΛΕΓΡΑΦΕΙΟΝ

Μετεφέρθη εἰς τὰ ἀγγλικὰ πλοῖα.

Τηλεγραφικαὶ εἰδήσεις ἀπ' εὐθείας ἐξ Ἡρακλείου ἐλλείπουσι παντελῶς. Οἱ Ἄγγλοι, μόλις κατέφθασαν εἰς τὸν λιμένα καὶ τὰ ἄλλα πλοῖά των, μετέφερον ἐπὶ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν τὸ τηλεγραφεῖον. Ἡ μετάδοσις ἐπομένως εἰδήσεων ἐξ Ἡρακλείου γίνεται μόνον πρὸς τοὺς ἐν Χανίοις Ναυάρχους, ἐν τῇ πόλει τοῦ Ἡρακλείου μὴ ὑπάρχοντος πλέον τηλεγραφικοῦ καταστήματος.

ΤΑ ΕΝ ΡΕΘΥΜΝΗ

Ἡ στάσις τῶν Τούρκων μετὰ τὸν βομβαρδισμὸν τοῦ Ἡρακλείου. — Ἐνέργειαι τοῦ Ρώσου διοικητοῦ Ρεθύμνης

Οἱ αὐτοὶ ἐπιβάται, οἱ ἐλθόντες χθὲς ἐκ Κρήτης εἰς τὸν Πειραιᾶ ἀναφέρουσιν, ὅτι καὶ οἱ ἐν Ρεθύμνῃ Ὀθωμανοὶ ἦσαν τρομερὰ ἐρεθισμένοι πρὸ τοῦ βομβαρδισμοῦ τοῦ Ἡρακλείου. Ἐδείκνυντο προκλητικώτατοι καὶ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς καὶ πρὸς τοὺς ξένους. **Ἅμα ὅμως ἐγνώσθη ὁ βομβαρδισμὸς τοῦ Ἡρακλείου οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς Ρεθύμνης καθησύχασαν.**

Ὁ ἐν Ρεθύμνῃ Ρῶσος διοικητὴς τοῦ ἀποσπάσματος τῆς κατοχῆς εἰδοποίησε τοὺς ἔξωθεν τῆς πόλεως εὑρισκομένους Κρῆτας νὰ εἶνε ἕτοιμοι ὅπως ἀνάγκης τυχούσης συμπράξωσι μετὰ τῆς ξένης κατοχῆς.

Η ΠΥΡΚΑΙΑ ΤΟΥ ΑΓΓΛΙΚΟΥ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟΥ

Ἐκάη καὶ ὁ πράκτωρ τῆς ἑταιρείας Κουρτζῆ.

Βεβαιοῦται καὶ ὑπὸ τῶν χθὲς ἐλθόντων ἐπιβατῶν ὁ θάνατος τοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἡρακλείῳ Καλοκαιρινοῦ. Ὁ Καλοκαιρινὸς μάλιστα, κατὰ τὰς πληροφορίας ταύτας, βεβαιοῦται ὅτι δὲν ἐκάη, ἀλλ' ἐφονεύθη ἐντὸς τοῦ Προξενείου μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Μίνωος.

Ἐπίσης ἐκάησαν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἀγγλικοῦ Προξενείου ὅπου εἶχον καταφύγει ὁ ἀνεψιὸς τοῦ προξένου Ἀνδρέας Καλοκαιρινός, πράκτωρ ἐν Ἡρακλείῳ τῆς ἑταιρείας Κουρτζῆ, καὶ ὁ λεμβοῦχος του Ἀλῆς.

Ἐκτὸς τούτων ἄλλοι Χριστιανοὶ φονευθέντες εἶναι καὶ ὁ Καραμπότης πατὴρ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἀγγλικοῦ τηλεγραφείου καὶ ἡ ὑπηρέτριά του.

Ἐκ τῶν Ἄγγλων ἐφονεύθησαν 27 στρατιῶται καὶ 1 ἀξιωματικός, 60 δὲ τραυματίαι εὑρίσκονται ἐπὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ πλοίου.

Τὰ πτώματα τῶν φονευθέντων ἐπρόκειτο χθὲς τὸ ἑσπέρας νὰ μετακομισθῶσι πρὸς ταφὴν εἰς τὴν Σούδαν. Τρία πτώματα Ἄγγλων ἔμειναν ἐπὶ τῆς προκυμαίας, ταῦτα δὲ ἐφώρμησε νὰ ἁρπάσῃ ὁ Τουρκικὸς ὄχλος, ἀλλ' ὁ Πασσᾶς προλαβὼν ἀπέστειλεν ἄνδρας καὶ τὰ μετεκόμισεν εἰς τὸ διοικητήριον.

Οἱ ἐντὸς τῶν τελωνείων κεκλεισμένοι ἐσώθησαν μετὰ ταῦτα, ἅμα τὸ πλῆθος ἤρξατο διαλυόμενον κατόπιν τῶν ριφθέντων κανονιοβολισμῶν.

Ο ΑΓΓΛΙΚΟΣ ΣΤΟΛΟΣ

Ὁ διαμένων εἰς Καστελλαμάρε.

Κατά τινα εἴδησιν μὴ ἐπιβεβαιωθεῖσαν, ἡ μεγάλη ναυτικὴ μοῖρα τῆς Μεσογείου τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου, ἡ ἀποτελουμένη ἐκ 32 πλοίων καὶ ναυλοχοῦσα χάριν γυμνασίων εἰς Καστελλαμάρε τῆς Ἰταλίας, διετάχθη τάχιστα νὰ ἀποπλεύσῃ ἐκεῖθεν κατευθυνομένη εἰς Κρήτην.

ΑΝΑΚΛΗΣΙΣ

Τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ Κρήτης

Τηλεγράφημα ἐξ αὐθεντικῆς πηγῆς ἀγγέλλει, ὅτι ὁ Ἄγγλος διοικητὴς Ἡρακλείου συνέστησε πρὸς τὸν Ἄγγλον Ναύαρχον τὴν ταχεῖαν ἀνάκλησιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐξ Ἡρακλείου, καθ' ὅσον ἡ παρουσία αὐτοῦ συντελεῖ ὥστε νὰ μὴ ἀποκαθίσταται ἡ τάξις.

ΕΝ ΡΕΘΥΜΝΗ ΚΑΙ ΕΝ ΧΑΝΙΟΙΣ

Ἐπίσης οἱ Τοῦρκοι ἠρνήθησαν ἐν ἀρχῇ νὰ παραδώσωσι τὰ φορολογικὰ γραφεῖα

Ἐγνώσθη ὁμοίως χθὲς ὅτι καὶ ὁ διοικητὴς Ρεθύμνης, ὡς καὶ ὁ διοικητὴς Χανίων, ἠρνήθησαν κατ' ἀρχὰς διαρρήδην νὰ παραδώσωσι τὰ φορολογικὰ γραφεῖα τῶν ἄνω πόλεων, δικαιολογούμενοι ὅτι δὲν εἶχον τοιαύτας διαταγὰς τῆς Ὑψ. Πύλης. Ἀλλ' ὁ κ. Σκρύδλωφ ἐν Ρεθύμνῃ, ἀφοῦ ἔλαβε πάντα τὰ προφυλακτικὰ μέτρα διὰ ρωσικοῦ στρατοῦ, εἰδοποίησε τὸν Τοῦρκον διοικητὴν ὅτι ἂν μὴ ἔστελλε παρευθὺς τὰ κλειδιὰ τοῦ γραφείου πρὸς αὐτὸν θὰ ἐβίαζε τὴν θύραν καὶ θὰ ἐγκαθίδρυε καὶ ἄκοντος αὐτοῦ τοὺς χριστιανούς. Κατόπιν τῆς σπουδαίας ταύτης δηλώσεως τοῦ ρώσου ναυάρχου ὁ τοῦρκος διοικητὴς ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ ἐνδώσῃ ἀμέσως καὶ ἡ ἐγκατάστασις ἐγένετο κανονικωτάτη.

Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν Χανίοις. Ὁ Ἰσμαὴλ ἠρνήθη, προσποιούμενος ἔλλειψιν ὁδηγιῶν τῆς Πύλης, ἀλλὰ μετὰ τὴν δήλωσιν τοῦ ἀνωτέρου στρατιωτικοῦ διοικητοῦ τῶν διεθνῶν στρατευμάτων Χανίων, ὅτι πάσῃ θυσίᾳ ἐννοεῖ νὰ ἐκτελέσει παρευθὺς τὴν ἀπόφασιν τῶν Ναυάρχων, ὁ Ἰσμαὴλ πασσᾶς ἐθεώρησε καλὸν νὰ δώσῃ ἀμέσως διαταγὰς εἰς τοὺς ἐν τῷ Τελωνείῳ Τούρκους ὑπαλλήλους νὰ ὑποδεχθῶσι τοὺς Χριστιανοὺς συναδέλφους των καὶ τοὺς ξένους ἀξιωματικοὺς καὶ μετὰ ὑποκλίσεων μάλιστα.

Ο ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΣ

Περίεργοι φῆμαι περὶ αὐτοῦ.

Μεταξὺ περιωρισμένου ἀριθμοῦ Κρητῶν ἐλέγετο χθές, ὅτι οἱ Ἄγγλοι δὲν προέβησαν εἰς σοβαρὸν κανονιοβολισμὸν κατὰ τοῦ Ἡρακλείου ἀλλ' ὅτι μύδρους τινὰς πρὸς ἐκφοβισμὸν ἔρριψε τὸ τορπιλλοφόρον «Ἀστήρ». Καὶ ὅτι τὴν ἐπομένην οὐδεὶς βομβαρδισμὸς ἐπηκολούθησεν ἐκ μέρους τοῦ Ἀγγλικοῦ θωρηκτοῦ «Καπερτάουμ».

Τὰς φήμας ταύτας ἀναγράφομεν μετὰ πάσης ἐπιφυλάξεως.

ΣΥΓΚΛΗΣΙΣ

Τῆς Κρητικῆς Συνελεύσεως.

Κατ' αὐθεντικὰ ἐκ Χανίων τηλεγραφήματα, ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐζήτησε χθὲς τὴν ἄδειαν τῶν Ναυάρχων ὅπως συγκαλέσῃ τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν.

Οἱ Ναύαρχοι συσκέπτονται ἐπὶ τῆς αἰτήσεως ταύτης τοῦ κ. Σφακιανάκη.

ΟΙ ΣΩΘΕΝΤΕΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ

Μόνον 300. — Γενικὴ σφαγή.

ΣΥΡΟΣ, 27 Αὐγούστου (Τηλεγράφημα τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας). Τηλεγραφοῦν ἐξ Ἡρακλείου πρὸς τὸν ἐνταῦθα Ρῶσον Πρόξενον ὅτι 300 μόνον χριστιανοὶ ἐσώθησαν καὶ ἐπεβιβάσθησαν εἰς τὸ ἀγγλικὸν πολεμικὸν «Καπερτάουμ». Τῇ αἰτήσει των πολλοὶ μεταφέρονται διὰ τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπορικοῦ ἀτμοπλοίου τῆς ἑταιρείας Λάμπρου εἰς Παλαιόκαστρον καὶ ἄλλαι ἀναχωροῦν εἰς Πειραιᾶ καὶ Σῦρον. Ἡ καταστροφὴ τοῦ Ἡρακλείου εἶνε μεγίστη.

Σ. Σ. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω τηλεγραφήματος τοῦ Ρώσου προξένου καταφανῶς βεβαιοῦται ὅτι οἱ φονευθέντες χριστιανοὶ εἶνε πάμπολλοι. Ὡς γνωστόν, οἱ διαμένοντες εἰς τὴν πόλιν ἠριθμοῦντο εἰς 1000, συνεπῶς δὲ ἀφοῦ ἐσώθησαν μόνον 300 οἱ φονευθέντες εἶνε 700.

Η ΕΝ ΧΑΝΙΟΙΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ ΕΝ ΗΡΑΚΛΕΙΩ

Αἱ ἐπελθοῦσαι καταστροφαί. — Ἡ ἀπόφασις τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως.

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 27 Αὐγούστου. (Ἐθνικὸν Πρακτορεῖον). Ὡς ἐπιστέλλουσιν ἐκ Χανίων, μεθ' ὅλην τὴν συγκίνησιν, ἣν παρήγαγον τὰ ἐν Ἡρακλείῳ συμβάντα, ἡ τάξις οὐδαμῶς διεταράχθη. Αἱ διεθνεῖς περιπολίαι ἐνισχυθεῖσαι περιφέρονται διαρκῶς.

Τέσσαρα ἄλλα πολεμικὰ πλοῖα Εὐρωπαϊκὰ ἀνεχώρησαν δι' Ἡράκλειον. Αἱ τελευταῖαι εἰδήσεις αἱ ἀφικόμεναι ἐξ Ἡρακλείου ἀναφέρουσιν, ὅτι ἡ κατάστασις εἶνε εἰς ἄκρον σοβαρά.

Τάγμα Βερσαλιέρων καὶ ἰσχυρὸν ἀπόσπασμα Γάλλων στρατιωτῶν συ-

Τα ρεπορτάζ των εφημερίδων

"Οι Τούρκοι μετά τας σφαγάς έρριπτον

Στο φύλλο της 29ης Αυγούστου 1898, η "Ακρόπολις", δημοσίευσε χρονικό όσων συνέβησαν, βασιζόμενη και στις αναφορές "προσώπου διαμένοντος εντός του φορολογικού γραφείου"... "Το πρόσωπο τούτο", ανέφερε, "ήρθε χθες εις Πειραιά". Πιθανότατα, ο άνθρωπος που μετέφερε στην "Ακρόπολι" τα γεγονότα ήταν ο **Στυλιανός Αλεξίου,** ο οποίος ήταν στο φορολογικό γραφείο κατά την επίθεση και μετά από 2-3 ημέρες πήγε στον Πειραιά για να συναντήσει την οικογένειά του. Εγραφε, λοιπόν, η "Ακρόπολις":

"ΟΛΟΚΛΗΡΟΣ Η ΑΛΗΘΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΣΦΑΓΩΝ. ΟΠΩΣ ΤΗΝ ΑΦΗΓΗΤΑΙ ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΠΡΟΣΩΠΟΝ, ΕΛΘΟΝ ΕΞ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ. Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ. - ΠΡΟ ΤΗΣ ΠΡΟΣΕΛΕΥΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΓΓΛΩΝ - Ο ΠΑΣΑΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ - ΕΙΣ ΤΑ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΑ ΓΡΑΦΕΙΑ - ΦΑΝΕΡΑ Η ΣΥΜΠΡΑΞΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ.

Σήμερον πλέον έχομεν πλήρη και ακριβή την εικόνα των σφαγών του Ηρακλείου λαβόντες τας πληροφορίας παρά προσώπου διαμένοντος εντός αυτού του φορολογικού γραφείου, όπου η απόπειρα της εγκαταστάσεως των χριστιανών επροκάλεσε τας σφαγάς.

Το πρόσωπον τούτο ήλθε χθες εις τον Πειραιά.

Τα τραγικά γεγονότα αφηγείται ως εξής:

Την πρωΐαν της Τρίτης - ημέρας των σφαγών- ο Τούρκος διοικητής του Ηρακλείου εθεάθη διερχόμενος την λεγομένην Πόρτα λιμένος και διευθυνόμενος προς το φορολογικόν γραφείον το πλησίον του Τελωνείου ευρισκόμενον, εις το οποίον ευρίσκοντο εισέτι οι Τούρκοι υπάλληλοι. Μετά του πασά εισήλθον εις τα γραφεία και περιβόητοι δια την κακουργίαν των Τούρκων, εν οις και ο φονευθείς γνωστός, εις τους κατοίκους του Ηρακλείου Χαλιμάκης και ο γιασαξής του Αυστριακού προξενείου. Εκεί παρέμειναν επί τινας ώρας συνεννοούμενοι, μεθ' ό ο πασάς απεσύρθη εις το πλησίον τελωνείον, οι δε λοιποί Τουρκοκρήτες παρέμειναν εις τα γραφεία, τα οποία ήσαν κλειστά ήδη, προ μικρού δε ο Τούρκος υπάλληλος έρριψεν εις την θάλασσαν όλα τα φορολογικά βιβλία του γραφείου.

Εν τω μεταξύ, περί την 2μ.μ. καταφθάνουν προ του τελωνείου οι Αγγλοι μετά των μελλόντων να εγκατασταθώσιν εις το φορολογικόν γραφείον υπαλλήλων, του αφηγουμένου ταύτα, του Ζ. Θειακάκη, του Ν. Τζαγκάκη και άλλων Χριστιανών.

Ο αποτρόπαιος Χαλιμάκης.

- Ελαβεν οδηγίας από τον Διοικητήν!

Εκρουσαν την κλειστήν θύραν του γραφείου και εμφανίζεται προ αυτών ο Χαλιμάκης ερωτών:

- Τι θέλετε;

Επί τη δηλώσει του σκοπού της μεταβάσεως των, ούτος ανέρχεται και πάλιν εις το τελωνείον ζητεί οδηγίας από τον Τούρκον διοικητήν και επανερχόμενος αρχίζει διαμαρτυρόμενος δια την τοιαύτην άδικον απαίτησιν των Αγγλων.

Ταυτοχρόνως εξελθών των γραφείων, εκάλει εις προστασίαν των καταπατουμένων τουρκικών δικαιωμάτων τους εις το Γενί Τζαμί αναμένοντας οθωμανούς. Του σημείου δοθέντος ήρχισεν η συγκέντρωσις αυτών προ της Πόρτας του Λιμένος, δια της οποίας εζήτουν να εισέλθουν εις το μέρος των φορολογικών γραφείων και του τελωνείου, όπου εκαλούντο υπό των άλλων Τούρκων.

Την πρόθεσιν ταύτην αντελήφθησαν εις το εσωτερικόν της Πόρτας, εμποδίζοντες εις τους εξηγριωμένους Τούρκους την είσοδον.

Εδώ έλαβε χώραν η πρώτη σύγκρουσις. Οι Τούρκοι επέμενον να εισέλθωσιν οι δε Αγγλοι ημπόδιζον αυτούς.

ΟΙ ΛΙΘΟΒΟΛΙΣΜΟΙ. Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΣ. ΟΙ ΦΟΝΕΥΘΕΝΤΕΣ. ΚΛΕΙΣΙΜΟ ΤΗΣ ΠΟΡΤΑΣ. ΕΝΑΡΞΙΣ ΣΦΑΓΩΝ ΚΑΙ ΠΥΡΠΟΛΗΣΕΩΝ.

Εν τω μεταξύ, οι Τούρκοι λαβόντες λίθους ήρχισαν ρίπτοντες αυτούς κατά των Αγγλων πεζοναυτών. Τους εγένετο σύστασις να παύσουν, αλλ' αυτοί επέμενον.

Τότε ο διοικών το απόσπασμα Αγγλος διέταξε τους υπ' αυτόν να πυροβολήσωσι, το οποίον και έπραξαν. Εφονεύθησαν τότε Τούρκοι μερικοί και οι μόνοι, οι δε λοιποί, έτι μάλλον εξαγριωθέντες, ήρχισαν και αυτοί πυροβολούντες και εφόνευσαν επτά εκ των πεζοναυτών.

Οι χριστιανοί έντρομοι εκρύπτοντο εις τα διάφορα διαμερίσματα των καταστημάτων και οικιών διατρέχοντες τα περί την Πόρτα μέρη, όπου η σύγκρουσις.

Οι Αγγλοι βλέποντες ότι ο αγών ήτο άνισος, έκλεισαν την Πόρτα και αφήκαν τοιουτοτρόπως την πόλιν ολόκληριν εις τους λυσσώντας Τούρκους. Και τότε πλέον κλαυθμός και οδυρμός!

Ας παρακολουθήσωμεν εις τα περιπετείας του τον αφηγούμενον τα γεγονότα ταύτα έγκριτον πολίτην Κρήτα.

Μετά το κλείσιμον της Πόρτα δια να σωθή ούτος, εισήλθεν εις ένα ανοικτό κατάστημα και έκλεισε την θύραν. Μετ' ολίγον ήκουε προ του καταστήματος Τούρκους προσπαθούντας να εισέλθωσιν εντός.

- Μέσα είναι ένας άπιστος, εφώναζαν μερικοί.

- Οχι, μωρέ, έλεγεν άλλος Τούρκος, έφυγε. Τον είδα εγώ.

- Τότε να κάψωμε το σπήτι.

- Οχι, μωρέ, έλεγεν άλλος του Μαχμούτ Καπετάν το κτήμα. Να μη βάλωμε φωθιά!

Αυτό συνέβαινεν εις όλην την χριστιανικήν συνοικίαν. Οταν οι Τούρκοι έβλεπον οικίαν χριστιανικήν ή κατάστημα, εισήρχοντο εντός και διήρπαζον ό,τι εύρισκον, μετά ταύτα περιέλουαν αυτά με πετρέλαιον και έθετον πύρ!

Εις την κρύπτην του εντός του καταστήματος έμεινε καθ' ολην την νύκταν της Τρίτης το πρόσωπον τούτο άγρυπνος, ακούων τας φωνάς των θυμάτων και τον αλλαλαγμόν των Τούρκων. Την επομένην παρελήφθη υπό των Τούρκων στρατιωτών και ωδηγήθη εις το διοικητήριον.

Εκεί έμαθε τα φοβερά συμβάντα της νυκτός, έμαθε δε και τα του βομβαρδισμού.

ΠΟΣΑΙ ΒΟΜΒΑΙ ΕΡΡΙΦΘΗΣΑΝ. Η ΥΠΟΜΟΝΗ ΤΩΝ ΑΓΓΛΩΝ. ΟΙ ΦΟΝΕΥΘΕΝΤΕΣ ΤΟΥΡΚΟΙ.

Ο κυβερνήτης του αγγλικού, βλέπων την επιμονήν των Τούρκων, έρριψε κατ' αρχάς εξ βολάς ασφαίρους κατά της Τουρκικής συνοικίας προς εκφοβισμόν των Τούρκων. Ούτοι όμως εξηκολούθουν ατάραχοι το έργον της καταστροφής. Τότε ηναγκάσθη να κάμη χρήσιν ενσφαίρων βλημάτων και έρριψεν 6-7 τοιαύτας και πάλιν κατά της Τουρκικής συνοικίας, πάντοτε ματαίως, διότι εξ αυτών μόνον δύο εφονεύθησαν, οι δε λοιποί εξηκολούθουν διαρπάζοντες και σφάζοντες.

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΠΥΡ. ΑΙ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΑΙ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΑΙ. Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΓΟΡΑ. ΑΝΥΠΟΛΟΓΙΣΤΟΙ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΑΙ.

Τούρκοι διήρπασαν τα προς της Πόρτας του λιμένος καταστήματα. Κατόπιν, προχωρούντες και διαρπάζοντες και σφάζοντες, έφθασαν μέχρι του διοικητηρίου. Κατέστρεψαν δηλαδή ολοτελώς ολόκληρον την αγοράν, εις την οποίαν ευρίσκοντο όλαι αι μεγάλαι περιουσίαι των εμπόρων Ηρακλείου. Επειδή δε εις αυτό έχει συγκεντρωθή ολόκληρον το εμπόριον της Κρήτης, η γενομένη καταστροφή αποβλέπει ολόκληρον την ατυχή νήσον.

Η πρώην πολυθόρυβος ούτη συνοικία εντός ολίγων ωρών κατέστη κοιμητήριον. Εννοείται ότι εις την λύσσαν των ευρισκόμενοι οι Τούρκοι επυρπόλησαν και αρκετά τουρκικά καταστήματα.

Ο Ζ. ΘΕΙΑΚΑΚΗΣ. Ο ΛΥΣ. ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΣ. ΠΩΣ ΕΦΟΝΕΥΘΗΣΑΝ.

Ο Ζ. Θειακάκης ευρισκόμενος εις το μέρος της παραλίας κατά την παράδοσιν, εφονεύθη υπό Τούρκου σημαδεύσαντος αυτόν.

Ο Λυσ. Καλοκαιρινός εσφάγη, αφού του αφηρέθεσαν υπό των Τούρκων αρκεταί χιλιάδες δραχμών.

ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΩΝ. ΕΚΑΥΣΑΝ ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΝ. ΕΣΦΑΞΑΝ ΚΑΙ ΑΓΓΛΟΥΣ ΑΣΘΕΝΕΙΣ.

Φρικώδης λεπτομέρεια του αιματηρού δράματος του Ηρακλείου.

Οι Τούρκοι εισήλθον εις το παλαιόν χριστιανικόν Νοσοκομείον - το υφιστάμενον μέχρι σήμερον ιστορικώτατον και δι' άλλους λόγους ίδρυμα πρώην Παιδαγωγική Ακαδημία και ήδη Δημοτικόν Σχολείον - έσφαξαν τους ασθενείς και έθεσαν κατόπιν φωτιά.

Επίσης εισήλθαν εις το νέον νοσοκομείον (σ.σ. το Πανάνειον, που τότε ξεκινούσε να λειτουργεί) και έσφαξαν τους εντός αυτού ευρισκομένους 7 Αγγλους τραυματίας!!!

ΝΑ ΣΩΣΗΣ ΤΟΥΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ - ΤΙ ΕΙΠΕΝ Ο ΑΓΓΛΟΣ - Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΣΦΑΖΩΝ.

Μετά τας πρώτας σκηνάς και καθ' ην στιγμήν οι Τούρκοι έσφαζον, ο Αγγλος διοικητής διειμήνυσε προς τον Τούρκον τοιούτον, ότι εννοεί την παράδοσιν εις αυτόν των διασωθέντων Χριστιανών και την καταστολήν του κατά της πόλεως κινήματος των Τούρκων.

Και τω όντι από της στιγμής εκείνης ο στρατός συνέδραμε τους Χριστιανούς. Μέχρι της ώρας όμως εκείνης μετέσχε του κινήματος και αρκετούς Χριστιανούς εφόνευσε. Και ως παράδειγμα φέρομεν τον Κωνστ. Ζαχαριάδην, αγρίως φονευθέντα υπό Οθωμανών στρατιωτών έμπροσθεν του σαπονοποιείου του Φιόρου.

ΤΙ ΕΚΑΝΑΝ ΤΑ ΠΤΩΜΑΤΑ - ΠΟΥ ΕΦΘΑΣΕΝ Η ΛΥΣΣΑ ΤΩΝ.

Οι Τούρκοι δια ν' αποκρύπτουν τα κακουργήματα των και να μείνουν ανεξέλεγκτοι δια τας διαρπαγάς μετά τας σφαγάς, έρριπτον τα πτώματα, εις την θάλασσαν. Μερικοί δ' εξ αυτών, μη ευρίσκοντες πλέον ζώντας Χριστιανούς να καύσουν, έκαιον τα πτώματα αυτών.

Διαβεβαιούν όλοι ότι του Κ. Δασκαλάκη και άλλων μερικών κατεκάησαν τα πτώματα.

ΤΑ ΑΓΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ ΠΛΟΙΩΝ - ΠΩΣ ΗΝΩΘΗΣΑΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΓΓΛΟΥΣ.

Μόλις κατέπλευσαν εις τον λιμένα Ηρακλείου τα ξένα πολεμικά σκάφη κατήρτισαν ισχυρόν αποβατικόν μικτόν άγημα εκ πεζοναυτών, το οποίον ενετάλη να μεταβή και συναντήση τους Αγγλους τους ευρισκομένους προς το μέρος της πόλεως. Επειδή η Πόρτα του Λιμένος ήτο κλειστή, τα αγήματα αποβιβάσθησαν εις Παλαιόκαστρον και εκείθεν δια του Αλμυρού έφθασαν εις την Πόρταν των Χανίων, όπου συνήντησαν τους Αγγλους.

Κατά την πορείαν συνώδευε το άγημα γαλλικόν πολεμικόν μέχρι των Σφαγείων. Καθ' ην στιγμήν διήρχετο προ του Νεκροταφείου -του προς Δ. της πόλεως μέχρι προ ολίγων ετών υφισταμένου "Παλαιού Νεκροταφείου" - εδέχθη επίθεσιν των Τούρκων, οι οποί-

τα πτώματα εις την θάλασσαν..."

οι όμως ηναγκάσθησαν να διασκορπισθώσιν υπό των Αγγλων, εμφανισθέντων εις τους 7 Μπαλτάδες- την Τρυπητήν.

ΚΑΙ ΣΕΙΣΜΟΣ ΤΗΝ ΝΥΚΤΑ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ.

Δεν ήρκουν αι σφαγαί και αι διαρπαγαί. Ως συμπλήρωμα ήλθεν αισθητός σεισμός, ο οποίος επί τινα λεπτά εκλόνισε το έδαφος του Ηρακλείου. Επέφερε και ζημίας; Ποίος γνωρίζει; Πλέον ισχυρός σεισμός εδόνει το ατυχές Ηράκλειον, εξουδετερών τον ένεκα του υποχθονίου φόβον.

ΟΙ ΣΑΚΚΟΙ ΤΟΥ ΤΕΛΩΝΕΙΟΥ ΤΑΜΠΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΛΩΝ.

Οι Αγγλοι, ηναγκασμένοι όντες ν' ανταπαντούν εις τους πυροβολισμούς των Τούρκων, κατεσκεύασαν με τους σάκκους του τελωνείου γεμάτους από διάφορα είδη ταμπούρια και έβαλλον όπισθεν αυτών.

Οι Τούρκοι δια να επιτυγχάνουν του σκοπού των, είχον εισέλθη εις διαφόρους οικίας και εκείθεν επυροβόλουν κατά των Αγγλων πεζοναυτών.

Η ΠΥΡΚΑΪΑ ΤΗΣ ΤΕΤΑΡΤΗΣ - ΑΙ ΔΙΑΤΑΓΑΙ ΤΟΥ ΑΓΓΛΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΟΥ.

Το εσπέρας της Τρίτης κατεστάλη οπωσδήποτε το πύρ, επελθούσης της νυκτός και των Τούρκων καταγινομένων μάλλον εις την διαρπαγήν... Την Τετάρτην όμως και πάλι ετέθη το πύρ εις πολλάς οικίας.

Εν τω μεταξύ, ο Αγγλος διοικητής διεμήνυσε προς τον πασάν, ότι καλόν είναι ν' απέλθη του Ηρακλείου, διότι μετά τα τελευταία συμβάντα, αδύνατον είναι να παραμείνη επ' ουδενί λόγω και ουδεμιά προφάσει εκεί.

Διά της βίας δεν επεχείρησε να εκδιώξη τον στρατόν τούτον, διότι αναμένονται επικουρίαι Αγγλων πεζοναυτών, οπότε θα εξασκηθή η βία.

Ο ΑΓΓΛΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΤΙ ΕΖΗΤΗΣΕΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΝ ΤΟΥ.

Ο διοικητής του στρατού της Αγγλικής κατοχής ετηλεγράφησε προς την Κυβέρνησίν του, ζητών όσο το δυνατόν, περισσοτέρας επικουρίας, εκτός των εκ Μελίτης πεμπομένων εις αυτόν, διότι θεωρεί αυτάς μικράς απέναντι της δημιουργηθείσης νέας καταστάσεως των πραγμάτων εις την Κρήτην.

ΟΙ ΦΟΝΕΥΜΕΝΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ - ΟΥΤΕ ΔΕΚΑ!

Τα ολιγώτερα θύματα αριθμούν οι αίτιοι όλων αυτών των αιματηρών σκηνών Τούρκοι, εξ αυτών εφονεύθησαν μόλις δέκα.

Δηλαδή επτά προς την Πόρτα του λιμένος και τρεις κατά την ώραν του βομβαρδισμού.

Το λιμάνι του Ηρακλείου πριν τον Αύγουστο του 1898. Στο μέσο και αριστερά διακρίνεται η πύλη του μώλου

ΚΑΙ ΑΛΛΗ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ

Εκείνο το οποίον και ανωτέρω γράφομεν, ότι ο Τουρκικός στρατός έλαβε μέρος εις τας διαρπαγάς και σφαγάς αποδεικνύεται και εκ του γεγονότος ότι ο Γεώργιος Βαγιάκης εφόνευσε δύο στρατιώτας Τούρκους και ένα τσαούσην επιτεθέντας κατά του καταστήματος εις το οποίον ευρίσκετο.

ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΜΠΑΛΤΑΔΩΝ

Οι Τούρκοι εν τη ορμή των επεχείρησαν επίθεσιν και κατά των ευρισκομένων εις τους Μπαλτάδες Αγγλων πεζοναυτών. Απεκρούσθησαν όμως και διελύθησαν.

ΠΩΣ ΕΣΩΘΗΣΑΝ ΟΙ ΣΩΘΕΝΤΕΣ. ΠΑΡΑΛΑΒΗ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ. ΕΠΙΒΙΒΑΣΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ "ΚΑΠΕΡΝΤΑΟΥΜ".

Περί την 3μ.μ. της Τετάρτης οι διασωθέντες χριστιανοί ανεχώρησαν εκ του Διοικητηρίου συνοδευόμενοι υπό λόχου πεζοναυτών και ήχθησαν εις την παραλίαν, εξ ης επεβιβάσθησαν του αγγλικού "Καπερντάουμ" όπου έτυχον μεγάλων περιποιήσεων διανυκτερεύσαντες. Την επομένην Πέμπτην περί την πρωΐαν, επεβιβάσθησαν επι μεν του Αυστριακού "Αυστρία" δια Πειραιά 226, επί δε του ατμοπλοίου της εταιρείας Κούπα - Λάμπρου 100 περίπου διευθυνθέντες εις Παλαιόκαστρον και Χερσόνησον.

Ο ΝΕΟΣ ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΣ. ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΠΕΜΠΤΗΣ ΔΕΝ ΕΓΕΝΕΤΟ

Μέχρι της 1μ.μ. της Πέμπτης, οπότε το "Αυστρία" απέπλευσε του λιμένος Ηρακλείου, δεν εγένετο ο δεύτερος βομβαρδισμός καίτοι επαπελείτο τοιούτος.

Εν τούτοις όλα τα εις τον λιμένα Ηρακλείου ευρισκόμενα σκάφη ευρίσκοντο εις παράταξιν μάχης, έτοιμα να βομβαρδίσωσι και εις το παραμικρόν κίνημα των Τούρκων, καίτοι δεν θα παραστή τοιαύτη ευκαιρία, διότι οι Τούρκοι διαρπάσαντες ό,τι είχον να διαρπάσουν και φονεύσαντας τους εις τα χείρας των εμπεσόντες χριστιανούς, βεβαίως ήδη θα ησυχάσουν.

ΔΙΑΤΙ ΕΚΑΗ ΤΟ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΝ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟΝ

Κατά τας αυτάς πληροφορίας, το Γερμανικόν Προξενείον εκάη διότι εντός αυτού είχον τοποθετηθή, δια να σωθώσι, πλείστα εμπορεύματα αξίας. Τούτων οι Τούρκοι επεθύμησαν να γίνωσι κύριοι, και επυρπόλησαν αυτό προς απόκρυψιν της πράξεως.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓ. ΜΗΝΑ

Εντός της εκκλησίας του Αγ. Μηνά ευρίσκοντο αι οικογένειαι του Μπαλιάμπαση και του Σ. Ράπτη, των οποίων δεν είναι γνωστή η τύχη. Τι εγένοντο; Εσφάγησαν και αυτοί πυρποληθέντος και του ναού; Αγνωστον; Δια την πυρπόλησιν υπάρχουν εν τούτοις άνθρωποι διαψεύδοντες το πράγμα.

ΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΞ ΧΩΡΙΩΝ. ΔΥΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΑΙ ΕΠΑΡΧΙΑΙ. ΣΥΝΕΚΕΝΤΡΩΘΗΣΑΝ ΠΡΟ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ.

Ειδοποιηθέντες οι χριστιανοί των πέριξ του Ηρακλείου χωρίων, κατέφθασαν, ήδη όλων των χωρίων των Δυτικών επαρχιών, αναμένονται δ' ήδη και των ανατολικών. Οι πρώτοι μάλιστα έφιπποι επλησίασαν μέχρι Ξυλοκάστρου, ολίγον απέχοντος του Ηρακλείου. Αλλ' οι χριστιανοί προς το μέρος των Δυτικών επαρχιών εις ουξεμίαν σύγκρουσιν ήλθον με τους Τούρκους, διότι, απλούστατα ούτοι δεν φαίνονται ουδόλως. Τούτους προσεκάλεσαν εξ Ηρακλείου δι' επιστολών να σπεύσωσιν εις βοήθειαν δεινοπαθούντων αδελφών αυτών.

Εκ μέρους των Ανατολικών επαρχιών ουδέν εγνώσθη εκτός μόνον ότι συνεκεντρούτο. Πιθανώς προς τα εκεί να έλαβε χώραν συμπλοκή.

Πάντως όμως θα εγένετο την Πέμπτην αργά, διότι η εκείθεν περί την 1μ.μ. αποπλεύσασα "Αυστρία" ουδέν περί τούτου, γνωρίζει.

Η ΠΥΡΚΑΪΑ ΕΞΑΚΟΛΟΥΘΕΙ

Την Πέμπτην περί την 1μ.μ. οπότε απέπλευσεν εκ του λιμένος Ηρακλείου δια Πειραιά το αυστριακόν ατμόπλοιον, η πυρκαϊά εξηκολούθει εις διάφορα σημεία της πόλεως".

Συγκλονιστικές μαρτυρίες στο

Συγκλονιστικές περιγραφές αυτοπτών μαρτύρων, διασωθέντων από τις σφαγές, δημοσίευσε 4 ημέρες μετά, στις 29 Αυγούστου, η αθηναϊκή εφημερίδα "Εμπρος". Οι χριστιανοί που κατάφεραν να διαφύγουν, μόλις έφθασαν στον Πειραιά, μίλησαν στους δημοσιογράφους για τις εικόνες που είχαν ακόμη μπροστά στα μάτια τους. Ανάμεσα σ' εκείνους που είχαν μιλήσει στις εφημερίδες ήταν ο διευθυντής του φορολογικού γραφείου ***Στυλιανός Αλεξίου.***

Παρουσιάζομε το ρεπορτάζ της εφημερίδας, στο οποίο περιλαμβάνεται κι ένας πρώτος κατάλογος σφαγιασθέντων (ανάλογες λίστες είχαν δημοσιευθεί εκείνες τις ημέρες στις περισσότερες εφημερίδες της Αθήνας, πιθανότατα από τις μαρτυρίες των διασωθέντων). Τόσο τον κατάλογο, όσο και τα υπόλοιπα κείμενα δημοσιεύομε όπως είχαν γραφεί, ακόμα και με λάθη. Για παράδειγμα εμφανίζεται ο Καβάσης του αστριακού τηλεγραφείου ***Μιλτιάδης Καμπανάρης****, να έχει σκοτωθεί, ενώ έζησε. Και μάλιστα δημοσιεύομε μαρτυρία του, σε άλλο κείμενο. Διορθώσεις έγιναν ελάχιστες, και μόνο σε περιπτώσεις που αλλοιώνεται το νόημα από τυπογραφικά λάθη.*

Τι αφηγείται ο κ. Στυλ. Αλεξίου Πως ήρχισαν αι ταραχαί.

Μετά του άγγλου συν/ρχου κ. Ρίντ, ήρξαντο λέγων ο κ. Αλεξίου, κατήλθωμεν την 2μ.μ. της παρ. Τρίτης εις τον λημένα όπως παραλάβωμεν τα φορολογικά γραφεία. Ο συν/ρχης είχε μεθ' εαυτού φρουράν εξ 20 πεζοναυτών, το δε άγημα εξ 20 ανδρών οπλισμένων, οίτινες παρέμειναν έξωθεν του τελευταίου. Μια περίπολος εξ 20 πάλιν ανδρών παρέμεινεν πλησίον του άλλοτε πυροβολείου και ετέρα αποτελουμένη εκ του αυτού αριθμού περιεφέρετο προς το Βερίζ Τσαρσί.

Εφθάναμεν μετά του άγγλου συνταγματάρχου και των αξιωματικών έξωθεν του Τελωνείου όπου ευρίσκοντο τα φορολογικά γραφεία. Εζητήσαμεν τον φύλακα τούτων όστις όμως μόλις μας είδεν ερχομένους έφυγεν. Τότε εζητήσαμεν παρά των τελωνοφυλάκων να μεταβούν εις ανεύρεσιν του φύλακος, αλλ' ούτοι ηρνήθησαν μετ' αναιδείας. Εσκέφθημεν μετά του συν/ματάρχου να διαρρήξωμεν το γραφείον ότε εν τούτω τω μεταξύ ηκούσθησαν πυροβολισμοί προς την Πύλην του λιμένος.

Εξωθεν της Πύλης και εντός της πόλεως συνηθροίσθησαν χιλιάδες ατάκτων τούρκων ζητούντων να διαρρήξουν τας τάξεις των φυλασσόντων εκεί άγγλων δια να εισέλθουν εντός του λιμένος.

Οι άγγλοι αντέστησαν, αλλ' είς τούρκος εξαγωγών μάχαιραν πληγώνει εις την ωμοπλάτην ένα Αγγλον. Τον τούρκον αυτόν έτερος Αγγλος φονεύει πάραυτα δια του όπλου του. Ο φόνος του τούρκου εχρησίμευσεν ως αφορμή ενάρξεως των σχεδιασθεισών υπό των τούρκων ταραχών. Αι πύλαι του λιμένος κλείονται και αι αγγλικαί φρουραί παραμένουν εντός του λιμένος.

Η έναρξις των σφαγών.

Οι Τούρκοι τότε διασκορπίζονται εντός της πόλεως με μαχαίρας εις τας χείρας και σφάζουν, κόπτουν, πυροβολούν κατά παντός χριστιανού, όν συνήντων. Αλλοι τούρκοι τρέχουν εις τας οικίας των και οπλισθέντες με τα όπλα των εμβάλλουν τον τρόμον εις τους χριστιανούς. Τρομερά η στιγμή.

Οπου ευρέθησαν οι χριστιανοί εκεί και εφονεύθησαν. Αλλοι προλαβόντες κατέφυγον είτα εις οικίας όπου μετ' ολίγον εκάησαν, είτε εις μαγαζεία, όπου εσφάγησαν φρικωδώς.

- Τι τους φιλάμε τους Γκιαούρηδες!

Αυτό ήτο η αγρία φράσις, που έρριξαν οι Μουσουλμάνοι βασιβουζούκοι όταν επετέθησαν κατά των άγγλων, οίτινες τους ημπόδιζον να εισέλθουν εντός του λιμένος.

«Ιντα απάνω τους θα το πάρουν οι κιαούρηδες; Βαράτε τους». Και το σύνθημα των σφαγών με τους λόγους τούτους εδόθη.

Η πυρπόλησις των χριστιανικών οικιών. Η σφαγή και λεηλασία. Σκηναί απεριγράπτου θηριωδίας.

Συγχρόνως με πετρέλαιον θέτουν πύρ εις τας χριστιανικάς οικίας αίτινες παραδίδονται εις τας φλόγας. Φρικτή εικών. Αι φλόγες υψούνται ουρανομήκεις. Φωναί, οιμωγαί ανθρώπων καιωμένων ζητούσι βοήθειαν, αλλ' ουδείς δύναται να παράσχη τοιαύτην.

Ο Τουρκικός όχλος διψά αίματος και σφάζει διαρκώς και αδιακρίτως γέροντας, παιδιά, βρέφη, παράφρονας, εγκύους γυναίκας, ουδενός τέλος φειδόμενος. Η σφαγή, η λεηλασία ήτο γενική. Πάντας τους εν τη πόλει χριστιανούς κατέσφαξαν θηριωδώς. Διά να εννοηθή δε μέχρι τίνος σημείου έφθασεν η μανία και η θηριωδία του τουρκικού συρφετού, πρέπει να φαντασθή τις ότι ουδέ τουρκικών οικιών, είς άς είχον καταφύγει χριστιανοί εφείσθησαν.

Οσαι χριστιανικαί οικίαι ήσαν παραπλεύρως τουρκικών απεμόνωνον ταύτας και τας παρέδιδον εις το πυρ αφ' ού πρώτον κατέσφαζον τους εν αυτοίς, λεηλατούντες συγχρόνως και αρπάζοντες.

Λεπτομέρειαι των σφαγών

Ολην την νύκτα εξακολουθεί η τρομερά αύτη κατάστασις.

Εις το οινοπωλείον του Π. Κόρπη είχον καταφύγει 20 χριστιανοί εξ' ών εσώθησαν 6 των λοιπών καέντων εκ του πυρός, το οποίον ετέθη εκ τεσσάρων σημείων. Αι κραυγαί των καιομένων και ψηνομένων ηκούοντο μέχρι του λιμένος. Τα συμβάντα είναι ανώτερα πάσης παραστάσεως και περιγραφής.

Αι δύο πλευραί της αγοράς Βεζίρ Τσαρσί εκάησαν. Το αγγλικόν προξενείον, το Γερμανικόν, το Ισπανικόν, το Αμερικανικόν και η οικία ένθα ήτο άλλοτε το Ελληνικόν προξενείον κατεκάησαν.

Τι υπήρξεν εντός των καέντων Προξενείων.

Εις τα καέντα Προξενεία υπήρχον άπειρα εμπορεύματα των χριστιανών, όλος τέλος ο πλούτος των εμπόρων του Ηρακλείου. Επίσης εις αυτά είχον τοποθετήση και τα τιμαλφή των πολλαί οικογένειαι, πάντα δε ταύτα διηρπάγησαν παρά του μαινομένου όχλου.

Εγώ ευρεθείς εντός του λιμένος εσώθην με τον Αντών. Καλλέργην, Εμμ. Κοκκινίδην, Στυλ. Μαριδάκην, Γ. Βολανάκην και Πέτρον Μαριδάκην εις το Αγγλικόν πολεμικόν κινδυνεύοντες να φονευθώμεν.

Οι πρώτοι κανονιοβολισμοί

Αμα ως ερρίφθησαν οι πρώτοι κανονιοβολισμοί και αι πύλαι εκλείσθησαν οι εντός του λιμένος Τούρκοι επετέθησαν κατά των άγγλων φονεύσαντες 10 περίπου στρατιώτας και ένα αξιωματικόν.

Τότε το αγγλικόν ήρξατο κανονιοβολούν κατά των εν τω λιμένι Τούρκων.

Πλήρης καταστροφή

Τα πάντα κατεστράφησαν, ηρημώθησαν, εκάησαν. Το χριστιανικόν αίμα ρέει άφθονον εις τας οδούς.

Ουδέν περιέσωσαν οι υπολειφθέντες. Τα ταμεία των οι έμποροι εγκατέλειπον ανέπαφα εις τα καταστήματα, άτινα διηρπάγησαν. Ο κανονιοβολισμός δεν επανελήφθη πλέον.

Κατάπλους ευρωπαϊκού πολεμικού

Αλλα ευρωπαϊκά πολεμικά 8 εν όλω, κατέφθασαν την εσπέραν της Τρίτης εις Ηράκλειον, αγήματα όμως δεν απεβιβάσθησαν ως ελέχθη.

Οι άγγλοι αναμένουν ενισχύσεις όπως ενεργήσουν κατά τας διαταγάς της Κυβερνήσεώς των.

Οι κατορθώσαντες να σωθούν χριστιανοί παρεδόθησαν υπό του Τούρκου διοικητού εις τον κυβερνήτην του «Καρπερντάουμ».

Η Οικογένεια του Θειακάκη πώς εσώθη. Είς ένα λάκκον. Πού εφονεύθη ο Θειακάκης.

Εις την πρώτην θέσιν των ατμοπλοίων, επί αναπαυτικής έδρας είναι εξαπλωμένη μια συμπαθούς φυσιογνωμίας κόρη τραυματισμένη πέριξ της οποίας κάθηνται άλλαι κόραι με βουρκωμένους από δάκρυ τους οφθαλμούς.

Είναι η σωθείσα οικογένεια του Ζαχαρίου Θειακάκη πρώην Βουλευτού.

Η οικία έν ή διέμενε η οικογένεια του Θειακάκη ήτο του Ανδρ. Καλοκαιρινού.

Διηγείται δε ότι ως έμαθον τας σφαγάς εκλείσθησαν εις την οικίαν των.

Αλλ' ομάς Βασιβουζούκων, διαρρήξασα την θύραν εισήλθον εντός της οικίας την οποίαν αφ' απεγύμνωσαν παρέδωκαν εις το πυρ.

Οι εντός αυτής ευρισκόμενοι ενώπιον του προφανούς κινδύνου έτρεξαν και εκρύβησαν εις τινα εν τη αυλή ευρισκόμενον λάκκον.

Αλλ' η οικία πλέον ήτο έτοιμη να καταπέση. Αφεύκτως δε θα κατεπλακώνοντο από τα καταρρέοντα τείχη αν μη εξήρχοντο των λάκκων εις την οδόν.

Μόλις όμως εξήλθον τούρκοι στρατιώται περιεκυκλώσαντες την οικογένειαν ήθελον να φονεύσουν αυτήν ότε εν τω μεταξύ διέρχεται τούρκος τις αξιωματικός του οποίου ζητούν την προστασίαν. Ούτος μετά πολλής δυσαρεσκείας αναγκάζεται να συνοδεύση την οικογένειαν μέχρι του Δ/τηρίου όπου εύρον καταφύγιον.

Ενώπιον όμως του Τούρκου αξιωματικού εφόνευσαν τον Θεμ. Παπαδάκην, χωρίς ούτος την ελαχίστην παρατήρησιν να κάμη εις αυτούς.

Αι θυγατέραι του Περίδου εσώθησαν εν λυπηρά καταστάσει.

Τας θυγατέρας του κ. Περίδου εύρομεν εις μιαν γωνίαν της δευτέρας θέσεως σκυθρωπούς και λυπημένας. Εις την μορφήν των είναι ζωγραφισμένη και μένει ακόμη η τρομερά συγκίνησις των ανθρώπων οίτινες αντιμετώπισαν τον θάνατον. Μετά τρεμούσης φωνής η μεγαλυτέρα αδελφή μας αφηγήθη τα εξής:

Ο φονευθής πατήρ μας εκοιμάτο καθ' ήν στιγμήν οι τούρκοι αλλαλάζοντες, κατά πρώτον εισήλθον εις το εργοστάσιον το οποίον διήρπασαν. Είτα ήρχισαν πυροβολούντες και πετροβολούντες κατά των παραθύρων.

Ο πατήρ μας προβαλών την κεφαλήν του εκ του παραθύρου εφονεύθη βληθείς υπό σφαίρας εις το μέτωπον.

Εντρομοι ημείς κλειόμεθα εις έν δωμάτιον. Οι Τούρκοι ήδη είχον διαρρήξει την θύραν της οικίας και μετά βοής ανήλθον την κλίμακα και διηυθύνθησαν εις το δωμάτιον ένθα είμεθα κεκλεισμέναι, θραύουν την θύραν και εισέρχονται εντός αυτού προβάλλοντες τας μαχαίρας των. «Αφήστε μας και πάρετε ό,τι εύρητε» ήτο η απάντησις μας εις τας ερωτήσεις των πού είχομε χρήματα.

Εκείνην την στιγμήν καταφθάνει ο Μουλαμίζης Τούρκος γνωστότατος εις την οικογένειάν μας ο οποίος συγκινηθείς από τα δάκρυα και τας παρακλήσεις μας, μας συνώδευσεν εις το Διοικητήριον όπου εύρομεν και άλλους χριστιανούς.

Καθ' οδόν αι γυναίκες των τούρκων μας ύβριζον και μας εχλεύαζον από τα παράθυρα.

Εις κάθε βήμα μας ετρέμαμεν νομίζουσαι ότι θα κατέσφαζον και ημάς.

Τον αδελφόν μας κατέσφαξαν έμπρος εις τα όμματά μας αγρίως και θηριωδώς. Επίσης δυο θείους μας και τον υπηρέτην.

Αυτά μας διηγήθησαν αι θυγατέρες του Περίδου ενός εκ των πλουσιωτέρων κατοίκων του Ηρακλείου.

Η σωθείσα Σινιολάκη

Η απαισία σκηνή του Ηρακλείου ήτις έλαβε χώραν κατά την τρομεράν νύκτα της παρελθούσης Τρίτης είναι εκείνη ήτις εγένετο εις τον οίκον του Σινιολάκη.

Εισελθόντες οι τούρκοι εις τον οίκον του Σινιολάκη κατέσφαξαν τον Μηνάν Σινιολάκην και την σύζυγόν του, τον Μιχαήλ Σινιολάκην με τα τρία του παιδιά.

Η σύζυγος του Μιχ. Σινιολάκη ως εξής αφηγείται την διάσωσιν της.

Εισελθόντες οι Τούρκοι εις την οικίαν μας κατέσφαξαν την πενθεράν μου και τον πατέρα μου, έπειτα επήραν τα τρία παιδιά μου, εκ των οποίων το έν ήτο βρέφος, και τα ετοποθέτησαν εις τα στήθη του πενθερού μου και τα κατέσφαξαν απανθρώπως. Εμέ δε αφού ετραυμάτισαν δεκάκις με ήρπασαν από τα μαλλιά και μου εκάρφωσαν την μάχαιραν εις τον λαιμόν.

Αμέσως έπεσα αναίσθητος. Οι Τούρκοι νομίσαντες ότι ήμουν νεκρός απήλθον. Όταν συνήλθον εκ της λιποθυμίας, είδον πέριξ μου αίμματα, μυαλά, πτώματα, χείρας, πόδας, κρέατα εδώ και εκεί ρειμένα. Ενας χωροφύλαξ τούρκος με ελυπήθη και με μετέφερεν εις το Διοικητήριον.

ΑΙ ΑΙΜΑΤΗΡΑΙ ΣΚΗΝΑΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Εξ αφηγήσεως των αφιχθέντων προσφύγων. Τα ονόματα φονευθέντων, πληγωθέντων και σωθέντων. Χριστιανοί του Ηρακλείου.

Δημοσιεύομεν κατωτέρω ακριβέστατον κατάλογον των φονευθέντων και πληγωθέντων Κρητών κατά τας γενομένας εν Ηρακλείω ταραχάς, ως επίσης και τα ονόματα των περισωθέντων, οίτινες έφθασαν χθες εν Πειραίει δια του ατμοπλοίου του «Αυστρία».

Οσον όμως αφορά τους φονευθέντας δεν είναι απίθανον πολλοί εξ αυτών να ευρίσκωνται εν τη ζωή, να εξελήφθησαν δε ως φονευθέντες εν τη πρώτη στιγμή του πανικού.

Οι φονευθέντες.

Εκ της οικογενείας Βλαστού εφονεύθη ο ίδιος, η σύζυγός του Μαρία και ο διετής υιός των Γεώργιος. Εσώθησαν δε δύο τέκνα έν διετές άρρεν και έν τριετές θήλυ.

Εκ της οικογενείας Γ. Στεργιάδου ο Ι. Στεργιάδης ιατρός και ο Θρασύβουλος δικηγόρος, ο γέρων Γ. Στεργιάδης μετά της συζύγου του διεσώθησαν. Η υπηρέτριά των εσφάγη.

Εκ της οικογενείας Σινιολάκη κατεσφάγη ο Μηνάς Σινιολάκης 75 ετών μετά της συζύγου, ο υιός του Μιχαήλ μετά 3 τέκνων του εξ ών το έν ήτο βρέφος. Εσώθη η σύζυγος του Μιχ. Σινιολάκη φέρουσα δέκα πληγάς.

Εκ της οικογενείας Τζαγκάκη εφονεύθησαν οι Γ. Τζαγάκης, Ελένη Τζαγκάκη, Θεονύμφη Νιοτάκη, και Αθηνά Βολανάκη, Σκεύω Τζαγκάκη, Γ. Τζαγκάκης (8 μηνών) μια υπηρέτρια, είς υπηρέτης.

Εκ της οικογενείας Σταματάκη εφονεύθησαν οι Γ. Σταματάκης, η

"Εμπρός" στις 29 Αυγούστου 1898

σύζυγός του Μαρία, τα τέκνα των Εμμανουήλ, Ιωάννης και Μαρία και μια υπηρέτρια.

Εκ της οικογενείας Περίδου εφονεύθησαν οι Αντων. Περίδης, ο υιός του Δημήτριος, ο Οδυσσεύς Νικηφοράκης, Ιωαν. Νικηφοράκης, Γ. Βρέντζος και ο υπηρέτης ονομαζόμενος Εμμανουήλ.

Επίσης εφονεύθη ο Γ. Παρασκευάς μετά του υιού του. Ο Εμμ. Κουρτεσσάκης ή Πλατής μετά της συζύγου του Ευγενίας. Γεωργ. Μπρισιμιτζάκης (χωλός) μετά της γυναικός του, της γυναικαδέλφης του και της υπηρετρίας του.

Κωνστ. Δασκαλάκης υποδηματοποιός όστις εκάη ζών εις το υποδηματοποιείον του. Εφονεύθησαν δε και τρεις εργάται μετ' αυτού εργαζόμενοι.

Γ. Αποστολάκης εκάη ζών. Δημ. Φετσής ετών 90.

Η σύζυγος του υποπροξένου Λυς. Καλοκαιρινού ονομαζομένη Αικατερίνη μετά των 4 τέκνων της. Αύτη δεν ήτο νόμιμος σύζυγος του. Ητο δε και έγγυος.

Μιχαήλ Πετρόπουλος ετών 80 διδάσκαλος μετά της συζύγου του. Βίκτωρ Καραμπότης μετά της υπηρετρίας του Ελένης, Ανδρ. Καλοκαιρινός φονεύσας και 2 Τούρκους.

Αριστ. Κατσιγιαννάκης και Βασιλ. Καστριγιαννάκης, Νικ. Χαιρέτης μετά 3 εργατών του εργαζομένων εις το μακαρονοποιείον του, Γ. Παπαδάκης γέρων, Μιχ. Φουντουλάκης, Νικ. Καλατζάκης, Μ. Καπνιστός, Ιωσ. Ιωάννου, Εμμ. Αρχοντάκης, Σπυρ. Σακαλάκης, Αναγν. Ορφανουδάκης, Μαρία Καρούση ήτις εκάη, Κ. Ζαχαριάδης, Κ. Βλαχάκης, Σπυρ. Βαρκάκης, Αντ. Βέκιος, είς Γεωργ. υπηρέτης Ροϊδου, Ιωσήφ Πολυζωάκης, Μαρία Λαζάραινα, Ζ. Θειακάκης, πρώην βουλευτής, Θέμη Παριανάκη, Μιχ. Μπακτζής, μια πρώην υπηρέτρια του Γ. Κόρπη μετά του συζύγου της και δύο τέκνων της, Δημ. Πιτάκης, Κων. Κόρδας (αρτοποιός), Αλεξ. Καρτώνης, Εμμ. Δήμαρχος ή Ξανθάκης, Νικόλ. Μεϊμαράκης. Οι εντός του Χριστιανικού Νοσοκομείου ανερχόμενοι εις 30. Ιωάννης Ταβερναράκης, Γ. Καφετζής, Σοφοκλής Γεωργιάδης διερμηνέας, Μπάρμπα Λινάρδος εκ Σμύρνης, Ιωάννης Δασκαλάκης κατεκρεουργήθη, Στεφ. Σαουτσάκης, Νικ. Γκαβός, Εμμ. Κερασανός, Ζαχ. Πιτικάκης, είς χωρικός εκ Σκυλλών, Μηνάς (αρτοποιός) εκ Δαφνών, Ιω. Πολυβιανάκης, Ι. Γαλενιανός, Κ. Μαραβελάκης, Παντελής Στειακάκης, Ι. Βενέρης, Μ. Κοσμαδάκης, Γ. Καφφετζής. Εντός του καφφενείου τούτου εφονεύθη και είς εκ Νεαπόλεως μετά της συζύγου του, Αν. Ρασούλης και είς έτερος χωρικός εκ Σισών Μυλοποτάμου. Μια γραία εν τη οικία του Ματθ. Πατεροπούλου Χρυσή Μενεκοπούλου, Καλλιόπη Δασκαλάκη, Κωνστ. Φιλιππίδης, Εμμ. Χριστάκης γέρων, Γεωργ. Γεωργιάδης εκ Σμύρνης διερμηνεύς, μετά δύο υπηρετών Κωνστ. Πολιτάκης ταχυδρόμος, Στ. Γιουβιανάκη. Η σύζυγος του Γεωργ. Κουρτεσάκης ή Λούπη. Δέκα έξ περίπου εργάται, εργαζόμενοι εις τας οικίας του Λυσιμμάχου και Ανδρέου Καλοκαιρινού, Μιχ. Βαλελαδάκης, Αριστ. Ζαχαρίου, Φαν. Σκαλαντώνης, Ιωάν. Νικολετάκης (παράφρων) μετά της μητρός του, Μιχ. Λαρετζάκης, Δημ. Καράλης εκ Μυτυλήνης, Γ. Λεποτσάκης, Αντώνιος υπηρέτης Ανδ. Λ. Καλοκαιρινού.

Οι πληγωθέντες

Περικλής Βαλιάδης, Γ. Αλεξίου, Γ. Χατζάκης, Δημ. Μπονάτσας, Εμμ. Λασηθιωτάκης, Μιχ. Καραπιδάκης, Ελένη Σταματάκη, Παν. Τσαγκαράκης, Ιωαν. Τζεδάκης, Σταύρος Νακωβίδης, Αντ. Ξανθάκης, Λεων. Γιαμπουλάκης, Απόστολος Τσαγκατάκης, Ονορίνη Σινιολάκη, Θεονύμφη Σφακιανάκη, Αικατερίνη Παπαδάκη, Ιω. Σαπουτζάκης.

Τι λέγει ο Αναστ. Μπιζάκης. Πώς εσώθη εις τον αχυρώνα.

Ητο εις το οινοπωλείον του Π. Κόρπη μετά 19 άλλων. Όταν έθεσαν πυρ οι τούρκοι εις το οινοπωλείον ηναγκάσθησαν να διαρρήξουν την θύραν και να ζητήσουν σωτηρίαν όπου έκαστος ηδύνατο.

Εντός του οινοπωλείου έμειναν μόνον ο Δημ. Καράλης, όστις αφεύκτως θα εκάη. Ετρεξα προς το μέρος του αγγλικού στρατού. Δέκα εκ των εξελθόντων εχάθησαν. Αλλοι 4 ριφθέντες από το Φρούριον εις την θάλασσαν έμειναν όλην την νύκτα εντός της θαλάσσης.

Ο Αναστ. Μπιζάκης κατέφυγεν εις μίαν των αποθηκών του Καλοκαιρινού εν ή εκρίβη με ένα παιδί εις τον αχυρώνα. Όταν είδε δύο Τούρκους αξιωματικούς έτρεξε προς αυτούς ζητών σωτηρίαν. Ούτοι τον μετέφερον εις το Διοικητήριον.

Κωνστ. Παπαδάκης. Ευφυές τέχνασμα.

Ούτος ευρισκόμενος εις το Οινοπωλείον του Ορφανουδάκη ολίγον έλειψε να καή. Αλλ' εξελθών με ένα τενεκέ πετρελαίου παρώτρυνε τους Τούρκους να καύσουν τους χριστιανούς. Οι τούρκοι μη γνωρίζοντες αυτόν δεν τον έβλαψαν μέχρι της θύρας του Διοικητηρίου όπου ρίψας τον τενεκέ εισήλθεν εντός αυτού καταδιωκόμενος υπό των τούρκων ευθύς ως ηννόησαν ότι ήτο χριστιανός.

Κων. Ιακωβίδης.

Εγινε τσαούσης. Του έδωκαν πιλάφι. Ο δεκαπενταετής παίς Κ. Ιακωβίδης μετά του πατρός του ήτο εις το ξενοδοχείον των. Αμα έβαλον πυρ και εξήλθον του ξενοδοχείου, ο μικρός παίς τρέχων εις την οδόν, συνήντησε τούρκον αξιωματικόν εις τον οποίον εδήλωσεν ότι δέχεται να τουρκέψη αρκεί να σωθή. Αμέσως ο αξιωματικός τον οδηγεί εις τον στρατώνα όπου τον ενέδυσαν με Τουρκικήν στολήν προβιβάσαντες αυτόν συνάμα εις λοχίαν.

Ο νέος όλην την νύκτα της Τρίτης εφύλαξε σκοπός έξωθεν του στρατώνος. Ο αξιωματικός συνομιλών μετ' αυτού του είπε ότι τα πράγματα ήσαν προσχεδιασμένα. Τω συνέστησε δε ότι θα τον στείλουν εις την Στρατιωτικήν Σχολήν Κων/πόλεως να εκπαιδευθή. Την εσπέραν εκείνην του έδωκεν και έφαγε κοτόπουλον και πιλάφι.

Αλλ' ο τροφοδότης του στρατού ήτο χριστιανός ονομαζόμενος Θεοδ. Σκορδίλης, είς όν έγραψε τα συμβάντα ζητών παρ' αυτού την προστασίαν του. Πράγματι δια των ενεργειών τούτου ηλευθερώθη και ήλθε χθες φέρων την τουρκικήν στολήν διότι το δυστυχές παιδί δεν είχε άλλο φόρεμα.

Η αποβίβασις εις το Τελωνείον. Συγκινητικώταται σκηναί. Θρήνοι και οδυρμοί. Θλιβερά υποδοχή. Οι τραυματίαι.

Περί την 1ην μ.μ. άμα κατέπλεσεν εκ νέου εις τον Πειραιά η «Αυστρία» ήρχισεν η αποβίβασις των προσφύγων εις το Τελωνείον. Ο αστυνόμος Πειραιώς κ. Καμάρας μετ' ισχυράς κουστουδίας αγριωτάτων ευζώνων κατέλαβεν όλον τον προ του τελωνείου χώρον. Οι εύζωνοι ούτοι βαναυσότατα απώθουν όλον τον κόσμον, μάτην διαμαρτυρόμενον όπως αφεθή ελευθέρα η είσοδος. Πολλοί των ευζώνων μάλιστα ηπείλησαν ότι «θα δείρουν και θα σπάσουν κεφάλια». Τα ίδια και τα ίδια. Αδιόρθωτοι πάντοτε!

Πρώτοι ήρχισαν αποβιβαζόμενοι οι τραυματίαι, ούς μετά λυγμών και θρήνων υποδέχθησαν, ετοποθέτησαν δε προ του τελωνείου, εν όλω 16. Εκείθεν δε μετά πολλήν ώραν τους μετέφερον εις το Ζάννειον Νοσοκομείον. Εφερον όλοι αιματοβρέκτους ενδυμασίας, ήσαν κάτωχροι, εξηντλημένοι. Κανείς όμως εξ αυτών δεν ωλόλυζε. Μόνον όσαι γυναίκες ήσαν τραυματισμέναι έκλαιον από καιρού εις καιρόν. Οι άνδρες είχον μίαν μαρτυρικήν στωϊκότητα κατασυγκινούσαν. Τους επλησιάσαμεν και τους ηρωτήσαμεν διαφοροτρόπως. Απήντων ζωηρώς και με λόγια μετρημένα.

- Είμαι πληγωμένη από σφαίρα! μου είπεν η πρώτη, η Παναγιώτα Ζαχαράκη. Πληγώθηκα εις το λιμάνι, εις το καφενείο του Καλοκαιρινού...

Και εσιώπησε, αφείσα βαθύν στεναγμόν. Τίποτε άλλο. Ητο όντως ηρωΐς.

Της έσφαξαν τον άνδραν της και τα τρία παιδιά της!

Μου έσφαξαν τον άνδρα μου και τα τρία μου παιδιά μπροστά στα μάτια μου, είπε με οφθαλμούς πλήρεις δακρύων και με φωνήν μόλις ακουομένην μια άλλη,η Θεοφάνη Σφακιανάκη. Καθόμαστε στη συνοικία Κουτάλα κοντά εις του Μητροπολίτου. Μου άρπαξαν και το κορίτσι μου, εξηκολούθησε στενάζουσα αλγεινότατα, αλλά κατώρθωσα και το έσωσα. Εκείνη τη στιγμή μ' εκτύπησαν με γκρά. Καλλίτερα να πήγαινα κι εγώ. Θεέ μου!

Εγκρεμίζοντο και έσπασαν τα πόδια των!

Μας έβαναν φωτιά στα σπίτια και μας έκαιγαν σαν ποντικούς, είπεν ο Απόστολος Δεκατάς. Εκεί εγκρεμιζόμεθα να γλυτώσωμεν και εσπάζαμεν τα πόδια μας. Ετσι έσπασα κ' εγώ το δικό μου πόδι.

Πάρτηνε και σύ!

Μούβαλαν φωτιά στο σπίτι, μας είπεν ο Γεωρ. Χατζάκης, δίνω μια να πηδήσω και μούρχεται μια σφαίρα εδά πά, ενώ ο τουρκαλάς, που μου την έδιδε μου εφώναξε:

- Να! Πάρτηνε και σύ!

Τι έλεγε μια Γαλλίς, της οποίας ο άνδρας ετραυματίσθη.

Πλέον των 1200 χριστιανών ήσαν εις το Ηράκλειον, είπεν η Γαλλίς αυτή, Μαργαρίτα το όνομα έχουσα παρ' αυτή τον τραυματισμένον σύζυγόν της Λασσιθιώτην. Εξ αυτών 217 ήλθον μόνον. 350 θα εσώθησαν εξ ών 20 έμειναν εις το αγγλικόν «Καπερντάουμ». Εγώ έχασα τα πάντα έχω δε και τον άνδρα μου πληγωμένον. Εμένα μ' έσωσεν ένας πασάς.Ο ίδιος έσωσε και τον άνδρα μου, αλλ' οι τούρκοι του επήραν το ρεβόλβερ και το ωρολόγιον.

Τα κοράσια του Περάκη

Συγκινητικωτάτη σκηνή ήτο και η κατά την απόβασιν των εξ όλης της οικογενείας Περάκη διασωθέντων δύο κορασίων. Ησαν τόσον τρομαγμένα και εξηντλημένα τ' ατυχή ταύτα πλάσματα, ώστε δεν ηδύναντο να ομιλήσουν. Οι συγγενείς των και οι συμπατριώται τα παρέλαβον προσπαθούντες να τα εγκαρδιώσωσι δια παντός τρόπου.

Ο Ιωάννης Τζαδάκης

Αυτός φέρει κάταγμα εις το πόδι σοβαρώτατον αρνείται δε να είπη τι βυθισμένος εις βαθείας οδυνηράς σκέψεις.

Ομοίως θλιβερώτατα ήσαν και μη ομιλούντες καθόλου οι λοιποί τραυματίαι, ελεεινοί και αξιοδάκρυτοι.

Αλλαι πληροφορίαι. Ο βομβαρδισμός. Αντίθεται περί αυτού πληροφορίαι.

Ηρωτήσαμεν άνω των 100 εκ των αφιχθέντων προσφύγων εάν όντως το αγγλικόν θωρηκτόν «Καπερντάουμ» εβομβάρδισε το Ηράκλειον. Δυστυχώς όμως αι απαντήσεις αυτών ήσαν τόσον συγκεχυμέναι, ώστε τίποτε θετικόν εξ αυτών δεν ηδυνήθημεν να πληροφορηθώμεν. Οι μεν λέγουν ότι το αγγλικόν πολεμικόν έρριψεν ασφαίρους βολάς προς εκφοβισμόν των Τούρκων, άλλοι δε, ότι έρριψε και τινας ενσφαίρους.

Μια γρηγούλα μάλιστα μας είπε:

- Εμένα μ' έχωσαν οι Τούρκοι.

- Πώς σ' έχωσαν κυρά μου;

- Μ' επήαν οι τούρκισες, γιατί κι αυτές είνε κάμποσες καλές και μ' έχωσαν, με σώσασι δηλαδή. Εκεί είδα Τουρκόπουλο κτυπημένο στο κεφάλι από μπάλα κανονιού!

Ατμάκατος του πολεμικού «Καπερντάουμ» την πρώτην ημέραν των σφαγών έσωσε πολλούς, ιδίως δε γυναίκας.

Πανόραμα της καταστροφής.

Από του λιμένος μέχρι του Διοικητηρίου, είπεν είς πρόσφυξ, όλη η αγορά μετεβλήθη εις ερείπια. Δεν έμεινε λίθος επί λίθου. Την ημέραν που εμπήκαμε στο βαπόρι (την Τετάρτην) παρετηρήσαμεν ότι ουδ' ίχνος χριστιανικής οικίας υφίστατο πλέον, αλλά και πολλά τουρκικά σπίτια εκάησαν όσα ευρίσκοντο παρά τα πυρποληθέντα χριστιανικά. Επίσης μεγάλη είναι η καταστροφή από του μέρους του Προξενείου μέχρι του Μπαλτά τζαμί.

Ο Καβάσης του Αυστριακού Προξενείου εφονεύθη.

Οι αφιχθέντες χθες πρόσφυγες βεβαιούν ότι ο καβάσης του αυστριακού προξενείου εφονεύθη και αυτός.

Τζαμίον καταστραφέν.

Οι επιμένοντες εκ των προσφύγων, ότι το «Καπερντάουμ» εβομβάρδισε το Ηράκλειον ανέφερον, ότι μέρος του οθωμανικού τζαμίου του Χατζά έπεσεν από τας ριφθείσας οβίδας.

Επίσης αυτοί λέγουν, ότι έπεσαν 20 κανονιές, αλλ' ολίγαι ζημίαι εγένοντο, διότι το πλοίον είχε πυροβόλα μικράς ολκής.

Η οικογένεια του Βλαστού κατεσφάγη ολόκληρος.

Μεταξύ των εξ ολοκλήρου καταστραφεισών οικογενειών αναφέρεται ότι είναι και η οικογένεια Βλαστού, καταστραφείσα άπασα. Δύο παιδάκια έμειναν ζωντανά εξ αυτής το ένα αγοράκι 2-2,5 ετών αβάπτιστον, το δε άλλο κοριτσάκι 7 ετών.

Ο τουρκικός στρατός την πρώτην ημέραν.

Ελαβε μέρος εις τας σφαγάς και τας διαρπαγάς εις τ' απόκεντρα μέρη της πόλεως. Την δευτέραν ημέραν ούτος περιωρίσθη.

Αι τουρκικαί αρχαί.

Μόνον την δευτέραν ημέραν ήρχισαν συμαζεύουσαι τους ατυχείς χριστιανούς, την δε δευτέραν ημέραν τους αφήκαν εις την διάθεσιν του εκμένοντος τουρκικού όχλου.

Ξενοδοχεία καέντα

Πολλά, πάρα πολλά είναι τα ξενοδοχεία της πόλεως. Μεταξύ αυτών αναφέρεται ως καταστραφέν και το του Σταύρου Ιακωβίδου.

Εις την αστυνομίαν Πειραιώς

Από της 1ης μ.μ. χθες μετά την άφιξιν της «Αυστρίας» πλήθος προσφύγων Κρητών, γυναικών ιδίως, κατέκλυσαν την κλίμακα, τους διαδρόμους και τους θαλάμους του αστυνομικού καταστήματος Πειραιώς, όπου μετά δυσκολίας εισήρχετο τις. Φωναί δε και συζητήσεις και σχόλια και δάκρυα και λυγμοί αντήχουν εντός αυτού μέχρι της εσπέρας.

Εις το Ζάννειον Νοσοκομείον

Μέχρι της 2ας μ.μ. ώρας είχον μεταφερθεί εις το Ζάννειον Νοσοκομείον του Πειραιώς άπαντες οι τραυματίαι Κρήτες τοποθετηθέντες καταλλήλως. Εξ αυτών μόνον τέσσαρες περιεθάλπησαν εις ιδιωτικάς οικίας διαφόρων φίλων των ή συγγενών των.

"Δεν ήσαν άνθρωποι αυτοί, ήσαν τίγρεις εξηγριωμέναι..."

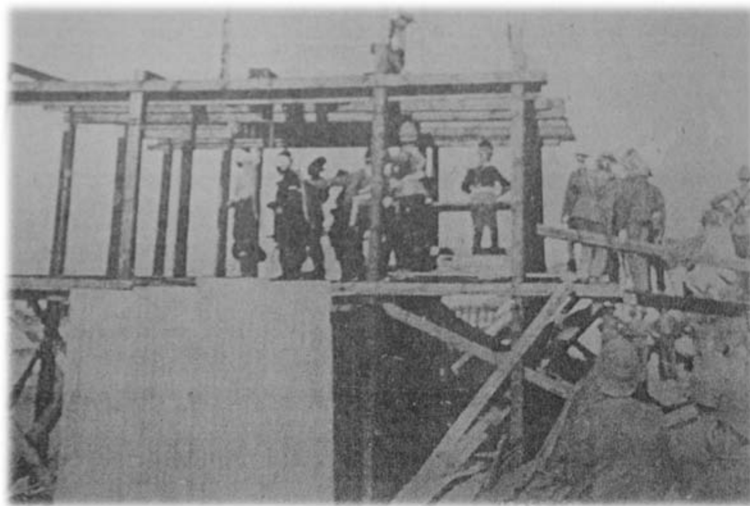
"Από της προηγουμένης, 24 Αυγούστου, οι οθωμανοί είχον πληροφορηθή ότι συνεπεία παραστάσεων του Εκτελεστικού οι Ναύαρχοι είχον αποφασίσει, ίνα και το φορολογικόν Γραφείον Ηρακλείου καταληφθή ολοσχερώς υπό χριστιανών υπαλλήλων, ως και τα φορολογικά Γραφεία Ρεθύμνης και Χανίων.

(Ως είναι γνωστόν, οι Άγγλοι ενταύθα είχον λύσει το ζήτημα τούτο συμβιβαστικώς μετά των οθωμανών, εγκαταστήσαντες εν τω φορολογικώ Γραφείω Ηρακλείου ένα μόνον χριστιανόν υπάλληλον, ως Ελεγκτήν αντί των τριών ούς κατ'αρχάς είχον διορίσει). Προέβησαν μετά μεσημβρίαν της 24ης Αυγούστου εις παμπληθεστάτην διαδήλωσιν εν τη πλατεία των Τριών Καμαρών, καθ'ην απεφάσισαν α) ν'αντιστώσιν εις την παράδοσιν του φορολογικού γραφείου Ηρακλείου, β) να διακόψωσι πάσαν μετά των χριστιανών των Επαρχιών επικοινωνίαν, καταργούντες τας έξωθι της πόλεως, εις Γάζι και Πατσίδες δις της εβδομάδος ενεργουμένας αγοραπωλησίας (παζάρια), και γ) να εκδιώξωσιν εξ Ηρακλείου τους διαμένοντας εν αυτώ, ολίγους χριστιανούς και να μη επιτρέψωσι νέαν έλευσιν τοιούτων. Η συνάθροισις, μετά ταύτα, εις ην έλαβον μέρος υπέρ τας 10 χιλιάδας ανδρών άοπλων, διελύθη άνευ ουδενός επεισοδίου, περί την εσπέραν.

Από της ώρας εκείνης τρόμος είχε καταλάβει τους χριστιανούς, προβλέποντας επικείμενον φοβερόν κίνδυνον, διήλθον δε την νύκτα άγρυπνοι.

Την επομένην 25 Αυγούστου, από της 8 πρωινής ώρας, οι οθωμανοί, άοπλοι επίσης, ήρξαντο κατερχόμενοι εις τον λιμένα, σκοπούντες να κακοποιήσωσι τον διορισθέντα υπό των Άγγλων χριστιανόν Ελεγκτήν του φορολογικού Γραφείου, διότι επίστευον ότι ούτω θα απέκρουον τον κίνδυνον της ολοσχερούς αυτού καταλήψεως. Και τούτον μεν δεν εύρον εν τω γραφείω του, εγκαίρως προειδοποιηθέντα υπό οθωμανών πάλιν, έρριψαν δε εν τη θαλάσση διάφορα χαρτιά του Γραφείου του. Εν τω λιμένι οι συναθροισθέντες δεν υπερέβησαν τους χιλίους διελύθησαν δε ολίγον προ της μεσημβρίας ησύχως. Ακριβώς περί την μεσημβρίαν ο αείμνηστος υποπρόξενος της Αγγλίας Λυσίμαχος Α. Καλοκαιρινός εκάλεσεν εις το Προξενείον τον υπάλληλον τούτον και τω επέδειξε τηλεγράφημα εκ Χανίων προς τον ενταύθα Άγγλον συνταγματάρχη κ. Read δι'ου εκαλείτο ούτος να εγκαταστήση εν τω φορολογικώ Γραφείω χριστιανούς μόνον υπαλλήλους ουχί διά βίας· συνεφωνήθη δε ίνα ούτος παραλαμβάνων ως Διευθυντής και τους δύο άλλους διορισμένους ήδη αλλά μη εγκατασταθέντας υπαλλήλους, μεταβή κατά τας 2 1) 2 μ.μ. εις την σκηνήν του Συνταγματάρχου, όθεν ούτος μετ'αγγλικής φρουράς θα τους ωδήγει και θα τους εγκαθίστα εν τη υπηρεσία. Καθ'όλον το διάστημα από της μεσημβρίας μέχρι της ωρισμένης ώρας νεκρική σιγή εβασίλευεν εν τω παρά τω λιμένι συνοικισμώ των χριστιανών, προάγγελος της μελλούσης τρικυμίας. Αλλά και εν τη λοιπή πόλει πλείστα μαγαζεία τουρκικά ήσαν κλειστά. Περί την 2 1) 2 μ.μ. ακριβώς, ο Άγγλος Συνταγματάρχης μετά φρουράς εκ τεσσαράκοντα περίπου στρατιωτών συνοδεύων τους νέους υπαλλήλους του φορολογικού γραφείου, κατήρχετο εις το Τελωνείον. Συγχρόνως δύο διμοιρίαι εκ τεσσαράκοντα επίσης ανδρών, εχόντων πάντων εφ'όπλου λόγχην, κατελάμβανε την πύλην του λιμένος, όπως εμποδίση την είσοδον εις τον περίβολο του λιμένος των Τούρκων ατάκτων. Εν τω Τελωνείω ο Τούρκος ο διευθύνων το φορολογικόν Γραφείον ρητώς απεποιήθη, διισχυρισθείς ότι είνε υπάλληλος του Σουλτάνου. Μετά την απάντησιν ταύτην προφανής ανησυχία εζωγραφήθη επί της φυσιογνωμίας του άγγλου Συνταγματάρχου ὑὰλὶ διατεταγμένου όντος να μη μετέλθη βίαν. Η θέσις του ομολογουμένως ήτο δυσχερής. Αίφνης ακούονται πυροβολισμοί από την Πύλην του λιμένος. Τρόμος καταλαμβάνει πάντας. Οι παριστάμενοι Οθωμανοί εξαφανίζονται από την πλατείαν του λιμένος. Πέντε -εξ στρατιώται Τούρκοι, μεταφέροντες άλευρα του στρατού εκ του λιμένος πληρούσι τα μαρτίνια των και οχυρούνται εντός του "Κουργιούμ Μπεντενιού".

Εντός της πλατείας μένουν εκτεθειμένοι οι 40 Άγγλοι στρατιώται, οις προσετέθη μικρόν άγημα αποβιβασθέν εκ της έξωθι του λιμένος ηγκυροβολημένης αγγλικής κανονιοφόρου "Ουσσάρος" ο Συνταγματάρχης μετά δύο άλλων Άγγλων ανωτέρων αξιωματικών, οι τρεις υπάλληλοι του φορολογικού Γραφείου και τέσσαρες άλλοι Χριστιανοί πολίται. Οι άλλοι ολίγοι εκεί Χριστιανοί κατέφυγον όπου έκαστος ηδυνήθη.

Οι Τουρκοκρήτες πρωταίτιοι οδηγούνται στην αγχόνη

Προς την πύλην του λιμένος σπεύδει αμέσως ο Συνταγματάρχης μετά των δύο αξιωματικών, τον ακολουθούν δε και οι επτά Χριστιανοί. Εκτός του θόλου της πύλης ήσαν συγκεντρωμένοι όλοι οι Άγγλοι στρατιώται οι ταχθέντες προς φρούρησιν αυτής, εις Τούρκος δε αιμόφυρτος έκειτο πνέων τα λοίσθια. Δύο Άγγλοι στρατιώται ήσαν βαρέως πληγωμένοι. Η προς την πόλιν πύλη του λιμένος ήτο κλειστή, όπισθεν δε αυτής και εντός της πόλεως, πλήθος Τούρκων προσεπάθουν να την εκβιάσουν, εξεμούντες τας φοβερωτέρας ύβρεις κατά των Χριστιανών και παρορμώντες αλλήλους δι εξορκισμών και άλλων προκλητικών εκφράσεων να τρέξωσιν εις τα όπλα και να λάβωσιν εκδίκησιν διά του αίματος των Χριστιανών. Ως επιστοποιήθη κατόπιν, αφορμήν εις την συμπλοκήν έδωκεν η επιμονή των Οθωμανών να εισέλθωσι δια της βίας εις τον περίβολον του λιμένος, καθ'ην επετέθησαν και επλήγωσαν ένα Άγγλον στρατιώτην και προσεπάθησαν να αφαιρέσωσι το όπλον του. Οι Άγγλοι τότε επυροβόλησαν κατ' αυτών, φονεύσαντες τρεις Τούρκους, κατώρθωσαν δε ούτω να τους αναγκάσωσιν εις οπισθοδρόμησιν και να κλείσωσι την πύλην.

Μετ'ολίγα λεπτά, οπλισθέντες, ήρξαντο χειρών αδίκων. Κατέσφαξαν αμέσως όσους συνέλαβον εκεί παρά την πύλην και μετά τούτο έθεσαν πυρ δια πετρελαίου εις όλα τα παρακείμενα καταστήματα, εν οις είχον καταφύγει οι Χριστιανοί. Η λεηλασία και αι σφαγαί μετ'ολίγον εγενικεύθησαν.

Συμμορία πολυπληθής διηυθύνθη προς το Αγγλικόν Προξενείον, το οποίον παρέδωκαν εις τας φλόγας, διαρπάσαντες και άρδην καταστρέψαντες πάντα και πάντας τους εκεί καταφυγόντας. Αι γενόμεναι φρικαλεότητες δεν είνε δυνατόν να περιγραφώσιν. Δεν ήσαν άνθρωποι αυτοί ήσαν τίγρεις εξηγριωμέναι. Ουδενός εφείδοντο. Αι λεπτομέρειαι ιδίως της φθοράς των οικογενειών Συνιολάκη, Τσαγκάκη και Σταματάκη εισί φρικωδώς τραγικαί. Τινές ευρεθέντες εντός πυρπολουμένων καταστημάτων κατορθώσαντες να εξέλθωσιν αυτών και να κρημνισθώσιν εις τον λιμένα, εσώθησαν. Οι λοιπόν εκάησαν ζώντες. Ολα τα προς τον λιμένα εστραμμένα παράθυρα οικοδομών, εν αις κατώκουν Οθωμανοί, κατελήφθησαν υπό ενόπλων Τούρκων, οίτινες ήρξαντο φονικού πυρός κατά των εκτεθειμένων Άγγλων. Συγχρόνως εξ άλλων της πόλεως επικαίρων μερών επυροβόλουν κατά των Άγγλων στρατιωτών εις τα παραπήγματα και εις τους "Επτά Μπαλτάδες". Το απαίσιον έργον εξηκολούθει προχωρούν αι δε φλόγες των καιομένων καταστημάτων ουρανομήκεις ολονέν μετεδίδοντο, ότε περί την 4 μ.μ. ώραν η έξωθι του λιμένος κανονιοφόρος ήρξατο κανονιοβολούσα την πόλιν. Αναντιρρήτως οι ολίγοι κανονιοβολισμοί ους έρριψεν έφερον αγαθόν αποτέλεσμα κατατρομάξασαι τους σφαγείς. Αφ'ετέρου οι εν των περιβόλω του λιμένος Άγγλοι είχον οχυρωθή μέρος μεν εν τω Τελωνείω, μέρος δε εντός του εν τω λιμένι ορμούντος Αγγλικού εμπορικού ατμοπλοίου "Τουρκουάζ" και επυροβόλουν κατά των οθωμανών. Εν τη εντάσει του ολέθρου αίφνης περί την 6ην ώραν μ.μ. η κατά του λιμένος επίθεσις διακόπτεται ωσεί διαταχθείσα, ο δε Τούρκος Διοικητής Εδεχέμ παρουσιάζεται εν τω λιμάνι μετά στρατιωτών Τούρκων και άλλων ατάκτων και βοηθεί εις την περισυλλογήν και μεταφοράν εντός του ειρημένου ατμοπλοίου των εν τω λιμένι πληγωμένων Χριστιανών, 48 ενόλω, και των Άγγλων φονευμένων και τραυματιών. Εντός του ατμοπλοίου καταφεύγουν συγχρόνως και οι σωθέντες Άγγλοι στρατιώται μετά του Συνταγματάρχου και όσοι εκ των Χριστιανών ηδυνήθησαν κρημνιζόμενοι από τα τείχη του φρουρίου να διασωθώσιν ως και οι υπάλληλοι του φορολογικού γραφείου και άλλοι ευρεθέντες εντός του περιβόλου του λιμένος.

Περί την εσπέραν, ότε η καταστροφή είχε πλέον συμπληρωθή, τότε μόνον διετάχθη ο Τουρκικός στρατός να λάβη μέρος υπέρ των Χριστιανών. Και είναι μεν αληθές ότι πάντας όσους έσωσαν οι στρατιώται γενικώς τους ελήστευσαν, αλλ'οπωσδήποτε εσωσαν τινας οδηγήσαντες μέρος μεν εις το Γαλλικόν Υποπροξενείον, ούτινος οι σφαγείς εφείσθησαν, μέρος δεν εις το Διοικητήριον.

Εν τη λιθοκτίστω Δυτική Εκκλησία, αντισχούση κατά του πυρός, είχον καταφύγει πεντήκοντα περίπου Χριστιανοί, προστατευθέντες υπό του πατρός Αντωνίου και σωθέντες. Εν τω Ισπανικώ Προξενείω είχον επίσης καταφύγει έτεροι, ους Τούρκοι στρατιώται παραλαβόντες ωδήγησαν εις το Γαλλικόν Υποπροξενείον. Εις το Αγγλικόν επίσης τηλεγραφείον κατέφυγον ικανοί σωθέντες επίσης.

Από του μεσονυκτίου ήρξαντο καταφθάνοντα εκ Χανίων τα θωρηκτά, ώστε τα ξημερώματα ήσαν ηγκυροβολημένα έξωθι του λιμένους εξ Αγγλικά, 2 Γαλλικά 2, Ιταλικά 2 Ρωσικά και εν Αυστριακόν.

Τους σωθέντας χριστιανούς μετά μεσημβρίαν της 26ης παραλαβόντες Τούρκοι στρατιώται κατεβίβασαν εις τον λιμένα, όθεν επεβιβάσθησαν επί του θωρηκτού Καμπερντάουν. Την δε επομένην απεστάλησαν δι' ατμοπλοίου του αυστριακού Lloyd εις Πειραιά".

(Εφημερίδα "Η Αλήθεια" του Στυλιανού Μιχ. Αλεξίου, 25 Αυγούστου 1901)

Μία επίσκεψις εν τη πόλει 13 ημέρας μετά τας σφαγάς

Εις το αιματοβαμένον Ηράκλειον

Ένα επιτόπιο ρεπορτάζ που αποδεικνύει ότι 2 εβδομάδες μετά τα γεγονότα οι Τούρκοι είχαν ακόμη τον έλεγχο, παρά τα επίσημα έγγραφα των Άγγλων που δήλωναν ότι ο έλεγχος ανήκε στις δυνάμεις τους

Το πρώτο επιτόπιο ρεπορτάζ στα αποκαΐδια του Ηρακλείου, με έντονη ακόμη τη μυρωδιά από τα καμένα και τη σήψη των πτωμάτων, έγινε 13 μέρες μετά τις σφαγές και δημοσιεύτηκε σχεδόν ένα χρόνο αργότερα, στις 13 Νοεμβρίου 1899, στην εφημερίδα «Ελευθερία» του Ηρακλείου. Δεν μπορούμε να διακρίνουμε αν πρόκειται για ρεπορτάζ της ίδιας εφημερίδας ή αναδημοσίευση από κάποια αθηναϊκή εφημερίδα, όπως είναι και το πιο πιθανό. Μάλιστα το πολύ γλαφυρό κείμενο δημοσιεύτηκε σε δύο μέρη, αλλά το δεύτερο, στο επόμενο φύλλο της «Ελευθερίας», δεν έγινε δυνατό να το εντοπίσομε. Γνωρίζομε όμως, απ' όσα αναφέρονται στο πρώτο μέρος, ότι στη συνέχεια του κειμένου υπήρχε συνέντευξη του **Edhem πασσά**, του Τούρκου διοικητή, στον οποίον χρεώθηκε τουλάχιστον ανοχή (αν όχι η ευθύνη της παρότρυνσης ή και της οργάνωσης των γεγονότων) απέναντι στους βασιβουζούκους για τις σφαγές.

Και μόνο όμως το πρώτο τμήμα του κειμένου μας δίνει μια εικόνα για την κατεστραμμένη πόλη, ενώ έχομε και την πληροφορία ότι μόνο στο Βεζίρ Τσαρσί (σημερινή 25ης Αυγούστου) κάηκαν 120 καταστήματα.

Από το ρεπορτάζ του δημοσιογράφου – δυστυχώς από το κείμενο δεν μπορούμε να συμπεράνουμε ποιος ήταν, ούτε εντοπίσαμε κάτι σχετικό στα αθηναϊκά φύλλα εκείνων των ημερών- φαίνεται ακόμη ξεκάθαρα η ανοχή που, ακόμη και μετά τις σφαγές, έδειχναν οι Άγγλοι απέναντι στην κατηγορούμενη, ούτως ή άλλως, τουρκική διοίκηση. Οι Τούρκοι έκαναν ακόμη κουμάντο στην πόλη, ο όχλος έλεγχε ποιος έμπαινε και ποιος έβγαινε από το Ηράκλειο. Ενώ δεν υπήρχε ούτε ένας χριστιανός.

Το ρεπορτάζ έχει τον τίτλο **«Εις το αιματοβαμένον Ηράκλειον. Μία επίσκεψις εν τη πόλει 13 ημέρας μετά τας σφαγάς. Πλήρης και αληθής περιγραφή. Περίεργος συνέντευξις μετά του Εντέμ. Πώς εδικαιολόγησεν ούτος τας σφαγάς»**.

Όπως προαναφέραμε, η συνέντευξη του Τούρκου διοικητή δημοσιεύτηκε στο δεύτερο μέρος, το οποίο δυστυχώς δεν καταφέραμε να εντοπίσουμε.

Ανέφερε λοιπόν το ρεπορτάζ:

«Με το Αυστριακόν "Αχιλέα". Παρέα με μπουλούκια τραμπούκων. Η θέα του Ηρακλείου μακρόθεν. Ο αγγλικός στόλος.

Ο "Αχιλεύς" το αυστριακόν της γραμμής, προερχόμενον εκ Χανίων, μεταφέρον βόας και άλλα εμπορεύματα δια τον αγγλικόν στρατόν του Ηρακλείου, είνε το πρώτον πλοίον εις το οποίον επετράπη να προσεγγίση εις την πόλιν των σφαγών και των λεηλασιών. Συνεπιβάτας είχομεν από τα Χανιά ένα μπουλούκι απαισίων μαχαιροβγαλτών Τούρκων μεταβαινόντων εις Ηράκλειον από τα Χανιά και μερικάς χριστιανικάς οικογενείας τας οποίας παρελάβομεν εκ Ρεθύμνης.

Πρωί πρωί ευρέθην προ του Ηρακλείου. Όταν ανήλθα επί του καταστρώματος, εμέτρησα 8 εν όλω πλοία σταθμεύοντα προ της πόλεως, εκ των οποίων 6 αγγλικά θωρηκτά, με την φοβεράν και τρομεράν ναυαρχίδα «Εκδίκησιν» έχουσαν εστραμμένα τα τηλεβόλα της κατά της πόλεως, εν αυστριακόν και εν άλλο αγγλικόν μεταγωγικόν, όπερ είχε καταπλεύσει προ ολίγων ημερών κομίσαν στρατόν.

Η πόλις ηπλούτο προ ημών εν όλη τη γραφική ιδιορρυθμία της, με τους υψηλούς μιναρέδες ανατείνοντας τας αιχμηράς κορυφάς των προς τον ανέφελον ουρανόν, με στίλβοντας τους τρούλους των τζαμίων. Πέραν εις το βάθος διεκρίνοντο αι κατασκηνώσεις του αγγλικού στρατού επί των τειχών προς την εξοχήν· δια του τηλεσκοπίου έβλεπε τις καθαρώς εδώ και εκεί τα ερείπια πυρποληθεισών οικιών, τοίχους ετοιμορρόπους με παράθυρα χαίνοντα, μαυρισμένους εκ των φλογών, και μίαν ζωηράν αντίθεσιν προς τας πέριξ λευκάς οικίας.

Απερίγραπτος συγκίνησις

Επί μίαν ή δύο ώρας-εφθάσαμεν εις τας 6 το πρωί- έμενα χάσκων και με απερίγραπτον συγκίνησιν επί του καταστρώματος, θεώμενος περιέργως την κοιμωμένην ακόμη πόλιν ήτις εξηγνίζετο και απεκαθαίρετο υπό την ευδίαν της ωραίας πρωίας εκ του αίματος των τουρκικών εκατομβών. Προσεπάθουν να διεισδύσω εις το μυστήριον της απλουμένης προ εμού λευκότητος· τι να συνέβαινεν άρα γε εκεί μέσα; Και εφανταζόμην τον τουρκικόν εκείνον συρφετόν απόλυτον κυρίαρχον των εγκαταλελειμένων χριστιανικών περιουσιών, δηούντα τας οικίας, ανασκαλεύοντα τα ερείπια, μυκτηρίζοντα και πολιτισμόν και δίκαιον και ισχύν και βίαν.

Ο χαιρετισμός της Αγγλικής σημαίας

Και εκ της μελαγχολικής ρέμβης εις ην με εβύθισε το απερίγραπτον εκείνο θέαμα, με εξήγαγε εξαίφνης μία συναυλία ναυτικών συριγμάτων επί των πέριξ θωρηκτών. Ο ήλιος ανέτελλε πίσω από το μεγαλοπρεπές ύψωμα όπισθεν του οποίου εμαντεύοντο αι υπερήφανοι Αρχάναι και η Αγγλική σημαία ανυψούτο εις αγέρωχον κυματισμόν επί των ιστών εν αποθεώσει μουσικής και ιαχών.

Δύσκολος θέσις. Άνευ διαβατηρίου. Ο λιμενάρχης Ηρακλείου

Μίαν τοιαύτην δυσκολίαν ως εκείνη ήτις μου παρουσιάσθη όταν ηθέλησα να εξέλθω εις την πόλιν ομολογώ ότι δεν την προείδα. Δεν είχα φροντίσει να εφοδιασθώ με διαβατήριον από τα Χανιά. Αλλ' ούτε καν με άδειαν εσκέφθην να εφοδιασθώ από το εν Χανίοις αγγλικόν προξενείον. Αφήνω λοιπόν να φαντασθήτε την απογοήτευσίν μου, όταν ο Τούρκος λιμενάρχης Ηρακλείου, ένας προγάστωρ αξιωματικός, κοντός κοντός, με τας σάρκας των παρειών χαλαρώς κρεμαμένας, ανελθών επί του ατμοπλοίου εν θριαμβευτική συνοδεία λέμβων, εξ ων εκάστη ήγετο υπό εξ τουλάχιστον απαισίας μορφής λεμβούχων, απηυθύνθη προς τους παρά την κλίμακα συνηθροισμένους Οθωμανούς συνεπιβάτας, τους μόνους προωριζομένους δια το Ηράκλειον και τους ηρώτησε:

-Πόσοι είσαστε;

-Σαράντα.

-Έχουμε. Όλοι να μου λέτε τα ονόματά σας.

Και ήρχισεν η λεπτομερής καταγραφή των ονομάτων του τουρκικού συρφετού, όστις εν τω μεταξύ ετοιμαζόμενος επεβιβάζετο εις τας λέμβους.

Παράκλησις προς Τούρκον λεμβούχον.

-Δεν κάνει να βγης του λόγου σου έξω, αφεντικό.

Διαβατήριον λοιπόν εγώ δεν είχα και οι Τούρκοι φυσικά θα μου απηγόρευον την έξοδον εις την πόλιν. Εις τας κρισίμους περιστάσεις χρειάζεται θάρρος και θάρρος μέγα και ακλόνητος επιμονή. Διασχίζω το επί της κλίμακος συνωστιζόμενον πλήθος, όπερ εξηκολούθει κατά τον χρόνον τούτον επιβιβαζόμενον ησύχως εις τας λέμβους, πλησιάζω ένα λεμβούχον και του απευθύνω τον λόγον.

-Θέλω να βγω στο Ηράκλειο. Θα σε καλοπληρώσω.

Ο Τούρκος με εκύτταξε περιέργως. Έπειτα μετά τινών στιγμών σιωπήν.

-Δεν κάνει να βγης του λόγου σου, αφεντικό, μου απάντησε περιεργαζόμενός με από κεφαλής μέχρι ποδών.

-Γιατί δεν κάνει;

-Να δεν κάνει· έχεις διαβατήριο;

Μια φωτεινή ιδέα. Έχω να δώσω γράμμα εις τον Εντέμ πασσά

Μια φωτεινή ιδέα μου επήλθε.

-Να σου πω, του λέγω, θέλω να δω τον διοικητή, τον Εντέμ πασσά. Έχω να του δώσω ένα γράμμα από τα Χανιά.

Εις το όνομα του Εντέμ πασσά, πάσα δυσκολία ήρθη, μου επετράπη να κατέλθω, ερρίφθην εις την λέμβον εν τω μέσω στίφους Τούρκων συνεπιβατών, εστριμώχθην μεταξύ των, έλαβον θέσιν απέναντι ενός απηληθιωμένου εκ του γήρατος αράπη, γρυλλίζοντος ως χοίρος μεταξύ των λευκών οδόντων του και μορφάζοντα εις βαθμόν κινούντα τον έμετον.

Επί της προκυμαίας του Ηρακλείου

Εις την προκυμαίαν βρίθουσαν Τούρκων, ων η παρουσία μου εν τη λέμβω εξήγειρε την άμετρον περιέργειαν, επί στιγμήν εφοβήθην τας αυτάς διατυπώσεις τας οποίας και επί του ατμοπλοίου. Δύο Τούρκοι τσαούσηδες, καθήμενοι πέριξ μιάς τραπέζης υπό τον καίοντα ήδη ήλιον, έκραζον ονομαστί όπως εξέλθη ένας έκαστος των συνεπιβατών μου.

Ο λεμβούχος μου τότε ανυπομονήσας απηυθύνθη προς τον τσαούσην.

-Το αφεντικό απ' εδώ θέλει να δη τον πασσά. Ας το να βγη.

-Καλά, ας κοπιάση.

Δι ενός πηδήματος ευρέθην εις την παραλίαν, έδωκα ψευδές όνομα εις τον τσαούσην, όστις το κατέγραψε και εκύτταξα τριγύρω μου. Ευρισκόμην προ του τελωνείου ακριβώς εις το μέρος όπου προ ολίγων ημερών διεδραματίσθη η αγρία κατά των Άγγλων επίθεσις του όχλου όστις τώρα με περιεστοίχιζε!

Εν συνοδεία κλητήρος. Ουδέν ίχνος Χριστιανού, αλλά Τούρκοι, Τούρκοι, Τούρκοι

Ο Τούρκος τσαούσης είχε την καλωσύνη να θέση εις την διάθεσίν μου ένα κλητήρα όπως με συνοδεύση εις του πασσά. Όταν εξεκίνησα εν τω μέσω αληθούς αποθεώσεως περιεργείας, υπό τα πανταχόθεν διασταυρούμενα βλέμματα του κατακλύζοντος την προκυμαίαν συρφετού, εκύτταξα τριγύρω και μου δια να ίδω μήπως ανεκάλυπτα που ίχνος ευρωπαίου, άγγλου, χριστιανού. Αλλ' ούτε ψυχή ζώσα! Παντού Τούρκοι, Τούρκοι, Τούρκοι! Ένας χείμαρρος από κόκκινα φέσα κόκκινα ζωνάρια, μαύρες βράκες! Χείμαρρος ακράτητος, εκχυνόμενος από την μεγάλην πύλην του φρουρίου, πλημμυρίζων την παραλίαν κυκλοφορών καθ' όλας τας διευθύνσεις, άλλοι συνομιλούντες καθ' ομίλους, περιδιαβάζοντες κατά μόνας, άλλοι εξηπλωμένοι επάνω εις της πλάκες και ψηνόμενοι υπό τον καίοντα ήλιον, όλοι πένθιμοι, στυγνοί, μελαγχολικοί, κατηφείς, απογοητευμένοι, απηλπισμένοι. Διότι και αυτοί υπέφεραν εκ της φρικώδους καταστάσεως την οποίαν εδημιούργησαν.

Όλα τούρκικα. Ερείπια επί ερειπίων. Αχ τα σκυλιά τι κάμανε

Διερχόμενος διά της προκυμαίας εν συνοδεία του Τούρκου κλητήρος, διήλθον δια των μαυριζόντων ερειπίων πέντε ή έξ πυρποληθέντων μαγαζιών.

-Τι ήταν αυτά; Χριστιανικά; Ερωτώ.

-Τούρκικα, μοι απαντά.

Την αυτήν απάντησιν έλαβον και κατόπιν, όταν διελθών δια της πύλης του λιμένος, ευρέθην αίφνης εις την πυρποληθείσαν μεγάλην αρτηρίαν του Ηρακλείου, το Βεζίρ Τσαρσί. Μία δριμεία οσμή καήλας μου εκάθησεν αμέσως εις τον λαιμόν, μόλις ευρέθην ενώπιον των πρώτων ερειπίων. Βαδίζω σκοντάπτων δεξιά και αριστερά επί λίθων, επί τεμαχίων απηνθρακωμένων ξύλων. Δεξιά και αριστερά εκτείνεται απέραντος η σειρά των μαυρισμένων εκ των φλογών τοίχων, εξ ων άλλοι άρτιοι, άλλοι ετοιμόρροποι, τινές καταρρέοντες, οι πλείστοι ημικατεστραμμένοι.

-Να εδώ ήταν το ισπανικόν προξενείον, μού εξηγεί ο συνοδός μου εκεί το γερμανικόν.

Και εις την ερώτησιν μου αν όλα εκείνα τα καταστήματα ήσαν χριστιανικά, ο Τούρκος κλητήρ απαντά αναλλοιώτως.

-Τουρκικά, όλα τουρκικά!

Κάποτε αφέθη και εις έκφρασιν λύπης δια το μέγεθος της συντελεσθείσης καταστροφής, εις μίαν ερώτησιν μου περί του τίνες άρα γε να ήσαν οι ένοχοι τόσης συμφοράς.

-Ο άγιος Θεός το ξέρει! Αχ τα σκυλιά τι κάμανε!

Γλαύκας επί ερειπίων και κόρακες επί πτωμάτων

Τούρκοι στρατιώται καθαρίζουν τους δρόμους, ανοίγουν διάβασιν.

-Τόσες μέρες δουλεύουν, μού επεξηγεί ο συνοδός μου, και ακόμη να ξεσκάψουν τον δρόμο!

Και μέσα εις τα ερείπια, ως κόρακες επί πτωμάτων, ο όχλος ανασκαλεύει, ανασκάπτει, ψάχνει από πρωίας μέχρι νυκτός με την ελπίδα μη τυχόν παρέμεινε τι άθικτον εκ της πυρκαϊάς. Μια τούρκισα γραία, φλυαρούσα από του ύψους ενός τοίχου προς ένα όμιλον Τούρκων κάτω εις τον δρόμον, μου κάμνει την εντύπωσιν απαισίας γλαυκός κρωζούσης επί ερειπίων. Και από του δρόμου διαρρέει πάντοτε το αυτό κύμα των Τούρκων όπερ συνήντησα εις την προκυμαίαν, εκχυνόμενον δια της ζοφεράς πύλης κάτω εις τον λιμένα. Ένας τελάλης υψηλός, ξεραγκιανός, διαλαλεί εν μέσω των ερειπίων, εις είδος εσχάτης ειρωνίας την διαταγήν του πασσά προς τους Τούρκους να σπεύσουν να παραδώσουν και σήμερον τα όπλα.

-Διαταγή από το κονάκι, όσοι έχετε άρματα να τα πηγαίνετε και σήμερα στον πασσά.

Θέαμα πένθους και καταστροφής

Και παρερχόμεθα, παρερχόμεθα προ των ερειπίων, μέσα εις την ζωηράν κίνησιν του δρόμου, εις τον χείμαρρον του πολυποικίλου και γραφικού εκείνου πλήθους. Εις τον δρόμον μετρώ ερείπια, προσπαθώ να ξεχωρίσω τους τοίχους, να διακρίνω τα οροθέσια άτινα συνέχισε η πυρκαϊά. Και όταν παρήλθον τα ερείπια, όταν έφθασα εις την πλατείαν του Διοικητηρίου, είχα μετρήσει 120 εν όλω κτίρια πυρποληθέντα μόνον εις το Βεζί Τσαρσί».

Το Ηράκλειο μετά τις σφαγές. Η Πύλη του λιμανιού έχει ήδη κατεδαφιστεί από τους Άγγλους. (Αρχείο Μουρέλλου. Ιστορικό Μουσείο

Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

Τα ρεπορτάζ της εφημερίδας “Σκριπ” τις πρώτες ημέρες μετά τη σφαγή

Η πόλις καίεται....

“Ο χθεσινός βομβαρδισμός του Ηρακλείου υπό των αγγλικών θωρηκτών

Χθες τη νύκτα διεδόθη, ότι τηλεγράφημα αποσταλέν εκ Κρήτης προς μίαν των ενταύθα πρεσβειών βεβαιοί βαρυσήμαντον είδησιν, καθ'ην οι Τουρκοκρήτας του Ηρακλείου εκτύπησαν Αγγλους στρατιώτας κατά την παράδοσιν του φορολογικού γραφείου, τούτου δ' ένεκα τα εκεί σταθμεύοντα αγγλικά θωρηκτά εκανονιοβόλησαν το Ηράκλειον, ένθα, ως γνωστόν, έχουν συσσωρευθεί άπειροι Τουρκοκρήτες. Την είδησιν δημοσιεύομεν μετ' επιφυλάξεως...”.

*Με τον τρόπο αυτό, με τον κεντρικό τίτλο της πρώτης σελίδας (**“Ο βομβαρδισμός του Ηρακλείου υπό των Αγγλων”)** και μ' ένα μονόστηλο στην 2η σελίδα, η εφημερίδα “Σκριπ” ανακοίνωνε στις 26 Αυγούστου 1898 τις σφαγές του Ηρακλείου.*

Η πρώτη πληροφορία ήταν ότι το Ηράκλειο είχε βομβαρδιστεί από τα αγγλικά πλοία, είδηση “που δημοσιεύομεν μετ' επιφυλάξεως”, όπως κατέληγε το πρώτο κείμενο.

*Μέσα από τις στήλες του “Σκριπ”, του **Ευαγγέλου Κουσουλάκου** θα παρακολουθήσουμε το χρονικο των γεγονότων, όπως παρουσιαζόταν από τα ρεπορτάζ εκείνων των ημερών, ακριβώς 110 χρόνια πριν. Σε όλα τα κείμενα διατηρείται η γραφή, σύνταξη κ.λ.π.*

ΠΕΜΠΤΗ 27 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1898

Φρικώδη τηλεγραφήματα εκ Κρήτης

- Ο ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
- ΦΟΝΟΣ ΤΟΥ ΑΓΓΛΟΥ ΠΡΟΞΕΝΟΥ
- Η ΠΟΛΙΣ ΚΑΙΕΤΑΙ
- ΑΓΓΛΟΙ ΦΟΝΕΥΜΕΝΟΙ

Το τηλεγράφημα του Βιλλιώτη. Η έναρξις της συμπλοκής

Η είδησις περι ταραχών και βομβαρδισμού του Ηρακλείου εξηκριβώθη όι ήτο αληθής.

Χθες την πρωίαν Αγγλος αξιωματικός εκ των ανηκόντων εις την φρουράν Ηρακλείου έλαβεν εντολήν όπως εγκαταστήση εις το φορολογικόν γραφείον, το κατεχόμενον υπό των Τούρκων, τους διορισθέντας χριστιανούς υπαλλήλους Αλεξίου και Βολονάκην.

Περί την 11π.μ. οι τρεις ούτοι μετέβησαν εις το εν λόγω κατάστημα, εζήτησαν δε από τον αρμόδιον Τούρκον υπάλληλον την παράδοσιν του γραφείου. Ούτως όμως αντέταξεν επίμονον άρνησιν. Εν τω μεταξύ προσήλθε και ο πολιτικός διοικητής Ηρακλείου Ισμαήλ Βέης, μεθ' ου ο Αγγλος αξιωματικός ήλθεν εις λογομαχίαν, αποτέλεσμα της οποίας υπήρξεν η επίθεσις των Τούρκων κατά του Αγγλου και των Χριστιανών υπαλλήλων.

Παραχρήμα όμως περίπολοι Αγγλων στρατιωτών μετέβησαν επί τόπου και επετέθησαν κατά των Τούρκων.

Μετ' ολίγην ώραν ο Αγγλικός στρατός όλος ήτο εις κίνησιν, καθ' όσον οι Τουρκοκρήτες ήρχισαν πυροβολούντες κατ' αυτού.

Περί την 2μ.μ. η συμπλοκή προσέλαβε χαρακτήρα αληθούς μάχης.

Ο Αγγλικός στρατός ωχυρώθη εις τα τείχη της πόλεως οπόθεν έβαλλε κατά των Τούρκων.

Ο τουρκικός στρατός

Ευθύς ως εγενικεύθη η συμπλοκή ο τουρκικός στρατός εξήλθε των στρατώνων και έλαβε μέρος εις την επίθεσιν κατά των Αγγλων.

Πυρπόλησις του Προξενείου.

Οι Τούρκοι μετέβησαν αμέσως εις το αγγλικόν προξενείον, εις το οποίον έθεσαν πυρ. Μετ' ολίγην ώραν το προξενικόν κατάστημα εγένετο παρανάλωμα του πυρός.

Τα αρχεία του προξενείου ως και το εν αυτώ Μουσείον, όπερ προσωρινώς χάριν ασφαλείας είχε μεταφερθή εκεί, απετεφρώθησαν.

Το Αγγλικον θωρηκτόν. Πώς ειδοποιήθη.

Ο Αγγλος διοικητής Ηρακλείου βλέπων τον προφανή κίνδυνον, εις τον οποίον ευρίσκετο ο υπ' αυτόν σχετικώς ολιγάριθμος στρατός, έσπευσε να καταβιβάση τον κοντόν εφ' ου ήτο ανηρτημένη η Αγγλική σημαία, ως σημείον κινδύνου. Πάραυτα το εν τω λιμένι Αγγλικόν θωρηκτόν πλησιάσαν ήρχισε βάλλον κατά της πόλεως αδιακρίτως δια των μεγαλειτέρων βλημάτων.

Ο βομβαρδισμός ήρχισε την 6 1/2 μετά μεσημβρίαν παρετάθη δε μέχρι της νυκτός.

Τα τηλεγραφήματα - Τι ανήγγειλαν.

Εκ Χανίων εστάλησαν χθες εις ιδιώτας Κρήτας ενταύθα τηλεγραφήματα τινά, δια των οποίων ηγγέλλετο το γεγονός.

Πρώτον τηλεγράφημα ελήφθη του εν Χανίοις πράκτορος της Πανελληνίου κ. Δρακάκη προς την οικογένειαν Σταυράκη, έχον ως εξής:

“Οι Αγγλοι κανονιοβολούσι το Ηράκλειον. Πόλεις είνε εξ ολοκλήρου παραδεδομένη εις τας φλόγας.

Πλείστα θύματα. Αναβάλετε αναχώρησιν”.

Επίσης ελήφθη το επόμενον τηλεγράφημα:

“Το εν τω λιμένι Ηρακλείου Αγγλικόν πολεμικόν έσωσε πολλάς οικογενείας αίτινες κατέφυγον επ' αυτού.

“Τα εκ Χανίων αναχωρήσαντα χθες την εσπέραν τρία πολεμικά ανηγγέλθη ήδη ότι έφθασαν εις Ηράκλειον.

“Λεπτομέρειαι περί της επελθούσης καταστροφής εκ της πυρκαΐας ως και περί του αριθμού των θυμάτων ελλείπουν”.

Η πυρκαΐα εν τη πόλει.

Αποτέλεσμα του βομβαρδισμού ήτο η πυρκαΐα της πόλεως, ήτις εξερράγη εις τας περισσοτέρας των συνοικιών. Αφ' ετέρου όμως και οι Τούρκοι επωφελήθησαν της περιστάσεως όπως πυρπολήσωσι χρστιανικάς οικίας και καταστήματα.

Κραυγαί και θρήνοι ηκούοντο πανταχόθεν.

Πώς ηγγέλθη εξ Ευρώπης το γεγονός

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 26 Αυγούστου (Εθνικόν Πρακτορείον). Αγγέλλεται εκ Χανίων ότι ταραχαί σοβαρόταται εξερράγησαν χθες εις το Ηράκλειον, ένεκα ζωηράς λογομαχίας μεταξύ του Οθωμανού διοικητού Ηρακλείου και του Αγγλου αξιωματικού, όστις απεστάλη να εγκαταστήση εις τα φορολογικά γραφεία τους νέους υπαλλήλους, τους διορισθέντας υπό των Ναυάρχων. Οι Αγγλοι και οι Οθωμανοί συνεπλάκησαν. Το αγγλικόν πολεμικόν, το οποίον εστάθμευεν εις Ηράκλειον, εκανονιοβόλησε την πόλιν, της οποίας μέρος κατεκάη. Φήμη υπάρχει ότι ο εν Ηρακλείω πρόξενος της Αγγλίας εφονεύθη. Τρία ευρωπαϊκά θωρηκτά εγκατέλιπον εσπευσμένως τον λιμένα της Σούδας δια να μεταβούν εις Ηράκλειον.

Τα Αγγλικά θωρηκτά

Αμέσως την προχθεσινήν νύχτα ατμάκατος του αγγλικού θωρηκτού έσπευσε να ειδοποιήση τον Αγγλον Ναύαρχον Χάλετ περί των γενομένων και ζητήση ενίσχυσιν.

Πράγματι περί τα χαράγματα της χθες ευρέθησαν ηγκυροβολημένα εις τον Λιμένα του Ηρακλείου τρία έτερα ευρωπαϊκά θωρηκτά.

Εξακολούθησις των ταραχών

Η συμπλοκή μεταξύ των Αγγλων και των Τούρκων επανελήφθη σήμερον την πρωίαν. Οι φονευθέντες εκατέρωθεν υποτίθεται ότι είνε πάμπολλοι. Η πυρκαϊά εξηκολούθει καθ' όλην την πρωίαν να νέμεται την πόλιν.

Η αναρχία βασιλεύει τελείως.

Νέος βομβαρδισμός

Τα θωρηκτά επανέλαβον τον βομβαρδισμόν κατά της πόλεως. Αι οβίδες πίπτουσαι εξερρήγνυντο εντός των οικιών.

Το γεγονός του βομβαρδισμού επιβεβαιοί και το επόμενον τηλεγράφημα, ληφθέν εν Πειραιεί εκ Χανίων προς την οικογένειαν Φούμη:

“Πόλις Ηρακλείου εβομβαρδίσθη και σήμερον πρωίαν εκ νέου υπό ευρωπαϊκού στόλου, εκπλεύσαντος εντεύθεν.

Αρξαμένη πυρκαϊά εν τη πόλει εξακολουθεί. Πτώματα πολλά εις τους δρόμους κείνται. Καλοκαιρινός υποπρόξενος Αγγλίας εφονεύθη”.

Οικογένειαι έτοιμοι προς αναχώρισιν.

Εκτός του τηλεγραφήματος τούτου έτερα εκείθεν ανήγγειλαν ότι πλείσται οικογένειαι εξ όλων των πόλεων αναμένουσι το πρώτον ατμόπλοιον όπερ θα διέλθη εκείθεν προς παραλαβήν των.

Διακοπή της συγκοινωνίας

Δύναται όμως να θεωρηθή ως θετικόν, ότι η μετά του Ηρακλείου συγκοινωνία δι' ατμοπλοίων έχει εμποδισθή επί του παρόντος παρά του Ευρωπαϊκού στόλου. Τούτο εξάγεται εκ του επομένου τηλεγραφήματος, όπερ απέστειλε χθες την νύκτα, ο εν Ηρακλείω πράκτωρ της Εταιρείας Κουρτζή προς τον εν Πειραιεί συνάδελφον του· το τηλεγράφημα τούτο έχει ως εξής:

“Φροντίσατε παραλάβητε υμείς χρηματόδεμα διευθυνόμενον προς εμέ υπό του πράκτορος Σμύρνης καθ' όσον κατάστασις κρίσιμος δεν επιτρέπει εις εμέ να πράξω τούτον”.

Οι φονευθέντες- Οι περισσότεροι είνε Τούρκοι.

Εξ όλων των τηλεγραφημάτων βεβαιούται, ότι τα θύματα είνε πολυάριθμα. Αι οδοί γέμουσι πτωμάτων.

Τα περισσότερα όμως ανήκουν εις τους Αγγλους και Τούρκους, καθ' όσον εν Ηρακλείω μόλις χίλιοι Χριστιανοί ευρίσκονται, ενώ οι Τουρκοκρήτες υπερβαίνουσι τους τεσσαρακοντακισχιλίους. Οι Τουρκοκρήτες ούτοι απο ημερών ηπείλουν ότι θα καύσουν την πόλιν εάν ετόλμων οι Χριστιανοί να καταλάβωσι τα φορολογικά γραφεία.

Αι οικίαι του Ηρακλείου

Άπασαι σχεδόν αι οικίαι του Ηρακλείου ανήκουν εις Χριστιανούς, οίτινες φεύγοντες από τας πρώτας ημέρας των γενομένων σφαγών προ τριετίας, τας εγκατέλειψαν εις χείρας των Οθωμανών.

Οι Χριστιανοί εσώθησαν. Που κατέφυγον.

Εν Ηρακλείω παραμένουν μόλις 1000 Χριστιανοί, ενώ οι Τουρκοκρήτες αριθμούνται εις 40 χιλ. περίπου. Εκ των Χριστιανών ολίγοι έπαθον, ως βεβαιούν όλα τα εκ Κρήτης τηλεγραφήματα.

Οι πλείστοι αυτών κατέφυγον εις τους στρατώνας των Αγγλων και άλλα δημόσια καταστήματα φρουρούμενα υπό των Αγγλων. Αφ' ετέρου τινές επιβιβάσθησαν των ευρωπαϊκών πολεμικών πλοίων. Τα σχετικώς με την διάσωσιν των Χριστιανών ληφθέντα τηλεγραφήματα είνε τα επόμενα:

“Εσώθημεν μέχρι σήμερον. Πολλοί εχάθησαν. Ερχόμεθα με πρώτην ευκαιρίαν”.

“Βομβαρδισμός εξακολουθεί. Ημείς εσώθημεν. Αναβάλατε ταξείδιον”.

“Εσώθημεν μέχρι ταύτης στιγμής. Βομβαρδισμός εξακολουθεί. Πολις μας καίεται”.

Περί την εσπέραν ελήφθη και το επόμενον τηλεγράφημα εκ Σύρου προς τον χαρτοπώλην κ. Κοκκινάκην.

“Τηλεγραφικώς εξ Ηρακλείου εμάθομεν ότι οι περισσότεροι εσώθησαν.

Νεώτερα αγνοούμεν. Τηλεγράφησον λεπτομερείας. Ανησυχούμεν”.

Το τηλεγράφημα του κ. Μάνου

Ο εν Χαλέπα παρά τη Κρητική Κυβερνήσει διαμένων από τινών ημερών κ. Κωνστ. Μάνος απηύθυνε χθες προς τον πατέρα του υποστράτηγον κ. Μάνου το επόμενον τηλεγράφημα:

ΧΑΝΙΑ 26 Αυγούστου. Ταραχαί σοβαραί εξερράγησαν εις Ηράκλειον.

Ημείς ευρισκόμεθαν εν Χαλέπα εν πλήρει ασφαλεία.

Κωνσταντίνος

Οι αδελφοί Στεργιάδου

Τηλεγράφημα ληφθέν χθες μετά μεσημβρίαν ενταύθα, ανήγγειλεν ότι οι αδελφοί Στεργιάδου, ο μεν ιατρός, ο δε δικηγόρος, εγένοντο άφαντοι κατά τας ταραχάς. Υποτίθεται ότι οι ατυχείς νέοι έπεσαν εκ των πρώτων.

Η Εκθεσις του Βιλλιώτη προς την Αγγλικήν Πρεσβείαν. Πόσοι εφονεύθησαν.

Χθες την εσπέραν ελήφθη εις την ενταύθα Αγγλικήν Πρεσβείαν μακρόν

κρυπτογραφικόν τηλεγράφημα εκ 285 λέξεων εκ Χανίων, προερχόμενον δε εξ Ηρακλείου από τον Γενικόν Πρόξενον της Αγγλίας Βιλλιώτην.

Ούτος ως γνωστόν είχε μεταβή μετά του κ. Χατζιδάκη, μέλους της Κρητικής Κυβερνήσεως, εις Ηράκλειον όπως παραστή εις την παράδοσιν του φορολογικού γραφείου.

Κατά την στιγμήν της ενάρξεως των ταραχών, εγκαίρως ειδοποιηθείς, επρόφθασε και επεβιβάσθη του Αγγλικού θωρηκτού, οπόθεν διεβίβασε μακρότατα τηλεγραφήματα προς την Κυβέρνησίν του και εις τας εν Κωνσταντινουπόλει και Αθήναις Πρεσβείας. Δια του διαβιβασθέντος τηλεγραφήματος περιγράφει εκτενώς τα αίτια των ταραχών και την επικρατούσαν αναρχίαν.

Αναφέρει δε και τα εξής:

Εως την στιγμήν ταύτην έφερον επί του θωρηκτού 22 Αγγλους στρατιώτας νεκρούς και 60 πληγωμένους.

Εκ του καταστρώματος θεώμαι τα ερείπια του προξενείου μας.

Ο αριθμός των φονευθέντων

Κατά τηλεγράφημα, ληφθέν χθες την νύκτα, 100 Αγγλοι έχουσι φονευθή και πληγωθή.

Οι αριθμοί τους οποίους τηλεγραφεί ο κ. Βιλλιώτης αναφέρονται εις τους πεσόντες κατά την προχθεσινήν εσπέραν άμα τη ενάρξει των ταραχών.

Η θέσις των Αγγλων

Κατά τας νυκτερινάς ειδήσεις, η θέσις του αγγλικού στρατού είνε πολύ δυσχερής. Κατ' αυτού επιτίθενται χιλιάδες Τούρκων, μόλις δε ούτος, ωχυρωμένος εις τα τείχη κατορθώνει να αμύνεται, υποστηριζόμενος κυρίως υπό της από θαλάσσης προσβολής του στόλου.

Αι απώλειαι των Τούρκων

Σημαντικώταται είνε αι απώλειαι των Τούρκων. Αι οβίδες του αγγλικού θωρηκτού επέφερον σοβαράς ζημίας εις αυτούς. Οι τρέχοντες ίνα αποφύγουν το ταχύ πυρ των Αγγλων στρατιωτών φονεύονται εκ των εκρηγνυομένων οβίδων ή εκ των καταπιπτόντων και καιομένων οικιών.

Ο βομβαρδισμός

Το τελευταίον ληφθέν τηλεγράφημα είνε το ληφθέν προς τον ενταύθα ρωσικήν πρεσβείαν. Κατά τούτο ο βομβαρδισμός εξηκολούθει μέχρι της μεσημβρίας, οπότε πιθανώτατα έπαυσεν.

Η μάχη όμως μετά του αγγλικού στρατού, αι πυρκαϊαί, και οι λεηλασίαι, είνε βεβαιωμένον, ότι εξηκολούθουν μέχρι της εσπέρας.

Η κατάστασις εν Χανίοις είνε έκρυθμος.

Εν Χανίοις ευτυχώς αι ταραχαί δεν επεξετάθησαν ως κατ' αρχάς επιστεύετο. Αι γαλλικαί αρχαί έλαβον όλα τα κατάλληλα μέτρα προς διατήρησιν της τάξεως, καθ' όσον και εκεί δεικνύονται διαθέσεις προς ταραχάς. Φαίνεται μάλιστα οτι ηπείλησαν τινας εκ των Χριστιανών ή απειλούν αντεκδικήσεις.

Προς τον ενταύθα διαμένοντα δικηγόρον κ. Μαρκαντωνάκην τηλεγραφήθησαν τα εξής:

"Αναβάλατε αφεύκτως αναχώρησιν".

Και άλλοι δε των ενταύθα προσφύγων Κρητών, οίτινες ητοιμάζοντο να αναχωρήσουν έλαβον τηλεγραφήματα αποτρέποντας αυτούς.

Το άγγελμα εν Κων/πολει Σύσκεψις εις το Γιλδιζ

Επίσημα τηλεγραφήματα ανήγγειλαν ότι κατάπληξιν αληθή επροξένησεν εν Κωνσταντινουπόλει η είδησις του βομβαρδισμού του Ηρακλείου υπό των Αγγλων.

Εγνώσθη ότι αμέσως μετά την αγγελίαν του γεγονότος σύσκεψις εγένετο εις το Γιλδίζ υπό την προεδρείαν του Σουλτάνου.

Ο υπουργός των Εξωτερικών Τεφήκ πασσάς επεσκέφθη επανειλημμένως τον πρεσβευτήν της Γερμανίας βαρώνον Μάρσαλ και τον της Αγγλίας.

Αι συνεννοήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων

Εις διαρκή συνεννόησιν ήσαν χθες αι διάφοροι ενταύθα πρεσβείαι μετά των Κυβερνήσεων των.

Οδηγίαι εδίδοντο εις αυτάς ιδίως εις τας εν Κων/πόλει, όπου φαίνεται η Πύλη εζήτει εξηγήσεις δια τα γενόμενα.

Ελέχθη μάλιστα, ότι η Πύλη διεμαρτυρήθη προς τους πρεσβευτάς, περί τούτου όμως ουδεμία επίσημος πληροφορία ελήφθη.

Η οικία Καλοκαιρινού

Μεταξύ των άλλων εγνώσθη, ότι εκ των πρώτων πυροποληθεισών προχθές και λεηλατηθεισών οικιών είνε και η του φονευθέντος προξένου της Αγγλίας Καλοκαιρινού.

Αποτέφρωσις Τελωνείου.

Αυθεντικώς εγνώσθη ότι αποτεφρώθη το τελωνειακόν κατάστημα καθώς και το του φορολογικού γραφείου.

Η κίνησις εν τη πόλει.

Εντύπωσιν επροξένησε ζωηράν η αναγγελία των εν Ηρακλείω συμβάντων.

Κίνησις δε ζωηρά επεκράτει μεταξύ των ενταύθα Κρητών οίτινες έσπευδον εις το τηλεγραφείον και προς τον Πρωθυπουργόν δια να πληροφορηθούν περί της καταστάσεως.

Ο κ. Ζαΐμης ελέγετο ότι έλαβε μακρόν τηλεγράφημα εκ μέρους του προέδρου της Κυβερνήσεως κ. Σφακιανάκη. Οι περί την Κυβέρνησιν όμως διέψευδον τούτο κατηγορηματικώς και εβεβαίουν ότι αυτή ουδεμίαν επίσημον πληροφορίαν έχει περί των εν Ηρακλείω.

Οι πρεσβευταί

Περί την μεσημβρίαν επισκέφθησαν τον κ. Πρωθυπουργόν οι πρεσβευταί των Δυνάμεων, οίτινες ανεκοίνωσαν αυτών τας πληροφορίας τας οποίας είχον.

Αι οδηγίαι της Κυβερνήσεως

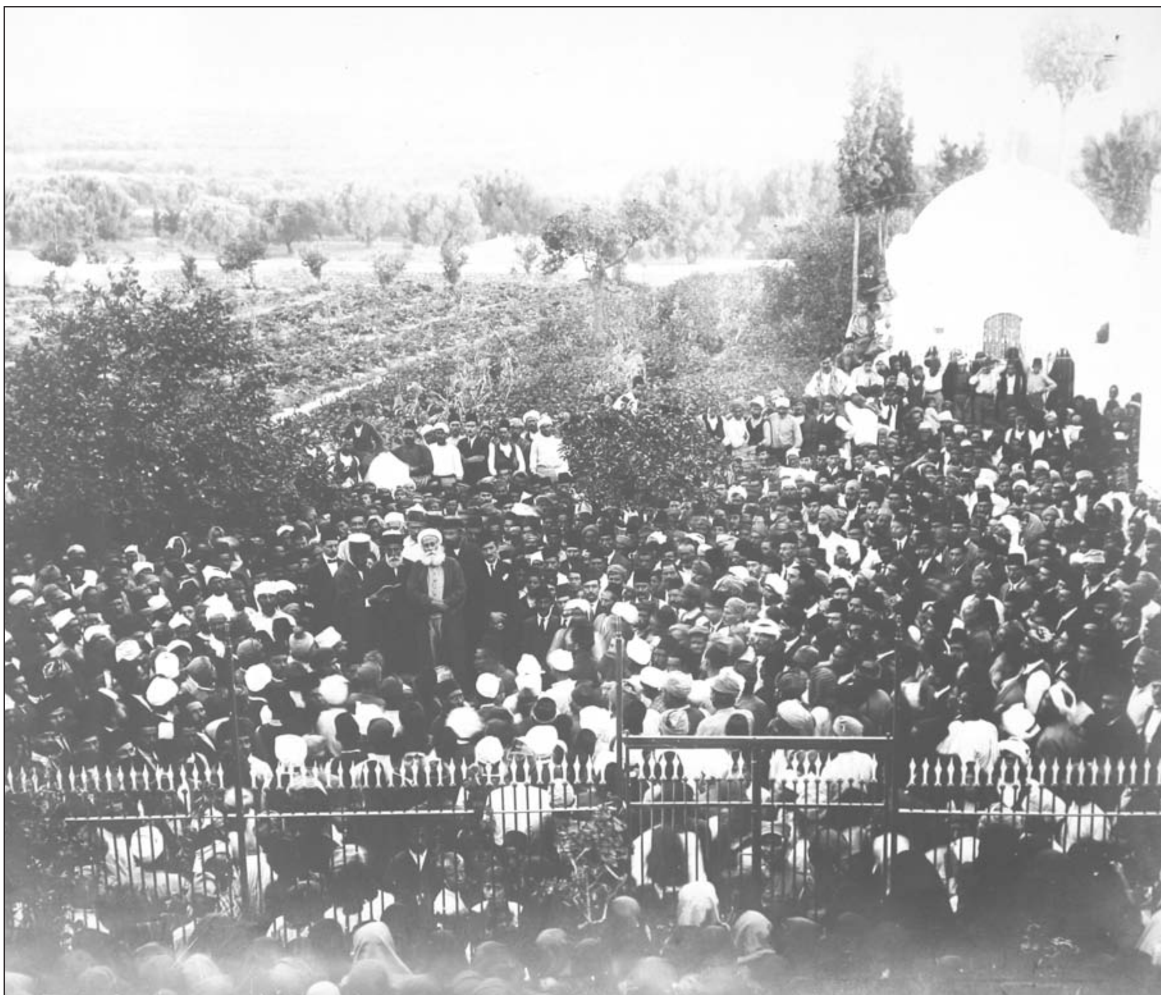
Η Κυβέρνησις διεβίβασε χθες οδηγίας εις τους εν τω εξωτερικώ αντιπροσώπους αυτής, παραγγείλασα όπως κρατώσιν αυτήν ενήμερον των εν Κρήτη συμβαινόντων. Η Κυβέρνησις τηρεί στάσιν λίαν επιφυλακτικήν.

Συνεννόησις μετά του Βασιλέως

Ο κ. Πρωθυπουργός χθες την πρωίαν άμα τη αναγγελία του γεγονότος έσπευσε να συνεννοηθή μετά του Βασιλέως εν Κοπεγχάγη.

Ρωσικόν πολεμικόν εις το Ηράκλειον

Χθες την 6η πρωινήν ώραν το παρά την Ηετιωνείαν άκραν του Πειραιώς ορμούν ρωσικόν πολεμικόν "Κροζιάνσκη" ανεχώρησε δια το Ηράκλειον Κρήτης, συνεπεία των εκείθεν αγγελθέντων σοβαρών γεγονότων.

Η τελευταία προσευχή των Τούρκων στην Κρήτη πριν την εκδίωξή τους. (Αρχείο Μουρέλλου, Ιστορικού Μουσείου Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

Την διαταγήν προς απόπλουν το σκάφος έλαβε την τετάρτην πρωϊνήν ώραν παρά της εν Αθήναις Ρωσικής πρεσβείας, πυρετώδης δε εργασία εγίνετο από της ώρας ταύτης μέχρι της έκτης προς ανάπτυξιν ατμού και γενικώς προς παρασκευήν του απόπλου.

ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΩΡΑ

ΑΠΟΒΙΒΑΣΙΣ ΣΤΡΑΤΟΥ ΔΕΝ ΕΓΕΝΕΤΟ

ΑΙ ΠΥΡΚΑΪΑΙ ΕΞΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΝ ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ "ΣΚΡΙΠ'

Αριθμ. 288

ΧΑΝΙΑ. 26 Αυγούστου ώρα 6 και 45. **Κατά πληροφορίας ασφαλείς εξ Ηρακλείου μέχρι της ώρας ταύτης δεν εγένετο δυνατόν ν' αποβιβασθή ο δια των τριών ευρωπαϊκών θωρηκτών αποσταλείς στρατός.**

Εκ των καταστρωμάτων των θωρηκτών φαίνεται η πόλις εις πλείστα μέρη καιομένη ακόμη.

Ο φανατικός μουσουλμανικός όχλος επωφελούμενος της ελλείψεως στρατιωτικής δυνάμεως εξετράπη εις διαρπαγάς και δηώσεις κατά των απροστατεύτων οικιών.

Χριστιανοί όχι ολίγοι έπαθον εκ των Τουρκοκρητών και των Τούρκων στρατιωτών.

Πλείσται περιουσίαι ελεηλατήθησαν. Η πόλις του Ηρακλείου παριστά θέαμα απαίσιον.

ΑΙ ΑΠΩΛΕΙΑΙ ΑΓΓΛΩΝ ΚΑΙ ΚΡΗΤΩΝ

ΔΙΑΚΟΣΙΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΝΕΚΡΟΙ

ΣΥΜΠΛΟΚΗ ΒΑΣΙΒΟΥΖΟΥΚΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ

ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΝ ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ "ΣΚΡΙΠ" Αριθμ. 532

ΧΑΝΙΑ, 26 Αυγούστου, Ωρα 10 και 45'. Αι απώλειαι των Αγγλων έχουσιν ως εξής:

Εφονεύθησαν δύο αξιωματικοί και δεκατρείς στρατιώται.

Επληγώθησαν τεσαράκοντα στρατιώται.

Εκ των κατοίκων Χριστιανών διακόσιοι εσφάγησαν υπό του τουρκικού όχλου ή εκάησαν εκ της εκραγείσης πυρκαϊάς.

Μεταξύ των θυμάτων είνε και ο Καλοκαιρινός, πρόξενος της Αγγλίας εν Ηρακλείω.

Εξωθεν της ζώνης του Ηρακλείου οι Χριστιανοί επαναστάται συνεκρούσθησαν μετά βασιβουζούκων. Η συμπλοκή υπήρξε κρατερά. Τα αποτελέσματα είνε άγνωστα, αλλά βέβαιον δύναται να θεωρηθή ότι είνε καταστρεπτικά δια τους βασιβουζούκους.

Ο ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΣ ΕΚΑΗ.

Κατά τελευταίαν είδησιν ληφθείσαν προς την Αγγλικήν πρεσβείαν μετά το μεσονύκτιον, ο Αγγλος πρόξενος δεν εφονεύθη αλλ' εκάη, αποκλεισθείς εντός του προξενικού καταστήματος, όπερ, ως γνωστόν, αποτεφρώθη.

ΠΑΡΕΚΤΡΟΠΑΙ ΕΝ ΡΕΘΥΜΝΗ

Νυκτερινόν τηλεγράφημα ανήγγειλεν, ότι εν Ρεθύμνη Τουκροκρήτες τινές μαθόντες τα εν Ηρακλείω προέβησαν εις την θραύσιν θυρών καταστημάτων και λιθοβολισμούς κατά χριστιανικών οικιών. Τας παρεκτροπάς ταύτας εγκαίρως επρόλαβεν η ρωσική αστυνομία.

ΦΟΝΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

Υπό των οβίδων. Η οικογένεια Παπαδάκη.

ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ, 26 Αυγούστου μεσονύκτιον. Οι μεγαλέμποροι αδελφοί Παπαδάκη τηλεγραφούσι την στιγμήν ταύτην εξ Ηρακλείω προς τον ενταύθα αδελφόν των τα εξής:

"Κλαύσον τον πατέρα μας Γεώργιον φονευθέντα κατά τον σημερινόν βομβαρδισμόν, τον υπάλληλόν μας Λεωνίδαν Νιοκάκην ομοίως φονευθέντα και την μητέρα μας πνεύουσαν τα λοίσθια".

Το ατμόπλοιον Κουρτζή παραλαβόν οικογενείας Τουρκοκρητών του Ηρακλείου μετέφερεν εις Ρέθυμνον, οπόθεν κατευθύνεται ενταύθα.

ΑΛΛΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Αγγλικά θωρηκτά - Στρατός εκ Μελίτης

Αργά το μεσονύκτιον εγνώσθη ότι διαταγή της Αγγλικής Κυβερνήσεως διετάχθησαν δύο αγγλικά πολεμικά εξ Αλεξανδρείας να καταπλεύσουν εις Κρήτην και έτερα δύο εκ Μελίτης. Επ' αυτών θα επιβιβασθούν δύο τάγματα αγγλικού πεζικού προς ενίσχυσιν του εν Κρήτη υπάρχοντος.

Τα Τουρκικά φρούρια

Αυθεντικώς τουλάχιστον μέχρι του μεσονυχτίου ουδεμία είδησις ελήφθη επιβεβαιούσα την φήμην, καθ' ην τα φρούρια του Ηρακλείου τα κατεχόμενα υπό των Τούρκων απήντησαν εις το πυρ του Αγγλικού πολεμικού.

Τουναντίον ειδήσεις ασφαλέστεραι βεβαιούν ότι η είδησις αυτή είνε ανακριβής.

Το Ιταλικόν προξενείον

Εκτός του Αγγλικού εγνώσθη ότι απετεφρώθη και το Ιταλικόν προξενείον.

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 28 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1898

Οι βομβαρδισμοί του Ηρακλείου

● ΑΙ ΑΛΗΘΕΙΣ ΑΦΟΡΜΑΙ ΤΩΝ ΤΑΡΑΧΩΝ

● ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΒΑΤΩΝ ΤΗΣ "ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ"

● ΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

● ΟΛΑΙ ΟΙ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑΙ

Μέτρα της Κυβερνήσεως. Δια την πρόληψιν σκηνών εν Πειραιεί. Διαταγαί προς το Λιμεναρχείον.

Από της παρελθούσης νυκτός ανεμένετο εναγωνίως υπό των εν Πειραιεί Κρητών το ατμόπλοιον "Ηράκλεια" της εταιρείας Κουρτζής, όπερ είχε διέλθει του Ηρακλείου κατά τας ώρας των ταραχών και του βομβαρδισμού και είχε παραμείνει εκεί επί αρκετόν χωρίς όμως και να αποβιβάση ή δεχθή επιβάτας.

Μεταξύ των εν Πειραιεί Κρητών είχε κυκλοφορήσει η φήμη ότι του ατμοπλοίου Κουρτζή επέβαινον και Οθωμανοί εκ Κρήτης, μεταφερόμενοι εις Σμύρνην και Κωνσταντινούπολιν. Η Κυβέρνησις φοβουμένη ως εκ τούτου σκηνάς, διέταξε το Λιμεναρχείον Πειραιώς να εμποδίση τον είσπλουν του ατμοπλοίου εντός του λιμένος.

Επίσης διαταγή του υπουργείου των Εσωτερικών ικανή δύναμις ευζώνων παρετάχθη από πρωίας προ του Τελωνείου, εμποδίζουσα την συγκέντρωσιν του πλήθους, το οποίον ολονέν έσπευδεν εκεί ζητούν πληροφορίας περί της αφίξεως της "Ηρακλείας".

Η "Ηράκλεια" εις Πειραιά. Έξωθεν του λιμένος. Ουδείς Οθωμανός εντός αυτής.

Η "Ηράκλεια" του Κουρτζή κατέπλευσε εις Πειραιά μόλις πριν την μεσημβρίαν και εστάθη έξωθεν του λιμένος. Ο λιμενάρχης κ. Γκίνης ανήλθε πάραυτα επ' αυτής και εξήτασεν εάν πράγματι υπήρχον Οθωμανοί εντός του ατμοπλοίου καθώς και εάν μετεφέροντο δι' αυτού γυναικόπαιδα. Ούτε το εν όμως, ούτε το άλλο εύρεν εντός της "Ηρακλείας", εξελθών επομένως εις το λιμεναρχείον εγνώρισε προς τον κ. υπουργόν των Εσωτερικών ταύτα και εζήτησε παρ' αυτού οδηγίας. Μόλις μετά μίαν ολόκληρον ώραν αι διαταγαί του κ. υπουργού κατώρθωσαν να φθάσωσιν εις Πειραιά, επιτρέπουσαι τον είσπλουν του ατμοπλοίου Κουρτζή εις τον λιμένα.

Επιβάται εκ Ρεθύμνης. Πώς είδον την πυρκαϊάν του Ηρακλείου.

Η "Ηράκλεια" δεν είχεν ελαχίστους επιβάτας. Εξ ή επτά εξ αυτών ήσαν εκ Ρεθύμνης, ουδείς δε εξ Ηρακλείου. Επειδή όμως το ατμόπλοιον είχε διέλθει εκ της τελευταίας ταύτης πόλεως, το ενδιαφέρον του κόσμου ήτο μέγιστον. Πλήθος Κρητών και άλλων εισήλθον εις την "Ηράκλειαν" μόλις ηγκυροβόλησεν αύτη και κατέκλυσαν το κατάστρωμα του ατμοπλοίου. Όλοι οι επιβάται ευρίσκοντο ακόμη υπό το κράτος της τρομεράς εντυπώσεως, ην τοις είχε προξενήσει το θέαμα της πυρπολημένης Κρητικής μεγαλοπόλεως. Το ατμόπλοιον ου επέβαινον είχε φθάσει εις Ηράκλειον περί της 10ης της νυκτός. Η πόλις εκαίετο τότε. Φλόγες μετά καπνού ανέθρωσκον από όλα αυτής τα σημεία. Ήτο αδύνατον να αντιληφθούν ως εκ του πυκνού καπνού, αναδιδομένου σχεδόν από πάσας τας οικίας, πού εγίνετο η μεγαλειτέρα καταστροφή εκ του πυρός και πού τούτο δεν είχεν εξαπλωθή ακόμη.

Την στιγμήν της αφίξεως του ατμοπλοίου του Κουρτζή εις Ηράκλειον δεν υπήρχεν εις τον λιμένα ειμή μόνον η Αγγλική τορπιλλοθέτις, ήτις είχεν ενεργήσει τον πρώτον βομβαρδισμόν. Πυροβολισμοί δεν ηκούοντο πλέον εντός της πόλεως. Εφαίνετο ότι η πρώτη μανία των Τουρκοκρητών είχε κοπάσει κατόπιν του βομβαρδισμού.

Τα προ των ταραχών. Αρνησις των Τούρκων να παραδώσουν τα φορολογικά γραφεία. Συμβούλιον των Ναυάρχων εις Χανιά.

Τα προ των ταραχών έχουσιν ως εξής:

Οι Ναύαρχοι των τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων δι' εγγράφου των υπό ημερομηνίαν 24 Αυγούστου εκοινοποίησαν εις την προσωρινήν Κυβέρνησιν ότι τα φορολογικά γραφεία των πόλεων επρόκειτο να παραληφθούν όπως αποδοθούν εις αυτήν. Κατόπιν της δηλώσεως ταύτης εζητήθη και από τας τουρκικάς αρχάς Ηρακλείου η παράδοσις των φορολογικών γραφείων της πόλεως ταύτης. Ο Τούρκος όμως διοικητής του Ηρακλείου ηρνήθη να συμμορφωθή προς την απαίτησιν των αγγλικών αρχών, συνεπεία δε τούτου ο τε Αγγλος πλοίαρχος και ο Αγγλος πρόξενος, οίτινες είχον μεταβή προς τον σκοπόν αυτόν εκεί, ηναγκάσθησαν να επιστρέψουν εις Χανία όπως ανακοινώσουν εις τους Ναυάρχους τα διατρέχοντα.

Οι Ναύαρχοι μόλις πληροφορηθέντες τα περί της αντιστάσεως των εν Ηρακλείω αρχών συνήλθον αμέσως εις συμβούλιον κατά το οποίον απεφασίσθη από κοινού η στάσις ην ώφελον να τηρήσωσιν εν Ηρακλείω και τα μέτρα τα οποία έμελλον να λάβωσιν, όπως εξαναγκάσωσι τους Τούρκους να προβώσιν εις την παράδοσιν των φορολογικών γραφείων. Εκ της συγκροτήσεως του συμβουλίου τρούτου αποδεικνύεται ότι ο πρώτος βομβαρδισμός του Ηρακλείου υπό της αγγλικής τορπιλλοθέτιδος εγένετο συναινέσει όλων των Ναυάρχων.

Την επομένην, 24 Αυγούστου, αι αγγλικαί αρχαί μετέβησαν και πάλιν, οπως εγκαταστήσωσι τους Χριστιανούς εις το φορολογικόν γραφείον Ηρακλείου, τότε δε ήρχισαν αι τρομακτικαί σκηναί, αίτινες κατέληξαν εις την πυρπόλησιν και τους βομβαρδισμούς της πόλεως.

Πώς εγένεντο αι ταραχαί - Οι Τούρκοι έδωσαν την αρχήν. Αγγλοι νεκροί

Την εγκατάστασιν των Κρητικών αρχών εν Ηρακλείω εζήτησαν να επιχειρήσουν οι Αγγλοι πάση θυσία. Οι Τουρκοκρήτες εδείκνυντο προφανώς εξηρεθισμένοι. Είχον λάβει δε όλα τα μέτρα όπως εμποδίσουν τας αγγλικάς αρχάς να παραλάβουν τα γραφεία δια της βίας. Οταν ενεφανίσθησαν ο Αγγλος πρόξενος, ο πλοίαρχος Χάλετ και οι Κρήτες υπάλληλοι υπό συνοδείαν ισχυράν αγγλικού αποσπάσματος ο όχλος των Τουρκοκρητών τους υπεδέχθη δια βοής και διαμαρτυρήσεων. Το αγγλικόν απόσπασμα διετάχθη αμέσως να ετοιμάση όπλα. Τότε Οθωμανός τις δια ροπάλου εκτύπησεν Αγγλον στρατιώτην. Το κτύπημα ήτο τόσον ισχυρόν ώστε ο στρατιώτης έπεσεν αμέσως αναίσθητος. Κατά την πτώσιν του όμως εξεπυρσοκρότησε το όπλον του, όπερ εφόνευσεν ένα Τούρκον.

Ητο η 2μ.μ., ότε ήρχισεν η συμπλοκή μεταξύ των Αγγλων και των Τουρκοκρητών. Με την πρώτη ανταλλαγήν των πυροβολισμών 27 Αγγλοι ναύται έπεσαν νεκροί, πλέον δε των 60 τραυματίαι.

Η στιγμή ήτο εκτάκτως κρίσιμος δια το Αγγλικόν απόσπασμα. Μολονότι ο εν Ηρακλείω αγγλικός στρατός είχε σπεύσει προς βοήθειαν αυτού, οι Οθωμανοί ολονέν και κατέφθανον επί του τόπου της συμπλοκής ενισχύοντες επιφόβως τους ομοφύλους των. Εντός μιας ώρας ο πανικός είχε καταλάβει ολόκληρον την πόλιν. Οι Χριστιανοί, όσοι ευρίσκοντο εντός αυτής, έσπευδον και εκλείοντο εις τας οικίας των.

Οι Τουρκοκρήτες αμέσως με τους πρώτους πυροβολισμούς επεδόθησαν εις σφαγάς εν τη πόλει. Οσοι ευρέθησαν κατά την στιγμήν εκείνην έξω των οικιών των κατεκρεουργήθησαν.

Ο πρώτος κανονιοβολισμός. 5Ο βολαί κατά της πόλεως. Αι Οθωμανικαί οικογένειαι Ηρακλείου.

Οι περισσότεροι έσπευδον όπως σωθώσιν εις το Αγγλικόν προξενείον, δηλαδή εις την μεγάλην οικίαν του προξένου Καλοκαιρινού, εις τας αποθήκας της οποίας ήσαν συσσσωρευμένα εκτός του αρχαιολογικού θησαυρού του Ηρακλείου και πλείστα εκ των πολυτίμων αντικειμένων των Ηρακλειωτών. Περί την 6ην μ.μ. ήρχισε τον κανονιοβολισμόν η εν τω λιμένι τορπιλλοθέτις. Η τορπιλλοθέτις έβαλεν εν όλω 50 βολάς. Ο πανικός επεξετάθη τότε. Αι οθωμανικαί οικογένειαι του Ηρακλείου εξήλθον της πόλεως έντρομοι. Αλλά και αι οδοί σχεδόν ηρημώθησαν. Οι Τουρκοκρήτες κατέφυγον εις τας οικίας των και ωχυρώθησαν. Πλέον των 500 εις νεκρούς και τραυματίας ηρίθμησαν οι Οθωμανοί εκ της συμπλοκής μετά των Αγγλων και εκ των κατόπιν κανονιοβολισμών.

ΤΟ ΑΤΜΟΠΛΟΙΟΝ ΤΟΥ ΚΟΥΡΤΖΗ ΕΙΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ. ΑΛΛΑΙ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΕΠΙΒΑΤΩΝ

Οι Οθωμανοί επιμένουν να αποβιβασθούν εις Ηράκλειον. Η Αγγλική τορπιλλοθέτις.

Οταν το ατμόπλοιον "Ηράκλεια" του Κουρτζή έφθασεν εις το Ηράκλειον απέστειλε προς τον πλοίαρχον της εν τω λιμένι Αγγλικής τορπιλλοθέτιδος "Αστήρ" τον λογιστήν αυτού όπως ζητήση οδηγίας. Ο λογιστής εύρε το πλήρωμα της τορπιλλοθέτιδος εν γραμμή, τους πυροβολητάς παρά τα πυροβόλα και τας μπουκοπόρτες του πλοίου ανοικτάς. Ο πλοίαρχος είχεν επί του γραφείου του ένα τοπογραφικόν πίνακα της πόλεως απλωμένον. Εις την ερώτησιν του λογιστού της "Ηρακλείας" εάν ήτο επιτετραμμένον να ελευθεροκοινωνήση το ατμόπλοιον μετά της πόλεως, ο Αγγλος πλοίαρχος απήντησεν αρνητικώς, δηλώσας μάλιστα εις τον λογιστήν ότι επέκειτο και νέος βομβαρδισμός του Ηρακλείου.

Επί της "Ηρακλείας" επέβαινον και 75 Οθωμανοί, οίτινες επιμόνως εζήτουν παρά του πλοιάρχου να τους αποβιβάση εις Ηράκλειον, επειδή ωρέγοντο, φαίνεται, να συμμετάσχουν των ταραχών. Ο πλοίαρχος όμως δεν επέτρεψε τούτο. Την πρωΐαν η "Ηράκλεια" ανεχώρησεν εκείθεν, φθάσασα δε εις Ρέθυμνον απεβίβασεν εκεί τους 75 Οθωμανούς και τούτο όπως μη τους μετεφέρη εις Σμύρνην δια Πειραιώς όπου ήτο ενδεχόμενον να συμβούν σκηναί.

ΤΙ ΛΕΓΕΙ Η ΔΕΣΠΟΙΝΙΣ ΞΕΝΟΥΔΑΚΗ

Πού κατέφυγον οι Χριστιανοί όπως σωθούν. Επτά θωρηκτά εις Ηράκλειον.

Μεταξύ των επιβατών της "Ηρακλείας" του Κουρτζή ήτο και η δεσποινίς Ξενουδάκη, ήτις ευηρεστήθη να μας δώση τας κάτωθι πληροφορίας περί των τραγικών συμβάντων του Ηρακλείου:

- Οταν εφθάσαμεν εις Ηράκλειον ήτο νυξ. Περί ταραχών εκεί ουδέν εγνωρίζαμεν πρότερον. Δια τούτο με έκπληξιν μας είδομεν την πόλιν κτισμένην προ ημών. Εις τρία σημεία εφαίνετο ότι το πύρ ήτο ισχυρότερον.

Ιδίως όμως ανέδιδε φλόγας ουρανομήκεις το Αγγλικόν Προξενείον. Ούτε πυροβολισμοί ηκούοντο πλέον, αλλ' ούτε και φωναί. Μία σιωπηλή πυρκαϊά συνετελείτο, της οποίας τα όρια ήτο αδύνατον να διακρίνη κανείς. Εις τον λιμένα ευρίσκετο μόνον εν αγγλικόν πολεμικόν. Την 6ην πρωινήν, ότε αναχωρούμεν, είδομεν και επτά άλλα θωρηκτά παρατεταγμένα όλα εις τάξιν μάχης. Τα θωρηκτά αυτά είχον φθάσει εις τον λιμένα κατά την νύκτα, ήσαν δε δύο αγγλικά, δύο γαλλικά και δύο ρωσικά. Κατά δε τον πλούν συνηντήσαμεν και εν αυστριακόν και εν ιταλικόν πλέοντα επίσης προς το Ηράκλειον.

- Κατωρθώσατε να μάθητε πόσα ήσαν τα θύματα εκ των Χριστιανών;

- Οχι. Εμάθομεν μόνον ότι οι Χριστιανοί κατέφυγον εις το Αγγλικόν Τηλεγραφείον, εις το μετ' αυτού συνεχόμενον Ρωσικόν Πρακτορείον και επί του εν τω λιμένι ατμοπλοίου, του μεταφέροντος το ύδωρ εις την φρουράν της πόλεως. Οσοι κατέφυγον εκ των Χριστιανών εις τα ανωτέρω μέρη, καθώς επληροφορήθημεν, εσώθησαν ασφαλώς. Οι άλλοι απεκλείσθησαν υπό των Τουρκοκρητών εις τας οικίας των.

ΤΟ ΤΗΛΕΓΡΑΦΕΙΟΝ

Μετεφέρθη εις τα αγγλικά πλοία.

Τηλεγραφικαί ειδήσεις απ' ευθείας εξ Ηρακλείου ελλείπουσι παντελώς. Οι Αγγλοι, μόλις κατέφθασαν εις τον λιμένα και τα άλλα πλοία, των μετέφερον επί ενός εξ αυτών το τηλεγραφείον. Η μετάδοσις επομένως ειδήσεων εξ Ηρακλείου γίνεται μόνον προς τους εν Χανίοις Ναυάρχους, εν τη πόλει του Ηρακλείου μη υπάρχοντος πλέον τηλεγραφικού καταστήματος.

ΤΑ ΕΝ ΡΕΘΥΜΝΗ

Η στάσις των Τούρκων μετά τον βομβαρδισμόν του Ηρακλείου. Ενέργειαι του Ρώσου διοικητού Ρεθύμνης.

Οι αυτοί επιβάται, οι ελθόντες χθες εκ Κρήτης εις τον Πειραιά αναφέρουσιν, ότι και οι εν Ρεθύμνη Οθωμανοί ήσαν τρομερά ερεθισμένοι προ του βομβαρδισμού του Ηρακλείου. Εδείκνυντο προκλητικώτατοι και προς τους Χριστιανούς και προς τους ξένους.

Αμα όμως εγνώσθη ο βομβαρδισμός του Ηρακλείου οι Οθωμανοί της Ρεθύμνης καθησύχασαν.

Ο εν Ρεθύμνη Ρώσος διοικητής του αποσπάσματος της κατοχής ειδοποίησε τους έξωθεν της πόλεως ευρισκομένους Κρήτας να είνε έτοιμοι όπως ανάγκης τυχούσης συμπράξωσι μετά της ξένης κατοχής.

Η ΠΥΡΚΑΪΑ ΤΟΥ ΑΓΓΛΙΚΟΥ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟΥ

Εκάη και ο πράκτωρ της εταιρείας Κουρτζή.

Βεβαιούται και υπό των χθες ελθόντων επιβατών ο θάνατος του προξένου της Αγγλίας εν Ηρακλείω Καλοκαιρινού. Ο Καλοκαιρινός μάλιστα, κατά τας πληροφορίας ταύτας, βεβαιούται ότι δεν εκάη, αλλ' εφονεύθη εντός του Προξενείου μετά του αδελφού του Μίνωος.

Επίσης εκάησαν εντός του αυτού αγγλικού Προξενείου όπου είχον καταφύγει ο ανεψιός του προξένου Ανδρέας Καλοκαιρινός, πράκτωρ εν Ηρακλείω της εταιρείας Κουρτζή και ο λεμβούχος του Αλής.

Εκτος τούτων άλλοι Χριστιανοί φονευθέντες είναι και ο Καραμπότης πατήρ του διευθυντού του Αγγλικού τηλεγραφείου και η υπηρέτριά του.

Εκ των Αγγλων εφονεύθησαν 27 στρατιώται και 1 αξιωματικός, 60 δε τραυματίαι ευρίσκοντο επί του Αγγλικού πλοίου.

Τα πτώματα των φονευθέντων επρόκειτο χθες το εσπέρας να μετακομισθώσι προς ταφήν εις την Σούδαν. Τρία πτώματα Αγγλων έμειναν επί της προκυμαίας, ταύτα δε εφώρμησε να αρπάση ο Τουρκικός όχλος, αλλ' ο Πασσάς προλαβών απέστειλεν άνδρας και τα μετεκόμισεν εις το διοικητήριον.

Οι εντός των τελωνείων κεκλεισμένοι επώθησαν μετά ταύτα, άμα το πλήθος ήρξατο διαλυόμενον κατόπιν των ριφθέντων κανονιοβολισμών.

Ο ΑΓΓΛΙΚΟΣ ΣΤΟΛΟΣ

Ο διαμένων εις Καστελλαμάρε.

Κατά τινα είδησιν μη επιβεβαιωθείσαν, η μεγάλη ναυτική μοίρα της Μεσογείου του αγγλικού στόλου, η αποτελουμένη εκ 32 πλοίων και ναυλοχούσα χάριν γυμνασίων εις Καστελλαμάρι της Ιταλίας, διετάχθη τάχιστα να αποπλεύση εκείθεν κατευθυνομένη εις Κρήτην.

ΑΝΑΚΛΗΣΙΣ

Του τουρκικού στρατού Κρήτης

Τηλεγράφημα εξ αυθεντικής πηγής αγγέλλει, ότι ο Αγγλος διοικητής Ηρακλείου συνέστησε προς τονα Αγγλον Ναύαρχον την ταχείαν ανάκλησιν του τουρκικού στρατού εξ Ηρακλείου, καθ’ όσον η παρουσία αυτού συντελεί ώστε να μη αποκαθίσταται η τάξις.

ΕΝ ΡΕΘΥΜΝΗ ΚΑΙ ΕΝ ΧΑΝΙΟΙΣ

Επίσης οι Τούρκοι ηρνήθησαν εν αρχή να παραδώσωσι τα φορολογικά γραφεία.

Εγνώσθη ομοίως χθες ότι και ο διοικητής Ρεθύμνης, ως και ο διοικητής Χανίων, ηρνήθησαν κατ’ αρχάς διαρρήδην να παραδώσωσι τα φορολογικά γραφεία των άνω πόλεων, δικαιολογούμενοι ότι δεν είχον τοιαύτας διαταγάς της Υψ. Πύλης. Αλλ’ ο κ. Σκρύδλωφ εν Ρεθύμνη, αφού έλαβε πάντα τα προφυλακτικά μέτρα δια ρωσικού στρατού, ειδοποίησε τον Τούρκον διοικητήν ότι αν μη έστελλε παρευθύς τα κλειδιά του γραφείου προς αυτόν θα εβίαζε την θύραν και θα εγκαθίδρυε και άκοντος αυτού τους Χριστιανούς. Κατόπιν της σπουδαίας ταύτης δηλώσεως του Ρώσου ναυάρχου ο Τούρκος διοικητής εθεώρησε φρόνιμον να ενδώση αμέσως και η εγκατάστασις εγένετο κανονικωτάτη.

Τούτ’ αυτό συνέβη και εν Χανίοις.

Ο Ισμαήλ ηρνήθη, προσποιούμενος έλλειψιν οδηγιών της Πύλης, αλλά μετά την δήλωσιν του ανωτέρου στρατιωτικού διοικητού των διεθνών στρατευμάτων Χανίων, ότι πάση θυσία εννοεί να εκτελέση παρευθύς την απόφασιν των Ναυάρχων, ο Ισμαήλ πασσάς εθεώρησε καλόν να δώση αμέσως διαταγάς εις τους εν τω Τελωνείω Τούρκους υπαλλήλους να υποδεχθώσι τους Χριστιανούς συναδέλφους των και τους ξένους αξιωματικούς και μετά υποκλίσεων μάλιστα.

Ο ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΣ

Περίεργοι φήμαι περί αυτού.

Μεταξύ περιωρισμένου αριθμού Κρητών ελέγετο χθες, ότι οι Αγγλοι δεν προέβησαν εις σοβαρόν κανονιοβολισμόν κατά του Ηρακλείου αλλ’ ότι μύδρους τινάς προς εκφοβισμόν έρριψε το τορπιλλοφόρον “Αστήρ”. Και ότι την επομένην ουδείς βομβαρδισμός επηκολούθησεν εκ μέρους του Αγγλικού θωρηκτού “Καπερντάουμ”.

Τας φήμας ταύτας αναγράφομεν μετά πάσης επιφυλάξεως.

ΣΥΓΚΛΗΣΙΣ

Της Κρητικής Συνελεύσεως

Κατ’ αυθεντικά εκ Χανίων τηλεγραφήματα, ο Πρόεδρος της Εκτελεστικής Επιτροπής εζήτησε χθες την άδειαν των Ναυάρχων όπως συγκαλέση την Γενικήν Συνέλευσιν.

Οι Ναύαρχοι συσκέπτονται επί της αιτήσεως ταύτης του κ. Σφακιανάκη.

ΟΙ ΣΩΘΕΝΤΕΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ

Μόνον 300. Γενική σφαγή.

ΣΥΡΟΣ, 27 Αυγούστου (Τηλεγράφημα του ανταποκριτού μας). Τηλεγραφούν εξ’ Ηρακλείου προς τον ενταύθα Ρώσον Πρόξενον ότι 300 μόνον Χριστιανοί εσώθησαν και επεβιβάσθησαν εις το αγγλικόν πολεμικόν “Καπερντάουμ”. Τη αιτήσει των πολλοί μεταφέρονται δια του αγγλικού εμπορικού ατμοπλοίου της εταιρείας Λάμπρου εις Παλαιόκαστρον και άλλοι αναχωρούν εις Πειραιά και Σύρον. Η καταστροφή του Ηρακλείου είνε μεγίστη.

Σ.Σ. Εκ του ανωτέρου τηλεγραφήματος του Ρώσου προξένου πασιφανώς βεβαιούται ότι οι φονευθέντες Χριστιανοί είνε πάμπολλοι. Ως γνωστόν, οι διαμένοντες εις την πόλιν ηριθμούντο εις 1000, συνεπώς δε αφού εσώθησαν μόνο 300 οι φονευθέντες είναι 700.

Η ΕΝ ΧΑΝΙΟΙΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ ΕΝ ΗΡΑΚΛΕΙΩ

Αι επελθούσαι καταστροφαί. Η απόφασις της αγγλικής Κυβερνήσεως.

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 27 Αυγούστου (Εθνικόν Πρακτορείον). Ως επιστέλλουσιν εκ Χανίων, μεθ’ όλην την συγκίνησιν, ην παρήγαγον τα εν Ηρακλείω συμβάντα, η τάξις ουδαμώς διεταράχθη. Αι διεθνείς περιπολίαι ενισχυθείσαι περιφέρονται διαρκώς.

Τέσσαρα άλλα πολεμικά πλοία Ευρωπαϊκά ανεχώρησαν δι’ Ηράκλειον.

Αι τελευταίαι ειδήσεις αι αφικόμεναι εξ Ηρακλείου αναφέρουσιν, ότι η κατάστασις είνε εις άκρον σοβαρά.

Τάγμα Βερσαλιέρων και ισχυρόν απόσπασμα Γάλλων στρατιωτών συνηνωμένα μετά των Αγγλων κατέχουσι την πόλιν, ης αι συγκοινωνίαι μετά των διαφόρων συνοικιών είνε διακεκομμέναι.

Αι αγγλικαί οβίδες κατέστρεψαν μέγα μέρος της μουσουλμανικής συνοικίας. Αγνοείται ακριβώς ο αριθμός των φονευθέντων και πληγωθέντων οίτινες ανέρχονται περί τους εξήκοντα, μεταξύ των οποίων εις Άγγλος αξιωματικός.

Αι πλείσται των χριστιανικών οικογενειών κατέφυγον επί των πολεμικών πλοίων. Ο φόνος του Αγγλου προξένου δεν επεβεβαιώθη ακόμη επισήμως. Η αγγλική κυβέρνησις είνε αποφασισμένη να μετέλθη αυστηρά καταπιεστικά μέτρα.

ΣΥΛΛΥΠΗΤΗΡΙΑ

Προς την αγγλικήν Κυβέρνησιν.

Η Εκτελεστική Επιτροπή απηύθυνε χθες συλλυπητήριον τηλεγράφημα προς την Αγγλικήν Κυβέρνησιν δια την απώλειαν των Αγγλων αξιωματικών και στρατιωτών.

ΠΤΩΜΑΤΑ ΤΟΥΡΚΩΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΩΝ

Εις τας οδούς Ηρακλείου

Μολονότι είνε βεβαιωμένον ότι εις τας ταραχάς δεν έλαβε μέρος ο εν Ηρακλείω τουρκικός στρατός, εν τούτοις εις τας οδούς της πόλεως ταύτης ανευρέθησαν πτώματα Τούρκων στρατιωτών. Πιθανόν φαίνεται ότι οι Τούρκοι στρατιώται ανεμίχθησαν προς επαναφοράν της τάξεως, εφονεύθησαν δε υπό των Βασιβουζούκων.

Ο ΠΡΑΚΤΩΡ ΤΟΥ ΚΟΥΡΤΖΗ

Πώς εκάη. Λεπτομέρειαι περί αυτού και του λεμβούχου του

Προς το εν Πειραιεί πρακτορείον της εταιρείας Κουρτζή ελήφθησαν χθες τηλεγραφικαί πληροφορίαι εξ Ηρακλείου, καθ’ ας ο εν τη πόλει ταύτη πράκτωρ της εταιρείας Κουρτζή Ανδρέας Καλοκαιρινός εκάη ζών, καθ’ ην στιγμήν ευρίσκετο εν τω γραφείω του. Προ της θύρας του πρακτορείου ίστατο ο Οθωμανός υπάλληλος του καταστήματος τούτου Αχμέτ Αλής, όστις ημπόδισε την εν αυτώ είσοδον του μαινομένου έξωθεν οθωμανικού όχλου. Εις εκ των τελευταίων μη ανεχόμενος την στάσιν ταύτην του ομοθρήσκου του Αχμέτ - Αλή τον εφόνευσε. Κατόπιν ο όχλος επυρπόλησε το πρακτορείον εις ο ήτο εγκεκλεισμένος ο ατυχής πράκτωρ.

ΑΓΓΛΟΣ ΕΠΙΤΕΤΡΑΜΜΕΝΟΣ

Παρά τω πρωθυπουργώ

Χθες την μεσημβρίαν ο διευθύνων την Αγγλικήν πρεσβείαν πρώτος γραμματεύς μετέβη εις το υπουργείον των Εξωτερικών και παρέμεινεν επί μίαν περίπου ώραν συμολών μετά του κ. Πρωθυπουργού. Εν τω μεταξύ, εισήλθε και ο ιδιαίτερος γραμματεύς του Πρωθυπουργού κ. Λεβίδης, όστις συνειργάσθη μετά του Άγγλου επιτετραμμένου και του κ. Ζαΐμη.

Ο Αγγλος διπλωμάτης ανεκοίνωσεν εις τον κ. Πρωθυπουργόν τας τελευταίας τηλεγραφικάς ειδήσεις, τας οποίας είχεν εκ Χανίων.

ΑΙ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΑΙ

Ποια μέρη εκάησαν. Οχι το τελωνείον ούτε τα φορολογικά γραφεία.

Είνε πλέον βεβαιωμένον ότι ουχί αι οβίδες του αγγλικού πολεμικού, αλλ’ οι Τουρκοκρήτες κατά την ώραν της συμπλοκής περιέτρεχον πολλά μέρη της πόλεως και έθετον πύρ εις τας χριστιανικάς οικίας. Τοιουτοτρόπως άπασα η παρά την παραλίαν κειμένη αγορά από το Βεζίρ - Τσαρσί μέχρι του διοικητηρίου κατεκάη· επίσης απετεφρώθησαν το ξενοδοχείον Ανεμογιαννάκη, η οικία Τουπογιαννάκη, η Ιταλική Σχολή και η δυτική εκκλησία. Το τελωνείον ως και τα φορολογικά γραφεία ακριβώς εγράφη ότι εκάησαν.

Οι αφικόμενοι επιβάται διαψεύδουσι την πληροφορίαν ταύτην ως και της πυρπολήσεως του Ιταλικού προξενείου και των οικιών Περίδη, Καμηταντάκη και Μίνως Καλοκαιρινού.

Επυροβόλησαν και κατά του Αγγλικού θωρηκτού. Δύο σφαίραι.

Επί της αριστεράς πλευράς, του βομβαρδίσαντος το Ηράκλειον Αγγλικού πολεμικού “Καμπερντάουμ” εισίν εμπεπηγμέναι δύο σφαίραι μαρτίνι. Αι σφαίραι αύται ερρίπτοντο εκ του φρουρίου. Επτά Μπαλτάδες υπό Οθωμανών, καθ’ ην στιγμήν το σκάφος εβομβάρδιζε την πόλιν. Η πράξις αύτη των Οθωμανών εξέπληξε τους Αγγλους ναύτας, οίτινες δια των μυδραλιοβόλων τούς έτρεψαν εις άτακτον φυγήν.

Ο δεύτερος βομβαρδισμός

Περί του επακολουθήσαντος την Τετάρτην το πρωί και δευτέρου κανονιοβολισμού υπό του γνωμένου στόλου της Ευρώπης οι αφικόμενοι επιβάται προσθέτουν ότι καθ’ ην στιγμήν ανεχώρουν εξ Ηρακλείου (εβδόμη πρωινή ώρα της Τετάρτης) είδον εις τον λιμένα του Ηρακλείου και εν παρατάξει μάχης τα οκτώ πολεμικά πλοία. Επ’ αυτών κίνησις πυρετώδης παρετηρείτο δια τον δεύτερον κανονιοβολισμόν, όστις κατά χθεσινόν τηλεγράφημα προς την εν Πειραιεί οικογένειαν του κ. Φούμη ήρξατο· την 9π.μ. ώραν της αυτής ημέρας με φονικώτατα αποτελέσματα.

Τα θύματα του νέου τούτου βομβαρδισμού δεν εξηκριβώθησαν εισέτι· πιθανόν να γνωσθή ο αριθμός αυτών δι’ άλλων επιβατών αφικνουμένων σήμερον την πρωΐαν εις τον Πειραιά εκ Κρήτης δια του Αυστριακού ατμοπλοίου.

Αγγλοι τραυματίαι εγκατελειπόμενοι εις χείρας των Τούρκων.

Ο Τούρκος διοικητής Ηρακλείου συναισθανόμενος φαίνεται το βάρος της φοβεράς ευθύνης των οποίων φέρει εκ των επελθόντων γεγονότων, ένεκεν της αρνήσεώς του δια την παράδοσιν των φορολογικών γραφείων, προσπαθεί νυν ν’ αποδείξη ότι ούτος είνε πάντη αθώος και διακηρύττει ότι αποδοκιμάζει την πράξιν ταύτην των συμπατριωτών του. Εκτός τούτου τρεις Αγγλους τραυματίας στρατιώτας εγκαταλειφθέντας κατά τας πρώτας στιγμάς της συμπλοκής, ο διοικητής ούτος ταις ενεργείαις του κατώρθωσε να διασώση και μεταφέρη επί του διοικητηρίου όπου πλείστας περιποιήσεις τοις παρέσχεν.

Ενοπλοι ομάδες έξωθεν του Ηρακλείου.

Βεβαιούται και παρά των χθες αφικομένων επιβατών, ότι από της πρώτης ημέρας των συμπλοκών μέχρι της προχθεσινής οι εις τα περίχωρα του Ηρακλείου κατοικούντες Χριστιανοί έσπευσαν ένοπλοι και κατέλαβον τα επικαιρότερα σημεία έξωθεν του Ηρακλείου, τα εκτός της ουδετέρας ζώνης κείμενα, και ενεκατέστησαν τας γνωστάς **βάρδιες** εις αυτά.

Οι Χριστιανοί ούτοι συμποσούνται εις 8-10.000 και εισί διηρημένοι καθ’ ομάδας, έτοιμοι να συνδράμωσι τον ευρωπαϊκόν στρατόν εις ενδεχομένη μετά των Οθωμανών σύγκρουσιν.

Εις τα Χανία. Δεν επετράπη η προσέγγισις του ατμοπλοίου.

Το ατμόπλοιον του Κουρτζή “Ηράκλεια”, ενώ επανέκαμπτεν εξ Ηρακλείου εις Χανία δεν του επετράπη δι’ άγνωστον αιτία η προσέγγισις και η επικοινωνία των επιβατών μετά της πόλεως των Χανίων. Ισως τούτο να εγένετο δια να μη γνωσθώσιν εις τους Οθωμανούς τα συμβάντα του Ηρακλείου και προκληθή ερεθισμός μεταξύ αυτών, όστις άγνωστον που θα καταλήξη. Εν Χανίοις επικρατεί απόλυτος ησυχία, δεν παρετηρήθη δε ουδέν απειλητικόν μεταξύ των Οθωμανών σημείον.

ΜΕΤΡΑ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Διαταγαί του υπουργείου προς τα αρχάς Κορίνθου

Κατά τας εκ Κρήτης τηλεγραφικάς ειδήσεις πρόσφυγες πολλοί έρχονται εις την Ελλάδα επιβιβασθέντες ήδη εις ατμόπλοια κατευθυνόμενα ενταύθα. Η Κυβέρνησις έλαβε τα κατάλληλα μέτρα όπως οι εν λόγω πρόσφυγες εύρωσι στέγην και άρτον.

Η αποβίβασις των προσφύγων εις Πειραιά είνε δυσχερής, καθόσον εκτός του ότι θα επέλθη σύγχυσις και αταξία δεν υπάρχουν και τα αναγκαιούντα καταλύματα προς στεγασμόν.

Δια τούτο η Κυβέρνησις απεφάσισε να διατάξη την αποβίβασιν των αφικομένων προσφύγων εις την Ισθμίαν της Κορίνθου. Προς τούτο έδωκε τας καταλλήλους διαταγάς προς τας αρχάς Κορίνθου, όπως αύται συνεννοούμεναι μετά της εταιρείας της διώρυγος ετοιμάσωσι τας εν Ισθμία υπαρχούσας αποθήκας της εν λόγω εταιρείας, ίνα χρησιμεύσωσιν αύται ως καταλύματα δια τους πρόσφυγας.

Συγχρόνως εδόθησαν διαταγαί όπως οι αφιχθησόμενοι πρόσφυγες εγγραφώσιν εις καταλόγους δια να λαμβάνωσι το ωρισμένον τεσσαρακοντάλεπτον ημερήσιον βοήθημα.

Η ετοιμασία των καταλυμάτων ήρξατο ήδη. Ο αρμόδιος τμηματάρχης του υπουργείου των Εσωτερικών μετέβη χθες την νυκτα εις το Τηλεγραφείον και έδωκε μακρά διαταγάς, σχετικώς με το ζήτημα τούτο, προς τον αστυνόμον Κορίνθου.

Το αγγλικόν ατμόπλοιον Κούπα - Λάμπρου. Ο στεγασμός των προσφύγων

Προς την Κυβέρνησιν ηγγέλθη τηλεγραφικώς ότι το υπό αγγλικήν σημαίαν σημαίαν ατμόπλοιον της εταιρείας “Κούπα- Λάμπρου” ανεχώρησε χθες την πρωΐαν εξ Ηρακλείου πλήρες προσφύγων.

Αναμένεται τούτο εις τον λιμένα Πειραιώς σήμερον την πρωΐαν. Η άφιξις των προσφύγων τούτων είνε τόσω σύντομος, ώστε δυνατόν να μην προφθάσωσιν αι αρχαί να τελειώσωσι την ετοιμασίαν των καταλυμάτων εν Κορίνθω. Εν τοιαύτη περιπτώσει οι αφιχθησόμενοι πρόσφυγες δεν θα αποσταλώσιν εις Ισθμίαν, αλλά θα τοποθετηθώσιν εις τας εν Πειραιεί αποθήκας του Δημοσίου, αι οποίαι είχον ετοιμασθή, όπως κατοικώσιν υπό των Κρητών, των διαμενόντων ήδη εν τοις σχολείοις.

Απόπλους ατμοπλοίων προ παραλαβήν προσφύγων

Εκτός των αναχωρησάντων ήδη εκ Κρήτης Χριστιανών πολλοί άλλοι ιδίως γυναικόπαιδα ζητούσι να έλθωσιν ενταύθα. Κατόπιν συνεννοήσεως του κ. Πρωθυπουργού μετά του κ. Κόρπα ο τμηματάρχης του υπουργείου του Εσωτερικών κ. Αγγλίδης παρηγγέλθη να προβή εις συμφωνίας με τα των ατμοπλοϊκών εταιρειών, όπως αποσταλώσιν ατμόπλοια προς παραλαβήν των περί ων πρόκειται Κρητών.

ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΩΡΑ ΑΙ ΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΝΑΥΑΡΧΩΝ ΑΝΑΧΩΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΚΑΤΑΡΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΟΥ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΝ ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ “ΣΚΡΙΠ”

Αριθμ. 408

ΧΑΝΙΑ, 27 Αυγούστου

Ωρα 11μ.μ. Ο ερεθισμός επεκτάθη καθ’ όλην την νήσον, προς πρόληψιν δε και άλλων θλιβερών γεγονότων η Κρητική Κυβέρνησις εθεώρησε καλόν ν’ απευθυνθή προς τους Ναυάρχους και να επιστήση την προσοχήν αυτών.

Επί τη ευκαιρία ταύτη οι Ναύαρχοι προέβησαν επισήμως εις τα εξής βαρυσημάντους δηλώσεις, αι οποίαι ως είπον είνε αι οριστικαί αποφάσεις

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

της Ευρώπης.

Διεβεβαίωσαν την Κυβέρνησιν:

1) Οτι θ' αναχωρήση ο τουρκικός στρατός εκ της νήσου.

2) Οτι θα καταργηθώσι πάσαι αι τουρκικαί αρχαί και

3) Οτι θα διορισθή τάχιστα ο Διοικητής της Κρήτης.

ΤΑ ΑΓΗΜΑΤΑ ΑΠΕΒΙΒΑΣΘΗΣΑΝ

Η ΤΥΧΗ ΤΟΥ ΘΕΙΑΚΑΚΗ ΑΓΝΟΕΙΤΑΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΝ ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ "ΣΚΡΙΠ"

Αριθμ. 577

ΧΑΝΙΑ, 27 Αυγούστου

Ωρα 1 και 30. Τα διεθνή αγήματα απεβιβάσθησαν και κατέλαβον το Ηράκλειον.

Του Θειακάκη η τύχη αγνοείται

ΤΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ

Κατ' επίσημον τηλεγράφημα, χθες την μεσημβρίαν ευρίσκοντο ηγκυροβολημένα εις τον λιμένα του Ηρακλείου 8 ευρωπαϊκά πολεμικά.

ΑΙ ΣΦΑΓΑΙ ΕΞΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝ ΣΚΕΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΥ ΤΙ ΕΙΠΕΝ Ο ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ

Ο πρωθυπουργός κ. Ζαΐμης ευηρεστήθη χθες τη νύκτα να ανακοινώση εις τους δημοσιογράφους τα επόμενα:

- Η κατάστασις είνε εις άκρον σοβαρά. Εχομεν αυθεντικάς πληροφορίας, χρονολογουμένας από της 3ης ώρας μ.μ. καθ' ας αι σφαγαί εξηκολούθουν εκ μέρους των Βεγγαζίων, καθώς και αι λεηλασίαι και η πυρκαϊά.

Λεπτομερείας περί των θυμάτων δεν είνε δυνατόν να έχωμεν ένεκα της επικρατούσης καταστάσεως. Οι εν τοις ατμοπλοίοις δεν εξέρχονται εις την παραλίαν.

Οι ολίγοι εναπομείναντες Αγγλοι στρατιώται έχουν καταφύγει έξω των τειχών της πόλεως, οπόθεν ουδεμίαν είνε δυνατόν βοήθειαν να προσφέρουν εις τους Χριστιανούς. Ως εκ της σοβαράς ταύτης καταστάσεως σκέψις εγένετο την μεσημβρίαν περί γενικού βομβαρδισμού της πόλεως.

ΣΦΑΓΗ 300 ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΠΥΡΠΟΛΗΣΙΣ ΚΑΙ ΛΕΗΛΑΣΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΑΙ ΤΑΡΑΧΑΙ ΕΞΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝ

ΠΑΡΙΣΙΟΙ, 27 Αυγούστου (Εθνικόν Πρακτορείον).

Τα επίσημα τηλεγραφήματα επιβεβαιούσι τας σοβαράς ταραχάς του Ηρακλείου. Οκτακισχίλιοι ένοπλοι βασιβουζούκοι κατέσφαξαν 300 Χριστιανούς. Η πόλις ελεηλατήθη και επυρπολήθη. Τα προξενεία της Γερμανίας και η οικία η χρησιμεύουσα ως προξενείον της Ελλάδος επυρπολήθησαν. Ο φόνος του Αγγλου προξένου επιβεβαιούται επισήμως. Αι χριστιανικαί οικογένειαι έκφρονες εκ του τρόμου ζητούσι να φύγωσιν.

Η πυρκαϊά, αι λεηλασίαι και αι ταραχαί εξακολουθούσιν. Η κατάστασις καθίσταται κρισιμωτέρα επί μάλλον και μάλλον.

ΕΝΙΣΧΥΣΙΣ ΕΚ ΜΕΛΙΤΗΣ

ΜΕΛΙΤΗ, 27 Αυγούστου (Εθνικόν Πρακτορείον). Ο αγγλικός πρόσκοπος "Ηφαιστος" ανεχώρησε συνοδεύων τας αποστελλομένας εις Ηράκλειον εσπευμένως ενισχύσεις.

Η ΕΝΤΥΠΩΣΙΣ ΕΝ ΑΓΓΛΙΑ

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 27 Αυγούστου. (Εθνικόν Πρακτορείον). Τα εν Ηρακλείω συμβάντα προξενούσι ζωηροτάτην εντύπωσιν.

Ο τύπος συνιστά την λήψιν δραστηρίων μέτρων.

ΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑΙ ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΕΙΣ

Αυθεντικά τηλεγραφήματα αναγγέλλουν, ότι μεταξύ των Μ. Δυνάμεων ήρχισαν χθες σοβαραί συνεννοήσεις περί του ζητήματος της αποχωρήσεως του τουρκικού στρατού εκ του Ηρακλείου συμφώνως με την ρητήν απαίτησιν του Αγγλου διοικητού της πόλεως.

Ο τελευταίος μουσουλμάνος Γενικός Διοικητής Κρήτης Τουρχάν πασάς διαβάζει το φιρμάνι του διορισμού του. (Αρχείο Μουρέλλου. Ιστορικό Μουσείο Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

Η πρότασις αύτη υπό των Ναυάρχων διεβιβάσθη προς τας οικείας Κυβερνήσεις, αίτινες σκέπτονται περί των ληπτέων κατά της Πύλης μέτρων προς εξαναγκασμόν αυτής δια την αποχώρησιν του τουρκικού στρατού.

Αι Κυβερνήσεις των Μ. Δυνάμεων επί του ζητήματος τούτου εζήτησαν την γνώμην των εν Κων/πόλει πρεσβευτών, οίτινες συνήλθον εις πολύωρον σύσκεψιν.

Εις ταύτην έλαβον μέρος και οι πρεσβευταί Γερμανίας και Αυστρίας, δηλώσαντας κατ' αρχήν ότι επιδοκιμάζουσι την στάσιν των Αγγλων εν Ηρακλείω.

ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

Κατ' αυθεντικόν τηλεγράφημα ληφθέν χθες τη νύκτα, εν τάγμα Γαλλικού πεζικού εκ Τουλώνος διετάχθη να επιβιβασθή εμπορικού πλοίου και μεταβή εις Ηράκλειον προς ενίσχυσιν του αυτόθι διεθνούς στρατού.

Επίσης λόχος Ιταλών καραβινοφόρων διετάχθη τάχιστα να διευθυνθή εις Κρήτην.

ΚΑΙ Ο ΠΡΟΞΕΝΟΣ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΙΑΣ ΕΦΟΝΕΥΘΗ

Ιδιωτικά τηλεγραφήματα αφιχθέντα χθες το μεσονύκτιον, βεβαιούσιν ότι μεταξύ των φονευθέντων εν Ηρακλείω συγκαταλέγεται και ο εν τη πόλει ταύτη πρόξενος της Αυστρίας Μπερίντα. Επίσης τα αυτά τηλεγραφήματα βεβαιούσι τον φόνον του διευθυντού του αγγλικού τηλεγραφείου Καραμπότ, της συζύγου και της υπηρετρίας του.

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ ΕΚ ΛΟΝΔΙΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΝ

Περί την 10ην μ.μ. εις το υπουργείον των Εξωτερικών ελήφθη τηλεγράφημα εκ Λονδίνου εκ μέρους του ημετέρου επιτετραμμένου.

Δια του τηλεγραφήματος τούτου, καθ' α επληροφορήθημεν, εγνώσθησαν εις την Κυβέρνησιν αι διαθέσεις της Αγγλικής Κυβερνήσεως και αι επί του προκειμένου ενέργειαι αυτής.

Παρόμοιον τηλεγράφημα έλαβεν η ημετέρα Κυβέρνησις και εκ Παρισίων παρά του πρεσβευτού κ. Δεληγιάννη.

ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΣΤΟΛΟΣ ΕΙΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ ΤΙ ΑΠΗΝΤΗΣΑΝ ΟΙ ΠΡΕΣΒΕΥΤΑΙ

Καθ' α εγνώσθη χθες την νύκτα, μακρόν υπουργικόν συμβούλιον συνεκροτήθη χθες εν τω Γιλδίζ. Απόφασις ελήφθη κατ' αυτό όπως αποσταλώσιν εις Ηράκλειον δύο Οθωμανικά πολεμικά προς παραλαβήν των Τούρκων τραυματιών, ων είνε αρκετά σημαντικός ο αριθμός. Οι πρεσβευταί όμως των Μ. Δυνάμεων, εις ου ανεκοινώθη η απόφασις αύτη, εδήλωσαν εις την Πύλην, ότι πάσα τοιαύτη αποστολή πολεμικών ήθελεν εμποδισθή υπό των εν Κρήτη Ναυάρχων, εις ους εδόθησαν αμέσως αι σχετικαί οδηγίαι.

ΣΑΒΒΑΤΟ 29 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1898

Αι σφαγαί του Ηρακλείου

- ΑΦΙΞΕΙΣ ΑΥΤΟΠΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ
- ΠΩΣ ΔΙΗΓΟΥΝΤΑΙ ΤΑΣ ΑΙΜΑΤΗΡΑΣ ΣΚΗΝΑΣ
- Η ΑΠΟΒΙΒΑΣΙΣ ΤΩΝ ΠΛΗΓΩΜΕΝΩΝ
- ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ ΦΟΝΕΥΘΕΝΤΩΝ
- ΝΕΑ ΝΙΟΒΗ
- ΑΙ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΛΗΓΩΜΕΝΩΝ
- ΤΡΑΓΙΚΑ ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ ΤΩΝ ΣΦΑΓΩΝ

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ ΔΥΟ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ ΜΑΣ

Από τας επτά το πρωί επεριμένετο να έλθη το Αυστριακόν ατμόπλοιον της εταιρείας Λόϋδ εις Πειραιά, φέρον τους σωθέντας από τον όλεθρον χριστιανούς του Ηρακλείου, και από την ώραν εκείνην οι Κρήτες είχον συσσωρευθή εις την προ του λιμεναρχείου πλατείαν.

Κρήτες και Κρήσσαι επερίμενον εναγωνίως να φανή εισερχόμενον εις τον λιμένα το ατμόπλοιον το φέρον τους συγγενείς των και τους συμπατριώτας των, σωθέντας ή πληγωμένους, τις οίδε, το φέρον τας σπαρακτικάς ειδήσεις του δράματος του Ηρακλείου. Περί την 8ην ώραν το μέγα αυστριακόν ατμόπλοιον εφάνη εις το άκρον του λιμένος, αντί δε να εισέλθη εσταμάτησεν εκεί. Κίνησις ζωηροτάτη παρήχθη τότε και εντός και εκτός του λιμεναρχείου. Ο λιμενάρχης ειδοποίησε το υπουργείον των Εσωτερικών περί του κατάπλου, αλλ' ο Υπουργός δεν είχεν έλθει ακόμη εις το Υπουργείον και εχρειάσθη κάμποσον χρονικόν διάστημα δια να δοθώσιν εις τον λιμενάρχην αι αναγκαίαι διαταγαί. Εν τω μεταξύ ο πλοίαρχος του αυστριακού επιβαίνων λέμβου μετέβη εις το λιμεναρχείον δια να έλθη εις συνεννόησιν μετά των αρχών περί της αποβιβάσεως των προσφύγων. Αλλ' ο κ. λιμενάρχης είπεν εις τον πλοίαρχον ότι δεν έλαβεν ακόμη τελείας διαταγάς παρά της κυβερνήσεως και ότι μετ' ολίγον θα ανέλθη επί του ατμοπλοίου προς συνεννόησιν. Πλήθος λέμβων επί των οποίων επέβαινον Κρήτες έπλευσαν προς το ατμόπλοιον, αλλ' η ακταιωρός "Σύρος" ηνάγκαζεν αυτούς να επιστρέψωσι, λαβούσα διαταγάς να μη επιτρέψη εις ουδεμίαν λέμβον να πλησιάση εκτός μόνον της λέμβου του αυστριακού πρακτορείου του "Λόϋδ".

Μετ' ολίγον ο λιμενάρχης κ. Γκίνης μετέβη εις το ατμόπλοιον δια της ατμακάτου, επί της οποίας επέβαινε και ο ανταποκριτής του "Τάϊμς" κ. Μπέκ. Ο λιμενάρχης συνεννοήθη επ' αρκετόν μετά του πλοιάρχου του αυστριακού, μεθ' ο επέστρεψε δια της ατμακάτου εις το λιμεναρχείον.

Και μετά την συνεννόησιν ταύτην η ακταιωρός ευρισκομένη εις μεγάλην απόστασιν από του ατμοπλοίου ημπόδιζεν αυστηρώς πάσαν λέμβον να πλησιάση, ενώ στρατιωτική περίπολος είχε τοποθετηθή εις τον λοφίσκον της Κρεμμυδαρούς.

Η αναχώρησις του ατμοπλοίου εις Ναύσταθμον

Περί την 10ην ώραν το ατμόπλοιον απήρε του στομίου του λιμένος και εφαίνετο απομακρυνόμενον.

Οι Κρήτες μετά μεγάλης ανησυχίας είδον την αναχώρησιν του ατμοπλοίου, ελέγετο δε ότι τούτο αναχωρεί δια την Κόρινθον, όπου θα αποβιβάση εκεί τους τραυματίας τους οποίους έφερε, διότι τοιαύτη ήτο η διαταγή του υπουργείου. Συγχρόνως διετάχθη ο ατμομυοδρόμων "Πηνειός" να τεθή υπό ατμόν και να αναχωρήση εις Ναύσταθμον όπως παραλάβη εκ του ατμοπλοίου τους άλλους επιβάτας.

Πλείστοι Κρήτες επήραν αμάξια και κατεβήσαν δια ξηράς εις το πέραμα, απόθεν διεπεραιώθησαν εις τον λιμένα του Ναυστάθμου. Και εκεί όμως τους απηγορεύθη να προσεγγίσουν εις το ατμόπλοιον. Το ατμόπλοιον δεν απεβίβασε τους πρόσφυγας, ειδοποιήθησαν δε οι Κρήτες ότι θα πλεύση πάλιν εις τον Πειραιά και ηναγκάσθησαν και αυτοί να επιστρέψουν.

Η επιστροφή του ατμοπλοίου εις τον λιμένα του Πειραιώς. Η αποβίβασις των προσφύγων. - Αι διηγήσεις των. - "Σκοτώθηκε"!

Η ώρα είνε ήδη 3η μ.μ. Το αυστριακόν ατμόπλοιον επιστρέφον εκ του Ναυστάθμου εισέρχεται εις τον λιμένα του Πειραιώς.

Ο προ το λιμεναρχείου χώρος καταπλημμυρείται από πλήθος και ιδίως από Κρήτας γυναίκας και άνδρας, εις τα πρόσωπα των οποίων είνε ζωγραφισμένη η αγωνιώδης προσδοκία.

Φρουρά ευζώνων είνε τοποθετημένη εις την πλατείαν εμποδίζουσα εις μεγάλην ακτίνα την προσέγγισιν του πλήθους. Η αστυνομική υπηρεσία του Πειραιώς ευρίσκεται όλη εις κίνησιν εν τη πλατεία. Ο λιμενάρχης κ. Γκίνης λαμβάνει όλα τα κατάλληλα μέτρα δια την τήρησιν της τάξεως και την τακτικήν αποβίβασιν των πληγωμένων, δύο δε σημαιοφόροι και μικρός αριθμός ναυτών αφιερούνται εις την υπηρεσίαν του λιμεναρχείου.

Ήδη άρχεται η αποβίβασις. Τους πρόσφυγας παραλαμβάνει εκ του ατμοπλοίου η "Ευκαιρία" του Ναυστάθμου. Διακόσιοι Ηρακλειώται αποβιβάζονται εις την παραλίαν. Οι Κρήτες τους περικυκλώνουν, τους χαιρετούν, τους ασπάζονται μετά δακρύων διότι τους βλέπουν ζώντας και αμέσως τους ερωτούν δι' εκείνους, οι οποίοι φεύ! δεν επέστρεψαν μαζή των.

Ήτο σπαρακτική η λακωνική απάντησις που έδιδον οι αφιχθέντες Ηρακλειώται δια εκείνους περί των οποίων τους ηρώτων.

Η λέξις "σκοτώθηκε" ηκούετο επανειλημμένως από τα χείλη των, κτυπώσα ως εγχειρίδιον, σκορπίζουσα δάκρυα και λυγμούς.

- Τι κάνει ο Γιώργης;
- Σκοτώθηκε!
- Η Μαρία;
- Σκοτώθηκε!
- Τα παιδιά της;
- Σκοτώθηκαν!

Οι Κρήτες εστέναζον εις το άκουσμα των απαισίων ειδήσεων και αι Κρήσσαι έχυνον αστείρευτα δάκρυα, μοιρολογούσαι την τύχην των αδικοχαμένων εις το μακελλειό του Ηρακλείου χριστιανών. Ήσαν τραγικώταται αι στιγμαί εκείναι και δεν ηδύνατο ο ακούων να μη αισθανθή μέσα εις τα στήθη του κλονισμούς άλγους δια τας απαισίως θλιβεράς ειδήσεις, τας διηγήσεις του απιστεύτου ολέθρου, σκηνάς και δράματα βουτηγμένα εις ποταμόν αίματος, που διηγούντο τα πικρά χείλη των σωθέντων εκ της σφαγής.

Η αποβίβασις των πληγωμένων. Τα φορεία. - Θλιβερώτατον θέαμα.

Σιγά σιγά με ευλάβειαν και κατάνυξιν οι ναύται βαστάζουν τα φορεία και αποβιβάζουν εις την παραλίαν τους πληγωμένους.

- Ώχου! Ώχου!

Φωνάζουν κλαίουσαι αι γυναίκες των Κρητών.

- Ώχου μου! Όποιος κι αν είνε!
- Παναγία μου φύλαξε!

Έξω εις την αυλήν του λιμεναρχείου τοποθετούνται τα φορεία.

Οι πληγωμένοι είνε σκεπασμένοι με λευκήν κουβέρταν. Ωραίαι μορφαί προβάλλουν από τα σκεπάσματα, μορφαί μαρτύρων, εις τας οποίας είνε ζωγραφημένη μια ηρωική περιφρόνησις προς την οδύνην, γερόντων, γυναικών, νέων,παιδιών μορφαί. Αι ερυθραί κηλίδες, αι σταγόνες του αίματός των φαίνονται ακόμη εις τα ενδύματα.

Εδώ μία κεφαλή κτυπημένη, εκεί μία χειρ σπασμένη, παρέκει ένα πόδι τεταμένον εν ακινησία μέσα εις όγκον επιδέσμων και μία μορφή αιματωμένη και ένα σώμα συντετριμμένον εις την μέσηνκαι πόνοι και άλγη υπό τα σκεπάσματα.

Ξαπλωμένοι επί των φορείων οι πληγωμένοι σιωπούν.

Δεν τους ταράσσει κανείς.

Απαγορεύεται η συνομιλία μαζύ των.

Και προβάλλουν την κεφαλήν των από τα σκεπάσματα και βλέπουν γύρω των περιέργους, ως να θέλουν να βεβαιωθούν ότι δεν απειλούν πλέον την ζωή των αι φλόγες της πυρκαϊάς του Ηρακλείου και η μάχαιρα των σφαγέων. Σιγά σιγά με ευλάβειαν οι στρατιώται σηκώνουν πάλιν τα φορεία και μεταφέρουν τα θύματα εις το Ζάννειον νοσοκομείον, ενώ τα πλήθη παραμερίζουν και χύνονται δάκρυα και ακούονται στεναγμοί...

Η Νιόβη

Ο άνδρας της εσφάγη. Τα δύο παιδιά της εσφάγησαν μπροστά της. Αυτή εκτυπήθη εις την κεφαλήν. Ήτο ακουμβημένη χθες εις τον τοίχον του Λιμεναρχείου, ένα ράκος υπάρξεως πλέον. Και όμως εζούσεν ακόμη. Από τα μάτια της έτρεχον ακόμη δάκρυα, τα χείλη της εκινούντο ακόμη δια να δώσουν διέξοδον εις τον βαθύν στεναγμόν, δια να ψιθυρίσουν το σπαρακτικώτερον μοιρολόγι.

- Τα παιδιά μου... Τα παιδιά μου...

Ευρύς επίδεσμος εκάλυπτε την πληγήν της κεφαλής της, το ίχνος της τουρκικής σπάθης. Και εις το στήθος της, εις την ποδιάν της, εις τους ώμους της, παντού, το πενιχρόν φόρεμα ήτο κατεσπιλωμένον από απείρους ρανίδας αίματος, απεξηραμένου αίματος, του αίματος ίσως των τέκνων που εσφάγησαν εις την αγκάλην της

ΤΙ ΛΕΓΟΥΝ ΟΙ ΤΡΑΥΜΑΤΙΑΙ

Αι αφηγήσεις των.
- Αι σφαγαί του Ηρακλείου.
- Πως επληγώθησαν. -
Επίσκεψις εις το Ζάννειον νοσοκομείον

Επισκέφθημεν τους τραυματίας εις το Ζάννειον νοσοκομείον όπου τους μετέφερον. Η κατάστασίς των δεν εμπνέει ευτυχώς κανένα κίνδυνον. Ετοποθετήθησαν εις μίαν αίθουσαν και ετέθησαν υπό την άμεσον επιτήρησιν του εφημερεύοντος ιατρού κ. Κ. Νικολετοπούλου, μας παρεκάλεσαν δε να εκφράσωμεν δια της εφημερίδος μας τας ευχαριστίας των διά τας περιποιήσεις των οποίων έτυχον εν τω νοσοκομείω.

Ο Εμ. Λασιθιώτης

Εις εκ των τραυματιών, τον οποίον ηρωτήσαμεν περί των συμβάντων, μας αφηγήθη τα εξής:

- Μετά την γνωστήν συμπλοκήν των Τούρκων μετά των Άγγλων εις το τελωνείον, όπου κείνται τα φορολογικά γραφεία, οι Οθωμανοί εξεμάνησαν κατά των χριστιανών τους οποίους απεφάσισαν άπαντας να περάσουν εν στόματι μαχαίρας. Δεν ήταν κατ' αρχάς περισσότεροι των 4-5000. Όλοι ήσαν ωπλισμένοι δι' όπλων τα οποία διήρπασαν εκ των αποθηκών και τεραστίων μαχαιρών, περιήρχοντο δε τας οδούς και όποιον χριστιανόν εύρισκον τον εφόνευον, πυροβολούντες ή σφάζοντες αυτόν. Εκτός τούτου άλλοι πολυάριθμοι ομάδες Οθωμανών εκρατούσαν τενεκέδες πλήρεις πετρελαίου, το οποίον διήρπασαν εκ χριστιανικών καταστημάτων. Δια του πετρελαίου τούτου ήλειφον τας χριστιανικάς οικίας, εις ας είτα μετέδιδον πυρ. Οι χριστιανοί έντρομοι εκ των πυροβολισμών εκλείοντο εις τας οικίας των μη γνωρίζοντες τι να πράξωσι και ότε έβλεπον τας φλόγας της καιομένης οικίας των επήδων εκ των παραθύρων ή των θυρών ουχί δια να σωθώσιν, αλλά ν' αποφύγωσι τον δια του πυρός σκληρότατον θάνατον. Οι δυστυχείς όμως μόλις επρόβαλον τας κεφαλάς των εκ των παραθύρων επυροβολούντο παρά των Οθωμανών και εφονεύοντο. Αυτή ήτο η κατάστασις καθ' όλον το διάστημα που εμέναμεν εις το Ηράκλειον, δηλαδή από τας 2 μ.μ. της παρελθούσης Τρίτης μέχρι της μεσημβρίας της προχθές Τετάρτης.

- Πόσοι χριστιανοί ήσαν εις το Ηράκλειον;

- Κατά την προ μηνός γενομένην στατιστικήν παρά του ταγματάρχου της Χωροφυλακής Τσορτσίλλη εν Ηρακλείω ευρίσκοντο 1270 χριστιανοί.

Ούτοι λοιπόν πάντες εξαιρέσει τετρακοσίων εσφάγησαν ή εκάησαν.

- Οι διασωθέντες τι εγένοντο;

- Εξ αυτών τριακόσιοι κατέφυγον επί του Αγγλικού θωρηκτού "Καπερντάουμ" όπου πλείστας περιποιήσεις μας παρέσχον οι Άγγλοι. Εκτός της τροφής και των ιατρικών τα οποία ελαμβάναμεν και σοκολάταν ακόμη οι ιατροί του θωρηκτού μας παρείχον. Εκ των τριακοσίων τούτων οι εκατόν δι' εμπορικών πλοίων μετεφέρθησαν εις Χερσόννησον ή Παληόκαστρον, τριάκοντα εις το Γαλλικόν προξενείον και ολίγοι τινές εις τι υδροφόρον των Άγγλων πλοιάριον. Εδώ εις τον Πειραιά ήλθαμε μόνον 217.

- Είσθε μάρτυς εις τας σφαγάς αίτινες εγίνοντο εις τους δρόμους;

- Μάλιστα. Οι Οθωμανοί αφού έβλεπον τινά εκ των χριστιανών προσπαθούντα να καταφύγη εις ασφαλές το μέρος τον κατεδίωκον δια να τον συλλάβουν, διότι καίτοι ηδύναντο δια σφαίρας να τον φονεύσουν, επροτίμων τα θηρία να τον συλλάβωσι και τον σφάξωσι, δεν ήτο δε δυνατόν να εκφύγη, διότι οι καταδιωκόντες ήσαν πολλώ πλειότεροι και εν αναλογία 1 προς 20. Τοιουτοτρόπως ο συλλαμβανόμενος υφίστατο τον δι' αποκεφαλισμού θάνατον· οι άτιμοι αφού απέκοπτον τις κεφαλάς τας έρριπτον εις την πυρκαϊάν δια να καώσιν ενώ τα ακέφαλα πτώματα έκειντο εις τους δρόμους.

Εννοείται ότι προ της καταστάσεως ταύτης πάντες ηννοήσαμεν ότι ουδείς πλέον τρόπος σωτηρίας μας υπελείπετο παρά να κρυπτώμεθα εις τα υπόγεια, όπου ή θα υφιστάμεθα τον εξ ασφυξίας θάνατον ή θα εκαιόμεθα, εν η περιπτώσει το πυρ έφθανεν έως εκεί. Δια τούτο, νομίζω, εάν οι υπόλοιποι 800 χριστιανοί δεν εσφάγησαν θα είνε κρυμμένοι εις τας οικίας των, οπόθεν σκοπεύουν να εξέλθουν άμα η τάξις αποκατασταθή. Ο τρόμος, ο οποίος επεκράτει κατά τας τελευταίας ταύτας ημέρας εις το Ηράκλειον, δεν μας επέτρεπεν όχι μόνον καθώς βλέπετε να εξέλθωμεν των οικιών μας, αλλ' ουδέ να συνομιλώμεν εάν τούτο ήτο δυνατόν· πόσον μάλλον να εξακριβώσωμεν τι έγειναν οι άλλοι συμπολίται μας. Εν τούτοις πτώματα εις τας οδούς παρετηρήσαμεν αρκετά όταν εξήλθομεν δια να φύγωμεν.

- Σεις πως εσώθητε;

- Ημείς είμεθα μια παρέα από 8-10 κρυμμένοι εις ένα σπίτι· το σπίτι αυτό επήρε φωτιά και ηναγκάσθημεν τοιουτοτρόπως να εξέλθωμεν απ' εκεί· αργότερα από τοίχο σε τοίχο πηδώντες εφθάσαμεν εις το φρούριο· εις το διάστημα αυτό μάς αντελήφθησαν από μακρυά μερικοί Τουρκοκρήτες και μάς επυροβόλησαν αλλ' ημείς ετρέχαμεν και άλλοι μεν εξ ημών, ως βλέπετε, εκτυπήθημεν εις τα πόδια από τας σφαίρας, άλλοι δ' έφθασαν τοιουτοτρόπως έως το φρούριον της Πόρτας όπου επήδησαν εκτός και εσώθησαν· το πήδημα όμως αυτό τους εκόστισε αρκετά διότι οι περισσότεροι εκτύπησαν σοβαρώς εις τας χείρας ή τους πόδας.

Μετά τον τραυματίαν τούτον επλησιάσαμεν έτερον, τον Ι. Τζεδάκην.

- Η πυρκαϊά του Ηρακλείου κακώς σας επληροφόρησαν ότι εξερράγη εξ αιτίας των αγγλικών οβίδων. Τοιαύται δεν ερρίφθησαν πλέον των 25. Επίσης και την ημέραν της Τετάρτης μέχρι της μεσημβρίας κανονιοβολισμός νέος δεν επηκολούθησεν εκ μέρους του ηνωμένου στόλου της Ευρώπης· επομένως η πυρκαϊά προήλθεν εξ αυτών των Οθωμανών, οίτινες έθετον πυρ εις τας χριστιανικάς οικίας. Οι Οθωμανοί λυσσαλέοι μετά την μετά των Άγγλων συμπλοκήν επετέθησαν κατά παντός χριστιανού και εφόνευον αδιακρίτως πάντα όντινα καθ' οδόν συνήντων. Η μεγαλειτέρα σφαγή εγένετο εις τας οδούς. Οι σωθέντες είνε οι καταφυγόντες εις το αγγλικόν πολεμικόν.

Ημείς εκρύβημεν εις την οικίαν μας, αλλ' επειδή αύτη ειχάη εξήλθομεν εκείθεν και σχεδόν έρποντες εφθάσαμεν εις το φρούριον, εκ του οποίου ερρίφθημεν δια να σωθώμεν. Εκ της πτώσεως ταύτης εθραύσθη ο δεξιός μου μηρός. Οι σφαγέντες εντός του Ηρακλείου, ως εγώ αντελήφθην, δεν υπερβαίνουν τους 200. Περί της τύχης των λοιπών αγνοώ καθ' όσον πιθανόν να εκάησαν ή να εσφάγησαν, πιθανόν όμως και να κρύπτωνται εις τας οικίας των.

Σας παρακαλώ όμως να στιματίσητε την άτιμον διαγωγήν του καβάση του αυστριακού προξενείου, όστις υπεδείκνυεν εις τον μαινόμενον μουσουλμανικόν όχλον τας οικίας των χριστιανών.

Η σφαγή του βουλευτού Θειακάκη και των συντρόφων του. Πως έγεινεν.

- Περί της τύχης του Θειακάκη τι γνωρίζετε;

- Ο Ζαχαρίας Θειακάκης με 12 άλλους συντρόφους του είχε κλεισθή εις την μπυραρίαν του ιταλού Κόρπη. Και ταύτης όμως δε εφείσθησαν οι Οθωμανοί, αλλά θέντες πυρ την περιεκύκλωσαν δια να φονεύσωσι τους εν αυτή οίτινες ήσαν οι πρόκριτοι του Ηρακλείου. Αι φλόγες υψούντο και τέλος ηπείλουν να καύσουν και το κάτω διαμέρισμα ότε ο Ζαχαρίας Θειακάκης μετά των συντρόφων του απεφάσισε να εξέλθη. Δυστυχώς ευθύς μόλις επροχώρησε δέκα βήματα πίπτει νεκρός βληθείς υπό σφαίρας εις το στήθος· ο έτερος εκ των συντρόφων του, ο Κωνστ. Ζαχαριάδης, τρέχει όπως διασωθή αλλ' ενώ ακριβώς ευρίσκετο έξωθεν του καφενείου του αδελφού του συλλαμβάνεται και σφάζεται υπό των Οθωμανών. Άλλος αυτού σύντροφος ο Δημήτριος Καράλης εκ Μυτιλήνης μη δυνηθείς να φύγη συνελήφθη και εσφάγη. Εκ των επιλοίπων εννέα αυτού συντρόφων δύο επρόφθασαν και κατέφυγον εις το Αγγλικόν προξενείον και έτεροι 4 εις το πρακτορείον του Λόϋδ. Των λοιπών αγνοείται η τύχη.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ ΤΩΝ ΣΦΑΓΩΝ

Από τας διηγήσεις των επιβατών μεταφέρομεν ενταύθα όσα δεν είνε γνωστά, δηλαδή μερικά επεισόδια του δράματος.

Ηρωισμός Κρητός
- Εφόνευσε 4 Τούρκους τρατιώτας

Μετά θαυμασμού εκφράζονται οι σωθέντες Ηρακλειώται δια τον ηρωισμόν, τον οποίον έδειξε νεαρός Κρής ονόματι Γεωργ. Βαγιάκης. Επολιορκείτο μαζή με άλλους εις το υφασματεμπορικόν κατάστημα του Καράλη. Όταν δε οι Τούρκοι έθεσαν πυρ εις την οικίαν, ο Βαγιάκης πυροβολεί και φονεύει τρεις Τούρκους στρατιώτας και ένα όμπασην. Υπήρχον δε Τούρκοι στρατιώται εκεί, οι οποίοι τους επολιόρκουν μαζή με Τουρκοκρήτας.

Φρικώδης διαμελισμός

Οι Τούρκοι δεν διημέλιζον μόνον τα θύματα, αλλά τα έσυρον και εις τους δρόμους κατά την συνήθειάν των. Ούτω το ήμισυ του πτώματος του Κ. Ζαχαριάδου ευρέθη παρά τον λιμένα και το άλλο ήμισυ αλλού!

Τα πρώτα θύματα

Ποιοι έπεσαν πρώτοι;

Λέγεται, ότι οι πρώτοι πεσόντες χριστιανοί είνε δύο αδελφοί εκ Σμύρνης ονόματι Σοφοκλής Γεωργιάδης και Γ. Γεωργιάδης. Οι δύο ατυχείς αδελφοί υπηρέτουν εις Αμερικανικόν κατάστημα, έπεσαν δε ομού.

Ο Αμερικανός και η σημαία του

Ο τραυματίας Τζεδάκης πριν πληγωθή συνεβούλευε κάποιον Αμερικανόν να σπεύση να κρυβή. Αλλ' εκείνος δεικνύων την εις το φρούριον κυματίζουσαν Αμερικανικήν σημαίαν απήντησεν:

- Εν όσω είνε αυτή εκεί πάνω δε θα με πειράξη κανείς.

Σφαίρα μαρτινιού τον έρριψε την στιγμήν εκείνην νεκρόν. Τον ατυχή δεν τον εβοήθησεν η πολυάστερος.

Ο Δυτικός ιερεύς

Του ιερέως της Δυτικής εκκλησίας Δον Αντωνίνου του αφήρεσαν πολλά χρήματα, τα οποία είχεν εις την ζώνην του. Οι ληστεύσαντες αυτόν ήταν Τούρκοι στρατιώται οι οποίοι καθώς βλέπετε έπαιξαν ρόλον όχι ευκαταφρόνητον.

Βρέφος προδίδον

Χριστιανική οικογένεια κατά την ώραν των σφαγών είχε κρυβή εις κάποιον υπόγειον. Άνωθεν του υπογείου οι Τούρκοι εμαίνοντο λεηλατούντες την οικίαν. Έξαφνα όμως αντιλαμβάνονται τους εν τω υπογείω και κατελθόντες τους εφόνευσαν δια των όπλων των. Την ατυχή οικογένειαν την επρόδωσε το μικρόν βρέφος της

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

με τον κλαυθμηρισμόν του.

ΤΟΥΡΚΟΙ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ

Μέσα εις το αυστριακόν ατμόπλοιον. - Φόβοι του πλοιάρχου. - Προληπτικά μέτρα

Εις το αυστριακόν ατμόπλοιον, δια του οποίου ήλθον χθες οι πρόσφυγες, ευρίσκοντο και 14 Τούρκοι αξιωματικοί προερχόμενοι όχι εκ Κρήτης, αλλά εξ Αλβανίας και μεταβαίνοντες εις Κωνσταντινούπολιν. Ο αυστριακός πλοίαρχος προς αποφυγήν παντός απευκταίου είχε κλείσει τους αξιωματικούς εντός των ενδοτέρων δωματίων, όπου έμεινον καθ' όλον τον πλούν.

Όταν όμως το ατμόπλοιον έπλευσεν εις τον Ναύσταθμον εξεδηλώθη ανησυχία τις μεταξύ των επιβαινόντων Κρητών, οι οποίοι είχον πληροφορηθή ότι συνταξιδεύουν μετ' αυτών και Τούρκοι αξιωματικοί. Περί τούτου οι εν τω Ναυστάθμω ετηλεφώνησαν προς το υπουργείον, το οποίον διέταξε ν' απαγορευθή η έξοδος πάσης λέμβου εκ του λιμένος Πειραιώς πριν επιστρέψη το ατμόπλοιον εκ του Ναυστάθμου, άμα δε τω κατάπλω αυτού εκ του Ναυστάθμου εις Πειραιά να αποσταλώσιν επ' αυτού μικρά αγήματα εκ των θωρηκτών. Εν τούτοις ο Αυστριακός πλοίαρχος μετά πολλής δυσκολίας επείσθη να εισέλθη το ατμόπλοιον εις τον λιμένα Πειραιώς. Δια παν ενδεχόμενον μάλιστα είχε πληρώσει και δύο εκ των μικρών τηλεβόλων.

ΑΥΘΕΝΤΙΚΑΙ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ ΟΙ ΦΟΝΕΥΘΕΝΤΕΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑΙ

Συνέντευξις με τον διευθυντήν του φορολογικού γραφείου κ. Αλεξίου

Μεταξύ των επιβατών του καταπλεύσαντος χθες εκ Κρήτης Αυστριακού ατμοπλοίου της εταιρίας Λόϋδ, ήτο και ο κ. Αλεξίου, ο διευθυντής του εν Ηρακλείω φορολογικού γραφείου, ένεκα του οποίου συνέβησαν αυτόθι αι τρομεραί ταραχαί. Περί του κ. Αλεξίου είχεν αγγελθή ότι εφονεύθη, ας φαντασθή λοιπόν έκαστος ποίαν χαράν ησθάνθησαν η οικογένειά του και οι συμπατριώται του ιδόντες χθες αυτόν επανακάμπτοντα υγιή και σώον.

Ο κ. Αλεξίου από της πρώτης στιγμής των ταραχών μέχρι της ώρας της αναχωρήσεώς του ήτο ενήμερος όλων των συμβαινόντων, επομένως αι πληροφορίαι τον αποτελούν την αυθεντικωτέραν αφήγησιν των ταραχών.

Το φορολογικόν γραφείον. Άρνησις των Τούρκων να παραδώσωσιν αυτό. - Απόφασις διαρρήξεως των θυρών

Οι Τούρκοι - ήρξατο λέγων ο κ. Αλεξίου - προσκληθέντες όπως παραδώσωσι το φορολογικόν γραφείον Ηρακλείου ηρνήθησαν. Το παρελθόν Σάββατον απεφασίσθη όπως αναλάβω εγώ την διεύθυνσιν του γραφείου, παραμείνη δε προσωρινώς το υπάρχον προσωπικόν ως είχεν. Ούτω και εγένετο.

Την Τρίτην την πρωίαν ο συνταγματάρχης Ρηδ προσκάλεσε και πάλιν τον Τούρκον διοικητήν να παραδώση εις ημάς οριστικώς το φορολογικόν γραφείον. Ο Τούρκος διοικητής εδήλωσε (συμφώνως προς τας οδηγίας ας είχεν εκ μέρους της Πύλης) ότι δεν ενόει να παραδώση το γραφείον, αλλ' ότι εάν ήθελον οι Άγγλοι ηδύναντο να καταλάβωσιν αυτό δια της βίας. Οι Τούρκοι δεν ήθελον να φανούν ότι συναινούν εις την παράδοσιν.

Ο Άγγλος συνταγματάρχης με ειδοποίησεν όπως μεταβώ μετά των λοιπών διορισθέντων υπαλλήλων κ.κ. Γ. Βολονάκη και Π. Βαριδάκη εις το αγγλικόν στρατόπεδον και εκείθεν υπό συνοδίαν αυτών πορευθώμεν προς κατάληψιν του γραφείου.

Πραγματικώς περί την 2αν μ.μ., συνοδευόμενοι υπό του Άγγλου συνταγματάρχου κατήλθομεν εις την προκυμαίαν όπου ευρίσκεται το φορολογικόν γραφείον.

Όπως γνωρίζετε, η προκυμαία χωρίζεται από την πόλιν δια τείχους, το οποίον εν τω μέσω έχει μίαν πύλην, δι' ης γίνεται η συγκοινωνία. Ο Άγγλος συνταγματάρχης έταξεν επί της πύλης ταύτης δύο περιπόλους εξ ευαρίθμων ανδρών όπως παρακωλύωσι την κάθοδον του πλήθους εις την προκυμαίαν. Ετέραν περίπολον είχε μεθ' εαυτού ο συνταγματάρχης. Εις την προκυμαίαν δε είχε παραταχθή μικρόν άγημα πεζοναυτών εκ του θωρηκτού "Hasard".

Το φορολογικόν γραφείον είχεν εκ προθέσεως κλεισθή υπό των Τούρκων. Εζητήθη ο φύλαξ όπως ανοίξη αυτό και αφού δεν κατωρθώθη η ανεύρεσίς του, ήτο δε φανερόν ότι οι Τούρκοι δεν ενόουν να μας παραδώσουν τας κλείδας, απεφασίσαμεν από κοινού μετά του Άγγλου συνταγμαράρχου να διαρρήξωμεν τας θύρας και να εισέλθωμεν.

Οι πρώτοι πυροβολισμοί.- Φόνος ενός Τούρκου υπό των Άγγλων. - Οι Τουρκοκρήτες οπλιζόμενοι

Είμεθα έτοιμοι να προβώμεν εις την διάρρηξιν, ότε αιφνιδίως ηκούσαμεν πυροβολισμούς τινας προς την Πύλην του τείχους. Ευλόγως ανησυχήσαμεν, αμέσως δε εσπεύσαμεν πάντες δηλ. εγώ, οι υπάλληλοι του φορολογικού γραφείου κ.κ. Βολονάκης και Βαριδάκης, ο Άγγλος συνταγματάρχης, ο κ. Α. Καλοκαιρινός - υιός του φονευθέντος - και δύο άλλοι χριστιανοί προς το μέρος όπου ηκούσθησαν οι πυροβολισμοί. Φθάσαντες εκεί ευρόμεν ένα Τουρκοκρήτα φονευμένον. Τον είχον φονεύσει οι Άγγλοι στρατιώται. Ιδού τι είχε συμβή:

Την ώραν καθ' ην ημείς μετεβαίνομεν, όπως καταλάβωμεν το φορολογικόν γραφείον, πολυάριθμος τουρκικός όχλος είχε συναθροισθή πλησίον της πύλης και εζήτει να διέλθη δι' αυτής, όπως κατέλθη εις την προκυμαίαν. Αλλ' οι φυλάσσοντες εκεί Άγγλοι στρατιώται ημπόδιζον την διάβασιν.

Εκ τούτου επήλθε ταραχή, καθ' ην εις Τουρκοκρής εκτύπησε δια μαχαίρας ένα Άγγλον στρατιώτην. Ο Τουρκοκρής ούτος επυροβολήθη αμέσως υπό των Άγγλων και εφονεύθη. Συγχρόνως οι Άγγλοι στρατιώται έκλεισαν την πύλην.

Κατόπιν του ανωτέρω φόνου ο τουρκικός όχλος εξεμάνη, έσπευσε δε αμέσως και ωπλίσθη.

Η έναρξις των ταραχών. - Οι τουρκοκρήτες θέτουν πυρ εις τα χριστιανικά οικήματα και καταστήματα. - Πυροβολισμοί εναντίον Άγγλων

Οι Τουρκοκρήτες οπλισθέντες επετέθησαν με λυσσώδη μανίαν εναντίον της χριστιανικής συνοικίας. Περιεκύκλουν τας χριστιανικάς οικίας και τα καταστήματα και έθετον εις αυτάς πυρ δια πετρελαίου. Οι χριστιανοί ηναγκάζοντο υπό των φλογών να εξέρχωνται και τότε οι Τούρκοι τους εφόνευον. Πυρπολήθησαν κατ' αρχάς 7 χριστιανικά καταστήματα κείμενα παρά την παραλίαν. Εκεί εσφάγησαν οι περισσότεροι χριστιανοί.

Πολλοί χριστιανοί όπως διαφύγουν τας φλόγας και την μάχαιραν των αιμοβόρων Τούρκων επήδων από το φρούριον εις την προκυμαία και οι περισσότεροι εφονεύοντο ή έθραυον τους πόδας των ή άλλα μέλη του σώματός των.

Άλλοι επήδησαν από το έτερον μέρος του φρουρίου και ερρίφθησαν εις την θάλασσαν. Έτεροι έσπευσαν προς το μέρος του αγγλικού στρατοπέδου, εύρον δε οι πλείστοι των δυστυχών τούτων οικτρόν θάνατον. Και τέλος πολλοί εκρύβησαν εις απόκεντρα μέρη ή κατέφυγον εις τα προξενεία.

Ομάδες Τουρκοκρητών είχον καταλάβει τα επί του τείχους, του προς την προκυμαίαν βλέποντος, παράθυρα και εκείθεν επυροβόλουν τους Άγγλους στρατιώτας, τινάς των οποίων εφόνευσαν.

Προς βοήθειαν των Άγγλων στρατιωτών εξεπέμφθη υπό του πολεμικού "Αστήρ" άγημα ναυτών, το οποίον όμως δεν κατώρθωσε να αποβιβασθή εις την ξηράν διότι κατεροβολήσαν αυτό οι Τούρκοι.

Το άγημα τούτο ηναγκάσθη να επιβιβασθή του αγγλικού υδροφόρου "Τουρκοάζ", οπόθεν αντεπυροβόλησε κατά των Τούρκων, τινάς των οποίων εφόνευσεν. Εις το "Τουρκοάζ" κατέφυγα και εγώ μετά των άλλων, οίτινες με συνώδευον.

Εκ των Άγγλων εφονεύθησαν εν όλω 7 και επληγώθησαν 15. Μεταξύ των φονευθέντων είνε και ο λοχαγός Φόλδιν, η απώλεια του οποίου είνε μεγάλη, λόγω της μορφώσεώς του και της γενναιότητός του.

Ο βομβαρδισμός - Δεκατέσσαρες βολαί. - Η πυρκαϊά. - Η λεηλασία

Κατόπιν του πυροβολισμού του αγγλικού αγήματος υπό των Τούρκων, το αγγλικόν πολεμικόν "Ηάδαϊ" εβομβάρδισε το Ηράκλειον. Ερρίφθησαν περίπου 14 βολαί, αίτινες πάσαι ήσαν ένσφαιροι. Αλλ' επειδή τα τηλεβόλα του εν λόγω πολεμικού, ήσαν μικράς ολκής αι βολαί δεν επέφερον μεγάλας καταστροφάς. Εν τοσούτω η πυρπόλησις των οικιών καταστημάτων των χριστιανών επροχώρει, καθώς και η σφαγή. Εκάησαν δύο οικίαι του Καλοκαιρινού, οι οποίαι είνε τόσον μεγάλαι ώστε σχεδόν εκάστη αποτελεί συνοικίαν.

Εντός των οικιών τούτων ευρίσκοντο περί τα 30 άτομα, μεταξύ των οποίων και ο υποπρόξενος της Αγγλίας Καλοκαιρινός τα οποία πάντα εφονεύθησαν. Ο Καλοκαιρινός αφού εφονεύθη εκάη. Η εκ της πυρπολήσεως των οικιών μόνον του Καλοκαιρινού προελθούσα ζημία υπερβαίνει τας 40,000 λίρας.

Οι Τούρκοι εφόνευον τους χριστιανούς αφού ούτοι εξήρχοντο των οικιών, πνιγόμενοι από τον καπνόν και τας φλόγας.

Εις πολλάς όμως οικίας, όπου ηννόουν ότι υπάρχουν άοπλοι χριστιανοί, έθραυον τας θύρας και εισερχόμενοι τους εφόνευον.

Περί την εσπέραν οι Τούρκοι επεδόθησαν εις γενικήν λεηλασίαν των οικιών τας οποίας αφού απεγύμνουν εντελώς, επυρπόλουν είτα.

Ο Τούρκος πασσάς παρά τω Άγγλω κυβερνήτη - Παράδοσις των Χριστιανών. - Ευρωπαϊκά πολεμικά

Το μεσονύκτιον της Τρίτης προς την Τετάρτην ο Τούρκος διοικητής μετέβη παρά τω Άγγλω κυβερνήτη και ηθέλησε να δικαιολογήση εαυτόν δια τα φοβερά συμβάντα. Εδήλωσε δε ότι είνε έτοιμος να συνενώση τας προσπαθείας του μετά των Άγγλων προς αποκατάστασιν της τάξεως.

Εννοείται, ότι η δήλωσις αυτή ήτο κωμική, γνωστού όντος, ότι ο Τούρκος διοικητής δεν είνε αμέτοχος της δημιουργήσεως των ταραχών.

Ο Τούρκος διοικητής εδήλωσε προς του τούτοις ότι είνε έτοιμος να παραδώση τους χριστιανούς, οίτινες εσώθησαν εκ των σφαγών και των φλογών και οίτινες είχον κρυβή εις διάφορα μέρη του Ηρακλείου, διέτρεχον δε από στιγμής εις στιγμήν τον έσχατον κίνδυνον. Πραγματικώς δε τουρκικαί περίπολοι συνήθροισαν πάντας τους κεκρυμμένους χριστιανούς και ωδήγησαν αυτούς εις το διοικητήριον.

Κατόπιν ούτοι ωδηγήθησαν εις την προκυμαίαν, οπόθεν εισήλθον εντός τουρκικών λέμβων και μετεφέρθησαν εις το αγγλικόν πολεμικόν.

Μετά τας πρώτας ταραχάς κατέπλευσαν εις Ηράκλειον και ορμούν ήδη εκεί 3 αγγλικά πολεμικά, 2 ιταλικά, 1 γαλλικόν, 1 ρωσικόν και 1 αυστριακόν.

Τα αποτελέσματα της πυρκαϊάς - Ο τουρκικός στρατός

Η πυρκαϊά εξηκολούθη καθ' όλην την νύκτα της Τρίτης, όλην την ημέραν και όλην την νύκτα της Τετάρτης και χθες μέχρι της μεσημβρίας, οπότε ανεχωρήσαμεν ημείς, εφαίνοντο ουρανομήκεις φλόγες. Ίσως και σήμερον εξακολουθεί ακόμη η πυρκαϊά. Η καταστροφή είνε φοβερά. Τίποτε από τα χριστιανικά οικοδομήματα δεν θα απομείνη. Ολόκληρος η αγορά Βεζύρ-Τσαρσί κατεκάη. Εκεί δεν εκάησαν ελληνικά μόνον καταστήματα, αλλά και τουρκικά, διότι περιείχον εμπορεύματα χριστιανών.

Επίσης επυρπολήθησαν τα προξενεία Αγγλίας, Γαλλίας, Ισπανίας και Γερμανίας.

Εις τας ταραχάς έμεινεν αμέτοχος ο τουρκικός στρατός. Έλαβεν όμως ενεργόν μέρος εις τας λεηλασίας.

Οι φονευθέντες χριστιανοί. - Τεράστιος αριθμός. - Χίλιοι εκατόν πεντήκοντα ευρίσκοντο εις το Ηράκλειον.

Γνωρίζομεν μέχρι τούδε ο ομαστί 250 φονευθέντας χριστιανούς. Ο ολικός όμως αριθμός των φονευθέντων είνε πολύ μεγαλείτερος.

Κατά τα υπό του εκτελούντος αστυν. χρέη συνταγμ. εν Ηρακλείω ενεργηθείσαν στατιστικήν 1200 περίπου ευρίσκοντο αυτόθι κατά την ημέραν της σφαγής. Οι αφικόμενοι σήμερον ενταύθα συμποσούμεθα εις 217. Έτεροι εκατόν περίπου απεβιβάσθησαν εις Παλαιόκαστρον και Χερσόννησον. Πάντων των άλλων ήτοι οκτακοσίων περίπο αγνοείται η τύχη. Και οι πλείστοι εξ αυτών αν μη όλοι θεωρείται βέβαιον ότι εφονεύθησαν.

Η ανάκλησις του τουρκικού στρατού. - Πυροβολισμοί εν Αρχάναις. - Ευρωπαϊκά πολεμικά προς τους χριστιανούς.

Τα ορμούντα εν Ηρακλείω πολεμικά ευρίσκονται εις αδιάλειπτον συνεννόησιν, δύναται τις δε μετά βεβαιότητος να εικάση ότι ελήφθησαν αποφάσεις σχετικώς με την ανάκλησιν του τουρκικού στρατού. Αλλ' αναμένεται να εφαρμοσθώσιν αυταί αφού ληφθώσιν όλα τα κατάλληλα μέτρα εναντίον ενδεχομένης νέας αντιστάσεως των Τούρκων. Προς το μέρος των Αρχανών ηκούσθησαν πυροβολισμοί, φαίνεται δε ότι έγεινεν επίθεσις εναντίον των χριστιανών.

Εν Γαλλικόν και εν Ιταλικόν πολεμικόν κατηυθύνθησαν εις θέσιν Ρογδιαίς, όπου είνε συνηγμένοι χριστιανοί επαναστάται. Οι κυβερνήται των εν λόγω πλοίων προέτρεψαν τους επαναστάτας να ησυχάσουν υποσχεθέντες ότι ελήφθησαν τα κατάλληλα μέτρα προς διόρθωσιν της καταστάσεως.

ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ ΦΟΝΕΥΘΕΝΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

Κατά τας σφαγάς Ηρακλείου

Γ. Τσαγκάκης (γέρων), Ε. Τσαγκάκη (σύζυγός του), Θ. Νιωτάκης, Α. Βολονάκη, Σ. Τσαγκάκης (βρέφος 8 μηνών), 4 υπηρέτριαι και 1 υπηρέτης, όλοι της οικογενείας Τσαγκάκη.

Οικογένεια Β. Σταματάκη, Γεώργιος, Κατίνα, Εμμανουήλ, Ιωάννης, Μαρία Σταματάκη και εις υπηρέτης.

Οικογένεια Βλαστού, Ιωάννης, Ευπραξία, Γεώργιος (2 ετών), Βλαστού· εσώθησαν δε 2 τέκνα.

Οικογένεια Στεργιάδου, Ιωάννης (ιατρός) και Θρασύβουλος (δικηγόρος) και μία υπηρέτρια.

Οικογένεια Συνιολάκη, Μηνάς μετά της συζύγου του 80 ετών, Μιχαήλ υιός του μετά 3 τέκνων του άτινα έσφαξαν επί του στήθους του. Εσώθη η σύζυγός του μεθ' ενός βρέφους, ευρισκομένη εις το ατμόπλοιον φέρουσα 7 τραύματα, άτινα έλαβε γυμνωθείσα.

Οικογένεια Περίδου, Αντώνιος (πατήρ) Δημήτριος (υιός), Οδυσσεύς και Ιω. Νικηφοράκης, Γεωρ. Βρέτσος και Ζ. υπηρέτης, Παρασκευάς κουρεύς μετά του υιού του, Εμμ. Κοτσάκης ή Πλατσής μετά της συζύγου του Ευγενίας, Γ. Μπρισιμιτσάκης γέρων χωλός μετά της γυναικός του και της γυναικαδέλφης του και της υπηρετρίας του, Κωνστ. Δασκαλάκης υποδηματοποιός, κατεσφάγη μετά των δύο εργατών του και κατεκάη, Γεωργ. Αποστολάκης καείς ζων, Δ. Φεστής, Καλοκαιρινού έγκυος μετά των 4 τέκνων της, Μιχαήλ Πατερόπουλος 80 ετών με την σύζυγον και τον υιόν του.

Βικτ. Καραμπότης 80 ετών μετά της υπηρετρίας του Ελένης, Ανδρ. Μ. Καλοκαιρινός, πράκτωρ του Κουρτζή, φονεύσας 2 Τούρκους, Αριστ. Κ. Καστρινογιαννάκης, 3 εργάται του

μακαρονοποιείου του, Ν. Χαιρέτης, Γ. Παπαδάκης γέρων, Μ. Φουντουλάκης, Γ. Καλαϊτζάκης, Γ. Ιατράκης, Ν. Λαρεντζάκης, Μ. Καπνιστός, Ιωσήφ Ιωάννου, Εμμ. Αρχοντάκης, Σπ. Σακαλάκης, Αναγνώστης Ορφανουδάκης, Μαρία Καρούσου (χαείσα) Κ. Ζαχαριάδης, Κ. Βλαχάκης, Σ. Βαρκάρης, Α. Βεΐκος, Γεώργιος υπηρέτης Ροΐδου, Ιω. Πολυζωάκης, Μ. Ναζάραινα, Ζαχ. Θειακάκης, (ο πολιτευτής κατακρεουργηθείς), Θ. Παργιανάκης, Μ. Μπαντζάς υπηρέτρια του Γ. Κόρπη μετά του ανδρός και των τέκνων της, Δ. Φυτάκης, 30 νοσηλευόμενοι γέροντες, ανάπηροι, παράφρονες κ.λπ. εν τω χριστιανικώ νοσοκομείω.

Κ. Κόρδας, Α. Κριζώνης, Ε. Δήμαρχος ή Ξανθάκης, Λυσίμαχος Καλοκαιρινός (ο πρόξενος της Αγγλίας), Ν. Μεϊμαράκης, Ι. Ταβερναράκης, Γ. Καφετζής ή Σμουρνιάν, Σοφ. Γεωργιάδης, (διερμηνεύς εκ Σμύρνης), Μπάρμπα Λινάρδος (Σμυρναίος), Ι. Δασκαλάκης κατακρεουργηθείς, Σ. Σαατσάκης, Ν Γκαβός, Εμμανουήλ Κερασανός, Ζ. Πιτικάκης, εις χωρικός, Μηνάς αρτοποιός εκ Δαφνών, Ιω. Πολυβιανάκης, Ιωάννης Γαληνιανός, Κ. Μαρτυμελάκης, Παν. Θειακάκης, Ιω. Βενέρης ασβεστάς, Μ. Κοσμαδάκης, Γεώργης καφετζής, εις το καφενείον του οποίου εφονεύθη και εις χωρικός μετά της συζύγου του εκ Μεραμβέλου, Αντώνιος Ρασούλης μεθ' ενός χωρικού μυλοποταμίτου και μιας γραίας, Ματθ. Πατερόπουλος, Χρυσή Μενεκοπούλα, Καλή Δασκαλάκη, Κων. Φιλιππίδης, Εμμ. Χρηστάκης υπέργηρως, Γ. Γεωργιάδης διερμηνεύς εκ Σμύρνης μετά 2 υπηρετών του, Κ. Πολιτάκης ταχυδρόμος, Ε. Βουβιανάκη, η σύζυγος Γεω. Κουρτεσάκη ή Λούπη.

16 εργάται ευρεθέντες εις την οικίαν Λυσιμάχου και Ανδρ. Καλοκαιρινού, Μ. Βαλελαδάκης, Αριστ. Ζαχαρίου, Φανούριος Καλανιωτάκης, Ν. Νικολετάκης, Ιω. Νικολετάκης παράφρων μετά της μητρός του. Μ. Λαρεντζάκης, Δ. Καράλης εκ Μυτιλήνης, Γ. Λεποτάκης και Αντώνιος υπηρέτης Λ. Καλοκαιρινού.

Η τελευταία στρατιωτική επίδειξη του τουρκικού στρατού στο Ηράκλειο, ένα μήνα πριν τις σφαγές. (Αρχείο Μουρέλλου. Ιστορικό Μουσείο Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

ΟΙ ΚΡΗΤΕΣ ΥΠΟ ΤΑΣ ΔΙΑΤΑΓΑΣ ΤΩΝ ΝΑΥΑΡΧΩΝ

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 28 Αυγούστου. (Εθνικόν Πρακτορείον). Τηλεγραφούσιν εκ Χανίων, ότι οι Κρήτες επαναστάται απέστειλαν πρεσβείαν προς τους Ναυάρχους, όπως τοις γνωρίση ότι τίθενται εξ ολοκλήρου υπό τας διαταγάς των.

ΚΑΤΕΦΘΑΣΑΝ ΑΙ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ

ΠΑΡΙΣΙΟΙ, 28 Αυγούστου. (Εθνικόν Πρακτορείον). Αι τελευταίαι εξ Ηρακλείου ειδήσεις φέρουσιν ότι αι αγγλικαί ενισχύσεις κατέφθασαν εκεί και ότι αναμένονται από στιγμής εις στιγμήν και άλλα, Γάλλων και Ιταλών. Οι Τούρκοι στρατιώται έλαβον μέρος κατά των Άγγλων εις τας ταραχάς.

ΑΙ ΣΦΑΓΑΙ ΚΑΤΕΠΑΥΣΑΝ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΡΩΤΑΙΤΙΩΝ

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 28 Αυγούστου. (Εθνικόν Πρακτορείον). Τηλεγραφούσιν εξ Ηρακλείου ότι αι σφαγαί κατέπαυσαν, αλλ' ότι η τάξις δεν απεκατεστάθη τελείως. Οι πρωταίτιοι των ταραχών απηγχονίσθησαν.

Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ

ΠΑΡΙΣΙΟΙ, 28 Αυγούστου. (Εθνικόν Πρακτορείον). Ο ευρωπαϊκός τύπος ομοφώνως στιγματίζει τα συμβάντα του Ηρακλείου, ων την ευθύνην ολόκληρον αποδίδει εις τας Μ. Δυνάμεις.

ΣΥΜΒΟΥΛΑΙ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Προς τους Κρήτας.
- Το τηλεγράφημα του κ. Ζαΐμη

Επισήμως εγνώσθη ότι ο πρωθυπουργός κ. Ζαΐμης απέστειλε τηλεγράφημα ενυπόγραφον προς τον κ. Σφακιανάκην, ως πρόεδρον της Εκτελεστικής Επιτροπής, εν τω οποίω συνιστά όπως η Επιτροπή εξασκήση όλην αυτής την επιρροήν επί του χριστιανικού στοιχείου, όπως προληφθή πάσα ανάιξις των χριστιανών εις τας ταραχάς.

Τουναντίον ο κ. Πρωθυπουργός δια του τηλεγραφήματός του συνιστά εις την Επιτροπήν να βοηθήση πάση δυνάμει το έργον των Δυνάμεων προς αποκατάστασιν της τάξεως.

Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Επυροβόλησε κατά των Άγγλων

Κατά χθεσινόν αυθεντικόν τηλεγράφημα εκ Χανίων, ο Ιταλός ναύαρχος κ. Μπέττολο εβεβαίωσε την Εκτελεστικήν Επιτροπήν, ότι, κατά τας εξ Ηρακλείου πληροφορίας των Ναυάρχων, κατά του αγγλικού στρατού επυροβόλησε πλην του μουσουλμανικού όχλου και αυτός ο τουρκικός στρατός.

ΟΙ ΦΟΝΕΥΘΕΝΤΕΣ ΑΓΓΛΟΙ

Επίσημος έκθεσις

Κατ' επίσημον έκθεσιν του Άγγλου ναυάρχου προς την Κυβέρνησιν αυτού, οι φονευθέντες υπό των Τούρκων Άγγλοι στρατιώται είνε 14, οι δε τραυματισθέντες 40.

Περίληψις της εκθέσεως ταύτης διεβιβάσθη εκ Λονδίνου και προς την ημετέραν Κυβέρνησιν.

Ο ΑΓΓΛΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Ακόμη δεν έφθασεν

Μέχρι της εσπέρας ουδεμία είδησις ελήφθη, αγγέλλουσα την άφιξιν εις Ηράκλειον των αγγλικών στρατευμάτων, άτινα ανεχώρησαν εκ Μάλτας. Οι ενταύθα επίσημοι κύκλοι ανυπομόνως χθες ανέμενον την είδησιν περί αφίξεως των αγγλικών στρατευμάτων, εκ τούτου δε καταφαίνεται, ότι μεγίστη σημασία αποδίδεται εις τούτο.

ΡΩΣΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Ανεχώρησεν εξ Οδησσού

Κατά χθεσινάς τηλεγραφικάς ειδήσεις, την πρωίαν επεβιβάσθη εν Οδησσώ εμπορικού ατμοπλοίου ίλη χωροφυλακής Ρώσων, προωρισμένη δια Κρήτην προς ενίσχυσιν του ρωσικού στρατού.

Ο ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΩΝ ΘΥΜΑΤΩΝ

Άνω των 500 χριστιανών. - Οι Τουρκοκρήτες

Ο αριθμός των καέντων και φονευθέντων Κρητών εν Ηρακλείω ακόμη δεν κατωρθώθη να εξακριβωθή. Είνε όμως εκτός αμφισβητήσεως ότι τα θύματα υπερβαίνουν τα 500, αν και οι πρόσφυγες αναβιβάζουν τους φονευθέντας εις 700 και 800. Είνε όμως πιθανόν ότι πολλοί θα εσώθησαν, εγκλεισθέντες εις τας οικίας των ή αλλαχού, όπου κατώρθωσαν να αποφύγουν την σφαγήν.

Η εξακρίβωσις του αριθμού των θυμάτων παρήγαγε γενικήν κατάπληξιν. Είνε πρωτοφανές δια την Κρήτην να ενεργηθή σφαγή έστω και 500 χριστιανών. Κατά τας ταραχάς των Χανίων του 1897 μόλις 22 χριστιανοί έπαθον, έκαμε δε τούτο ώστε αμέσως να αποσταλώσι τα Ελληνικά θωρηκτά εις Κρήτην.

Ο αριθμός των φονευθέντων Τούρκων δεν εξηκριβώθη, είνε όμως ελάχιστος. Οι Άγγλοι στρατιώται εφόνευσαν περί τους 50, άλλους δε τόσους θα εφόνευσαν οι χριστιανοί αμυνόμενοι.

ΜΙΑ ΔΙΑΨΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟΥ

Αι συνεντεύξεις με τους πρεσβευτάς και τους υπουργούς

ΑΘΗΝΑΙ, 28 Αυγούστου. (Εθνικόν Πρακτορείον). Επειδή μερικαί εφημερίδες ανέγραψαν ότι η Ελληνική Κυβέρνησις απέστειλε προς την Εκτελεστικήν τωνΚρητών Επιτροπήν οδηγίας, συμβουλεύουσα όπως οι χριστιανοί της νήσου μη λάβωσιν οιονδήποτε μέρος εις τα νυν διαδραματιζόμενα εν Κρήτη, είμεθα εις θέσιν να δηλώσωμεν ότι η είδησις αυτή είνε ανακριβής.

Το αληθές είνε ότι η Ελληνική Κυβέρνησις, εμπνεομένη εξ αισθημάτων φιλανθρωπίας και επιθυμούσα να βοηθήση το έργον των Δυνάμεων προς το συμφέρον αυτού του Κρητικού ζητήματος, συνεβούλευσε την Εκτελεστικήν Επιτροπήν να απόσχη πάσης αναμίξεως εις τα συμβάντα και τας ταραχάς του Ηρακλείου και να μεταχειρισθή πάσαν αυτής την επιρροήν επί του χριστιανικού στοιχείου όπως μη λάβωσι χώραν αντεκδικήσεις επί άλλων σημείων της νήσου.

Επίσης δυνάμεθα να βεβαιώσωμεν ότι οι λόγοι και αι κρίσεις, αι αποδοθείσαι υπό τινών εφημερίδων εις τινα μέλη του διπλωματικού σώματος και της ελληνικής Κυβερνήσεως σχετικώς προς τα ίδια συμβάντα του Ηρακλείου και τας συνεπείας, ας ενδέχεται ταύτα να έχωσιν, είνε επίσης αβάσιμοι.

Σ.Σ. - Η διάψευσις αύτη έπρεπε τέλος πάντων να γείνη δια να παύσουν μερικαί να συνδιαλέγωνται ακαταπαύστως μετά των πρεσβευτών!

Η ΠΑΡΕΜΠΟΔΙΣΙΣ ΤΩΝ ΑΤΜΟΠΛΟΙΩΝ

Ανακοίνωσις προς την Κυβέρνησιν

Η Κυβέρνησις ανεκοίνωσε χθες, ότι προέβη εις την παρεμπόδισιν των εκ Κρήτης δύο καταπλευσάντων ατμοπλοίων, καθόσον επισήμως είχεν ανακοινωθή προς αυτήν, ότι των ατμοπλοίων επέβαινον και Τούρκοι στρατιώται, μεταβαίνοντες εις Κωνσταντινούπολιν.

Επιθυμούσα δε να αποφύγη επικινδύνους σκηνάς εν Πειραιεί, παρημπόδισε τον άμεσον είσπλουν των ατμοποίων τούτων.

Μόνον δε αφού εβεβαιώθη ότι δεν επέβαινον στρατιώται, επέτρεψε τον εις Πειραιά κατάπλουν.

ΤΑ ΓΥΝΑΙΚΟΠΑΙΔΑ

Και οι δήθεν συμβουλαί της αγγλικής πρεσβείας.

Επισήμως διαψεύδεται το αναγραφέν χθες υπό τινών εφημερίδων ότι ο Άγγλος επιτετραμμένος εδήλωσεν εις τον κ. Πρωθυπουργόν την παρισταμένην ανάγκην και υποχρέωσιν της ελληνικής Κυβερνήσεως ν' αποστείλη εμπορικά ατμόπλοια εις Ηράκλειον προς διάσωσιν και μεταφοράν ενταύθα των γυναικοπαίδων.

Το τοιούτον είνε εντελώς ανακριβές, τόσω μάλλον, όσον όλοι οι διασωθέντες χριστιανοί Ηρακλείου, 350 περίπου, ευρίσκονται από της χθες ενταύθα, αναχωρήσαντες εκείθεν από της προχθές.

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

ΚΥΡΙΑΚΗ 30 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1898

Η Κρητική κυβέρνησις ενώπιον των Ναυάρχων

● Η ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΠΡΟΣ ΤΗΡΗΣΙΝ ΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ

● ΑΙ ΒΑΡΥΣΗΜΑΝΤΟΙ ΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΝΑΥΑΡΧΩΝ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΟΥ ΜΑΣ ΕΚ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ

Επισήμως επιβεβαιούται ο βομβαρδισμός του Ηρακλείου υπό των Αγγλων.

ΧΑΛΕΠΑ, Τετάρτη 26 Αυγούστου. Κατά τηλεγράφημα του κ. Μπιρίντα προς τους Ναυάρχους, ληφθέν περί ώραν 6ην μ.μ., η πυρκαϊά λυμαίνεται την πόλιν. Πάσα η συνοικία, η από της παραλίας μέχρι της αγοράς, εγένετο παρανάλωμα του πυρός. Δύο μόλις οικίαι σώζονται. Το πυρ δεν ανήφθη υπό των οβίδων, αλλ' ετέθη υπό των Τουρκοκρητών.

Εκ της αγγλικής φρουράς εισί φονευμένοι (13), εξ ών εις αξιωματικός. Τραυματίαι τεσσαράκοντα δύο (42), εξ ών δύο αξιωματικοί.

Αι απώλειαι των χριστιανών υπολογίζονται εις διακοσίους νεκρούς. Ακριβείς λεπτομέρειαι δεν υπάρχουσιν. Οι τηλεγραφηταί Ηρακλείου τηλεγραφούσιν: "Κινδυνεύομεν τον έσχατον από στιγμής εις στιγμήν. Σωροί πτωμάτων χριστιανικών εν ταις οδοίς. Η πυρκαϊά μαίνεται".

Ο Τουρκικός στρατός.

Ο Τζεβάτ διέταξε τον Τουρκικόν στρατόν να τεθή υπό τας αμέτους διαταγάς των εν Ηρακλείω διεθνών Αρχών, προσεφέρθη δε να αποστείλη εκ Χανίων ενίσχυσιν προς επαναφοράν της τάξεως. Οι Ναύαρχοι απέκρουσαν διαρρήδην την προσφοράν ταύτην. Μετά την καταστροφήν ο τουρκικός στρατός καταγίνεται δήθεν εις την περισυλλογήν των περισωθεισών οικογενειών και εις την ανακοπήν του ρεύματος της καταστροφής. Διακόσιαι εξήντα (260) ψυχαί μετεφέρθησαν επί του θωρηκτού "Καπερντάουμ". Εκ των χιλίων περίπου ψυχών αίτινες έμενον εν Ηρακλείω των λοιπών η τύχη αγνοείται. Υπάρχει ελπίς ότι δεν κατεστράφησαν πάσαι, αλλ' ότι κατέφυγεν έκαστος ένθα κατά την στιγμήν του κινδύνου ευρέθη.

Ητο σχέδιον του Τζεβάτ

Το σχέδιον του Τζεβάτ ήτο, διότι δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η σφαγή εγένετο συνεπεία σχεδίου, να αρχίση την καταστροφήν ο όχλος και μετά ταύτα να επέμβη ο τουρκικός στρατός, δήθεν ως σωτήρ και προστάτης. Το σχέδιον εν μέρει επέτυχε, καθ' όσον τηλεγραφείται ότι, η διαγωγή του στρατού υπήρξε θαυμασία.

Δεν αγνοούσιν όμως οι Ναύαρχοι ότι ο τουρκικός στρατός ηδύνατο να προλάβη την καταστροφήν, το οποίον ού μόνον δεν έπραξεν αλλά και ηνέχθη ενόχως.

Ενίσχυσις της διεθνούς δυνάμεως.

Ετεροι δύο λόχοι Ιταλών και Γάλλων ανεχώρησαν δι' Ηράκλειον.

Αποβάσεις αγημάτων γίνονται εκτός των τειχών του Ηρακλείου. Η αγγλική φρουρά, η κατέχουσα την στρατιωτικήν ζώνην εκτός των τειχών, συγκεντρούται πέριξ του φρουρίου.

Η ενίσχυσις της διεθνούς δυνάμεως βαίνει μετά ταχύτητος.

Περί το μεσονύκτιον λέγεται ότι επεδόθη τελεσίγραφον προς τον Τζεβάτ περί παραδόσεως της πόλεως και ότι συνεπεία τούτου επετράπη η απόβασις αγημάτων εντός του φρουρίου.

Η είδησις χρήζει επιβεβαιώσεως.

ΠΕΜΠΤΗ 27 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Μέγας ερεθισμός παντού και επανάληψις εχθροπραξιών.

Αι λεπτομέρειαι των εν Ηρακλείω φρικαλεοτήτων καταπλήττουσι και συγκινούσι βαθέως τους χριστιανούς των λοιπών τμημάτων. Μέγας ερεθισμός κρατεί.

Εν Χαλέπα σήμερον προ του αγγλικού στρατώνος Χριστιανός πυροβολεί ανεπιτυχώς Οθωμανόν. Οι Μαλεβυζώται επιτίθενται κατά της περί το Ηράκλειον τουρκικής φρουράς, της κατεχούσης την ζώνην και τρέπουσι αυτήν εις φυγήν. Προελαύνουσι προς την πόλιν. Οι Αγγλοι παρεντίθενται και επιβάλλουσι παύσιν εχθροπραξιών μέχρι διευκρινίσεως της θέσεως των εν φρουρίω Χριστιανών, αίτινες απειλούνται υπό γενικής σφαγής.

Εν Πεδιάδι συνεκροτήθη μάχη, ής άγνωστα τ' αποτελέσματα.

Αι περιπέτειαι των χριστιανικών οικογενειών.

Αι περισωθείσαι οικογένειαι των Ηρακλειωτών διαδίδεται ότι μεταφέρονται εις Χαλέπαν δια Σούδας. Μεταβαίνω εις Σούδαν αμέσως χάριν λεπτομερειών.

Εν Σούδα πληροφορούμαι ότι ευρίσκονται ακόμη εν Ηρακλείω επί του "Καπερντάουμ" και σκέψις γίνεται να μεταφερθώσιν απ' ευθείας εις Πειραιά, όπως μη ερεθισθώσι τα πνεύματα των Χριστιανών εκ των αφηγήσεων της καταστροφής.

Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΠΡΟΣΕΦΕΡΘΗ

Οπως οι χριστιανοί ένοπλοι τεθώσιν υπό τας διαταγάς των Ναυάρχων χάριν της τάξεως.

ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΤΟΥ ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗ

Η προσωρινή Κυβέρνησις δι' εγγράφου αυτής προς τον προϊστάμενον των Ναυάρχων κ. Ποττιέ δήλωσε ότι προσφέρεται να διαθέση την δύναμιν των χριστιανικών όπλων εις την διάθεσιν των Ναυάρχων προς πάσαν ενέργειαν. Οι Ναύαρχοι απήντησαν ότι δεν παρίσταται τοιαύτη ανάγκη.

Το κατωτέρω έγγραφον επεδόθη εις τον κ. Ποττιέ.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Προς την Α.Ε. τον Ναύαρχον Ποττιέ, προϊστάμενον του Συμβουλίου των Ναυάρχων.

Εξοχώτατε

Τα συμβάντα των οποίων θέατρον διατελεί από χθες η πόλις του Ηρακλείου, φωτίζουσιν απαισίως την εις τον ατυχή τούτον τόπον παρασκευασθείσαν κατάστασιν.

Από τριών ετών αγωνιά εν μέσω κρίσεως φοβεράς και η ελπίς ότι θα κατορθώση να εξέλθη εξ αυτής φθίνει ημέρα τη ημέρα.

Εξ σεβασμού προς τας Μ. Δυνάμεις συνεμορφώθημεν ακριβώς προς πάσας αυτών τας αποφάσεις.

Παρεδέχθημεν την προκηρυχθείσαν υπ' Αυτών αυτονομίαν, αν και δεν ανταπεκρίνετο προς τους εθνικούς μας πόθους, και από ενός έτους ακαταπαύστως ζητούμεν την εφαρμογήν της.

Ανεμείναμεν εις μάτην την απομάκρυνσιν του τουρκικού στρατού και των οθωμανικών αρχών και τον διορισμόν του Κυβερνήτου, ού και μόνον η παρουσία ήθελεν εξομαλύνει τόσας δυσκολίας και προλάβει τόσας συμφοράς.

Συνηνέσαμεν μάλιστα τελευταίον να δοκιμάσωμεν εν πάση ειλικρινεία την εφαρμογήν προσωρινού πολιτεύματος, αν και αι ατέλεια και τα ελαττώματά του ήσαν τόσον καταφανή, ώστε μικράν επέτρεπον ελπίδα επιτυχίας.

Καθ' ήν ακριβώς στιγμήν επρόκειτο να αρχίση η εφαρμογή του πολιτεύματος τούτου επήλθον τα απαίσια συμβάντα του Ηρακλείου, όπως ματαιώσωσι και την απόπειραν ταύτην.

Τρίτην ταύτην φοράν εντός τριών ετών επαναλαμβάνεται εν Κρήτη το αυτό φαινόμενον.

Τω 1896, 97 και σήμερον πάλιν η εξέγερσις του εν ταις πόλεσι μουσουλμανικού όχλου συνέπεσε μετ' ακριβείας εκπληκτικής προς την έναρξιν της εφαρμογής μεταρρυθμίσεων και αποτέλεσμα έσχε την ματαίωσιν των. Η σύμπτωσις αύτη αδύνατον να είνε τυχαία. Τα τυφλά δημοτικά πλήθη δεν ενεργούσι ποτέ μετά τοιαύτης νοημοσύνης και τοσαύτης ακριβείας. Αι εξεγέρσεις του 1896 και 97 παρέσχον άλλως τε θετικήν απόδειξιν τούτου.

Οι χριστιανοί εσχημάτισαν ασάλευτον πεποίθησιν, ότι η επανάληψις του φαινομένου τούτου είνε άφευκτος και πάσα μεταρρύθμισις ακατόρθωτος, ενόσω ο μουσουλμανικός όχλος των πόλεων αισθάνεται το εκ της παρουσίας Τούρκων στρατιωτών στήριγμα και Οθωμανοί υπάλληλοι άνωθεν λαμβάνοντες οδηγίας μεταχειρίζονται αυτόν ως καταστρεπτικόν μοχλόν.

Υπό τοιούτους όρους δεν είνε δυνατόν να ζητήση πλέον παρά των Χριστιανών όπως παρέχωσιν εαυτούς προς εξακολούθησιν πειραμάτων, άτινα καταλήγουσι σταθερώς εις τοιαύτας φρικαλεότητας. Θα ήτο συγχρόνως άδικον και απάνθρωπον να αναβάλλεται πλειότερον η οριστική λύσις να παρατείνεται δε κατάστασις επιβάλλουσα τόσα παθήματα και προξενούσα τόσην αίματος χύσιν.

Εν τοιαύτη πραγμάτων καταστάσει και ενώπιον της αγανακτήσεως, ήτις θα καταλάβη τους χριστιανούς εις το άκουσμα των εν Ηρακλείω συμβάντων, η εκτελεστική Επιτροπή διακηρύττει ομοφώνως ότι δεν δύναται πλέον να αναλάβη την ευθύνην της διατηρήσεως της τάξεως και οφείλει να αναμείνη μέχρις ου δημιουργηθώσιν οι απαραίτητοι όροι, προς επιτυχίαν έργου καταστάντος τοσούτον δυσχερούς και πρώτον πάντων μέχρις ου απέλθωσι της νήσου οι Τούρκοι υπάλληλοι και ο τουρκικός στρατός.

Τα μέλη του Εκτελεστικού θα εξακολουθήσωσιν ουχ ήττον ασκούντα πάσαν αυτών την επιρροήν, όπως ει δυνατόν συγκρατήσωσι τον χριστιανικόν πληθυσμόν σφοδρώς εξηρεθισμένον, ως εικός, εντός των ορίων της μετριοπαθείας.

Το κατ' εμέ θεωρώ καθήκον μου ν' αναγγείλω εις το Συμβούλιον των Ναυάρχων, ότι, μετά την απόφασιν ταύτην του Εκτελεστικού αισθάνομαι εμαυτόν υποχρεωμένον να ζητήσω την έγκρισιν Αυτών, όπως προβώ εις σύγκλησιν της Συνελεύσεως και υποβάλλω αυτή την νέαν θέσιν των πραγμάτων.

Ευαρεστήθητε κλπ.

Ι. Σφακιανάκης

Η ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΝΑΥΑΡΧΩΝ

ΝΑ ΜΗ ΚΛΗΘΗ Η ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Διαβεβαιώσεις σπουδαιόταται περί λύσεως οριστικής όλων των ζητημάτων.

Την 27 τρέχοντος μετά την εις Χαλέπαν επιστροφήν του Εκτελεστικού, οι Ναύαρχοι εκοινοποίησαν το κατωτέρω σημαντικόν έγγραφον προς τον Πρόεδρον αυτού, ως την επίσημον απάντησιν των Ναυάρχων επί του εγγράφου της προσωρινής Κυβερνήσεως του τόπου.

"Ο Αντιναύαρχος Ποττιέ, διοικητής της γαλλικής μοίρας Πρόεδρος του Συμβουλίου των Ναυάρχων.

Προς τον κ. Πρόεδρον της Εκτελεστικής Επιτροπής.

Κύριε Πρόεδρε

Το Συμβούλιον των Ναυάρχων έλαβε γνώσιν της υπό χθεσινήν ημερομηνίαν επιστολής, την οποίαν η Εκτελεστική Επιτροπή του απηύθυνεν.

Ει και αναγνωρίζει την νομιμότητα της παρατηρήσεως των υποβαλλομένων υπό της Εκτελεστικής Επιτροπής και ει και δηλοί ότι έλαβε σημείωσιν της αποφάσεως την οποίαν είχε λάβει όπως καταθέση την εντολήν, ήτις τη είχεν εμπιστευθή, το Συμβούλιον των Ναυάρχων, φρονεί ότι καθήκον των μελών της Εκτελεστικής είνε να μη εγκαταλείψωσι την θέσιν των εις τας κρισίμους περιστάσεις, τας οποίας διατρέχει ο τόπος των και κάμνει έκκλησιν εις τον πατριωτισμόν των δια να μείνουν εις αυτάς.

Εαν το προσωρινόν Πολίτευμα έπαυσεν υφιστάμενον η Εκτελεστική Επιτροπή οφείλει εν πάση περιπτώσει να μείνη πλησίον των Ναυάρχων δια να χρησιμεύση ως μέσον συνεννοήσεως μεταξύ αυτών και του χριστιανικού πληθυσμού, ούτος δε πάλιν, το καθ' εαυτόν, οφείλει να διατηρήση την γαλήνην και ψυχραιμίαν του, καθ' όσον οφείλει να είνε πεπεισμένος ότι τα συμβάντα του Ηρακλείου επέρρωσαν τους Ναυάρχους εις την γνώμην **ότι οριστική λύσις του Κρητικού ζητήματος επιβάλλεται και ότι θέλουσιν ούτοι ενεργήσει υπό την έννοιαν ταύτην πλησίον των Κυβερνήσεών των.**

Οι Ναύαρχοι κρίνουσιν επομένως, ότι η σύγκλησις της Κρητικής Συνελεύσεως είνε ανωφελής και ότι ηδύνατο κάλλιστα να καταστή επικίνδυνος.

Επαναλαμβάνουσιν, ότι δια της εμπιστοσύνης την οποίαν θα επιδείξη προς τας Δυνάμεις, δια της γαλήνης και ψυχραιμίας την οποίαν θα κατορθώση να διατηρήση ο χριστιανικός πληθυσμός, θα διευκολύνη την αποστολήν των Ναυάρχων και θα επιτρέψη τοιουτοτρόπως εις αυτούς να **επιτύχουν τας οριστικάς λύσεις**, τας οποίας ούτος ποθεί.

(Υπογρ.) ΠΟΤΤΙΕ

ΣΥΜΒΟΥΛΑΙ ΕΞ ΕΛΛΑΔΟΣ ΤΟ ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ ΤΟΥ ΓΕΝΝΑΔΗ

Η γνώμη της Κυβερνήσεως.

-Οι χριστιανοί να τηρήσωσι στάσιν μετριοπαθή.

Ο κ. Ν. Γεννάδης, γενικός Πρόξενος της Ελλάδος, απέστειλε προς το Εκτελεστικόν τηλεγράφημα εξ ονόματος της Βασιλικής Κυβερνήσεως της Ελλάδος, συνιστών όπως καταβληθή πάσα φροντίς και επιμέλεια, ίνα οι χριστιανοί, εν τω συμφέροντι της πατρίδας των, τηρήσωσι στάσιν μετριοπαθή και αποφύγωσιν επιθέσεις και συγκρούσεις μετά των Οθωμανών.

Το τηλεγράφημα τούτο διήλθεν εκ της ευρωπαϊκής λογοκρισίας, ού μόνον δε δεν παρημποδίσθη, αλλά και επιμελεία του ανωτέρου στρατιωτικού διοικητού των διεθνών στρατευμάτων Χανίων απεστάλη προς την προσωρινήν Κυβέρνησιν.

Το γεγονός τούτο αποτελεί σιωπηράν αναγνώρισιν της δικαίας αναμίξεως της Ελληνικής Κυβερνήσεως εις τας Κρητικάς υποθέσεις.

Η ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ

Δια της οποίας κοινοποιούνται προς τον Κρητικόν λαόν τα γεγονότα του Ηρακλείου.

Η Κρητική Κυβέρνησις τα εν Ηρακλείω συμβάντα κατέστησε γνωστά προς τον κρητικόν λαόν δια του επομένου αξιοσημειώτου εγγράφου:

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ

Προς τους χριστιανούς κατοίκους

Αιματηραί σκηναί αναγγέλλονται από το Ηράκλειον. Ο Τουρκικός όχλος επετέθη κατά των Αγγλων στρατιωτών, ενώ επρόκειτο να καταληφθώσι τα φορολογικά γραφεία. Γενική επίθεσις κατά των χριστιανών επηκολούθησεν. Είς Αγγλος αξιωματικός και 13 στρατιώται εφονεύθησαν, 40 δε στρατιώται επληγώθησαν. Ο αριθμός των φονευθέντων χριστιανών αγνοείται, λέγεται όμως σημαντικός. Μέγας αριθμός οικιών και μεταξύ αυτών τρία Προξενεία, επυρπολήθησαν. Το Αγγλικόν πλοίον ηναγκάσθη να βομβαρδίση την πόλιν. Στρατός και πλοία Ευρωπαϊκά επέμφθησαν αμέσως, θα επέλθη δε βεβαίως παραδειγματική η τιμωρία των κακούργων.

Διερχόμεθα και πάλιν ημέρας κρισίμους. Αλλ' έχομεν πεποίθησιν ότι οι χριστιανοί Κρήτες αντιλαμβάνονται πάντες της σοβαρότητος των περιστάσεων και αφήνοντες κατά μέρος ατομικάς διενέξεις, θα ευρεθώσιν εν ομονοία ο είς παρά το πλευρόν του άλλου ως αδελφοί, έτοιμοι εν ανάγκη να υπερασπίσωμεν αλλήλους και την πατρίδα. Προς το παρόν απαιτείται φρόνησις και ησυχία, δια να μη δοθή καμμία αφορμή δικαιολογίας εις τους εχθρούς μας, αλλά να τους αφήσωμεν όλον το βάρος της ευθύνης δια τα φοβερά κακουργήματά των.

Εν Χαλέπα τη 27 Αυγούστου 1898.

Ι.Κ. Σφακιανάκης

ΟΙ ΝΑΥΑΡΧΟΙ ΚΑΙ Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΤΙ ΕΛΕΧΘΗ ΜΕΤΑΞΥ ΑΥΤΩΝ

Αι βαρυσήμαντοι δηλώσεις των Ναυάρχων.-

Η γνώμη του κ. Σφακιανάκη.

ΧΑΛΕΠΑ, τη 28η Αυγούστου. Χθες μετά μεσημβρίαν εκλήθη η προσωρινή Κυβέρνησις υπό των Ναυάρχων εν Σούδα. Σκοπός της προσκλήσεως ταύτης ήτο να δοθή υπό των Ναυάρχων απάντησις εις το έγγραφον της Κυβερνήσεως, περί παραιτήσεως από της εφαρμογής των προσωρινών μέτρων και Συγκλήσεως της Συνελεύσεως.

Η Κυβέρνησις και προφορικώς εξέθηκε προς τους κ. Ναυάρχους τους λόγους, δι' ούς θεωρεί λήξασαν την εποχήν των προσωρινών μέτρων και την ανάγκην να ληφθή όσον ταχέως απόφασις περί οριστικής διευθετήσεως του ζητήματος.

Οι κ. Ναύαρχοι απήντησαν εις ταύτα

ότι τα εν Ηρακλείω συμβάντα έτι μάλλον επέρρωσαν την πεποίθησιν αυτών ότι μόνον δι' οριστικής διευθετήσεως του ζητήματος κατά τας επιθυμίας του κρητικού λαού δύναται να αποκαταστή τάξις εν τη νήσω.

Συμφωνούμεν, είπον, ότι παρήλθεν η περίοδος των προσωρινών μέτρων και ουδέ κάν πρέπει να γίνεται λόγος περί εφαρμογής αυτών. Συμφωνούμεν ότι πρέπει να δοθή λύσις οριστική εις το κρητικόν ζήτημα, δια της αμέσου απομακρύνσεως του τουρκικού στρατού, των Τούρκων υπαλλήλων και δια του αμέσου διορισμού του Κυβερνήτου της νήσου. Περί των μέτρων τούτων ετηλεγραφήσαμεν προς τας Κυβερνήσεις μας, συνιστώντες την άνευ αναβολής αποστολήν οδηγιών επ' αυτών, ως μέσων προς αποκατάστασιν της τάξεως εκ των ῢἄδὸ ἦ῀ἀ ὃ῀ὃ.

Παρ' υμών προσδοκώμεν να μη αποχωρήσετε και καταθέσητε την εντολήν σας προς την Συνέλευσιν, αλλά τουναντίον να εγκαρτερήσητε επί μακρόν ακόμη, να ασκήσητε πάσαν υμών την επιρροήν προς τους χριστιανούς, όπως μετριάσητε την ορμήν αυτών προς αποφυγήν εχθροπραξιών και συγκρούσεων κατά των Οθωμανών, να κρατήσητε εν τω μεταξύ τούτω εις επικοινωνίαν τον Κρητικόν λαόν μετά των Ναυάρχων και άν είνε ανάγκη να συγκροτήσητε σώματα προς συγκράτησιν της τάξεως, τα δ' απαιτούμενα χρήματα θα καταβάλωμεν ημείς.

Οσον αφορά την σύγκλησιν της Συνελεύσεως, τούτο δεν θεωρούμεν εκ των απολύτως αναγκαίων προς το παρόν.

Εις ταύτα απήντησεν ο κ. Πρόεδρος ότι το Εκτελεστικόν δεν διστάζει να παραμείνη, όπως κρατήση εις επικοινωνίαν τον τόπον μετά των Ναυάρχων, ουδέ θα παραλείψη να ασκήση πάσαν την επιρροήν, ήν κέκτηται επί του τόπου, όπως μετριάση την δικαίαν αγανάκτησιν των χριστιανών, αλλά ταύτα πάντα υπό την προϋπόθεσιν, ότι η λύσις έσεται οριστική, κατά τας ευχάς των Κρητών, και όσον ένεστι ταχεία. Οσον αφορά την σύγκλησιν της Συνελεύσεως, ο κ. Πρόεδρος είπεν ότι τούτο δύναται να γίνη και άμα οπωσούν διευκρινισθή η θέσις των πραγμάτων έτι καλλίτερον.

Οι κ. Ναύαρχοι διαβεβαίωσαν και αύθις το Εκτελεστικόν, ότι δεν πρέπει να έχη ουδέ την ελαχίστην αμφιβολίαν περί των ειλικρινεστάτων διαθέσεων των Ναυάρχων, ών οι καρποί ταχέως θα βλαστήσωσιν.

Τας πληροφορίας ταύτας έλαβον παρά του κ. Προέδρου άμα τη επιστροφή του εκ Σούδας, με την προσθήκην ότι η ατομική του εντύπωσις είνε, ότι **πλησιάζομεν προς την οριστικήν και αισίαν λύσιν του ζητήματος.**

Αι νέαι θυσίαι του Ηρακλείου, προσέθηκε, θα συντελέσωσιν εις την αισιωτέραν λύσιν του ζητήματος, απ' ό,τι κατ' αρχήν ηλπίσαμεν.

ΝΕΩΤΕΡΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ
ΑΙ ΑΠΟΒΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΓΗΜΑΤΩΝ
Ο ΑΛΗΘΗΣ ΑΡΙΘΜΟΣ

Των φονευθέντων χριστιανών. -Ο τουρκικός στρατός. -Εις το Ρέθυμνον.

ΧΑΝΙΑ, 28 Αυγούστου. Κατά σημερινάς τηλεγραφικάς πληροφορίας εξ Ηρακλείου, εγένοντο αποβάσεις διεθνών αγημάτων εις Ρογδιάν, όθεν κατέλαβον τας μεσημβρινάς επάλξεις του φρουρίου. Επί του παρόντος μένουσιν επί του Μ. μέρους του φρουρίου χωρίς να εισέλθωσιν εις την πόλιν.

Εν Ηρακλείω ευρίσκοντο χίλιαι περίπου ψυχαί. Εκ τούτων τριακόσιαι εσώθησαν επί των πλοίων, έτεραι περίπου τριακόσιαι εσώθησαν εν Ρογδιά, ένθα είχον μεταβή κατά την ημέραν της σφαγής, χάριν της σταφιδαγοράς. Των υπολοίπων τετρακοσίων αγνοείται η τύχη.

Μετά την απόβασιν των διεθνών αγημάτων τινές εκ των θεωρουμένων νεκρών ανευρίσκονται, αλλ' ούτοι είνε ευάριθμοι, φαίνεται δε ότι όλον το υπόλοιπον των τετρακοσίων (400) καταλέγεται μεταξύ των νεκρών.

Εις βεβαίωσιν τούτου έρχεται τηλεγράφημα ρωσικής πηγής, ληφθέν χθες το εσπέρας, το οποίον τους νεκρούς χριστιανούς αναβιβάζει εις τετρακοσίους περίπου και τους τούρκους εις 150.

Χριστιανοί εις το Διοικητήριον

Εντός του Διοικητηρίου Ηρακλείου αγνοώ πως εσώθησαν τινες χριστιανοί εις την πρώτην ορμήν της καταστροφής.

Τούτο μαθών ο Αγγλος πλοίαρχος κ. Χάλετ κατέστησεν ατομικώς υπεύθυνον τον Τούρκον Διοικητήν δια την ζωήν των Χριστιανών τούτων, δηλώσας εν ταυτώ, ότι δια πάσαν κατά τούτων βλάβην αυτός ατομικώς ήθελε προβή εις αντεκδίκησιν κατά Τούρκων αξιωματικών ή στρατιωτών ή αυτού του ιδίου. Συνεπεία της απειλής ταύτης φαίνεται ότι θα σωθώσι και ούτοι.

Το εμπόριον κατεστράφη.

Εν τη πυρποληθείση συνοικία ήτο συγκεντρωμένον όλον το χριστιανικόν εμπόριον, το οποίον κατεστράφη τελειωτικώς. Εκ Τουρκικής πηγής γνωρίζεται, ότι μέχρις χθες είχον πυρποληθή 300 καταστήματα, ων τινά είνε οθωμανικαί ιδιοκτησίαι, αλλά κατείχοντο υπό χριστιανών.

Η καταστροφή του Ηρακλείου δεν παραβάλλεται με την των Χανίων κατά τον Ιανουάριον π.ε., ούτε ως προς τα θύματα, ούτε ως προς το μέγεθος της υλικής ζημίας.

Τα εν Ρεθύμνη.

Εν Ρεθύμνη ενισχύθησαν αι ρωσικαί φρουραί· τούτ' αυτό συνέβη εν Χαλέπα και Χανίοις. Εις την Χαλέπαν μετεκομίσθησαν εκ Σούδας δύο έτι πυροβόλα δια παν ενδεχόμενον. Οι χριστιανοί είνε κατηφείς και οι Τούρκοι απογοητευμένοι. Οι μεν φοβούνται τους δε. Τοιαύτη είνε η ψυχολογική κατάστασις.

Ο τουρκικός στρατός.

Ημιεπίσημος πληροφορία προς την προσωρινήν Κυβέρνησιν υπάρχει σήμερον ότι, κατά τας διαβεβαιώσεις του Ιταλού Ναυάρχου, εκ των εν Ηρακλείω ερευνών προέκυψεν, ότι ο τουρκικός στρατός έλαβε μέρος εις τας κατά των χριστιανών σφαγάς και εις τον φόνον των Αγγλων στρατιωτών. Το γεγονός τούτο αναιρεί τας πρώτας πληροφορίας, ότι ο τουρκικός στρατός, εναντίον της φύσεώς του, ετήρησε θαυμασίαν διαγωγήν.

Α.Κ.

Η ΔΙΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Απάντησις των Δυνάμεων.

Εις την προφορικήν διακοίνωσιν της Κυβερνήσεως προς τας Δυνάμεις εν σχέσει προς τα λαβόντα χώραν εν Ηρακλείω απήντησαν χθες πάντες οι ενταύθα πρεσβευταί, δηλώσαντες ότι αι Κυβερνήσεις των έλαβον υπό σημείωσιν την διακοίνωσιν ταύτην.

Η ΟΥΔΕΤΕΡΑ ΖΩΝΗ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ

Κατεπατήθη υπό των χριστιανών.

Κατ' αυθεντικόν τηλεγράφημα, οι χριστιανοί της περιοχής Χανίων συναθροισθέντες κατήλθον προς την ουδετέραν ζώνην, ήν υπερέβησαν, ήταν δε έτοιμοι να εισβάλουν εις την πόλιν. Εγκαίρως όμως τούτο προελήφθη υπό της εν Χαλέπα Εκτελεστικής Επιτροπής, ήτις καταλλήλως ενεργήσασα, επέτυχεν ώστε να αποσυρθούν οι χριστιανοί, να προληφθούν δε ούτως σοβαρά γεγονότα.

Επί τη ευκαιρία ταύτη οι Ναύαρχοι συνεχάρησαν τον πρόεδρον κ. Σφακιανάκην.

ΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΤΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ
Η ΑΠΟΧΩΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

Αι ευρωπαϊκαί Κυβερνήσεις συνεννοούνται ήδη δια τον οριστικόν διακανονισμόν του Κρητικού ζητήματος. Ως βάσιν δε των συνεννοήσεων τούτων έθεσαν την εντελή αποχώρησιν εκ της νήσου του τουρκικού στρατού. Οδηγίαι δε τοιούται διεβιβάσθησαν και προς τους εν Κωνσταντινουπόλει αντιπροσώπους των Δυνάμεων υπό το αυτό πνεύμα. Αι Δυνάμεις όλαι ομοφωνούσι, βεβαιούται δε ότι έχουν οριστικήν απόφασιν να μη επιτρέψουν επί πλέον την παραμονήν του τουρκικού στρατού εν τη νήσω.

ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΣΙΣ ΤΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ ΕΚ ΤΗΣ ΟΥΔΕΤΕΡΑΣ ΖΩΝΗΣ

ΠΑΡΙΣΙΟΙ, 29 Αυγούστου. (Εθνικόν Πρακτορείον). Τα επίσημα εκ Χανίων τηλεγραφήματα φέρουσιν ότι οι Ναύαρχοι εκάλεσαν τους επαναστάτας να απομακρυνθώσι της στρατιωτικής ζώνης, ούτοι δε υπήκουσαν.

ΟΙ ΝΑΥΑΡΧΟΙ ΖΗΤΟΥΝ ΚΑΙ ΑΛΛΑΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 29 Αυγούστου. (Εθνικόν Πρακτορείον). Τηλεγραφούσιν εκ Χανίων ότι οι Ναύαρχοι εζήτησαν παρά των Κυβερνήσεων των την αποστολήν νέων και σπουδαίων ενισχύσεων.

Ο ΤΖΕΒΑΤ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΑΡΑΧΩΝ

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 29 Αυγούστου. (Εθνικόν Πρακτορείον). Τηλεγραφούσι εκ Χανίων ότι ο Τζεβάτ πασσάς εν διακοινώσει του προς τους Ναυάρχους επιρρίπτει καθ' ολοκληρίαν επί των Βασιβουζούκων την ευθύνην των ταραχών του Ηρακλείου.

ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ

Των εν Κρήτη διεθνών στρατών.

ΠΑΡΙΣΙ, 29 Αυγούστου. (Εθνικόν Πρακτορείον). Αι Δυνάμεις από κοινού απεφάσισαν να αποστείλωσιν αμέσως ενισχύσεις εις Κρήτην. Αι σχετικαί διαταγαί εδόθησαν ήδη υπό των Κυβερνήσεων προς τα οικεία Υπουργεία των Στρατιωτικών και των Ναυτικών.

ΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ Η ΠΥΛΗ

Ταυτόσημος διακοίνωσις.

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 29 Αυγούστου. (Εθνικόν Πρακτορείον). Κατόπιν των διαδραματισθέντων εν Ηρακλείω γεγονότων, αι Δυνάμεις θέλουσιν απευθύνει προς την Τουρκίαν ταυτόσημον διακοίνωσιν, διακανονίζουσαν την λύσιν του Κρητικού ζητήματος.

ΦΟΝΟΣ ΑΓΓΛΩΝ

Εν τω νοσοκομείω Ηρακλείου.

Εκτός των Αγγλων στρατιωτών, των φονευθέντων εν τη εκτελέσει των καθηκόντων αυτών, εφονεύθησαν και πέντε έτεροι τοιούτοι ευρισκόμενοι εν τω νοσοκομείω. Ούτοι όντες ασθενείς και επομένως άοπλοι παρέμενον εντός του νοσοκομείου όπου εθεραπεύοντο.

Οι Τουρκοκρήτες εισήλθον εν τω νοσοκομείω, επετέθησαν δε εναντίον αυτών και τους κατέσφαξαν.

Ο ΓΑΛΛΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Που θα αποβιβασθή.

Κατ' επίσημον τηλεγράφημα προς την Κυβέρνησιν χθες, διετάχθη υπό της Γαλλικής Κυβερνήσεως η αναχώρησις ενός συντάγματος δια Κρήτην. Ο στρατός ούτος θα αποβιβασθή εις Χανία, έδρα των Γάλλων, οπόθεν αποσπάσματα αυτού θα μεταβούν εις Ηράκλειον προς ενίσχυσιν της διεθνούς φρουράς.

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΕΝ ΧΑΝΙΟΙΣ

Φόνος Τούρκου.-Ερεθισμός εν τη πόλει.

Ο εν Χαλέπα τακτικός ημών ανταποκριτής γράφει τα επόμενα:

Σήμερον Παρασκευήν την πρωίαν ευρέθη φονευμένος εν τω χωρίω "Νεροκούρου" είς Οθωμανός. Καθ' ήν στιγμήν εισηρχόμην εις την πόλιν εκ Χαλέπας εκομίζετο ο νεκρός. Οι Τούρκοι ήσαν βλοσυροί και απειλητικοί. Η αντίληψίς μου είνε ότι η πόλις Χανίων διατελεί υπό ριπήν επαναστατικού ανέμου. Η ψυχολογική στιγμή είνε τοιαύτη, ώστε εμπνέει ανησυχίας. Το ελάχιστον περιστατικόν εντός της πόλεως αρκεί να αναφλέξη το πάν. Καλόν είνε οι εν Αθήναις πρόσφυγες να παύσωσι κατερχόμενοι, μέχρις ού ίδωμεν το συμπέρασμα.

ΤΟΥΡΚΟΚΡΗΤΕΣ ΕΙΣ ΠΕΙΡΑΙΑ

Μικρού δείν επίθεσις.-Επιβίβασις των Τουρκοκρητών εις την "Σύρον".-Αναχώρησις αυτών.

Του καταπλεύσαντος χθες εις Πειραιά ατμοπλοίου της εταιρείας Κουρτζή επέβαινον 25 περίπου Τούρκοι, προερχόμενοι από διάφορα μέρη της Κρήτης και κατευθυνόμενοι εις Θεσσαλονίκην. Οπως μεταβώσιν εις Θεσσαλονίκην έπρεπε να επιβώσι του δια την πόλιν ταύτην αποπλέοντος εκ Πειραιώς αυστριακού ατμοπλοίου, όπερ όμως δεν είχε φθάσει εις τον λιμένα καθ' ήν ώραν κατέπλευσε το εν λόγω ατμόπλοιον του Κουρτζή. Επρεπε λοιπόν κατ' ανάγκην ν' αποβιβασθώσιν εις την ξηράν μέχρις ότου φθάση το Αυστριακόν ατμόπλοιον. Αλλά τούτο ήτο λίαν επικίνδυνον, καθόσον ήτο δυνατόν να υποστούν επίθεσιν εκ μέρους των εν Πειραιεί Κρητών.

Η Κυβέρνησις λοιπόν ηναγκάσθη να επιβιβάση τους περί ών πρόκειται Τουρκοκρήτας επί της ακταιωρού "Σύρου" μέχρι της αφίξεως του αυστριακού ατμοπλοίου. Κατόπιν αφιχθέντος τούτου επεβιβάσθησαν αυτού.

Τινές εκ των λεμβούχων και Κρητών καίτοι το πράγμα ετηρήθη μυστικόν, ηννόησαν τους Τουρκοκρήτας, εσχεδίαζον δε να επιτεθούν εναντίον αυτών και επί του ατμοπλοίου.

Αλλ' ευτυχώς είχον ληφθή όλα τα κατάλληλα μέτρα εκ μέρους της αστυνομικής και λιμενικής αρχής, προελήφθη δε παν απευκταίον.

ΑΦΙΞΙΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Εις Σύρον. -Τι αφηγούνται.- Φονευμένοι Κρήτες, Τούρκοι και Αγγλοι.

ΣΥΡΟΣ, 29 Αυγούστου (Τηλεγράφημα του τακτικού ανταποκριτού του "Σκρίπ"). Ταύτην την στιγμήν αφίκετο το ατμόπλοιον "Τρίτων" της εταιρείας Λάμπρου εξ Ηρακλείου.

Από το Ηράκλειον παρέλαβε 50 πρόσφυγας. Τους 45 απεβίβασεν εις Αγιον Νικόλαον και Χερσόνησον.

Ενταύθα έφερε 5. Ο είς είνε βαρέως πληγωμένος, φέρων 3 τραύματα δια μαχαίρας.

Οι επιβάται αφηγούνται τα εξής:

Χριστιανοί φονευμένοι και πληγωμένοι υπολογίζονται εις 700, Τούρκοι εις 100 και Αγγλοι εις 70.

Από το τελωνείον μέχρι της συνοικίας Τσεράϊ τα πάντα απετεφρώθησαν. Μόνον η εκκλησία Αγιος Μηνάς και αι πλησιέστεραι προς αυτήν οικίαι δεν εβλάβησαν.

ΟΙ ΑΓΓΛΟΙ ΤΕΛΕΓΡΑΦΗΤΑΙ

Ηρακλείου. -Πού διαμένουν.

Κατά χθεσινάς πληροφορίας, οι υπάλληλοι του αγγλικού τηλεγραφείου, εργαζόμενοι καθ' όλην την ημέραν, φρουρούνται υπό ισχυρού αποσπάσματος Αγγλων στρατιωτών, την δε νύκτα επίσης υπό ισχυράν συνοδείαν μεταφέρονται επί του "Καπερντάουμ".

ΑΙ ΖΗΜΙΑΙ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΩΝ

Διακόσιαι χιλ. λίραι

Κατ' ακριβείς υπολογισμούς, αι ζημίαι των εν Ηρακλείω χριστιανών εκ της πυρκαϊάς και των λεηλασιών εις χρήματα, εμπορεύματα και τιμαλφή ανέρχονται εν όλω εις διακοσίας περίπου χιλιάδας λιρών.

Ο ΘΕΙΑΚΑΚΗΣ

Βιογραφικαί σημειώσεις. - Η οικογένειά του.

Ο φονευθείς βουλευτής Ηρακλείου, ο ατυχής Θειακάκης, είχε σπουδάσει δύο επιστήμας, την φιλολογίαν και την νομικήν. Σπουδαστής ών τω 1878 εξήλθε το πρώτον ως επαναστάτης υπό τον θείον του οπλαρχηγόν Θειακάκην. Δια το ζήτημα των βακουφικών είχεν αποσταλή ως αντιπρόσωπος της Κρήτης εις Κωνσταντινούπολιν και συνεννοήθη μετά της Πύλης προς επίλυσιν αυτών, επιδείξας μεγάλην δεξιότητα.

Διετέλεσεν αντιπρόεδρος της Συνελεύσεως, εξελέγετο δε βουλευτής Ηρακλείου καθ' όλας ανεξαιρέτως τας περιόδους, τιμώμενος μεγάλως υπό των συμπολιτών του. Ο Θειακάκης ήτο και ο μεγαλείτερος έμπορος του Ηρακλείου, η αξία δε του καταστήματός του υπολογίζεται υπό των συμπατριωτών του εις 72.000 λίρας.

Η απορφανισθείσα ατυχής οικογένεια ούτε λεπτόν δεν έσωσεν εξ όλου αυτού του πλούτου και ευρίσκεται σήμερον εις τας Αθήνας εξομοιωθείσα με τας πενεστέρας των οικογενειών, στερουμένη των πάντων. Ελπίζομεν ότι θα ευρεθή παρηγορία δια τοιαύτην απερίγραπτον συμφοράν.

ΜΕΤΡΑ ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΑΣ

Μεταφορά αυτών εις Ισθμίαν. Διαταγαί προς τας ατμοπλοϊκάς εταιρείας.

Οι εκ Κρήτης προερχόμενοι πρόσφυγες κατ' απόφασιν της Κυβερνήσεως θα μεταφέρωνται εις την Ισθμίαν της Κορίνθου, όπου είναι έτοιμα τα κατάλληλα καταλύματα, έχει δε διαταχθή ο ταμίας Κορίνθου να χορηγή το το τεσσαρακοντάλεπτον ημερήσιον βοήθημα. Η Κυβέρνησις δεν αναλαμβάνει τον στεγασμόν των προσφύγων οίτινες αφικνούμενοι ήθελον παραμείνει εις Πειραιά ή Αθήνας.

Η Κυβέρνησις παρήγγειλεν όπως τα φέροντας πρόσφυγας ατμόπλοια πριν προσεγγίζωσιν εις Πειραιά να κατευθύνωνται εις Ισθμίαν όπως αποβιβάζωσιν αυτούς.

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

ΔΕΥΤΕΡΑ 31 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1898

Γενικαί συναθροίσεις των Χριστιανών

Οι χριστιανοί ένοπλοι συναθροίζονται εις πλείστα μέρη της Κρήτης. Ούτως, εκτός του Ακρωτηρίου, όπου ύψωσαν και την ελληνικήν σημαίαν καταβιβάσαντες την της αυτονομίας, συνηθροίσθησαν και εις Σφακία, Κίσσαμον, ιδία δε παρά τας ουδετέρας ζώνας Χανίων και Ρεθύμνης.

Ενεκα των συναθροίσεων μεγίστη επικρατεί αίσθησις εις Χανία, όπου οι Τουρκοκρήτες ήρχισαν να λαμβάνουν προφυλακτικά μέτρα κατά ενδεχομένης επιθέσεως των χριστιανών. Μέλη τινά της εκτελεστικής Επιτροπής, ως χθες ηγγέλθη, μετέβησαν παρά τοις χριστιανοίς εν Ακρωτηρίω και συνεβούλευσαν αυτούς όπως αποσυρθούν εκείθεν, καταβιβάσουν δε και την υψωθείσαν ελληνικήν σημαίαν. Οι χριστιανοί όμως παρέμειναν ανένδοτοι, δηλώσαντες ότι τότε μόνον θα αποχωρήσουν, όταν απέλθη εκ της νήσου ο τουρκικός στρατός.

Η ΤΑΞΙΣ ΕΝ ΗΡΑΚΛΕΙΩ ΕΞΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝ ΑΙ ΣΥΛΛΗΨΕΙΣ

Κατά τας χθεσινάς εκ Κρήτης πληροφορίας, οι Αγγλοι εξακολουθούν ενεργούντες δραστηρίως ανακρίσεις δια τας σφαγάς, συλλαμβάνουν δε καθ' εκάστην πλείστους Βασιβουζούκους, τη υποδείξει του Τούρκου διοικητού, τους οποίους προφυλακίζουν. Ελπίζεται ότι εντός ημερών τινων θα συλληφθούν όλοι οι πρωτουργοί των ταραχών και σφαγών.

ΤΟ ΤΕΛΕΣΙΓΡΑΦΟΝ

Ουδεμία αυθεντική είδησις. -Η δήλωσις του Αγγλου διοικητού.

Είμεθα εις θέσιν να βεβαιώσωμεν, ότι ουδεμία επίσημος είδησις ελήφθη αναγγέλλουσα περί τελεσιγράφου, απευθυνθέντος υπό του Αγγλου διοικητού Ηρακλείου και αφορώντος την γενικήν παράδοσιν της πόλεως και τον αφοπλισμόν του τουρκικού στρατού. Εκείνο όπερ είνε βέβαιον, είνε ότι ο Αγγλος διοικητής κατέστησε προσωπικώς υπεύθυνον τον Τούρκον διοικητήν δια πάσαν τυχόν επίθεσιν, ήτις ήθελε γείνει κατά στρατιώτου της διεθνούς κατοχής.

Τα περί λήξεως της προθεσμίας του τελεσιγράφου και λοιπά σχετικά ουδαμώς επιβεβαιούνται.

Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΠΕΡΙΩΡΙΣΘΗ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΣΤΡΑΤΩΝΑΣ

Κατ' αυθεντικόν τηλεγράφημα ληφθέν χθες την νύκτα, ο τουρκικός στρατός από της προχθές μετά μεσημβρίαν διατελεί περιωρισμένος εντός των στρατώνων αυτού. Μόνον δε εις την πέριξ συνοικίαν επιτρέπεται η έξοδος αυτού.

ΕΚΤΑΚΤΟΝ ΣΤΡΑΤΟΔΙΚΕΙΟΝ ΕΝ ΗΡΑΚΛΕΙΩ

Κατά χθεσιάς ειδήσεις εκ Χανίων, σήμερον οι Ναύαρχοι πρόκειται να προβούν εις την σύστασιν εκτάκτου στρατοδικείου, το οποίον θα δικάση τους ταραξίας.

Το στρατοδικείον τούτο θα αποτελεσθή εκ τεσσάρων αξιωματικών, ενός Γάλλου, ενός Αγγλου, ενός Ιταλού, ενός Ρώσου, και εξ ενός υποναυάρχου ως προέδρου.

Ο ΑΓΓΛΟΣ ΝΑΥΑΡΧΟΣ

Αφίκετο εις Κρήτην.-Και άλλος αγγλικός στρατός.

Κατά το τηλεγράφημα εκ Χανίων προς την συνάδελφον "Εστίαν", ο προ δύο μηνών απουσιάζων επ' αδεία Αγγλος ναύαρχος Χόπκινς ανεμένετο χθες. Αφικνούνται επίσης και οκτώ νέα τάγματα αγγλικού στρατού δια το Ηράκλειον.

Εν Χανίοις εξακολουθεί η αυτή πάντοτε κατάστασις. Τα καταστήματα εξακολουθούσι να είνε κλειστά.

ΑΙ ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ.

Εξακολουθούν.-Οχι διακοίνωσις.

Κατά τας διαβεβαιώσεις των διπλωματικών κύκλων αι συνεννοήσεις μεταξύ των Δυνάμεων δια το ζήτημα της αποχωρήσεως εκ της νήσου του Τουρκικού στρατού εξακολουθούν.

Θεωρείται δε βέβαιον, ότι δεν θα βραδύνουν να τελειώσουν· αι Δυνάμεις επείσθησαν πλέον ότι άνευ γενναίων και αποφασιστικών μέτρων δεν είνε δυνατόν να επέλθη η λύσις.

Το γραφέν δε, ότι αι Δυνάμεις επέδωκαν δια των εν Κων/πόλει πρεσβευτών αυτών διακοίνωσιν προς την Τουρκίαν δεν είνε ακριβές.

ΤΑ ΕΝ ΗΡΑΚΛΕΙΩ

Ησαν προσχεδιασμένα.

Μεταξύ τοσούτων συνηγορούντων υπέρ της ιδέας ότι η σφαγή του Ηρακλείου ήτο προσχεδιασμένη, αναγράφομεν μιαν έτι τρανωτάτην απόδειξιν. Φίλος ημών προ οκτώ ακριβώς ημερών επανερχόμενος εκ της πατρίδος του Κρήτης είχε συνταξειδιώτην λοχαγόν του εν Ηρακλείω τουρκικού στρατού μεταβαίνοντα εις Θεσσαλονίκην. Ούτος εν μακρά συνομιλία, ήν έκαμαν κατά το ταξείδιον, είπεν ωρισμένως ότι: **η απόγνωσις των Τούρκων ως εκ της διαγωγής της Ευρώπης ήτις εισήλθεν εις τον οίκον των άνευ πολέμου, άνευ νίκης και διέθηκε τα κατ' αυτόν κατά βούλησιν είναι τοιαύτη, ώστε θα επιτεθούν και ή θα βυθίσουν τους Ευρωπαίους, οίτινες είνε εν Κρήτη, εις την θάλασσαν ή θα χαθώσιν αυτοί άπαξ δια παντός εκ της Κρήτης.**

Ο εν λόγω φίλος ημών δεν έδωκε προσοχήν εις ταύτα, άτινα τόσω ταχέως απεφάσισαν να εφαρμόσωσιν οι Τούρκοι, καίτοι το αποτέλεσμα δεν ελπίζεται σύμφωνον προς τας προσδοκίας των, ούτε όμως, δυστυχώς, προς τας ιδικάς μας. Εν τη αυτή συνομιλία παρέστησεν ο εν λόγω στρατιώτης την εν Κρήτη θέσιν του τουρκικού στρατού ως λίαν δεινήν, άτε παρά τους στρατιωτικούς νόμους κρατουμένου υπέρ την θητείαν, κακώς διαιτωμένου και μη πληρωνομένου.

Την δε λύσσαν των εγχωρίων απερίγραπτον, διότι δήθεν τα κτήματά των καρπούνται οι Χριστιανοί, αυτοί δε είνε περιωρισμένοι εντός τόσον στενής ζώνης, ώστε ουδέ να κινώνται εν αυτη δύνανται. Ταύτα εξηγούσι κάπως τα φρικώδη συμβάντα του Ηρακλείου.

Η ΚΟΡΗ ΤΟΥ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΥ

Μια σκηνή εις την οικίαν της.- Ελπίζεται ότι εσώθη.

Η κόρη του Καλοκαιρινού και σύζυγος του πλουσίου Κρητός Τσαγκάκη, είχεν αγγελθή ότι εφονεύθη εν Ηρακλείω. Νεώτεραι όμως πληροφορίαι παρέχουσιν ελπίδας ότι εσώθη.

Κατά την ώραν των ταραχών ευρίσκετο αύτη εντός της οικίας της, ότε αιφνιδίως εισέρχεται εις νιζάμης και επιτίθεται εναντίον της δια να την σφάξη. Εκείνη τον παρακαλεί να φεισθή αυτής και τω δίδει έν δέμα περιέχον πολλά χρήματα και τιμαλφή. Ο νιζάμης ιδών τα προσφερόμενα κατηνάσθη και προς τον σκοπόν του να την σώση ωδήγησεν αυτήν έξω της οικίας. Τι απέγεινεν αγνοείται, υπάρχουν όμως ελπίδες, ότι η σωτηρία της δυσμοίρου γυναικός εξησφαλίσθη υπό του νιζάμη.

Η ΤΑΦΗ ΤΩΝ ΣΦΑΓΕΝΤΩΝ

Αγήματα ενταφιάζοντα.

Κατά χθεσινάς ειδήσεις, αγήματα πεζοναυτών των εν τω λιμάνι του Ηρακλείου ορμούντων ευρωπαϊκών πολεμικών εξελθόντα προέβησαν εις την ταφήν των πτωμάτων των σφαγέντων χριστιανών και Τούρκων.

Τα πτώματα μείναντα επί τρεις και τέσσαρας ήδη ημέρας εντός των οικιών και εις τους δρόμους ηπείλουν επιδημίαν μολυσματικών νόσων.

Πολλά πτώματα ανασύρονται εκ του βάθους υπογείων και ερειπίων οικιών καεισών.

Η "ΚΡΗΤΗ" ΤΟΥ ΚΟΥΡΤΖΗ

Ερχεται σήμερον με πρόσφυγας. -Η διαταγή των Ναυάρχων.

Κατά χθεσινόν τηλεγράφημα προς το πρακτορείον της εταιρείας Κουρτζή, το ατμόπλοιον "Κρήτη" παραλαβόν πρόσφυγας εκ της μεγαλονήσου καταπλέει σήμερον την πρωίαν εις τον Πειραιά. Το ατμόπλοιον τούτο κατά την διαταγήν των Ναυάρχων δεν θα προσεγγίση εις Ηράκλειον.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Επιτροπή Κρητών παρά τω κ. Κόρπα.

Χθες την πρωίαν ενώπιον του κ. Κόρπα παρουσιάσθη επιτροπή Κρητών, ήτις παρέστησεν εις αυτόν ότι υπάρχει μεγίστη και επείγουσα ανάγκη να χορηγηθώσιν εις τους άρτι εξ Ηρακλείου αφιχθέντας πρόσφυγας οικήματα, ενδύματα και χρήματα, καθ' όσον ούτοι στερούνται των πάντων.

Ο κ. Κόρπας εδήλωσεν ότι οικήματα δεν υπάρχουσι και επομένως όσοι δεν δύνανται να στεγασθώσιν ενταύθα πρέπει να μεταβώσιν εις Ισθμίαν, όπου υπάρχουν καταλύματα. Φρονούμεν όμως ότι, αφού οι πρόσφυγες ευρέθησαν πλέον εν Αθήναις, ηδύνατο ο κ. Κόρπας, να διατάξη την εξεύρεσιν οικήματος τινος, το οποίον και 50 μόνον εάν περιελάμβανε θα ήτο αρκετόν, καθ' όσον οι λοιποί ημπορούν να εξοικονομηθούν εις οικίας φίλων ή συγγενών αυτών.

Ο κ. Κόρπας διέταξε την αστυνομίαν να χορηγή εις πάντας τους νέους πρόσφυγας το ωρισμένον ημερήσιον βοήθημα, εδήλωσε δε ότι θέλει συσταθή επιτροπή, ήτις θα συλλέξη εράνους, όπως αγορασθώσι πένθιμα ενδύματα δι' αυτούς.

ΤΡΙΤΗ 1 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1898

Από την αιματόβρεκτον Κρήτην

- ΝΕΑ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ
- Η ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΤΩΝ ΝΑΥΑΡΧΩΝ
- ΠΟΤΕ ΘΑ ΦΥΓΗ Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΕΚ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ

ΤΟΥ ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΟΥ ΜΑΣ

Η ΕΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ

Αποστολή επιτροπής εκ μέρους της Κυβερνήσεως δια να καθησυχάση τους επί των ορέων ενόπλους χριστιανούς.

ΧΑΛΕΠΑ, 30 Αυγούστου. Καθ' ά σας ανήγγειλα χθες, η όψις των Χανίων υπήρξε δι' όλης της ημέρας απειλητική. Εφαίνετο ωσεί να ευρίσκετο εις τας παραμονάς σοβαρών γεγονότων. Εις τούτο συνετέλεσε πολύ η ψυχολογική κατάστασις, εις ήν περιέστη ο λαός συνεπεία των εν Ηρακλείω σοβαρών συμβάντων, ών αι λεπτομέρειαι τα παρουσιάζουσι ασυγκρίτως σοβαρώτερα, αφ' ότι κατ' αρχήν επιστεύθησαν.

Οι Τούρκοι Χανίων φοβούνται και υποβλέπουσι τους χριστιανούς μήπως προβώσιν εις αντεκδικήσεις δια τα εν Ηρακλείω θύματα. Οι χριστιανοί αφ' ετέρου φοβούνται μήπως οι Τούρκοι σκοπούσι να συνεχίσωσι τας σκηνάς του Ηρακλείου και εν Χανίοις.

Αυτή είνε η αληθής όψις των πραγμάτων. Λόγοι επιτείνοντες αμφοτέρωθεν τας υπονοίας δεν ελλείπουσιν. Αι ένοπλοι συναθροίσεις των χριστιανών εν Ακρωτηρίω και καθ' όλην την λοφοσειράν της Μαλάξας, αι εν Βαρυπέτρω, Μονοκουμάρω κλπ. τοιαύται, η κρατούσα ανησυχία παρά τοις χριστιανικοίς κύκλοις Χαλέπας και εις επίρρωσιν ο φόνος ενός οθωμανού εν Νεροκούρω, η συναίσθησις ότι οι ομόθρησκοί των διέπραξαν φρικαλεότητας εν Ηρακλείω, πάντες ούτοι οι λόγοι αθροιζόμενοι ήρκεσαν να ενισχύσωσι την υπόνοιαν των Οθωμανών, ότι διατρέχουσι κίνδυνον και ότι δέον να ώσιν επιφυλακτικοί. Αφ' ετέρου οι χριστιανοί μειονεκτούντες αριθμητικώς απέναντι των οθωμανών Χανίων, άοπλοι, υπό το κράτος της συγκινήσεως των εν Ηρακλείω σφαγών, υπό την εντύπωσιν της πείρας νωπού παρελθόντος διατελούντες, ευλόγως υποβλέπουσι τους οθωμανούς, ως ικανούς να συνεχίσωσι το έργον της καταστροφής και αύθις εν Χανίοις.

Εις δικαιολογίαν της κοινής ταύτης υποψίας προσθέσατε την ανεπάρκειαν της διεθνούς φρουράς προς πρόληψιν παντός αμέσου κινδύνου.

Το βέβαιον είνε ότι η ασφάλεια και η τάξις ήρτηται εξ ενός πυροβολισμού ή οιουδήποτε άλλου μικρού συμβάντος μεταξύ χριστιανού και Τούρκου εν τη πόλει, ίνα μεταπέση η λανθάνουσα αναρχία εις στάσιν τελείαν.

Ως θα εννοείτε, η ασφάλεια και η τάξις εξαρτώνται από την θέλησιν των πάντων. Αραγε θα υπάρξη μέχρι τέλους η συναίσθησις παρά πάσιν ότι δέον να διατηρηθή η τάξις; Ζήτημα. Το επ' εμοί τούτο εξαρτάται εκ της σοβαρότητος των αποφάσεων άς θα λάβωσιν οι Ναύαρχοι περί της εν Ηρακλείω καταστάσεως και εκ της ταχύτητος μεθ' ής θα προβώσιν εις την εκτέλεσιν αυτών. Οσον αφορά τους χριστιανούς κατοίκους, προσπάθεια καταβάλλεται σύντονος εκ μέρους της Κυβερνήσεως, όπως μη δώσωσιν ουδ ελαχίστην αφορμήν εις νέας σκηνάς εν Χανίοις και μόνον εάν είνε ανάγκη να υποστώσι νέας θυσίας να αποκρούσωσι τον επαγόμενον κίνδυνον, αλλά αφού εκδηλωθή. Προς τον σκοπόν τούτον νέα εξηγητική της καταστάσεως και παραινετική εγκύκλιος της Κυβερνήσεως κοινοποιείται σήμερον προς τον λαόν. Επίσης εκ μέρους της Κυβερνήσεως μεταβαίνουσι σήμερον προς τους κατά την λοφογραμμήν της Μαλάξας στρατοπεδεύοντας χριστιανούς οι κ. Ελευθέριος Βενιζέλος, Γεώργιος Μυλογιαννάκης και Αντώνιος Καντζουράκης, όπως εξ ονόματος των συμφερόντων της Πατρίδος εξορκίσωσι τους χριστιανούς να απέχωσιν επιμελώς από πάσης κατά των Οθωμανών πράξεως ή προκλήσεως, ήτις ηδύνατο να λάβη διαστάσεις σοβαράς και να μετατοπίση το ζήτημα, τις οίδεν εις τι πέλαγος νέων αναβολών και νέων δυσχερειών, ίνα μη είπω νέων θυσιών αίματος και περιουσίας, άς απέκαμεν ο ατυχής ούτος τόπος να υφίσταται.

Η ΝΕΑ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Προς τους χριστιανούς κατοίκους της Κρήτης. - Ο αριθμός των φονευθέντων.

Η Κρητική Κυβέρνησις εκοινοποίησε την επομένην εγκύκλιον προς τους

χριστιανούς κατοίκους της νήσου, συνιστώσα φρόνησιν και αγγέλλουσα τα γενόμενα συμπληρωματικώς.

Η ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Προς τους χριστιανούς κατοίκους.

Κατεστήσαμεν ήδη γνωστά δια της χθεσινής μας εγκυκλίου τα κυριώτερα συμβάντα του Ηρακλείου. Προσθέτομεν σήμερον ότι εκ των 1000 περίπου Χριστιανικών ψυχών, αι οποίαι έμενον εκεί, 350 περίπου εσώθησαν εις τα ευρωπαϊκά πλοία· άλλοι 300 κατώρθωσαν να περάσωσι την στρατιωτικήν ζώνην και να καταφύγωσιν εις τα χωρία, ολίγοι τινές μένουσιν εις το Διοικητήριον, χθες δε ο Άγγλος στόλαρχος ειδοποίησεν επισήμως τον Τούρκον πασσάν ότι θα πληρώση με την κεφαλήν του αν απ' αυτούς κανείς πάθη τίποτε. Δύο λόχοι Ευρωπαϊκού στρατού σταλέντες εκ Χανίων εισήλθον δια ξηράς εις την πόλιν και κατέλαβον θέσεις κύκλω επί του τείχους, επί του οποίου έμενε και μέρος των Άγγλων. Το εσωτερικόν της πόλεως είνε εγκαταλελειμμένον, αι δε πυρκαϊαί επαναλαμβάνονται. Από στιγμής εις στιγμήν περιμένεται στρατός και πλοία εκ Μάλτας και τότε θα προβώσιν εις την δέουσαν ενέργειαν.

Τα πάντα μαρτυρούσιν ότι η αποτρόπαια εξέγερσις ήτο εκ των προτέρων εσχεδιασμένη, είνε δε βεβαιωμένον ότι και οι Τούρκοι στρατιώται επυροβόλησαν κατά των Άγγλων. Ταύτα είνε τα γνωστά γεγονότα. Απέδειξαν οφθαλμοφανώς πλέον ποία είνε η εις το ζήτημά μας επιβαλλομένη λύσις, εξήλθομεν δε πλέον από τα προσωρινά μέτρα και η οριστική λύσις κατέστη αναπόφευκτος. Τούτο συνάγεται και εξ άλλων δεδομένων και εκ της εις το έγγραφον μας απαντήσεως των Ναυάρχων. Εις την φρόνησιν, την ομόνοιαν, την πειθαρχίαν και την φιλοπατρίαν των χριστιανών μένει να μη διαταράξωσι με πράξεις ασκέπτους τον καλόν δρόμον, εις τον οποίον ευρίσκεται τώρα το ζήτημα, και να μη γίνουν αιτία να χαθούν χωρίς ωφέλειαν αι νέαι θυσίαι και το αδίκως χυθέν αίμα των αδελφών μας. Αυτά συμβουλεύουν οι Ναύαρχοι, οι οποίοι εργάζονται δια δικαίαν και ταχείαν λύσιν, αυτά συμβουλεύει και η Ελληνική Κυβέρνησις, η οποία ηθικώς και υλικώς συμπάσχει με ημάς.

Εν Χαλέπα τη 28 Αυγούστου 1898.

Ο Πρόεδρος

Ι.Κ. Σφακιανάκης

Το έγγραφον του Ναυάρχου Ποττιέ, περί ού κάμνει μνείαν η ανωτέρω εγκύκλιος, εδημοσιεύσαμεν μόνοι ημείς προ τριών ημερών, λαβόντες τούτο εκ του πάντοτε καλώς πληροφορημένου ανταποκριτού μας.

Η ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΑΥΑΡΧΟΥΣ

Θα ακολουθήση τας συμβουλάς των, αλλά να επέλθη οριστική λύσις.

Εις το άνω μνημονευόμενον έγγραφον των Ναυάρχων η Κρητική Κυβέρνησις απήντησε την 30 λήξαντος ως εξής:

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΥ

ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ

Προς την Α. Εξοχότητα τον Ναύαρχον Ποττιέ, Προϊστάμενον των Ναυάρχων.

Εξοχώτατε,

"Λαμβάνω την τιμήν να δηλώσω την παραλαβήν της απαντήσεως εις το υπό χρονολογίαν 26/7 τρ. μηνός ημέτερον έγγραφον. Ως εδήλωσεν εις το έγγραφον εκείνο η Εκτελεστική Επιτροπή, αν και απέχη να ασχοληθή εις ο,τιδήποτε σχετιζόμενον με την προσωρινήν, ήτις δεν έχει πλέον λόγον υπάρξεως, ούχ ήττον θα εξακολουθήση ασκούσα πάσαν αυτής την επιρροήν υπέρ της μετριοπαθείας, χωρίς όμως ν' αναλάβη ως προς τούτο ευθύνην.

Τω όντι αι οδυνηραί λεπτομέρειαι των εν Ηρακλείω γενομένων, των οποίων κατ' αρχάς ουδόλως υποπτευόμεθα την τρομεράν σοβαρότητα, το μέγεθος των υλικών ζημιών, άς υπέστησαν οι Χριστιανοί, το πολυάριθμον των θυμάτων, επί πάσι δε ο αποτρόπαιος χαρακτήρ της επιβουλής, προφανώς σχεδιασθείσης εκ των προτέρων και ψυχρώ τω αίματι εκτελεσθείσης υπό την σκέπην των οθωμανικών στρατιωτικών αρχών, προξενούσι παρά τοις Χριστιανοίς ερεθισμόν έτι μάλλον και μάλλον επιτεινόμενον, όστις είνε πολύ δύσκοχλον να περιορισθή. Άλλως τε εύκολον είνε να εννοηθή ότι εξηντλήθη πλέον των δυστυχών κατοίκων η υπομονή.

Πανταχόθεν εγείρεται η αυτή φωνή. Δεν θέλομεν πλέον νόθους λύσεις. Ο τόπος θέλει να διαρρήξη δια παντός τους δεσμούς, τους συνδέοντας αυτόν προς Κυβέρνησιν, ήτις παρεδέχθη ως μέθοδον διοικητικήν την διαρπαγήν, τον εμπρησμόν και την σφαγήν.

Τα ημίμετρα και οι ψευδείς λύσεις επανέφερον τον τόπον εις την αγρίαν κατάστασιν, εκάλυψαν αυτόν δι' αίματος και ερειπίων και παρεσκεύασαν κατάστασιν εντελώς αφόρητον.

Είνε καιρός πλέον να παύση οριστικώς η κατάστασις αυτή και να ζητηθή λύσις, δυναμένη να ασφαλίση εις την τοσούτον δοκιμασθείσαν νήσον την ειρήνην και την ησυχίαν, την οποίαν από τοσούτων χρόνων δεν εγνώρισαν.

Η Εκτελεστική Επιτροπή ελπίζει ότι αι Μεγάλαι Δυνάμεις θα εξετάσουν υπό ταύτην την έννοιαν το ζήτημα και ότι αι προσπάθειαι των Ναυάρχων, δια τας οποίας οι Κρήτες θα είνε ευγνώμονες, θα συντελέσωσιν εις τούτο.

Η Επιτροπή, εξακολουθούσα να μένη εις ήν ετάχθη θέσιν, θα λογισθή ευτυχής χρησιμεύουσα ως μεσάζουσα μεταξύ των Ναυάρχων και των κατοίκων προς διευκόλυνσιν της τοσούτον επιθυμητής λύσεως".

Ευαρεστήθητε να δεχθήτε κλπ.

(Υπογ.) Ι.Κ. Σφακιανάκης

ΑΙ ΝΕΩΤΕΡΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ Η ΑΝΑΧΩΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

Θα γίνη όταν δεν θα υπάρχη κίνδυνος διαταράξεως της τάξεως.

Κατ' ειδήσεις ασφαλείς, περιπολίαι διεθνείς δεν εισήλθον μέχρι της χθες εις την πόλιν Ηρακλείου. Αι σταλείσαι εκ Χανίων επικουρίαι κατέλαβον θέσεις εις τας δυτικάς και μεσημβρινάς επάλξεις του φρουρίου. Αλλ' η δύναμις αύτη είνε ασθενής και δεν επιτρέπει εις τους Ναυάρχους να προβώσιν απ' ευθείας προς τον σκοπόν πριν ή ενισχυθώσι δια νέων, αίτινες περιμένονται από στιγμής εις στιγμήν αν μη και έφθασαν ήδη.

Εκ Μάλτας, περιμένονται πολεμικά πλοία μεθ' ενός τάγματος στρατού και μιας πυροβολαρχίας. Τάγμα Ιταλών ευρίσκεται καθ' οδόν, τηλεγράφημα δ' εκ Τουλώνος ανήγγειλεν, ότι ανεχώρησεν από χθες έτερον τάγμα γαλλικού στρατού.

Μετά την άφιξιν των επικουριών τούτων πιστεύεται γενικώς, ότι οι Ναύαρχοι, αισθανόμενοι εαυτούς αρκούντως ισχυρούς προς συγκράτησιν της τάξεως εν Χανίοις και Ρεθύμνη και προς ενάσκησιν βίας εν Ηρακλείω, θα μετέλθωσι την γλώσσαν του τελεσιγράφου προς εκτέλεσιν των αποφάσεων αυτών.

Κατά πληροφορίας της Κυβερνήσεως παρ' ενός ανωτέρου αξιωματικού και ενός ναυάρχου, το Συμβούλιον των Ναυάρχων ετηλεγράφησε προς τας Κυβερνήσεις, ότι ελήφθη απόφασις να διαταχθή η άμεσος απομάκρυνσις του τουρκικού στρατού εξ Ηρακλείου και ότι εν εναντία περιπτώσει οι Ναύαρχοι θα μετέλθωσι την εσχάτην βίαν κατά των φρουρίων και της πόλεως, ερημωθείσης ήδη υπό των Χριστιανών. Ότι τούτο γενήσεται και προ της αφίξεως επικουριών. Ενώ τουναντίον δια τας πόλεις Ρεθύμνης και Χανίων, ένθα υπάρχουσι μικροί πληθυσμοί και είνε ανάγκη να εξασφαλισθώσι πρότερον, θα περιμένεται η ενίσχυσις δια των νέων επικουριών.

Η είδησις δεν βεβαιούται υπό των προξένων, ούς χθες περί το μεσονύκτιον ηρώτησα.

Φυσικωτέρα φαίνεται η εξέλιξις να έλθωσι πρότερον αι επικουρίαι, είτα να προταθή ο αφοπλισμός των κατοίκων και μετά ταύτα ή και συγχρόνως η εντός ωρισμένων ωρών απομάκρυνσις του τουρκικού στρατού.

Αλλ' εν τούτοις δεν θέλω να αποκλείσω και την λύσιν ταύτην, ήτις πιθανώς, κατά τους Ναυάρχους, να φαίνεται η καλλιτέρα, ως έχουσα το προσόν της εν ταχύτητι ενεργείας.

Διεδόθη μάλιστα, αλλά διαψεύδεται υπό των προξένων ή μάλλον αγνοείται καθ' ήν στιγμήν γράφω, ότι επανελήφθη ο βομβαρδισμός του Ηρακλείου.

Ιδιωτικαί πληροφορίαι ελλείπουσιν αφ' ενός διότι μόνον σκιά θανάτου αντιπροσωπεύει τους χριστιανούς εν τη πόλει ταύτη και εξ άλλου διότι το τηλεγραφικόν σύρμα είναι επί των πολεμικών πλοίων.

Α-Κ.

ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΩΡΑ ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ Η ΥΠΟΨΗΦΙΟΤΗΣ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΗΠΟΣ

ΡΩΜΗ, 31 Αυγούστου. (Ιδιαίτερον τηλεγράφημα "Σκρίπ" εκ Κερκύρας). Κατά τας ενταύθα εφημερίδας, ο Τσάρος ανενέωσε την περί διορισμού του πρίγκηπος Γεωργίου πρότασίν του, κατά τρόπον δε τοσούτον επιτακτικόν, ώστε η άρνησις των λοιπών Δυνάμεων καθίσταται όχι ακίνδυνος.

Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΟΔΗΓΙΑΙ ΤΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΣΥΣΚΕΨΙΣ ΤΩΝ ΠΡΕΣΒΕΥΤΩΝ

Κατά χθεσινάς ειδήσεις, οι εν Κων/πόλει πρεσβευταί των Μεγ. Δυνάμεων έλαβον οδηγίας παρά των Κυβερνήσεων των όπως υποδείξωσι τον τρόπον της αμέσου αποχωρήσεως εκ της νήσου του Τουρκικού στρατού.

Προς τούτο οι πρεσβευταί συνέρχονται σήμερον ίνα αποφασίσουν περί των υποδειχθησομένων μέτρων, συνάμα δε αναγγείλουν εις την Πύλην την κατ' αρχήν απόφασιν των Δυνάμεων περί αποχωρήσεως του Τουρκικού στρατού.

ΕΥΑΡΕΣΤΟΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ

Η Κυβέρνησις είχε χθες εξ Ευρώπης ευαρέστους πληροφορίας περί του Κρητικού ζητήματος.

Φαίνεται ότι ένεκα της εξεγερθείσης εν Ευρώπη κοινής γνώμης αι Κυβερνήσεις έλαβον απόφασιν όπως καθορίσουν οριστικώτερον το ζήτημα.

Ιδία εντύπωσιν προξενεί εις τους διπλωματικούς κύκλους η στάσις του γαλλικού και ρωσικού τύπου, απαιτούντος την οριστικήν διακανόνισιν του ζητήματος.

Οι διπλωματικοί κύκλοι πιστεύουσιν, ότι εντός δέκα ημερών το βραδύτερον θα γνωσθούν σοβαραί αποφάσεις της Ευρώπης περί Κρήτης.

ΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΑΠΕΣΥΡΘΗΣΑΝ ΑΙ ΣΥΜΒΟΥΛΑΙ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Καθά εγνώσθη χθες εκ Κρήτης, αι ένοπλοι συναθροίσεις των χριστιανών εις Μαλάξαν, Αρχάναις και Ακρωτήρι διελύθησαν.

Οι χριστιανοί πεισθέντες εις τας συμβουλάς των μελών της Εκτελεστικής Επιτροπής διελύθησαν, δηλώσαντες, ότι ουδεμίαν αφορμήν θα δώσουν ρήξεως προς τους οθωμανούς.

Την απομάκρυνσιν των χριστιανών ανήγγειλε προς τους Ναυάρχους ο Πρόεδρος κ. Σφακιανάκης.

Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΦΑΓΩΝ

Η παγίς των Τούρκων.

-Ο αριθμός των θυμάτων.

-Θα φύγη ο τουρκικός στρατός.

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 31 Αυγούστου. (Ιδιαίτερον τηλεγράφημα "Σκρίπ" εκ Κερκύρας). Κατά τον "Χρόνον", ο διοικητής Ηρακλείου, συνταγματάρχης Ρέϊδ, περιγράφει τας συμπλοκάς δια ζοφερών χρωμάτων. Συνελήφθησαν, λέγει, οι χριστιανοί ως ποντικοί εις παγίδα. Εν κυρίω δε άρθρω λέγει, ότι η Γερμανία είνε απαθής δια τα συμβαίνοντα εν Κρήτη και αφίνει να διαπραγματευθούν το ζήτημα αι τέσσαρες Δυνάμεις.

ΡΩΜΗ, (αυθημερόν). Ο "Αιών" γράφει, ότι εξακολουθούν πυρετώδεις συνεννοήσεις μεταξύ των ευρωπαϊκών Κυβερνήσεων, ένεκα της επιδεινωθείσης καταστάσεως εν Κρήτη, όπως επέλθη η προ τόσου χρόνου επιζητουμένη οριστική λύσις.

ΒΙΕΝΝΗ, (αυθημερόν). Κατά τινά πληροφορίαν, οι επαναστάται επετέθησαν κατά των τουρκικών προφυλακών εις Πέρα χώρα. Ο διοικητής Δζεβάτ πασσάς εσυρίχθη, εν ώ διήρχετο την πόλιν μετά της συνήθους ακολουθίας του.

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, (αυθημερόν). Ο Άγγλος Ναύαρχος απαιτεί τον αφοπλισμόν του τουρκικού όχλου. Οι Ναύαρχοι απήντησαν εις την Κρητικήν Επιτροπήν ότι παραδέχονται την αναστολήν της προσωρινής διοικήσεως και ότι εζήτησαν από τας Δυνάμεις όπως εξουσιοδοτηθώσι και προβώσιν εις οριστικήν λύσιν.

Κατά την "Σημαίαν", ο Τούρκος διοικητής εκήρυξεν εις το Ηράκλειον τον στρατιωτικόν νόμον, προέβη δε και εις πολυαρίθμους συλλήψεις.

ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΙΣ, (αυθημερόν). Η "Νοβόστι" γράφει τα εξής: "Εν ώ ο Τσάρος μεριμνά δια την ειρήνην, ιδού πάλιν χριστιανικόν αίμα ρέει εις την δυστυχή νήσον. Ήλθεν ο καιρός, επιλέγει, δραστηρίας ενεργείας, όπως απομακρυνθή ο τουρκικός στρατός εκ Κρήτης, καθ' όσον η παρουσία αυτού ενθαρρύνει τον τουρκικόν φανατισμόν. Η Ρωσία προσφέρει πάσαν βοήθειαν επί τω σκοπώ τούτω.

Ο ρωσικός τύπος αποδοκιμάζει την απόφασιν της Αγγλίας, του να επεμβή μόνη και τιμωρήση τους ενόχους.

ΡΩΜΗ, (αυθημερόν). Απεφασίσθη όπως σταλούν τρία έτι πολεμικά Ιταλικά εις Κρήτην.

Ο "Χρόνος" του Λονδίνου αναβιβάζει τους σφαγέντας χριστιανούς εις 800. Την πόλιν, λέγει, ελεηλάτησαν οι Βασιβουζούκοι και οι Τούρκοι στρατιώται.

ΒΙΕΝΝΗ, (αυθημερόν). Ο "Νέος Ελεύθερος Τύπος" και ο "Πεσταίος Λόϋδ" αιτιώνται τας Δυνάμεις, επιδεικνύσας κατά την προσωρινήν οργάνωσιν μεροληψίαν υπέρ των Χριστιανών.

Ο "Πεσταίος Λόϋδ" γράφει τα εξής: "Μετά την ήτταν της Ελλάδος έπρεπεν ή να λυθή το κρητικόν ζήτημα δια καταφώρου ανατροπής και βίας ή να διευθετηθή βραδέως, αφιεμένων των Κρητών και της Πύλης εις την τύχην των, τηρουσών δε των Δυνάμεων διπλωματικόν έλεγχον.

"Οι Κρήτες ή αξίζουσι τουρκικήν εξουσίαν και τότε ας υποστώσιν αυτήν ή είνε ώριμοι προς απελευθέρωσιν και εν τοιαύτη περιπτώσει ας αποδυθώσιν εις τον αγώνα, όπως και τα άλλα βαλκανικά γένη".

ΠΑΡΙΣΙΟΙ, (αυθημερόν). Ο "Χρόνος" λέγει: "Φαντάζονται αι Δυνάμεις ότι οι Κρήτες θα παύσωσιν έχοντες εστραμμένα τα βλέμματά των προς την Ελλάδα; Όχι. Εάν θέλωμεν ειρήνην εν τη Ανατολή δια της προόδου, πρέπει να αντιμετωπίσωμεν τα πράγματα και ν' ανιδρύσωμεν στερεάν και διαρκή τάξιν.

"Τούτο δε δύναται να επιτευχθή μόνο εάν η Ευρώπη εκπληρώση την αναληφθείσαν υποχρέωσιν και πραγματοποιηθώσιν οι Κρητικοί πόθοι".

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, (αυθημερόν). Η "Σημαία" γράφει, ότι η Κρήτη δεν θα ειρηνεύση αν δεν ανιδρυθή εν τη νήσω εκτελεστική εξουσία μετ' επαρκούς δυνάμεως προς εκτέλεσιν των βουλευμάτων της.

"Οι όροι του προβλήματος, λέγει, είναι εύληπτοι, αλλ' ουδεμία των Δυνάμεων θέλει να κοπιάση, όπως εξεύρη την λύσιν.

Αι ρίζαι του κακού είνε η τουρκική κακοδιοίκησις, ο χριστιανικός φανατισμός, το φιλοτάραχον των Μωαμεθανών και το δολοπλόκον των Ελλήνων!

Ευρισκόμεθα προ σειράς σποραδικών εκρήξεων, αίτινες θα εκβιάσωσι τ' ανακτοβούλια άκοντα να στρέψωσι προσοχήν προς την νήσον.

Η Κρήτη είνε η ευρωπαϊκή Κούβα, με μόνην την διαφοράν ότι αι τύχαι της ενδιαφέρουσιν όχι δύο, αλλ' ημίσειαν δεκάδα των χριστιανικών Κρατών".

Οι "Καιροί" γράφουν, ότι η ενεστώσα κατάστασις δεν δύναται να παραταθή επ' άπειρον. Μετά την καταστολήν των ταραχών, λέγουσιν, ανάγκη να επιληφθώμεν προς εξεύρεσιν ταχείας και πρακτικής λύσεως.

ΡΩΜΗ, (αυθημερόν). Το "Βήμα" της Ρώμης εύχεται υπέρ της πληρώσεως των πόθων της χριστιανικής πλειονότητος.

Οι μνήμες των διασωθέντων 30 χρόνια μετά

Με τη συμπλήρωση 30 χρόνων από τα δραματικά γεγονότα, ο **Ιωάννης Μουρέλλος** αναζήτησε επιζώντες της σφαγής, οι οποίοι κατάθεσαν τη μαρτυρία τους, γυρίζοντας πίσω το χρόνο σ' εκείνες τις τραγικές ώρες. Μεταξύ εκείνων που βρίσκονταν στη ζωή και μίλησαν στην εφημερίδα "Ελευθέρα Σκέψις" του Μουρέλλου στις 25 Αυγούστου 1928, ήταν ο **Μηνάς Στεργιάδης**, αδελφός δύο θυμάτων και ο καβάσης του αυστριακού τηλεγραφείου **Μιλτιάδης Καμπανάρης** (αρχικά εμφανίστηκε ως νεκρός).

Μηνάς Στεργιάδης

- Θάταν δυόμισι τρεις τ' απόγευμα. Αναπαυόμουνα στο μαγαζί μας αντίκρι από το σημερινό φούρνο του Βέργου. Ακουσα ταραχή και πυκνά ζάλα κάτω στο δρόμο. Πρόβαλα κ' είδα ότι Τούρκοι πολλοί περνοδιάβαιναν στο δρόμο. Θα ξέρετε γιατί πήγαν πώς άρχισαν και ποιά δόθηκε η αιτία. Με τον κ. Καμπαναρη είχαμε προχωρήσει προς τα κάτω μα άμα είδαμε τα πράμματα να προυσκέρνουν ο Καμπανάρης πήγε στο λιμάνι και γω τράβηξα από την πόρτα του λιμανιού για το σπίτι μου. Τότε καθόμαστε εκεί που κάθεται σήμερο ο κ. Γκαίτλιχ. Μα ως εποχώρησα λίγο προς το σπίτι του κ. Λιαπάκη είδα νάρχονται Τούρκοι και ξαναγύρισα. Μπήκα στ' Αυστριακό ταχυδρομείο. Αμα πέρασαν ξαναβγήκα και ξαναπροχώρησα. Μα πάλι φάνηκαν νάρχουνται άλλοι τούρκοι οπλισμένοι. Γύρισα πάλι στο Αυστριακό ταχυδρομείο και κλείστηκα μέσα μαζί με άλλους. Αμέσως άρχισαν πυροβολισμοί. Από την κλειδαρότρυπα θωρούσαμε τους τούρκους που περνούσαν οπλισμένοι και φώναζαν για τους Αγγλους. Μια στιγμή είδα τον Κωστή το Μιχελιδάκη να τον πετσοτραβούν νιζάμηδες. Ως τόσο είχαν δώσει φωτιά στην πόλη. Οι φλόγες και η ζέστα της φωτιάς αν και δεν ήταν πολύ κοντά γινόντανε αντιληπτά. Περάσαμε σ' αγωνία όλη νύχτα. Ως τόσο γκρεμιζόντανε κι άλλοι χριστιανοί και κατέφευγαν στο αυστριακό ταχυδρομείο από της θάλασσας το μέρος. Γενήκαμε δεκάξη. Εκεί κατέφυγε κι ο Μανώλης ο Λασηθιώτης πληγωμένος στο πόδι. Ολη τη νύχτα αγωνία. Προσπάθησα να πέσω και να ζητήσω αλλού σωτηρία μα κτύπησα στο κεφάλι και ξαναγύρισα πάλι. Τη νύχτα έφταξαν κάμποσα πολεμικά. Την άλλη μέρα το πρωί στις 9 μας πήρε ο στρατός και μας πήγε στο Διοικητήριο στη σημερινή Νομαρχία. Το τι είδανε τα μάτια μου δε θα το ξεχάσω ποτέ μου. Εκεί βρήκα τη μητέρα μου και σε λίγο ήρθε κι ο πατέρας μου. Τον αδελφό μου το Γιάννη 27 χρόνων και το Θρασύβουλο 25 τους σκότωσαν στην ταράτσα πάνω του σπιτιού μας. Φαίνεται πως αμύνθηκαν γιατί είχαν όπλο μαζί τους. Ο Αλή Ομπασής για να σώση τη μητέρα μου την πήγε στου Αρμένη στρατιωτικού γιατρού που καθότανε τότε εκεί που είναι σήμερο το σπίτι του γιατρού του Δοκουμετζίδου. Μαζί με τη μητέρα μου ήταν κ' η Λεοντίνη Σουργιαδάκη μετέπειτα σύζυγος του Βασ. Μαρή. Μετά απ' το Διοικητήριο μας πήγαν σε διάφορα βαπόρια στο «Καπερντάουμ» στο Αυστριακό, στο «Τουρκουάζ» και από αυτά όλους μας πήγαν στο Αυστριακό και μ' αυτό φτάσαμε στον Πειραιά. Σα βρισκόμουνα στο Τουρκουάζ άκουσα από το αμπάρι να μου φωνάζη η φωνή του Αλή Ομπαση.

- Μην πης πράμμα προτού ρωτήξης τη μητέρα σου ίντα 'καμα για κείνη.

Πραγματικώς με κάλεσαν στο στρατοδικείον μετά κάμποσο καιρό κ' είπα ότι είδα. Τότε κατεδικάσθησαν 17 Τούρκοι και κρεμάστηκαν, όσοι ήσαν οι Αγγλοι που σκοτώθηκαν στη σφαγή.

Μιλτιάδης Καμπανάρης

- Ημουνα με τον μακαρίτην Αριστείδην Σταυριδάκην στου Κυπραίου το καφφενείο εκεί ακριβώς πούναι σήμερο η σκάλα του λιμανιού, σαν είδαμε τους πρώτους τούρκους να κατεβαίνουν. Εγώ τράβηξα προς το λιμάνι κι ο Σταυριδάκης προς του Αμαμπίλε Ιτάρ. Δεν έβαλα κακό στου νου μου κ' εκάθησα στο τουρκικό καφφενείο που ήταν δίπλα στο τελωνείο για καφέ. Μα δεν είχα προφτάξει να τον πιω κι ακούω πυροβολισμούς. Ετρεξα κ' εβγήκα στην αποθήκη του αλατιού κι' από κει παρακολουθούσα το ότι γινότανε. Μετά τους πρώτους φόνους και σαν εκλείστηκε η πόρτα του Λιμανιού, ένα τμήμα Αγγλων έβαλε τα σακιά της σταφίδας σε δύο γραμμές κι' οχυρώθηκε. Τα' άλλο τμήμα που ήταν στην πόρτα προ της Τουρκικής επιθέσεως αναγκάστηκε να υποχωρήση και να τραβήξη προς το νερουλάδικο που ήταν δεμένο στο μώλο του Κούλε, μα στο δρόμο έπεφταν πολλοί στρατιώτες από σφαίρες που τους έπαιζαν οι Τούρκοι από πίσω. Μάζεψαν τους πληγωμένους και τους νεκρούς και τραβήχτηκαν στο εγγλέζικο βαπόρι. Ως τόσο ερχότανε και τ' άλλο τμήμα των Αγγλων που ήσαν στους «Εφτά Μπαλτάδες». Μα σαν περνούσαν το Χασίλι, οι Τούρκοι του λιμανιού που με τους πρώτους πυροβολισμούς είχον ανεβή σκαλώνοντας σε δώματα πάνω προς τα πάνω σπίτια, πυροβολούσαν τους Αγγλους και σκότωσαν και πλήγωσαν κάμποσους στο Χασίλι.

Ο πλοίαρχος του αγγλικού αντιτορπιλικού Χάζαλ έφτανε κείνη την ώρα και με μια βάρκα. Πληγώθησαν δυο άγγλοι μες στη βάρκα από τους Τούρκους. Ο πλοίαρχος έδεσε στο μώλο τη βάρκα του με τους πληγωμένους και ανέλαβε τη διοίκηση του αγήματος, που ως τόσο είχε ανάψει πυρ, σ' όλες τις διευθύνσεις.

Στις 5 1/2 ο πασάς μένα λόγο τουρκικού στρατού ήρθε στο λιμάνι και βοήθησε τους Αγγλους και τους χριστιανούς πούχαν καταφύγει εκεί να μπουν στα βαπόρια. Μαζί μας τραυματισμένος ήταν ο κ. Περ. Βαλιάδης, κι ο μακαρίτης Γεωργ. Αλεξίου. Ηταν κι άλλοι πολλοί πούχαν γκρεμιστή από τα δώματα μέσα στο λιμάνι. Ηταν τόσο φριχτό το θέαμα που είδα μέσα στο εγγλέζικο που μας πήγαν και τόσους θρήνους άκουα, που ζήτησα να πάω στο Αυστριακό, μαζί με το Μαριδάκη. Την Παρασκευήν με συνώδευσε μια διμοιρία τουρκικού στρατού και βγήκα έξω στην πόλι, πρώτος χριστιανός μετά τη σφαγή. Πήγα στο Αυστριακό πρακτορείο και πήρα το ταμείο και τα χαρτιά που χρειαζόμαστε κι' επεστάτησα στη φόρτωσι της σταφίδος. Αμα βγήκα στην πόλι ακόμη ήταν φωτιά σ' όλο το δρόμο. Το φριχτό θέαμα με κρατούσε σε μια ταραχή που πήγα μέσα στο Αυστριακό με τους άλλους χριστιανούς.

Αναστάσιος Μπιζάκης

- Εγώ βρέθηκα στην ταβέρνα του Μηνά Μεϊμαράκη μαζί με τους Ζ. Θιακάκην, Κ. Μιχελιδάκην, Μ. Μεϊμαράκην, Δημ. Καράλην, Δ. Ζαχαρίου, Ν. Λαρέντζον, Ν. Καλαϊτζάκην, Γ. Τάχατε, Ι. Βλαστόν, Γ. Μιμηθόν, Β. Νιακάκην ή Ποντίκην, Γ. Βελέντζαν, Ι. Μπαουλάν και Κ. Ζαχαριάκην.

Από κεί είδαμε σ' απόστασι λίγων μέτρων τον Νικολαΐδην, του Τζώρτζη τον αδελφό, και τον Βράκα τον υποδηματοποιό να καίγονται χωρίς να μπορούν να φύγουν. Οι φωνές τους ήταν κάτι φρικτό κάτι δυσπερίγραπτο.

Από τα παράθυρα του μαγαζιού που είμαστε κλεισμένοι στο ίδιο το μαγαζί πούναι τώρα του Σταύρου Θεοδοσάκη, τα βλέπαμε όλα. Ο πρώτος χριστιανός που σκοτώθηκε ήταν ο Αντώνιος Βέχιος κι ο Σωκράτης, ο βαρκάρης. Τους έσφαξαν κάτω από τα μάτια μας. Του τουρκικού όχλου προηγείτο ο περίφημος καβάσης του Μπιρίντα ο Χαλιμάκης, που σκοτώθηκε σε λίγο από τους Αγγλους. Μέσα στο μαγαζί μας πυροβολούσαν και τα βαρέλια του κρασιού και των άλλων πιοτών εσπούσαν και γέμισεν ο κόσμος πιοτά. Είχαμε κλειστεί καλά μα μια στιγμή θωρούμε τον Κικιρίδη να σπα την πόρτα. Ζητήσαμε από την πορτούλα καταφύγιο και βγήκαμε έξω τρέχοντας. Σε λίγο σκοτώθηκεν ο Θιακάκης, μπρος το σπίτι του Λιαπάκη. Στη στροφή του δρόμου του Ανεμογιάννη σκοτώθηκεν ο Καλαϊτζάκης και ο Τάχατες. Άλλος εσφάγηκε πάνω στο κανόνι εκεί που είναι το τωρινό οινοπωλείο του Αντωνούσα. Εμένα και το Μιμηθο μας πυροβολούσαν· εμείς τρέχαμε. Είχα ένα μαντήλι στο κεφάλι και τόχω ακόμα. Θαύμα πως γλήτωσα. Είναι γεμάτο σφαίρες. Το που κατέφυγα το λέω στην παλαιά αυτή εφημερίδα που σας έδωκεν ο κ. Ν. Νικολαΐδης.

Αμα πήγα στου Πασσά την πόρτα είδα εμπορεύματα και μάλιστα δέματα καπνού που φτάναν ως τα παράθυρα της Νομαρχίας. Το θέαμα πούδα εκεί δεν περιγράφεται. Ματωμένοι και μισόγυμνοι όλοι, τρελλοί από το φόβο και την αγωνία. Ο Ν. Γερωνυμάκης ήταν ξιπόλητος ώσπου ο Καδρή εφένδης Δουλιανάκης τούφερε ένα ζευγάρι παντούφλες. Μια Σινιολάκη είχε εφτά τραύματα και ένα μαχαίρι στο λαιμό που είδε κ' έπαθε ο Τούρκος γιατρός να το βγάλη και να της κάμη τον επίδεσμο. Στην αρχή ο Πασσάς με πήρε για Αγγλο και διέταξε να με περιποιηθούν μα γλήγορα μ' έβαλαν και μένα μαζί με τους άλλους. Εκεί μέσα βρήκα τις δεσποινίδες Θιακάκη τώρα κυρίες Κατεχάκη και Τσουδερού, τις δεσποινίδες Σταματάκη τώρα κυρίες Κοκκινάκη και Καμπάνη, την κυρία Στεργιάδου, τον κ. Στεργιάδη και άλλους.

Η παράδοση του Ηρακλείου από τους Τούρκους στους Άγγλους, σε τελετή στην πλατεία Ελευθερίας. Φωτο Behaeddin. (Αρχείο Μουρέλλου. Ιστορικό Μουσείο Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

Μαρτυρίες για τις σφαγές στην Ιστορία της Κρήτης του Ιωάννη Μουρέλλου

Μαρτυρίες ανθρώπων που έζησαν τα γεγονότα, από το ημερολόγιο ανθρώπων που διασώθηκαν, παρουσιάζει στο παράρτημα του τρίτομου έργου του για την Ιστορία της Κρήτης ο **Ιωάννης Μουρέλλος.**

Παραθέτουμε μερικές απ' αυτές τις μαρτυρίες, μαζί μ' έναν κατάλογο των νεκρών, που πιθανότατα είχε δημοσιευθεί σε αθηναϊκή εφημερίδα μερικές μέρες μετά τα γεγονότα.

Οι Αγγλοι αντέστησαν· αλλά εις Τούρκος (*ο πρώτος αυτός Τούρκος πούδωκε το σύνθημα και που ήταν και ο πρώτος νεκρός της μεγάλης σφαγής ήταν ο Χαλιμάκης ο καβάσης του Αυστριακού προξένου Μπιρίντα)* εξαγωγών μάχαιραν πληγώνει εις την ωμοπλάτην ένα Αγγλον. Τον Τούρκον αυτόν έτερος Αγγλος φονεύει πάραυτα δια του όπλου του. Ο φόνος του Τούρκου εχρησίμευσεν ως αφορμή ενάρξεως τως σχεδιασθεισών υπό των Τούρκων ταραχών. Αι πύλαι του λιμένος κλείονται και αι αγγλικαί φρουραί παραμένουν εντός του λιμένος.

Οι Τούρκοι τότε διασκορπίζονται εντός της πόλεως με μαχαίρας εις τας χείρας και σφάζουν, κόπτουν, πυροβολούν κατά παντός χριστιανού, ον συνήντων.

Αλλοι Τούρκοι τρέχουν εις τας οικίας των και οπλισθέντες με τα όπλα των εμβάλουν τον τρόμον εις τους χριστιανούς. Τρομερά η στιγμή.

Οπου ευρέθησαν οι χριστιανοί εκεί και εφονεύθησαν. Αλλοι προλαβόντες κατέφυγον είτε εις οικίας όπου μετ' ολίγον εκάησαν, είτε εις μαγαζεία, όπου εσφάγησαν φρικωδώς.

- Ίντα τσοι φυλάσσετε τσοι Γκιουρήδες;

Αυτή ήταν η αγρία φράσις, που έρριξαν οι Μουσουλμάνοι βασιβουζούκοι, όταν επετέθησαν κατά των Αγγλων, οίτινες τους ημπόδιζον να εισέλθουν εντός του λιμένος.

- "Ίντα; απάνω τους θα το πάρουν οι γκιαούρηδες; Βαράτε τους".

Και το σύνθημα των σφαγών με τους λόγους τούτους εδόθη.

Συγχρόνως με πετρέλαιον θέτουν πυρ εις τας χριστιανικάς οικίας αίτινες παρεδίδοντο εις τας φλόγας. Φρικτή εικών. Αι φλόγες υψούνται ουρανομήκεις. Φωναί, οιμωγαί ανθρώπων καιομένων ζητούσι βοήθειαν, αλλ' ουδείς δύναται να παράσχη τοιαύτην.

Ο Τουρκικός όχλος διψά αίματος και σφάζει διαρκώς και αδιακρίτως γέροντας, παιδιά, βρέφη, παράφρονας, εγκύους γυναίκας, ουδενός τέλος φειδόμενος. Η σφαγή κ' η λεηλασία ήτο γενική. Πάντας τους εν τη πόλει χριστιανούς κατέσφαξαν θηριωδώς. Δια να εννοηθή δε μέχρι τίνος σημείου έφθασεν η θηριωδία και η μανία του τουρκικού συρφετού, πρέπει να φαντασθή τις ότι ουδέ τουρκικών οικιών εις ας είχον καταφύγει χριστιανοί εφείσθησαν.

Οσαι χριστιανικαί οικίαι ήσαν παραπλεύρως Τουρκικών απεμονώθησαν και παρεδόθησαν εις το πύρ, αφ' ου πρώτον κατέσφαζον τους εν αυταίς, λεηλατούντες συγχρόνως και αρπάζοντες.

Ολην την νύκτα εξακολουθεί η τρομερά αυτή κατάστασις.

Εις το οινοπωλείον του Π. Κόρπη είχον καταφύγει 20 χριστιανοί εξ ων εσώθησαν 6 των λοιπών καέντων εκ του πυρός, το οποίον ετέθη εκ τεσσάρων σημείων. Αι κραυγαί των καιομένων ψηνομένων ηκούοντο μέχρι του λιμένος. Τα συμβάντα είναι ανώτερα πάσης παραστάσεως και περιγραφής.

Αι δύο πλευραί της αγοράς Βεζίρ Τσαρσί εκάησαν. Το Αγγλικόν προξενείον, το Γερμανικόν, το Ισπανικόν, το Αμερικανικόν και η οικία ένθα ήτο άλλοτε το Ελληνικόν προξενείον κατεκάησαν.

Εις τα καέντα Προξενεία υπήρχαν άφθονα εμπορεύματα των χριστιανών, όλος τέλος ο πλούτος των εμπόρων του Ηρακλείου. Επίσης εις αυτά είχον τοποθετήσει και τα τιμαλφή των πολλαί οικογένειαι· πάντα δε ταύτα διηρπάγησαν παρά του μαινομένου όχλου...

Αμα ως ερρίφθησαν οι πρώτοι κανονιοβολισμοί και αι πύλαι εκλείσθησαν, οι εντός του λιμένος Τούρκοι επετέθησαν κατά των Αγγλων φονεύσαντες 10 περίπου στρατιώτας και ένα αξιωματικόν.

Τότε το Αγγλικόν ήρξατο κανονιοβολούν κατά των εν τω λιμένι Τούρκων.

Τα πάντα κατεστράφησαν, ηρημώθησαν, εκάησαν. Το χριστιανικόν αίμα ρέει άφθονον εις τας οδούς.

Ουδέν περιέσωσαν οι υπολειφθέντες. Τα ταμεία των οι έμποροι κατέλειπον ανέπαφα εις τα καταστήματα, άτινα διηρπάγησαν. Ο κανονιοβολισμός δεν επανελήφθη πλέον.

Άλλα ευρωπαϊκά πολεμικά οκτώ εν όλω κατέφθασαν την εσπέραν της Τρίτης εις Ηράκλειον, αγήματα όμως δεν απεβιβάσθησαν ως ελέχθη.

Οι Αγγλοι αναμένουν ενισχύσεις όπως ενεργήσουν κατά τας διαταγάς της Κυβερνήσεώς των.

Οι κατορθώσαντες να σωθούν χριστιανοί παρεδόθησαν υπό του Τούρκου διοικητού εις τον κυβερνήτην του "Καπερνταουμ".

Τα ονόματα κείνων που εξηκριβώθησαν ότι εσκοτώθησαν την ημέρα εκείνη είναι:

«Εκ της οικογενείας Βλαστού εφονεύθη ο ίδιος, η σύζυγός του Μαρία και ο διετής υιός των Γεώργιος. Εσώθησαν δε δύο τέκνα έν διετές άρρεν και έν τριετές θήλυ.

Εκ της οικογενείας Γ. Στεργιάδου ο Ι. Στεργιάδης ιατρός και ο Θρασύβουλος δικηγόρος, ο γέρων Γ. Στεργιάδης μετά της συζύγου του εσώθησαν. Η υπηρέτρια των εσφάγη.

Εκ της οικογενείας Σινιολάκη εσφάγη ο Μηνάς Σινιολάκης 75 ετών μετά της συζύγου, ο υιός του Μιχαήλ μετά 3 τέκνων του εξ ών το έν ήτο βρέφος. Εσώθη η σύζυγος του Μιχ. Σινιολάκη φέρουσα δέκα πληγάς.

Εκ της οικογενείας Τζαγκάκη εφονεύθησαν οι Γ. Τζαγκάκης, Ελένη Τζαγκάκη, Θεονύμφη Νιοτάκη και Αθηνά Βολανάκη, Σκεύω Τζαγκάκη, Γ. Τζαγκάκης (8 μηνών) μια υπηρέτρια και εις υπηρέτης.

Εκ της οικογενείας Σταματάκη εφονεύθησαν οι Γ. Σταματάκης, η σύζυγός του Μαρία, τα τέκνα των Εμμανουήλ Ιωάννης και Μαρία και μια υπηρέτρια.

Εκ της οικογενείας Περίδου εφονεύθησαν οι Αντών. Περίδης, ο υιός του Δημήτριος, ο Οδυσσεύς Νικηφοράκης, Ιωάννης Νικηφοράκης, Γ. Βρέντζος και ο υπηρέτης ονομαζόμενος Εμμανουήλ.

Επίσης εφονεύθη ο Γ. Παρασκευάς μετά του υιού του. Ο Εμμαν. Κουρτεσάκης ή Πλατής μετά της συζύγου του Ευγενείας, Γεωργ. Μπρισιμινζάκης (χωλός) μετά της γυναικός του, της γυναικαδέλφης του και της υπηρετρίας του.

Κωνσταντ. Δασκαλάκης υποδηματοποιός όστις εκάη ζων εις το υποδηματοποιείον του. Εφονεύθησαν δε και τρεις εργάται μετ' αυτού εργαζόμενοι.

Γ. Αποστολάκης εκάη ζών, Δημ. Φετσής ετών 90.

Η σύζυγος του υποπροξένου Λυσ. Καλοκαιρινού ονομαζομένη Αικατερίνη μετά 4 τέκνων της. Αύτη δε ήτο νόμιμος σύζυγός του. Ητο δε και έγκυος.

Μιχαήλ Πετρόπουλος ετών 80 διδάσκαλος μετά της συζύγου του, Βίκτωρ Κάραμποτ μετά της υπηρετρίας του Ελένης, Ανδρ. Καλοκαιρινός φονεύσας και 2 Τούρκους.

Αριστ. Κατσιγιαννάκης και Νιχ. Χαιρέτης Βασιλ. Καστρινογιαννάκης, μετά τριών εργατών του εργαζομένων εις το μακαρονοποιείον του, Ι. Παπαδάκης γέρων, Μιχ. Φουντουκάκης, Νικολ. Καλατζάκης, Μιχ. Καπνιστός, Ιωσ. Ιωάννου, Εμμαν. Αρχοντάκης, Σπυρ. Σακαλάκης, Αναγν. Ορφανουδάκης, Μαρία Καρούτση ήτις εκάη, Κ. Ζαχαριάδης, Κ. Βλαχάκης, Σπυρ. Βαρκάρης, Αντων. Βέκιος, εις Γεώργιος υπηρέτης Ροΐδου, Ιωσ. Πολυζωάκης, Μαρ. Λαζάραινα, Ζ. Θειακάκης πρώην βουλευτής, Θέμης Παριανάκης, Μιχ. Μπαρτζής, μία πρώην υπηρέτρια του Γ. Κόρπη, μετά του συζύγου της και δύο τέκνων της, Δημ. Πιτάκης, Κωνστ. Κόρδας (αρτοποιός), Αλεξ. Καρτώνης, Εμμαν. Δήμαρχος ή Ξανθάκης, Νικολ. Μεϊμαράκης. Οι εντός του χριστιανικού νοσοκομείου ανεργόμενοι εις 30 Ιωάννης Ταβερναράκης, Γ. Καφφετζής, Σοφοκλής Γεωργιάδης διερμηνεύς, Μπάρμπα Λινάρδος εκ Σμύρνης Ιωαν. Δασκαλάκης κατεκρεουργήθη, Στεφ. Σατασάκης, Νικολ. Γκαβός, Εμμαν. Κερασσανός, Ζαχαρ. Πιτικάκης, είς χωρικός εκ Σκυλλών, Μηνάς (αρτοποιός) εκ Δαφνών, Ιωαν. Πολυβιανάκης, Ι. Γαλενιανός, Κ. Μαραβελάκης, Παντελής Στειακάκης, Ι. Βενέρης, Μ. Κοσμαδάκης, Γ. Καφφετζής. Εντός του καφφενείου τούτου εφονεύθη και εις εκ Νεαπόλεως μετά της συζύγου του, Αντων. Ρασούλης και είς έτερος χωρικός εκ Σισών Μυλοποτάμου. Μια γραία εν τη οικία του Ματθ. Πατερόπουλου, Χρυσή Μενεκοπούλου, Καλ. Δασκαλάκη, Κωνστ. Φιλιππίδης, Εμμαν. Χριστάκης γέρων, Γεωργ. Γεωργιάδης εκ Σμύρνης διερμηνεύς, μετά δύο υπηρετών, Κωνστ. Πολιτάκης ταχυδρόμος, Στυλ. Γουβιανάκης. Η σύζυγος του Γεωργ. Κουρτεσάκη ή Λούπη. Δέκα έξ περίπου εργάται, εργαζόμενοι εις τας οικίας του Λυσιμάχου και Ανδρέου Καλοκαιρινού, Μιχ. Βαλελαδάκης, Αριστ. Ζαχαρίου, Φαν. Σκαλανιώτης, Ιωάν. Νικολετάκης, (παράφρων) μετά της μητρός του, Μιχ. Λαρετζάκης, Δημ. Καράλης εκ Μυτιλήνης, Γ. Λεποτσάκης, Αντώνιος υπηρέτης, Ανδρ. Λ. Καλοκαιρινού και πολλοί άλλοι.

Οι πληγωθέντες.

Περικλής Βαλιάδης, Γ. Αλεξίου, Γ. Χατζάκης, Δημ. Μπονάτσας, Ε. Λασσηθιωτάκης, Μιχ. Καραπιδάκης, Ελένη Σταματάκη, Παναγ. Τσαγκαράκης, Ιωαν. Τζεδάκης, Σταύρος Ιακωβίδης, Αντ. Ξανθάκης, Λεων. Γιαμπουλάκης, Απόστολος Τσαγκαράκης, Ονορίνη Σινιολάκη, Θεονύμφη Σφακιανάκη, Αικατερίνη Παπαδάκη, Ιωάν. Σαπουντζάκης».

Πολλοί όμως νεκροί έμειναν άγνωστοι γιατί πολλά πτώματα κατώρθωσαν ν' αποκρύψουν οι Τούρκοι σύμφωνα με τις διαταγές του Τζεβάτ πασά, που ως του ανήγγειλε τις σφαγές ο Εδεμέχ Πασάς διοικητής Ηρακλείου τον διέταξε με συνεργεία να σπεύση ν' αποκρύψη όσα πτώματα θα προλάμβανε για να παρουσιασθή ο αριθμός των θυμάτων όχι μεγάλος.

«Ετσι την επομένην, όπως γράφει το ημερολόγιον που προαναφέραμε, ο τουρκικός στρατός εξεχύθη εις τους δρόμους και ήρχισε να περισυλλέγη τα πτώματα των σφαγέντων χριστιανών τα οποία έθαπτεν εντός λάκκων τους οποίους ήνοιγεν εις μέρη αφανή και άγνωστα. Επειδή όπως ο Τζεβάτ εφοβείτο δια την τύχην του Τουρκικού στρατού, που ευρίσκετο εντός των τειχών της πόλεως, που ήτο δυνατόν να τεθή μεταξύ δύο πυρών των πυροβόλων των Αγγλικών πολεμικών, που ήσαν αγκυροβολημένα έξωθι του Ηρακλείου και των χριστιανών από ξηράς, διέταξε την συγκέντρωσιν όλων των στρατιωτών εντός της πόλεως, ούτω δε ολόκληρος η ύπαιθρος έμεινεν εις χείρας των χριστιανών.

Την εσπέραν της ιδίας ημέρας 26 Αυγούστου, κατέπλεεν έξωθι του Ηρακλείου ολόκληρος μοίρα Αγγλικού στόλου, της οποίας ο ναύαρχος εζήτησεν πληροφορίας από τον Αγγλον διοικητήν περί της εκτάσεως των σφαγών και των καταστροφών εν γένει, ταυτοχρόνως δ' εκάλεσεν τον Εδεχέμ ν' ανέλθη αμέσως επί της μοιραρχίδος. Ο Εδεχέμ κατόπιν πολλών δισταγμών και ταλαντεύσεων ανήλθεν επί του Αγγλικού πολεμικού, όπου του εγένετο μια ψυχρολουσία του χειρίστου είδους, δεν ηδυνήθη δε να προτάξη ουδεμίαν δικαιολογίαν δια τας φρικαλεότητας των Τουρκικών οργίων. Κατόπιν τούτου ο Εδεχέμ αφέθη ελεύθερος του εδηλώθη όμως ότι θα ζητηθή η παραπομπή αυτού εις δίκην και η σκληρά αυτού τιμωρία.

Μετά την επιστροφήν του εις το διοικητήριον ο Εδεχέμ ετηλεγράφησεν εις τον Τζεβάτ πασσάν τα διατρέξαντα και εδήλωνε πλήρη ανεπάρκειαν εις το να εκπροσωπή πλέον το Τουρκικόν Κράτος. Εις το τηλεγράφημα αυτό του Εδεχέμ ο Τζεβάτ δεν απήντησεν, αλλά διέταξε την ανάκλησίν του, αντ' αυτού δε εστάλη ο Σεβκέτ πασάς, όστις και παρέμεινεν μέχρι της οριστικής εκδιώξεως των Τούρκων εκ της Νήσου».

Για τις σφαγές υπαίτιοι ήταν οι Άγγλοι...

Στην Κρήτη είχε έλθει ως εθελοντής, το 1896, προκειμένου να βοηθήσει στις κρητικές επαναστάσεις για την απελευθέρωση του νησιού.

Έζησε τα γεγονότα της 25ης Αυγούστου 1898 και κατάφερε να γλιτώσει. Σε βαθειά γηρατειά, 58 χρόνια αργότερα, το 1956, διηγήθηκε τα όσα έμειναν στη μνήμη του στην εφημερίδα του Ηρακλείου "Δράσις". Προφανώς τα όσα αναφέρει έχουν και ανακρίβειες. Για παράδειγμα, δεν επιβεβαιώνεται ότι πήγαν να παραλάβουν το φορολογικό γραφείο οι πρόξενοι Αγγλίας, Γαλλίας, Ιταλίας, όπως υποστηρίζει. Η μαρτυρία του όμως, ανεξάρτητα απ' αυτό, είναι σημαντική. Ο **Κωνσταντίνος Τρουλλινός**, μάλιστα, θεωρούσε τους Άγγλους υπεύθυνους για τις σφαγές. Την περίοδο που μίλησε στην εφημερίδα, οι Άγγλοι ήταν οι πρωταγωνιστές των σφαγών στην Κύπρο, και ο Κ. Τρουλλινός έκανε παραλληλισμό για τη στάση τους. Από την "Δράσι" του Μαΐου του 1956 αναδημοσιεύουμε τα όσα είχε πει: "Ήλθα ως εθελοντής το 1896 από την Αίγυπτον όπου τότε κατοικούσα, εδώ εις το Ηράκλειον και δη εις την θέσιν Αγ. Πελαγιά παρά την Ρογδιά με 320 Έλληνας εθελοντάς Κρήτας και Παλαιοελλαδίτας και με 3 Καπεταναίους τον Σκουλάν, τον Ντεντιδάκην και τον Σφακιανάκην.

Ύστερα από αγώνας 2 ετών όταν ησύχασαν ολίγον τα πράγματα εσκέφθηκα να επιστρέψω και πάλιν εις την Αίγυπτον όπου και έμενα προηγουμένως.

Αλλά ήταν πολύ δύσκολο για να μπορέσω να φύγω και δεν είχα ούτε χρήματα. Αναγκάσθηκα λοιπόν να πουλήσω το τουφέκι μου για να βγάλω τα έξοδα και μπορέσω να φύγω απο κανένα παράσκαλο της Κρήτης. Αλλά η είσοδός μου μέσα εις την πόλιν του Ηρακλείου ήτο δύσκολος και απεφάσισα να εισέλθω λαθραίως όπως και το κατόρθωσα βάζοντας ένα κόκκινο μανδήλι στο κεφάλι μου προσποιούμενος τον Τούρκον.

Δυστυχώς όμως πηγαίνοντας προς το λιμάνι με έπιασε ένας "ζαφτιες" Τούρκος και με οδήγησε εις του "πασσά την πόρτα" και με φυλακήσανε εις την μεγάλη "πράσινη φυλακή". Έκαμα εκεί μίαν ώραν έως ότου έλθη ο αρμόδιος αξιωματικός Τούρκος να με ανακρίνη. Ερχόμενος ο αξιωματικός με ερωτά. Από που ήλθες τουλόγου σου; Λέγω από το παζάρι του Δρακουλιάρη. Αμέσως διατάζει ένα "Σουβαρή" δηλ. αγγελιοφόρον να με στείλη στα σύνορα στο Γάζι. Τον ικέτευσα ομιλώντας του εις δύο γλώσσας δια να με εκδιώξη δια θαλάσσης, αλλά με ύβρισε λέγοντάς μου ότι θα πάω εκεί που με στέλνει. Ο "Σουβαρής" τότε με οδήγησε μέσω πλατειάς Στράτας από την Τουρκιά όπου ετράβηξα πάρα πολλά από τους Τούρκους. Έξω από την Χανίων πόρτα μου λέγει "σάλευε γερά-γερά" και έβαλε σφαίρα εις το όπλο του και με οδήγησε εις το Γάζι. Απ' εκεί μου λέει να φύγω και με άφησε ελεύθερο. Εγώ όμως πάση θυσία ήθελα να φύγω για την Αίγυπτο και σκεφτόμουνα πώς θα τα καταφέρω να μεταβώ και πάλιν εις το Ηράκλειον. Μετέβην λοιπόν εις το "Παλαιόκαστρο" κάτωθεν της Ρογδιάς όπου εκεί ήταν ο Μιχάλης ο Φουρτούνας με ένα καΐκι. Τόσον εγώ όσον και οι Ρογδιανοί του υπεβάλαμεν την παράκλησιν να με πάρη εις το Ηράκλειον. Κατ' αρχήν ηρνείτο αλλά αργότεραν εδέχθη και με πήρε ως βοηθόν ναύτη.

Έπειτα από επτά ταξίδια κατώρθωσα να μείνω εις το Ηράκλειον για να εύρω πλοίον και αναχωρήσω εις Αίγυπτον.

Ήταν μήνας Αύγουστος το 1898 όπου παρέμενα απ' έξω από το λιμάνι με τους χριστιανούς. Ως γνωστόν από το λιμάνι μέχρι το ταχυδρομείον ήσαν Έλληνες. Μιαν ημέραν βλέπω τους προξένους Αγγλίας-Γαλλίας-Ιταλίας και πήγαιναν προς το τελωνείον για να παραδώσουν τα φορολογικά γραφεία εις κάποιον Αλεξίου.

Εγώ ακολουθούσα πίσω τους με κάποιο Δημοσθένη Διαμάντη εμπορομεσίτη. Φθάνοντας εις το τελωνείον οι πρόξενοι ρωτούν που είναι ο Αναστάσης Εφέντης όστις κατήγετο από το Σάρχο. Αλλά ο Εφέντης δεν ήταν εκεί.

Ο πρόξενος των Άγγλων Καλοκαιρινός με στέλνει τότε να φωνάξω από το σπίτι του τον Εφέντη.

Πήγα αλλά ήτο άρρωστος και επέστρεψα και τους το είπα. Μου είπαν να πας να του πης να έλθη και ας έχη και μιλιγκίτιδα ή σομίλιγκα. Πήγα και του είπα αυτά που μου είπαν και σηκώθηκε και πήγε αμέσως εις το τελωνείον. Μόλις εισήλθεν εις το τελωνείον με τους προξένους ήλθεν ο Τούρκος Αραπάκης και του λέει φύγετε διότι οι Τούρκοι θα σας κάμουν κακό. Την στιγμήν εκείνην φθάνει ένας βαρκάρης χιάμης και πήρε τα βιβλία από τα χέρια των προξένων να τα πετάξη στην θάλασσα, αλλά τον εμπόδισαν άλλοι Τούρκοι οι οποίοι κατέφθασαν να μην τα ρίξη. Μέσα σ' αυτό το διάστημα έφυγαν οι πρόξενοι. Οι Τούρκοι δεν ήθελον να παραδώσουν το τελωνείον το οποίον εκμεταλλευόταν να το πάρουν άλλοι.

Ευθύς αμέσως οι πρόξενοι ειδοποίησαν εις τα Χανιά όπου ήτο η βάσις των τεσσάρων δυνάμεων. Ως είναι δε γνωστόν τότε την Σητείαν διοικούσαν οι Γάλλοι, το Ηράκλειον οι Άγγλοι, το Ρέθυμνον οι Ρώσοι και τα Χανιά όλαι οι δυνάμεις. Ειδοποίησαν λοιπόν εις τα Χανιά ότι τους ημπόδισαν οι Τούρκοι να παραλάβουν τα φορολογικά γραφεία του τελωνείου, για να τα δώσουν εις τον Αλεξίου.

Άμα τη αγγελία ταύτη την επομένην δίνουν διαταγήν να τα παραλάβουν δια της βίας. Οι Τούρκοι μόλις επληροφορήθησαν ότι οι πρόξενοι ήθελον να μεταβούν να παραλάβουν τα φορολογικά γραφεία του τελωνείου έκλεισαν τα μαγαζιά τους εις ένδειξιν διαμαρτυρίας και έκαναν διαδήλωσιν μέχρι την επομένην. Την πρωΐαν της επομένης ήλθε εις μάγειρος, έλλην, των Άγγλων και είπε σε μένα, τον Λεωνίδα Θαλασσινόν ή Μπαμπαλάρα ότι ένας Άγγλος αξιωματικός τους είπε να έχουν τον νου τους, αν συμβή κάτι εις το Ηράκλειον να πάνε αμέσως στις παράγκες δηλ. στο Γυαλί Κιόσκι όπου έμενον οι Άγγλοι αξιωματικοί. Την ημέραν εκείνην οι δούλοι των Χριστιανών Τούρκοι δεν επλησίασαν εις τας εργασίας των και με παρεκάλεσαν οι Χριστιανοί να τους πάω νερό διότι τότε δεν υπήρχον βρύσες. Καθόμενος προς ανάπαυσιν αργότερον ήλθε ο Μιχαήλ Καπνιστός και με πήρε και πήγα εις το εργοστάσιόν του για να τον βοηθήσω διότι του είχον φύγει οι υπηρέται. Οταν τελείωσαν την εργασία μου κατέβηκα εις το λιμάνι και αναπαύθηκα λίγο. Ξάφνου ακούω ταραχήν και φωνές έξω από το λιμάνι.

Παρέλαση αγγλικού στρατού στην πλατεία Ελευθερίας

Βγαίνω και βλέπω χιλιάδας Τούρκους.

Εις την πόρταν του λιμένος έστεκον 20 Άγγλοι πεζοναύται εφ' όπλου λόγχη. Ο όχλος των Τούρκων εφώναζεν "σπάσετέ την μωρέ δέκα Εγγλέζοι θα μας κάμουν καλά" και πλησίαζαν τους Άγγλους. Όταν οι Άγγλοι είδον ότι οι Τούρκοι προχωρούσαν κατ' επάνω τους έρριξαν μία "ταταριά" εις τον αέρα για να τρομοκρατηθούν οι Τούρκοι και οι οποίοι ήσαν άοπλοι.

Αλλά οι Τούρκοι προχωρούσαν φωνάζοντας με επικεφαλής των, τον σωματοφύλακα του Αυστριακού προξενείου Χαλίμη ο οποίος κρατούσεν πιστόλιον και επυροβόλισεν κατά των Άγγλων.

Οι Άγγλοι τότε τον εκτύπησαν. Οι δε Τούρκοι εξαγριωμένοι φώναζαν "στ' άρματα μωρέ και στο κρέας παίζουνε". Μετά δύο λεπτά κατέφθαναν αρματωμένοι και κτυπούσαν τους Άγγλους λέγοντας "φωτιά στους κερατάδες". Βλέποντας οι Άγγλοι τον κίνδυνον μπήκανε στην πόρτα του λιμανιού και κλείσανε την πόρτα και μείνανε οι χριστιανοί στο έλεος του Θεού. Οι Τούρκοι μετά το κλείσιμον των Άγγλων επετέθησαν εναντίον των Ελλήνων σπούσαν τα μαγαζιά τους και σφάζανε.

Σε 20 τετραγωνικά έσφαξαν 20 Έλληνες. Δεν μπορεί να περιγραφή τι έγινε την ημέρα εκείνην. Εγώ δε, με τον Θειακάκη, τον Γ. Τάχατες, τον Καλαϊτζάκη, τον Βλαστόν, τον Καράλη, τον Μηνά Μεϊμαράκη, Δημ. Διαμάντη, Β. Ποντίκη, Βελέντζα, Γ. Καζαναράκη, Αναστάση, το Μιχελιδάκη Κων. και τον Ν. Λαρέντζον είμεθα απ' έξω από το λιμάνι μέσα σε ένα μαγαζί, όπου δίπλα εφύλαττε ένας Τούρκος για να μη βάλουν φωτιά εκεί που είμαστε και καεί το σπίτι και το κατάστημά του.

Ο Τούρκος δε αυτός είπεν εις τους λεηλατούντες Τούρκους να μη κάψουν το μαγαζί, μόνο να το σπάσουν καινα πάρουν ό,τι θέλουν, χωρίς να γνωρίζουν ότι είμεθα τόσοι ημείς μέσα άοπλοι. Προσπάθησαν από την μεγάλην πόρτα του μαγαζιού να εισέλθουν αλλά δεν μπορούσαν να την ανοίξουν και τότε πήγαν πίσω από την άλλη πόρτα. Όταν αντελήφθημεν ότι οι πήγαιναν από την άλλη πόρτα ανοίξαμε την κυρία μεγάλη είσοδο και φύγαμε, κατευθυνόμενοι προς το Μπεντενάκι. Καθένας σχεδόν πήρε και επάνω του για να σωθή. Από του λιμανιού την Πόρτα μέχρι το Σαπουναριό του Φιώρου δηλ. εις το σημερινόν εργοστάσιον του Λιαππάκη ήσαν Τούρκοι και μας έβαλαν στη μέση. Από την παρέα μου μερικοί είχαν σκοπόν να τραβήξουν προς το προξενείον, εγώ δε είχα στο νου μου να πέσω από το Μπεντενάκι στην θάλασσα για να μην με σφάξουν και επεκαλέσθην την προστασίαν του Αγ. Μηνά και ερρίφθην εις την θάλασσα. Όσοι με ηκολούθησαν σώθηκαν δηλ. περί τους τέσσαρας και διεσκορπίσθημεν εις την ακρογιαλιά. Οι λοιποί τράβηξαν προς το προξενείον. Εγώ πήγα σε ένα βαπόρι "νερουλά" με μεγάλους κινδύνους. Μέσα εις το βαπόρι βρήκα τον Ανδρέα Καλοκαιρινό, τον Νικ. Καρέλη και ένα Σφακιανό με το παιδί του και κάποιον Βιτριάλην. Ήσαν δε και 7 Άγγλοι πληγωμένοι 4 έξω και 3 μέσα.

Η σφαγή εξακολουθούσε. Εις την περιφέρειαν του λιμανιού κάηκαν από τους Τούρκους 113 μαγαζιά και εσφάγησαν πολλοί, μεταξύ των οποίων και ο Πρόξενος των Άγγλων Λυσίμαχος Καλοκαιρινός. Την επομένη ήλθαν 14 πολεμικά των 4 δυνάμεων και επέφεραν την τάξιν. Τους Άγγλους σκοτωμένους τους ενεταφίασαν μέσα εις τη θάλασσαν κατά κάποιον ειδικόν τρόπον διότι δεν τους άφηναν να τους θάψουν εις την ξηράν. Η σφαγή του Ηρακλείου έλαβεν χώραν την 25ην Αυγούστου ημέραν Τρίτην το 1898. Από την παρέαν μου εσώθησαν μόνον επτά. Την δευτέραν ημέραν της σφαγής διήλθεν εκ του λιμένος του Ηρακλείου Αυστριακόν πλοίον προερχόμενον εξ Αλεξανδρείας και μας πήρε με τους άλλους σωθέντας και μετέβημεν εις Πειραιά. Αιτίους της σφαγής αυτής θεωρώ τους Άγγλους, οι οποίοι εγνώριζον εκ των προτέρων ότι επρόκειτο να γίνη σφαγή, βάσει της πληροφορίας την οποίαν μετέδωσε ο Άγγλος αξιωματικός εις τον Έλληνα μάγειρόν των, "ότι εάν συμβή κάτι να έλθετε πάνω στις παράγκες". Θεία χάρις όμως λόγω της σφαγής αυτής ελευθερώθηκε η Κρήτη από την ημέραν εκείνη. Η δε πλατεία εκείνη του λιμανιού έκτοτε ωνομάσθη πλατεία 18 Άγγλων μέχρι προχθές ακόμη, που μετωνομάσθη υπό του Δημοτ. Συμβουλίου της πόλεώς μας. Εις ένδειξιν διαμαρτυρίας δια τας σημερινάς νέας σφαγάς των Άγγλων εναντίον των Ελλήνων Κυπρίων. Το σημερινόν αθώον αίμα που χύνεται εις την Κύπρον δια την ελευθερίαν με εποκάλεσεν να αναφερθώ επί της σφαγής του Ηρακλείου και να τονίσω ότι "εξ αιτίας των Άγγλων χύνεται αίμα εις την Κύπρον". Αλλά με το αίμα αυτό θα έλθη η ελευθερία εις την Κύπρον όπως και εις την Κρήτην το 1898.

Οι Άγγλοι όπου υψώσουν αγγλικήν σημαίαν δεν θέλουν να αποχωρήσουν μετά, μόνον όταν χυθή άφθονον αίμα".

Ιστορική επέτειος

Του **Θρασ. Μαρκίδη**

Αθήναι 25 Αυγούστου 1958

Εξήντα ολόκληρα χρόνια συμπληρώνονται σήμερα από την αποφράδα εκείνη αντίστοιχο ημερομηνία του 1898 που το αίμα των σφαγιασθέντων αειμνήστων συμπολιτών μας εχύθη στις άγριες σφαγές του Ηρακλείου και μας έδοσε την ελευθερίαν μας.

Εξήντα ολόκληρα χρόνια!! Πότε πέρασαν!! Θαρρώ πως είναι ακόμα χθες που το έκτακτο παράρτημα της "Ακροπόλεως" του Γαβριηλίδη εκυκλοφόρησε στας 10 της ιδίας νύχτας στην "Ομόνοια" στο μεγάλο τότε καφενείο "Μπάγκειον" που μαζευόμαστε οι πρόσφυγες Κρητικοί και προ παντός οι Ηρακλειώται με τους μεγάλους χτυπητούς τίτλους "Μεγάλαι σφαγαί στην Κρήτη-Αι μεγάλαι πυρκαϊαί του Ηρακλείου".

Έξαλλοι και συγκινημένοι από την ξαφνική είδηση καταφθάναμε από όλες τις συνοικίες οι Ηρακλειώται και καταπλημυρήσαμε την πλατεία και τα πεζοδρόμια, ζητούσαμε να μάθωμε νεώτερα και με την εφιαλτική αγωνία ξενυχτήσαμε περιμένοντες λεπτομέρειες για τις σφαγές.

Την πρώτη είδηση είχε μεταδώσει από τη Σύρο σε ιδιωτική συνομιλία του με συνάδελφό του των Αθηνών του Αγγλικού τηλεγραφείου κάποιος τηλεγραφητής Αστεριάδης ο οποίος είχε υπηρετήσει άλλοτε στο Αγγλικόν τηλεγραφείον Ηρακλείου.

Το πρωί της 25ης Αυγούστου όλες οι εφημερίδες με μεγάλους τίτλους ανήγγειλαν την είδησιν αλλά με γενικότητας περί κινήσεων των εν Κρήτη σταθμευόντων ξένων πολεμικών και τας συνεννοήσεις των Ναυάρχων, γενικότητας που δεν ικανοποιούσαν την αγωνία και τας ανησυχίας μας εως ότου τις τέσσαρες το απόγευμα ήλθε από το Ηράκλειο το πρώτο ιδιωτικόν μεν αλλά εξ επισήμου πηγής και αρκετά διαφωτιστικόν τηλεγράφημα του Προξένου της Γαλλίας και συμπολίτου μας καθηγητού της Γαλλικής Ιωσήφ Κόρπη εις γαλλικήν γλώσσαν προς τον Εμμαν. Πολυχρονίδην.

Το τηλεγράφημα αυτό ήλθε πρώτα στα χέρια μου, γιατί το σπίτι μας στην οδό Αισχύλου είχε τον ίδιο αριθμό με το πλαϊνό σπίτι που καθόταν ο Πολυχρονίδης με την οικογένεια των Γεωργιάδηδων. Αφού το διαβάσαμε το πήρα και έτρεξα στο "Μπάγκειον" να μεταδώσω τα νέα στους συγκεντρωμένους εκεί συμπολίτας μας και κατόπιν το έδωσα στην τοτε εκδιδομένη εφημερίδα Εσπερινή που εργαζόμουνα σαν εθελοντής ρεπόρτερ. Το τηλεγράφημα αυτό μας ανήγγελλε ότι τα Προξενεία Αγγλίας και Ισπανίας επυρπολήθησαν, ότι εσφάγη ο Πρόξενος της Αγγλίας Λυσίμαχος Καλοκαιρινός με την οικογένειάν του, ότι εφονεύθησαν περί τους 15 άγγλοι στρατιώται και πλείστοι όσοι χριστιανοί, ότι πυρκαϊαί κατέστρεψαν όλην την οδόν Βεζήρ Τσαρσή (σημερινήν 25 Αυγούστου) και ότι πολεμικά των Μεγ. Δυνάμεων έφθασαν στο λιμάνι του Ηρακλείου, ότι αγγλικά αγήματα απεβιβάσθησαν και περίπολοι στρατιωτικαί περισυλλέγουν τους διασωθέντας και τους επιβιβάζουν εις τα πλοία προς αποστολήν εις Πειραιά.

Η λύπη και η απόγνωσις κατέλαβε τους πάντας και από της επομένης 27ης Αυγούστου όλοι είχαμε κατακλύσει τον Σιδ. Σταθμόν των Αθηνών στην αρχή της οδού Αθηνάς (ο υπόγειος της Ομονοίας δεν υπήρχε τότε) αναμένοντες σε κάθε αφιξη τραίνου από τον Πειραιά τον ερχομό των διασωθέντων.

Από τους πρώτους αφιχθέντας γνωστούς μας ήσαν ο Νικολ. Παλίδης, ο Μηνάς Στεργιάδης και ο Αναστάσιος Μπιζάκης με ζωγραφισμένη στο πρόσωπό τους την φρίκη και την αγωνίαν και δεν επρόφθαναν οι μάρτυρες αυτοί της φρικιαστικής τραγωδίας των να δίδουν πληροφορίας στους ερωτώντας συμπολίτας μας περί της τύχης των ιδικών των. Από τας πληροφορίας των και ιδιαιτέρως του Μπιζάκη θα περιγράψω την περιπέτεια και την τύχην ένδεκα συμπολιτών μας που είχαν παγιδευθεί μέσα στην ταβέρνα του Μηνά Μεϊμαράκη μπροστά στην πόρτα του λιμανιού στη γωνία των σημερινών οδών 25 Αυγούστου και Ζώτου.

Εκεί μέσα είχαν καταφύγει όταν ο τουρκικός συρφετός είχε κατεβή στο λιμάνι για να εμποδίση την παράδοσι του Τελωνείου στον Στελ. Αλεξίου και επήλθε η συμπλοκή με τους Άγγλους και είχε φονευθή το πρωτοπαλήκαρο των Τούρκων Χαλιμάκης, καβάσης του Αυστριακού Προξενείου οι Ζαχ. Θιακάκης, Κωνστ. Βλαχάκης, Αναστ. Μπιζάκης, ο Δημοσθένης ο μεσίτης, ο Βασίλης Νιακάκης, ο γνωστός με το παρατσούκλι Ποντίκης, ο Μηνάς Μεϊμαράκης, ο Λεων. Θαλασσινός ο γνωστός Μπαμπαλάρος, ο Νικ. Λαρεντζάκης, ο επιλεγόμενος Γουρούνα, δια το πάχος του, κάλφας παπουτσής του γνωστού υποδηματοποιού Βενέρη ή Κάτη, οι αδελφοί Γεώργιος και Ιωάννης Καλαϊτζάκης (οι Τάχατες) ο Δημ. Καράλης, εκ Μυτιλήνης υπάλληλος των αδελφών Αλεπουδέλη, και ο Δημ. Μεθυμάκης ο γνωστός Μιμηθός.

Πολιορκημένοι από τους ωρυομένους Τούρκους και πυροβολούμενοι από τα παράθυρα και τις πόρτες είχαν πέσει όλοι μπρούμυτα να αποφεύγουν τις σφαίρες.

Ο Καράλης μόνον είχε ανέβει επάνω στα βαρέλια και σκεπάσθηκε με ένα στρώμα αλλα' ο δυστυχής μη προλαβών κατά την έξοδον εκάη ζωντανός. Συμβούλια γινόταν μεταξύ των πως να διαφύγουν όταν πλέον τους έβαλαν φωτιά με πετρέλαια και απεφάσισαν να εξέλθουν λίγοι-λίγοι για να μη παρουσιάζουν μεγάλο στόχο και έτσι από μια πλαϊνή πόρτα της ταβέρνας έβγαιναν ο ένας κατόπιν του άλλου, με σκοπόν να καταφύγουν από το Μπεντενάκι στο Αγγλικό Προξενείο μη γνωρίζοντας ότι εν τω μεταξύ είχε καεί και αυτό και είχε σκοτωθή ο Πρόξενος με την οικογένειά του.

Το Μπεντενάκι τότε είχε φραχθή από το δρόμο με τοίχο που κατέληγε σε γωνία απέναντι στο σπίτι του Ανδρέου Ανεμογιάννη και έκλειε με ξύλινη καγκελένια πόρτα. Πρώτος στην φευγάλα ήταν ο Κωστής Βλαχάκης που μπαίνοντας από την ξύλινη αυτή πόρτα για να ανεβή το ύψωμα που ήτο το τούρκικο πυροβόλον βρίσκεται μπροστά στον φρουρό νιζάμη και έρχεται στα χέρια μαζύ του, αλλά σε μια στιγμή αφίνοντάς τον ο νιζάμης τον σουβλίζει με την ξιφολόγχη του τουφεκιού του και τον ρίχνει στη θάλασσα.

Στο μεταξύ της πάλης αυτής ο Μπιζάκης και ο Μιμηθός προσπερνούν και ανεβαίνουν στο ύψωμα του πυροβολείου την στιγμή που οι Τούρκοι είχαν πολιορκήσει τη οικογένεια του Στεργιάδη που καθόταν απέναντι στο σπίτι του γιατρού Μανούσου Ξανθουδίδη και είχαν σφάξει τους δυο υιούς του τον ιατρόν Ιωάννη και τον δικηγόρον Θρασύβουλον που είχαν έλθει και οι δύο τους λίγες μέρες πριν από το Παρίσι. Οι Τούρκοι καθώς είδαν τον Μιμηθόν και τον Μπιζάκη να τρέχουν επάνω στο Μπεντενάκι (τότε δεν είχε κτισθεί το σπίτι του γιατρού Βογιατζάκη και ήταν ελεύθερη η θέα) τραβούν επάνω τους ομοβροντία και όταν ήλθε ο Μπιζάκης στην Αθήνα είχε δύο τρύπες από σφαίρες στο σακάκι του και τις άκρες του μανδηλίου που είχε δέσει το κεφάλι του καμένες από σφαίρα. Εγλύτωσαν λοιπόν αυτοί οι δυό και ο μεν Μιμηθός προσποιηθείς τον Τούρκον εφορτώθηκε στον ώμο ένα γαζοτενεκέ που βρήκε στις αποθήκες του Καλοκαιρινού και φωνάζοντας "φωτιά μωρέ στση γκιαούρηδες" κατώρθωσε να διασωθή παραδοθείς εις στρατιωτικήν περίπολον. Αλλά ας περιγράψω την τύχη των άλλων προηγουμένως και επανέρχομαι μετά εις την περιπέτεια του διασωθέντος Μπιτζάκη.

Αμέσως μετά την έξοδον από την ταβέρνα πρώτος φονεύεται ο Ν. Λαρεντζάκης μη δυνάμενος να τρέξη λόγω του σωματικού βάρους του.

Κατόπιν τούτου φονεύονται επί του πεζοδρομίου του τότε Αυστριακού ταχυδρομίου οι αδελφοί Καλαϊτζάκη.

Ο Θιακάκης τρέχων και κάμπτων την γωνίαν της οικίας Ανεμογιάννη, βρίσκεται αντιμέτωπος προς Τούρκους ενόπλους ερχομένους αντιθέτως, οι οποίοι βλέποντας τους χριστιανούς φεύγοντας σκοπεύουν τον πλησιέστερόν τους Θιακάκην τον οποίον πιθανώτατα επλήγωσαν μόνον διότι ως εξακριβούται από άλλους διασωθέντας, ούτος απεκεφαλίσθη και εκρεμάσθη εις το προ του Διοικητηρίου πλάτανον.

Εκ των λοιπών οι εξής τέσσαρες Θαλασσινός Νιακάκης, Μεϊμαράκης και Δημοσθένης μεσίτης εισελθόντες και αυτοί δια της καγκελένιας πόρτας εντός του περιβόλου του μπεντενιού αφού είδον τον φόνον του Βλαχάκη αλλά και μη δυνάμενοι πλεον να υποχωρήσουν απεφάσισαν να πέσουν εις την θάλασσαν και επήδησαν πράγματι από την προς τον λιμένα γωνίαν του τείχους. Τούτους παρηκολούθησαν οι Τούρκοι και τους επυροβολούσαν από πάνω, αλλά είχαν προλάβει και εκρύβησαν εις το κούφωμα του τείχους που είχε σχηματίσει με τον χρόνον το κύμα και εκεί παρέμειναν εως ότου ενύκτωσε οπότε επεχείρησαν δια του κυματοθραύστου και δια τινος θυρίδος του λιμενοβραχίονος να εισέλθουν εντός του λιμένος αλλά ακριβώς προ της θυρίδος ευρίσκετο κάποιος άγγλος στρατιώτης πληγωμένος, ο οποίος εκλαμβάνων φαίνεται αυτούς ως εχθρούς του εμπόδισε με το περίστροφον να προχωρήσουν και επιστρέψαντες έκρουσαν την προς την θάλασσαν μικρά θύραν του Αυστριακού ταχυδρομείου με την ελπίδα ότι πιθανόν να ευρίσκετο κάποιος να τους σώση και πράγματι μετά πολλάς κρούσεις και ανακρίσεις περί της ταυτότητός των τους ήνοιξε ο εντός αυτού ευρεθείς και διασωθείς Μιλτιάδης Καμπανάρης διευθυντής του Πρακτορείου και ούτω εσώθησαν και αυτοί.

Ο Αναστάσιος Μπιζάκης όπως μου αφηγείται ο ίδιος διασωθείς ως εκ θαύματος από τας ομοβροντίας των Τούρκων καθ'ον χρόνον διήρχετο τρέχων τον προμαχώνα του τουρκικού πυροβολείου έσπευδε προς το Αγγλικόν Προξενείον αλλά ιδών ότι επυρπολείτο κατώρθωσεν υπερπηδών τον τοίχον των αποθηκών του Καλοκαιρινού να εισέλθη εντός αυτών και να κρυφτή εις ένα ανώγειον οχυρώνα κρυβείς εντός των αχύρων. Αλλά ας του δώσω τον λόγον να αφηγηθή την περιπέτειαν του ο ίδιος:

"Μόλις επήδησα στην αυλή των αποθηκών και επείσθην πως δε με κυνηγούν Τούρκοι ερεύνησα τον εαυτόν μου μήπως είχα φάει καμιά σφαίρα από τον καταιγισμό που μου έρριψαν στην φευγάλα μου και είδα πως ο Θεός με εφύλαξε και η σφαίρες ετρύπησαν το σακάκι μου και τις άκρες του μανδηλιού που είχα δέσει το κεφάλι μου. Είδα πως οι φλόγες είχαν περιζώσει το Προξενείο και με κατέλαβε απελπισία. Ευρήκα μια πόρτα της αποθήκης ανοικτή και με μεγάλη προφύλαξη εμπήκα μέσα αλλά αμέσως αντελήφθην ότι η αποθήκη ελεηλατείτο από τους Τούρκους και έψαχνα να βρω μέρος να κρυφτώ. Στη γωνιά της αποθήκης βλέπω ένα ανώγειο δωμάτιο με μια σκάλα. Πλησιάζω με της μύτες των παπουτσιών, ανεβαίνω και βλέπω πως ήταν γεμάτο από άχυρα. Ο θόρυβος και οι ομιλίες των λεηλατούντων Τούρκων που επλησίαζαν με αναγκάζουν να μπω στον αχυρώνα και να χωθώ ολόκληρος στα άχυρα. Εκεί παρέμεινα όλη τη νύκτα κατά την οποίαν το όργιον της λεηλασίας δεν έπαυσε ούτε μια στιγμή, εγώ δε ανεδυόμην και κατεδυόμην μέσα στα άχυρα για να αναπνέω και η σκόνη με είχε πνίξει και η ανάγκη να βήξω και ο φόβος μου μην προδοθώ με έφερνε σε απόγνωση.

Τα ξημερώματα αφού πλέον είχαν αδειάσει την αποθήκη από τα λάδια τα κρασιά και τα άλλα τρόφιμα, δύο Τούρκοι ανέβηκαν τα σκαλοπάτια του αχυρώνα και άμα είδαν τα άχυρα επεχείρησαν να βάλουν φωτιά αλλά ο ένας από τους δύο συνεβούλευσε να τα αφήσουν να έλθουν αργότερα να τα πάρουν για τα ζώα των. Την στιγμή που είχαν ανοιχτή την πόρτα και συζητούσαν στο επάνω σκαλοπάτι ήλθε μια όρνιθα και εσκάλιζε τα άχυρα ακριβώς επάνω από το κεφάλι μου ενώ δεν απείχε από την επιφάνεια των αχύρων ούτε δέκα πόντους.

Εκείνη τη στιγμή είπα τετέλεσται, και παρ' ολίγον να λιποθυμήσω, αλλά η προσοχή των Τούρκων εστράφηκε στην όρνιθα η οποία είχε τρομάξει και έφυγε από τον φεγγίτη και την εκυνήγησαν να την πιάσουν και επήρα κουράγιο. Ανεδύθηκα πάλι από τα άχυρα και ανέπνευσα καθαρό αέρα. Ώφειλα όμως να βγω από κει γιατί κατά την ομολογίαν των θα ερχόταν να σηκώσουν και τα άχυρα.

Αλλα παραδόξως όσο προχωρούσε η ημέρα η κίνησις των Τούρκων ολιγόστευε και τέλος κατά το μεσημέρι εβασίλευε άκρα σιωπή και ανεθάρρησα.

Με απόφασιν πλόν ή να σωθώ ή σκοτωθώ εξέρχομαι από τον αχυρώνα πηδώ και πάλιν έξω από τον τοίχον της αποθήκης στο μπεντενάκι και τρέχων προς τον δρόμον των εργοστασίων Περίδη συναντώ στρατιωτικήν περίπολον πλησίον του καζίνου Ροΐδη και παραδίδομαι οδηγηθείς εις το Διοικητήριον όπου συνεκεντρούντο, οι διασωζόμενοι.

Στον δρόμον με είδαν οι λεηλατήσαντες τας αποθήκας γεμάτον από κορυφής μέχρι ποδών από τα άχυρα τα οποία με τον ιδρώτα της νυκτερινής αγωνίας μου είχαν κολλήσει επάνω μου και είχαν βάψει κίτρινο το υποκάμισό μου και μου εφώναζαν: "Γκιαούρι μας εξέφυγες, καλά λέγαμε να σου βάλωμε φωτιά, μα εγλύτωσες". Από το Διοικητήριον μας παρέλαβαν μαζί με άλλους συμπολίτας μας οι Άγγλοι που είχαν βγάλει αγήματα και μαζί με άλλους διασωθέντας στην Καθολική Εκκλησία και μας έστειλαν στον Πειραιά".

Στην Καθολική Εκκλησία πράγματι είχαν συγκεντρωθή περί τα 60 πρόσωπα τα οποία δια της ηρωϊκής αντιστάσεως του σεβασμίου Προϊσταμένου αυτής αειμνήστου Πάτερ Αντωνίνο προβαλόντος τα στήθη του εις τας επανειλημμένας εφόδους των Τούρκων, διεσώθησαν.

Ο συνολικός αριθμός των θυμάτων της αγρίας εκείνης σφαγής κατά την επίσημον στατιστικήν ανήλθεν εις 360 αλλά ο αριθμός αυτός ασφαλώς θα είναι μεγαλείτερος διότι μεταγενεστέρως διεπιστώθη ότι πλείστοι όσοι σκελετοί ανευρέθησαν κατά διαφόρους εποχάς εις διαφόρους οικίας ανασκαπτομένας.

Τοιαύτη εν συντομία η περιγραφή μιας σελίδος της τραγικής εκείνης ημέρας ην αφιερώνω ως μνημόσυνον εις τας ψυχάς των σφαγιασθέντων αδελφών μας Ηρακλειωτών επί τη συμπληρώσει μιας εξηκονταετίας από του θανάτου αυτών όστις υπήρξεν η τελευταία εισφορά εις τον βωμόν της ελευθερίας μας.

(Δημοσιεύθηκε το 1958 στο περιοδικό "Κνωσός" των Κρητικών της Αθήνας)

Οι Τουρκοκρήτες πρωταίτιοι των σφαγών

Του **Αλέκου Α. Ανδρικάκη**
Δημοσιογράφου

Εκατοντάδες ήταν οι βασιβουζούκοι, οι Τούρκοι άτακτοι δηλαδή, που συμμετείχαν στις σφαγές του Ηρακλείου. Δεκάδες από τους πρωταιτίους συνελήφθησαν ή παραδόθηκαν από τις τουρκικές αρχές στην αγγλική διοίκηση, με την ευθύνη της οποίας κρεμάστηκαν 18 από τα «πρωτοπαλίκαρα», όσοι ήταν δηλαδή και οι Άγγλοι που βρήκαν το θάνατο. Οι υπόλοιποι από τους συλληφθέντες, 83 συνολικά, έμειναν στη φυλακή μέχρι το 1906, όταν και απολύθηκαν για να απελαθούν, στη συνέχεια.

Σε αχρονολόγητο έγγραφο (3β/551)του αρχείου Γεωργίου Μιτσοτάκη, που υπάρχει στο Ιστορικό Μουσείο Κρήτης, εντοπίσαμε τον κατάλογο με τους 42 πρώτους συλληφθέντες. Πιθανότατα τον κατάλογο είχε συντάξει ο υποπρόξενος της Ρωσίας **Γεώργιος Μιτσοτάκης** και τον καταχώρισε στο αρχείο του για δική του χρήση, καθώς το έγγραφο δεν απευθύνεται σε κάποια αρχή.

Στο Επαναστατικόν Αρχείον της Επιτροπής Αμύνης Αρχανών υπάρχει επίσης σειρά εγγράφων με τα οποία καταγράφεται η δράση των πρωταιτίων Τουρκρητικών τα προηγούμενα χρόνια (για μερικούς αναφέρεται και η στάση τους στις σφαγές του Ηρακλείου) σε διάφορες περιοχές της ανατολικής Κρήτης. Πιθανότατα με τα συνολικά 9 έγγραφα (αρ. 3952-3960) δόθηκαν πληροφορίες στις αγγλικές αρχές για τις συλλήψεις και τη σύνταξη των κατηγορητηρίων σε βάρος των βασιβουζούκων, καθώς η ημερομηνία που φέρουν είναι η 1η Σεπτεμβρίου 1898, λίγες ημέρες, δηλαδή, πριν αρχίσουν οι συλλήψεις.

Τα έγγραφα του αρχείου Αρχανών έχουν περισσότερο τη μορφή σημειώσεων, παρά επίσημων εγγράφων, με συνέπεια σε αρκετές περιπτώσεις να είναι δύσκολη η μεταγραφή τους, πολύ περισσότερο καθώς αφορούν σε ονόματα δραστών ή θυμάτων, αλλά και σε θέσεις που εξελίχθηκαν οι βιαιοπραγίες. Αναφέρεται η φονική δράση πολλών δεκάδων Τουρκοκρητικών κυρίως από την πόλη και το νομό Ηρακλείου, εκτός από τις επαρχίες Καινουρίου, Πυργιωτίσσης και Μαλεβιζίου, για τις οποίες συνέταξαν χωριστούς καταλόγους οι αρχηγοί και οι πρόκριτοι και τις υπέβαλλαν στις αγγλικές αρχές.

Ο κατάλογος με τους 42 συλληφθέντες Τούρκους πρωταιτίους των σφαγών της 25ης Αυγούστου (Αρχείο Γ. Μιτσοτάκη, Ιστορικό Μουσείο Κρήτης)

Τα έγγραφα τόσο του αρχείου Γ. Μιτσοτάκη όσο και του αρχείου Αρχανών δημοσιεύονται για πρώτη φορά στο σύνολό τους, ενώ διατηρείται η ακριβής γραφή των κειμένων.

Παραθέτουμε καταρχήν τον κατάλογο του αρχείου Μιτσοτάκη, που αναφέρεται σε 42 συλληφθέντες, με τον τόπο κατοικίας τους.

Κατάλογος των συλληφθέντων Τούρκων ταραχοποιών

1. **Αλής Κανιοζάκης** –Ατσιπάδες
2. **Ριοβάν Χαλαζαράκης** – Γκαγκάλες
3. **Αλής Κουλιτσάκης** – Μορόνι
4. **Τζεμάς Αλιζάκης** – Καλού
5. **Ισμαήλ Σερκεδάκης** – Μελιδοχώρι
6. **Τζαφέρ Φερουτζάκης** - Τεφέλι
7. **Ιβραήμ Αρχανιωτάκης** – Αρχάνες
8. **Αρήφ Σερνταράκης** – Ρουφού
9. **Χουσεΐν Χαληλάκης** – Απόλυχνο
10. **Σαΐτ Μπουρλάκης** – Ηράκλειον
11. **Σαλής Μπιλαλάκης** – Φανερωμένη
12. **Χουσεΐν Βερβελιδάκης** – Μούλια
13. **Μασλούμ Καραλάκης** – Απόλυχνο
14. **Σαΐτης Αμπατζάκης** – Αστρίτσι
15. **Μουράτ Τελιαλάκης** – Μορόνι
16. **Σουλεϊμάν Βερντζουράκης** – Πύργο
17. **Αλής Ζουναμετάκης** – Μούλια
18. **Μεχμέτ Καμπουράκης** – Κανλί Καστέλλι
19. **Χασάν Νεμπάκης** – Λαράνι
20. **Μουστάφ Μπερμπεραλάκης** – Ηράκλειον
21. **Σελήμ Χ"Μουσταφαδάκης** ψαράς – Ηράκλειον
22. **Σουλεϊμάν Σουλινάκης** – Ηράκλειον
23. **Μεχμέτ Νεμπάκης** – Ηράκλειον
24. **Αλής Νεβρεζάκης** – Ηράκλειον
25. **Μουστάφ Μουρατάκης** – Σκοπέλα
26. **Μπεσήμ Χαμαλάκης** – Ηράκλειον
27. **Τσελεπής Μοχιανάκης** – Πύργο
28. **Αράπης Φαράσης** – Ηράκλειον
29. **Ασάνης Μπουχλάκης** – Αποστόλους
30. **Χαϊντέρ Ζουναμετάκης** – Αμπελούζο
31. **Μουχαρέμ Αλμπαντάκης** – Αβδού
32. **Αντέμ Μενεγάκης** – Άδρακτος
33. **Χαλής Τζεβράκης** – Κανλί Καστέλλι
34. **Οσμάν Μουράτογλου** – Ζύρο Σητείας
35. **Ιβραήμ Μουράτογλου** – Ζύρο Σητείας
36. **Χακής Σαρατσάκης**- Ηράκλειον
37. **Αχμέτ Μπιλαλάκης** – Γάζι
38. Αλής Καραβανάκης – Ηράκλειον
39. **Ιβραήμ Καβαλάκης** – Ηράκλειον
40. **Χουσεΐν Γιαμάκης** – Αμπελούζο
41. **Μερτζάν Αράπης** λούστρος – Ηράκλειον
42. **Χουσεΐν Ρεθεμνιωτάκης** – Ρέθυμνον

Η προηγούμενη δράση των σφαγέων

Παρουσιάζουμε και τα 9 έγγραφα του Επαναστατικού Αρχείου της Επιτροπής Αμύνης Αρχανών τα οποία αναφέρονται στην προηγούμενη δράση (από το 1880) των σφαγέων του Ηρακλείου και άλλων δολοφόνων βασιβουζούκων, που αναστάτωναν την ανατολική Κρήτη την εποχή εκείνη.

1. Αλής Κάβαλος.

Εφόνευσε τον **Διονύσιον Κουρήν** εις τα 1886 εν τη συνοικία της Αγίας Αικατερίνης (έχει καταδικαστικήν απόφασιν).

2. Μουλάς - Αχμέτ Αγαδάκης γαμβρός του **Μουσταφά – μπέη Νεμπάκη**, άλλοτε ταγματάρχου της χωροφυλακής. Εφόνευσε εις τα Σπήλια μετ' άλλων αγνώστων την 15 Ιανουαρίου 1897 τέσσαρας χριστιανούς εκ του χωρίου Σγουροκεφάλι· ανακριθείς εφυλακίσθη και ένεκα των ανωμάλων περιστάσεων απεφυλακίσθη. (σ.σ.: στο περιθώριο αυτής της σημείωσης υπάρχουν τα ονόματα **Νεβράζ Καδεμάκης** ή **Μερακάκης, Χουσεΐν Γετιμάκης, Δεμίρ Bedemakis** ή **Καραλάκης**, τα οποία πιθανότατα αποτελούν προσθήκη στην αναφορά περί αγνώστων).

3. Λαμής Βαχιτάκης

Εφόνευσε μετ' άλλων δύο χριστιανούς εις Ρουσές, επλήγωσε δε εν τη αυτή θέσει τον ηγούμενον **Μελέτιον** (σ.σ.: το επίθετο δυσδιάκριτο) τον Ιούλιον του 1896. Την επομένην ημέραν εφόνευσεν τον υπηρέτην του Ριφαάτ Αφεντακάκην Παύλον και την μεθεπομένην εφόνευσεν ένα χριστιανόν εκ Σκαλανίου μετά των δύο υιών εις Φοινικιάν. Εις το 1896 εφόνευσεν επίσης εις Γάζη δύο χριστιανούς εκ Ρογδιάς και εν παιδίον εκ Δαμάστας, το οποίον έρριψεν εις το πηγάδι. Άλλοι φόνοι και κακουργήματα κατά διαφόρους εποχάς αποδίδονται εις αυτόν.

4. Σαντίκ Βενιανός.

Έχει διαφόρους καταδικαστικάς αποφάσεις δια διάφορα κακουργήματα, απεπειράθη δε να φονεύση τον **Αντώνιον Καμηλιέρην**, υιόν της **Λαζάρενας** κατά την τελευταίαν ανωμαλίαν εντός Ηρακλείου.

5. Χουσεΐν Γετιμάκης

Έλαβε μέρος εις τον φόνον των εκ Σγουροκεφαλίου Χριστιανών εις τα Σπήλια τον Ιανουάριον 1897· την αυτήν ημέραν επυροβόλησε κατά δύο χριστιανών πλησίον του Σκαλανίου, εξ ων ο εις

και η προηγούμενη δολοφονική δράση τους

εφονεύθη. Ο εις των χριστιανών ήτο από τα Αϊτάνια και ο έτερος από την Επισκοπήν· ο φονευθείς ήτο από τα Αϊτάνια. Την 16 Ιανουαρίου επολιόρκησε μετ' άλλων τους χριστιανούς εις το Σκαλάνι (μετόχι **Καλοκαιρινού**) και επλήγωσε τρεις άλλους.

Παραλείπομεν τους κακούργους των επαρχιών Καινουρίου, Πυργιωτίσσης και Μαλεβυζίου, διότι έγινε κατάλογος τούτων υπό των αρχηγών και προκρίτων ειρημένων επαρχιών και υπεβλήθη καταλλήλως εις τους αξιωματικούς του Αγγλ. Σταθμού της Βίγλας προ μηνός (σ.σ.: προ των σφαγών).

Της επαρχίας Μονοφατσίου

6. **Αλής Μουλουδάκης, Σαντίκ Μουλουδάκης, Μπεχλούλης Μουλουδάκης** (υιός του Αλή), **Χουσεΐν Χατζάκης, Ιβραήμ Ρουκανιανός, Μουσταφάς Μπιμπιλάκης, Χουσεΐν Μεραμπουτάκης, Ντεμίρης Παρλακός**, αδελφοί **Σκρινέδες**, εκ Κακού Χωρίου άπαντες.

Το 1896 Ιουλίου 8 εφόνευσαν τον **Αρσένιον** ιερομόναχον της Μονής Επάνω – Σίφη και επλήγωσαν τον ιεροδιάκονον **Άνθιμον** της αυτής Μονής· μετά ταύτα απεπειράθησαν σφαγήν καθ' όλου του προσωπικού της αυτής Μονής, αλλ' απεκρούσθησαν υπό των οθωμανών της Καρκαδιωτίσσης, οίτινες και μετέφερον τον πληγωθέντα Άνθιμον εις την Μονήν. Οι ίδιοι ενέχονται εις τον φόνον δύο χριστιανών εξ Αρχανών (**Βασιλείου Πολυχρονάκη και Δημητρίου Βαρδάκη**) εις την θέσιν Καδή - Ελιάς· εις τον φόνον τούτων ενέχεται και ο **Μουσταφάς Στραβολαίμης**.

7. **Εμίνης** αδελφός του **Στραβολαίμη** και ο ίδιος ο **Μουσταφάς Στραβολαίμης** από Μελιδοχώρι μετά τινός **Ασάνη** εκ του ιδίου χωρίου.

Εφόνευσαν το 1893 τον 8βριον τον **Νικολ. Γαρεφαλάκην** με την σύζυγόν του και ετραυμάτισαν τον **Αντώνιον Ζουρίδην** εκ του χωρίου Ετιάς πλησίον του χωρίου Άκρια.

8. **Αλής Μπερτζουρής** εκ του χωρίου Ροτάσι.

Εφόνευσε τον **Πέτρον Μπαριτάκην** εξ Αρχανών το 1891 εις τον ποταμόν Αναποδάρην.

9. **Σαλής Κρισεντέρης** εκ του χωρίου Πύργου.

Εφόνευσε τον **Νικόλαον Βολουδάκην** ή **Λιάπην** το 1888 εις το αυτό χωρίον και μετά τεσσάρων άλλων οθωμανών **Τσελεπήν Μοχιανάκην, Ισμαήλ Τσαγκαράκην, Σαλή Αγουδάκην** και επλήγωσαν τον **Εμμ. Μαυρογιαννάκην** εξ Αρχανών.

10. **Σαλήμ Ντσεβράκης** και **Χαλήλ Ντσεβράκης** αδελφοί εκ Κανλί – Καστελλίου και **Μεχμέτ Γιουσούφ Χαλιδάκης**.

Και οι τρεις θεωρούνται ένοχοι δια τον φόνον του **Ιωάννου Βαρδαλαχάκη** εκ Κρουσώνος, συμβάντα το 1894 εις την θέσιν Μερτιώτη του Καπέλλα του Σπηλίου ως και δια τον φόνον του Ιωάννου Σταυρουλάκη εκ Χουδετσίου, συμβάντα εις το χωρίον Αγ. Βλάσσιος.

11. **Σαλής Γκογκός** ή **Διανευτής** από Μελέσες.

Εφόνευσε τον **Γεώργιον Παρσετάκην** προ πέντε περίπου ετών εν τω αυτώ χωρίω. Εις τον αυτόν αποδίδονται και διάφορα άλλα εγκλήματα.

12. **Μουσταφάς Μεμετάκης** από (σ.σ.: δυσερμήνευτη ονομασία) μετά τινός **Αζίζ** εφόνευσαν τον **Δημήτριον Καβλετζάκην** εις τον νερόμυλον της Αγκαράθου εις θέσιν Κολομόδη το 1896.

13. **Ιβραήμ Δερβίχης Τουσουνάκης** από Βαθύπετρον.

Απεπειράθη να φονεύση τον **Εμμ. Στρατάκην** εξ Ανωγίων το 1895, τον ετραυμάτισε δε επικινδύνως· και δι άλλα εγκλήματα καταζητείται.

14. **Μουσάς** από Βάθεια, **Πολυκάτσος** από Καστέλλι Πεδιάδος, **Χοχλίδης** από την Ελιάν.

Υπό την αρχηγίαν τούτων έγινε η σφαγή της Ανωπόλεως το 1896.

15. **Ασάνης Αγουλάκης** από την Παναγιάν.

Εφόνευσε τον **Μιχαήλ Ψιλετάκην** από Στέρνες και **Νικόλ. Σεβαστάκην** από Δοράκι.

16. **Ζεφικάκης** από την Κάρναν.

Απεπειράθη να φονεύση τον Ιωάννην Σταυρουλάκην από την Λούκιαν, τον επλήγωσε δε επικινδύνως.

17. **Αχμέτ Σμαϊλάκης** από Πρωτόρια.

Απεπειράθη επ' ενέδρας να φονεύση τον **Μιχαήλ Γαλανάκην** το 1896.

18. **Μελέκος Τσαούσης** από Τεφέλι.

Εφόνευσε τον **Ιωάννην Μιχελάκην** από Παρανύφους το 1891.

19. **Ασάνης Καρά – Δραμετάκης** από Αγ. Φωτιάν.

Εφόνευσε τον **Γεώργιον Σταματάκην** από Ανώγια εις θέσιν Λάκκους ενώ εκοιμάτο το 1890. Ο αυτός μετ' άλλων οθωμανών (του **Αλή Σουλεϊμανάκη** από Βελούλι, **Ασάνη Καραμουσαδάκη** από Σοκαρά, **Ασάνη Χαϊντεράκη** από Αγ. Φωτιάν, **Ιβραήμ Καρά – Μουσαδάκη, Μουσταφά Ζουμαδάκη**) εφόνευσε τον **Ιωάνν. Αγγελιδάκην** Δήμαρχον από Χάρακα το 1896.

20. **Σουλεϊμάν Προβιαδάκης, Μεχμέτ Γιουσούφ Χαλιδάκης** και **Σελήμ Τζεβράκης**.

Εφόνευσαν εις θέσιν Γιουχτάκι τον **Γεωρ. Σουλτατάκην** και **Εμμ. Τρυπιδάκην**.

21. **Ιβραήμ Κορακοφωλιάς** από Καστέλλι με του **Μουσταφά Μουλεσάνη** τους υιούς από τις Μοίρες.

Εφόνευσαν μίαν χριστιανικήν οικογένειαν αποτελουμένην από μητέρα, θυγατέρα και έναν υιόν εις Παστρικές Ρουσές το 1889.

22. **Σελήμ Δελή – Ξεϊνάκης** από Αξέντι.

Εφόνευσε έναν χριστ. εκ Μυλοποτάμου έξωθεν της Πύλης των Χανίων εις θέσιν Μιτηρίζια, εκαυχήθη δε κατόπιν εντός του καφενείου του **Παλάζη** ότι εδιάλεξε εκ των εξ τον καλλίτερον.

23. **Βετουλής** από Καλύβια Πυργιωτίσσης, **Τζεμαλής Ρεβυθιάς** από το αυτό χωρίον και **Γιαχούς Αρεστάκης** από Κυσσούς, εφόνευσαν τον **Ιωάν.**

Οι Τουρκοκρήτες πρωταίτιοι των σφαγών οδηγούνται στις φυλακές
(Αρχείο Μουρέλλου, Ιστορικό Μουσείο Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

Αλεξανδράκην μετά των δύο τέκνων του από Τυμπάκι εις Αγ. Τριάδα εις το **περβόλι του Ομέρ** το 1893.

24. Ο υιός του **Εφέντη** από τα Καλύβια εφόνευσεν τον **Εμμ. Δαρδαλίδην** από Μπόμπιαν εις το Πετροκεφαλιανόν πέρασμα το 1896.

25. **Αχμέτ Σγουγμουλής** από Μορώνι και **Ισμαήλ Βακραλάκης** εφόνευσαν τον **Εμμ. Ζαχαράκην** από Καλόν Χωρίον το 1896 εις **Νουρή – μπέη** το μετόχι.

26. **Αλή Μπαριτάκης** από Κάτω Αρχάνες.

Απεπειράθη να φονεύση τον **Σπυρίδωνα Χρονάκην** εκ του αυτού χωρίου εις θέσιν Δουρνί το 1896.

27. **Τζεμαλής Χαληλάκης** από Γαρίπαν Ρίζου και **Ιβραήμ Καραμεμετάκης** εκ του αυτού χωρίου και **Σελήμ Τζεμετάκης** από Φιλίππους, **Ασένης Μπεγάκης** εφόνευσαν έναν χριστ. **Τζαγκαράκην** από Δεμάτι εις θέσιν χωρίου Σοροκιανά το 1896.

28. **Καρά – Χουσεΐν αλής** από Επάνω Βιάννον και **Αλής Λαζανάκης** από Κάτω Χόντρον (επαρχία Ρίζου) και **Χουσεΐν Τσαούσης Τατάκης** από Επάνω Βιάννον.

Εφόνευσαν τον **Χαραλάμπην Κρητικάκην** από Καστελλιανά το 1896 εις θέσιν

Καβρού πλησίον του χωρίου Χόντρου και **Μιχαήλ Ρεστάκην** από χωρίον Πλάκα της Βιάννου.

29. **Αλής Καντεμάκης** από Λαγούτα (επαρχία Ρίζου), **Χουσεΐν Χαριστάκης** εκ του ιδίου χωρίου.

Εφόνευσαν τον **Μιχαήλ Κεφαλάν** από Αρχάνες εις το χωρίον Λαγούτα.

30. **Χουσεΐν Γραδιανός** από χωρίον Γράδος (επαρχία Μονοφατσίου), **Σαλής Αξεντιανός** από Αξέντι.

Εφόνευσαν τον **Ιωάννην Νικηφοράκην** από Κριτσάν εις το χωρίον Γράδος.

31. **Αλής Λαζανάκης** από Χόντρον με τον μεγάλον υιόν του **Μουδελαλή** εις το αυτόν χωρίον και **Χουσεΐν Γιεζιτάκης** εκ του αυτού χωρίου και Χουσεΐν Ρεχιτάκης από Σοφοκιανά.

Εφόνευσαν τον **Βλαχάκην** από τον Αχεντριάν εις θέσιν (σ.σ.: ;) το 1890.

32. Δεμίρης Τσιμποθύμης από χωρίον Γουρνιά **Ρισβάνης Φωθιαδάκης** από Γαρίπα και **Αλής Μουλαλάκης** από του αυτού χωρίου και **Ισμαήλ Σουφαλάκης** από χωρίον Καλύβια (επαρχία Ρίζου).

Εφόνευσαν τον **Μιχαήλ Ρούλιον** από Ανώγια εις το χωρίον Γουρνιά, κατόπιν τον έψησαν εντός φούρνου το 1893.

33. **Τζαφέρης Καμπουράκης** από Χόνδρον Βιάννου.

Εφόνευσε τον **Ζαχάρην** χωροφύλακαν από Πετροκέφαλον εις την Αυγενικήν το 1889. Ο αυτός εφόνευσε τον **Αναγνώστην Καπαδάκην** από Μουχτάρους Πεδιάδος εις θέσιν Κολομόδη το 1888. Ο αυτός διέπραξεν φόνους μετά διαφόρων οθωμανών· ούτω εφόνευσε οθωμανίδας από χωρίον Κακού και δύο άνδρας επίσης οθωμανούς εκ του αυτού χωρίου.

Άλλοι κακοποιοί

Στο αρχείο Αρχανών και στην ίδια σειρά εγγράφων υπάρχουν ακόμη συμπληρωματικές σημειώσεις για μια σειρά άλλων Τουρκοκρητικών κακοποιών, μερικές από τις οποίες είναι δυσανάγνωστες.

Τις σημειώσεις αυτές μεταφέρουμε στη συνέχεια:

Ο **Νουρής Χοχλίδης** ήτο αρχηγός της σφαγής ήτις έγινεν εις Ρουσάς 1896.

Αραπ- αμέτης από Καρτερόν έλαβε μέρος εις την σφαγήν των Ρουσών του 1889.

Σελήμ Μπαδεδάκης ή **Καραλάκης** κάτω Αρχάνες ήτο εις την σφαγήν των Σπηλίων.

Ademis Subassakis (σ.σ.: ακολουθεί λέξη δυσανάγνωστη, που μάλλον είναι το παρατσούκλι), **Ασάνης Αλπαντάκης** ή **Μπουχλάκης** από Αποστόλους, **Αχμέτ Λαθουράκης** ή **Ρισβανάκης** έσφαξαν χριστιανούς εκ Λασηθίου εις Χαρ… (σ.σ.: δυσανάγνωστο) έξω του Ηρακλείου.

Αλής Τερτζαλής εδολοφόνησε τον υιόν του **Τσαμάντουρα** και **Δημητρ. Σφακιανάκη** εις Αστρίτσι.

Μουσταφά Μπαλελέκης Αγ. Βλάσσιον αρχηγός της σφαγής Ρουσών 1896.

Χελιδώνης καφετζής εξ Ηρακλείου (σ.σ.: ακολουθεί δυσανάγνωστο). Έλαβε μέρος εις την σφαγήν των δύο χριστιανών της Ρογδιάς και Γάζη . Επίσης έλαβε μέρος εις τον φόνον των χριστιανών Σγουροκεφαλίου και…. (σ.σ.: δυσανάγνωστο).

Αλής Ιβραήμ Kademakis (Κάτω Αρχάνες) έλαβε ….. (σ.σ.: δυσανάγνωστο).

Νουρής Χοχλίδης από την Ελιά (σ.σ.: αναφέρεται και παραπάνω ως αρχηγός της σφαγής στη Ρουσά) εφόνευσε τον **Μιχαήλ Ναρωνάκην** (;) από Λατσίδα εις θέσιν Κακόν Όρος το 1892. Επίσης εφόνευσεν εις τον Καρτερόν τους Σφακιανούς **Μανούσον** και **Γεώργιον**.

Τσελεπής Χαλεπάκης από Μελέσσες.

Εις την σφαγήν της Ανωπόλεως έσφαξεν δύο ιερείς και ο ίδιος εκαυχήθη κατόπιν εις το ίδιον χωρίον· ο ίδιος κατά την σφαγήν του Ηρακλείου μετέβη επανειλημμένως εις την οικίαν του **Γεωρ. Γουναλάκη**, εν τη οποία κατώκει ο οθωμανός **Μουσταφά Μαμουτάκης** και έκρυβε τον υπάλληλον του ειρημένου Γουναλάκη· εζήτη αυτόν επιμόνως να τον σφάξη μετά του **Ασάνη Αρπατζάκη**. Τούτο το ωμολόγησεν αυτός ο υπάλληλος **Αριστείδης Νικολουδάκης**.

Ασάνης Αρπατζάκης (σ.σ.: ακολουθεί δυσνόητη λέξη), **Σαΐτ Τερτζάκης** από Αλάγνι, **Ιβραήμ Μακρατζής** (;) από Κακόν Χωρίον, **Σαντίκ Μουλαδάκης** εκ του ιδίου. Εφόνευσαν τον **Κων. Εσκάχην** (;) ή **Καλλέργην** από Χουδέτσι αυτής περιφερείας της Μονής του Επάνω Σίφη.

Αλής Γενεράκης από Μεσοχωριόν. Εφόνευσε τον **Γεωργ. Βελεγράκην** από Ετιάν εις το χωρίον Μουσούτα.

Σελήμ Δερμιτζάκης από Πανασσόν επαρχ. Καινουρίου μετ' άλλων οθωμανών. Εφόνευσαν τον **Γεωργ. Καλαϊτζάκην** από Αγ. Βαρβάραν εις το μετόχιον **Κουρή** (Τάμπιες) και έτερον χριστιανόν από χωρίον Τάμπιες Μεσσαράς.

Ασάνης Ζουναμετάκης από Τζεντερολιανά μετ' άλλων οθωμανών από Βάφτη (;) εφόνευσαν τον **Στυλιανόν Βολωνάκην** από Γέργερην και άλλους χριστιανούς εκ του αυτού χωρίου.

Χουσεΐν Τερτζάκης από το Αλάγνι και **Ασάνης Μπεντεβάκης** Αλάγνι, **Σαΐτ Αμπατζάκης** από Αστρίτσι. Εφόνευσαν **Γεώργ. Σφακιανάκην** από Αλάγνι εις το χωρίον Αστρίτσι το 1896. Τους έδεσαν κατόπιν τους διέσυραν εις τα οδούς του χωρίου.

Αλής Τσαούσης Καφετζάκης από Στείρωνα. Απεπειράθη να δολοφονήση τον **Δημήτριον Ζωγραφάκην** καθ' ω επυροβόλησεν επανειλημμένως.

Αρίφης Οξούζης από Αστρακούς μετ' άλλων οθωμανών. Εφόνευσε έναν μοναχόν της Μονής Αγκαράθου εις έναν υποδηματοποιείον της αυτής Μονής το 1896.

(σ.σ.: ακολουθεί η εξής πρόταση που έχει διαγραφεί: **Σαντίκ Τσικαλάκης** εξ Ηρακλείου, **Ιβραήμ Μπιγικάκης** και **Ριφαάτ** αμφότεροι (σ.σ. ως αμφοτέρους εννοεί τους δύο τελευταίους) ρέκται και συνέταιροι).

Χουσεΐν Γετιμάκης, **Ασάνης Γετιμάκης** και **Αρεμαντάνης Γετιμάκης** από Πατσίδες. Εφόνευσαν εις την Κακήν Ράχην τον **Χρονάκην** εις το χωρίον Σαμπά το 1889.

Μουλά- Εμίνης Αγακάκης από (σ.σ.: δυνανάγνωστη ονομασία), **Μουζούρης** εξ Ηρακλείου, **Ιβραήμ Ψαράκης** από Τεφέλι, **Σαλής Γγογγός** (;) από Μελέσσες, **Ασάνης Μουρτάτης** ή **Μουτάφης** εκ του ιδίου χωρίου.

Το πρώτο από τα έγγραφα του Επαναστατικού Αρχείου της Επιτροπής Αμύνης Αρχανών στα οποία αναφέρονται η φονική δράση δεκάδων Τούρκων σφαγέων (πολλοί από αυτούς συμμετείχαν στις σφαγές του Ηρακλείου), τα θύματά τους και ο τόπος των βιαιοπραγιών.

Τα επίσημα έγγραφα

Η Εκτελεστική Επιτροπή

Προς τους Χριστιανούς κατοίκους.

Φήμαι ανησυχητικαί διεδόθησαν αυτάς τας ημέρας, ότι οι κατηγορούμενοι δια τας σφαγάς του Ηρακλείου θα δικασθώσιν εν Σμύρνη, ότι προτίθενται να ζητηθώσιν από τώρα και τα όπλα των Χριστιανών και άλλα τοιαύτα.

Αι ειδήσεις αύται δεν είναι αληθείς. Απ' εναντίας οι ένοχοι παραδοθέντες εις τους Άγγλους 83 μέχρι σήμερον, καθώς και όλοι οι άλλοι όσοι θα αποδειχθώσι τοιούτοι εκ των ανακρίσεων, θα δικασθώσιν υπό Αγγλικού στρατοδικείου επί τόπου. Ο αφοπλισμός των μουσουλμάνων του Ηρακλείου εξακολουθεί και έως χθες είχον παραδοθή 3,500 όπλα.

Καθ' όσον αφορά τον αφοπλισμόν των Χριστιανών έγινε ήδη περί τούτου λόγος. Αλλ' η Εκτελεστική Επιτροπή, εν ομοφώνω γνωμοδοτήσει γενομένη των ενταύθα πληρεξουσίων, εδήλωσε προς τους Ναυάρχους, ότι οι Χριστιανοί είναι διατεθειμένοι να παραδώσωσι τα όπλα των εις την αυτόνομον Κυβέρνησιν, η οποία θα εγκαθιδρυθή μετά την εντελή εκκένωσιν της νήσου υπό του τουρκικού στρατού.

Οι Ναύαρχοι ηρκέσθησαν εις την δήλωσιν ταύτην, διαβεβαιώσαντες ημάς ότι εις την παρούσαν κρίσιμον στιγμήν της διαπραγματεύσεως η ούτως εκδηλουμένη διάθεσις αύτη θα έχη μεγίστην επιρροήν επί της αποφάσεως των Δυνάμεων και θα καταστήση δυνατήν την απομάκρυνσιν του τουρκικού στρατού επιταχύνουσα την οριστικήν λύσιν.

Έχομεν λόγους να πιστεύωμεν ότι η τελευταία τρομερά δοκιμασία, την οποίαν ο τόπος υπέστη, η καρτερία και η φρόνησις την οποίαν εμαρτύρησε και η μετριοπάθεια αφ' ης δεν απεμακρύνθη, έφερον ημάς πολύ πλησίον του ποθουμένου σκοπού. Ας υπομείνωμεν ολίγον ακόμη εις την στάσιν ταύτην και, μετά την βοήθειαν του Θεού, φθάνομεν εις το τέλος του σκοπού μας. —

Εν Χανίοις τη 11 Σεπτεμβρίου 1898

Ο Πρόεδρος

Ι. Σφακιανάκης

Επίσημη ανακοίνωση της Εκτελεστικής Επιτροπής προς τους Χριστιανούς της Κρήτης, λίγες μέρες μετά τις σφαγές, με την υπογραφή του προέδρου Ι. Σφακιανάκη.
(Ιστορικό Αρχείο Ιστορικού Μουσείου Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

Τα επίσημα έγγραφα

Η αλληλογραφία του Εκτελεστικού με την ελληνική κυβέρνηση και τους αντιπροσώπους των ΜΕΔ

Λίγες ώρες μετά τα γεγονότα, το πρωί της 26ης Αυγούστου, η Εκτελεστική Επιτροπή απηύθυνε επιστολή προς τους ναυάρχους για τις σφαγές. Η κρητική κυβέρνηση πληροφορήθηκε τα γεγονότα την επομένη ημέρα και συνεδρίασε αμέσως, αποφασίζοντας να απευθύνει επίσημη επιστολή στους στρατιωτικούς διοικητές.

Εν Χαλέπα τη 26/7 Σεπτεμβρίου 1898

Προς την Α. Εξοχ. τον Ναύαρχον Ποττιέ

Προϊστάμενον του Υψηλού Συμβουλίου των Ναυάρχων

Εξοχώτατε,

Τα συμβάντα, των οποίων θέατρον διατελεί από χθες η πόλις του Ηρακλείου, φωτίζουσιν απαισίως την εις τον ατυχή τούτον τόπον παρασκευασθείσαν κατάστασιν.

Από τριών ετών ούτος αγωνιά εν μέσω κρίσεως φοβεράς και η ελπίς ότι θα κατορθώση να εξέλθη εξ αυτής, φθίνη ημέρα τη ημέρα.

Εκ σεβασμού προς τας Μεγάλας Δυνάμεις συνεμορφώθημεν ακριβώς προς πάσας αυτών τας αποφάσεις.

Παρεδέχθημεν την προκηρυχθείσαν υπ' αυτών αυτονομίαν, αν και δεν ανταπεκρίνετο προς τους εθνικούς μας πόθους, και από ενός έτους ακαταπαύστως ζητούμεν την εφαρμογήν της.

Ανεμείναμεν εις μάτην την απομάκρυνσιν του τουρκικού στρατού και των οθωμανικών αρχών και τον διορισμόν του Κυβερνήτου, ου και μόνη η παρουσία ήθελεν εξομαλύνει τόσας δυσκολίας και προλάβει τόσας συμφοράς.

Συνηνέσαμεν μάλιστα τελευταίον να δοκιμάσωμεν εν πάση ειλικρινεία την εφαρμογήν προσωρινού πολιτεύματος, αν και αι ατέλειαι και τα ελαττώματά του ήσαν τόσον καταφανή, ώστε μικράν να επέτρεπον ελπίδα επιτυχίας.

Καθ' ην ακριβώς στιγμήν επρόκειτο ν άρχίση η εφαρμογή του πολιτεύματος τούτου επήλθον τα απαίσια συμβάντα του Ηρακλείου, όπως ματαιώσωσι και την απόπειραν ταύτην.

Τρίτην ταύτην φοράν εντός τριών ετών επαναλαμβάνεται εν Κρήτη το αυτό φαινόμενον. Τω 1896, τω 1897 και σήμερον πάλιν η εξέγερσις του εν ταις πόλεσι μουσουλμανικού όχλου συνέπεσε, μετ' ακριβείας εκπληκτικής, προς την έναρξιν της εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων και αποτέλεσμα έσχε την ματαίωσιν των.

Η σύμπτωσις αύτη αδύνατον να ήνε τυχαία. Τα τυφλά δημοτικά πλήθη δεν ενεργούσι ποτέ μετά τοιαύτης νοημοσύνης και τοσαύτης ακριβείας. Αι εξεγέρσεις του 1896 και 1897 παρέσχον, άλλως τε, θετικήν απόδειξιν τούτων.

Οι χριστιανοί εσχημάτισαν ασάλευτον πεποίθησιν, ότι η επανάληψις του φαινομένου τούτου είνε άφευκτος και πάσα μεταρρύθμισις ακατόρθωτος, ενόσω ο μουσουλμανικός όχλος των πόλεων αισθάνεται το εκ της παρουσίας Τούρκων στρατιωτών στήριγμα και οθωμανοί υπάλληλοι, άνωθεν λαμβάνοντες οδηγίας, μεταχειρίζονται αυτόν ως καταστρεπτικόν μόχλον.

Υπό τοιαύτους όρους δεν είνε δυνατόν να ζητηθή πλέον παρά των χριστιανών, όπως παρέχωσιν εαυτούς προς εξακολούθησιν πειραμάτων, άτινα καταλήγουσι σταθερώς εις τοιαύτας φρικαλεότητας. Θα ήτο άδικον εν αυτώ και απάνθρωπον να αναβάλλεται πλειότερον η οριστική λύσις, να παρατείνεται δε κατάστασις επιβάλλουσα τόσα παθήματα και προξενούσα τόσην αίματος χύσιν.

Εν τοιαύτη πραγμάτων καταστάσει και ενώπιον της αγανακτήσεως, ήτις θα καταλάβη τους χριστιανούς εις το άκουσμα των εν Ηρακλείω συμβάντων, η Εκτελεστική Επιτροπή διακηρύττει ομοφώνως, ότι δεν δύναται πλέον να αναλάβη την ευθύνην της αποκαταστάσεως και της διατηρήσεως της τάξεως. Οφείλει να αναμείνη, μέχρις ου δημιουργηθώσιν οι απαραίτητοι όροι προς επιτυχίαν έργου καταστάντος τοσούτον δυσχερούς, και, πρώτον πάντων, μέχρις ου απελθώσι της Νήσου οι Τούρκοι υπάλληλοι και ο Τουρκικός στρατός.

Τα μέλη του Εκτελεστικού θα εξακολουθήσωσιν, ουχ' ήττον, ασκούντα πάσαν την επιρροήν, όπως, ει δυνατόν, συγκρατήσωσι τον χριστιανικόν πληθυσμόν, σφοδρώς εξηρεθισμένον, ως εικός, εντός των ορίων της μετριοπαθείας.

Το κατ' εμέ θεωρώ καθήκον μου ν' αναγγείλω εις το Συμβούλιον των Ναυάρχων, ότι, μετά την απόφασιν ταύτην του Εκτελεστικού, αισθάνομαι εμαυτόν υποχρεωμένον να ζητήσω την έγκρισιν Αυτών, όπως προβώ εις την σύγκλησιν της Συνελεύσεως και υποβάλω αυτή την νέαν θέσιν των πραγμάτων.

Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε, Εξοχώτατε, την διαβεβαίωσιν της εξόχου υπολήψεώς μου.

Ο Πρόεδρος της Συνελεύσεως και του Εκτελεστικού

Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Η πρώτη επίσημη πληροφόρηση, μετά τα αρχικά δημοσιεύματα των αθηναϊκών εφημερίδων, οι οποίες μάλιστα, χωρίς να έχουν γνώση των γεγονότων, στα φύλλα της 26ης Αυγούστου είχαν τίτλους που ενημέρωναν για βομβαρδισμούς του Ηρακλείου από τα βρετανικά πλοία, ζητήθηκε την επομένη το πρωί από την ελληνική κυβέρνηση. Ο **Νικόλαος Γεννάδης,** παλιότερα πρόξενος της Ελλάδας στην Κρήτη, ο οποίος τότε είχε το ρόλο του συνδέσμου μεταξύ κρητικής και ελληνικής κυβέρνησης, με τηλεγράφημα του ζητούσε από τον πρόεδρο του Εκτελεστικού **Ιωάννη Σφακιανάκη** πληροφορίες για το τι είχε συμβεί. Ο Σφακιανάκης του απάντησε, με βάση τις πρώτες πληροφορίες που υπήρχαν.

Εν Αθήναις τη 26/7 Σεπτεμβρίου 1898
(Τηλεγραφικώς)
Σφακιανάκην
Χανία

Ανήσυχοι περί της τύχης των υπηκόων μας παρακαλούμεν να τηλεγραφήσετε επονόματί μου τας λεπτομερείας των συμβάντων του Ηρακλείου.

ΓΕΝΝΑΔΗΣ

Εν Χανίοις τη 27/8 Σεπτεμβρίου 1898
(Τηλεγραφικώς)
Γεννάδην
Αθήνας

Εξ αφορμής της καταλήψεως του φορολογικού γραφείου Ηρακλείου Τούρκοι προσέβαλον τους Άγγλους, οίτινες αντεπυροβόλησαν. Τούρκοι διεσπάρησαν εις την πόλιν φονεύοντες, θέτοντες πυρ εις πολλά μέρη. Δεκατέσσαρες Άγγλοι και ο Υποπρόξενος της Αγγλίας εφονεύθησαν. Πλείστοι Χριστιανοί εσφάγησαν. Τρία προξενεία, πολλαί οικίαι, το τηλεγραφείον και η αγορά εκάησαν. Οι Άγγλοι εβομβάρδισαν. Σήμερον κατελήφθη πάλιν η πόλις. Το Εκτελεστικόν εδήλωσεν, ότι θέλει απόσχει, ζητούν ανάκλησιν στρατού και αρχών τουρκικών. Ο Πρόεδρος ανήγγειλεν εις τους Ναυάρχους την σύγκλησιν της Συνελεύσεως. Ενταύθα ησυχία.

ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Προκήρυξη προς τους Χριστιανούς

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ

Προς του Χριστιανούς κατοίκους της Νήσου

Αιματηραί σκηναί αγγέλλονται από το Ηράκλειον. Ο τουρκικός όχλος επετέθη κατά των Άγγλων στρατιωτών, ενώ επρόκειτο να καταληφθώσι τα φορολογικά γραφεία. Γενική επίθεσις κατά των Χριστιανών επηκολούθησεν. Εις Άγγλος αξιωματικός και 13 στρατιώται εφονεύθησαν, 40 δε στρατιώται επληγώθησαν. Ο αριθμός των φονευθέντων Χριστιανών αγνοείται, λέγεται όμως σημαντικός. Μέγας αριθμός οικιών και μεταξύ αυτών τρία Προξενεία επυρπολήθησαν. Το Αγγλικόν πλοίον ηναγκάσθη να βομβαρδίση την πόλιν. Στρατός και πλοία ευρωπαϊκά επέμφθησαν αμέσως, θα επέλθη δε βεβαίως παραδειγματική η τιμωρία των κακούργων.

Διερχόμεθα και πάλιν ημέρας κρισίμους. Αλλ' έχομεν πεποίθησιν, ότι οι Χριστιανοί Κρήτες αντιλαμβάνονται πάντες της σοβαρότητος των περιστάσεων και, αφίνοντες κατά μέρος ατομικάς διενέξεις, θα ευρεθώσιν εν ομονοία ο εις παρά το πλευρόν του άλλου ως αδελφοί, έτοιμοι εν ανάγκη να υπερασπίσωσιν αλλήλους και την πατρίδα. Προς το παρόν απαιτείται φρόνησις και ησυχία, δια να μη δοθή καμμία αφορμή δικαιολογίας εις τους εχθρούς μας, αλλά να τους αφήσωμεν όλον το βάρος της ευθύνης δια τα φοβερά κακουργήματά των.

Εν Χαλέπα τη 27η Αυγούστου 1898

Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Συλλυπητήρια προς το υπουργείον Εξωτερικών της Αγγλίας

Εν Χανίοις τη 27/8 Σεπτεμβρίου 1898
(Τηλεγραφικώς)
Υπουργείον Εξωτερικών
Λονδίνον

Θλιβερώς συγκεκινημένη εκ των αιματηρών σκηνών του Ηρακλείου η Εκτελεστική Επιτροπή εκφράζει την βαθείαν συμπάθειάν της δια την απώλειαν των γενναίων Άγγλων στρατιωτών, οίτινες προασπίζοντες τους συμπολίτας μας, συνεμερίσθησαν την αθλίαν αυτών τύχην.

Πρόεδρος ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Συμβουλές της ελληνικής κυβέρνησης

Εν Αθήναις τη 27/8 Σεπτεμβρίου 1898
(Τηλεγραφικώς)
Σφακιανάκην
Χανία

Η Βασιλική Κυβέρνησις συνιστά να μεταχειρισθήτε όλην σας την επιρροήν όπως προλάβητε ρήξεις μεταξύ Χριστιανών και Μουσουλμάνων. Τοιαύτη περιπέτεια θα εδυσχέραινε το έργον των Δυνάμεων.

ΓΕΝΝΑΔΗΣ

Οι ναύαρχοι προς το Εκτελεστικό

Επί του πλοίου «Ναύαρχος ε ιαιδ-δι» 8 7/βρίου 1898

Ο Υποναύαρχος Ποττιέ κτλ. προς τον κύριον Πρόεδρον του Εκτελεστικού

Κύριε Πρόεδρε,

Το Συμβούλιον των Ναυάρχων έλαβε γνώσιν της επιστολής, την οποίαν το Εκτελεστικόν τω απηύθυνε χθες.

Μολονότι αναγνωρίζει, ότι αι παρατηρήσεις τας οποίας υποβάλλει το Εκτελεστικόν, είνε νόμιμοι και αν και παρέχη επισημότητα εις την απόφασιν, την οποία τούτο έλαβε να καταθέση την εντολήν, ήτις τω ενεπιστεύθη, το Συμβούλιον των Ναυάρχων φρονεί, ότι καθήκον των μελών του Εκτελεστικού είνε να μη εγκαταλίπωσι την θέσιν των εις τας κρισίμους περιστάσεις, τας οποίας διέρχεται ο τόπος των, και κάμνει έκκλησιν εις τον πατριωτισμόν των, όπως μείνωσι εις αυτήν.

Εάν η προσωρινή Κυβέρνησις έπαυσε να υφίσταται, το Εκτελεστικόν οφείλει εν πάση περιπτώσει να μείνη πλησίον των Ναυάρχων, όπως χρησιμεύη ως μέσον προς προς συνεννόησιν μεταξύ αυτών και του Κρητικού πληθυσμού. Ούτος δε πάλιν οφείλει να διατηρήση την γαλήνην και την ψυχραιμίαν του, εν τη πεποιθήσει ότι τα συμβάντα του Ηρακλείου ενεδυνάμωσαν την γνώμην των Ναυάρχων, ότι οριστική λύσις του Κρητικού ζητήματος επιβάλλεται και ότι υπό την έννοιαν ταύτην θέλουσιν ενεργήσει παρά ταις Κυβερνήσεσιν αυτών.

Οι Ναύαρχοι κρίνουν επομένως, ότι η σύγκλησις της Συνελεύσεως είνε περιττή και ότι δύναται μάλιστα ν' αποβή και επικίνδυνος. Επαναλαμβάνουσι δε, ότι δια της εμπιστοσύνης την οποίαν θα δείξη προς τας Δυνάμεις, δια της γαλήνης και της ψυχραιμίας την οποίαν θα δυνηθή να τηρήση ο χριστιανικός πληθυσμός της Κρήτης, θα διευκολύνη την αποστολήν των Ναυάρχων και θα επιτρέψη εις αυτούς τοιουτοτρόπως να επιτύχωσι τας οριστικάς λύσεις, τας οποίας ο τόπος ποθεί.

Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε, Κύριε Πρόεδρε, την διαβεβαίωσιν της εξόχου υπολήψεώς μου.

ΠΟΤΤΙΕ

ΔΙΕΘΝΗΣ ΣΤΟΛΟΣ

Σημείωσις δια τον Κύριον Σφακιανάκην

Κύριε Πρόεδρε,

Λαμβάνω την τιμήν να σας ανακοινώσω εκ μέρους των κκ Ναυάρχων αποσπάσματα των εξ

μετά τις σφαγές

Ηρακλείου τηλεγραφημάτων και πληροφοριών.

8 Σεπτεμβρίου εξ Ηρακλείου ώρα 5 μμ. Τηλεγράφημα.

Οι επαναστάται κατηυνάσθησαν πολύ δια της αφίξεως επικουριών και απεσύρθησαν από της θέσεώς των.

8 Σεπτεμβρίου εξ Ηρακλείου ώρα 3 μμ. Έκθεσις.

Η σοβαρότης της καταστάσεως ολίγον τι ηλαττώθη.

Ο γραμματεύς του Συμβουλίου
GRANDELLI

Το Εκτελεστικό στους Χριστιανούς

Η ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
Προς τους Χριστιανούς κατοίκους

Κατεστήσαμεν ήδη γνωστά δια της χθεσινής μας εγκυκλίου τα κυριώτερα συμβάντα του Ηρακλείου. Προσθέτομεν σήμερον, ότι εκ των 1000 περίπου χριστιανικών ψυχών, αι οποίαι έμενον εκεί, 350 περίπου εσώθησαν εις τα ευρωπαϊκά πλοία, άλλοι 300 κατώρθωσαν να περάσωσι την στρατιωτικήν ζώνην και να καταφύγωσι εις τα χωρία· ολίγοι τινές μένουσιν εις το Διοικητήριον, χθες δε ο Άγγλος στόλαρχος ειδοποίησεν επισήμως τον Τούρκον πασσάν, ότι θα πληρώση με την κεφαλήν του, αν απ' αυτούς κανείς πάθη τίποτε. Δύο λόχοι ευρωπαϊκού στρατού σταλέντες εκ Χανίων εισήλθον δια της ξηράς εις την πόλιν και κατέλαβον θέσεις κύκλω επί του τείχους, επί του οποίου έμενε και μέρος των Άγγλων.

Το εσωτερικόν της πόλεως είνε εγκαταλελειμένον, αι δε πυρκαϊαί επαναλαμβάνονται. Από στιγμής εις στιγμήν περιμένεται στρατός και πλοία εκ Μάλτας και τότε θα προβώσιν εις την δέουσαν ενέργειαν. Τα πάντα μαρτυρούσιν, ότι η αποτρόπαιος εξέγερσις ήτο εκ των προτέρων σχεδιασμένη, είνε δε βεβαιωμένον, ότι και οι Τούρκοι στρατιώται επυροβόλησαν κατά των Άγγλων. Ταύτα είνε τα γνωστά γεγονότα. Απέδειξαν οφθαλμοφανώς πλέον ποία είνε η εις το ζήτημά μας επιβαλλομένη λύσις, εξήλθομεν δε πλέον από τα προσωρινά μέτρα και η οριστική λύσις κατέστη αναπόφευκτος. Τούτο συνάγεται και άλλων διδομένων και εκ της εις το έγγραφόν μας απαντήσεως των Ναυάρχων, την οποίαν δημοσιεύομεν μετά της παρούσης.

Εις την φρόνησιν, την ομόνοιαν, την πειθαρχίαν και την φιλοπατρίαν των Χριστιανών μένει να μη διαταράξωσι με πράξεις ασκέπτους τον καλόν δρόμον, εις τον οποίον ευρίσκεται τώρα το ζήτημα και να μη γείνουν αιτία να χαθούν χωρίς ωφέλειαν αι νέαι θυσίαι και το αδίκως χυθέν αίμα των αδελφών μας. Αυτά συμβουλεύουν οι Ναύαρχοι, οι οποίοι εργάζονται δια δικαίαν και ταχείαν λύσιν, αυτά συμβουλεύει και η Ελληνική Κυβέρνησις, η οποία ηθικώς και υλικώς συμπάσχει με ημάς.

Εν Χαλέπα τη 28 Αυγούστου 1898

Ο Πρόεδρος
Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Νέες συμβουλές της ελληνικής κυβέρνησης

Εν Αθήναις τη 28/9 Σεπτεμβρίου 1898
(Τηλεγραφικώς)
Σφακιανάκην
Χανία

Ελήφθη υμέτερον τηλεγράφημα. Ως προς την σύγκλησιν της Συνελεύσεως δεν δυνάμεθα να αντείπωμεν αγνοούντες τα αίτια, άτινα προκαλούσι το μέτρον τούτο. Αλλ' εάν η σύγκλησις ηδύνατο να προκαλέση αλλαγήν μελών Εκτελεστικού, οφείλομεν να θεωρήσομεν ατυχή την απόφασιν της συγκλήσεως. Την αποχήν θεωρούμεν εν πάση περιπτώσει ως επιβλαβή, τα δε μέλη του Εκτελεστικού παρά πάσας τας απείρους δυσχερείας, ας αναγνωρίζομεν, οφείλουσι να επιμείνωσιν απαρασαλεύτως εις εκπλήρωσιν του καθήκοντός των. Δεν πρέπει να παρασυρθή τις εκ της ιδέας, ότι ωθουμένων των πραγμάτων εις τα άκρα δύναται να επιτευχθή ταχύτερον ο επιδιωκόμενος σκοπός. Υπέρ ποτέ κατά την στιγμήν ταύτην επιβάλλεται επιτακτικώς εν Κρήτη η υπομονή και η γαλήνη. Κρατήσατε εις χείρας την αρχήν και μεταχειρισθήτε πάσαν σας την επιρροήν, όπως τηρήσητε την τάξιν και προλάβητε ρήξεις μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων. Ούτω πράττοντες θέλετε διευκολύνει το έργον των Δυνάμεων, αίτινες δεικνύουσι τόσον μέγα ενδιαφέρον υπέρ της Κρήτης.

ΓΕΝΝΑΔΗΣ

Εν Χανίοις τη 28/9 Σεπτεμβρίου 1898
(Τηλεγραφικώς)
Γεννάδην
Αθήνας

Κατ' επίμονον σύστασιν των Ναυάρχων σύγκλησις Συνελεύσεως ανεβλήθη. Εκτελεστικόν παραμένει, όπως χρησιμεύη ως μέσον συνεννοήσεως μεταξύ Ναυάρχων και λαού. Αγανάκτησις αυξάνει. Καταβάλλομεν δραστηρίας ενεργείας, όπως συγκρατήσωμεν τους χριστιανούς. Ουδέν ήττον σύγκρουσις αδύνατον να προληφθή, εάν μη επέλθη ευνοϊκή τις εκδήλωσις των προθέσεων των Δυνάμεων.

ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

«Εξηντλήθη η υπομονή...»
Ο Πρόεδρος της Εκτελεστικής Επιτροπής και της Συνελεύσεως

Προς την Α. Εξ. τον Ναύαρχον Ποττιέ Προϊστάμενον του Συμβουλίου των Ναυάρχων

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να δηλώσω την παραλαβήν της απαντήσεως εις το υπό χρονολογίαν 7 τρ. υμέτερον έγγραφον.

Ως εδήλωσεν εις το έγγραφον εκείνο, η Εκτελεστική Επιτροπή, αν και απέχει του να ασχοληθή εις ό,τι δήποτε σχετιζόμενον με την προσωρινήν οργάνωσιν, ήτις δεν έχει πλέον λόγον υπάρξεως, ούχ' ήττον θα εξακολουθήση ασκούσα πάσαν αυτής επιρροήν υπέρ της μετριοπαθείας, χωρίς όμως ν' αναλάβη ως προς τούτο ευθύνην τινά.

Τωόντι αι οδυνηραί λεπτομέρειαι των εν Ηρακλείω γενομένων, των οποίων κατ' αρχάς ουδόλως υποπτευόμεθα την τρομεράν σοβαρότητα, το μέγεθος των υλικών ζημιών, τας οποίας υπέστησαν οι χριστιανοί, το πολυάριθμον των θυμάτων, επί πάσι δε ο αποτρόπαιος χαρακτήρ της επιβουλής, πιθανώς προσχεδιασθείσης εκ των προτέρων και μετά ψυχραιμίας εκτελεσθείσης υπό την σκέπην των οθωμανικών στρατιωτικών αρχών, προξενούσι παρά τοις χριστιανοίς ερεθισμόν επί μάλλον και μάλλον επιτεινόμενον, όστις είνε πολύ δύσκολον να περιορισθή.

Άλλως τε εύκολον είνε να εννοηθή, ότι εξηντλήθη πλέον των δυστυχών κατοίκων η υπομονή. Πανταχόθεν εγείρεται η αυτή φωνή: Δεν θέλομεν πλέον νόθους λύσεις. Ο τόπος θέλει να διαρρήξη δια παντός τους δεσμούς τούς συνδέοντας αυτόν προς Κυβέρνησιν, ήτις παρεδέχθη ως μέθοδον διοικήσεως την διαρπαγήν, τον εμπρησμόν και την σφαγήν. Τα ημίμετρα και αι ψευδείς λύσεις επανέφερον τον τόπον εις την αγρίαν κατάστασιν, εκάλυψαν αυτόν δι' αίματος και ερειπίων και παρασκεύασαν κατάστασιν εντελώς αφόρητον. Είνε καιρός πλέον να παύση οριστικώς η κατάστασις αυτή και να ζητηθή λύσις δυναμένη ν' ασφαλίση εις την τοσούτον δοκιμασθείσαν Νήσον την ειρήνην και την ησυχίαν, την οποίαν από τοσούτου χρόνου δεν εγνώρισεν.

Η Εκτελεστική Επιτροπή ελπίζει, ότι αι Μεγάλαι Δυνάμεις θα εξετάσωσιν υπό ταύτην την έννοιαν το ζήτημα και ότι αι προσπάθειαι των Ναυάρχων, δια τας οποίας οι Κρήτες θα ήνε ευγνώμονες, θα συντελέσωσιν εις τούτο.

Η Επιτροπή εξακολουθούσα να μένη, εις ην ετάχθη θέσιν, θα λογισθή ευτυχής χρησιμεύουσα ως μεσάζουσα μεταξύ των Ναυάρχων και των κατοίκων προς διευκόλυνσιν της τοσούτον επιθυμητής λύσεως.

Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε, Εξοχώτατε, την έκφρασιν της εξόχου υπολήψεώς μου.

Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

«Μόνον 358 εσώθησαν...»
Η ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Προς τους Χριστιανούς κατοίκους

Εγνωστοποιήσαμεν δια δύο προηγουμένων εγκυκλίων εις τον λαόν ό,τι ήτο τότε γνωστόν δια τα συμβάντα του Ηρακλείου. Δυστυχώς αι έκτοτε ειδήσεις παριστώσιν ακόμη μεγαλητέραν την καταστροφήν. Από τας 1000-1200 χριστιανικάς ψυχάς, όπου ευρίσκοντο εντός της πόλεως, μόνον 358, ως φαίνεται, εσώθησαν. Οι λοιποί εύρον θάνατον μαρτυρικόν. Όλη η κινητή περιουσία των χριστιανών διηρπάγη και μέγας αριθμός οικιών και καταστημάτων παρεδόθησαν εις τας φλόγας. Την στιγμήν αυτήν ουδείς χριστιανός ευρίσκεται εις το Ηράκλειον. Μόνον 300 περίπου Ευρωπαίοι στρατιώται κρατούν μίαν γωνίαν του φρουρίου. Η πόλις είνε παραδεδομένη εις την διάθεσιν του όχλου και των Τούρκων στρατιωτών, από τους οποίους πολλοί, καθώς εβεβαιώθη, και επυροβόλουν κατά των Άγγλων και απεγύμνον τα θύματα και ελάμβανον μέρος εις την διαρπαγήν.

Μέχρι της ώρας οι κακούργοι έμειναν ανενόχλητοι. Αλλ' είνε περικυκλωμένοι και δεν υπάρχει τρόπος να διαφύγουν. Η ώρα της τιμωρίας καθ' όλα τα φαινόμενα πλησιάζει. Το εν μετά το άλλο καταφθάνουν τα πλοία των Δυνάμεων και αι ζητηθείσαι επικουρίαι είνε εις τον δρόμον. Δύο, τρεις ημέραι ακόμη, και θα ήναι εδώ. Τότε βεβαίως θα αρχίση η κρίσις και η ανταπόδοσις. Περί αυτού δεν πρέπει να υπάρχη καμμία αμφιβολία. Αλλ' εν τω μεταξύ, οι χριστιανοί ένα έχομεν πατριωτικόν καθήκον, ένα μέγα συμφέρον. Να προσέξωμεν με κάθε τρόπον να μη δώσωμεν την παραμικράν αφορμήν εις τους εχθρούς μας να θολώσουν πάλιν τα νερά, να ταράξουν τα πράγματα και να σπρώξουν το ζήτημά μας έξω από τον καλόν δρόμον, εις τον οποίον τώρα ευρίσκεται. Όσον δικαία και αν ήναι η αγανάκτησίς μας, πρέπει να την κρατήσωμεν. Όποιος χριστιανός αυτάς τας ημέρας δώσει αφορμήν ταραχής ή ανησυχίας, πρέπει να συλλογισθή, ότι κινδυνεύει να γείνη αφορμή να πάη άδικα το αθώον αίμα τόσων Χριστιανών.

Ας έχωμεν ακόμη ολίγην υπομονήν και με την βοήθειαν του Θεού δεν θα χαθή το δίκαιόν μας.

Εν Χαλέπα τη 30 Αυγούστου 1898

Ο Πρόεδρος
Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Η επιστολή από τις Αρχάνες

Μια διαμαρτυρία των αρχηγών του τμήματος Ηρακλείου, από τις Αρχάνες, προς το ναύαρχο Ποττιέ, για τις σφαγές του Ηρακλείου προκάλεσε την αποδοκιμασία του προέδρου του Εκτελεστικού. Κι αυτό γιατί οι αρχηγοί, απευθυνόμενοι στις ευρωπαϊκές δυνάμεις, τις θεωρούσαν υπεύθυνες γιατί δεν προστάτευσαν τους χριστιανούς.

Την επιστολή δημοσιεύομε σε άλλη στήλη, μαζί με άλλα επίσημα έγγραφα των Αρχανών. Το έγγραφο του Ι. Σφακιανάκη προς τον Ποττιέ, με το οποίο αποδοκίμασε την επιστολή, έχει ως εξής:

Εν Χαλέπα τη 30/11 Σεπτεμβρίου 1898

Προς την Α. Εξ. τον Ναύαρχον Ποττιέ Προϊστάμενον του Υψηλού Συμβουλίου των Ναυάρχων

Εξοχώτατε

Ελάβομεν γνώσιν επιστολής υπό χρονολογίαν 28 Αυγούστου απευθυνομένης εξ Αρχανών προς το Συμβούλιον των ναυάρχων υπό των αρχηγών του Τμήματος Ηρακλείου

Η επιστολή αύτη, γραφείσα προφανώς υπό το κράτος της πρώτης εντυπώσεως, ην παρήγαγον επί των υπογραψάντων αι φοβεραί σκηναί, ας είχον σχεδόν υπό τα όμματά των, περιέχει φράσιν αφορώσαν εις τους κκ Ναυάρχους, ην σπεύδομεν ν' αποδοκιμάσωμεν, διότι είναι εντελώς αντίθετος προς την αλήθειαν και προς τα φιλάνθρωπα και ευμενή αισθήματα, άτινα πάντοτε εξεδήλωσαν αι Α. Εξοχότητες προς τους κατοίκους της Νήσου.

Είνε άλλως τε πλέον ή πιθανόν, ότι οι υπογράψαντες υπέγραψαν την περιέχουσαν την εν λόγω φράσιν επιστολήν εν στιγμή αγανακτήσεως και χωρίς πολύ ν' αντιλαμβάνωνται αυτήν.

Εν πάση περιπτώσει εκφράζομεν δια τούτο την βαθείαν λύπην μας, βεβαιούντες τας Α. Εξοχότητας, ότι τα αληθή αισθήματα των χριστιανών προς αυτούς δεν δύνανται να ήναι ή βαθύ σέβας και ζωηρά ευγνωμοσύνη.

Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε, Εξοχώτατε, την διαβεβαίωσιν της εξόχου υπολήψεώς μου.

Ο Πρόεδρος
Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Όχι νόθες λύσεις

Εν Χανίοις τη 31/12

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

Σεπτεμβρίου 1898
(τηλεγραφικώς)
Γεννάδην
Αθήνας

Εκτελεστικόν εδήλωσε Ναυάρχους, ότι είναι δυσχερές να συγκρατηθή προϊούσα αγανάκτησις. Τόπος αποκρούει πάσαν νόθον λύσιν θέλων να διαρρήξη πάντα δεσμόν προς κυβέρνησιν οργανίζουσαν επισήμως λεηλασίας, εμπρησμούς, σφαγάς. Αι Δυνάμεις παρεκλήθησαν να αποβλέψωσιν εις το ζήτημα κατά την έννοιαν ταύτην.

ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Ο αφοπλισμός

Εν Χανίοις 2/14 Σεπτεμβρίου 1898
(Τηλεγραφικώς)
Γεννάδην
Αθήνας

Οι Ναύρχοι επιμένουσιν εκ νέου σήμερον παρά ταις κυβερνήσεσί των υπέρ αμέσου ριζικής λύσεως. Τελεσίγραφον Άγγλου Ναυάρχου ζητεί αφοπλισμόν βασιβουζούκων, παράδοσιν ενόχων, κατεδάφισιν 39 οικιών. Προθεσμία τελεσιγράφου εκπνέει αύριον μεσημβρίαν. Αίτησις Δζεβάτ, όπως παραταθή προθεσμία, απεκρούσθη. Χριστιανοί λίαν ανυπόμονοι.

ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Η ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Προς τους Χριστιανούς κατοίκους

Ένεκα του κρισίμου των περιστάσεων και δι' έλλειψιν άλλου μέσου δημοσιεύσεως εξακολουθούμεν να μεταδίδωμεν εις το λαόν όσας λαμβάνομεν κατά το δυνατόν ακριβείς πληροφορίας περί της παρούσης καταστάσεως.

Από τας επικουρίας, αι οποίαι περιεμένοντο, έφθασαν ήδη δύο τάγματα Αγγλικά, εν Ιταλικόν και ήμισυ Γαλλικόν. Περιμένονται δε εντός της τρεχούσης εβδομάδος εν ακόμη Αγγλικόν και εν Ρωσσικόν.

Εν Ηρακλείω άρχισεν η ενέργεια προς τιμωρίαν των ενόχων και αποκατάστασιν της τάξεως. Το φρούριον όλον σχεδόν κατελήφθη υπό Αγγλικού στρατού. Από τους Χριστιανούς, οι οποίοι είχον απομείνει εντός της πόλεως, εσώθησαν ακόμη 25 εις τα πλοία, 39 οικίαι , από τας οποίας είχον καταπυροβοληθή οι Άγγλοι, κατεδαφίσθησαν. Παρεδόθησαν έως τώρα ως ένοχοι περί τους 50 Τούρκοι, εζητήθη δε και η παράδοσις των όπλων του τουρκικού πληθυσμού. Εις ποία μέτρα θα προβώσι κατόπιν δεν έγινε γνωστόν.

Δια το γενικόν ζήτημα υπάρχουσι βάσιμοι ειδήσεις, ότι αι Δυνάμεις συνεννοούνται μεταξύ των προς οριστικήν λύσιν επί του εξής σχεδίου: Να προσκαλέσωσιν από κοινού την Πύλην ν' αποσύρη τον στρατόν και τους υπαλλήλους της. Να εγγυηθώσι την επικυριαρχίαν του Σουλτάνου επί της Νήσου. Να εξασφαλίσωσι την αποκατάστασιν της τάξεως δια διεθνούς κατοχής και να προβώσιν εις τον διορισμόν του Κυβερνήτου.

Τοιαύτη είναι η σημερινή θέσις των πραγμάτων. Είναι περιττόν να επαναλάβωμεν ποιόν είναι το καθήκον των Χριστιανών. Η μέχρι τούδε πατριωτική διαγωγή των, παρά πάντων εκτιμηθείσα, εγγυάται ότι, και εις το εξής θα δείξωσι την αυτήν φρόνησιν και πειθαρχίαν. Έτοιμοι, αν η ανάγκη το καλέση, να αποκρούσωμεν πάσαν επίθεσιν των Τούρκων, πρέπει να μη δώσωμεν εις αυτούς προς τούτο την παραμικράν αφορμήν. Η στάσις μας πρέπει να ήναι αυστηρώς αμυντική. Έχομεν μέγα συμφέρον να μην διαταράξωμεν την αρξαμένην ενέργειαν των Δυνάμεων, αλλά να περιμείνωμεν ησύχως το αποτέλεσμα και τότε να αποφασίσωμεν εσκεμμένως τι δρόμον θα βαδίσωμεν.

Εν Χαλέπα τη 7 7/βρίου 1898
Ο Πρόεδρος
Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Τα όπλα των Χριστιανών

Διακήρυξις της Συνελεύσεως*

Προς διευκόλυνσιν της επιτυχίας του διορισμού της Α. Β. Υψηλότητος του Πρίγκηπος Γεωργίου της Ελλάδος ως Κυβερνήτου της Κρήτης η Συνέλευσις των Κρητών διακηρύττει, ότι οι Κρήτες είναι πρόθυμοι ευθύς μετά την εντελή εκκένωσιν της Νήσου υπό των Τουρκικών στρατευμάτων και τον διορισμόν του Πρίγκηπος Γεωργίου, να παραδώσωσι τα όπλα των και να συγκεντρώσωσιν εις χείρας του πάσαν εξουσίαν, εφ' όσον χρόνον είναι αναγκαίον δια την αποκατάστασιν της τάξεως.

***Η διακήρυξη αυτή αποφασίστηκε στις 17 Ιουλίου, αλλά ανακοινώθηκε στις 7 Σεπτεμβρίου στο Γενικό Πρόξενο της Γαλλίας, όπως αναφέρει στο βιβλίο του «Κρητικά» (κυκλοφόρησε το 1901) ο Σ. Α. Παπαντωνάκης, ο οποίος υπηρέτησε ως γραμματέας του Εκτελεστικού και της Συνελεύσεως των Κρητών. Η ανακοίνωση έγινε μετά την αξίωση των προξένων για τον αφοπλισμό χριστιανών και μουσουλμάνων.**

Εν Χαλέπα τη 11/23 7/βρίου 1898

Τη αιτήσει της Α. Εξ. του Ναυάρχου Ποττιέ προϊσταμένου του Συμβουλίου των Ναυάρχων και επιθυμούσα να διευκολύνη την οριστικήν λύσιν του Κρητικού ζητήματος η Εκτελεστική Επιτροπή διακηρύττει ομοφώνως ότι οι Χρστιανοί είναι διατεθειμένοι αμέσως μετά την εντελή εκκένωσιν της Νήσου υπό των τουρκικών στρατευμάτων να παραδώσωσι τα όπλα εις την αυτόνομον Κυβέρνησιν ήτις θα εγκατασταθή.

Τα μέλη του Εκτελεστικού υπόσχονται να εξασκήσωσι πάσαν αυτών την επιρροήν προς επιτυχίαν του αποτελέσματος τούτου.

Ο Πρόεδρος
Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Τα μέλη
ΕΛΕΥΘ. Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ
ΑΝΤ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ
ΕΜ. ΖΑΧΑΡΑΚΗΣ
Ν. ΓΙΑΜΑΛΑΚΗΣ
Γ. Μ. ΜΥΛΩΝΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ

Οι δίκες των βασιβουζούκων

Η ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Προς τους Χριστιανούς κατοίκους

Φήμαι ανησυχητικαί διεδόθησαν αυτάς τας ημέρας, ότι οι κατηγορούμενοι δια τας σφαγάς του Ηρακλείου θα δικασθώσιν εις Σμύρνην, ότι πρόκειται να ζητηθώσιν από τώρα και τα όπλα των Χριστιανών και άλλα τοιαύτα.

Αι ειδήσεις αύται δεν είναι αληθείς. Απ' εναντίας οι ως ένοχοι παραδοθέντες εις τους Άγγλους 83 μέχρι σήμερον, καθώς και όλοι οι άλλοι, όσοι θ' αποδειχθώσι τοιούτοι εκ των ανακρίσεων, θα δικασθώσιν υπό Αγγλικού στρατοδικείου επί τόπου. Ο αφοπλισμός των Μουσουλμάνων του Ηρακλείου εξακολουθεί και έως χθες είχον παραδοθεί 3.500 όπλα.

Καθ' όσον αφορά τον αφοπλισμόν των Χριστιανών έγινε και περί τούτου λόγος. Αλλ' η Εκτλεστική Επιτροπή, τη ομοφώνω γνωμοδοτήσει και πάντων των ενταύθα πληρεξουσίων, εδήλωσε προς τους Ναυάρχους, ότι οι Χριστιανοί είναι διατεθειμένοι να παραδώσωσι τα όπλα των εις την αυτόνομον Κυβέρνησιν, η οποία θα εγκαθιδρυθή μετά την εντελή εκκένωσιν της Νήσου υπό του Τουρκικού στρατού. Οι Ναύαρχοι ηρκέσθησαν εις την δήλωσιν ταύτην διαβεβαιώσαντες ημάς, ότι εις την παρούσαν κρίσιμον στιγμήν των διαπραγματεύσεων η ούτως εκδηλουμένη διάθεσις αύτη θα έχη μεγίστην επιρροήν επί της αποφάσεως των Δυνάμεων και θα καταστήση δυνατήν την απομάκρυνσιν του Τουρκικού στρατού επιταχύνουσα την οριστικήν λύσιν.

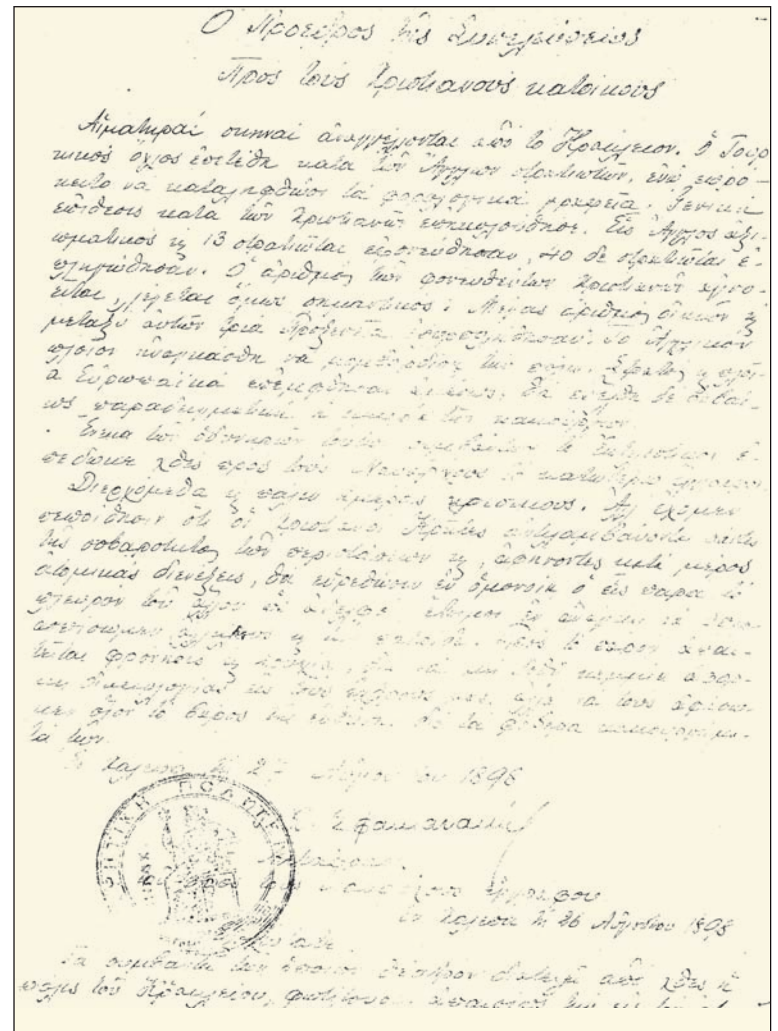
Έχομεν λόγους να πιστεύσωμεν, ότι η τελευταία τρομερά δοκιμασία, την οποίαν ο τόπος υπέστη, η καρτερία και η φρόνησις, την οποίαν εμαρτύρησε και η μετριοπάθεια, αφ' ης δεν απεμακρύνθη, έφερον ημάς πολύ πλησίον του επιδιωκομένου σκοπού. Ας επιμείνωμεν ακόμη εις την στάσιν ταύτην και, με την βοήθειαν του Θεού, φθάνομεν εις το τέλος των δεινών μας.

Εν Χαλέπα τη 11 7/βρίου 1898
Ο Πρόεδρος
Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Σημεριναί ειδήσεις από επίσημον πηγήν λέγουν, ότι αι διαπραγματεύσεις των Δυνάμεων επί των προτάσεων των Ναυάρχων είναι πολύ προχωρημέναι και η εκτέλεσις προσεχής.

Αλλά συγχρόνως οι Ναύαρχοι απαιτούσιν από τους Χριστιανούς απόλυτον ησυχίαν. Πρέπει να προσπαθήσωμεν ν' αποφύγωμεν και την παραμικράν αφορμήν ανησυχίας ή αταξίας, ακόμη και αν προκαλούμεθα. Εφθάσαμεν εις την πλέον κρίσιμον εποχήν του αγώνος και θα ήναι ασυγχώρητος, όποιος με την ανοησίαν του ή την κακοτροπίαν του γείνη αίτιος να διακινδυνεύση το περιμενόμενον καλόν αποτέλεσμα.

Χαλέπα τη 12 Σεπτεμβρίου 1898
(Εκ του γραφείου του Εκτελεστικού)

Ο Πρόεδρος της Συνελεύσεως
Προς τους Χριστιανούς κατοίκους

Η πρώτη ανακοίνωση του Εκτελεστικού προς τους Χριστιανούς για τις σφαγές του Ηρακλείου, στις 27 Αυγούστου 1898. (Ιστορικό Αρχείο Ιστορικού Μουσείου Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

Η απόφαση απόσυρσης των τουρκικών δυνάμεων

Η ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Προς τους Χριστιανούς κατοίκους

Επίσημοι ειδήσεις ελθούσαι χθες ανήγγειλαν, ότι οι εν Κωνσταντινουπόλει Πρέσβεις των Δυνάμεων έλαβον οδηγίας από τας Κυβερνήσεις των να προσκαλέσωσι την Πύλην ν' αποσύρη από την Κρήτην τα στρατεύματα και τους υπαλλήλους της.

Το μέγα βήμα λοιπόν έγεινε. Το στάδιον της συνεννοήσεως ετελείωσεν, η συμφωνία επετεύχθη αρχίζει δε το στάδιον της εκτελέσεως. Ουδεμία αμφιβολία, ότι το στάδιον τούτο θα ήναι σύντομον και οι Κρήτες θα επιτύχωσι μετ' ολίγον εκείνο, το οποίον μετά τόσης υπομονής και καρτερίας και διά μέσου τόσων θυσιών επεζήτησαν.

Περιττόν να προσθέσωμεν, ότι περισσότερον παρά ποτέ χρειάζεται τάξις και ησυχία.

Χαλέπα, 13 Σεπτεμβρίου 1898
Ο Πρόεδρος
Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

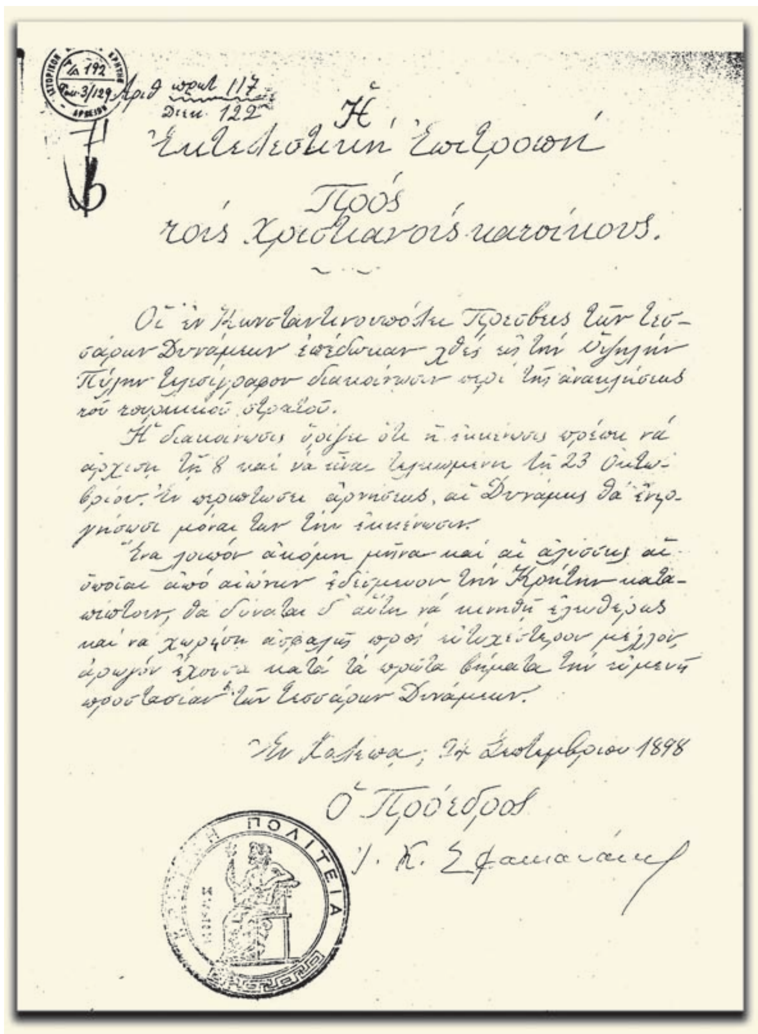
Επί του πλοίου «Εκδίκησις» εν Ηρακλείω τη 30 Σεπτεμβρίου 1898

Προς τον κ. Ι. Σφακιανάκην Πρόεδρον της Κρητικής Συνελεύσεως

Κύριε,

Ενετάλην παρά του Μαρκησίου Σώλσβαρυ να διαβιβάσω προς υμάς την ευγνωμοσύνην αυτού δια το τηλεγράφημα το εκφράζον την συμπάθειαν της Εκτελεστικής Επιτροπής επί τη απωλεία των Άγγλων στρατιωτών, οίτινες εφονεύθησαν υπερασπίζοντες την ζωήν των συμπατριωτών υμών.

Έχω την τιμήν να διατελώ, Κύριε, ταπεινός υμών θεράπων.

Αριθ. πρωτ. 117
Διεκπ. 122

Η
Εκτελεστική Επιτροπή
Προς
τους Χριστιανούς κατοίκους.

Οι εν Κωνσταντινουπόλει Πρέσβεις των τεσσάρων Δυνάμεων επέδωκαν χθες τη Υψ. Πύλη τελεσίγραφον διακοίνωσιν περί της ανακλήσεως του τουρκικού στρατού.

Η διακοίνωσις ορίζει ότι η εκκένωσις πρέπει να αρχίση τη 8 και να ήναι τετελειωμένη τη 23 Οκτωβρίου. Εν περιπτώσει αρνήσεως, αι Δυνάμεις θα ενεργήσωσι μόναι την εκκένωσιν.

Ένα λοιπόν ακόμη μήνα και αι λύσεις αι οποίαι από αιώνων εδέσμευον την Κρήτην καταπίπτουν, θα δύναται δ' αύτη να κινηθή ελευθέρως και να χωρήση ασφαλώς προς ευτυχέστερον μέλλον, αρωγόν έχουσα κατά τα πρώτα βήματα την ευμενή προστασίαν των τεσσάρων Δυνάμεων.

Εν Χαλέπα, 24 Σεπτεμβρίου 1898

Ο Πρόεδρος
Ι. Κ. Σφακιανάκης

Η Εκτελεστική Επιτροπή ανακοινώνει την απόφαση των ευρωπαϊκών δυνάμεων για την εκκένωση της Κρήτης από τις τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις. (Ιστορικό Μουσείο Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

ΑΛΦΡΕΔΟΣ ΜΠΙΛΛΙΩΤΗΣ

Η ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Προς τους Χριστιανούς κατοίκους

Οι εν Κωνσταντινουπόλει Πρέσβεις των τεσσάρων Δυνάμεων επέδωκαν χθες εις την Υψ. Πύλην τελεσίγραφον διακοίνωσιν περί της ανακλήσεως του τουρκικού στρατού.

Η διακοίνωσις ορίζει, ότι η εκκένωσις πρέπει να αρχίση τη 8 και να ήνε τελειωμένη τη 23 Οκτωβρίου. Εν περιπτώσει αρνήσεως αι Δυνάμεις θα ενεργήσωσι μόναι των την εκκένωσιν.

Ένα λοιπόν μήνα ακόμη και αι λύσεις, αι οποίαι από αιώνων εδέσμευον την Κρήτην, καταπίπτουν, θα δύναται δ' αύτη να κινηθή ελευθέρως και να χωρήση προς ευτυχέστερον μέλλον αρωγόν έχουσα κατά τα πρώτα βήματα την ευμενή προστασίαν των τεσσάρων Δυνάμεων.

Εν Χαλέπα τη 24 Σεπτεμβρίου 1898

Ο Πρόεδρος
Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Χαλέπα, 2/14 Οκτωβρίου 1898
Υπουργούς Εξωτερικών
(Τηλεγραφικώς)
(Εις Ρώμην, Παρισίους, Λονδίνον, Πετρούπολιν)

Η αξίωσις της Πύλης του διατηρήσαι αριθμόν τινά στρατιωτών εν τη Νήσω προξενεί ζωηράν ανησυχίαν. Χριστιανοί και Μωαμεθανοί θα εκλάβωσι τούτο ως παράτασιν της τουρκικής στρατιωτικής κατοχής της νήσου, τούτο δε θα παρεμβάλη ανυπέρβλητα προσκόμματα εις την ειρήνευσιν της νήσου και θα ευκολύνη την επανάληψιν των απαισίων σκηνών του Ηρακλείου. Η Εκτελεστική Επιτροπή της Συνελεύσως φρονεί, ότι οφείλει να επιστήση ευσεβάστως την προσοχήν Υμών επί του ατελεσφορήτου τοιαύτης λύσεως επαναφερούσης απλώς το ζήτημα εις το σημείον αφ' ου ήρχισε.

Πρόεδρος
ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Χαλέπα 8/20 Οκτωβρίου 1898
(Τηλεγραφικώς)
(Εις Ρώμην, Παρισίους, Λονδίνον, Πετρούπολιν)

Δεδομένου όντος, ότι η επικυριαρχία του Σουλτάνου είναι εγγυημένη υπό των Δυνάμεων, η διατήρησις φρουράς περί την σημαίαν ουδέν θα προσέθετε πλεονέκτημα τη Πύλη, απ' εναντίας δε η παρουσία στρατιωτών τινών θα απέβαινεν εν μέλλοντι πηγή συγκρούσεων και θα παρείχε πρόφασιν επεμβάσεως της Πύλης εις τας εσωτερικάς υποθέσεις της Νήσου.

Η Εκτελεστική Επιτροπή αποβλέπουσα εις την αποκατάστασιν της τάξεως, την εντελή ειρήνευσιν του τόπου και την επιτυχίαν του αφοπλισμού ικετεύει τας Δυνάμεις να εμμείνωσιν εις την πρώτην αυτών απόφασιν, αξιούσαι την ολικήν εκκένωσιν.

Πρόεδρος
ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Νέα επεισόδια

Ηράκλειον 10/22 Οκτωβρίου 1898
(Τηλεγραφικώς)
Πρόεδρον Σφακιανάκην
Χανία

Πριν αποσυρθώσιν οι Τούρκοι στρατιώται εκ της ζώνης απηγόρευσα εις τους κατοίκους των πέριξ επαρχιών πάσαν υπέρβασιν της ζώνης. Το αποτέλεσμα υπήρξεν, ότι εις πολλά μέρη ένοπλοι Χριστιανοί υπερβάντες την ζώνην διήρπασαν κτήνη και ελαίας. Αγιομυριανοί προέβησαν περαιτέρω εκπέμψαντες ένοπλον σώμα εκ τεσσαράκοντα περίπου ανδρών, όπως καταλάβη έπαυλιν κειμένην εντεύθεν της ζώνης. Εξουσιοδότησα σήμερον τας προφυλακάς να πυροβολώσι κατά των Χριστιανών. Χριστιανοί Κρήτες είναι μόνοι υπεύθυνοι δια πάσαν περαιτέρω περιπλοκήν. Θέλω διαβιβάσει προθύμως παν τηλεγράφημα, όπερ ηθέλετε πέμψει εις Άγιον Μύρωνα, Αρχάναις, Επισκοπήν.

Ευαρεστηθήτε να μοι γνωρίσητε την λήψιν του παρόντος.

ΤΣΕΡΜΣΑΪΔ

Εν Χανίοις 10/22 Οκτωβρίου 1898
(Τηλεγραφικώς)
Συνταγματάρχην Τσερμσάιδ
Ηράκλειον

Ελήφθη υμέτερον τηλεγράφημα. Παρακαλώ ευαρεστηθήτε διαβιβάσετε επόμενον τηλεγράφημα: «Επιτροπάς Μαλεβυζίου, Αρχανών, Πεδιάδος. Μανθάνομεν, ότι, αφού ανεχώρησαν Τούρκοι στρατιώται από κορδόνι, Χριστιανοί επροχώρησαν εντός διαρπάζοντες ελαίας και ζώα τουρκικά. Τούτο εκίνησε γενικήν αγανάκτησιν εναντίον μας. Πρέπει με κάθε τρόπον να εμποδίσετε αυτούς τους αλιτηρίους ακόμη και με τουφεκισμούς. Οι πρόκριτοι πρέπει να συνεννοηθούν και γρήγορα και να ενεργήσουν πριν πάθωμεν ανεπανόρθωτα».

ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ

Οι Ναύαρχοι αποφασίζουν ν' απευθύνουν εις τον Κρητικόν λαόν προκήρυξιν δι' ης και τον παρακαλούν να παύσουν πάσαν εχθροπραξίαν. Από τούδε όμως διαταγαί εδόθησαν εις τους διοικητάς εκάστου τμήματος όπως μεταχειρισθούν αυστηρά μέτρα εναντίον εκείνων οίτινες ήθελον διαβεί την ζώνην με πρόθεσιν να προβώσιν εις κλοπάς και διαρπαγάς εντός ξένων ιδιοκτησιών.

Οι Ναύαρχοι παρακαλούν τους διοικητάς των διαφόρων τμημάτων όπως μόλις αι περιστάσεις το επιτρέψουν προβούν εις την επέκτασιν της στρατιωτικής ζώνης.

Κατά το διάστημα ό μεταξύ της αναχωρήσεως των τουρκικών αρχών και της οριστικής αποκαταστάσεως του αυτονόμου πολιτεύματος οι Ναύρχοι θέλουν συστήσει εις τας κατεστραμμένας πόλεις πολιτοφυλακήν, ήτις θα διατελή υπό τας διαταγάς των διοικητών των διαφόρων Τμημάτων.

Οι επί του παρόντος εν τη διεθνή υπηρεσία διατελούντες χωροφύλακες, και αποκλειστικώς μη έχοντες ουδεμίαν υποχρέωσιν οθωμανικής υπηρεσίας, δύνανται να προσληφθώσιν ως πολιτοφυλακή.

Άμα τη διοργανώσει της Κρητικής χωροφυλακής οι απαρτίζοντες την πολιτοφυλακήν θέλουσι προσληφθεί εν αυτή κατά προτίμησιν εκτός αν η μέχρι τούδε υπηρεσία των έδωσεν αφορμήν παραπόνων.

Εν Σούδα τη 11/23 Οκτωβρίου 1898

Ο Ιταλός Ναύαρχος Μπετόλο
Ο Άγγλος Ναύαρχος Νοέλ
Ο Ρώσσος Ναύαρχος Σκρύδλωφ
Ο Γάλλος Ναύαρχος Ποττιέ

Τα φρούρια στις ΜΕΔ

Η Εκτελεστική Επιτροπή της Συνελεύσεως

Προς του Χριστιανούς κατοίκους

Διαταγή των Ναυάρχων των 4 Δυνάμεων αι Διεθνείς Στρατιωτικαί Αρχαί έλαβον χθες υπό την κατοχήν των πάντα τα φρούρια της Κρήτης, όσα κατείχε πρότερον ο Τουρκικός στρατός, αντικατέστησαν δε και πάσας τας πολιτικάς Οθωμανικάς Αρχάς δι άλλων της ιδίας αυτών εκλογής.

Η Οθωμανική εξουσία επί της Κρήτης έπαυσε λοιπόν και κατά τύπους χθες. Όταν δε μετ' ολίγον η Νήσος αποδοθή εις εαυτήν, οφείλει να μνημονεύη την ημέραν ταύτην ως ημέραν απελευθερώσεως τελούσα συγχρόνως φόρον ευγνωμοσύνης προς τας τέσσαρας προστάτιδας Δυνάμεις, εις την ευεργετικήν ενέργειαν των οποίων οφείλεται το αξιοσημείωτον γεγονός.

Δυστυχώς ο Οθωμανικός στρατός παρέδωκε μεν πάντα τα φρούρια, δεν εξεκένωσεν όμως ακόμη εντελώς ουδέν εξ αυτών. Υπό πρόφασιν παραλαβής του εν αυτοίς πολεμικού υλικού αφήκε παντού μικρά υπολείμματα, από δέκα μέχρις εκατόν πενήντα και επέκεινα ανδρών. Εξ άλλου η Υψ. Πύλη διετύπωσε και πάλιν προς τας Δυνάμεις την αξίωσιν του να διατηρήση επί της Νήσου φρουράν μετά της σημαίας της.

Ταύτα προξενούσι δικαίως εις τα πνεύματα ταραχήν και ανησυχίαν. Εν τούτοις οι Χριστιανοί οφείλουσι να εμμένωσιν εις την μέχρι του νυν ήρεμον στάσιν των, έχοντες πλήρη πεποίθησιν εις την δικαιοσύνην των Δυνάμεων.

Αδύνατον να παραδεχθώμεν, ότι θα αρκεσθώσιν αύται εις ονοματώδη μόνον εκκένωσιν ή ότι θα εγκρίνωσιν αξίωσιν συνεπαγομένην πολλούς και προφανείς κινδύνους, ωφέλειαν δε ουδέ την παραμικράν.

Έχομεν απ' εναντίας πάντα λόγον να πιστεύωμεν, ότι και η τελευταία αύτη δυσχέρεια θα εξομαλυνθή ταχέως και ότι δια του προσεχούς διορισμού του Κυβερνήτου ο τόπος θα εισέλθη τέλος εις την κανονικήν οδόν και θα δυνηθή να επιδοθή όλαις δυνάμεσιν εις ειρηνικήν εργασίαν.

Εν Χαλέπα τη 24 Οκτωβρίου 1898

Ο Πρόεδρος
Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Ηράκλειον 26/7 Νοεμβρίου 1898
(Τηλεγραφικώς)
Σφακιανάκην
Χανία

Συντελεσθείσης της υπό των τουρκικών στρατευμάτων εκκενώσεως του Ηρακλείου, καθόσον ουδέ εις αξιωματικός ή στρατιώτης παραμένει πλέον ενταύθα, επέστη ο χρόνος, όπως οι Χριστιανοί παραδώσωσι τα όπλα των. Αλλά διστάζουσι να παραδώσωσι ταύτα εις άλλην παρά την ιδρυθησομένην αυτόνομον κυβέρνησιν ένεκα της υμετέρας διακηρύξεως.

Εάν δύνασθε να έλθητε ο ίδιος και ίδητε το συντελεσθέν ενταύθα έργον ευαρεστηθήτε να πράξετε τούτο ή άλλως να δώσετε τηλεγραφικώς διαταγάς, όπως γίνη ο αφοπλισμός.

ΜΠΙΛΛΙΩΤΗΣ

Εν Χαλέπα τη 26/7 Νοεμβρίου 1898
(Τηλεγραφικώς)
Σιρ Αλφρέδον Μπιλλιώτην
Ηράκλειον

Απάντησις σημερινού υμών τηλεγραφήματος. Είμεθα έτοιμοι να δώσωμεν εις τους Χριστιανούς του Ηρακλείου διαταγήν ν' αφοπλισθώσιν, αλλ' επειδή οι Χριστιανοί αποστέργουσι να ίδωσι τα όπλα των μεταφερόμενα εις την πόλιν προ της ιδρύσεως της αυτονόμου κυβερνήσεως, κρίνω αιρετώτερον να προσκαλέσωμεν τους Χριστιανούς να παραδώσουν τα όπλα των εις τας επαρχιακάς Επιτροπάς παρισταμένων και των οπλαρχηγών και Άγγλων στρατιωτών, όπως ταύτα τοποθετηθώσι και φυλαχθώσιν εν ταις έδραις των επαρχιακών Επιτροπών, μέχρις ου ιδρυθή η αυτόνομος κυβέρνησις.

ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Η αποχώρηση των Τούρκων από το Ηράκλειο

Η ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Προς του Χριστιανούς κατοίκους του τμήματος Ηρακλείου

Από της παρελθούσης εβδομάδος ο τουρκικός στρατός εξεκένωσεν εντελώς το φρούριον του Ηρακλείου, μετά δε των οργάνων της Τουρκικής εξουσίας εξέλιπε και το σύμβολον αυτής. Την σήμερον ουδείς Τούρκος στρατιώτης απέμεινεν εις όλο το τμήμα.

Έχομεν λόγους να πιστεύωμεν, ότι εντός της προσεχούς εβδομάδος θα συμβή το αυτό και εις τα λοιπά τμήματα της Νήσου και ότι ο διορισμός του Κυβερνήτου είναι επικείμενος.

Εν τω μεταξύ είναι ανάγκη από

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

τούδε να ληφθώσιν εις το τμήμα Ηρακλείου, το τοσούτον σκληρώς δοκιμασθέν, τα κατάλληλα μέτρα μέτρα προς αποκατάστασιν ελευθέρας συγκοινωνίας μετά της πόλεως, εδραίωσιν της τάξεως και ησυχίας εις τας επαρχίας και επιστροφήν εις τας εστίας τών των Χριστιανών και Μωαμεθανών προσφύγων.

Το κυριώτερον των μέτρων τούτων είναι ο αφοπλισμός των κατοίκων. Αφού δεν υπάρχη πλέον εχθρός, τα όπλα είναι όχι μόνον ανωφελή αλλά και βλαβερά. Έχομεν άλλως τε υποσχεθή επανειλημμένως προς τας Δυνάμεις, ότι θα καταθέσωμεν τα όπλα, άμα αναχωρήση ο Τουρκικός στρατός. Ήλθε λοιπόν η ώρα να εκπληρώσωμεν την υπόσχεσιν μας.

Αι Επιτροπαί και οι πρόκριτοι των επαρχιών του τμήματος χρεωστούσιν επομένως να συνεννοηθώσιν με τας Αγγλικάς Αρχάς, όπως κανονίσωσι τον τρόπον της συλλογής των όπλων, οι δε Χριστιανοί κάτοικοι έχουσι καθήκον πατριωτικόν να συμμορφωθώσι κατά γράμμα προς ό,τι αποφασισθή.

Επί του παρόντος τα όπλα δύνανται να συλλεχθώσι κατ' επαρχίας υπό των Διοικητικών Επιτροπών και των αρχηγών, παρισταμένων εν ανάγκη και Άγγλων αξιωματικών, όπως έπειτα μετακομισθώσιν εις την πόλιν. Άμα εγκαθιδρυθή η αυτόνομος κυβέρνησις τα όπλα θα τεθώσιν εις την διάθεσίν της.

Εν Χαλέπα τη 31 Οκτωβρίου 1898

Ο Πρόεδρος
Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Ευχαριστίες στους υπουργούς των ΜΕΔ

Υπουργούς Εξωτερικών
(Τηλεγραφικώς)
(Εις Ρώμην, Παρισίους, Λονδίνον, Πετρούπολιν)
Εν Χαλέπα τη 2/14 Νοεμβρίου 1898

Καθ' ην στιγμήν εκκενούται οριστικώς η Κρήτη υπό των οθωμανικών στρατευμάτων, η Εκτελεστική Επιτροπή θεωρεί καθήκον της να εκφράση τα ζωηρά αισθήματα της βαθείας ευγνωμοσύνης του Κρητικού λαού προς την Κυβέρνησιν της Α. Μ. δια το ενεργόν, όσω και αφιλοκερδές μέρος, το οποίον έλαβεν εις την απελευθέρωσιν της νήσου. Η Επιτροπή τολμά συγχρόνως να ικετεύση την Υμ. Εξοχότητα, όπως ευαρεστηθή εν τω συμφέροντι της ταχείας ειρηνεύσεως του τόπου να συμπληρώση το εκπολιτιστικόν έργον, όπερ τοσούτω γενναιοφρόνως ανέλαβεν, εμμένουσα εις την παρά των Ναυάρχων ληφθείσαν απόφασιν την αφορώσαν την οθωμανικήν σημαίαν.

ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Ο φιλότουρκος Ρώσος ναύαρχος

Χαλέπα 2/14 Νοεμβρίου 1898
(Τηλεγραφικώς)
Γεννάδην
Αθήνας

Αντιθέτως προς προηγουμένην ομόφωνον των Ναυάρχων, όπως καταβιβασθή αύριον η τουρκική σημαία, Ναύαρχος Σκρύδλωφ αντιτάσσεται σήμερον, ελλείψει οδηγιών εκ μέρους της Κυβερνήσεως του. Οι Χριστιανοί καταλυπημένοι.

ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Ο διορισμός του πρίγκιπα Γεωργίου

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ *

Αι 4 Δυνάμεις απεφάσισαν όπως αναθέσωσιν εις τους αντιπροσώπους αυτών τους διαπεπιστευμένους παρά τη Α. Μ. τω Βασιλεί των Ελλήνων την εντολήν του να ζητήσωσι την συγκατάθεσιν της Α. Μ., όπως διορισθή ο Πρίγκηψ Γεώργιος υπό την ιδιότητα Αρμοστού εντολοδόχου των 4 Δυνάμεων εν Κρήτη, πληροφορούντες την Α. Β. Υψηλότητα τον Πρίγκηπα περί των όρων του διορισμού τούτου.

Οι όροι εισίν οι εξής:

1) Εις τον Αρμοστήν θα εδίδετο προσωρινή εντολή 2 ή 3 ετών δια την ειρήνευσιν και οργάνωσιν της Νήσου.

2) Ο Αρμοστής θα εκυβέρνα υπό την υψηλήν επικυριαρχίαν του Σουλτάνου.

3) Η πρώτη φροντίς θα ήτο, όπως εκ συμφώνου μετά της Συνελεύσεως, εν η θα αντιπροσωπεύωνται πάντες οι Κρήτες, ιδρυθή σύστημα κυβερνήσεως αυτονόμου δυναμένης ν' ασφαλίση εις πάντας εξ ίσου την ασφάλειαν των προσώπων και της περιουσίας και την ελευθέραν εξάσκησιν της λατρείας άνευ διακρίσεως θρησκεύματος.

4) Αποστολή του Αρμοστού έσται ωσαύτως να οργανώση άνευ αναβολής χωροφυλακήν ή πολιτοφυλακήν εγχώριον δια την διατήρησιν της τάξεως.

***Η ανακοίνωση επιδόθηκε από τους ναυάρχους στον πρόεδρο του Εκτελεστικού Ιωάννη Σφακιανάκη στις 4/16 Νοεμβρίου 1898**

Η Κρήτη ελεύθερη από τους Τούρκους

Η Εκτελεστική Επιτροπή της Συνελεύσεως
Προς τους Χριστιανούς κατοίκους

Αι εν Κρήτη στρατιωτικαί και ναυτικαί δυνάμεις της Τουρκίας εγκατέλιπον την Νήσον καθ' ολοκληρίαν. Συγχρόνως έγεινε γνωστόν, ότι οι εν Αθήναις αντιπρόσωποι των 4 Δυνάμεων έλαβον οδηγίας να ερωτήσωσι τον Βασιλέα εάν είναι διατεθειμένος να επιτρέψη εις τον Πρίγκηπα Γεώργιον να αναλάβη την Κυβέρνησιν της Κρήτης.

Η μακρά περίοδος του προς απελευθέρωσιν αγώνος έληξεν επομένως κατ' ευχήν, η δε νέα εποχή της ειρηνικής αναδημιουργίας αρχίζει επ' αισίοις οιωνοίς.

Όπως προετοιμασθή το έδαφος δια την αναδημιουργίαν ταύτην και διευκολυνθή το έργον του μέλλοντος Κυβερνήτου είνε ανάγκη ν' αποκατασταθή ταχέως τάξις και ασφάλεια εις το εσωτερικόν της Νήσου και επιστρέψωσι εις τας εστίας των οι πρόσφυγες, Χριστιανοί και Μωαμεθανοί.

Προς τούτο είναι απαραίτητος ο αφοπλισμός των κατοίκων.

Τον υπεσχέθημεν επανειλημμένως προς τας Δυνάμεις δια να επιτύχωμεν την απομάκρυνσιν του τουρκικού στρατού, αλλά τον απαιτεί ακόμη περισσότερον και το ιδικόν μας συμφέρον. Αφού δεν υπάρχει πλέον εχθρός, τα όπλα θα χρησιμεύσωσι μόνον προς αλληλοκτονίαν. Δια τούτο είμεθα βέβαιοι, ότι, άμα προσκληθώσι προς τούτο υπό των κατά τόπους ευρωπαϊκών Αρχών οι Χριστιανοί, θα σπεύσωσι να καταθέσωσιν εις χείρας αυτών τα όπλα των μετά της αυτής πατριωτικής προθυμίας. Τα ούτω συλλεγμένα όπλα θα παραδοθώσιν ύστερον εις την αυτόνομον κυβέρνησιν του τόπου, άμα εγκαθιδρυθή.

Ό,τι αφορά την συμπεριφοράν των χριστιανών προς τους μωαμεθανούς συμπατριώτας, θεωρούμεν πάσαν σύστασιν περιττήν. Οι Χριστιανοί γνωρίζουσι καλώς, ότι, αφού απήλθεν ο ξένος κατακτητής και οι μωαμεθανοί είναι έτοιμοι να συμμορφωθώσι προς την νέαν τάξιν των πραγμάτων, δεν υπάρχει πλέον καμμία εύλογος αφορμή εχθρότητος μεταξύ μας. Ό,τι απεκτήθη δια της σημερινής μεταβολής, αποτελεί κοινήν περιουσίαν.

Οι χριστιανοί δεν αξιούσι να επιφυλάξωσι τίποτε αποκλειστικώς δι εαυτούς. Επιθυμούσι να συζήσωσι μετά των μωαμεθανών συμπατριωτών εν ισότητι και δικαιοσύνη υποβαλλόμενοι χάριν της πολιτείας εις τα αυτά βάρη, μετέχοντες των αυτών δικαιωμάτων και απολαμβάνοντες εν πάσι της αυτής παρά των νόμων προστασίας.

Η αδυσώπητος φορά των πραγμάτων εχώρισεν ημάς κατά το παρελθόν εις δύο εχθρικά στρατόπεδα προς κοινήν δυστυχίαν. Η αυτή φορά των πραγμάτων, αλλ' ευνοϊκωτέρα, ωθεί σήμερον ημάς εις συνένωσιν και συνδιαλλαγήν. Ας ενδώσωμεν προθύμως εις την ευεργετικήν ταύτην ώθησιν. Ας τείνωμεν προς αλλήλους χείρα φιλικήν και ενθυμούμενοι αμφότεροι τα διδάγματα του παρελθόντος, ας μείνωμεν εις το μέλλον ηνωμένοι και συμπράττοντες προς το κοινόν καλόν.

Εν Χαλέπα τη 5 Ν/βρίου 1898
Ο Πρόεδρος
Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Επίσημος διορισμός του πρίγκιπα

Εν Αθήναις τη 14/26 Νοεμβρίου 1898
(Τηλεγραφικώς)
Σφακιανάκην
Πρόεδρον Εκτελεστικού
Χανία

Είμαι ευτυχής αγγέλων υμίν, κατ' εντολήν της Βασιλικής Κυβερνήσεως, ότι σήμερον Πρέσβεις τεσσάρων Δυνάμεων έκαμαν πανηγυρικώς εις την Α. Μεγαλειότητα την επίσημον ανακοίνωσιν του διορισμού εν Κρήτη της Α. Β. Υψηλότητος του πρίγκηπος Γεωργίου.

ΓΕΝΝΑΔΗΣ

ΚΟΙΝΟΠΟΙΗΣΙΣ

Η Εκτελεστική Επιτροπή της Συνελεύσεως έσπευσεν από της εσπέρας του παρελθόντος Σαββάτου να διακοινώση πανταχού της Νήσου την χαρμόσυνον είδησιν του διορισμού της Α. Β. Υψηλότητος του Πρίγκηπος Γεωργίου της Ελλάδος εις την Κυβέρνησιν της Κρήτης.

Συγχρόνως απηύθυνε προς την Α. Β. Υψηλότητα το επόμενον τηλεγράφημα:

«Επί τη εκλογή Υμετέρας Υψηλότητος ως Κυβερνήτου της Κρήτης η Εκτελεστική Επιτροπή της Συνελεύσεως λογίζεται ευτυχής διερμηνεύουσα τη Υμ. Υψηλότητι τα αισθήματα του σεβασμού και της αφοσιώσεως των Κρητών και τον πόθον, όπως ίδωσι ταχέως εν μέσω αυτών την Υμ. Υψηλότητα».

Η Α. Β. Υψηλ. Ευηρεστήθη ν' απαντήση σήμερον δια του εξής τηλεγραφήματος:

Σφακιανάκην Πρόεδρον Συνελεύσως

Ευχαριστών από καρδίας επί συγχαρητηρίοις Εκτελεστικής Επιτροπής Συνελεύσως διερμηνευούσης και αισθήματα Κρητών διαβεβαιώ, ότι και εμός πόθος είναι να έλθω ως τάχιστα εν μέσω υμών προς έναρξιν του έργου του τείνοντος εις ευημερίαν της Κρήτης

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Εν Χαλέπα τη 17 Νοεμβρίου 1898
(Εκ του Γραφείου του Εκτελεστικού)

Ο αφοπλισμός των Χριστιανών

Η Εκτελεστική Επιτροπή της Συνελεύσεως
Προς τους Χριστιανούς κατοίκους

Εις όλα τα τμήματα της νήσου ο αφοπλισμός ήρχισεν ήδη και προχωρεί ομαλώς, εις τινα δ' εξ αυτών πλησιάζει να συμπληρωθή. Παντού οι κάτοικοι δεικνύουσιν εις τούτο μεγάλην προθυμίαν και παντού εκδηλούται η αυτή επιθυμία συνδιαλλαγής και συμφιλιώσεως μεταξύ των πρώην αντιμαχομένων στοιχείων, όπως αναλάβη όσον τάχιον ο τόπος την ειρηνικήν του όψιν και δυνηθή να αποδεχθή ευπρεπώς τον αναμενόμενον ηγεμόνα του.

Αι εν Ελλάδι καταφύγουσαι Χριστιανικαί οικογένειαι των πόλεων επιστρέφουσιν ήδη εις αυτάς, είναι δ' επόμενον, ότι και αι μωαμεθανικαί οικογένειαι των επαρχιών αι εις τας πόλεις καταφυγούσαι, θα χρειασθή να εξέλθωσι πάλιν εις τα χωρία των και να εγκατασταθώσιν εις τα κτήματά των. Τας οικογενείας ταύτας οι χριστιανοί των επαρχιών χρεωστούσιν όχι μόνον να υποδεχθώσι με τρόπον καλόν, αλλά και να δώσωσιν εις αυτάς την δυνατήν βοήθειαν και συνδρομήν. Ένεκα του χειμώνος και της καταστροφής των περισσοτέρων οικημάτων η πρώτη και μάλλον επείγουσα ανάγκη των οικογενειών αυτών είναι να τεθώσιν υπό στέγην. Και χριστιανικόν και πατριωτικόν καθήκον επιβάλλει εις τους χριστιανούς να κάμωσι εις πάσχοντας συμπατριώτας πάσαν δυνατήν ευκολίαν παραχωρούντες προσωρινώς μέρος των οικημάτων των, όσα δεν τοις είναι απολύτως αναγκαία, μέχρις ου εκείνοι δυνηθώσι να επισκευάσωσι τα ιδικά των. Τούτο έπραξαν ήδη εις τινά μέρη οι Χριστιανοί, είμεθα δε βέβαιοι, ότι και οι των λοιπών μερών θα μιμηθώσι το φιλάνθρωπον παράδειγμα. Θα ήναι τούτο έμπρακτος απόδειξις της ημερότητος και της ευγενείας του ήθους των χριστιανών της Κρήτης και η καλλιτέρα απάντησις προς τους πολεμίους του ημετέρου αγώνος τους ισχυρισθέντας, ότι τα όπλα ελάβομεν όχι προς απόσεισιν του ξενικού ζυγού, αλλ' εκ θρησκευτικού φανατισμού, όπως εξοντώσωμεν τους συμπατριώτας μωαμεθανούς και σφετερισθώμεν τα υπάρχοντά των.

Με την απομάκρυνσιν του τουρκικού στρατού, τον διορισμόν ως Κυβερνήτου του Πρίγκηπος Γεωργίου και τον αφοπλισμόν λήγει και της Εκτελεστικής Επιτροπής η αποστολή. Τρεπόμενοι σήμερον επί το ίδιον έκαστος έργον οι αποτελέσαντες την Επιτροπήν ταύτην αισθάνονται την ανάγκην να εκφράσωσι και πάλιν την βαθυτάτην ευγνωμοσύνην του Τόπου προς τους εν Κρήτη ναυάρχους των τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων, εις ακαμάτους προσπαθείας των οποίων χρεωστείται κυρίως η απελευθέρωσις του Κρητικού λαού από δουλείας μακροχρονίου.

Εν Χαλέπα τη 24 Νοεμβρίου 1898

Ο Πρόεδρος
Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

(Τα έγγραφα υπάρχουν, στα αρχεία του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης, στο Επαναστατικόν Αρχείον της Επιτροπής Αμύνης Αρχανών, ενώ είχαν δημοσιευτεί πολλά απ'αυτά στο έργο "Κρητικά" του Σ.Α. Παπαντωνάκη που εκδόθηκε το 1901).

Τα τουρκικά έγγραφα μετά τις σφαγές

Εικόνα της αντίδρασης και των σκέψεων που υπήρχαν στην πλευρά των Τούρκων μετά την τραγωδία του Ηρακλείου μπορούμε να έχουμε από σειρά εγγράφων των Τούρκων διοικητών της πόλης τα οποία αποτελούν αλληλογραφία με τις αγγλικές αρχές. Τα έγγραφα δείχνουν, αν μη τι άλλο, τη δύσκολη θέση στην οποία περιήλθαν οι τουρκικές αρχές μετά τις σφαγές των χριστιανών και των Άγγλων στρατιωτικών, και συμπληρώνουν έναν ακόμη κομμάτι των ιστορικών εκείνων ημερών που οδήγησαν στην απελευθέρωση της Κρήτης.

Το πολύτιμο αρχείο διασώθηκε χάρη στην πρόνοια του ιστορικού ερευνητή της εποχής **Θρασύβουλου Μαρκίδη,** ο οποίος εντόπισε τα έγγραφα στα σκουπίδια (!) και τα ανέσυρε, μεταφέροντάς μας ιστορική γνώση η οποία διαφορετικά θα είχε χαθεί για πάντα. Ο Μαρκίδης παρουσίασε τα έγγραφα σε ένα φυλλάδιο 50 σελίδων, το οποίο εξέδωσε το 1906 στο Ηράκλειο. Στον πρόλογό του διαβάζομε ότι περνώντας στις αρχές του 1899 έξω από το διοικητήριο (σημερινό πάρκο «Θεοτοκόπουλος»), το οποίο καθαριζόταν για να στεγαστεί η πρώτη τοπική διοίκηση της Κρητικής Πολιτείας, ο νομάρχης δηλαδή με τις υπηρεσίες του, βρήκε τα έγγραφα πεταμένα με άλλα άχρηστα υλικά. Ήταν 83 κείμενα γραμμένα στα γαλλικά, τα οποία είχαν στείλει οι Τούρκοι διοικητές **Edhem** (υπό την ανοχή, αν όχι την καθοδήγησή του έγιναν οι σφαγές και οι Άγγλοι τον παρέπεμψαν σε δίκη, αλλά πρόλαβε και αντικαταστάθηκε) και **Chevki**, που διαδέχτηκε τον Edhem. Έχουν συνταχθεί κι αποσταλεί από τις 17 Σεπτεμβρίου μέχρι τις 30 Οκτωβρίου 1898, με το νέο ημερολόγιο, δηλαδή από τις 5 Σεπτεμβρίου μέχρι τις 18 Οκτωβρίου, με το παλιό.

Το σπάνιο αυτό έντυπο με τα έγγραφα, στα οποία δεν περιλαμβάνονται οι αντίστοιχες επιστολές της αγγλικής διοίκησης αλλά από τις απαντήσεις μπορούμε να καταλάβουμε τι διέταζαν ή τι ζητούσαν κάθε φορά οι Άγγλοι αξιωματούχοι, διασώζεται στη βιβλιοθήκη του πανεπιστήμιου Κρήτης στο Ρέθυμνο και έχει τον τίτλο «Διά την ιστορίαν ήτοι 83 έγγραφα επίσημα των Τούρκων πασσάδων του Ηρακλείου Edhem και Chevki αποσταλλέντα μετά τας σφαγάς της 25ης Αυγούστου 1898 προς τον Άγγλον Ναύρχον N°δ, τους Προξένους κλπ».

Ανάμεσά τους ξεχωρίζουμε αυτά που αφορούν στον εντοπισμό, τη σύλληψη και την παράδοση των Τούρκων πρωταιτίων των σφαγών, στην παράδοση των όπλων που κατείχαν οι μουσουλμάνοι του Ηρακλείου, στην αλληλογραφία για την παράδοση της διοίκησης στους Άγγλους και την αποχώρηση των τουρκικών δυνάμεων, αλλά και στη δολοφονία τριών Άγγλων στρατιωτών, πιθανότατα από Τούρκους στρατιώτες, μερικές μέρες μετά τις σφαγές. Μάλιστα υπάρχουν και καταθέσεις που σχετίζονται με την υπόθεση.

Παραθέτουμε στη συνέχεια και τα 83 έγγραφα, σημαντικά για την τοπική ιστορία.

Σε ορισμένα υπάρχουν σχολιασμοί του Μαρκίδη με τη μορφή υποσημειώσεων.

Αριθ. 274.

Εν Ηρακλείω τη 17 Σεπτεμβρίου 1898.

Ναύαρχον Νόελ

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω την υμετέραν Εξοχότητα ότι ένδεκα πρόσωπα έχοντα παίξη, άθλιον ρόλον εις τα συμβάντα της 6ης τρέχοντος (25 Αυγούστου Σ.Μ.) θέλουσι παραδοθή σήμερον την 4μ.μ. εις τους αξιωματικούς του ναυτικού επί της προκυμαίας όπως και προηγουμένως.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Υπογρ. Edhem

Αριθ. 275.

Εν Ηρακλείω τη 18 Σεπτεμβρίου 1898.

Προς την Α. Εξοχότητα τον Ναύαρχον G.N. Noel

Επί του πλοίου «Revenge".

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω την υμετέραν Εξοχότητα ότι ο προμηθευτής του Οθωμανικού Αυτοκρατορικού Στρατού Αβδουραχμάν Χερεμετάκης υποχρεούται να μεταβή σήμερον εις Χανία δια του αυστριακού "Lloyd" όπως κανονίση τας υπηρεσιακάς αυτού υποθέσεις και παρακαλώ την υμετ. Εξοχότητα να τω χορηγήση την άδειαν να αναχωρήση σήμερον και να επανέλθη εντός της εβδομάδος.

Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε, Εξοχώτατε την διαβεβαίωσιν της προς υμάς βαθείας υπολήψεώς μου.

Υποστράτηγος Edhem

Πολιτικός και Στρατιωτικός Διοικητής Ηρακλείου

Αριθ. 276.

Εν Ηρακλείω τη 18 Σεπτεμβρίου 1898.

Προς τον Συνταγματάρχην κ. Chermside

Λαμβάνω την τιμήν να βεβαιώσω ημίν την λήψιν των δύο χθεσινών επιστολών σας και σπεύδω να απαντήσω υμίν ότι:

1ον Διέταξα να αποσυρθώσι τα οθωμανικά αυτοκρατορικά στρατεύματα τα οποία είχον τοποθετήσει πλησίον του στρατοπέδου των διεθνών στρατευμάτων από της 6 τρεχ.

2ον Το ελληνικόν νοσοκομείον όπως και το αγγλικόν στρατιωτικόν τοιούτον έχουσιν εγκαταλειφθή υμίν από χθες.

3ον Τα προς τροφήν εφόδια και οι στρατιώται τους οποίους θέλετε αποστείλη, εις τα προπύλαια θα δύνανται να τοποθετηθώσιν εκεί εν πάση ασφαλεία· ελπίζω ότι ουδέν το δυσάρεστον θα επέλθη· πάντες δε θα συντελέσωμεν δια την τελείαν ησυχίαν των.

4ον Αι οδοί αι δια μέσου της πόλεως δύνανται να θεωρηθώσιν ασφαλείς αποκαταστάσης εντελώς της ησυχίας.

Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε κ. Συνταγματάρχα την διαβεβαίωσιν της προς υμάς υπολήψεώς μου. Υποστράτηγος Edhem.

Αριθ. 277.

Εν Ηρακλείω τη 18 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα.

Λαμβάνω την τιμήν να βεβαιώσω την λήψιν της υμετέρας χθεσινής επιστολής. Έδωκα αμέσως διαταγήν να εμφράξωσι τα χαρακώματα της παρατηρηθέντα εις τους τοίχους του σφαγείου, του ανεμομύλου και του χριστιανικού νεκροταφείου, και καταγίνωνται την στιγμήν ταύτην να συμπληρώσωσι την εργασίαν αυτήν μετά το πέρας της οποίας θέλω αποσύρη τους τοποθετηθέντας εκείσε ως φρουρά στρατιώτας.

Ως προς την κατεδάφισιν των υποδειχθεισών δύο οικιών, λαμβάνω την τιμήν να σας είπω ότι εζήτησα παρά της εν Χανίοις Κυβερνήσεώς μου την άδειαν όπως δυνηθώ να προβώ εις τούτο.

Όταν ο Άγγλος ναύαρχος μοι εζήτησε την κατεδάφισιν των οικιών εκ των οποίων είχον πυροβολήση κατά των αγγλικών στρατευμάτων απέστειλα τον αντισυνταγματάρχην Μεχμέτ Βέην όπως συνεννοηθή μετά του Συνταγματάρχου Reid όστις τω υπέδειξε τριάκοντα εννέα οικίας και πάσαι αύται εξ ολοκλήρου κατεδαφίσθηκαν.

Δεν δύναμαι όθεν να εγγίσω εις τας δύο ταύτας νέας οικίας πριν ή λάβω τας ας αναμένω αναγκαίας διαταγάς.

Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην κ. Chermside

Ο Υποστράτηγος Ethem.

Αριθ. 278.

Εν Ηρακλείω τη 18 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε.

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω την υμετέραν εξοχότητα ότι προ ολίγου έλαβον τας ας εζήτησα παρά της Κυβερνήσεώς μου οδηγίας ως προς την απόφασιν υμών της 16ης τρεχ. περί της παραδόσεως δηλονότι των όπλων υπό του Οθωμανικού πληθυσμού Ηρακλείου και σπεύδω να φέρω ταύτα εις γνώσιν της υμετέρας εξοχότητος.

Ενετάλην να προβώ εις τον αφοπλισμόν τούτων υπό τον όρον όμως ίνα:

1ον Αφού συναχθώσι τα όπλα να παρακατατεθώσι εις μεταγωγικόν ατμόπλοιον του Όθωμαν. Κράτους, υπό τον υμέτερον έλεγχον, όπερ θα μεταφέρη κατ'ευθείαν εις Κων/πολιν, ίνα μη μένωσι ταύτα εις την κατοχήν της επιτοπίου Κυβερνήσεως.

2ον Η τιμή, η ζωή και η περιουσία πάντων των μουσουλμάνων, ούτω αφοπλισθέντων, να ώσι υπό την εγγύησιν της υμετέρας ρητής προστασίας παντού όπου ήθελον ευρίσκονται και εν οιωδήποτε χρόνω εντός ή εκτός της πόλεως εν τε τω παρόντι και εν τω μέλλοντι, και η εγγύησις αύτη να είναι κατηγορηματική και επίσημος, άνευ επιφυλάξεως.

Αι στεναί και φιλικαί σχέσεις αίτινες συνέδεσαν μέχρι σήμερον τα ημέτερα Κράτη και η φιλία την οποίαν η Κυβέρνησις της Α. Μ. της Αννάσης έχει πάντοτε επιδείξη, προς τους μουσουλμάνους είναι ισχυρά εχέγγυα άτινα μας παρέχωσι την βεβαιότητα ότι η υμετέρα εξοχότης δια να διευκολύνη το ημέτερον έργον θα ευαρεστηθή να συγκατανεύση όπως το ζήτημα κανονισθή ούτως, και ότι δεν θα λείψη, του να μας παράσχη την ηθικήν και υλικήν υποστήριξίν της εν αις δυσχερέσι περιστάσεσιν ευρισκόμεθα.

Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε κλπ.

Προς την Α. εξοχότητα τον άγγλον ναύαρχον G.N. Noel

Ο Υποστράτηγος, στρατιωτικός και πολιτικός διοικητής Ηρακλείου Edhem

Αριθ. 279.

Εν Ηρακλείω τη 18 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε.

Συμφώνως προς το άρθρον 7 του υπομνήματος το οποίον η υμετέρα εξοχότης μεταβίβασε την 13ην τρεχ. ως προς την παράδοσιν του φόρου της δεκάτης λαμβάνω την τιμήν να σας πληροφορήσω ότι απαντώμεν πολλάς δυσκολίας εις το αποστέλλωμεν αυτόν καθ'εκάστην εντός του πλοίου "Revenge".

Ευαρεστηθήτε, παρακαλώ να μας επιτρέψητε όπως τον φόρον τούτον παραδίδωμεν προς τον ανώτερον Διοικητήν των Αγγλ. Στρατευμάτων ή αν τούτο δεν ήθελεν είναι δυνατόν να επιτραπή εις τον ημέτερον επιτετραμμένον να ανέρχητε επί του πλοίου υμών δια τινος των υμετέρων ατμακάτων.

Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε, εξοχότατε, την διαβεβαίωσιν της εξαιρέτου προς υμάς υπολήψεώς μου.

Προς την Α.Ε. τον ναύαρχον G. W. Noel.

Ο Υποστράτηγος

Edhem

Αριθ. 280.

Εν Ηρακλείω τη 18 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς ότι ο υιός του Χουσεΐν Αλή Τσαουσάκη, ηλικίας 8 ετών επληγώθη αρκετά σοβαρώς είς την κεφαλήν δια τινος λίθου ριφθέντος από του ύψους του φρουρίου όπου ίσταντο τινες εκ των διεθνών στρατευμάτων.

Αρχαία σφαίρα τηλεβόλου και λίθοι συγχρόνως ερρίφθησαν από του φρουρίου κατά προσώπων εισερχομένων δια της πύλης των Χανίων και στρατιώται ημέτεροι επανερχόμενοι εκ των προφυλακών εδέχθησαν ωσαύτως λίθους εκ μέρους διεθνών στρατιωτών ευρισκομένων ύπερθεν ακριβώς της πύλης ταύτης.

Τας πληροφορίας ταύτας παρέχων υμίν έχω δι' ελπίδος ότι θα ευαρεστηθήτε να απαγορεύσητε το είδος τούτο της παιδιάς εις τους στρατιώτας, οίτινες βεβαίως δεν έχουσι την πρόθεσιν να κακοποιήσωσί τινα αλλά το πράττουσιν ίσως μηχανικώς και από καθαράν απροσεξίαν.

Πληροφορώ υμάς προσέτι ότι οι επαναστάται πλησιάζουσι πολύ πλησίον της ουδετέρας ζώνης και αφού συλλέξωσι τας ελαίας βάλλουσι πυρ εις τα δένδρα και τα καταστρέφουσιν ασυνειδήτως.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην κ. H. Chermside.

Ο Υποστράτηγος Edhem.

Αριθ. 281

Εν Ηρακλείω τη 19 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να βεβαιώσω υμίν την λήψιν της χθεσινής επιστολής της υμετ. Εξοχότητος πραγματευομένης περί του αφοπλισμού και του τρόπου της παραδόσεως των όπλων επί της προκυμαίας του λιμένος και τέλος περί της μερικής (partiale) εγγυήσεως ην δίδετε δια την ασφάλειαν των μουσουλμάνων. Αναφέρω ταύτα πάντα εις την Κυβέρνησίν μου και ευθύς ως ήθελον διαταχθή, να ενεργήσω προς τας οδηγίας σας θέλω σπεύσει να γνωρίσω τούτο υμιν θα προβώ δε τότε εις την περισυλλογήν των όπλων.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς την Α.Ε. τον Ναύαρχον Noel

Ο Υποστράτηγος

Edhem

Αριθ. 282.

Εν Ηρακλείω τη 19 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Πρόξενε,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς ότι επιτροπή τις συνέστη προς εξακρίβωσιν του αριθμού των θυμάτων, και των διασωθέντων χριστιανών κατά τα επισυμβάντα την 6ην τρεχ.

Η επιτροπή αύτη απετελέσθη εκ πέντε προσώπων, τριών Οθωμανών και δύο χριστιανών εκ των γιγνωσκόντων τα πράγματα.

Δια να δοθή μεγαλειτέρα σημασία εις την επιτροπήν ταύτην και δια να έχωμεν πεποίθησιν εις την εργασίαν της, θα σας ήμην υπόχρεως εάν διωρίζετε δύο άγγλους αξιωματικούς όπως παριστάμενοι εις την εξέτασιν της υποθέσεως ταύτης ευαρεστηθώσι να βοηθήσωσι παρέχοντες τα φώτα των.

Ούτως θέλει αναλάμψη, η αλήθεια και ουδεμία αμφιβολία θέλει μείνει επί του θλιβερού τούτου ζητήματος.

Ευαρεστηθήτε να μοι γνωρίσητε την γνώμην σας και δεχθήτε κλπ.

Προς τον Κ.Α. Billioti

Γεν. Πρόξενον της Αγγλίας

Edhem

Αριθ. 283.

Εν Ηρακλείω τη 19 Σεπτεμβρίου 1898

Κύριε Υποπρόξενε.

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς ότι ο βέης Στεργιάς εστάλη εις Γεφυράκια χθες πρωί και ότι διετάχθη ο αξιωματικός του εκεί στρατού όπως δώση την ζητηθείσαν άδειαν εις τον υπάλληλον σας Γ. Γριβεζάκην και μεταβή εις Σταυράκια μετά την αποπεράτωσιν δε των εργασιών του επανέλθη, εις Γεφυράκια.

Όσον αφορά τα ζώα, 10 τον αριθμόν ταύτα εστάλησαν χθες δια του βέη εις Γεφυράκια.

Τα αρχεία του κ. Γ. Βολανάκη δεν παρεδόθησαν εις την εισαγγελίαν διότι ο ειρημένος κύριος δεν έφυγε κατά την αρχήν της ανωμαλίας, αλλ' εκάησαν ως επληροφόρησεν ημάς ο κ. εισαγγελεύς ον ηρωτήσαμεν εγγράφως.

Κον Α. Καλοκαιρινόν

Ο Διοικητής Ηρακλείου

Edhem

Αριθ. 284.

Εν Ηρακλείω τη 19 Σεπτεμβρίου 1898.

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω την υμετ. Εξοχότητα ότι προ μικρού λαβών τας αναγκαίας διαταγάς δια τον αφοπλισμόν του μουσουλμανικού πληθυσμού Ηρακλείου προβαίνω εις τούτο την εσπέραν ταύτην 4ην μ.μ.

Αι ειδοποιήσεις θέλουσι τοιχοκολληθή ίνα πληφοροφηθή το κοινόν περί της ανάγκης ταύτης.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς την Α. Εξοχότητα

Τον Ναύαρχον G.W. Noel

Edhem

Αριθ. 285.

Εν Ηρακλείω τη 19 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Προ ολίγου έλαβον εκ Σητείας το ακόλουθον τηλεγράφημα το οποίον υποβάλλω υπό την αντίληψίν της υμετ. Εξοχότητος.

«Το καΐκιον όπερ έφερε τας δι' Ιεράπετραν ζωοτροφίας περιεκυκλώθη υπ' άλλων χριστιανικών καϊκίων εναντιουμένων εις τον πλούν του. Παρακαλείσθε όπως λάβητε μέτρα ίνα ανοιχθή αυτώ δίοδος».

Εν τη αιτήσει ην απηύθυνα τη υμετ. Εξοχότητι τη 13η τρεχ. εχορηγήθη εις το καΐκιον τούτο άδεια απόπλου όπισθεν αυτής ταύτης της επιταγής μου (αυξ. αρ. 8) αλλ' η επιστολή αυτή μοι επεστράφη μετά την αναχώρησιν του καϊκίου τούτου ούτως ώστε δεν φέρει μεθ' αυτού την άδειαν ταύτην.

Ευαρεστηθήτε να τηλεγραφήσετε εις τον Διοικητήν των Γαλλικών Στρατευμάτων εις Σητείαν ή κάλλιον εις τον πλοίαρχον του εκεί ναυλοχούντος πολεμικού, εάν υπάρχη τοιούτον, και παρακαλέσητε αυτόν να υπάγη εις βοήθειαν του καϊκίου τούτου φέροντος τας ζωοτροφάς του εν Ιεραπέτρα οθωμανικού στρατού.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς την Α. Εξοχότητα

Τον Ναύαρχον G.W. Noel

Edhem

Αριθ. 286.

Εν Ηρακλείω τη 20 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να φέρω εις γνώσιν της υμετ. Εξοχότητος ότι, καθ' α ασφαλώς πληροφορούμαι έξωθεν, 400-500 επαναστάται εκ Σφακίων αφίκοντο προ μικρού εις Μαλεβύζι ένθα καταστρέφουσι τας οθωμανικάς ιδιοκτησίας προτιθέμενοι μάλιστα να παραβιάσωσι την ουδετέραν ζώνην εκ μέρους του Γάζι.

Γνωρίζων υμίν το κίνημα τούτο πληροφορώ υμάς συγχρόνως ότι ο αφοπλισμός του οθωμανικού στοιχείου ήρξατο χθες την 4ην μ.μ. και ότι η παράδοσις των όπλων βαίνει ευχερώς. Η έναρξις αύτη μόνη ήτις υπισχνείται ικανοποιητικόν τέλος μοι παρέχει το δικαίωμα να ελπίζω ότι το ως άνω βεβαιωθέν ημίν κίνημα των επαναστατών θέλει κατασταλή και ότι τα επελθόντα εξ απομεμακρυσμένων μερών σώματα θέλουσιν απωθηθή επιστρέφοντα εις τα χωρία των.

Ευαρεστηθήτε κλπ. κλπ.

Προς την Α.Ε. τον Ναύαρχον

G.W. Noel

Ο Υποστράτηγος

Edhem

Αριθ. 287.

Εν Ηρακλείω τη 20 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε, [1]

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω την υμετ. Εξοχότητα ότι μόλις έλαβον χθες την εντολήν της Κυβερνήσεώς μου περί του αφοπλισμού των Μουσουλμάνων Ηρακλείου εκοινοποίησα τας διαταγάς μου δια τοιχοκολλήσεως εγκυκλίων και δια των δημοσίων κηρύκων, ο δε λαός σπεύδει από της χθες εσπέρας να παραδίδη τα όπλα εν πλήρει ησυχία.

Την πρωίαν ταύτην εξήλθον επίσης επιτροπαί ειδικαί εις την ύπαιθρον όπου από αγρού εις αγρόν και από χωρίου εις χωρίον συλλέγουσι τα όπλα από όλον τον μουσουλμανικόν πληθυσμόν.

Μοι υπολείπεται να ζητήσω από την υμετ. Εξοχότητα όπως η παράδοσις εν τω πλοίω σας των όπλων τούτων γίνηται εν καιρώ νυκτός εις ώραν καθ' ην ήθελεν εκλέξητε αρκεί να εινε αύτη πέραν της 8ης μ.μ.

Ούτω, τα όπλα άτινα ήθελον συλλεχθεί κατά το διάστημα των 24 ωρών θα σας παραδίδονται εν προκεχωρημένη ώρα της νυκτός καθ' εκάστην προς αποφυγήν πάσης ενδεχομένης κακής ερμηνείας του πράγματος. [2]

Ευαρεστηθήτε κλπ. κλπ.

Ο υποστράτηγος

Edhem

1. Το χειρόγραφον δεν αναφέρει προς ποίον απευθύνεται το έγγραφον τούτο.

2. Το χειρόγραφον φέρει πολλάς διαγραφάς εξ ων μανθάνει τις ότι η απαίτησις των Άγγλων ήτο να παραδίδωνται τα όπλα δις της ημέρας, την 10ην π.μ. και την 4ην μ.μ. Εκ των διαγραφομένων μερών του εγγράφου εξάγεται ότι η αίτησις αύτη του διοικητού εγένετο διότι θα επληγώνετο, λέγει βαθέως η φιλοτιμία των οθωμανών θεωμένων την φόρτωσιν των όπλων εις το πλοίον.

Αριθ. 288.

Εν Ηρακλείω τη 20 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Πρόξενε,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς ότι μέχρι σήμερον έχωμεν αποστείλη εις το

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

αγγλικόν πολεμικόν 75 πρόσωπα κατηγορούμενα δια τα αδικήματα και τας πυρκαϊάς της 6ης τρεχ. και ότι και άλλα εισέτι θέλουσιν αποσταλή επί τη αυτή αιτία.

Μεταξύ τούτων υπάρχουσι και τινα τα οποία συνελήφθησαν επί απλή μόνον αμφιβολία και άτινα πιθανώτατα είνε εντελώς αθώα.

Επ' αυτών ακριβώς έρχομαι να προκαλέσω την υμετέραν προσοχήν ως και την της Α.Ε. του Ναυάρχου ίνα αποδοθή αυτοίς εν καιρώ τω δέοντι το δίκαιον.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Α. Μπιλλιότην

Edhem

Αριθ. 289.

Εν Ηρακλείω τη 20 Σεπτεμβρίου 1898.

Προς τον Συνταγματάρχην κ. Η. Chermside.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω υμίν ότι αι υποδειχθείσαι εν τη υμετέρα επιστολή της 17ης τρεχ. δύο οικίαι κατεδαφίσθησαν προ ολίγου εξ ολοκλήρου μέχρις εδάφους.

Edhem

Αριθ. 290.

Προς τον Συνταγματάρχην κ. Chermside

και τον Ναύαρχον G.W Noel

Εβεβαιώθη ότι οι επαναστάσαι διέβησαν την ζώνην εκ μέρους του Γάζι, και ότι με τας αξίνας ανά χείρας, κόπτουσι τα δένδρα, εκσπώσι τους καρπούς και προμεμελετημένως διαπράττουσι παν είδος καταστροφής επί των ιδιοκτησιών των οθωμανών. Ευρίσκονται ήδη εν χιλιόμετρον σχεδόν εντός της ζώνης και μη συναντώντες εμπόδιον τι ολοέν προχωρούσι.

Εκ μέρους των ιδιοκτητών του διαμερίσματος τούτου υπεβλήθησαν ημίν παράπονα άτινα συνοψίζω εν ταις άνω χαραχθείσαις γραμμαίς ελπίζων ότι θα ευαρεστηθήτε να δράση υπέρ αυτών η εξουσία υμών δι απομακρύνσεως των επαναστατών όσον το δυνατόν ταχύτερον, και προστασίας των ιδιοκτησιών των μουσουλμάνων οίτινες από αυτών εξήρτηνται.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Edhem

Αριθ. 291.

Εν Ηρακλείω τη 20 Σεπτεμβρίου 1898 ώρα 9π.μ. τουρκιστί.

Επείγον

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω υμίν ότι μετά την 4μ.μ. της σήμερον θέλω αποστείλη υμίν 700 διάφορα όπλα, δια του άγγλου αξιωματικού όστις οφείλει να ευρίσκεται εις την αποβάθραν.

Των μέσων της αποστολής όντων εισέτι ατελών η αποστολή αυτή θέλει βραδυνη ολίγον.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Edhem

Υ.Γ. Τα δέματα περιέχουσι συμφώνως προς τα υποδειχθέντα υμίν, ανά 25 τεμάχια εφ'όσον ήτο δυνατόν της αυτής κατασκευής.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Αριθ. 292.

Εν Ηρακλείω τη 20 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Λοχαγέ,

Η Α.Ε. ο Διοικητής διέταξε να εξέλθωσι ταύτην την στιγμήν ιππείς με εντολήν προς τον αξιωματικόν τον διοικούντα τον σταθμόν Φοινικιάς ίνα ερωτήσωσιν αυτόν περί των τρεχόντων και δώσωσιν ειδικάς διαταγάς προς τούτον εν περιπτώσει εχθρικής συναθροίσεως.

Ευθύς ως επιστρέψωσιν οι διαγγελείς ούτοι θα πληροφορήσω υμάς περί του αιτίου της παρατηρηθείσης συναθροίσεως.

Προς τον λοχαγόν κ. Anderson S.O.

Αφωσιωμένος υμίν

Nouri

Αριθ. 293.

Εν Ηρακλείω τη 20 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Γνωρίζω υμίν ότι εσπέραν ταύτην περί την 4 1/2μ.μ. ενώ παρεδίδοντο υπό των κατοίκων τα όπλα εν τω προαστείω της Μεσκηνιάς εις νέος φέρων και ούτος προς παράδοσιν το όπλον του όπερ ήτο πλήρες, έρριψε αυτό εξ απροσεξίας κατά γης. Το όπλον εκπυρσοκροτήσαν επλήγωσεν ελαφρώς νεάνιδα τινα.

Επειδή ο κρότος δυνατόν να ηκούσθη εκ του στρατοπέδου σπεύδω να δώσω υμίν την εξήγησιν ταύτην.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην κ. Chermside

Edhem

Αριθ. 294.

Εν Ηρακλείω τη 20 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Πριν η ήδη λάβω την σημερινήν σας επιστολήν επί της υποθέσεως της εξαφανίσεως των δύο άγγλων στρατιωτών κατά την 6ην τρεχ. είχον αρχίση ανακρίσεις και τίθημι εις ενέργειαν ήδη τους μυστικούς πράκτορας προς ανακάλυψιν των ενόχων του ακατονομάστου τούτου εγκλήματος.

Είμαι όθεν σχεδόν βέβαιος ότι οι δράσται της διπλής ταύτης δολοφονίας δεν θα αργήσωσι να ανακαλυφθώσι ή ούτως ή άλλως.

Συνέστησα επίσης ιδιαζόντως εις τας επιτροπάς τας επιφορτισμένας την περυσυλλογήν των όπλων να επαγρυπνώσι κατά τρόπον όλως ιδιαίτερον όπως αναγνωρίσωσι, αν τοις παρουσιάζοντο, τα επαναληπτικά όπλα άτινα ανήκον εις τους δύο τούτους δυστυχείς στρατιώτας.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Edhem

Αριθ. 295.

Εν Ηρακλείω τη 21 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Λοχαγέ,

Οι διαγγελείς τους οποίους η Α.Ε. ο Διοικητής απέστειλεν εις Φοινικιάν επέστρεψαν χθες την νύκτα πολύ αργά και εβεβαίωσαν ότι ουδεμία συνάθροισις εγένετο προς το μέρος της Φοινικιάς.

Τα πρόσωπα άτινα είχον παρατηρήση από την Βίγλαν ήσαν πιθανώς οι εργάται οίτινες συλλέγουσι τας ελαίας και οίτινες συνήθως πηγαίνουσι καθ'ομάδας.

Προς τον Λοχαγόν κ. Anderson

Υμέτερος...

Nouri

Αριθ. 296.

Εν Ηρακλείω τη 21 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Επειδή παρουσιάζεται αριθμός, οσημέραι αυξανόμενος, προσώπων επιθυμούντων ν'απέλθωσι δια τας ατομικάς αυτών υποθέσεις, λαμβάνω την τιμήν να ερωτήσω υμάς οποίου είδους σύστημα θέλομεν εφαρμόση ίνα μη εμποδίζηται ο κόσμος από του να εκτελή τας συνήθεις αυτού υποθέσεις.

Προτείνω όπως τα πρόσωπα άτινα εισίν ηναγκασμένα να ταξειδεύουσι να υποχρεώνται εις υποβολήν αιτήσεως ην θα αποστείλλω προς την εγχώριον αστυνομίαν και τον Γενικόν Εισαγγελέα οίτινες θα προβαίνωσιν εις ανακρίσεις περί των ατόμων και θα λαμβάνωσι εγγύησιν παρ'αυτών ότι εν περιπτώσει καθ' ην ήθελον ζητηθή, θα παρουσιάζοντο.

Η αίτησις αύτη θα μοι επιστρέφεται, και εν περιπτώσει ευνοϊκής δια τον αιτούντα γνωμοδοτήσεως της αστυνομίας και του Γεν. Εισαγγελέως θα αποστέλλεται προς υπογραφήν υφ' υμών, και τέλος σημείωσίς σας θα διαβιβάζηται προς τον Ναύαρχον όστις θα εγκρίνη την αναχώρησιν.

Εννοείται ότι τα πρόσωπα άτινα και επ' ελάχιστον θα ήσαν ύποπτα δεν θα δύνανται να εγκαταλείψωσιν ουδ' επί στιγμήν την χώραν μέχρι νεωτέρας διαταγής.

Εις το τελωνείον θα καταβάλλητε μεγίστη προσοχή δια τας αποσκευάς των επιβατών και δεν θα επιτρέπηται εις ουδένα να φέρη μεθ' εαυτού ή τα απολύτως αναγκαία δια το ταξείδιον.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Edhem

Αριθ. 297.

Εν Ηρακλείω τη 21 Σεπτεμβρίου 1898

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω την υμετέραν Εξοχότητα ότι παρεδόθησαν την εσπέραν ταύτην προς τον άγγλον αξιωματικόν επί της προκυμαίας 1250 όπλα εξ ων 600 συστήματος Μαρτίνι, 600 διαφόρων συστημάτων και 50 πιστόλια.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Edhem

Αριθ. 298.

Εν Ηρακλείω τη 21 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς ότι η πύλη των Χανίων ήτις μέχρι σήμερον ήτο κεκλεισμένη, θέλει μένη ανοικτή από αύριον, όπως και πρότερον, προς ευκολίαν της επικοινωνίας του κόσμου.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Edhem

Αριθ. 299.

Εν Ηρακλείω τη 22 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Αμα τη λήψει της σημερινής επιστολής σας αναφορικώς προς την σύλληψιν των τριων μουσουλμάνων των ενεχόμενων εις τα συμβάντα της 6ης τρέχοντος απέστειλα τον Γεν. Εισαγγελέα εις το χριστιανικόν Νοσοκομείον όπου τα πρόσωπα ταύτα ευρίσκονται ίνα προβή εις την εξέτασιν των.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Edhem

Αριθ. 300

Εν Ηρακλείω τη 22 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Σας ευχαριστώ δια τα μέτρα άτινα ελάβετε προς παρεμπόδισιν των επαναστατών από του να προβαίνωσιν εις καταστροφάς εις το από του Γάζι μέχρι Βίγλας διαμέρισμα. Από της χθες ουδέν το έκτακτον μοι εσημειώθη εκ του μέρους τούτου όπου δύο ημέρας πρότερον και από της 7ης τρεχ. οι επαναστάται κατέστρεφον τα δένδρα και τας ιδιοκτησίας των οθωμανών.

Σας παρακαλώ ήδη όπως ευαρεστηθήτε να διατάξητε τα αυτά μέτρα και εκ του μέρους των Πατσίδων όπου κατά τα θετικάς πληροφορίας μου οι επαναστάται εξακολουθούσι εις τας αμέσως παρά την ζώνην μέρη να συλλέγωσι τας ελαίας και να κόπτωσι τα δένδρα αποκομίζοντες και τα κοπέντα κατόπιν ξύλα.

Ευαρεστηθήτε κλπ. κλπ.

Edhem

Αριθ. 301.

Εν Ηρακλείω τη 22 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω την υμετέραν Εξοχότητα ότι απέστελα την εσπέραν ταύτην επί της προκυμαίας προς τον άγγλον αξιωματικόν 1075 όπλα εξ ων 400 Μαρτίνι και τα λοιπά 675 διαφόρων συστημάτων.

Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε κλπ. κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Edhem

Αριθ. 302.

Εν Ηρακλείω τη 22 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Λαμβάνω την τιμήν να βεβαιώσω υμίν την λήψιν της σημερινής σας μετά της περικνημίδος και των τριων στρατιωτών του πυροβολικού ους υπό συνοδείαν μοι παρεπέμψατε.

Επιτρέψατέ μοι πρωτίστως να ευχαριστήσω υμάς δια την αβρότητα υμών ταύτην και την εμπιστοσύνην ην επιδεικνύετε ούτω προς την στρατιωτικήν ημών δικαιοσύνην.

Διέταξα αμέσως να φυλακίσωσι κεχωρισμένους τους τρεις τούτους στρατιώτας εις την ανάκρισιν των οποίων θέλω προβή την νύκτα ταύτην, αύριον δε θέλω γνωρίση υμίν σχετικάς λεπτομερείας και το πόρισμα των ανακρίσεων.

Εν τούτοις παραθέτω ωδε τα ονόματα και λεπτομερείας περί της ταυτότητος αυτών:

1. Αλή βέης Χουσεΐν Άντζογλου υποδεκανεύς του 2ου τάγματος του 2ου λόχου του πυροβολικού γεννηθείς εις Αράλιφον Τραπεζούντος.

2. Χασάν βέης Εμίν Κιουκιουντζόγλου στρατιώτης του 2ου τάγματος του 2ου λόχου των πυροβολητών γεννηθείς εις Μοναστήριον Ισλάμ, Τερέπολιν Τραπεζούντος.

3. Αράπ βέης Νουρή στρατιώτης του 2ου τάγματος του 2ου λόχου εκ του χωρίου Σουί Γκιουζέλ-Μπαλά.

Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Edhem

Αριθ. 303.

Εν Ηρακλείω τη 22 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς ότι και σήμερον οι επαναστάται έθεσαν πυρ εις τους περί Σίλαμον ελαιώνας όπου συλλέγοντες την ημέραν τους καρπούς πυρπολούσι την νύκτα τα δένδρα.

Επικαλούμαι την προσοχήν υμών επί των γεγονότων τούτων με την πεποίθησιν ότι αποδοκιμάζετε και υμείς την διαγωγήν ταύτην των επαναστατών και συνεπώς ότι θα ευαρεστηθήτε να εμποδίσητε αυτούς δι'όλων των μέσων άτινα διαθέτετε.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην κ. Chermside

Edhem

Αριθ. 304.

Εν Ηρακλείω τη 22 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς ότι του αφοπλισμού των μουσουλμάνων Ηρακλείου εγένετο έναρξις την 19ην τρεχ. και ότι εξηκολούθησεν ούτος κατά τας επιούσας ημέρας εν πλήρει ησυχία.

Το πλείστον των όπλων εχει ήδη περισυλλεχθή και εξακολουθητικώς συλλέγεται παν ότι τυχόν ευρίσκεται εισέτι εις χείρας των μουσουλμάνων.

Ο πληθυσμός όθεν της πόλεως ως και ο των περιχώρων δύναται να θεωρηθή ως εντελώς αφοπλισθείς.

Αλλ' ήδη γεννάται το εξής ζήτημα: η αδυναμία τουτέστιν εις ην περιήλθον οι αγροτικοί πληθυσμοί του να υπερασπισθώσι εναντίον πάσης ενδεχομένης προσβολής των επαναστατών, οίτινες επωφελούμενοι της νυκτός δύνανται να εισχωρώσι δια μέσου των χαραδρών, εις μικρούς ομίλους και να προσβάλλωσι τους κατοίκους των αγρών και των χωρίων οίτινες εν τη πραγματική αδυναμία των δεν θα δύνανται να διαφεύγωσι τας προσβολάς ταύτας και θα ευρίσκωνται εκτεθειμένοι εις το να υποστώσι τας κακώσεως των εχθρών των.

Επεθύμουν όθεν ίνα, προς ασφάλειαν των πληθυσμών τούτων, η ζώνη καθωρίζετο βαθύτερον έτι, πολλά δε σημεία αυτής να κατελαμβάνοντο υπό του αγγλικού στρατού.

Παρακαλώ εν τέλει υμάς όπως λάβητε υπ'όψει το ζήτημα τούτο και μοι γνωρίσητε οποία ήθελεν είναι η επ'αυτού υμετέρα απόφασις.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Edhem

Αριθ. 305.

Εν Ηρακλείω τη 23 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Έχω την τιμήν να διαβιβάσω υμίν τας κατωτέρω καταθέσεις των τριών στρατιωτών του πυροβολικού Αλή βέη Χασάν, Χασάν βέη Εμίν και Αράπ βέη Νουρή των υπό των υμετέρων στρατιωτών συλληφθέντων και παραπεμφθέντων εις την εξουσίαν των Οθωμανικών στρατιωτικών Αρχών.

Εξήλθομεν, λέγουσι, και συμφωνούσι εις τας καταθέσεις των καίτοι ανακριθέντες κεχωρισμένως, από της πύλης Λαζαρέτου κατά την 4 1/2 ώραν τουρκιστί συνοδευόμενοι υπο τινος χωροφυλάκος όπως, καθά διετάχθημεν, κάμωμεν τον γύρον της πόλεως και εμποδίζωμεν τους ανθρώπους και τα παιδία να ίστανται υπό τα τείχη όπου περισυλλέγοντες παν το από των φρουρίων ριπτόμενον δύνανται να κτυπηθώσι υπό αντικεμένων ριπτομένων από του ύψους αυτών.

Ότε εφθάσαμεν εις την πύλην των Χανίων ο χωροφύλαξ απεχωρίσθη αφ' ημών όπως εκτελέση παραγγελίαν τινα εντός της πόλεως, ημείς δ' εξηκολουθήσαμεν την πορείαν μας μέχρι της θαλάσσης προς το μέρος του σφαγείου. Ενταύθα παρετηρήσαμεν παιδία τινά ιστάμενα πλησίον της θαλάσσης επί των βράχων των εντός της τάφρου φέροντα δύο σάκκους κατά το ήμισυ πεπληρωμένους· ευθύς ως ταύτα μας είδον ετράπησαν εις φυγήν, αφίνοντα τους σάκκους, γνωρίζοντα εκ πείρας ότι είμεθα επιφορτισμένοι να αποδιώκωμεν αυτά και να τα εμποδίζωμεν από του να συλλέγωσι υπό τα τείχη παν το προστυχόν.

Ο υποδεκανεύς μας πλησιάζει τότε και λαμβάνων τον ένα σάκκον και τοποθετών αυτόν πλησίον του άλλου ανεποδογύρισεν αυτούς δια λακτίσματος.

Κρότος μεταλλικός ηκούσθη εκ των σάκκων περιεχόντων κενά εκ λευκοσιδήρου κυτία, τεμάχια κοκκάλων και διάφορα παρόμοια αντικείμενα μεταξύ των οποίων ευρέθησαν επίσης πανταλόνια καρρέ, μεταχειρισμένα και εσχισμένα.

Επειδή είδομεν ότι ουδέν αξιοσημείωτον υπήρχεν εν τοις σάκκοις ώστε να αναφερθώμεν εις τους ανωτέρους μας εγκαταλείψαμεν τα πάντα εκεί κατά γης. Ο εις εξ ημών, ο υποδεκανεύς Αλή Χουσεΐν επλησίασε εις την ακτήν ίνα εκτελέση θρησκευτικόν εξαγνισμόν (ablntions) ο έτερος Χασάν Εμίν μετέβη προς φυσικήν του ανάγκην και ο τρίτος Αλή Νιουρή έμεινε πλησίον των σάκκων.

Μια περικνημις φέρουσα άνωθεν σημεία ευρίσκετο εκτάδην επί των βράχων όπου τα διαφυγόντα παιδία ως φαίνεται, την είχον θέσει προς στέγνωσιν αφού την έπλυνον εις την θάλασσαν. Ο Αλή Νιουρή την παρέλαβε και την έθεσε υπό το αμπέχωνόν του.

Τότε ακριβώς προσέτρεξάν τίνες των άγλλων στρατιωτών και συλλαβόντες ημάς μας ωδήγησαν εις το στρατόπεδον όπου συνοπτικώς εξετάσαντες ημάς προσήγαγον είτα ενταύθα.

Τούτο και ουδέν πλέον, γνωρίζομεν επί της υποθέσεως ταύτης.

Δεν γνωρίζομεν απολύτως τίποτε διά τα άλλα ζητήματα τα εξ άλλων σημείων αποκαλυφθέντα.

Αύται είσιν εν συνόψει αι προκαταρκτικαί ανακρίσεις εις ας υπεβλήθησαν οι τρεις ούτοι στρατιώται.

Παρακαλείσθε εν τούτοις όπως μας αποστείλητε τους μάρτυρας επί της υποθέσεως ταύτης, αύριον την 8 1/2 ώραν ίνα διαφωτισθώμεν εκ της καταθέσεως αυτών.

Δεχθήτε κλπ....

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Edhem

Αριθ. 306.

Εν Ηρακλείω τη 23 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω υμίν ότι απέστειλα την εσπέραν ταύτην επί της προκυμαίας εις τον άγγλον αξιωματικόν 700 όπλα εξ ων 200 μαρτίνι 450 διαφόρων συστημάτων και 50 πιστόλια.

Ευαρεστηθήτε κλπ. κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Edhem

Αριθ. 307.

Εν Ηρακλείω τη 23 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω υμίν ότι η συγκομιδή των ελαιών ήτις είχεν απαγορευθή ίνα εμποδισώσιν οι λαφυραγωγοί από του να κλέπτωσι τας ελαίας αφίνεται ελευθέρα από αύριον εις τας εντός της ζώνης ιδιοκτησίας. Έκαστος ιδιοκτήτης θα οδηγήση τους εργάτας του τουθ' όπερ θέλει προκαλέση ασυνήθη κινήσιν ήτις δυνατόν να παρατηρηθή· ειδοποιώ όθεν υμάς περί τούτου προς πρόληψιν πάσης κακής ερμηνείας.

Λυπούμαι πληροφορών υμάς επίσης ότι καθά αναφέρουσιν ημίν αι οθωμανικαί προφυλακαί οι επαναστάται, εξακολουθούσι να κόπτωσι τους ελαιώνας εις τα αμέσως προς της ζώνης και πλησιαίστατα αύτης μέρης. Είμεθα λίαν υποχρεωμένοι υμίν δια τα ληφθέντα υφ' υμών μέτρα προς προστασίαν των εντός της ζώνης ιδιοκτησιών και ελπίζομεν ότι τα αύτα δραστήρια μέτρα θέλετε λάβη προς προστασίαν και των εκτός της ζώνης τοιούτων.

Δεχθήτε παρακαλώ κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Edhem

Αριθ. 308.

Εν Ηρακλείω τη 24 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Το ιστιοφόρον υπό το όνομα «Περιστέρι» καταπλεύσαν με φορτίον αλεύρων προς τον προμηθευτήν των αγγλικών στρατευμάτων επιθυμεί να αναχωρήση και παρακαλώ την υμετ. Εξοχότητα να χορηγήση αυτώ την σχετικήν άδειαν.

Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Ο υποστράτηγος

Edhem

Αριθ. 309.

Εν Ηρακλείω τη 24 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω υμίν ότι απέστειλα προς τον άγγλον αξιωματικών επί της προκυμαίας 550 όπλα εξ ων 75 Μαρτίνι 425 διάφορα και 50 πιστόλια.

Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Ο υποστράτηγος

Edhem

Αριθ. 310.

Εν Ηρακλείω τη 24 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Εις απάντησιν της επιστολής της υμετ. Εξοχ. υπό χρονολογίαν σημερινήν πληροφορώ υμάς ότι πλείστα πρόσωπα ευρίσκονται εν τη πόλει φέροντα το όνομα Σούμπαχη και παρακαλώ όπως καθορίστηκε ακριβέστερον το όνομα τούτο ίνα δυνηθώ να διαστείλω τούτο μεταξύ των λοιπών.

Ο Μουσά Κουρά (διαγεγραμμένον: έντιμον πρόσωπον) είνε εις την διάθεσιν ημών και θα αποσταλή όταν η Υμετ. Εξοχ. επιθυμήση, δια να καταθέση ό,τι γνωρίζει.

Όσον αφορά τον Μελαϊκέν συνελήφθη και απεστάλη ήδη υμίν, αφού το όνομα του ανεγράφετο εις τον κατάλογον ον διαβίβασεν υμίν η υμετ. Εξοχ. την 17ην τρεχ. Κατά τας ημετέρας ανακρίσεις το πρόσωπον τούτο δε φαίνεται να ενέχηται εις ουδέν εκ των γενομένων, επιπροσθέτω μάλιστα ότι μας προσέφερε μεγάλας υπηρεσίας προς καταστολήν της πυρκαϊάς.

Εν τω αυτώ καταλόγω αναγινώσκομεν επίσης δύο ονόματα άτινα εισίν άγνωστα ημίν τα: Χορίστο Σαϊδάκη και ο εγγονός του Κούμπικα· θα σας είμαι υπόχρεως εάν ορίσητε καλλίτερον τα δύο ταύτα πρόσωπα ίνα δυνηθώμεν να συλλάβωμεν αυτά.

Επίσης εν αυτώ τω καταλόγω της 17ης τρεχ. αναγράφονται δύο πρόσωπα: ο Νταγασάνης και Πολυκάτσος Αχμέτ άτινα είνε γνωστά ενταύθα δια την χρηστότητά των και εναντίον των οποίων η ανάκρισις δεν κατελόγισεν ουδέν · αμφότεροι είνε γνωστοί ως χρηστοί πολίται, εν τούτοις τους κρατώ εις την διάθεσιν της Υμετ. Εξοχ. και επί τέλους θα αποστείλω υμίν και τούτους εάν επιμένητε απολύτως εις τούτο.

Οι υπολειπόμενοι δηλαδή οι Λιαμής, Μουσάς Αμπελουζανός, Ιβραήμ Μαχμουτάκης, Αχμέτ, Μπιτσαξαλής, Χελιδόνης ανεζητήθησαν επιμελώς αλλ' είνε τόσον καλώς κεκρυμμένοι, χαρακτηριστικόν επιβαρύνον αυτούς, ώστε η χωροφυλακή και η αστυνομία και οι μυστικοί πράκτορες δεν κατώρθωσαν εισέτι να τους ανακαλύψωσι αλλ' οίτινες εν τέλει θάττον ή βράδιον θα πέσωσιν εις χείρας της δικαιοσύνης.

Και ο Καρί Χασάν δεν φαίνεται επίσης να έχη παίξη, ουδένα ρόλον εις την τραγωδίαν ταύτην εν τούτοις το παρελθόν του κωλύει να εγγυηθή τις περί της αθωότητός του.

Ο Χαλιμάκης, καβάσης του Αυστροουγγρικού Προξενείου εφονεύθη την αυτήν ημέραν των σφαγών.

Ευαρεστηθήτε κλπ. κ λπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Υποστράτηγος

Edhem

Σημ. (1) το χειρόγραφον φέρει διαγεγραμμένα τα εξής άτινα κατόπιν μετεβλήθησαν: πληροφορώ υμάς ότι έλαβον υπό σημείωσιν την σύλληψιν του Σούμπαχη και θα αναζητηθή αφού δε συλληφθή θέλει αποσταλή υμίν.

Αριθ. 311.

Εν Ηρακλείω τη 24 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Γεν. Πρόξενε,

Εχω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς εις απάντησιν της υπό σημερινήν χρονολογίαν επιστολής σας επί της υποθέσεως των διασωθέντων χρηματοκιβωτίων των παρ' εμοί κατατεθειμένων ότι πράγματι ηδυνήθην να διασώσω 12 τοιαύτα άτινα μένωσιν άθικτα και εν ασφαλεί τόπω.

Ταύτα ανήκουσιν εις τους εξής:

2 χρηματοκιβώτια εις τον Κον Schwend υποπρόξενον της Γερμανίας.

2 χρηματοκιβώτια εις τους Αδελφούς Ανεμογιαννάκη.

1 χρηματοκιβώτιον εις τον Χριστόφορον Ανερράψην.

1 χρηματοκιβώτιον εις τον Νικόλαον Γερωνυμάκην.

2 χρηματοκιβώτια εις τον Αρίφ Αστσάκη.

1 χρηματοκιβώτιον εις τον Δεληαχμέτ.

1 χρηματοκιβώτιον εις τον Ιμβραήμ Βεην υιόν του Τεουφίκ Βέη.

2 χρηματοκιβώτια εις αγνώστων ιδιοκτητών πιθανώς χριστιανών.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Γεν. Πρόξενον της Αγγλίας κ. Α. Μπιλλιότην

Edhem

Αριθ. 312.

(Το υπό τον αριθμόν τούτον έγγραφον αναφερόμενον εις αίτησιν περί χορηγήσεως αδείας απόπλου εις τι ιστιοφόρον είνε διαγεγραμμένον, μη αποσταλέν ως φαίνεται).

Αριθ. 313.

Εν Ηρακλείω τη 25 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω τη υμετέρα Εξοχότητι ότι 84 επιβάται ευρισκόμενοι επί του ατμοπλοίου του Αυστριακού Lloyd ταύτην την στιγμήν καταπλεύσαντος ζητούσι την άδειαν ν'αποβιβασθώσι.

Ελπίζω ότι η υμετ. Εξοχ. δεν θέλει θεωρήση, ασύμφορον να χορηγήση την άδειαν ταύτην αφού άλλως θα είνε μια ευκαιρία δια τα πρόσωπα ταύτα να παραδώσωσι μετά την έξοδόν των τα όπλα άτινα τυχόν έχουσιν εν ταις οικίαις των.

Είνε πάντες Κρήτες ως επί το πλείστον Ηρακλειώται οίτινες έρχονται δια τας ατομικάς αυτών υποθέσεις και δεν φρονώ ότι η παρουσία των ήθελε δώση αφορμήν προς εκφοβισμόν τινα.

Συνημμένως διαβιβάζω κατάλογον των προσώπων τούτων.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Edhem

Εν Ηρακλείω τη 25 Σεπτεμβρίου 1898.

Αριθ. 313. (Σημ. Και το υπό τον αριθμόν τούτον έγγραφον προς τον Συνταγματάρχην Chermside απευθυνόμενον είνε διαγεγραμμένον ως μη αποσταλέν αφού μάλιστα αφίνεται ημιτελές.

Έχει δε ούτω):

Κύριε Συνταγματάρχα,

Παρακαλώ υμάς όπως διαβιβάσητε υμίν την έγγραφον κατάθεσιν των μαρτύρων των εξετασθέντων χθες εσπέρας υπό των Οθωμαν. στρατιωτικών Αρχών. Καθά κατέθηκεν ημίν χθες εις των μαρτύρων δύο στρατιώται οίτινες εκολύμβων παρετήρησαν την αυτήν ημέραν δύο οθωμανούς στρατιώτας οίτινες εφαίνοντο ότι ανεδίφουν την παραλίαν και οίτινες κατόπιν διηυθύνθησαν προς το μέρος του Γάζι. Θα ήτο ημίν ωφέλιμον να γνωρίζωμεν επίσης…

Αριθ. 314.

Εν Ηρακλείω τη 26 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω την Υμετ. Εξοχ. ότι δεν έχομεν να αποστείλωμεν σήμερον φυλακισμένους και ότι τα όπλα άτινα ευρίσκονται εις χείρας μας δεν είνε αρκετά ώστε να ενεργήσωμεν αποστολήν ειδικήν.

Δεχθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Edhem

Αριθ. 315.

Εν Ηρακλείω τη 26 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω υμίν ότι αποστέλλω επί της προκυμαίας προς τον άγγλον αξιωματικόν 425 όπλα ως εξής κεχωρισμένα:

Συνήθη όπλα 175
Μαρτίνι 50
Πιστόλια 150
Ξιφολόγχας 50
. 425

Δεχθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Edhem

(Ενταύθα το χειρόγραφον περιέχει τας καταθέσεις τριων προσώπων σχετιζομένας προς την εξαφάνισιν των δύο άγγλων στρατιωτών. Τα πρόσωπα ταύτα είνε τα εξής:

Capitain Alfred Balford

Le Dr Major Swilly

Και τρίτον τι άγνωστον του ονόματός του μη αναφερομένου.

Εν Ηρακλείω τη 14/26 Σεπτεμβρίου 1898.

Κατάθεσις του αγνώστου.

Ερ. 1. Ποίαν ημέραν και κατά ποίαν ώραν ειδετε τους τρεις οθωμανούς στρατιώτας του πυροβολικού φέροντας σάκκον και από ποίον μέρος τους είδετε ερχόμενους;

Απ. 1. Την Πέμπτην 22 Σεπτεμβρίου περί την 4ην μ.μ. ιστάμενος επί του φρουρίου μετά του δόκτορος Swilly είδον τους τρεις πυροβολητάς ων ο εις έφερε σάκκον τινά, ερχομένους δε άπαντας εκ του μέρους του πλησιεστέρου προς τα τείχη ανεμομύλου.

Ερ. 2. Υπήρχον άνδρες ή παιδία εντός ή πλησίον της τάφρου καθ' ην στιγμήν παρετηρήσατε τους 3 πυροβολητάς;

Ερ. 2. Πλησίον της τάφρου ουδείς υπήρχεν· αλλά πλησίον του ανεμομύλου υπήρχον ως πάντοτε παιδία τινά.

Ερ. 3. Τί έκαμον οι πυροβοληταί τον σάκκον;

Απ. 3. Δια τηλεσκοπίου είδον ότι ο εις εξ αυτών ήρχετο προς το τείχος οι δε δύο άλλοι υπήγαν και εκένωσαν τον σάκκον πλησίον της θαλάσσης.

Ερ. 4. Εις τί συνίσταντο τα εν τω σάκκω αντικείμενα και τι απέγιναν ταύτα;

Απ. 4. Όταν μετέβην προς το μέρος τούτο εύρον εν παλαιόν πανταλόνιον τεμάχιά τινα υποκαμίσου και μίαν κάλτσαν, τα συνέλεξα και τα παρέδωκα εις τον ημέτερον Διοικητήν.

Ερ. 5. Υπήρχον επίσης πίλος εκ μαύρης τσόχας, σκεύη εκ λευκοσιδήρου, φιάλαι, μεταχειρισμένον ύφασμα κλπ.;

Απ. 5. Νομίζω ότι ουδέν έτερον εξ όσων ανέφερον είδον.

Ερ. 6. Εβεβαιώσατε ότι οι τρεις ούτοι πυροβοληταί εζήτουν να κρύψωσι τα αντικείμενα ταύτα εις τρεις διαφόρους θέσεις;

Απ. 6. Όχι, τα αντικείμενα ταύτα ήσαν ομού εις την αυτήν θέσιν· αλλ' ο εις των στρατιωτών επλύνετο εις την θάλασσαν, ο έτερος παρέμερισεν όπισθεν του βράχου και ο τρίτος ίστατο πλησίον των αντικειμένων.

Ερ. 7. Ηρωτήσατε τον στρατιώτην τούτον μεταβάντες εκεί και τι σας απεκρίθη;

Απ. 7. Δεν είχον διερμηνέα μαζύ μου και δεν τον ηρώτησα τίποτε· τον ωδήγησα προς τον Συνταγματάρχην αλλά δεν έμεινα εκεί ώστε να γνωρίζω τι απήντησεν.

Ερ. 8. Πόσοι στρατιώται τον ωδήγησαν προς τον κ. Συνταγματάρχην και κατά ποίαν ώραν;

Απ. 8. Υπηρχον τινες στρατιώται υπό τας διαταγάς μου.

Ήτο δε 4 1/2μ.μ.

Ερ. 9. Τα ευρεθέντα εν τω σάκκω αντικείμενα τα παραδοθέντα τω κ. Συνταγματάρχη, δηλ. το παλαιόν πανταλόνι τα τεμάχια του υποκαμίσου και η κάλτσα ανήκον εις τους δολοφονηθέντας πλησίον της Καινούργιας Πόρτας δύο άγγλους στρατιώτας;

Απ. 9. Όχι· ως φαίνεται, τα είχον ρίψη από του φρουρίου άγγλοι στρατιώται αλλα δεν ανήκον εις τους φονευθέντας εκτός της πόλεως δύο τοιούτους.

Ερ. 10. Είδετε πυροβολητάς, προ τη ημέρας ταύτης περιφερομένους εν τη τάφρω;

Απ. 10. Όχι, μόνον την ημέραν ταύτην τους είδον.

Ερ. 11. Παρετηρήσατε την ημέραν ταύτην ή και προηγουμένως παιδία ή άνδρας να περιπλανώνται κατά μήκος των τειχών;

Απ. 11. Ναι, τους πλάνητας οι οποίοι σχεδόν ποτέ δεν λείπουσι.

Ερ. 12. Αφού ωδηγήσατε τους εν λόγω πυροβολητάς προς τον κ. Διοικητήν δεν παρετηρήσατε εάν μετέβη τις εις το μέρος όπου ευρέθη ο σάκκος;

Απ. 12. Όχι, δεν παρετήρησα. Ίσως άλλος τις να είδεν.

Κατάθεσις του Major Dr Swilly.

Εν Ηρακλείω τη 24/26 Σεπτεμβρίου 1898.

Ερ. 1. Μας εβεβαιώσατε χθες ότι ηύρετε εν κράνος (κάσκαν) εν υποκάμισον και σκεύος τι εκ λευκοσιδήρου. Ποίαν ημέραν και ώραν παρακαλώ να μας εξηγήσετε;

Απ. 1 Την 22 Σεπτεμβρίου, Πέμπτην απεβιβάσθην επί της ακτής προς το μέρος του Γιαλί Κιόσκ περί την 2 12 μ.μ.

Περιεπάτησα μίαν ώραν σχεδόν και κατόπιν εστράφην να εισέλθω από την θύραν του Γιουριούκι ότε εύρον καθ'οδόν μίαν κάσκαν, και πλησιέστερον της πόλεων μιαν γάμελλαν (καραβάναν στρατιωτικήν) και εν υποκάμισον από φανέλλαν. Οι αριθμοί οι επί της κάσκας και της γαμέλλης ήσαν οι των φονευθέντων δύο άγγλων στρατιωτών. Το υποκάμισον έφερε κηλίδας αίματος. Ήτο 3-4 1/2μ.μ. περίπου. Τα εύρον τυχαίως και τα διεβίβασα προς τον Διοικητήν ημών.

Συνέχεια της καταθέσεως του Capitain Balford.

Επ. 1. Μας είπατε χθες ότι δια του τηλεσκοπίου είδετε δύο οθωμανούς στρατιώτας να ερευνώσι την ακτήν. Ποίαν ημέραν και ώραν συνέβη τούτο; επί τίνος σημείου της ακτής ευρίσκοντο και τι ακριβώς έκαμνον;

Απ. 1. Μάλιστα, την Πέμπτην, 22 Σεπτεμβρίου είδον πράγματι δύο οθωμανούς στρατιώτας πολύ μακράν, αλλά δεν ενθυμούμαι ποία ώρα ήτο· δεν ήσαν επί της ακτής αυτής αλλ' εις τον δρόμον του Γάζι.

Τούτο δε δεν έχει ενδιαφέρον τι προς ημάς.

Ερ. 2. Είπετε επίσης ότι δύο άγγλοι αξιωματικοί εκολύμβων εις την ακτήν. Μιας λέγετε τα ονόματα αυτών;

Απ. 2. Δεν γνωρίζω οποίοι ήσαν οι αξιωματικοί ούτοι.

Ερ. 3. Επίσης μας είπετε ότι είχον εύρη το σώμα ενός άγγλου στρατιώτου εις την παραλίαν· επί τίνος σημείου ταύτης και εις ποίαν ώραν ανεκαλύφθη τούτο, και πότε το παρέλαβον εκείθεν;

Απ. 3. Έμαθον την ιδίαν ημέραν περί την 5ην μ.μ. ότι το πτώμα ευρέθη εις τας εκβολάς του ποταμού του προς δυσμάς του σφαγείου· ουδεμίαν άλλην πληροφορίαν έμαθον.

Αριθμ. 316.

Εν Ηρακλείω τη 27 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω την υμετ. Εξοχότητα ότι απέστειλα εις την προκυμαίαν προς τον άγγλον αξιωματικόν 175 όπλα τα εξής: 50 Μαρτίνι, 75 συνήθη, 31 πιστόλια, 9 κάννας πιστολίων και 10 ξιφολόγχας.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Edhem

Αριθ. 317.

Εν Ηρακλείω τη 24 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω υμίν ότι οι εις τας χείρας της δικαιοσύνης ευρισκόμενοι φυλακισμένοι θέλουσιν αποσταλή υμίν επί του πλοίου, αύριον εσπέρας επειδή η ανάκρισις αυτών δεν ετελείωσεν εισέτι.

Δεχθήτε κλπ…

Προς τον Ναύαρχον Noel

Edhem

Αριθ. 318.

Εν Ηρακλείω τη 25 Σεπτεμβρίου 1898.

Κύριε Υποπρόξενε,

Λαμβάνω την τιμήν να διαβιβάσω υμίν εσωκλείστως το δια της υπό σημερινήν χρονολογίαν επιστολής σας ζητηθέν αντίγραφον.

Μεθ' υπολήψεως.

Κύριον Ανδρ. Λ. Καλοκαιρινόν

Edhem

Αριθ. 319.

Εν Ηρακλείω τη 23 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Απαντών εις την υπό ημερ. 26ης τρεχ. επιστολήν της Υμετ. Εξοχότητος λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω αυτήν ότι σήμερον την 4ην μ.μ. θέλω αποστείλη επί του πολεμικού τους ζητηθέντας μοι:

Μαχμούτ Καπετάνιον

Τζεμάλ Χοχλίδην

Χασάν Εφ. Ατζεμιλήν

Μουσά Βαθειανό

Νταγασάν Βέη

Αχμέτ Πολυκάτσο

Και οι εξ ούτοι θεωρούνται παρ' ημίν εντιμώτατοι μέχρις αποδείξεως του εναντίου, δι' ο και σας αποστέλλω ελευθέρους (διεγεγραμμένα τα εξής: και σας παρακαλώ να μη κατατάξητε αυτούς μεταξύ των αποδεδειγμένων εγκληματιών).

Μεταξύ των ονομάτων άτινα φέρονται εν τω καταλόγω της 26 τρεχ. υπάρχουσι και 3 πρόσωπα άτινα παρεδόθησαν ήδη εις την εξουσίαν των Ναυάρχων. Είνε δ'ούτοι οι εξής:

Ο υιός του Λαδάκη παραδοθείς την 23ην Σεπτεμβρίου

Μιτζάς ή Μικιός καφφεπώλης την 25ην Σεπτεμβρίου

Χαϊδέρ Αμπελουζανός καφφεπώλης την 25ην Σεπτεμβρίου

Υπάρχει επίσης εν τω αυτώ καταλόγω το όνομα Αγκαθάκη άγνωστον εις ημάς. Εάν συμβαίνη λάθος πληροφορήσατε παρακαλώ λεπτομερώς.

Πάντες σχεδόν οι λοιποί ων τα ονόματα παρελαύνουσι εν τω καταλόγω τούτω ευρίσκονται ήδη εις χείρας μας και θέλουσιν αποσταλή υμίν ευθύς ως η ανάκρισις αυτών υφ' ημών περατωθή.

Πιθανόν να αποσταλώσι σήμερον την 4ην μ.μ.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Edhem[1]

Σημ. 1. Είνε το τελευταίον έγγραφον όπερ φέρει την υπογραφή του Διοικητού Edhem. Αναχωρήσας ως φαίνεται αντικατεστάθη υπ' άλλου τινος Chevki βέη υπογράφοντος του λοιπού τα έγγραφα.

Αριθ. 320.

Εν Ηρακλείω τη 29 Σεπτεμβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω τη υμετ. Εξοχότητι ότι διαβιβάζω σήμερον την 4ην μ.μ. επί της προκυμαίας εις τον άγγλον αξιωματικόν τα εξής 55 όπλα:

Μαρτίνι 24
Διάφορα παλαιά 16
Πιστόλια 8
Ρεβίλβερ 7
. 55

Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε την διαβεβαίωσιν της βαθείας υπολήψεως μου.

Ο στρατιωτικός και πολιτικός Διοικητής Ηρακλείου

Συνταγματάρχης Chevki

Αριθ. 321.

Εν Ηρακλείω τη 1η Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Πρόξενε,

Απαντών εις την χθεσινήν σας λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω υμίν ότι παιδίον άρρεν ηλικίας μόλις 25 μηνών ευρίσκεται εις το πολιτικόν νοσοκομείον πληγωμένον εις τον δεξιόν βραχίονα δια πυροβόλου. Το παιδίον έχει καλώς μέχρι σήμερον απολαμβάνον ιδιαιτέρας περιποιήσεως.

Δυστυχώς μοι είνε απολύτως αδύνατον να ορίσω την ταυτότητα του, διότι δεν ομιλεί ακόμη οι μόνοι δε λόγοι τους οποίους προφέρει είναι «μπαμπά» «νενέ» και ενίοτε «μητέρα». Είνε ξανθόν και πενιχρώς ενδεδυμένον. Ευρέθη την 7ην Σεπτεμβρίου υπό της αστυνομίας εις την οικίαν οθωμανίδος τινός ήτις λέγει ότι το διέσωσεν εν τη συνοικία «Κουτάλα».

Αύται είναι αι μόναι πληροφορίαι ας συνέλεξα περί τούτου.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον κ. Μπιλλιότην

Συνταγματάρχης

Chevki

Παρεμπίπτει ευχαριστήριος ημιεπίσημος επιστολή του Διοικητού Chevki προς τον Πρόξενον δια τας ευχάς τούτου προς τον Διοικητήν επί τη αισία αφίξει του έχουσα ούτω:

«Ο Συνταγματάρχης Chevki βέης ευχαριστεί τον Πρόξενον κύριον Al. Billioti δια τας επί τη αισία αφίξει ευχάς ας έσχε την καλωσύνην να τω απευθύνει εν τη χθεσινή επιστολής του. Παρακαλεί δ'αυτόν να δεχθή την διαβεβαίωσιν της βαθείας υπολήψεώς του και να ευαρεστηθή να τω είπη πότε θα τω ήτο δυνατόν να έλθη και προσφέρη, τα σέβη του της Α. Ε. τω Ναυάρχω και αυτώ τω ιδίω".

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

Αριθ. 322 (α).

Εν Ηρακλείω τη 1η Οκτωβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να βεβαιώσω την λήψιν της σημερινής επιστολής της Υμ. Εξ. σχετικώς προς τα κατηγορηθέντα πρόσωπα ως ενεχόμενα εις τα συμβάντα της 6ης Σεπτεμβρίου, και τον αφοπλισμόν των μουσουλμάνων εντός της χαραχθείσης ζώνης.

Ειμί έτοιμος να συνεχίσω τας οδηγίας ας η υμ. Εξοχ. εκοινοποίησε τω προκατόχω μου, εκείνας τουλάχιστον αίτινες θα ώσι της αρμοδιότητός μου.

Το πλείστον των προσώπων άτινα ανεγράφοντο εν τοις κοινοποιηθείσοις τω Διοικητή καταλόγοις ευρίσκεται ήδη εις χείρας της δικαιοσύνης και προβαίνομεν εις την προκαταρκτικήν ανάκρισίν των. Των εν τω σημερινώ καταλόγω αναφερομένων, διενεργείται ήδη η σύλληψις μεθ'ο θέλουσι παραδοθή εις την εξουσίαν υμών.

Δια τους φυγοδικούντας Λαμή Βαχιτάκη και Μεχμέτ Ναζιφάκη εδόθησαν διαταγαί όπως συλληφθώσι ζώντες ή νεκροί.

Ευθύς ως αφικόμην ενταύθα διέταξα όπως ο αφοπλισμός συντελεσθή εντός προθεσμίας ήτις λήγει την εσπέραν ταύτην.

Από αύριον θέλουσιν ενεργηθή έρευναι εν ταις οικίαις και όσοι θέλουσιν έχει κεκρυμμένα όπλα θα τιμωρηθώσι συμφώνως τω νόμω.

(Διαγεγραμμένα εν τω προτοτύπω ακολουθούσι και τα εξής:

Θα ηύχαριστούμην πολύ εάν αποστέλλετε αξιωματικόν τινα εκ των υμετέρων όπως παρακολουθήση ημάς εν ταις κατ' οίκον ερεύναις ημών).

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Chevki

Αριθ. 322 (β).

Εν Ηρακλείω τη 1η Οκτωβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς ότι αποστέλλω εις τον επί της προκυμαίας άγγλον αξιωματικόν, την εσπέραν ταύτην 165 όπλα τα εξής:

Μαρτίνι 26, διάφορα 86, πιστόλια 30 και ξιφολόγχας 23.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς το Ναύαρχον Noel

Chevki

Αριθ. 323.

Εν Ηρακλείω τη 1η Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς ότι της θέσεως του αστυνομικού ιατρού χηρευούσης από της αναχωρήσεως του τιτλούχου Attof βέη προτείνω δια ταύτην τον στρατιωτικόν ιατρόν Sukute εφέδην.

Σας παρακαλώ όπως μοι γνωρίστηκε αν εγκρίνητε τον διορισμόν τούτον και εν καταφατική περιπτώσει να με εξουσιοδοτήσετε προς τούτο. Ευαρεστηθήτε κλπ.

Chevki

Αριθ. 324.

Εν Ηρακλείω τη 1η Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω υμίν ότι καθά αναφέρουσιν ημίν αι προφυλακαί, οι επαναστάται την 30ην Σεπτεμβρίου έκοψαν και κατέκαυσαν τους ελαιώνας εν τω μετοχίω Αβδίν βέη και Γάζι, και ότι όμιλοι διατρέχουσι από καιρού εις καιρόν το διαμέρισμα της Βάθειας συλλέγοντες τας ελαίας εκ των τουρκικών ιδιοκτησιών.

Αι σαφείς οδηγίαι ας εδώκατε εις τας υμετέρας προφυλακάς όπως εμποδίζωσι τα εκδρομάς ταύτας μοι παρέχουσι την ελπίδα ότι δεν θέλουσιν αύται επαναληφθή και ότι αι περιπολίαι θα δυνηθώσι να απομακρύνωσι τους λαφυραγωγούς από τας οθωμανικάς ιδιοκτησίας.

Την 10ην Σεπτεμβρίου ο αξιωματικός ο διοικών τον σταθμόν Ανωπόλεως επληροφόρησε δια του διερμηνέως του τον διοικούντα τον σταθμόν Βάθειας οθωμανόν αξιωματικόν ότι επειδή 1800 επαναστάται συνηνώθησαν όπως βαδίσωσιν προς τα εμπρός, ηδύνατο να λάβη τα κατάλληλα μέτρα όπως προφυλαχθή από απροόπτου τινός προσβολής. Επειδή δε το οθωμανικόν απόσπασμα πλησίον εις Σταμνιούς ήτο ασθενές ο αξιωματικός της Βάθειας διαταχθείς προς τούτο απέσυρεν εκείθεν αυτό και το ετοποθέτησε πλησιέστερον προς τα εντός της Βάθειας. Ιδε έγγραφόν μας προς τον συνταγματάρχην Reid της 12 Σεπτεμβρίου.

Οι ιδιοκτήται ων οι αγροί και ελαιώνες ευρίσκονται εντός της ζώνης από της Βάθειας μέχρι Βαθύ ζητούσι την άδειαν να υπάγωσι και συλλέξωσι τας ελαίας των ωριμασάσας ήδη. Σας παρακαλώ συνεπώς να επιτρέψητε όπως το απόσπασμα όπερ απεσύρθη από το χωρίον Σταμνιούς επανακτήση την προτέραν αυτού θέσιν εξεύρη δε κατόπιν τρόπον να επιτρέψη εις τους ιδιοκτήτας να προβώσι εις την συγκομιδήν των ελαιών των εντός της ζώνης και όπου αλλαχού ήθελον δυνηθή να πράξωσι τούτο άνευ κινδύνου, υπό την προστασίαν πάντοτε των αγγλικών στρατευμάτων.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Chevki

Αριθ. 325.

Εν Ηρακλείω τη 4η Οκτωβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς ότι εκπνευσάσης της προς τον οθωμανικόν πληθυσμόν δοθείσης προθεσμίας προς παράδοσιν των όπλων προέβην εις ερεύνας εν ταις υπόπτοις οικίαις εν τε τη εξοχή και εν τη πόλει. Ολίγα όπλα ευρέθησαν εν ταις 80 οικίαις ταις μέχρι χθες εσπέρας ερευνηθείσας, αλλ' ο θόρυβος όστις παρήχθη ότι έρευναι κατ' οίκον εγένοτο και ότι τα πρόσωπα παρά τοις οποίοις ευρέθησαν όπλα συνελήφθησαν αμέσως, έδωκεν αφορμήν να άρξηται εκ νέου η παράδοσις των όπλων.

Τα ζητηθέντα παρά της υμετ. Εξοχ. πρόσωπα συνελήφθησαν ήδη και απεστάλησαν επί του πλοίου. Εν τούτοις ο σαπωνοποιός Μπόμπολις (σ. πιθανώς Μπουμπουλής) και ο Μεχμέτ Σουρουράκης εισίν άγνωστοι εις την χωροφυλακήν και σας παρακαλώ να καθορίσητε αυτούς ακριβέστερον.

Μετά λύπης μου πληροφορώ υμάς ότι ο Λαμπής ο δολοφόνος του άγγλου υποπροξένου κατά την ομολογίαν αυτόπτου μάρτυρος και ο Μεχμέτ Ναζιφάκης, εις εκ των τριων δολοφόνων των δύο άγγλων στρατιωτών δεν συνελήφθησαν εισέτι μεθ' όλα τα καταβληθέντα μέχρι σήμερον μέσα. Αλλ' επειδή ουδαμώς επαύσαμεν παρακολουθούντες τα ίχνη αυτών έχω την βεβαίαν ελπίδα ότι εντός ολίγου θα ευρεθώ εις την ευχάριστον θέσιν να αναγγείλω υμίν την σύλληψιν των δύο τούτων μεγάλων κακούργων.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Chevki

Αριθ. 326.

Εν Ηρακλείω τη 6η Οκτωβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς ότι διέταξα την αποστολήν προς τον επί της προκυμαίας άγλλον αξιωματικόν των εξής 176 όπλων: Μαρτίνι 26, διάφορα 100 και 50 πιστόλια.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Chevki

Αριθ. 327.

Εν Ηρακλείω τη 7η Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Υποπρόξενε,

Καθ'α με πληροφορεί ο αξιωματικός του εν τη υμετ. επαύλει σταθμεύοντος Αυτοκρατορικού στρατού η κλοπή του ελαιοκάρπου γίνεται εν καιρώ νυκτός οπότε αδυνατεί ο στρατός να περιέρχηται και εμποδίζη αυτήν. Δηλούντες υμίν τούτο συνιστώμεν να διατάξητε τον υμέτερον αγροφύλακα όπως ούτος λάβη τα δέοντα μέτρα προς πρόληψιν των ως είρηται κλοπών, ο στρατός δε ουδέποτε παύσεται εκτελών τα εν τω κύκλω της δικαιοδοσίας του καθήκοντα προς όφελος υμών. Δέξασθε κλπ…

Προς τον Κ.Α.Λ. Καλοκαιρινόν

Chevki

Αριθ. 328.

Εν Ηρακλείω τη 7η Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Επληροφορήθην ότι κατά διαταγήν εξήλθεν απόσπασμα τι προς εξέτασιν των ελαιώνων και των λοιπών ιδιοκτησιών εις Δρακουλιάρη.

Ελπίζω ότι η σχετική αναφορά του σταλέντος εκείσε αξιωματικού θα είνε ευνοϊκή, εις την αίτησιν του ιδιοκτήτου του μετοχίου τούτου, και ότι θα εξευρεθή μέσον εξασφαλίζον την συγκομιδήν εις τους ενοικιαστάς και ιδιοκτήτας των κτημάτων τούτων.

Εάν το μέρος είνε πολύ εκτεθειμένον θα ήτο προτιμώτερον να ορίσητε εις τούτους δύο ή τρεις ημέρας της εβδομάδος καθ' ας θα δύνανται υπό την προστασίαν μικράς φρουράς να προβαίνωσιν εις την περισυλλογήν του ελαιοκάρπου ίνα μη ούτος αφιέμενος απωλεσθή. Τα συμφέροντα των ανθρώπων τούτων ευρίσκονται εις χείρας σας και πέπεισμαι ότι δεν θα εγκαταλείψητε αυτούς να απωλεσθώσι.

Ευαρεστηθήτε κλπ. κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Chevki

Αριθ. 329.

Εν Ηρακλείω τη 7η Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς ότι καθ' α αναφέρουσιν ημίν αι προφυλακαί μέγας αριθμός ανδρών γυναικών και παίδων καταλαβών το μεταξύ Αβδίν Βέη μετόχι και της θαλασσης διαμέρισμα περιλαμβανομένου και του Γάζι συλλέγουσι τας ελαίας και κατόπιν κόπτουσι και πυρπολούσι τα δένδρα.

Επειδή ο ελαιόκαρπος εν Κρήτη είνε το σπουδαιότερον προϊόν αυτής ανακουφίζων τον πληθυσμόν άπαξ εντός διετίας, επειδή εκ πάντων των χωρίων όπου οι τούρκοι είχον περιουσίας αυτά τα τεμάχια της γης φαίνεται ότι έμειναν ακόμη εις χείρας των, επειδή τέλος οι οθωμανοί ελπίζουσιν ότι η δοθείσα αυτοίς εκ μέρους της Α.Ε. του Ναυάρχου Noel εγγύησις επεκτείνεται και επί των ιδιοκτησιών των, παρακαλώ υμάς όπως ευαρεστηθήτε να θέσητε εν τέρμα εις τον κατά των δένδρων τούτον πόλεμον, υποχρεώνοντες ούτω τον μουσουλμανικόν πληθυσμόν όστις αφ' υμών αναμένει την προστασίαν της ζωής της τιμής και της περιουσίας αυτού.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Chevki

Αριθ. 330.

Εν Ηρακλείω τη 8η Οκτωβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς ότι διέταξα την αποστολήν εις τον αξιωματικόν της προκυμαίας των εξής 114 όπλων. Μάχαιραι και ξιφολόγχαι 46, πιστόλια 39 διάφορα όπλα 29. Δέξασθε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Chevki

Αριθ. 331.

Εν Ηρακλείω τη 8η Οκτωβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω την υμετ. Εξοχότητα ότι ουδεμία πιθανότης υπάρχει ότι ο Λαμής Βαχιτάκης εδραπέτευσε δια τινος ιστιοφόρου επειδή ο έλεγχος των επιβατών ενεργείται αυστηρώς. Άλλως τε υπάρχουσιν ενδείξεις παρατηρηθείσαι υπό της αστυνομίας οίτινες πείθουσιν περί της διαμονής του εντός της πόλεως· η σύλληψις του όθεν δεν θέλει αργήση παρακολουθουμένων ενδελεχώς των ιχνών αυτού.

Τα αναχωρούντα ιστιοφόρα έχουσι ρητάς διαταγάς να μη προσεγγίζωσιν εις την εντός της ζώνης παραλίαν και δεν υποθέτω ότι πλοίαρχός τις θα ήτο τόσον απλοϊκός ώστε να θελήση να διενεργήση τοιούτου είδους λαθρεμπόριον.

Δύναμαι όθεν να πιστεύω ότι ο Λαμής δεν εδραπέτευσε και ότι ούτε θα δυνηθή να πράξη τούτο δια τινος ιστιοφόρου· κατά συνέπειαν σας παρακαλώ να χορηγήσετε την προσήκουσαν άδειαν εις τα έτοιμα προς απόπλου ιστιοφόρα άτινα δεν αναμένουσιν ειμη τάς διαταγάς ημών.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel.

Chevki

Αριθ. 332.

Ο υπογεγραμμένος συνταγματάρχης Chevki πολιτικός και στρατιωτικός διοικητής Ηρακλείου δηλώ ότι λαβών αξιοχρέους εγγυήσεις εκ μέρους των συγγενών του Μαχμούτ Καπετάνιου, Χασάν Εφένδη Ατζεμιλή, Τζεμαλή αγά Χοχλίδη και Νταγασάν βέη κρατουμένων ήδη επί του πολεμικού της Α. Μεγαλειότητος της Αγγλίας προσωρμισμένου προ της πόλεως Ηρακλείου, προς ασφάλειαν του ότι τα ειρημένα πρόσωπα θέλουσι κρατώνται εις την διάθεσιν ημών και Α.Ε. του Ναυάρχου Noel εγγυώμαι και εγώ ότι οι τέσσαρες ούτοι φυλακισμένοι δεν θέλουσι δραπετεύσει και ότι θα μένωσιν εν Ηρακλείω έτοιμοι να εμφανισθώσιν καθ' όλην την διάρκειαν του εκτάκτου δικαστηρίου του συσταθέντος συνεπεία των συμβάντων της 6ης Σεπτεμβρίου, και μέχρι πέρατος των ανακρίσεων, της εκδικάσεως και της εκτελέσεως των αποφάσεων του δικαστηρίου τούτου. Η αυτή εγγύησις δίδεται και δια τον Αχμέτ Πολυκάτσον κρατούμενον δια την αυτήν ην και οι ρηθέντες τέσσαρες αιτίαν.

Προς πίστωσιν τούτων παραδίδεται το παρόν προς την Α.Ε. τον Ναύαρχον Noel επί του αγγλικού πολεμικού "Revenge" προσωρμισμένου προ του Ηρακλείου.

Εν Ηρακλείω τη 8η Οκτωβρίου 1898.

Ο πολιτικός και στρατιωτικός Διοικητής Ηρακλείου

Συνταγματάρχης Chevki

Αριθ. 333.

Εν Ηρακλείω τη 10 Οκτωβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω τη ύμετ. Εξοχότητι ότι ο Λαμής Βαχιτάκης, ο δολοφόνος του Άγγλου υποπροξένου Α. Καλοκαιρινού επί τοσούτον χρόνον αναζητούμενος συνελήφθη τέλος χθες εσπέρας χάρις εις την επιτηδειότητα του υπολοχαγού της χωροφυλακής Σαμή βέη. Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Cehvki

Αριθ. 334.

Εν Ηρακλείω τη 12 Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Βεβαιώ υμίν την τελευταίαν μου 7ης τρέχοντος και λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς ότι οι χριστιανοί προχωρούσι πλέον ή άλλοτε εντός της ζώνης προς το από του μετοχίου Αβδίν βέη μέρους μέχρι της θαλάσσης περιλαμβανομένου και του Γάζι. Πάνοπλοι πλησιάζουσι πάρα πολύ τα τουρκικά στρατεύματα άτινα τους βλέπουσι διαπράττοντας παν είδος καταστροφής εν ταις μουσουλμανικής ιδιοκτησίας.

Είνε τόσον δύσκολον άραγε να εμποδισθώσι από του να διαπράττωσι τας αδικίας ταύτας και να κατατρέφωσιν ανενοχλήτως τα δένδρα ων τα πλείστα αριθμούσι βίον πλέον του ενός αιώνος, ή μήπως επίκειται μεγαλείτερος κίνδυνος αν επεχείρει τις να τους απαγορεύση πλέον τας δηώσεις ταύτας; Τούτο επεθύμουν να γνωρίζω και παρακαλώ υμάς να μοι το είπητε.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Chevki

Αριθ. 335.

Εν Ηρακλείω τη 12 Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Επαναληπτικόν τι όπλον ανήκον εις τον Αγγλικόν στρατόν ευρέθη την πρωίαν ταύτην επί της ακτής πλησίον του πρακτορείου του αυστριακού Lloyd υπό τούρκων πυροβολητών.

Διαβιβάζω υμίν τούτο εις ην ακριβώς κατάστασιν ευρέθη.

Δεν διεκρίναμεν τον αριθμόν του όπλου τούτου και δεν γνωρίζομεν εάν είνε εκ των απολεσθέντων κατά την 6ην Σεπτεμβρίου ή άλλο τι.

Ευαρεστηθήτε να γνωρίσητε υμίν τον αριθμόν αυτών και παραδώσητε εις τον φέροντα απόδειξιν περί της ασφαλούς παραλαβής αυτού. Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Chevki

Αριθ. 336.

Εν Ηρακλείω τη 13 Οκτωβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω τη υμετ. Εξοχότητι ότι η υπηρεσία της δημοσίου ασφαλείας αποτελείται εν τη ημετέρα πόλει εκ δύο σωμάτων κεχωρισμένων, εκ της καθαράς αστυνομίας λεγομένης αποκατασταθείσης προ ολίγου χρόνου, και της χωροφυλακήςς αμφότερα ταύτα έχουσι την αυτήν σχεδον σημασίαν και ένεκα του αριθμού των μελών και ένεκα της φύσεως της υπηρεσίας αυτών.

Η ύμετ. Εξοχ. γνωρίζει ήδη ότι η μισθοδοσία των υπαλλήλων της αστυνομίας έχει εξασφαλισθή εκ των εισπράξεων του προσθέτου φόρου 3%, τουθ' όπερ θέλει επιτρέψη να πληρωθώσι κατά τον μήνα τούτον οι υπάλληλοι ούτοι, επίσης κανονικώς όπως και εν τω παρελθόντι.

Δυστυχώς όμως ουδένα έτερον επαρκή πόρον έχομεν όπως το αυτό πράξωμεν και δια τους υπαλλήλους της χωροφυλακής ήτις κατά τον τελευταίον τούτον μήνα ούτε ημέραν ούτε νύκτα ανεπαύθη προς εκτέλεσιν των ανατεθέντων αυτή καθηκόντων τα οποία μετ'αφοσιώσεως αληθούς διεξεπεραίωσεν.

Έρχομαι όθεν να εκθέσω τη Υ. Εξ. την κατάστασιν ταύτην, και εν τη απολύτω αποστερήσει ημών του δημοσίου πλούτου να σας παρακαλέσω όπως ευαρεστηθήτε να λάβητε ταύτην υπ' όψει και επιτρέψητε όπως οι αξιωματικοί και λοιπά μέλη της χωροφυλακής πληρωθώσι εκ των εισπράξεων του φόρου της δεκάτης όστις καθ' εκάστην παραδίδεται υμίν επί του πολεμικού "Revenge".

Θεωρώ περιττόν να είπω ότι ο ζήλος του σώματος τούτου δεν είνε δυνατόν να διατηρηθή ο αυτός· εάν αι μισθοδοσίαι ας δικαιούται τούτο λαμβάνειν δεν πληρωθώσιν κατά το τέλος του μηνός τούτου ιδίως, οπότε οι υπάλληλοι της αστυνομίας οίτινες ουδέν περισσότερον πράττουσι από τους της χωροφυλακής θέλουσι λάβη τον μισθόν των ως και εν τω παρελθόντι.

Επιπροσθέτω εν τέλει το ποσόν των μισθοδοσιών των υπαλλήλων της χωροφυλακής ανέρχεται εις γρόσια 21085 και 1/4 δια τον λήξαντα ήδη χθες μήνα Σεπτέμβριον (παλαιόν ημερολόγιον) και ειμί έτοιμος να διαβιβάσω Υμίν κατάλογον των υπηρετούντων επί του παρόντος εις το σώμα της χωροφυλακής.

Θα επεθύμουν επίσης ίνα παραχωρήσητε ημίν ποσόν μέχρι 15000 γροσίων ίνα καταβληθή μέρος τουλάχιστον απέναντι των μισθών των πολιτικών υπαλλήλων οίτινες επίσης το παν πράττουσι όπως εκπληρώσωσι εαυτών καθήκοντα. Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Chevki

Αριθ. 337.

Εν Ηρακλείω τη 13 Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Λαμβάνω την τιμήν να βεβαιώσω υμίν την λήψιν της υμετέρας χθεσινής επιστολής σχετικώς προς τας υπό των χριστιανών γινομένας καταστροφάς εν τω μετοχίω Αβδιν βέη και Γάζι.

Εκ της αναφοράς του εν τω μνησθέντι μέρει σταθμεύοντος οθωμανικού στρατού πληροφορούμαι ότι μέγας αριθμός χριστιανών ελθών εις απόστασιν μόλις 50 μέτρων από των προφυλακών του σταθμού τούτου συλλέγει τον ελαιόκαρπον και καταστρέφει είτα τα δένδρα.

Επειδή οι χριστιανοί πλησιάζουσι καθ'ημέραν περισσότερον τον τουρκικόν σταθμόν φόβος υπάρχει επεισοδίων άτινα θα ήτο υμίν εύκολον να προλάβητε απομακρύνοντες αυτούς. Επιτρέψατέ μοι κ. Συνταγματάρχα να είπω υμίν ότι ουδεμίαν σχέσιν ευρίσκω μεταξύ των καταστροφών των μουσουλμανικών περιουσιών και της ανακλήσεως των οθωμανικών στρατευμάτων.

Είνε βέβαιον ότι αν λάβω διαταγήν να αποσύρω τας προφυλακάς μου ή να τας επιβιβάσω ατμοπλοίου τινός, θα το πράξω άνευ βραδύτητος, αλλ' όμως θα συμφωνήσητε μετ' εμού ότι ενόσω δεν έχω παρομοίαν διαταγήν δεν δύναμαι ουδέν τοιούτον να επιχειρήσω.

Αι διαπραττόμενοι καταστροφαί εν ταις υποδειχθείσι διαμερίσμασι δεν ενδιαφέρουσι βεβαίως ούτε το ζήτημα της ανακλήσεως του στρατού ούτε εκείνους οίτινες τας διαπράττουσιν· ενώ το τοιούτον προξενεί μεγάλην ζημίαν ου μόνον εις τους ιδιοκτήτας των περιουσιών τούτων αλλά εις αυτήν ταύτην την χώραν μειουμένων ούτω των πόρων αυτής.

Μετά την παρατήρησιν ταύτην ην λαμβάνω το θάρρος να ποιήσωμαι υμίν, τολμώ να σας παρακαλέσω όπως τοποθετήσητε σταθμόν τινα εις Γάζι ή τα πέριξ αυτού ίνα προλαμβάνη τας καταστροφάς, τουθ' όπερ δεν θέλει βεβαίως εμποδίση τας Μεγάλας Δυνάμεις και την Υψηλήν Πύλην να εξακολουθώσι να συζητώσι περί της ανακλήσεως των Οθωμανικών Στρατευμάτων εκ της νήσου Κρήτης. Δέξασθε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Chevki

Αριθ. 338.

Εν Ηρακλείω τη 15 Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Εγνώρισα υμίν χθες δια του διερμηνέως μου ότι οι χριστιανοί πλησιάσαντες πολύ τας προφυλακάς του οθωμανικού σταθμού προέβησαν εις εκφοβιστικά κινήματα εναντίον των αυτοκρατορικών στρατευμάτων.

Εγνώρισα το τοιούτον προς την εν Χανίοις Κυβέρνησίν μου ήτις με επιφορτίζει να πληροφορήσω υμάς περί τούτου υπηρεσιακώς με την παράκλησιν όπως λάβητε τα κατάλληλα μέτρα προς αποσόβησιν τουλάχιστον προσβολής τινος κατά του αυτοκρατορικού στρατού.

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς επίσης ότι την νύκτα της Τετάρτης περί την 10ην ώραν χριστιανοί τινές κλέπται εισεχώρησαν ένεκεν του σκότους εις την εντός της οθωμανικής στρατιωτικής ζώνης χώραν από το μέρος Στεριανό και ήρπασαν εν ζεύγος βοών ανηκόντων εις τον Χασάν Μερτζανάκην, όστις ευρισκόμενος εκεί πλησίον και ακούσας τον θόρυβον ον προυξένησαν τα ζώα φεύγοντα προσέτρεξε να ίδη τι συμβαίνει· αλλά 4 πυροβολισμοί ερρίφθησαν υπό των κλεπτών και ο ιδιοκτήτης καταληφθείς υπό τρόμου ηναγκάσθη να οπισθοχωρήση ενώ οι άγνωστοι κλέπται έφερον την λείαν των εκτός της ζώνης.

Το συμβάν τούτο επεβεβαιώθη και δια της αναφοράς του διοικούντος τον Σταθμόν Στεριανού.

Γνωρίζων υμίν τούτο σας παρακαλώ να ενεργήσετε ό,τι κρίνετε εύλογον προς απόδοσιν των δύο βοών τω ιδιοκτήτη των.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Chevki

Αριθ. 339.

Εν Ηρακλείω τη 15 Οκτωβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω την υμετ. Εξοχότητα ότι από της ενάρξεως των ταραχών της 6ης Σεπτεμβρίου η αναχώρησις των εν Ηρακλείω ευρισκομένων προσώπων, εκτός των γυναικών, παιδίων και γερόντων απηγορεύθη δια να εμποδισθή η φυγή προσώπων λαβόντων μέρος εις τα γεγονότα της ημέρας εκείνης, και η απαγόρευσις αύτη ισχύει μέχρι σήμερον.

Εν τούτοις υπάρχει μεταξύ του πληθυσμού κατηγορία τις ατόμων εγκρίτων και εντίμων εμπόρων οίτινες δεν θα κατήρχοντο ποτέ εις το σημείον του να αναμιχθώσιν αμέσως ή εμμέσως εις τα συμβάντα της μοιραίας ταύτης ημέρας και οίτινες είτε δια τας ατομικάς αυτών υποθέσεις είτε δια το εμπόριόν των είνε υποχρεωμένοι να αναχωρήσωσι δια διαφόρους τόπους.

Σας παρακαλώ όθεν όπως, νυν ότε η τάξις αποκατέστη εξ ολοκλήρου και οι κυρίως ένοχοι συνελήφθησαν, ευρύνητε τον κύκλον των προς αναχώρησιν αδειών διαβατηρίων συγχρόνως την ημετέραν εξοχότητα ότι ουδεμία άδεια θέλει χορηγηθή εις πρόσωπα έστω και επ' ελάχιστον ύποπτα. Επιθυμών να έχω την γνώμην σας επί του προκειμένου παρακαλώ την υμ. Εξοχ. να δεχθή την διαβεβαίωσιν της προς αυτήν βαθείας υπολήψεώς μου κλπ. κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Chevki

Αριθ. 340.

Εν Ηρακλείω τη 17 Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Λαμβάνω την τιμήν να σας πληροφορήσω ότι ο Γεν. Πρόξενος Κος Αλ. Μπιλλιότης μοι έγραψε την 14ην τρεχ. προτείνων μοι όπως τα αρχεία των χριστιανών συμβολαιογράφων των αναχωρησάντων εξ Ηρακλείου παραδοθώσιν υμίν επειδή είνε πιθανόν να διατρέξωσι κίνδυνον τινα εν τω γραφείω του γεν. εισαγγελέως όπου ευρίσκονται, κατά την αναχώρησιν του οθωμανικού στρατού.

Δεν διαβλέπω ουδεμίαν βλάβην των αρχείων τούτων εάν μένωσι όπου ευρίσκωνται, εν τούτοις αφού ο κ. Πρόξενος επιθυμεί να εξασφαλίση αυτά καλλίτερον γνωρίζω υμίν ότι είμαι έτοιμος να τα παραδώσω επί τη αιτήσει σας εις το πρόσωπον όπερ ήθέλετε εξουσιοδοτήσει προς τούτο. Θα παραστή όμως ανάγκη να φορτωθώσι επί ενός ή δύο αμαξίων.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Chevki

Αριθ. 341.

Εν Ηρακλείω τη 17 Οκτωβρίου 1898

Εξοχώτατε,

Άμα τη λήψει της σημερινής επιστολής της υμετ. Εξοχ. δι' ην μοι εγνωρίζετο ότι εν τω φορτίω ιστιοφόρου τινός διϊσχυρίσθησάν τινες ότι υπάρχουσι και πράγματα κλοπιμαία, διέταξα αμέσως τον λιμενάρχην όστις ενήργησεν έρευναν εν αυτώ επί παρουσία του αξιωματικού ον η υμετ. Εξοχότης έθεσε προς φρούρησιν του πλοίου τούτου.

Ουδέν κλοπιμαίον ευρέθη εν αυτώ· μόνον δε αι αποσκευαί των επ' αυτού οικογενειών ενυπήρχον.

Εν τω τελωνείω άλλως τε καταβάλλεται μεγίστη προσοχή όπως εμποδίζηται η φόρτωσις τοιούτων πραγμάτων. Ευαρεστηθήτε όθεν να επιτρέψητε τον απόπλουν εις το πλοίον τούτο και Δέξασθε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Chevki

Αριθ. 342.

Εν Ηρακλείω τη 17 Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω υμίν ότι προ μικρού έλαβον διαταγήν να αποσύρω αύριον εντός της πόλεως τας εξής προφυλακάς 1ον Γιοφυρακίων, 2ον Γουρνών, 3ον Φοινικιάς, 4ον Αγίου Σύλλα, και 5ον Σπηλιάρας.

Επειδή αι προφυλακαί αύτε είνε μέρος του συντάγματος όπερ θα αποτελέση το πρώτον σώμα της αναχωρήσεως διετάχθην να αποσύρω ταύτας προ των άλλων. Επειδή το κίνημα τούτο έσται η απαρχή της αποφασισθείσης εκκενώσεως ελπίζω ότι θέλετε ευαρεστηθή να λάβητε τα κατάλληλα μέτρα όπως μη διαβώσιν οι χριστιανοί την ζώνην, επωφελούμενοι της αναχωρήσεως των προφυλακών, και προβώσιν εις καταστροφάς των δένδρων και εκφοβισμόν των αγροτικών πληθυσμών, οίτινες εν τοιαύτη περιπτώσει θα τραπώσι προς την πόλιν.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Chevki

Αριθ. 343.

Εν Ηρακλείω τη 17 Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω υμίν την λήψιν της υμετέρας σημερινής επιστολής σχετικώς προς τας γενησομένας αύριον την 9ην π.μ. θανατικάς εκτελέσεις.

Δεν υποθέτω ότι δύναται να συμβή κανένα κίνημα επιθέσεως εκ μέρους του λαού όστις τελείως κατενόησε το σφάλμα του, και του οποίου η υποταγή ην επέδειξε από της μοιραίας εκείνης ημέρας εγγυάται ότι η αύριον θα διελθή εν απολύτω ησυχία. Εν τούτοις επειδή η πρόνοια απαιτεί να ληφθώσιν εγκαίρως μέτρα προληπτικά επαναστάσεως, ελάχιστα πιθανής, προτείνω να διασπείρητε εν τη πόλει στρατεύματα και να πολλαπλασιάσητε τας στρατιωτικάς περιπολίας.

Θα σας είμαι υπόχρεως εάν μοι υποδείξητε το μέρος των εκτελέσεων τούτων και επιτρέψητε όπως Ιμάμης τις μεταβή μίαν τουλάχιστον ώραν προς της εκτελέσως παρά τους καταδίκους όπως υπομνήση αυτοίς τα θρησκευτικά αυτών καθήκοντα. Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Chevki

Αριθ. 344.

Εν Ηρακλείω τη 18 Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Ετηλεγράφησα το περιεχόμενον της υμετέρας χθεσινής επιστολής προς την Α.Ε. τον Ισμαήλ βέην και εν τη απαντήσει ην προ ολίγου έλαβον με επιφορτίζη να μεσιτεύσω όπως επιτύχω παρ' υμών μικράν τινα αναβολήν των θανατικών εκτελέσεων δοθή δι' ούτω καιρός προς τον Γενικόν Διοικητήν όπως συνεννοηθή μετά της Υψηλής Πύλης. Εν πάσαις ταις χώραις πράγματι αφίνουσι να διατρέξη μικρόν τι διάστημα χρόνου από της αποφάσεως μέχρι της εκτελέσεως της ποινής των καταδίκων και εάν δύνασθε και υμείς να αναβάλητε το πράγμα ευαρεστηθήτε να με πληροφορήσετε.

Δέξασθε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Chevki

Αριθ. 345

Εν Ηρακλείω τη 18 Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς ότι η Α.Ε. ο Ισμαήλ Βέης με επιφορτίζει να φέρω εις γνώσιν υμών ότι κατόπιν συμβουλίου των Ναυάρχων η διατροφή των φυλακισμένων εν Χανίοις ανελήφθη υπό των διοικητών των διεθνών στρατευμάτων, μοι παραγγέλλει δε να ερωτήσω υμάς εάν είσθε διατεθειμένος να αναλάβητε εις βάρος υμών την συντήρησιν των φυλακών. Ευαρεστηθήτε όθεν να με πληροφορήσητε περί τούτου.

Δέξασθε κλπ. κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Chevki

Αριθ. 346.

Εν Ηρακλείω τη 18 Οκτωβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Ευχαριστώ την Υμετ. Εξοχότητα δια την συγκατάθεσιν ην ευηρεστήθη να δώση δια την πληρωμήν μιας μισθοδοσίας εις το σώμα της χωροφυλακής Ηρακλείου και έρχομαι ήδη να ζητήσω την αυτήν χάριν δια τους πολιτικούς υπαλλήλους εις τους οποίους είνε ανάγκη να δώσω τουλάχιστον κάτι τι απέναντι του μισθού των. Εν τη τελευταία παραγράφω της υπό ημερομ. 13ης τρεχ. επιστολής μου ώρισα το ποσόν 15000 γροσίων και θα σας είμαι ευγνώμων εάν το ποσόν τούτο ετίθετο εις την διάθεσιν μου. Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Chevki

Αριθ. 347.

Εν Ηρακλείω τη 18 Οκτωβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Βεβαιώ την λήψιν της επιστολής της Υμ. Εξοχ. υπό ημερομ. 15ης τρέχ. και του αντιγράφου της προς τον Γεν. Πρόξενον κ. Μπιλλιότην αποσταλείσης επιστολής σας περί της υποθέσεως της εξαφανίσεως του Αυστριακού υπηκόου Natan Asckenasy.

Η γενομένη επί τούτω ανάκρισις ουδέν δυστυχώς αποδεικνύει θετικόν δια τον δυστυχή τούτον Natan όστις θα απωλέσθη πιθανώς εν τη πυρκαϊά μετά του αμερικανού υπηκόου Σοφοκλή, διερμηνέως του Αγγλικού Στρατού. Αλλ' αύτη είνε πληροφορία αόριστος ουδεμίαν έχουσα σημασίαν επειδή στηρίζεται επί υποθέσεων.

Η φήμη ήτις εξηπλώθη εν Χίω δεν μοι φαίνεται επίσης να είνε αληθής επειδή το πτώμα του δεν ευρέθη υπό τα τείχη.

Λυπούμενος πολύ διότι δεν δύναμαι να παράσχω ημίν πληροφορίας ακριβείς σας παρακαλώ εξοχώτατε να δεχθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Chevki

Αριθ. 348.

Εν Ηρακλείω τη 20 Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα

Λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω υμίν ότι έλαβον την διαταγήν να αποσύρω αύριον όλας τας προφυλακάς μου εκ πάντων των σημείων της ζώνης.

Γνωρίζω υμίν τούτο σας παρακαλώ όπως λάβητε συγχρόνως τα κατάλληλα μέτρα προς διατήρησιν της τάξεως έξω, αφού ούτως συνεφωνήθη, ίνα μη αφεθώσι οι αγροτικοί πληθυσμοί εκτεθειμένοι εις ενδεχομένην προσβολήν εκ μέρους των χριστιανών. Δέξασθε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Chevki

Αριθ. 349.

Εν Ηρακλείω τη 20 Οκτωβρίου 1898.

Επιβεβαιώ υμίν την δια του διερμηνέως μου γενομένην υμίν προφορικήν ανακοίνωσιν ως προς την συντήρησιν των 41 χριστιανών των ευρισκομένων εισέτι εν Ηρακλείω, και την επιστολήν μου της 18ης τρεχ. επί της υποθέσεως της διατροφής των φυλακισμένων Ηρακλείου.

Μετά λύπης μου γνωρίζω υμίν ότι όσον αφορά ιδίως τους χριστιανούς δεν δυνάμεθα να διατρέφωμεν αυτούς επί πλέον επειδή οι πόροι οίτινες είχον διατεθή δι'αυτούς εξηντλήθησαν. Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Chevki

Αριθ. 350.

Εν Ηρακλείω τη 20 Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω υμάς ότι διετάχθην παρά της εν Χανίοις Κυβερνήσεώς μου να παραδώσω υμίν τα αρχεία του Δικαστηρίου και του Υποθηκοφυλακείου. Είμαι όθεν έτοιμος να παραδώσω εις το πρόσωπον όπερ ήθέλετε επιφορτίση να τα παραλάβη.

Δέξασθε κλπ.

Προς τον Συνταγματάρχα Chermside

Chevki

Αριθ. 351.

Εν Ηρακλείω τη 22 Οκτωβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να βεβαιώσω την περί αφοπλισμού πραγματευομένην χθεσινήν επιστολήν της υμετ Εξοχότητος.

Φρονώ ότι τα όπλα άτινα ελήφθησαν και παρεδόθησαν επί του υμετέρου πλοίου ήσαν σχεδόν όλα όσα ευρίσκοντο εις χείρας των οθωμανών εξαιρέσει όπλων τινών κυνηγετικών άτινα αφέθησαν αυτοίς τη συγκαταθέσει μου.

Είνε αληθές ότι κατά το 1878 η Κυβέρνησις είχε δώση εις τους κατοίκους Μαρτίνια 720 και ότι αφηρπάγησαν επίσης 1677 το προπαρελθόν έτος εκ της οπλαποθήκης Ηρακλείου ήτοι ποσόν όπλων 2397. Παρεδώσαμε υμίν κατά διαφόρους ημερομηνίας το ποσόν των 1576 και υπολείπεται εισέτι ποσόν τι να παραδοθή. Η διαφορά αύτη λοιπόν είνε Μαρτίνια 821. Δεν πρέπει όμως να συμπεράνη τις ασφαλώς ότι το ποσόν τούτο εβρίσκεται ακόμη εις χείρας των μουσουλμάνων.

Απέχω του να διαπιστώσω ότι ουδέ εν όπλον ευρίσκεται εις την κατοχήν των διότι το πολύ πολύ πρόσωπα να έχωσι κρύψει εις τινά μέρη όπλα λ.χ. εντός φρεάτων, όπου όμως θα καταστραφώσι απ' ενός διότι δεν θα έχωσι πλέον την ελευθερίαν να τα μεταχειρισθώσι αφ' ετέρου δε διότι εκείνος εις ούτινος την κατοχήν ήθελον ευρέθη θα ετιμωρείτο αυστηρότατα. Εν τούτοις φρονώ επίσης ότι τα υπολειπόμενα 821 όπλα διεσκορπίστησαν ως εξής:

1ον Πολλά όπλα του συστήματος τούτου ηγοράσθησαν. Σημ. Το χειρόγραφον φέρει διαγεγραμμένην την λέξιν εστάλησαν παρ' ανθρώπων εκ Σητείας και Ιεραπέτρας. Εν μόνον άτομον επρομηθεύθη 80. Κατά τας σφαγάς δε της Σητείας μέγας αριθμός όπλων περιήλθεν εις χείρας των χριστιανών όπως τούτο αργότερον θέλει βεβαιωθή.

2ον Πλείστα εκ των όπλων τούτων περιήλθον επίσης εις χείρας των χριστιανών κατά τας διαφόρους επαναστάσεις ιδίως κατά την τελευταίαν φονευθέντων παρά τούτων των κατόχων αυτών.

3ον Μεγάλη ποσότης επωλήθη εις τους χριστιανούς υπό των μουσουλμάνων όπως και ούτοι ηγόρασαν παρά των χριστιανών Σασεπώ και Γκρα (σας έχομεν ήδη παραδώση 560 σχεδόν τοιαύτα).

4ον Τέλος κατά 1889 πλέον των 100 Μαρτινίων παρεληφθησαν υπό του Αβδουλκερίμ Πασσά.

Ιδού όθεν δια τίνας λόγους φρονώ ότι ο αφοπλισμός εκτός σπανίων εξαιρέσεων συνετελέσθη. Άλλως εν ταις ερεύναις ας διενήργησα εις τινας υπόπτους οικίας ουδέν απολύτως εύρον. Δέξασθε κλπ. κλπ.

Προς Ναύαρχον Noel

Chevki

Αριθ. 352.

Εν Ηρακλείω τη 22 Οκτωβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Προ ολίγου έλαβον τηλεγράφημά τι εξ Ιεραπέτρου δι'ου με πληροφορούσι ότι ο προμηθευτής των Οθωμανικών Στρατευμάτων Χουσεΐν Γουλάκης συνελήφθη υπό των Γαλλικών στρατιωτικών αρχών υπό το πρόσχημα ότι ούτος έλαβε μέρος εις τα συμβάντα της 6ης Σεπτεμβρίου εν Ηρακλείω.

Ο άνθρωπος ούτος ευρέθη πράγματι ενταύθα την ημέραν εκείνην αλλ' η ανάκρισις ην η αστυνομία ενήργησε ουδέν κατ' αυτού απέδειξε.

Επειδή συλληφθείς δεν δύναται να εκτελέση την υπηρεσίαν του παρακαλώ υμάς όπως ευαρεστηθήτε να τηλεγραφήσετε εις τον εν Ιεραπέτρω Γάλλον Διοικητήν όπως απελευθερώνων αυτόν εκτελή την υπηρεσίαν του κατά τας ολίγας ημέρας καθ' ας θέλουσι διέλθη εισέτι τα οθωμανικά στρατεύματα εν Ιεραπέτρα και κατόπιν ας παρακολουθήσωσιν αυτόν εάν υπάρχωσι προφανείς λόγοι εναντίον του. Ευαρεστηθήτε κλπ.

Chevki

Αριθ. 353.

Εν Ηρακλείω τη 24 Οκτωβρίου 1898.

Οι πολιτικοί υπάλληλοι Ηρακλείου μείναντες κατά του μηνα τούτον άνευ χρημάτων ευρίσκονται εις οικτράν κατάστασιν ήτις ώθησεν αύτους εις το να μοι απευθύνωσι πολλά παράπονα.

Ειμί υποχρεωμένος συνεπεία της αιτήσεώς των να παρακαλέσω την υμετ. Εξοχ. να λάβη υπ'όψει την κατάστασιν των ταύτην και να διατάξη την πληρωμήν εις αυτούς εκ των εισπράξεων του φόρου της δεκάτης μισθοδοσίας ενός μηνός.

Προς τον Συνταγματάρχην κ. Herbert Chermside υπέβαλον ήδη τον κατάλογον των ημετ. υπαλλήλων και πέπεισμαι ότι η υμετ. Εξοχ. θα πράξη ότι είνε αναγκαίον όπως ανακουφίση τους υπαλλήλους τούτους εν στενοχωρία ευρισκόμενους. Δέξασθε κλπ.

Προς Ναύαρχον Noel

Chevki

Αριθ. 354.

Εν Ηρακλείω τη 25 Οκτωβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να βεβαιώσω την λήψιν της σημερινής επιστολής της Υμ. Εξ. σχετικώς προς τον υπολοχαγόν του Οθωμανικού στρατού Abidine.

Δεν θα επιτρέψω αύτω την επιβίβασιν μέχρις ου ικανοποιηθώσιν αι υμέτεραι επιθυμία. Ευαρεστηθήτε κλπ. κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Chevki

Αριθ. 355.

Εν Ηρακλείω τη 25 Οκτωβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω την Υμετ. Εξ. ότι η σκηνή η δανεισθείσα προς τον πλοίαρχον κ. Gremfill διοικητήν του αγγλικού πολεμικού Trajalgar κατά την 26ην Απριλίου 1897 ουδεμίαν αξίαν είχε και ότι και αν είχε τοιαύτην δε θα διετασσόμην ποτέ να δεχθώ το αντίτιμον αυτής.

Δέξασθε κλπ. κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Chevki

Αριθ. 356.

Εν Ηρακλείω τη 28 Οκτωβρίου 1898.

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω την Υμετ. Εξοχ. ότι προ ολίγου έλαβον την επιστολήν αυτής σχετικώς προς την παράδοσιν πάντων των διοικήσεων προς τον Συνταγματάρχην Κον Chermside.

Ουδεμίαν επί της υποθέσεως ταύτης σχετικήν οδηγίαν έλαβον μέχρις ώρας και τηλεγραφώ ταύτην την στιγμήν ίνα ζητήσω τοιαύτας. Ελπίζω ότι εως αύριον θα έχω τας απαιτουμένας διαταγάς και τότε θα είμαι έτοιμος να ενεργήσω κατά τα υποδειχθησόμενα μοι.

Ευαρεστηθήτε κλπ.

Προς τον Ναύαρχον Noel

Chevki

Αριθ. 357.

Εν Ηρακλείω τη 30 Οκτωβρίου 1898.

Κύριε Συνταγματάρχα,

Προ ολίγου έλαβον επιστολήν εκ μέρους του δημάρχου πληροφορούσάν με ότι η αγγλική φρουρά απηγόρευσεν, εις τα πρόσωπα άτινα προς τούτο απεστάλησαν την παραλαβήν του εν τω μεγάλω Κούλε τσιμέντου.

Παρακαλώ όθεν υμάς όπως ευαρεστηθήτε να δώσητε τας δεούσας διαταγάς, ίνα επιτρέψωσι να αναλάβωσι την ρηθείσαν ύλην ής η δημαρχία έχει μεγάλην ανάγκην. Ευαρεστηθήτε να δεχθήτε.

Προς τον Συνταγματάρχην Chermside

Chevki

ΚΟΙΝΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΩΝ ΝΑΥΑΡΧΩΝ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ

Ἡ ἀποχώρησις τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα ἐστάθμευον ἐν Κρήτῃ, ἐπιβάλλει ἐν ταὐτῷ καθήκοντα εἰς τὸν Χριστιανικὸν πληθυσμὸν καὶ ὑποχρεώσεις εἰς τὸ συμβούλιον τῶν Ναυάρχων, ὅπερ ἀνέλαβεν ὑπ' εὐθύνην του τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ἡσυχίαν τῶν Μουσουλμάνων κατοίκων.

Ὁ Χριστιανικὸς πληθυσμὸς δὲν πρέπει νὰ λησμονήσῃ τὰς ὑποχρεώσεις, τὰς ὁποίας ἐπανειλημμένως ἀνέλαβε· δὲν πρέπει νὰ λησμονήσῃ τὴν διακήρυξιν τὴν ὁποίαν ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ ἔκαμεν ἡ Κρητικὴ Συνέλευσις, ὑποσχεθεῖσα ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ οἱ Χριστιανοὶ θὰ ἐλησμόνουν τὰς παλαιὰς ἔριδας καὶ θὰ ἔτεινον χεῖρα ἀδελφικὴν εἰς τοὺς συμπατριώτας των Μουσουλμάνους. Αἱ μεγάλαι Δυνάμεις ἔλαβον ὑπὸ σημείωσιν τὰς πανδήμους ταύτας ὑποχρεώσεις καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ ἀπαιτεῖ νὰ μὴ τὰς παραγνωρίσῃ.

Ἀφ' ἑτέρου καθ' ὃν χρόνον οἱ ναύαρχοι ἐπέμενον ὅπως ἐπιτύχωσιν ὁριστικὴν λύσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, διεκήρυξαν εἰς τὰς ἑαυτῶν Κυβερνήσεις ὅτι αὐτοὶ ἀνελάμβανον νὰ ἐξασφαλίσωσι τοὺς Μουσουλμάνους κατοίκους. Οὗτοι λοιπὸν εὑρίσκονται ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν διεθνῶν στρατευμάτων καὶ οἱ ναύαρχοι ἔχουσι σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ καταστήσωσι τελείως ἀποτελεσματικὴν τὴν προστασίαν ταύτην. Ὅθεν πᾶσα ἐπίθεσις κατὰ τῶν Μουσουλμάνων θὰ θεωρηθῇ ὡς διαπραττομένη κατ' αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν τῶν ξένων στρατιωτικῶν σωμάτων.

ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ

Ἡ ἔκκλησις τὴν ὁποίαν οἱ ναύαρχοι ἀπευθύνουν εἰς τὴν καλὴν θέλησιν καὶ τὴν εὐθύτητα τῶν συμπατριωτῶν σας Χριστιανῶν θ' ἀκουσθῇ βεβαίως· ἄλλως τε οἱ ναύαρχοι διαθέτουσιν ἐπαρκεῖς δυνάμεις καὶ μέσα διὰ νὰ πατάξωσι πάντας ὅσοι ἤθελον παραγνωρίσει τὰς ὑπ' αὐτῶν ἀναληφθείσας ὑποχρεώσεις. Τιθέμενοι σήμερον ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν διεθνῶν στρατευμάτων, χρεωστεῖτε νὰ διευκολύνετε τὸ εἰρηνικὸν ἔργον μας διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης τὴν ὁποίαν θὰ δείξετε πρὸς ἡμᾶς.

Ἡ ζωή σας, ἡ περιουσία σας, ἡ τιμή σας ἐξησφαλίσθησαν καὶ ἐντὸς ὀλίγου θὰ εἱμπορέσητε νὰ ἐπανέλθητε εἰς τὰς ἑστίας σας, τὰς ὁποίας ἐγκατελείψατε ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπαναστάσεως. Δὲν πρέπει λοιπὸν τὸν παραμικρὸν φόβον νὰ συλλαμβάνετε πλέον.

ΚΡΗΤΕΣ

Τὸ ἔργον τῶν Δυνάμεων ἐν Κρήτῃ δὲν ἐτελείωσε. Δὲν ἀρκεῖ τῷ ὄντι ὅτι εἰρήνευσεν ὁ τόπος· πρέπει πρὸς τούτοις νὰ θεραπευθῶσιν αἱ πληγαὶ τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ τὸ μέλλον του διὰ τῆς διοργανώσεως διοικήσεως ἰσχυρᾶς, συνετῆς καὶ νοήμονος.

Διὰ νὰ κατορθωθῇ ὅπως ἡ πατρίς σας ἀπολαύσῃ τῆς ἡσυχίας, τὴν ὁποίαν τόσον πολὺ χρειάζεται, καὶ διὰ νὰ διευκολυνθῇ ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ εὐημερία τόπου τοσοῦτον εὐκραοῦς καὶ γονίμου, πρέπει ὅπως ὅλοι οἱ χρηστοὶ ἄνθρωποι, Χριστιανοὶ καὶ Μουσουλμάνοι, τέκνα τῆς αὐτῆς πατρίδος, μᾶς παρέξωσι πλήρη τὴν συνδρομήν των.

Ἐκτὸς τούτου τὰ ὅπλα τὰ ὁποῖα διετηρεῖτε μετὰ ζηλοτύπου φροντίδος, σήμερον ὅτε ἐξησφαλίσθη ἡ τύχη τῆς πατρίδος σας εἶναι ἄχρηστα καὶ ἐπικίνδυνα εἰς τὰς χεῖρας σας. Ἡ στιγμὴ πλησιάζει κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ κληθῆτε νὰ μᾶς τὰ παραδώσητε.

Μάθετε ὅτι εἰς τόπος, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι εἶνε ὡπλισμένοι, εἶνε τόπος, ὅστις δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ διοικηθῇ καὶ εἰς τὸν ὁποῖον οἱ τίμιοι καὶ φιλήσυχοι ἄνθρωποι δὲν εἱμποροῦν νὰ ἐλπίσουν τὴν παραμικρὰν ἀσφάλειαν. Αἱ μεταρρυθμίσεις, τῶν ὁποίων ἔχετε κατεπείγουσαν ἀνάγκην, δὲν δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν, ἡ δὲ ἐμπιστοσύνη τῶν ξένων κεφαλαιούχων δὲν θὰ σᾶς χορηγήσῃ τοὺς οἰκονομικοὺς πόρους, οἵτινες σᾶς λείπουν, ἐνόσῳ θὰ μένετε ὡπλισμένοι. Τὸ ἔργον τοῦ Κυβερνήτου, ὅστις μετ' ὀλίγον θὰ κληθῇ νὰ ἀνορθώσῃ καὶ νὰ ἀναγεννήσῃ τὸν τόπον σας, θὰ καθίστατο ἐκ τῶν προτέρων ἄγονον.

Οἱ ναύαρχοι λοιπὸν ἐλπίζουσιν ὅτι ἕκαστος θὰ κάμῃ τὸ χρέος του νὰ παραδώσῃ τὰ ὅπλα του εἰς τὰς ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐπιφορτισθῶσι νὰ τὰ συλλέξωσι καὶ ὅτι διὰ τῆς προθυμίας καὶ τῆς καλῆς θελήσεώς των οἱ κάτοικοι θὰ συντελέσωσι δι' ὅλων τῶν δυνάμεών των εἰς τὴν ταχεῖαν ἵδρυσιν τῆς αὐτονόμου κυβερνήσεως τῆς Κρήτης.

Ἐν Λιμένι Σούδας, τῇ 4 Νοεμβρίου 1898.

Ὁ Ὑποναύαρχος τῆς Ἰταλίας	ΜΠΕΤΤΟΛΟ
Ὁ Ὑποναύαρχος τῆς Μ. Βρετανίας	ΝΟΕΛ
Ὁ Ὑποναύαρχος τῆς Ρωσσίας	ΣΚΡΥΔΛΩΦ
Ὁ Ἀντιναύαρχος τῆς Γαλλίας	ΠΟΤΤΙΕ

Οι Ναύαρχοι προς τους Κρήτες, χριστιανούς και μουσουλμάνους, τη μέρα της αποχώρησης και του τελευταίου Τούρκου στρατιώτη. (Ιστορικό Μουσείο Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

Οι κρίσιμες μέρες μέσα απ' το ημερολόγιο του Μανούσου Κούνδουρου

Η αποχώρηση των τελευταίων Τούρκων στρατιωτών από την Ιεράπετρα

"25-8 ("). Συνήντησα τον Biliotti εν ώ έσπευδε να μεταβή εις Σούδαν όπως αναχωρήση δι' Ηράκλειον. Μοί είπεν ότι εκεί, εις Ηράκλειον, έλαβεν χώραν συμπλοκή έξωθι του τελωνείου κατά την παραλαβήν των φορολογικών γραφείων, καθ' ήν οι Τούρκοι εφόνευσαν Αγγλους στρατιώτας, προέβησαν δε κατόπιν και εις σφαγάς κατά των εντοπίων χριστιανών. (Οι ναύαρχοι, δυνάμει εξουσιοδοτήσεως των κυβερνήσεών των, απεφάσισαν να λάβωσιν εις χείρας των την είσπραξιν της δεκάτης (του φόρου των εγχωρίων προϊόντων, του καταβαλλομένου κατά την εξαγωγήν των εκ της νήσου) εις όλους τους λιμένας της νήσου. Την απόφασιν δε ταύτην κατέστησε γνωστήν ο προϊστάμενος αυτών τη 17 Αυγούστου, ήτις έμελλε να εκτελεσθή την 22 ιδίου μηνός. Και εν μεν Χανίοις και εν Ρεθύμνω εξετελέσθη την ρηθείσαν ημέραν· εν Ηρακλείω όμως δεν εξετελέσθη, αρνουμένων των Τούρκων υπαλλήλων να παραδώσουν τα φορολογικά γραφεία. Εξ αιτίας τούτου επήλθε ρήξις μεταξύ των μουσουλμάνων και των Αγγλων στρατιωτών, εις ήν έλαβε μέρος και ο τουρκικός στρατός). Τω εγνώρισα ότι θα μεταβώμεν αμέσως και ημείς έξωθι του Ηρακλείου σκεφθείς ότι οφείλομεν δια συντόνου ενεργείας να επιδιώξωμεν την επανάληψιν των εχθροπραξιών όπως εκβιάσωμεν την οριστικήν λύσιν του ζητήματος. Δι' αυτό έστειλα ταχυδρόμον εις τας επαρχίας αναγγέλλων τα γεγονότα του Ηρακλείου και συνιστών την συγκέντρωσιν πολεμιστών εις Αλμυρόν Αποκορώνου ίνα εκκινήσωμεν εκείθεν. Ειδοποίησα δε περί τούτου και τους εδώ παρευρισκομένους οπλαρχηγούς και τους φίλους μου πληρεξουσίους.

29-8 (Αλμυρός). Περιμένομεν εκ Χανίων το ναυλωθέν εμπορικόν ατμόπλοιον όπως μεταβώμεν ταχύτερον εις τα πέριξ του Ηρακλείου· αλλά μέχρι τούδε καθυστερεί. Εν τούτοις από της χθες έχουν συγκεντρωθή ενταύθα άνδρες επίλεκτοι της επαναστάσεως περισσότεροι ή όσους δύναται να παραλάβη το πλοίον. Μεταξύ δε τούτων είνε και ο εκ της τάξεως των πολιτευομένων δραστήριος συνεργάτης μας Νικόλ. Γ. Παπαδάκης.

30-ιδ. ("). Περί τα εξημερώματα αφίκετο εκ Χανίων ο Γεώργιος Δασκαλογιάννης, ο παραμείνας εκεί όπως έλθη δια του πλοίου. Μας ανήγγειλεν ότι η διεθνής αστυνομία πληροφορηθείσα τον σκοπόν του ταξειδίου του πλοίου το ήμπόδισε ν' αποπλεύση εκ του λιμένος. Παρά του ιδίου εμάθομεν ότι η καταστροφή του Ηρακλείου εξακολουθεί και ότι θα σταλώσιν εκεί αγήματα και άλλων Δυνάμεων. Οθεν αναχωρούμεν μεταβαίνοντες εις Αρχάνας δια ξηράς. Η πρωτοπορία εξεκίνησεν ήδη. (Οι Παππά-Γαβριήλ, Σταύρος Χριστοδουλάκης, Γεώργιος Κατσουλογεώργης, Σταύρος Πολέντας, Σέργιος Καλλιγιαννάκης, Αναγνώστης Κουρής, Ιωάν. και Οθων Γιανναράκης, Ιωσήφ Μπαρμπούνης, Ιωάν. Δ. Γαλάνης, Ανδρέας Πρωτοπαπαδάκης, Σπυρ. Φρατζεσκάκης, Α. Βάντουλας, Ιωάν. και Εμμ. Πάτερος, Μιχ. Μανουσέλης, Ανδρέας Κριαράς, Εμμ. Βουγιουκαλάκης, Μ. Αλικάκης, Λάμπης Κουτσούπης, Εμμ. Καμαλές, Σπυρίδ. Ζερβουδάκης, οι υποπτεροι νέοι Νικόλ. Τσούρδος, Γεώργ. Κ. Δαμουλάκης ή Παππά-Γιώργης, Ιωάν. Κουντουράκης εξ Ανωπόλεως και άλλοι αποτελούσι την εκκινήσασαν πρωτοπορίαν).

1-9 (Αρχάναι). Αναχωρήσαντες εξ Αλμυρού διήλθομεν δια Πισκοπής Ρεθύμνης, είτα διά Ρουστίκων ανήλθομεν εις Κουσελιανά, διήλθομεν δια του χωρίου Κοξαρέ, όπου τας διαβάσεις απέφραττεν η πληθύς των κατεστραμμένων τουρκικών ελαιοδένδρων και διενυκτερεύσαμεν εις Σπήλι. Την επομένην διήλθομεν δια του χωρίου Κρυά-Βρύση και δια της γεφύρας του ποταμού Πλατύ, ανήλθομεν εις Βαβιακό και εσταθμεύσαμεν εις το χωρίον Καμάρες όπου εμφανίζεται πανάρχαιος εργασία του ανθρωπίνου νου, εξ ού και η Καμαραϊκή ή Νεολιθική εποχή εν τη αρχαιολογία. (Ανωθι του χωρίου τούτου, επί των πλευρών της Ιδης, κείται το Ιδαίον Αντρον). Εκείθεν ήλθομεν εις Ζαρό, ού τα άφθονα ύδατα κατέρχονται εις την πεδιάδα της Μεσαράς ριπτόμενα εις τον γηραιόν Ληθέα (Γέρω-ποταμόν) και εν τω χωρίω τούτω διενυκτερεύσαμεν. Την δ' επιούσαν διήλθομεν δια του χωρίου Γέργερη, του οποίου τα διαυγή ύδατα κατά την αρχαιότητα διωχετεύοντο εις την μεγαλόπολιν Γόρτυνα, και εισήλθομεν εις την εξ εννενήκοντα δύο χωρίων αποτελουμένην τουρκικήν επαρχίαν Μονοφάτσι, την ερημωθείσαν, φθάσαντες εις την Μονήν του Αγίου-Γεωργίου του Επανωσήφη, όπου εσταθμεύσαμεν. Εκεί μας επεριποιήθησαν οι φιλόξενοι καλόγηροι. Ησαν δε συγκεκινημένοι ακόμη εκ των σφαγών του Ηρακλείου, και ήπόρουν: εάν θα παύσουν ποτέ αι σφαγαί, μεταξύ των ανθρώπων. Τοις είπα ότι αυτό πρέπει να το περιμένωμεν μάλλον από την γυναίκα ή τον άνδρα. Το ειρήνη υμίν του Χριστού, το οποίον ενόουν, δεν θα τας καταπαύση. Διότι είνε γνωστόν ότι κατά τους χρόνους, όπου οι άνθρωποι ησχολούντο περισσότερον με τον χριστιανισμόν ή σήμερον, οι μεταξύ των πόλεμοι ήσαν συχνότεροι· ότι αι επαναστάσεις δεν θα λείψουν ποτέ, εφ' όσον τύραννοι θα κάθωνται επί της ράχεως ιδία ξένων λαών. Αλλά και οι πόλεμοι δεν θα παύσουν με την σημερινήν κατάστασιν των διαφόρων λαών, διότι οι πολιτισμένοι και διωργανωμένοι λαοί θα επέρχωνται είτε κατ' αλλήλων, είτε κατά των απολιτίστων αμέσως προς κατάκτησιν αυτών, ή οι απολίτιστοι θα επέρχωνται κατά των πρώτων και η διαπάλη θα επαναλαμβάνεται. Οταν όμως πολιτισθούν πάντες, μεταξύ τούτων θα εκλείψουν, ή τουλάχιστον θα γίνουν σπανιώτεροι οι πόλεμοι, εάν εις την διεύθυνσιν των κοινών εξ ίσου θα συμμετείχε και η γυνή, η απόλεμος φύσις του ανθρώπου, η αισθανομένη στοργήν μεγαλειτέραν προς τα τέκνα της, τους αδελφούς της, τον σύζυγόν της. Διότι και εις την προκειμένην περίπτωσιν η θεραπεία πρέπει να ζητηθή εκ των νόμων της φύσεως. Αλλ' η γυνή ευρίσκεται εισέτι μακράν της καταστάσεως ταύτης. Και εις τινα μεν μικρά κράτη θεωρείται ήδη ικανή. Εις τα κατακτητικά όμως κράτη, ως είνε λ.χ. η Ρωσσία, εξ ών κυρίως προέρχονται οι πόλεμοι, δεν είνε ικανή· διότι δεν ανεπτύχθη επαρκώς και ίσως εξ αιτίας αυτών των πολέμων. Δια τούτο επαναλαμβάνω ότι από τους άνδρας, όσον και αν πολιτισθούν, αυτό δεν το περιμένω. Διότι παρατηρώ και εκ της ιδικής μας επαναστάσεως, ότι οι επιστήμονες, οι πολιτισμένοι, δεν είνε οι ολιγώτερον αρήιφιλοι, τουναντίον μάλιστα, οι πλείστοι είνε μάλλον φιλοπόλεμοι από τους απαιδεύτους, και πολλοί μάλλον ριψοκίνδυνοι.-Μετά μικράν δε ακόμη ανάπαυσιν, κατόπιν της ομιλίας ταύτης, εκκινήσαντες διήλθομεν κάτωθι του χωρίου Παρθένι και, δύοντος του ηλίου, αφίχθημεν εδώ εισελθόντες υπό τους θερμούς χαιρετισμούς των κατοίκων εις την ωραίαν και πλουσίαν κωμόπολιν. Ενταύθα συνηντήσαμεν τον Μητροπολίτην Κρήτης Ευμένιον Ξερουδάκην· τον δε Ι. Νταφώτην, ασχολούμενον μετά του Προέδρου της Κοινότητος Μιχ. Καλυβιανάκη και των λοιπών κατοίκων της κωμοπόλεως δια την φρούρησιν της.

2-9 ("). Εδώ φρονούν ότι η Αγγλία υπεκίνησε τας σφαγάς του Ηρακλείου έχουσα σκοπούς κατακτητικούς. Εις τους προκρίτους, οίτινες ήλθον και μοί υπέβαλον τους φόβους των, είπα ότι δεν ευρισκόμεθα ενώπιον τοιούτου κινδύνου. Αι αποφάσεις των Δυνάμεων επί του ζητήματος είνε γνωσταί· η δε κοινή κατοχή της Ρωσσίας και των λοιπών αποκλείει πάσαν ιδέαν, ότι μονομερής πράξις μιας εξ αυτών δύναται να θέση εις τοιούτον κίνδυνον την νήσον. Βεβαίως υπήρξεν εποχή, τοις είπα, όπου αι βλέψεις της Αγγλίας έπρεπε να γεννώσι τας υπονοίας αυτάς· υπήρξεν εποχή όπου οι Αγγλοι πολιτικοί έγραφον ότι η Κρήτη ήτον απαραίτητος δια την ασφάλειαν της οδού του αποικιακού κράτους των και δια την πολιτικήν, ήν εφαρμόζουν εν τη ανατολική Μεσογείω. Αλλ' οι καιροί εκείνοι παρήλθον. Οι κίνδυνοι εκείνοι δεν υφίστανται σήμερον. Διότι αφ' ής η Αγγλία κατέκτησε την Αίγυπτον η πολιτική της, ως προς την Κρήτην, μετεβλήθη. Τοιαύτην γνώμην έχω μορφώσει προ πολλού, προ της επαναστάσεως, και την γνώμην μου ταύτην δεν μεταβάλλουν τα γεγονότα του Ηρακλείου. Τοις συνέστησα να μη ανησυχούν.

4-9 ("). Υπεγράψαμεν οι παρόντες μεταπολιτευτικοί και αιρετοί πληρεξούσιοι της πολεμικής Συνελεύσεως, ο Μητροπολίτης και οι παριστάμενοι οπλαρχηγοί μετά των αντιπροσώπων των Αρχανών έγγραφον απευθυνόμενον προς τους ναυάρχους. Δι' αυτού ζητούμεν α) να τιμωρηθώσιν οι δράσται των αιματηρών σκηνών του Ηρακλείου, άνευ αναβολής· β) ν' απομακρυνθή ο τουρκικός στρατός εκ της νήσου, ως υπαίτιος των σκηνών τούτων· και γ) να δοθή η οριστική λύσις εις το ζήτημα. Ανετέθη δε εις τον Μητροπολίτην η αποστολή του εγγράφου προς το συμβούλιον των ναυάρχων.-Περί την 2αν ώραν της νυκτός ηκούσθησαν πυροβολισμοί προς το μέρος των Κάτω-Αρχανών και φωναί ότι οι Τούρκοι ανέρχονται. Εσπεύσαμεν προς το μέρος όπου εξήρχοντο οι πυροβολισμοί, ανελθόντες επί του λόφου Τζέ, και επέμψαμεν άνδρας εις τον εν Πατσίδες σταθμόν των Αγγλων, τον οποίον οι Τούρκοι, μη αποτελούμενον εξ ισχυρού αποσπάσματος, ηδύναντο να προσβάλουν. Αλλά δεν επρόκειτο περί σοβαράς επιθέσεως. Εν τούτοις ενισχύσαμεν τον σταθμόν των Αγγλων με άνδρας τους οποίους παρηγγείλαμεν ν' αγρυπνώσιν, εν η δε περιπτώσει αντιληφθούν ότι ο σταθμός κινδυνεύει, να μας το αναγγείλη ταχύς αγγελιαφόρος.

5-9 ("). Περί των συμβάντων Ηρακλείου εμάθομεν εξηκριβωμένως σήμερον τα εξής: Την 24 Αυγούστου συνήλθον οι μουσουλμάνοι εις την πλατείαν των "Τριών-Καμαρών", οίτινες τη ανοχή των τουρκικών αρχών απεφάσισαν α) ν' αντιστώσιν εις την παράδοσιν των φορολογικών γραφείων, β) να διακόψωσι πάσαν μετά των χριστιανών επαρχιωτών συγκοινωνίαν και γ) να εκδιώξωσιν εξ Ηρακλείου τους διαμένοντας ολίγους χριστιανούς. Την πρωΐαν της επομένης (25 Αυγούστου) κατήρχοντο εις τον λιμένα όπως κακοποιήσουν τον διορισθέντα υπό των Αγγλων χριστιανόν οικονομικόν υπάλληλον· αλλά μη ευρόντες αυτόν, έρριψαν εις την θάλασσαν το αρχείον του. Ειδοποιηθείς δε υπό του Αγγλου υποπροξένου Λυσιμάχου Καλοκαιρινού ο υπάλληλος μετέβη την 2 1/2 μ.μ. εις την σκηνήν του Αγγλου συνταγματάρχου Reud ο συνταγματάρχης παραλαβών αυτόν με φρουράν εκ τεσσαράκοντα στρατιωτών Αγγλων κατήρχετο εις τον λιμένα δια να τον εγκαταστήση, εν ω συγχρόνως δυο διμοιρίαι αγγλικού στρατού κατελάμβανον την πύλην την αποκλείουσαν τον λιμένα από της πόλεως, όπως εμποδίσουν την εισβολήν του μουσουλμανικού όχλου εις την αυλήν του τελωνείου. Αλλ' ο συνταγματάρχης εύρε κλειστόν το φορολογικόν γραφείον, οι δε Τούρκοι τελωνιακοί υπάλληλοι ήρνούντο να το ανοίξωσι, λέγοντες ότι είνε υπάλληλοι του Σουλτάνου. Την στιγμήν εκείνην ακούονται πυροβολισμοί εις την πύλην του λιμένος. Οι Τούρκοι είχον τραυματίσει έναν στρατιώτην Αγγλον και προσεπάθουν να εκβιάσωσι την διάβασιν. Οι δε Αγγλοι αντιπυροβολήσαντες κατά των Τούρκων ετραυμάτισαν τρεις, αναγκάσαντες αυτούς να οπισθοχωρήσουν. Εντεύθεν ήρχισεν η συμπλοκή. Οι Τούρκοι κατέλαβον τας προς τον λιμένα οικοδομάς, εκ των παραθύρων των οποίων επυροβόλουν κατά των Αγγλων στρατιωτών· επολιόρκησαν το Αγγλικόν Προξενείον, το οποίον επυρπόλησαν, φονεύσαντες τον Υποπρόξενον Καλοκαιρινόν και έσφαξαν πολλούς χριστιανούς Κρήτας ή τους έκαυσαν ζώντας εντός των οικιών των. Την 4ην ώραν ήρχισε κανονιοβολούσα τας τουρκικάς συνοικίας η έξωθι του λιμένος αγγλική κανονιοφόρος, ης οι κανονιοβολισμοί κατετρόμαξαν και ανεχαίτισαν οπωσδήποτε αυτούς. Την δε 6ην μ.μ. ενεφανίσθη εις τον λιμένα ο Τούρκος διοικητής της πόλεως Εδεχέμ με στρατιώτας και Τουρκοκρήτας και δια της επεμβάσεως των έπαυσεν η αιματηρά ρήξις· περισυλλέξαντες δε τους νεκρούς και τραυματίας Αγγλους στρατιώτας και τους εκεί χριστιανούς Κρήτας, τους μετέφερον εις το ήχυροβολημένον εντός του λιμένος εμπορικόν αγγλικόν πλοίον, εφ' ού ανήλθε και ο Αγγλος συνταγματάρχης με τους διασωθέντας στρατιώτας του. Την επιούσαν περί τα εξημερώματα κατέπλευσαν εξ αγγλικά θωρηκτά και επτά των λοιπών Δυνάμεων. Εν δε αγγλικόν παρέλαβε τους διασωθέντας χριστιανούς Κρήτας, εξ ών τους πολλούς μετέφερεν εις Πειραιά.

6-9 ("). Χθες είχε μεταβή ο Μητροπολίτης εις Πατσίδες δια την αποστολήν του εγγράφου. Ο εκεί Αγγλος αξιωματικός ανέλαβε να το αποστείλη. Εν τω μεταξύ,

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

και επί παρουσία του Μητροπολίτου, ο αξιωματικός μετέδωκε το περιεχόμενον του εγγράφου δια του οπτικού τηλεγράφου εις τον ναύαρχον. Επιστρέψας ο Μητροπολίτης μας ανήγγειλεν ότι επανήλθεν εις Ηράκλειον ο Τσερμσάϊτ και ότι ούτος λαβών γνώσιν του εγγράφου μας γράφει προς τους επαναστάτας. Σήμερον την πρωΐαν ελήφθη το περιμενόμενον έγγραφόν του και έτερον του Biliotti. Εκ τούτων μανθάνομεν ότι ο ναύαρχος αποβλέπει εις τον αφοπλισμόν των Τουρκοκρητών και εις την παράδοσιν πεντήκοντα πρωτουργών των αιματηρών σκηνών. Ζητεί δε ο Τσερμσάϊτ δια του εγγράφου του την υπόσχεσίν μας ότι δεν θα εκβιάσωμεν εν τοιαύτη περιπτώσει την στρατιωτικήν ζώνην και δεν θα προσβάλωμεν εντός αυτής τους Τούρκους. Ο δε Biliotti μας ευχαριστεί, ως Πρόξενος Αγγλος, δια το ενδιαφέρον όπερ δεικνύομεν δια τον εις τους σταθμούς αγγλικόν στρατόν. Ευθύς μετά την ανάγνωσιν των εγγράφων μετέβημεν εις Πατσίδες, όπου αφικνείτο την στιγμήν εκείνην εξ Ηρακλείου ο συνταγματάρχης Reud, ανήρ πεντηκοντούτης, υψηλός, με απόσπασμα αγγλικού στρατού. Ούτος ανεπλήρου τον Τσερμσάϊτ και είνε ο ζητήσας την παράδοσιν των φορολογικών γραφείων, εξ ού προήλθεν η ρήξις. Μας είπεν ότι έχει εντολήν να παραλάβη την απάντησιν εις το χθεσινόν έγγραφον του Τσερμσάϊτ. Του απηντήσαμεν ότι δεν είνε δυνατόν να δοθή αύτη σήμερον, καθότι απαιτείται γενικωτέρα συνεννόησις μεταξύ των επαναστατών. Ο δε συνταγματάρχης επέστρεψεν εις την πόλιν. Εν τούτοις μ.μ. συζητήσεως γενομένης, απεφασίσαμεν να δοθή απάντησις, ήτις εδόθη: ότι η μέχρι τούδε συμπεριφορά των επαναστατών αποτελεί αρκούσαν εγγύησιν ότι θα σεβασθώσι και εις την προκειμένη περίστασιν την σύστασιν των αρχηγών της ευρωπαϊκής κατοχής και ότι δεν θα προσβάλουν τους μουσουλμάνους εντός της στρατιωτικής ευρωπαϊκής ζώνης. (Ο αντιναύαρχος Νοέλ αφίχθη απ' ευθείας εις Ηράκλειον την 1 (13) Σ/βρίου. Την 4 ιδ. εσημείωσε δια του διεθνούς κώδικος ότι δεν είχε πλέον χρείαν της συνδρομής των διεθνών στρατευμάτων, και την 7 ιδ. ανεχώρησαν ταύτα με τα πλοία των εξ Ηρακλείου δια Σούδαν. Εν τω μεταξύ ο ναύαρχος Νοέλ κατετοπίζετο εις το Κρητικόν Ζήτημα υπό του δαιμονίου Biliotti. Την δε 8 ιδ. απέστειλεν ο ναύαρχος εις Πατσίδες τους αντιπροσώπους του, όπου συνωμολογήσαμεν την ανακωχήν).

8-9 ("). Ο Biliotti εξήλθεν εις τον σταθμόν των Πατσίδων μετά του πλοιάρχου του Καπερντάου ως αντιπροσώπου του ναυάρχου Νοέλ. Μας είπεν ο Biliotti ότι η Αγγλία θεωρεί ακυρωθείσαν την "προσωρινήν Διοίκησιν" από της στιγμής όπου οι Τούρκοι επυροβόλησαν κατά του αγγλικού στρατού. Ελεγε δε τούτο με προφανή ανακούφισιν· ότι δια τα αιματηρά γεγονότα του Ηρακλείου η Αγγλική Κυβέρνησις είχε να ακολουθήση δύο οδούς: ή να κανονιοβολήση ευθύς ως έφθασαν τα πλοία την πόλιν ή να ενεργήση ανακρίσεις και να τιμωρήση μόνον τους ενόχους· ότι επροτίμησε το δεύτερον και δια τούτο βραδύνει η τιμωρία, αλλά η ποινή θα είνε η ιδία. Μας παρέδωκε κατάλογον των συλληφθέντων μέχρι σήμερον μουσουλμάνων και παρήγγειλε να εξετασθώσιν οι διασωθέντες εκ της σφαγής και εις τας επαρχίας διαμένοντες χριστιανοί εάν γνωρίζουν, εκτός των συλληφθέντων, και άλλους Τούρκους πρωτουργούς της σφαγής και της καταστροφής της πόλεως. Προσέθεσεν ότι υπάρχουν αποδείξεις ότι ο τουρκικός στρατός επυροβόλησε κατά χριστιανών Κρητών και ότι δεν εξετέλεσε το καθήκον τον υπέρ του αγγλικού στρατού. Αποδείξεις όμως δεν έχουν βεβαιουμένας και υπό Κρητών ότι επυροβόλησε κατά του αγγλικού στρατού. Τότε οι παριστάμενοι τω είπον ότι διαμένει εις Αρχάνας εις ονομαζόμενος Πουλακάκης, όστις είδε τους Τούρκους στρατιώτας πυροβολούντας τους Αγγλους στρατιώτας. Η πληροφορία αύτη τον ηυχαρίστησε και παρήγγειλε να προσέλθη αμέσως ο εν λόγω Πουλακάκης εις τας σκηνάς να εξετασθή. Κατόπιν τούτων ο Biliotti μας ανήγγειλεν ότι ο ναύαρχος Νοέλ διατάξας τον αφοπλισμόν των εντοπίων μουσουλμάνων, έταξε προθεσμίαν τεσσάρων ημερών όπως παραδώσουν τα όπλα· ότι την τρίτην ημέραν αυτός ο Biliotti είχε τηλεγραφήσει προς τον Τζεβάτ πασάν εις Χανία να μη λησμονή ότι η τρίτη ημέρα παρήρχετο και οι μουσουλμάνοι δεν ήρχισαν να παραδίδουν αυτά· ο δε Τζεβάτ τω απάντησεν, ότι δεν έλαβεν οδηγίας εκ Κων/πόλεως, ουχ' ήττον την εσπέραν της τετάρτης ημέρας θα παραγγείλη υπ' ευθύνη του, εάν εν τω μεταξύ δεν λάβη οδηγίας, να τα παραδώσουν· και ότι την 4ην ώρ. της χθες ήρχισεν η παράδοσις των όπλων. Αλλά, προσέθηκε, δια να δυνηθή η Αγγλική Αρχή να εφαρμόση τα μέτρα της, οι επαναστάται δεν πρέπει να προσβάλωσι τους μουσουλμάνους εντός της στρατιωτικής ζώνης, διότι εν τοιαύτη περιπτώσει ο αφοπλισμός των θα είνε αδικαιολόγητος. Μετά ταύτα απεμακρύνθημεν μετά του Biliotti από του τόπου όπου ίσταντο οι λοιποί και τω είπα: βεβαίως ύστερα από τα συμβάντα του Ηρακλείου η θέσις μας μετεβλήθη. Βέβαια, είπεν, αλλά οφείλετε να γνωρίζετε τι ακριβώς συμβαίνει. Οι Τούρκοι επυροβόλησαν έξωθι του τελωνείου και εφόνευσαν τον αξιωματικόν και δέκα επτά Αγγλους στρατιώτας, εις τους φόνους των δε συνένοχος είνε και ο τουρκικός στρατός· διότι και ούτος, αντί να υπερασπίση τον αγγλικόν στρατόν εκ της επιθέσεως των βασιμπουζούκων, επυροβόλησε κατά τούτου και η προσβολή του τουρκικού στρατού εναντίον του αγγλικού στρατού φέρει άλλα αποτελέσματα. Ώστε ότι οι μουσουλμάνοι προέβησαν μετά την προσβολήν κατά του αγγλικού στρατού και εις την σφαγήν των χριστιανών κατοίκων της πόλεως τούτο δεν θα είχε πολιτικήν σημασίαν και δεν θα μετέβαλλε τα πράγματα ά θα εγίνετο εις πολιτικός συμψηφισμός των εκατόν εξήκοντα χριστιανών Ηρακλειωτών εις τους οκτακοσίους πεντήκοντα μουσουλμάνους της Σητείας, αφού μάλιστα πολλοί φονείς των χριστ. του Ηρακλείου είνε συγγενείς των εν Σητεία σφαγέντων το παρελθ. έτος μουσουλμάνων. Εν τούτοις η ασυμφωνία, και μεθ' όλα ταύτα, μεταξύ των Δυνάμεων δεν εξέλειψε διότι υπάρχει Δύναμις της οποίας ο αντιπρόσωπος επιμένει εν τω συνεδρίων των εν Κων/πόλει Πρέσβεων ότι αι Δυνάμεις οφείλουν ν' αποσυρθώσι εκ Κρήτης δια να μη περιπλακούν εις σοβαρώτερα ζητήματα. Η Αγγλική όμως Κυβέρνησις είνε τώρα δικαιολογημένη να ηγηθή, ο δε ναύαρχος Νοέλ έχει ελευθερίαν ενεργείας. Δια να φυλάξη δε την ελευθερίαν του δεν μετέβη μετά την κάθοδόν του, ως ώφειλε, προς χαιρετισμόν των άλλων ναυάρχων. Δια τούτο διέταξε μονομερώς και τον αφοπλισμόν των Τουρκοκρητών· εν ώ οι λοιποί ναύαρχοι εζήτησαν να υποβληθή το ζήτημα του αφοπλισμού εις το συμβούλιοόν των. Προέβη δε μονομερώς, διότι δεν ήτο βέβαιος ότι θα συνεφώνουν εις τούτο και οι λοιποί ναύαρχοι. Εν ώ δε μοι έλεγε ταύτα, ήλθε εκεί και ο Μητροπολίτης, ο δε Biliotti εξηκολούθησε λέγων: ότι ελπίζουν ότι και αι λοιπαί Κυβερνήσεις θα ακολουθήσουν την Αγγλικήν και ότι θα εφαρμόσουν το αυτό μέτρον του αφοπλισμού εις τα τμήματα της κατοχής των· ότι ο ναύαρχος Νοέλ είνε αποφασισμένος να εκτελέση τα σχέδιά του και ότι τας αποφάσεις του θα καθιστά γνωστάς εις το συμβούλιον των ναυάρχων μόνον μετά την εκτέλεσιν, όχι προ της εκτελέσεωςα ότι οι εντόπιοι μουσουλμάνοι είνε πολύ φοβισμένοι και ευθύς μετά την σύλληψιν όλων των πρωτουργών και την ενέργειαν των ανακρίσεων θα τοις επιτραπή ν' απέρχωνται εις το εξωτερικόν είνε δε βέβαιον ότι πάρα πολλοί θα αναχωρήσουν.- Περί δε την μεσημβρίαν, όταν ήρχισαν οι άνδρες, οι συνηθροισμένοι εις τας σκηνάς των Αγγλων ν' απέρχωνται, μοι λέγει ο Biliotti να μη αναχωρήσω, διότι ήθελε να μοι ομιλήση ιδιαιτέρως. Εισήλθομεν εις την σκηνήν των αξιωματικών, όπου ήτον ο Αγγλος πλοίαρχος, και εκεί μοι είπεν, αφού συνωμίλησαν αγγλιστί, ότι ο ναύαρχος Νοέλ σκέπτεται και περί απομακρύνσεως του τουρκικού στρατού εκ της νήσου. Αλλά τούτο πρέπει να συνεπιφέρη και τον αφοπλισμόν του χριστιανικού στοιχείου. Επιθυμεί λοιπόν να μάθη παρά των ανδρών της επαναστάσεως, και ερωτώμεν σας τον αρχηγόν της, τι απαιτείται δια να καταθέσητε τα όπλα. Να φύγη, τω λέγω, εκ της νήσου εκείνος δι' όν τα κρατούμεν, ο τουρκικός στρατός. – Εν τοιαύτη περιπτώσει θα τα παραδώσητε; Τους διεβεβαίωσα αμέσως, ότι είμεθα έτοιμοι να τα παραδώσωμεν εις τον οριστικόν κυβερνήτην της Κρήτης, απομακρυνομένου του τουρκικού στρατού εκ της νήσου. Τότε μοί λέγει αν θα εδεχόμεθα να αναχωρή μέρος του τουρκικού στρατού και να παραδίδωνται ανάλογος αριθμός όπλων. Του απήντησα ότι ο τμηματικός αφοπλισμός είνε αδύνατον να επιτευχθή, διότι ουδείς θα δεχθή να παραδώση το όπλον του προ του άλλου. Στραφείς προς τον Αγγλον πλοίαρχον τω διερμήνευσε την γνώμην μου, ήν εύρον ορθήν. Εν τω μεταξύ δε τούτω συνεννοήθησαν δια του τηλεγράφου με τον ναύαρχον. Κατόπιν μοι λέγουν, ότι «αφού μετά την διαβεβαίωσίν σας είμεθα σύμφωνοι, δυνάμεθα να μας συγχαρώμεν, και μάλιστα σας προσωπικώς, διότι η πατρίς σας ελευθερώνεται». Τους ηυχαρίστησα καταλλήλως και τους παρεκάλεσα να διαβιβάσουν τας θερμοτέρας ευχαριστίας μας και προς τον ναύαρχον Νοέλ και προς την κυβέρνησίν των. Μετά τούτο ο Αγγλος πλοίαρχος και οι λοιποί αξιωματικοί μοί παρέσχον πολλάς περιποιήσεις, μοί εζήτησαν δε και έγραψα επί των σημειωματαρίων των το όνομά μου εις ανάμνησιν, ως έλεγον, της συναντήσεώς των με τον αρχηγόν της επαναστάσεως. Επειτα μοί είπεν ο πλοίαρχος και ο Biliotti, ότι θα ήταν καλόν όπως από τούδε εξοικειώνωνται οι οπλαρχηγοί και οι οπλίται εις την ιδέαν του αφοπλισμού. Κατόπιν μοι λέγει ο Biliotti, ότι του λοιπού εν τω τμήματι της κατοχής των δεν θα διοική άλλος εις τας επαρχίας και έτερος εις την πόλιν, διότι κατήργησαν οιανδήποτε προγενεστέραν εξουσίαν. Ώστε το Τμήμα Ηρακλείου θα διοική του λοιπού ο Τσερμσάϊτ, όστις θα το παραδώση εις τον οριστικόν Κυβερνήτην της νήσου, όταν επιστή η ώρα. Επί τη ερωτήσει μου εάν γνωρίζη ότι οριστικός Κυβερνήτης θα είνε ο Πρίγκηψ Γεώργιος της Ελλάδος, μοἁ απήντησεν ότι πιθανώτατα θα είνε εκείνος. Προσέθηκε δε και τούτο, ότι κατά καλήν σύμπτωσιν η Αγγλία έχει πρόχειρον εν Αλεξανδρεία στρατόν νικητήν, επιστρέφοντα εξ Οπτουρμαν, και δύναται ευχερώς να εκτελέση εν Κρήτη τας αποφάσεις, τας οποίας λαμβάνει ο ναύαρχος Νοέλ.

10-9 («). Ο εν Πατσίδες Αγγλος αξιωματικός μας εκόμισε τηλεγράφημα του Τσερμσάϊτ αναφέρον ότι ο αφοπλισμός των μουσουλμάνων εξακολουθεί και ότι ουδένα κίνδυνον διατρέχουν οι χριστιανοί εκ μέρους αυτών. Επίσης αφίκετο εδώ ο αρχηγός της Πεδιάδος Νικόλ. Φρουδάς φέρων επιστολήν προς τον Μητροπολίτην εκ μέρους του Biliotti. Εν τη επιστολή λέγει ο Πρόξενος, ότι εάν ευρίσκωμαι ακόμη εν Αρχάναις, να μοι είπη ότι οφείλω να παραμείνω επί τινας ημέρας εις το Τμήμα τούτο, καθότι η συνεννόησίς των με πολλούς εις αυτάς τας επαρχίας δεν είνε εύκολος. Ερωτήσας δε τον Ν. Φρουδάν τι συνέβη, μοί είπεν ότι συναντήσας εις Χερσόνησον τον Biliotti τω είπεν ότι η επικρατούσα γνώμη εις τας επαρχίας είνε ότι η Αγγλία υπεκίνησε τας σφαγάς όπως εύρη πρόφασιν να κατακτήση την νήσον. Ότι ο Πρόξενος, αντί άλλης απαντήσεως, τον ηρώτησεν αν με γνωρίζη. Επειδή δε ο Ν. Φρουδάς του απήντησεν ότι είνε προσωπικός φίλος μου, ο Biliotti τω συνέντησεν, ότι είνε ανάγκη να έλθη να με συναντήση. Τον κατέστησα ενήμερον της θέσεως του ζητήματος και τον παρήγγειλα τι έπρεπε να κάνει. Τα αυτά και έτι χείροντα, ως πληροφορούμαι, ελέχθησαν και εν Παλαιοκάστρω, εις το έτερον άκρον της στρατιωτικής ζώνης, εις τον Αγγλον Πρόξενον υπό ενός Εμμ. Καστρινογιαννάκη, του οποίου συγγενείς εσφάγησαν εν Ηρακλείω.

19-9 («). Ο εν Χαλέπα φίλος Παρθένιος Κελαϊδής μας γράφει ότι «συνεπεία σχετικής ανακοινώσεως του ναυάρχου Ποτιέ οι εν Χαλέπα παραμένοντες ολίγοι πληρεξούσιοι εδήλωσαν την 12ην τρεχ. (Σεπτεμβρίου) ότι οι χριστιανοί είνε διατεθειμένοι να παραδώσουν τα όπλα εις την Αυτόνομον Κυβέρνησιν όταν ο τουρκικός στρατός απομακρυνθή εκ της νήσου». (Ο ναύαρχος Νοέλ, μετά τας διαπραγματεύσεις τας γενομένας εν Πατσίδες, μετέβη εις Χανία και εχαιρέτισε τους συναδέλφους του. Τοις ανήγγειλεν ότι οι επαναστάται θα καταθέσωσι τα όπλα και θα λήξη η επανάστασις, όταν ο τουρκικός στρατός αποχωρήση της νήσου και ότι η επανάστασις πρέπει να λήξη. Καθίσας δε εις μίαν γωνίαν της αιθούσης άφησε τους συναδέλφους του να συζητήσουν επί της προτάσεώς του. Δεν έλαβε μέρος εις τας συζητήσεις των είπε μόνον εις ερωτήσεις των εν ή δύο «νόου». Οι οποίοι συνεφώνησαν ότι το αποτελεσματικώτερον μέτρον όπως τελειώση ταχέως η επανάστασις, είνε το προτεινόμενον υπό του συναδέλφου των. Και έγραψαν εις τας Κυβερνήσεις των και περί των προτάσεων και τάσεων του Νοέλ και την ιδικήν των γνώμην». Επίσης μας γράφει ότι ο Γεώργιος Δασκαλογιάννης εράπισε δημοσία τον Αντ. Χατζιδάκην, μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής, ενώπιον των λοιπών μελών και τινων Προξένων, διαφυγών την σύλληψιν και ότι το ράπισμα τούτο ενεποίησε ζωηράν εντύπωσιν εις τους ξένους, μάλιστα δι' όν λόγον εδόθη. Την παραιτηθείσαν Εκτελεστικήν Επιτροπήν απετέλουν ο Ιωαν. Σφακιανάκης πρόεδρος, και οι Ελευθέριος Βενιζέλος, Εμμ. Ζαχαράκης, Γεώργ. Μυλωνογιαννάκης, Αντώνιος Χατζιδάκις και Νικολ. Γιαμαλάκης. Εξ αυτών ο Αντών. Χατζιδάκης, Ηρακλειώτης, έπεμψεν επιστολάς γράφων προς τους εν Μαλεβυζίω και Πεδιάδι φίλους των να επιτηρώσι τους μεταβαίνοντας εκ των δυτικών επαρχιών εις το Τμήμα Ηρακλείου, διότι θα χρησιμεύσουν ως όργανα κατακτητικών σχεδίων της Αγγλίας. Μια δ' εκ των επιστολών τούτων περιήλθεν εις χείρας μας, μετά την ανάγνωσιν της οποίας απεφασίσθη να μη περιφρονηθώσιν οι διαβολείς, αλλά να δαρή δημοσία ο γράψας. Και προς τον σκοπόν τούτον είχεν αναχωρήσει εντεύθεν ο Γεώργιος Δασκαλογιάννης δια Χαλέπαν.

23-9 (Αγ. Δέκα). Μετά την διευθέτησιν ήν έλαβον τα πράγματα η περαιτέρω παραμονή των πολεμιστών ήτο περιττή· δι' αυτό ανεχώρησαν εκείνοι επιστρέφοντες εις τας δυτικάς επαρχίας. Εγώ δε εθεώρησα αναγκαίον να επισκεφθώ του Τμήματος και τας μάλλον απομεμακρυσμένας από της πόλεως επαρχίας όπως συνομιλήσω με τους προκρίτους των. Οθεν ανεχώρησα εξ Αρχανών με τον στενόν κύκλον μου, αφού ο Μητροπολίτης θα μας κρατή ενημέρους όλων των ειδήσεων και όλων των γεγονότων. Εισήλθομεν εις την Επαρχίαν Μονοφάτσι, την κατοικουμένην προ τινος υπό αμιγούς το πλείστον μουσουλμανικού πληθυσμού, ούς λέγουσιν εξωμότας Ενετούς, και οίτινες έζων καλλιεργούντες τα σιτηρά και τρέφοντες ποίμνια και τους ονομαστούς ίππους των. Διήλθομεν δια μέσου πολλών χωρίων της ερημωθείσης επαρχίας, όπου εν τη απολύτω ερημώσει μόναι αι επιτάφιοι των μουσουλμανικών νεκροταφίων στήλαι ίστανται όρθιαι, ενθυμίζουσαι εις τους διαβάτας τους απελθόντας οικείους των. Αφίχθημεν δε εις το χωρίον τούτο Αγιοι Δέκα, όπερ είνε εκτισμένον επί των ερειπίων και δι' αυτών της αρχαίας πόλεως Γόρτυνος, ής πολλά και μέχρι σήμερον μνημεία μαρτυρούσι την ακμήν της πάλαι μεγαλοπόλεως.

Ενταύθα συνηντήθημεν όλως απροσδοκήτως περί το λυκαυγές μετά του πατρός μου, ελθόντος εκ Σφακίων εις Μάταλα δια του πλοίου του συγγενούς μας Ρούσσου Α. Κουνδουράκη. Είχε διαδοθή εν Σφακίοις ότι κατά τινα νυκτερινήν επίθεσιν συνελήφθησαν υπό των Τούρκων τινές εκ των ημετέρων, εγώ δε ότι είχα τραυματισθή, δι' ό εσπευσμένως ο γέρων πατήρ μου μετέβαινεν εις Αρχάνας.

25-9 (Πιτσίδια). Παραμένομεν ενταύθα φιλοξενούμενοι παρά τω αφοσιωμένω συνεργάτη της Επιτροπής της Μεταπολιτεύσεως και εξαδέλφω μου Ιωσήφ Ι. Κουνδουράκη. Χθες δε μετέβημεν εις Πετροκεφάλι και εκείθεν εις Σίβαν, ότε εξ αποστάσεως είδομεν εις Κουσέ τον πύργον του γενιτσάρου Κουρμούλη. Οι γενίτσαροι, η απαισιωτέρα μορφή της εκπνεούσης τυραννίδος. Αλλ' ο Κουρμούλης, ο ισχυρός γενίτσαρος, ο λύων δια της επιβολής του τας προσωπικάς διενέξεις των συναδέλφων του, δεν ήτο γενίτσαρος Τούρκος· ήτο κρυπτοχριστιανός, ήτον Ελλην. Εκλήθη ποτέ εις Χανία να συμβιβάση τους διϊσταμένους και κατέφθασεν αφιππεύσας εις Σπλάντζαν, εις το εντευκτήριον των γενιτσάρων. Επί ημέρας κατέγινε δια την συμφιλίωσίν των. Αλλ' αι ημέραι εκείναι ήσαν αι ημέραι των παθών του Χριστού και ο γενίτσαρος ώφειλε να λειτουργηθή και να κοινωνήση. Εισελθών δε εντός του ναού νύκτα με την απαισίαν τιάραν του επροξένησε τον τρόμον εις τους ολίγους χριστιανούς. Αλλ' ο Επίσκοπος τους καθησύχασε· διότι ούτος διετέλει εν γνώσει του σκοπού του. Μετά δε την μετάληψιν μετέβη εις την Επισκοπήν και εκείθεν απήλθεν. Ητον ο γενίτσαρος, ο μετά ταύτα ο Μιχαήλ Κουρμούλης, συμπαθής ιστορική φυσιογνωμία, ο εκδικούμενος εν τω κρυπτώ και τιμωρών τους γενιτσάρους, τους διαπράττοντας αδικίας κατά των απροστατεύτων χριστιανών. Η δράσις του συνέπιπτε με τας παραμονάς της Επαναστάσεως του 1821, μετά την έκρηξιν της οποίας μετέβη εις Σφακία πανοικεί, εγκαταλείψας τον πύργον, τον μακρόθεν διακρινόμενον, και την άλλην μεγάλην περιουσίαν του, λαβών μέρος εις την Επανάστασιν, περί τα μέσα της οποίας απέθανεν.

26-9 ("). Ο Μητροπολίτης μοι γράφει εξ Αρχανών ότι επεδόθη υπό των Δυνάμεων τελεσίγραφον εις την Υψηλήν Πύλην καλουμένην ν' αποσύρη τον στρατόν της· τάσσεται δε προθεσμία όπως τον αποσύρη από της 8ης μέχρι της 23 προσεχούς Οκτωβρίου. Και, κατόπιν της ειδήσεως ταύτης, δεν θα επιστρέψωμεν εις Αρχάνας· θα αναχωρήσωμεν δια Σφακία, επιβαίνοντες του πλοίου δι' ου ήλθεν ο πατήρ μου προς αναζήτησίν μας.

(Σημ. Βραδύτερον περιήλθεν εις χείρας μας το τελεσίγραφον, όπερ έχει ως εξής: *"Αφ' ής ημέρας λυπηραί διενέξεις εγένοντο αφορμή νέων εν Κρήτη ταραχών, αι Μεγ. Δυνάμεις εζήτησαν να επαναφέρωσι την ησυχίαν εν τη νήσω, ικανοποιούσαι τους δικαίους πόθους των Κρητών και εν ταυτώ διασώζουσαι τα κυριαρχικά δικαιώματα της Α.Α.Μ. του Σουλτάνου. Εσκέφθησαν ότι μεταρρυθμίσεις τινές διοικητικαί θα εξησφάλιζον το αποτέλεσμα τούτο και συνεννόησις σχετική υπεγράφη μεταξύ αυτών και της Αυτοκρατορικής Κυβερνήσεως τη 25 Αυγούστ. 1896. Συνεπεία όμως βραδυτήτων, ών την ευθύνην υπέχει η Υψ. Πύλη, αι μεταρρυθμίσεις αύται δεν εφηρμόσθησαν, αι ταραχαί ταχέως προσέλαβον οξύτερον χαρακτήρα, εκ των οποίων απεδείχθη, ότι τα μέτρα άτινα είχον συμφωνηθή μεταξύ των Δυνάμεων και της Πύλης ήσαν ήδη ανεπαρκή απέναντι των περιστάσεων, τούθ' όπερ ανεκοίνωσαν τη*

Πύλη οι Πρέσβεις δια ταυτοσήμου διακοινώσεως επιδοθείδης τη 2 Μαρτίου 1897. Δια της διακοινώσεως ταύτης οι Πρέσβεις ειδοποίουν την Οθωμανικήν Κυβέρνησιν ότι αι Δυνάμεις απεφάσισαν να εγκαταστήσωσι εν Κρήτη αυτόνομον διοίκησιν, ν' αναλάβουν δε αύται τον οργανισμόν της. Τη 5 Μαρτίου προϋπόμνημα επιδοθέν τη Πύλη εδήλου ότι είχεν αποφασισθή η βαθμιαία ελάττωσις του εν Κρήτη στρατού. Εν τη σκέψει των Δυνάμεων, η διατήρησις ισχυρού στρατού εν Κρήτη δεν συμβιβάζεται προς την αρχήν πλήρους αυτονομίας και επομένως η βαθμιαία αύτη ελάττωσις ώφειλεν αναγκαίως να καταλήξη εις την τελείαν εκκένωσιν της νήσου. Εν τούτοις αι προς εγκαθίδρυσιν του νέου πολιτεύματος εγερθείσαι πάσης φύσεως δυσχέρειαι, αι εσωτερικαί και εξωτερικαί περιπλοκαί, αίτινες επηκολούθησαν, αι ταραχαί και συγκρούσεις, ών η Κρήτη κατέστη το θέατρον, εδημιούργησαν κατάστασιν πραγμάτων, ήν δέον να λάβωσιν υπ' όψιν αι Δυνάμεις εφ' αίς βαρύνει ήδη η ευθύνη της εγκαταστάσεως του νέου πολιτεύματος και την οποίαν να καταπαύσωσιν επιβάλλει αυταίς η φιλανθρωπία και η υπέρ της παγκοσμίου ειρήνης μέριμνα. Η παρουσία τουρκικού στρατού είνε διαρκής αιτία ερεθισμού και αποτελεί την κυριωτέραν αφορμήν της αταξίας. Τα τελευταία δε εν Ηρακλείω γεγονότα απέδειξαν την τελείαν ανικανότητα του στρατού τούτου όπως εξασφαλίση την ησυχίαν των μερών, τα οποία κατέχει, πλην τούτου είναι και κώλυμα δια τον αφοπλισμόν των χριστιανικών πληθυσμών και εις την εν γένει αποκατάστασιν της τάξεως. Αι Κυβερνήσεις επομένως Γαλλίας, Αγγλίας, Ιταλίας και Ρωσσίας φρονούν ότι δεν θα είνε δυνατόν ν' αποκαταστή εν Κρήτη το αυτόνομον πολίτευμα το εγκριθέν υπό της Α.Α.Μ. του Σουλτάνου ειμή μετά την αναχώρησιν των τουρκικών στρατευμάτων, οι δε εν Κων/πόλει αντιπρόσωποί των διετάχθησαν να καλέσωσι την Υψ. Πύλην ν' ανακαλέση εντός μηνός πάντα τα στρατεύματα τ' αποτελούντα την φρουράν της Κρήτης, της εκκενώσεως αρχομένης δέκα πέντε ημέρας από της επιδόσεως της παρούσης διακοινώσεως. Ευθύς ως τα τουρκικά στρατεύματα καταλίπωσι την νήσον, αι τέσσαρες κυβερνήσεις θα σπεύσωσι να κυρώσωσι τας προτέρας αυτών αποφάσεις τας σχετικάς προς την εξασφάλισιν των κυριαρχικών δικαιωμάτων του Σουλτάνου, πλην τούτου δε θα λάβωσι πάντα τα κατάλληλα μέτρα, όπως εξασφαλίσωσι τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς και τα συμφέροντα αυτών. Εν ή περιπτώσει αι τέσσαρες Δυνάμεις προσκρούσουν κατ' αρνήσεως, θα ευρεθώσιν εις την ανάγκην να προστρέξουν εις αποφασιστικά μέτρα όπως εκκενωθή η νήσος. Την ευθύνη της λύσεως ταύτης αφίνουσιν αι Δυνάμεις εις την Αυτοκρατορικήν Κυβέρνησιν, και αποβάλλουσαι πάσαν υποχρέωσιν ηθικήν επί της διατηρήσεως της οθωμανικής επικυριαρχίας εν τη νήσω, θα προβώσιν εις σύστασιν πολιτεύματος, συμφώνου προς τας ευχάς των κατοίκων. Οι Αντιπρόσωποι Γαλλίας, Αγγλίας, Ιταλίας και Ρωσσίας τρέφουσι την πεποίθησιν ότι η Υψ. Πύλη περί πολλού ποιείται των δικαίων της Α.Α.Μ. του Σουλτάνου ή ώστε να εκθέση ταύτα εις κίνδυνον τοσούτον σοβαρόν, και εν τη ελπίδι ότι η πρότασίς των θα γίνη αποδεκτή, λαμβάνουσι την τιμήν να διαβιβάσωσιν αυτήν εις το Αυτοκρατορικόν Υπουργείον των Εξωτερικών. Παραδοχή ανεπιφύλακτος της αιτήσεως δέον ν' απευθυνθή αυταίς εντός οκτώ ημερών 23 Σ/βρίου/4 Οκτωβρίου 1898)".

28-9 (Χώρα Σφακίων). Αναχωρήσαντες εκ Ματάλων την 3ην ώραν της νυκτός της 26 επλέομεν καθ' όλην την επομένην. Περί δε την εσπέραν καταληφθέντες υπό σφοδροτέρου ανέμου προσηγγίσαμεν εις την έρημον παραλίαν Πολύριζον, όπου αποβιβασθέντες εις την ξηράν διανυκτερεύσαμεν. Εκεί, εις απόστασιν, διεκρίναμεν αλιείς εργαζομένους, οίτινες πληροφορηθέντες την εμφάνισίν μας προσήλθον μετά δώρων. Τοις ανήγγειλα ότι συνωμολογήσαμεν, εγώ αρχηγός της επαναστάσεως, την ανακωχήν εις Πατσίδες με τους Αγγλους. Διότι οι Αγγλοι, ύστερα από τους φόνους των στρατιωτών των εν Ηρακλείω, αυτοί θεωρούν το Κρητικόν Ζήτημα υπόθεσιν ιδικήν των. Και ότι αι εχθροπραξίαι παύουν και ο Τούρκος απομακρύνεται δια παντός από την Κρήτην. Επειτα, δια να παραταθή η συναναστροφή, τους ωμίλησα περί του επαγγέλματός των. Είπα ότι εις τας ακτάς η αλιεία είνε συνήθως ικανοποιητική· διότι οι πολλοί ιχθύες είνε ορεινοί, δηλ. κατοικούν εις τα υψηλότερα μέρη τα υπό την θάλασσαν και ωρισμένως μέχρι βάθους υπό την επιφάνειαν της θαλάσσης τριακοσίων μέτρων· διότι μέχρι του βάθους τούτου εισδύει το φως του ηλίου, το οποίον οι ιχθύες επιζητούν. Οτι κάτωθι του βάθους των τριακοσίων μέτρων ο πυθμήν των θαλασσών φωτίζεται ελλιπώς, μόνον δια σημάτων φωσφορούχων. Οτι υπάρχουν πάμπολλα είδη ιχθύων άγνωστα εις τον πολύν κόσμον, αλλ' εκείνος εκ των σπανίων ιχθύων, όστις με κατέπληξεν, όταν είδα την εικόνα του και ανέγνωσα τα κατ' αυτόν, είνε ο Εωσφόρος. Είνε εις ιχθύς μετρίου μεγέθους, ζων εις τα σκότη των πυθμένων. Αυτός αυτοηλεκτροφωτίζεται, οσάκις έχει ανάγκην φωτός, δηλ. είνε σώμα ηλεκτροφόρον, φύεται δε εις το μέτωπον αυτού εν είδος μικράς λάμπας, με ποδάρι και γλόμπον στρογγυλόν, την οποίαν ανάβει όταν συλλέγη την τροφήν του, οσάκις δε καταδιώκεται υπό άλλου ιχθύος και κινδυνεύει, την σβύνει, οπότε εξαφανίζεται και σώζεται δια της φυγής. Τοιαύτην εντύπωσιν, είπα, μου επροξένησεν όταν είδα αυτόν, τον Εωσφόρον, ώστε προς στιγμήν ενόμισα ότι είδα όχι μόνον τον ιχθύν, αλλ' ότι διέκρινα μόλις αποσυρομένην από του έργου της και την χείρα την πλάσσασαν μετά τόσης προνοητικότητος τον κόσμον τούτον. Σήμερον δε, αφού η αυγή διέλαμψεν, αναχωρήσαντες εκείθεν παρεπλέομεν τα παράλια των επαρχιών Αγ. Βασιλείου και Σφακίων υπό καιρόν ευνοϊκόν και κατεπλεύσαμεν ενταύθα.

29-9 (Ασκύφου): Φθάσαντες εδώ εμάθαμεν εξ επιστολής σταλείσης από Χανία, ότι αι Δυνάμεις συνεφώνησαν μεν εις την επίδοσιν του τελεσιγράφου, δεν συνεφώνησαν όμως ως προς τα εκβιαστικά μέσα, άτινα θα εφαρμόσωσιν εν περιπτώσει αρνήσεως του Σουλτάνου. Λέγεται ότι η μεν Αγγλία προτείνει τον βομβαρδισμόν και την απώλειαν της επί της νήσου επικυριαρχίας του, η δε Ρωσσία υποστηρίζει ηπιώτερα μέτρα επηρεαζόμενη και υπό της πολιτικής της Γερμανίας.

- Ενταύθα ευρήκα επιστολάς εκ μέρους φίλων μου, πολύ κολακευτικάς, δια την έκβασιν της επαναστάσεως· με συγχαίρουν και δια το πολιτικόν και δια το πολεμικόν μέρος αυτής, και μοί ομιλούσι περί μελλούσης πολιτικής. Τοις έγραψα ό,τι αισθάνομαι: ότι η πολιτική, η των εκλογών και των συλλαλητηρίων δημοκοπία, είναι αχρεία· αλλά και η πολιτική δράσις εν τη επαναστάσει είνε πεζή. Η δράσις του πολεμικού αρχηγού είνε σπουδαία· η δε κατά τας μάχας δράσις του απτοήτου πολεμιστού, του εμψυχούντος αυτάς, είνε αιθερία. Δεν ανταλλάσσω τας εξ αυτής απολαύσεις με τας καλλιτέρας απολαύσεις των δύο άλλων.

9-10 ("). Μοι γράφουσιν εκ Χαλέπας ότι εν Ηρακλείω εξετελέσθησαν θανατικαί ποιναί, και ότι απηγχονίσθησαν οι φονείς των Αγγλων στρατιωτών. Εν Χανίοις δε συνελήφθησαν μουσουλμάνοι πολλοί θεωρούμενοι επικίνδυνοι εις την δημοσίαν ασφάλειαν. Δεν αποκλείεται ότι η σύλληψίς των εγένετο τη συστάσει των βέηδων, ών την ζωήν απειλεί ο όχλος. Αι θανατικαί δε ποιναί εξετελέσθησαν επί των επάλξεων του Ηρακλείου. Αγγλοι στρατιώται, παρισταμένων πολλών Τούρκων, ανεβίβαζον τους καταδίκους επί ξυλίνου σανιδώματος, όπερ δια τινος κινήσεως υπεχώρει και οι κατάδικοι έμενον αιωρούμενοι. (Οι φονείς του Αγγλου Υποπροξένου Λυσιμ. Καλοκαιρινού ετουφεκίσθησαν εν Χανίοις).

19-10 (Χαλέπα). Εδημοσιεύθη νέα προσωρινή Διοίκησις υπό τον τίτλον "Βάσεις της προσωρινής Διοικήσεως των ναυάρχων μετά την αναχώρησιν των Τουρκικών Αρχών". Τας βάσεις ταύτας κατήρτισαν οι ναύαρχοι εν συμβουλίω συγκροτηθέντι προ ημερών εν Σούδα, έχουσι δε αι κυριώτεραι διατάξεις ως ακολούθως: Πλήρης Διοίκησις των κατεχομένων πόλεων. Διορισμός μικτών δημοτικών αρχών εις τας πόλεις, και αστυφυλακής. Είσπραξις των παντός είδους δικαιωμάτων και φόρων. Διορισμός υπαλλήλων. Τελωνεία. Αι τέως εν ισχύϊ διατιμήσεις διατηρούνται προσωρινώς. Επίβλεψις του εσωτερικού, ασκουμένη δια της ευρωπαϊκής χωροφυλακής, των αστυφυλάκων, περιπολιών και στρατιωτικών περιπάτων. Στρατιωτικόν δικαστήριον εις έκαστον Τμήμα. Αι καθαρώς πολιτικαί και εμπορικαί υποθέσεις επιφυλάσσονται δια την οριστικήν οργάνωσιν. Τα οθωμανικά ταχυδρομεία καταργούνται. Ιδρύεται κεντρικόν ταμείον εν Χανίοις, εις ό θα συγκεντρούται και η λογιστική υπηρεσία.

23-10 ("). Σήμερον έληξεν η ταχθείσα προς αναχώρησιν του τουρκικού στρατού προθεσμία. Εν Χανίοις και Ρεθύμνω από ημερών ήρχισε τμηματική αναχώρησίς του. Εν τούτοις δεν εξεκένωσεν εντελώς τα φρούρια. Θα εξαρτηθή η ολοσχερής απομάκρυνσίς του κυρίως εκ της στάσεως, ήν θα τηρήση ο ναύαρχος Νοέλ εν Ηρακλείω. Αλλ' επληροφορήθην, ότι ο εδώ Αγγλος Υποπρόξενος έλαβε τηλεγράφημα παρά του Biliotti εξ Ηρακλείου: ότι ο ναύαρχος είνε αμετακλήτως αποφασισμένος να προσβάλη τον τουρκικόν στρατόν, εάν εντός της ταχθείσης προθεσμίας δεν ελάμβανε διαταγήν ν' απέλθη· ότι το τηλεγράφημα ενεχείρισεν ο Υποπρόξενος τω Τζεβάτ πασά και ότι ούτος παρεκάλεσε τον Υποπρόξενον να διαβιβάση προς τον Biliotti ότι έχει ήδη τηλεγραφήσει εις τον Σουλτάνον ζητών την συναίνεσίν του. Δεν του απέκρυψε δε ότι εκτός των άλλων εν τω τηλεγραφήματί του αναφέρει και ότι εν τω στρατώ της Κρήτης υπηρετούν υιοί μεγιστάνων του κράτους, η καταστροφή των οποίων θα δυσχεράνη την θέσιν του Σουλτάνου εν Κων/πόλει. Ο Υποπρόξενος επληροφορήθη επίσης ότι μετά ημίσειαν ώραν από της ανακοινώσεως του τηλεγραφήματος του Biliotti ο Τζεβάντ διέταξε τον στρατόν ν' αναχωρήση επιβιβαζόμενος εις τα πλοία.

(Σημ. Εξ Ηρακλείου μοί έγραψαν κατόπιν ότι 24 ώρας προ της λήξεως της προθεσμίας Αγγλος αξιωματικός, φέρων ωρολόγιον επί του βραχίονός του, εισήλθε και περιφερόμενος εντός του τουρκικού στρατώνος έλεγε μεγαλοφώνως εις τους Τούρκους στρατιώτας πόσος χρόνος τοις υπελείπετο προς αναχώρησιν· και ότι άμα ως έληξαν οι είκοσι τέσσαρες ώραι, τέσσαρες χιλιάδες στρατιώται Αγγλοι εισώρμησαν εις τον στρατώνα και ρίπτονες έξω τας αποσκευάς του τουρκικού στρατού ήρχισαν να τον οδηγώσι καθ' ομάδας προς τον λιμένα· διότι και μετά την διαταγήν του Τζεβάτ ηρνείτο ν' αναχωρήση. Μετά δε την επιβίβασίν του εις τα παρατυχόντα εκεί εμπορικά ατμόπλοια οι Αγγλοι υποστείλαντες την τουρκικήν σημαίαν ύψωσαν την αγγλικήν επί του υγειονομείου, ότε το παριστάμενον πλήθος των μουσουλμάνων εξερράγη εις θρήνους και οδυρμούς).

1-11 ("). Δια την απομάκρυνσιν του στρατού εκ των πόλεων Χανίων και Ρεθύμνου ετάχθη νέα προθεσμία λήγουσα μετά δύο ημέρας. Οι ναύαρχοι εδημοσίευσαν το ακόλουθον τελεσίγραφον "Την 3/15 Νοεμβρίου, ηλίου ανατέλλοντος, Τούρκοι αξιωματικοί, στρατιώται και χωροφύλακες ανεξαιρέτως δέον να έχωσι καταλίπει την νήσον. Τα πλοία δέον να έχωσιν αποπλεύσει. Ο τέως Διοικητής προσκαλείται ν' ακολουθήση τον στρατόν. Η τουρκική σημαία θα υποσταλή. Ούτως η κατάστασις έσται σαφής". Εγνώσθη ότι αι τέσσαρες Δυνάμεις, Γαλλία, Αγγλία, Ιταλία και Ρωσσία εξουσιοδότησαν τους εν Αθήναις Πρέσβεις των να ζητήσουν την συγκαταθεσιν του Βασιλέως Γεωργίου ίνα διορίσωσι των υιόν του Πρίγκηπα Γεώργιον ως εντολοδόχον των Αρμοστήν εν Κρήτη.

(Σημ. Οι όροι υφ' ούς διωρίζετο ήσαν οι εξής: α) εις τον Αρμοστήν θα εδίδετο προσωρινή εντολή δύο ή τριών ετών δια την ειρήνευσιν και οργάνωσιν της νήσου· β) θα εκυβέρνα υπό την ψιλήν επικυριαρχίαν του Σουλτάνου· γ) η πρώτη φροντίς του θα ήτον όπως εκ συμφώνου μετά της Συνελεύσεως, εν ή θα αντεπροσωπεύοντο πάντες οι Κρήτες, ιδρυθή σύστημα κυβερνήσεως Αυτονόμου και δ) η οργάνωσις της εγχωρίου χωροφυλακής ή πολιτοφυλακής γίνη άνευ αναβολής δια την τήρησιν της δημοσίας τάξεως).

3-11 ("). Και οι υπολειπόμενοι εν Χανίοις και Ρεθύμνω Τούρκοι στρατιώται άνευ αντιστάσεως απήλθον. Από της εσπέρας της χθες απεσύρθησαν εις Σούδαν, όποθεν επέβησαν εις τα τουρκικά πλοία όπως εγκαταλείψουν δια παντός την νήσουν. (Την εποχήν ταύτην, μετά την αναχώρησιν του τουρκικού στρατού, εγκατέλειψαν την νήσον εκπατρισθέντες και τεσσαράκοντα οκτώ χιλιάδες Τουρκοκρήτες παρέμειναν δ' εν αυτή τριάκοντα τρεις χιλιάδες). Ωστε πάσα εξουσία εξέλειψεν· η σημαία όμως η τουρκική θα υψώνεται με τας σημαίας των τεσσάρων Δυνάμεων εις τι μέρος της νήσου. Τα ευρωπαϊκά στρατεύματα, τριπλασιασθέντα μετά τα αιματηρά γεγονότα του Ηρακλείου, άλλα μεν εξέρχονται εις τας επαρχίας όπως διευκολύνωσι την κατάθεσιν των κρητικών όπλων, άλλα δε ετοιμάζονται προς αναχώρησιν. Αύριον αναχωρεί εν τάγμα ιταλικού στρατού, η δε πόλις των Χανίων ετοιμάζεται να το προπέμψη πανηγυρικώς.

(Σημ. Ο γερμανός Μάχ, ανταποκριτής του γερμανικού Τύπου, εδημοσίευσε τότε τα εξής: Η εκ Κρήτης αποχώρησις των τούρκων στρατιωτών και υπαλλήλων είνε πλέον τετελεσμένον γεγονός και τη 23 Οκτωβρίου/4 Νοεμβρίοιυ έ. ετ. κατελύθη πράγματι το επί της νήσου κράτος της ημισελήνου. Επί των Χανίων εκυμάτισεν η τουρκική σημαία από της 20 Αυγούστου 1645, ήτοι εν όλω 253 έτη, επί του Ηρακλείου 229 έτη, επί του βράχου της Γραμβούσης 195 και επί του πύργου της Σπιναλόγγας και της Σούδας 171. Οι έξ πελέκεις, οι σωζόμενοι επί των τειχών του Ηρακλείου, εις ανάμνησιν της εφόδου της 27 Σεπτεμβρίου 1669, κατερρίφθησαν, εξηφανίσθησαν τα εμβλήματα του κυριάρχου και οι μαρμάρινοι λέοντες οι επισκοπούντες από των χρόνων των Ενετών τας υπό τους πόδας των μεταβολάς δεν βλέπουσι πλέον ενόπλους τους μουσουλμάνους, τους νικήσαντάς ποτε την υπερήφανον Δημοκρατίαν).

19-11 ("). Κατόπιν της συγκαταθέσεως του Βασιλέως, οι Πρέσβεις ανεκοίνωσαν Αυτώ επισήμως την 14 τρεχ. Μηνός, ότι ο Πρίγκηψ Γεώργιος διωρίσθη Αρμοστής των Δυνάμεων εν Κρήτη δια μίαν τριετίαν. –Τα όπλα παραδίδονται καθ' όλην την νήσον. Εν Ρεθύμνω κατεχομένω υπό των Ρώσσων, παρεδόθησαν από της 20 π. μην. , ημέρας αναρρήσεως εις τον θρόνον του Αυτοκράτορος των Ρωσσιών. Απόσπασμα ρωσσικού στρατού παραλαβόν τους οπλοφόρους, τους συνώδευσε, παιανιζούσης της μουσικής, μέχρι του τόπου της καταθέσεως των όπλων. Σήμερον δε εισελθόντες εις Χανία πολλοί κατέθεσαν τα όπλα των, επίσης υπό τους ήχους της ευρωπαϊκής μουσικής. (Τα παραδοθέντα καθ' όλην την νήσον παλαιών και νέων συστημάτων όπλα και πιστόλια ανήλθον εις εβδομήκοντα δύο χιλιάδας).

9-21 ("). Το εθνικόν γεγονός συνεπληρώθη. Ο Πρίγκηψ Γεώργιος της Ελλάδος κατήλθε σήμερον ενταύθα με τον τίτλον Υπάτου Αρμοστού των Δυνάμεων, αλλά κατ' ουσίαν ως Αντιβασιλεύς. Οι ναύαρχοι των τεσσάρων Δυνάμεων Ποτιέ, Νοέλ, Μπέτολλο και Σκρίδλωφ, τον υπεδέχθησαν εν Σούδα. Στρατός δε διεθνής παρατεταγμένος και πλήθος Κρητών εχαιρέτιζε μετ' ενθουσιασμού την είσοδόν του από Σούδας μέχρι Χανίων· ένθα εψάλη δοξολογία εν τω ναώ των Εισοδών επί τη αισία αφίξει του και τη απελευθερώσει της νήσου. Ο Πρόεδρος του Συμβουλίου των Ναυάρχων Ποτιέ, Γάλλος ναύαρχος τω παρέδωκεν επισήμως εντός του Διοικητηρίου Χανίων, και ενώπιον των λοιπών ναυάρχων, την υπερτάτην Διοίκησιν της νήσου. Κρητική δε σημαία υψωθείσα την στιγμήν ταύτην εχαιρετίσθη δια κανονιοβολισμών υπό των έξωθι του λιμένος ηγκυροβολημένων ευρωπ. πολεμικών πλοίων. Ο τύπος της είνε: χωρίζεται δια λευκού σταυρού, ως η ελληνική σημαία, εις τέσσαρα μέρη, εξ ών τα τρία κυανά, το δε άνω, το προς τον κοντόν είνε ερυθρόν, εις το μέσον του οποίου υπάρχει αστήρ λευκός· τούτου μια εκ των ακτίνων, η προς τα κάτω, είνε μακροτέρα. Ο αστήρ δε ούτος συμβολίζει, κατά την δοθείσαν ερμηνείαν υπό των εν Κων/πόλει Πρέσβεων, τον αστέρα της Βηθλεέμ". (Την απελευθέρωσιν της νήσου και την ύψωσιν της κρητικής σημαίας εχαιρέτισεν ολόκληρος ο Ελληνισμός μετ' ενθουσιασμού. Εις Αλεξάνδρειαν συνήλθον όλοι οι πρόεδροι των ελληνικών κοινοτήτων της Αιγύπτου, ο ελληνικός πληθυσμός της Αλεξανδρείας και πολύς του Καΐρου και εώρτασαν το εθνικόν γεγονός, σημαιοστολίσαντες τας οδούς της πόλεως με ελληνικάς, αιγυπτιακάς και των Μεγ. Δυνάμεων σημαίας, υπεράνω των οποίων εκυμάτιζε η κρητική. Και όταν εν τω Αβερωφείω Γυμνασίω όπου ετελείτο η εορτή, ο Κρής καθηγητής Φωτεινός ήρχισε, κατόπιν των άλλων ρητόρων, ν' απαγγέλλη το ποίημά του προς την σημαίαν και αποτεινόμενος προς το πλήθος είπε "Μη σας φανή παράξενον το κόκκινόν της χρώμα, στο αίμα εβουτήκτηκεν και φαίνεται ακόμα", το πλήθος έγινε έξαλλον. Πρώτος ο Ελλην Πρόξενος τον ησπάσθη και μετ' αυτόν όλοι οι επιφανείς ηγέρθησαν και τον συνεχάρησαν θερμώς. Διεκόπη επί 1/4 της ώρας πάσα περαιτέρω απαγγελία)».

(Από το έργο, Μανούσου Ρ. Κούνδουρου "Ιστορικαί και Διπλωματικαί αποκαλύψεις- Ιστορικά Γεγονότα 1890-1923" που επανεκδόθηκε το 1997).

Πώς περιέγραψε τις σφαγές ο Νίκος Καζαντζάκης

“Μούγκριζε το Μεγάλο Κάστρο κά

“... Το Μεγάλο Κάστρο σκοτείνιασε. Τις πρώτες μέρες ανησυχαστική σιωπή πλάκωσε, Τούρκοι και χριστιανοί βουβάθηκαν· οι χριστιανοί δημογέροντες μπαινόβγαιναν στη Μητρόπολη, οι αγάδες πότε στου πασά την πόρτα, πότε στις βουερές καζέρνες και κρυφοκουβέντιαζαν. Μιαν ώρα τη μέρα άνοιγαν οι τρεις καστρόπορτες της στεριάς κι έμπαιναν ξαγριεμένοι, κατατρομαγμένοι οι Τούρκοι χωριάτες με τα χανουμάκια τους και τα τσουμπελέκια τους· δε χωρούσαν πια στα τζαμιά και στους τεκέδες, έσπαζαν τις ρωμέικες πόρτες, έβγαζαν τους χριστιανούς κι έκαναν κατοχή.

Ξαπόστειλε ο Μητροπολίτης το Χατζησάββα στην Αθήνα, του'δωκε γράμματα, ξόρκιζε τους λεύτερους αδελφούς να πέψουν καράβια να πάρουν και να γλιτώσουν από το μαχαίρι του Τούρκου το χριστιανικό ψυχομέτρι, γιατί ακονίζουνταν κιόλα τα μαχαίρια. Κι ένα βράδυ μαζώχτηκαν από νωρίς όλοι οι γειτόνοι στου καπετάν Μιχάλη να πάρουν απόφαση. Δεν έλειπε απόψε κανένας. Ήρθε ακόμα κι ο καπετάν Πολυξίγκης, κι ο κυρ Ιδομενέας, κι ο Τουλουπανάς ο φούρναρης, κι ο ταφογδύτης ο Κολυβάς, ντυμένος στα μαύρα, κι ο γιατρός ο Κασαπάκης με τη γυναίκα του τη Φραντσέζα. Η Αρχοντούλα με τον αδελφό της τον κουφάλαλο, της μήνυσαν, μα δεν καταδέχτηκε να κοπιάσει· ήταν αυτή κάτω από τις φτερούγες του πασά, δεν είχε ανάγκη από καπετάν Μιχάληδες. Κι ίσα ίσια ετούτες τις μέρες είχε ζωγραφίσει με λαδομπογιά ο αδελφός της τον πασά, τον χρυσοκορνίζωσε, άνοιξε επίτηδες παράθυρο στον τοίχο, όξω στο δρόμο, κι εκεί τον έστησε να τον καμαρώνουν οι διαβάτες. Ήταν απαράλλαχτος, φτυστός· τίποτα δεν του'λειπε· μήτε η κρεατοελιά, πού'χε στη μύτη, μήτε οι γουρουνότριχες που ξεπρόβαιναν από τ'αυτιά του· μερικοί τρόμαζαν να τον θωρούν κι άλλαζαν δρόμο.

Δεν κάθισαν απόψε οι γειτόνοι στην αυλή· μπήκαν μέσα να μην ακούγουνται οι μιλιές τους από το δρόμο. Κάθισαν αραδίς κάτω από τους ήρωες του '21, άναψε η κυρά-Κατερίνα τις μεγάλες λάμπες, κι ο καπετάν Μιχάλης στη θέση του, στη γωνιά του καναπέ, ταυροκοίταζε τους γειτόνους και δεν άνοιγε το στόμα.

Δεν του καλάρεσαν ετούτες οι σύναξες και σιχαίνουνταν να νιώθει σπίτι του τον καπετάν Πολυξίγκη, τον Κερκέζο τουρκαλά, κι αγριομάτιζε λοξά τα χείλια του, τα μάτια και το γυαλιστερό καταχόρταστο λαιμό... Όλα ετούτα τα κρέατά του χόρταιναν φιλί, και τα σπλάχνα του καπετάν Μιχάλη αναδεύουνταν πίσω από τους άντρες, είχαν χαμηλωμένα τα μάτια τους και τουρλωμένα τ'αυτιά, και περίμεναν. Απάνω στον οντά ήταν η Ρηνιώ και ταχτάριζε το μωρό, να μην κλάψει· μα το Θρασάκι κάθουνταν κι αυτό με τους άντρες.

- Κάθου εδώ ν'ακούς, να συνηθίσεις, του'χε πει ο πατέρας του. Είσαι άντρας.

Παρατράβηξε η σιωπή, κι ο νοικοκύρης δεν άνοιγε το στόμα του· δεν κρατήθηκε πια ο καπετάν Πολυξίγκης:

- Τι ήρθαμε απόψε εδώ όλοι οι γειτόνοι να κάμουμε; είπε.

Κι αγριοκοίταξε την αδελφή του, που ναι και καλά, να τον κουβαλήσει απόψε στο σπίτι ετούτο ν'αποφασίσουν, λέει, όλοι μαζί οι γειτόνοι πώς να γλιτώσουν από το μαχαίρι του Τούρκου. Δεν μπορούσε αυτός να πάρει απόφαση χωρίς την Εμινέ, κι ό,τι κι αν αποφάσιζαν ετούτοι εδώ, δε χαμπάριζε.

Μια στιγμή ο καπετάν Μιχάλης, ως άκουσε τη φωνή του καπετάν Πολυξίγκη, έκαμε να σηκώσει το κεφάλι και να του πει:

«Τι γυρεύεις εσύ, εδώ μέσα, Πολυξίγκη μπέη; Γειτονιά σου είναι εσένα τώρα ο τούρκικος μαχαλάς, σπίτι σου η πράσινη πόρτα», μα κρατήθηκε, ήρθε σπίτι του, δεν ήταν της ανθρωπιάς να τον προσβάλει. Σώπασε.

Ο Τίτυρος τότε πετάχτηκε· είχε αρχίσει να παίρνει απάνω του, όλο κι αραίωνε η πεθαμένη στον αέρα και χάνουνταν, και μήτε μια φορά, μήτε στον ύπνο μήτε στον ξύπνο, δεν ήρθε να τον φοβερίσει ο φαρμακωμένος· ήταν καλά σκοτωμένος, δεν μπορούσε να βγει από το μνήμα του. Σιγά σιγά, από τη μέρα που έκανε το φονικό ο Τίτυρος, πήρε κουράγιο, αντρειεύτηκε, δοκίμασε κι είδε πως είναι άντρας κι αυτός και μπορεί να σκοτώσει· και στο σκολειό τώρα πατούσε πόδι, φώναζε, έδερνε, δεν άφηνε τα σκολαρούδια να του παίρνουν τον αέρα· κι απόψε, άμα είδε πως δε μιλούσε ο αδερφός του, μίλησε αυτός:

- Μαζωχτήκαμε απόψε οι γειτόνοι να πάρουμε απόφαση, όλοι μαζί, πώς να γλιτώσουμε από τον Τούρκο, είπε. Τρεις δρόμοι, θαρρώ, μπροστά μας: ή να μείνουμε ήσυχοι στα σπίτια μας, και σφαγή μπορεί να μη γίνει· ή να καταφέρουμε να ξεφύγουμε από τις καστρόπορτες, να σκορπίσουμε στα χωριά· ή να περιμένουμε, έπεψε λέει, ο Μητροπολίτης το Χατζησάββα στην Αθήνα, να'ρθουν τα ελληνικά καράβια να μας πάρουν.

Ας τα κουβεντιάσουμε το λοιπόν, ποιος δρόμος από τους τρεις είναι ο πιο συφερτικός, να τον πάρουμε, κι ο Θεός βοηθός!

Έτριξαν οι καρέκλες, έσκυψαν τα κεφάλια, ζύγιαζε ο καθένας τη γνώμη του· μα κάθε δρόμος είχε και τον αντίδρομό του, κι η απόφαση δύσκολη.

Πρώτος έκοψε τη σιωπή ο γιατρός ο Κασαπάκης- λιπαρός χωριατάρας, βλογιοκομμένος, πού'χε πάει στο Παρίσι να σπουδάσει γιατρός και πήγαινε τρεις μήνες στη νομική σχολή, θαρρώντας πως είναι η γιατρική, κι άμα ξεκοκάλισε τ'αμπελοχώραφα του κυρού του, γύρισε μ'ένα καπέλο μιραμπό και με την κόρη της σπιτονοικοκυράς του στο Μεγάλο Κάστρο- κι άνοιξε σπετσαρία. Τούτος λοιπόν πετάχτηκε τώρα και μίλησε, κορφοκοιτάζοντας τον Τίτυρο:

- Υπάρχει και τέταρτος δρόμος, δάσκαλε: να καταφύγουμε στα προξενεία των Μεγάλων Δυνάμεων!

- Που να μας χωρέσουν, γιατρέ μου; αντιμίλησε ο Κρασογιώργης με το στέρεο ασπούδαχτο μυαλό του. Λες προξενείο και γεμίζει το στόμα σου· μα σπίτι είναι και το προξενείο, τέσσερις τοίχοι-πόσους χωρούνε; μια φαμελιά, δυό; Κι οι άλλες;

- Να πας του λόγου σου, γιατρέ μου, στο φραντσέζικο κονσουλάτο να ζητήσεις προστασία, πού'χεις και γυναίκα Φραντσέζα και δε σου'δωκε κι ο Θεός παιδιά, είπε κι ο Κολυβάς, που του'χε πεθάνει η γυναίκα και του'χε αφήσει μιαν τσούρμα κουτσούβελα και δεν κάτεχε τι να τα κάμει, που να τα χώσει, να μην τα βρουν οι Τούρκοι...

Βλαστημούσε την ώρα και τη στιγμή που τον έπιανε ο πειρασμός κι αγκάλιαζε τη μακαρίτισσα, κι ύστερα από εννιά μήνες... «Κακό χρόνο να'χει για φάμπρικα», μουρμούριζε και κοίταζε τις γυναίκες γύρα του αγριεμένος.

Ο Μαστραπάς, ο άγιος άνθρωπος, άνοιξε το στόμα του να μιλήσει· μα το'κλεισε ευτύς, δείλασε.

- Λέγε, γείτονα, του'πε ο Τίτυρος, να τον γκαρδιώσει.

- Ό,τι αποφασίσετε... αποκρίθηκε ο κουδουνάς και κατακοκκίνισε.

- Ακούστε το λοιπόν τη γνώμη μου και μένα, έκαμε ο Κρασογιώργης και σηκώθηκε.

Κοιλαράς, χοντροφαγάς, κακοπλυμένος, όλη μέρα σήμερα ιδροκοπούσε από τη στενοχώρια του και τώρα άχνιζε το κορμί του και μύριζε βαριά ανθρωπίλα. Η Κρασογιώργαινα τον κοίταξε με καμάρι· έτσι ξαναμμένος ο άντρας της της άρεσε πολύ.

- Άκουμε, Κρασογιώργη, είπε ο Τίτυρος.

- Το λοιπόν, ακούστε και μένα τη γνώμη μου: ο πιο σίγουρος δρόμος είναι του χωριού. Ν'απομείνουμε εδώ στη φάκα; Δεν είναι η πρώτη φορά που μας έσφαξαν οι Τούρκοι. Να περιμένουμε τα καράβια; Ζήσε, μαύρε μου, να φας τριφύλλι...

Δεν έχω εμπιστοσύνη εγώ στην Αθήνα· όχι πως δεν θέλει η κακομοίρα, θέλει μα δεν μπορεί· φοβάται την Τουρκιά· φοβάται και το Φράγκο, το σκυλόφραγκο· πόσες φορές δεν τα'χει κάμει απάνω της;

-Μα πώς θα φύγουμε, γείτονα; εδώ σε θέλω! έκαμε ο Κολυβάς κι ασκοφυσούσε. Έχουμε, μαθές, κι ένα σωρό παιδιά.

- Δεν έχω εμπιστοσύνη στην Αθήνα, εξακολούθησε ο γείτοντας, έχω εμπιστοσύνη στον Κρασογιώργη. Αφήστε με το λοιπόν εμένα να κάμω κουμάντο και, μα το ψωμί που τρώγω, θα σας περάσω όλους στα βουνά, με τις γυναίκες σας και τα παιδιά σας, με τις σκάφες τα στρώματα και τα τσουκαλαριά!

Μούρμουρο σηκώθηκε, όλοι ζύγωσαν τις καρέκλες τους στον Κρασογιώργη, που είχε τώρα σωπάσει και κοίταζε καμαρώνοντας τι αναστάτωση έφεραν τα λογια του στους γειτόνους. Αμ τι; τον είχαν παραματιού, πως ήταν χοντρομπαλάς κι αγράμματος και φορούσε μπαλωμένα στιβάνια, τώρα θα τους δείξει αυτός!

-Για να δούμε το σχέδιό σου! είπε ο γιατρός, πικαρισμένος που ο λόγος του δεν έπιασε· τα παχιά λόγια, να σου πω, γείτονα, δε μου αρέσουν!

-Μήτε και μένα, γιατρέ· δυό και δυό κάνουν τέσσερα- άκου το λοιπόν: Τα'χω εγώ καλά με τους νιζάμηδες που φυλάγουν του Λαζαρέτου την Πόρτα. Πώς και γιατί; μην ξεσκαλίζετε. Κάτι κοντραμπάντα που κάνω, κάτι νταμιτζάνες ρακή και πακέτα καπνό και κουτιά λουκούμια που τους αποχερίζω για να κλείνουν τα μάτια... να μην τα πολυλογούμε, θα λαδώσω πάλι τον τροχό και θα γλιστρήσουμε όλοι όξω, άμαχα κι ατάραχα!

- Να μας ζήσεις, Κρασογιώργη, φώναξε ο Κολυβάς, σου παραδίνω τα παιδιά μου, έχω εμπιστοσύνη!

- Κι εγώ, έκαμε ο Μαστραπάς και στράφηκε ανήσυχος να δει τη γυναίκα του, αν ήταν κι αυτή σύφωνη...

Τη στιγμή εκείνη η πόρτα χτύπησε σιγά, τρεις φορές.

- Ο Αλήαγας! είπε ο Τίτυρος και σηκώθηκε να του ανοίξει.

Μα ο καπετάν Μιχάλης σήκωσε το κεφάλι.

- Διωχ'τον! είπε.

Άνοιξε την πόρτα ο Τίτυρος.

- Αλήαγά μου, είπε, να μας συμπαθάς· απόψε έχουμε δικές μας κουβέντες· έλα αύριο.

Μα ο Αλήαγας, κολλημένος στην ξώπορτα, δε μετακουνούσε.

- Ήρθα να σας πω, το νου σας, γειτόνοι, μελετούν σφαγή οι αγάδες.

- Για όνομα του Θεού- πότε;

- Γρήγορα, στο μπαϊράμι.

- Έμπα μέσα.

Το γεροντάκι πέρασε την αυλή, ακούμπησε στον παραστάτη.

- Καλησπέρα, γειτόνοι! είπε με ξεκάθαρη φωνή.

Έφερνε απόψε ένα φοβερό μαντάτο και κορδώνουνταν· μα άξαφνα είδε στη γωνιά του καναπέ τον καπετάν Μιχάλη, μαζεύτηκε.

-Με συμπαθάτε, είπε, δε θα καθίσω απόψε, είμαι βιαστικός· μα ήταν ανάγκη να'ρθω: αν πιστεύετε στο Θεό, γειτόνοι, έχετε το νου σας· μελετούν οι αγάδες σφαγή, το μπαϊράμι. Έχουν κιόλα μοιράσει τις γειτονιές· στη δικιά μας θα'ρθουν οι πιο παλικαράδες, γιατί ναι ο καπετάν Μιχάλης.

-Καλά, πήγαινε, είπε ο καπετάν Μιχάλης, σηκώνοντας το χέρι.

Πετάχτηκε τότε ο Μαστραπάς.

- Ξεσκάλισε, μάθε, Αλήαγά μου, ό,τι μπορείς, και κόπιασε αύριο βράδυ-άε στο καλό!

Πήρε πάλι την αυλή το γεροντάκι, ξεπόρτισε και τράβηξε κατά τους τούρκικους καφενέδες.

-Έφτασε το λοιπόν το μαχαίρι στο κόκαλο! Είπε ο καπετάν Πολυξίγκης και σηκώθηκε. Εμένα να με συμπαθάτε· έχω δουλειά απόψε. Ό,τι αποφασίσετε, θα μου το πει η αδελφή μου· τούτο μόνο σας λέω πρι φύγω: εγώ θα πάρω το βουνό. Αυτό ζητάει η τιμή.

-Καλά που τη θυμήθηκες! έγρουξε ο καπετάν Μιχάλης.

Πήρε βιαστικά το δρόμο ο καπετάν Πολυξίγκης· άργησε απόψε, θα'ταν ξαπλωμένη στο στρώμα η Εμινέ, θα μασούσε μαστίχα, να μη νυστάξει, και θα τον περίμενε.

Σαν απόμειναν μόνοι, όλοι στράφηκαν στον καπετάν Μιχάλη ν'ακούσουν τη γνώμη του· κι αυτός ένιωσε τώρα τον αέρα πιο αλαφρό, πιο καθαρό, δε μύριζε πια μόσκο και τουρκίλα, σήκωσε το κεφάλι.

- Γειτόνοι, είπε, όλοι εδώ είμαστε άντρες του τουφεκιού· ντροπή στη δύσκολη στιγμή· ν'αφήσουμε την Κρήτη· ας ασφαλίσουμε λοιπόν τα γυναικόπαιδα, καλά μίλησε ο Κρασογιώγης, κι ύστερα ένας είναι ο δρόμος: του τουφεκιού. Κι ο δάσκαλος θα'ρθει μαζί μας, κι ο κύρ Ιδομενέας, όλοι!

Ο γέρο-Τουλουπανάς όλη την ώρα είχε χαμηλωμένα τα μάτια, έπαιζε τα δυό του αντιδάχτυλα κι ο νους του ήταν στο γιο του· τώρα το πρόσωπό του είχε ολότελα φαγωθεί- μήτε μύτη πια, μήτε αυτιά, μήτε χείλια... Πού να πάει; ποιός θα τον πάρει μαζί του; Και να τον δεις, σ'έπιανε τρόμος· κι αν τον άγγιζες, μπορούσε να κολλήσεις και συ την αρρώστια. Κι ήρθαν προχτές ζαφτιέδες να του τον πάρουν, να τον κλείσουν στο λεπροχώρι, κι η δύστυχη μάνα έβαλε τις φωνές κι ο γέρος γέμισε ασημένια μονέδα τις φούχτες τους κι έφυγαν...

Χωρίς να το θέλει, ο γερο-Τουλουπανάς αναστέναξε δυνατά, κι όλοι στράφηκαν.

- Τι έχεις, γείτονα, κι αναστενάζεις; τους ξέφυγε και τον ρώτησαν.

- Τίποτα... Τι να'χω; τίποτα... αποκρίθηκε αυτός και τα μάτια του κίνησαν βρύσες.

Και σε λίγο:

-Εγώ δε φεύγω· που να πάω; ποιος με θέλει; είπε και σηκώθηκε.

Κανένας δεν άπλωσε το χέρι να τον κρατήσει· βρήκε, σκουντουφλώντας, μόνο του την ξώπορτα κι αφανίστηκε.

- Σύμφωνοι, είπε ο Τίτυρος· φτάσαμε σ'ένα συμπέρασμα. Τι λες και του λόγου σου, κυρ Ιδομενέα; Δεν άνοιξες ακόμα το στόμα σου να μιλήσεις.

- Τη γνώμη μου την ξέρεις, όλοι την ξέρετε· την είπα και την ξανάπα: όλα αυτά που λέτε και κάνετε, του βρόντου! Όσο υπάρχει Σούδα...

- Σύμφωνοι, έκαμε ο γιατρός, με βιάς κρατώντας

στο έργο του «Ο Καπετάν Μιχάλης»

τω από του Τούρκου το μαχαίρι…”

τα γέλια, και πήρε την αψηλή καπελαδούρα του να φύγει- κόντευε πια μεσάνυχτα.

- Γιατρέ, είπε ο καπετάν Μιχάλης, θα'ρθεις και του λόγου σου μαζί μας, στο βουνό…

- Μα...

- Δεν έχει μα· θα'ρθεις· γι'αυτό γίνηκες γιατρός· θα'χουμε λαβωμένους.

Ο γιατρός κοίταξε τη γυναίκα του· κάθουνταν στην άλλην άκρα του καναπέ, δεν καταλάβαινε καλά καλά τι έλεγαν, κρατούσε το μαντιλάκι της σφιχτά στο στόμα κι έβηχε. Είχε λιώσει κι ανακερώσει, η κακομοίρα· είχε βαριεστίσει να βλέπει τους σιδερόδρομους της Κρήτης να περνούν μπροστά από την πόρτα της και να λερώνουν το κατώφλι της· παραμύθι πια μακρινό, αβέβαιο, ανύπαρκτο, το Παρίσι… «Να μπω σ'ένα βαπόρι, να φύγω… να φύγω…» διαλογίζουνταν και δε μιλούσε. Ένα γαϊτάνι νερό είχε γίνει ο νους της κι έτρεχε και χύνουνταν στη θάλασσα.

Ο καπετάν Μιχάλης σηκώθηκε.

- Τα μιλημένα τιμημένα, είπε κι ανέβηκε στο καμαράκι του.

Πολυμίλησε απόψε, λαχτάριζε ν'απομείνει μοναχός.

Ανάσαναν ευτύς οι γειτόνοι, λύθηκαν οι γλώσσες, μπήκαν στη μέση κι οι γυναίκες, κατέβηκε κι η Ρηνιώ, ετοίμασε το δίσκο, ρακή, γλυκό, καφέδες.

- Ο Θεός να τα φέρει δεξιά! ευχήθηκε ο Κρασογιώργης σηκώνοντας το ποτήρι του· στην υγειά σου, κυρα-καπετάνισσα, να χαίρεσαι όπου αγαπάς· στις χαρές σου, Ρηνιώ!

Σκούντρηξαν, ήπιαν όλοι, έφερε την μποτίλια η Ρηνιώ, ξανάπιαν. Έκαμαν κέφι.

- Μωρέ, τι σου είναι το πιοτό! είπε ο Κρασογιώργης καταχτυπώντας τη γλώσσα του· ένα ποτηράκι ρακή, μια δαχτυλήθρα, και πνίγει, θεόψυχά μου, ολάκερή την Τουρκιά! Να, σκύβω και θαρρώ στον πάτο του ποτηριού το Σουλτάνο τούμπανο!

- Δεν είναι ρακή, είναι η συντροφιά, είπε ο Τίτυρος.

- Έχεις δίκιο, δάσκαλε, έκαμε ο Μαστραπάς, που με τη ρακή είχε λυθεί κι αυτουνού η γλώσσα· σαν τα κουδούνια είναι κι οι άνθρωποι, κι όταν συνταιριάζουνε, θάνατο δε φοβούνται.

Ψιλοδουλεμένο το αυτί του κουδουνά, ήταν γεμάτο αχό, σαν το κοχύλι της θάλασσας. Πέρυσι το καλοκαίρι που βγήκε στο χωριό του, δεν μπόρεσε να κλείσει την πρώτη νύχτα μάτι· γιατί στο αντικρινό βουνό τα κουδούνια του κοπαδιού δεν ήταν καλά ταιριαγμένα και του αναστάτωναν την ψυχή. Με τις βαθιές αυγές σηκώθηκε, ανηφόρισε το βουνό, βρήκε το κοπάδι, ταίριασε τα κουδούνια και γύρισε πίσω και κοιμήθηκε.

-Σαν τα κουδούνια είναι κι οι ανθρώποι, είπε πάλι. Λέρια, τροκάνες, φαλκάνες, κουδούνες, μικρά και μεγάλα, και το καθένα έχει το λάλο τον ειδικό του· χαρά στο κοπάδι που'ναι τα κουδούνια του μαστορικά ταιριαγμένα· αυτό δε φοβάται το λύκο.

Μα ο κυρ Ιδομενέας κουνούσε το κεφάλι του: «Τι γυρεύω εγώ εδώ μέσα, συλλογίστηκε. Τι κουβέντες είναι ετούτες;»

Σηκώθηκε, έγνεψε στον Τίτυρο:

-Πάμε, κουμπάρε, είπε, θα κοιμηθείς σπίτι μου, να μου κάνεις συντροφιά.

Ένιωσε απόψε μεγάλη ανάγκη από αψηλές κουβέντες, να μιλήσουν πάλι οι δυό τους για τ'άστρα και για την αθανασία της ψυχής. Κανένα άλλο ζήτημα δεν υπάρχει στον κόσμο, μονάχα αυτά τα δυό. Το πολύ πολύ, ένα μεγάλο ζήτημα ακόμα, η Σούδα· όλα τ'άλλα, αγέρας.

Όλοι σηκώθηκαν, διαλύθηκε η σύναξη. Άλλοι, γκαρδιωμένοι ύστερα από τόσες ρακές, γύρισαν παλικάρια σπίτι τους· άλλοι ξάπλωσαν στην αυλή και στην ταράτσα του καπετάν Μιχάλη· κι οι γυναίκες, στρωματσάδα στον οντά. Ήταν περασμένα μεσάνυχτα.

Το Θρασάκι, ολάκερη εκείνη τη βραδιά, άκουγε κι άχνα δεν έβγαλε· μα μέσα στο μυαλό του χαράζουνταν βαθιά όλοι οι γειτόνοι κι όλα τα λόγια τους, στην αρχή γεμάτα τρόμο, ύστερα πιο γαληνεμένα, και τέλος, με τη ρακή, όλο κέφι. Μα απάνω απ'όλα ένα τυπώθηκε πιο βαθιά στο μυαλό του: ο κύρης του, που κρατούσε ακατάπαυτα, ακατάδεχτα σκυμμένο το κεφάλι, το σήκωνε μια στιγμή και πρόσταζε κι ύστερα πάλι το χαμήλωνε, σαν να μην ήθελε να γίνει ένα με τα πολύλογα κεφάλια που σβούριζαν γύρα του. Τον κοίταζε, τον κοίταζε το Θρασάκι, και σιγά σιγά, χωρίς να το νιώθει, γίνουνταν άντρας.

Τα σκολειά είχαν κλείσει, σηκώθηκε το πρωί και τράβηξε για το μαγαζί να βρει τον κύρη του· του άρεσε ν'αναπνέει το χνότο του, κι αγάλια αγάλια άρχιζε να καταλαβαίνει γιατί ναι τόσο άγριος και δε μιλάει, δεν γελάει, δε θέλει τους ανθρώπους· κι αυτός μια μέρα, σα βγάλει μουστάκια και γένια, τέτοιος θα γίνει· τέτοιος, κι όχι σαν τον καπετάν Πολυξίγκη ή τον Κρασογιώργη ή τον Τίτυρο· μα σαν τον κύρη του.

Κι εκεί που τα κλωθογύριζε όλα ετούτα θαμπά μέσα στο νου του και πήγαινε και ζύγωνε πια στο λιμάνι, άκουσε βλαστήμιες και γιουχαρητά· γόργωσε το βήμα- και τι να δει; απόξω από το σιόρ Παρασκευά το μπαρμπέρικο, Τουρκιά πολλή μαζεμένη, κι είχαν στη μέση τον κακόμοιρο Συριανό και τον έβριζαν, τον έφτυναν, ακόνιζαν τα μαχαίρια να τον σφάξουν. Κι ο δύστυχος, με το πουκάμισο ξεσκισμένο κι ολομάτωτο, με το μούτρο του καταλερωμένο από τα κλούβια αυγά και τις σάπιες ντομάτες, στέκουνταν τρεμάμενος και παρακαλούσε κι ορκίζουνταν- θα φύγει, θα γυρίσει στη Σύρα, ποτέ πια δε θα ξαναπατήσει το πόδι του στην Κρήτη· μόνο, αμάν, είχε κόρη της παντρειάς και να τον λυπηθούν.

Το Θρασάκι τον είδε, τον πόνεσε η καρδιά του, πήρε δρόμο να βρει τον πατέρα του. Κάθουνταν αυτός στο τραπέζι κι έγραφε στον ξενιτεμένο, το φραγκεμένο ανιψιό του, τον Κοσμά· « αν είσαι άντρας, του' γραφε, αν έχεις απάνω σου ντροπή, παράτησε ευτύς τη Φραγκιά- τι διάολο κάνεις εκεί πέρα τόσα χρόνια; παράτησε, σου λέω, ευτύς τη Φραγκιά και να κοπιάσεις στον τόπο σου. Ήρθε η ώρα, σ'έχει ανάγκη. Γιατί, μαθές, γεννήθηκες; γιατί σε λένε Κρητικό; Να κοπιάσεις ευτύς, να πάρεις κι η αφεντιά σου το τουφέκι. Μάθε ακόμα και τούτο, ανιψιέ…».

Κι απάνω εκεί, να σου και μπαίνει ξαναμμένο το Θρασάκι:

- Πατέρα, φώναξε, θέλουν να σφάξουν τον κακομοίρη τον Παρασκευά τον μπαρμπέρη· να, απόξω από το μπαρμπέρικό του. Σήκω να τον γλιτώσεις!

Ο καπετάν Μιχάλης σηκώθηκε, στάθηκε στο κατώφλι, κοίταξε· ένα μπουλούκι λυσσασμένοι τουρκολιμανιώτες είχαν ζώσει τον Παρασκευά, που να ξεμυτίσει χριστιανός στο δρόμο, τα ρωμέικα μαγαζιά γύρα έκλειναν κι αφανίστηκαν οι νοικοκυραίοι· και στον ήλιο ξέκρινε ο καπετάν Μιχάλης πεντ'έξι μαχαίρια να στραφταλίζουν.

- Θα πας, πατέρα; Θα πας; δε φοβάσαι;

Μούσκλωσε ο καπετάν Μιχάλης το πρόσωπό του· πολλοί ήταν οι Τούρκοι, θάνατος σίγουρος να τα βάλεις μαζί τους, μα ντράπηκε το γιο του. Να'ταν μόνος, θα'μπαινε μέσα, ξεμέθυστος ήταν, δεν του άρεσαν οι κουζουλάδες· μα τώρα ο γιος του τον έβλεπε.

- Δεν πας, πατέρα; φοβάσαι είπε πάλι ο γιος.

- Θα πάω, αποκρίθηκε αυτός και τράβηξε κατά το τουρκομάνι.

Περπατούσε αργά, ήσυχα, το πρόσωπό του πράο, χωρίς θυμό μήτε φόβο.

Ως τον είδαν οι Τούρκοι να ζυγώνει, στάθηκαν· τι ζητάει ο γκιαούρης, τι θαρρεί πως είναι και δε φοβάται;

Έφτασε ο καπετάν Μιχάλης, άπλωσε ήσυχα το χέρι, να του ανοίξουν να περάσει. Ξαφνιασμένοι οι Τούρκοι, αναμέρισαν, να δουν τι θα κάμει· κι οι νταήδες κατέβασαν τα μαχαίρια και περίμεναν.

Ο καπετάν Μιχάλης ζύγωσε το σιόρ Παρασκευά, τον έπιασε από το αυτί, και μονομιάς το πρόσωπό του αγρίεψε. Του στρούφιξε το αυτί, του' δωκε μια σπρωξιά:

-Τράβα σπίτι σου! του'πε προσταχτικά· και να μη σε ξαναδώ στα μάτια μου!

Έχωσε το κεφάλι στους ώμους του ο Παρασκευάς, τράβηξε μπροστά τρεκλίζοντας, και πίσω του ο καπετάν Μιχάλης και του στρούφιζε το αυτί. Αναμέρισαν οι Τούρκοι πάλι αμίλητοι, τους αφήκαν και πέρασαν.

- Σπίτι σου! του ξανάπε με θυμό ο καπετάν Μιχάλης· γρήγορα!

Πήρε δρόμο ο Παρασκευάς, έστριψε την πρώτη γωνιά, αφανίστηκε· κι οι Τούρκοι αποστάθηκαν και κοίταξαν ξεχάσκωτοι τον καπετάν Μιχάλη, που με το ίδιο αργό, ήσυχο βήμα, γύριζε πίσω στο μαγαζί του.

Το Θρασάκι κοίταξε με θαυμασμό τον πατέρα του· έκαμε κάτι να τον ρωτήσει, μα σώπασε. Κάθισε πάλι ο καπετάν Μιχάλης στο τραπέζι, πήρε την πένα κι έσκυψε ν'αποτελειώσει το γράμμα. «Μια στιγμή παράτησα την πένα, γιατί μου'τυχε λίγη δουλειά· μάθε το λοιπόν ακόμα και τούτο, ανιψιέ μου, πως τον μπάρμπα σου το Μανούσακα…»….

……………………………………………………

ΕΜΠΑ ΜΕΡΑ, ΕΒΓΑ ΜΕΡΑ, ΗΡΘΕ ΤΟ ΜΠΑΪΡΑΜΙ.

Γαμπροστολίστηκαν οι αγάδες, ξεχύθηκαν στους καφενέδες, θρονιάστηκαν απάνω στα μαξιλαράκια τους τα Τουρκόπουλα, σήκωσαν τον αφράτο λαιμό κι άρχισαν τους αμανέδες· κάψα πολλή, κι ο Μπαρμπαγιάννης είχε παραγγείλει και του' φεραν από τον Ψηλορείτη τρια γομάρια χιόνι κι έτρεχε με την προύντζινη στάμνα του και πότιζε και δροσολογούσε τους αγάδες.

Πλάι στις Τρεις Καμάρες, στο στρατώνα, οι νιζάμηδες βαρούσαν από τα ξημερώματα τις τρουμπέτες κι έριχναν σμπάρα στον ουρανό· κι ο πασάς με τους τρανούς γαλονάδες όδευαν στο Γενί τζαμί να προσκυνήσουν· απάνω στους μιναρέδες γιορντάνιζαν ακόμα αναμμένα πατωσιές πατωσιές τα καντήλια. Στον τεκέ της Χαμηντέ μουλά το κιβούρι του αγίου ήταν καταστολισμένο με δεντρολίβανο και βασιλικό, κι η Εφεντίνα, καθούμενη μπροστά διπλοπόδι, σκαμπανέβαζε το απανωκόρμι κι ανάγνωθε τραγουδιστά το Κοράνι· και γύρα από τον άγιο διπλογονάτιζαν σε ψάθες γέροι προσκυνητές, είχαν πάρει και τους ναργιλέδες τους, και τώρα φούμερναν, μεσοκαμμυώντας τα μάτια, κι άκουγαν σα βούισμα μέλισσας, γλυκό πολύ, μακρινό πολύ, το Κοράνι.

Ήταν βαθιά ευτυχισμένοι οι γέροι ετούτοι· είχαν μπει κιόλα, ολοζώντανοι, στον Παράδεισο. Κανένα αγαθό δεν τους έλειπε· από τις χαραμάδες της ξώπορτας κι από τον καγκελωτό φεγγίτη του δρόμου έμπαινε η βουή του Μεγάλου Κάστρου σα μούρμουρο νερού, και πέρα, πίσω από τα βενετσάνικα μουράγια, ακούγουνταν η θάλασσα ν'αναστενάζει, κι η γριά Χαμηντέ μουλά, αθόρυβη, ξυπόλυτη, μπαινόβγαινε, και πότε τούς έφερνε ένα λουκούμι, πότε κάρβουνα αναμμένα και τ'απίθωνε, με τρυφεράδα πολλή, στο λουλά του ναργιλέ· κι όλοι οι ναργιλέδες, καλά αρματωμένοι, γουργούριζαν, σαν περίστεροι, γύρα από τον άγιο…

Μα την ώρα που όλοι τους ήταν βυθισμένοι στη θεοκατάνυξη ετούτη, φωνές στριγγές ακούστηκαν, πόρτες συντρίβουνταν, γυναίκες σκλήριζαν και βρόντηξαν κουμπουριές στον αγέρα.

Η θεία μακαριότητα αφανίστηκε, πετάχτηκαν οι γέροι απάνω.

-Σφαγή! Σφαγή! ακούστηκαν φωνές από τις αυλές κι από τα δώματα.

Παράτησε απάνω στα δεντρολίβανα η Εφεντίνα το Κοράνι και πετάχτηκε ν'ανοίξει την πόρτα. Αρματωμένοι τουρκαλάδες, με τα μαχαίρια στα δόντια, έτρεχαν ουρλιάζοντας κι είχαν κιόλα πιτσιλιστεί τα μπράτσα τους και τα στήθια με γκιαούρικο αίμα. Ο αράπακας του πασά, ο Σουλεϊμάνης, χιμούσε μπροστά, ξεστήθωτος, ξυπόλυτος, μ'ένα κίτρινο, αναριχτό στις πλάτες του μπουρνούζι· τα μάτια του κλωθογύριζαν, άφριζαν τα φαρδιά κρεμαστά του χείλια.

- Σφαγή! Σφαγή! μούγκριζε και σπάθιζε με το γιαταγάνι τον αγέρα.

- Που πάτε, αδέρφια; φώναζε η Εφεντίνα και πρόβαλε τρέμοντας το κεφάλι από την πόρτα.

- Να τον σφάξω τον άτιμο, να πιω το αίμα του! βρουχήθηκε ο Αράπης.

- Ποιόν, μωρέ Σουλεϊμάνη;

- Τον καπετάν Μιχάλη!

Η Εφεντίνα κέρωσε.

-Δε φοβάστε, μωρέ, το Θεό; φώναξε.

Μα η φωνή της χάθηκε μέσα στο μούγκρος που ανέβαινε απ'όλες τις χριστιανικές αυλές κι από τα δώματα.

Συντρίβουνταν οι πόρτες, σκαρφάλωναν οι γυναίκες στις ταράτσες και φώναζαν το Θεό, άλλες γκρεμίζουνταν από τις στέγες με τα παιδιά τους στην αγκάλη, μερικοί άντρες μια στιγμή αντιστέκουνταν, άκουγες τουφεκιές και παλέματα, κι ύστερα μια σπαραχτικιά φωνή- κι όλα τέλειωναν.

Ο καπετάν Μιχάλης στέκουνταν με τ'άρματα πίσω από την πόρτα· είχε ανεβάσει τη φαμίλια στον οντά κι είχε κρατήσει κοντά του μονάχα το Θρασάκι.

- Έλα μαζί μου, του'πε, κι άκου καλά αυτό που θα σου πω: Αν σπάσουν την πόρτα μας και μπουν οι Τούρκοι, θα σας σφάξω όλους σας, να μην πέσετε στα χέρια τους, και πρώτα εσένα, Θρασάκι. Κατάλαβες;

- Κατάλαβα, πατέρα,

- Σύμφωνοι;

- Σύμφωνοι.

- Μην τους πεις τίποτα· γυναίκες είναι, μπορεί να τρομάξουν.

- Δεν τους λέω τίποτα.

Είπαν ό,τι είχαν οι δυό άντρες, και πια σώπαιναν· όρθιοι πίσω από την πόρτα είχαν γοργώσει τ'αυτιά τους και αφουκράζουνταν τη χλαλοή και το ποδοβολητό στο δρόμο.

Κάμποσοι γειτόνοι είχαν από μέρες προφτάσει κι έφυγαν· πρώτα πρώτα αυτοί που'χαν παιδιά. Ο Κρασογιώργης, ο Μαστραπάς κι ο Κολυβάς

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

με τα Κολουβόπουλα· την άλλη μέρα, η κυρά-Πηνελόπη κι η κυρά-Χρυσάνθη η Πολυξιγκοπούλα· είχαν ντυθεί χανούμισσες και κατάφεραν να γλιστρήσουν μέσα στη χλαλοή και να πιάσουν τα χωράφια. Ο Τίτυρος έβαλε κι αυτός φουφούλα με κόκκινο ζωνάρι, σαν τουρκαλάς, τύλιξε το κεφάλι του με άσπρο σαρίκι, έχωσε τα ματογυάλια του στον κόρφο του και βγήκε κουτουλώντας από του Λαζαρέτου την Πόρτα. Ο Τουλουπανάς έμεινε με το γιο του· ο γιατρός σήκωσε φραντσέζικη σημαία ο Ιδομενέας δήλωσε πως δε θα φύγει και σήκωσε τις σημαίες των Μεγάλων Δυνάμεων απάνω από τη βρύση.

Αν έχουν μούτρα τώρα, ας αγγίξουν την πόρτα μου! είπε στη γρια -Δοξανιά, που σταυροκοπιούνταν ξεμαλλιασμένη.

- Πότε θα φύγουμε κι εμείς, πατέρα; είχε ρωτήσει χτες το Θρασάκι που βιάζουνταν να πάρει κι αυτός τα χωράφια και να σκαρφαλώσει στα βουνά.

- Εμείς θ'απομείνουμε απ' όλη τη γειτονιά οι τελευταίοι.

- Γιατί;

- Να καταλάβεις μοναχός σου, αποκρίθηκε ο πατέρας και πια δε μίλησε.

Ζύγωνε μεσημέρι· όλο και πιο βραχνά το Μεγάλο Κάστρο μουκανιόταν και σφάραζε κάτω από το μαχαίρι του Τούρκου· οι μουεζίνηδες ανέβηκαν στους μιναρέδες για τη μεσημεριάτικη προσευχή και διαλαλούσαν το έλεος του Θεού.

Κι ίδια τη στιγμή εκείνη, πέρα, στην Περβόλα, πεντ'έξι Τούρκοι, λιμανιώτες έβαλαν λοστούς, ξεγόφιασαν και καταγκρέμισαν την πόρτα του σιόρ Παρασκευά, μπήκαν μέσα, βρήκαν την κόρη του κάτω από το καναπέ, την άρπαξαν και την έριξαν τ' ανάσκελα απάνω στον καναπέ· άλλοι τουρκαλάδες ξετρύπωσαν πίσω από τα πιθάρια τον κακόμοιρο τον μπαρμπέρη, έβαλαν το λαιμό του στο κατώφλι και τον έσφαξαν. Κι ύστερα, όλοι μαζί, σήκωσαν απάνω τα χέρια τους την καταματωμένη Περβόλα κι έφυγαν.

Ο καπετάν Μιχάλης τρούλωσε τ'αυτιά του· στην άκρα του δρόμου, κατά του Ιδομενέα τη βρύση, ακούστηκαν τουφεκιές.

-Έρχουνται... μουρμούρισε και σήκωσε το σκαντάλιο του τουφεκιού.

Στράφηκε, κοίταξε το γιο του:

-Έρχουνται, είπε.

-Έρχουνται... έκαμε και το Θρασάκι και σήκωσε και αυτό το μικρό του περίστροφο.

Τις στερνές ετούτες μέρες το'χε μάθει ο κύρης του να γεμίζει και να ρίχνει στο σημάδι.

- Δεν πιστεύω να φοβάσαι... είπε ο πατέρας και κοίταξε αυστηρά το γιό του.

- Γιατί να φοβούμαι; Κατέχω και ρίχνω!

Άνοιξε τα ποδάρια του, τα στερέωσε καλά στις πλάκες της αυλής και περίμενε.

Μα οι τουφεκιές πέραν πλήθαιναν, χτύποι βαριοί ακούστηκαν τώρα, οι Τούρκοι είχαν σταματήσει μπροστά στου Ιδομενέα τη βρύση κι είχαν βάλει τους ώμους τους, να ρίξουν κάτω την αρχοντικιά σαράβαλη πόρτα.

Ο κυρ Ιδομενέας ήταν από το πρωί σκυμμένος στο γραφείο του κι έγραφε στις Μεγάλες Δυνάμεις:

«Ω Δυνατοί του κόσμου! την ώρα που χαράζω τις γραμμές ετούτες, το Μεγάλο Κάστρο σφάζεται. Αντιλαλεί ο αέρας από τις τουφεκιές, Τούρκοι λυσσαλέοι σπάζουν τις πόρτες των χριστιανών, ατιμάζουν τις γυναίκες, σκοτώνουν τους άντρες, πιάνουν τα μωρά και συντρίβουν τα κεφάλια τους στα κατώφλια.

Σηκώνω φωνή, δεν είμαι τίποτα, ένας ασήμαντος άνθρωπος χαμένος στην άκρα της Ευρώπης, μακριά σας, ω Δυνατοί του κόσμου! Όμως στέκεται κοντά μου ο Θεός, θυμωμένος, πάει κι έρχεται μέσα στην έρημη κάμαρα όπου σας γράφω, σκύβει πάνω από τον ώμο μου κι αναγνώθει τι σας λέω, και δε μιλάει, δαγκάνει τα χείλια του και περιμένει να δει τι απόκριση θα μου δώσετε. Να το ξέρετε, άλλη γραφή πια δε θα σας πέψω, βαριέστισα να φωνάζω στην έρημο· αν δε μου δώσετε απόκριση τώρα, θα στραφώ στο Θεό, κι αυτός..."

Εδώ ο κυρ Ιδομενέας σταμάτησε απότομα· άκουσε τις τουφεκιές, πρόβαλε το κεφάλι του ψηλά από το παράθυρο. Είδε το μπουλούκι τους Τούρκους να βαρούν να γκρεμίσουν την πόρτα του.

- Τί θέτε; φώναξε· στραβωθήκατε; Δε θωράτε απάνω από τη βρύση τις Μεγάλες Δυνάμεις;

Ξεφωνητά ακούστηκαν και χάχαρα· μια μπάλα σφύριξε, του ακράγγιξε το αυτί και το μάγουλο κι έκαμε θρύψαλα αντίκρα στον τοίχο έναν παλιό βενετσάνικο καθρέφτη.

Τρύπωσε μέσα ο κυρ Ιδομενέας, έβαλε το χέρι του στ'αυτί του, γέμισε αίματα. Αγριεύτηκε. Θυμός και παράπονο ξαφνικά τον κυρίεψαν- άδικος , άτιμος είναι ο κόσμος ετούτος, άδικοι κι άτιμοι είναι οι δυνατοί, ανήμποροι και κακομοίρηδες οι αδύνατοι, πασάλειψε αίμα όλη την απαλάμη του και την πάτησε, μια μούντζα, απάνω στο ανοιχτό γράμμα που ετοίμαζε για τις Μεγάλες Δυνάμες.

- Να, να, να! έγρουξε· έτσι τελειώνει το γράμμα ετούτο· το αίμα της Κρήτης απάνω στα κεφάλια σας και στα κεφάλια των παιδιών σας και των παιδιών των παιδιών σας, Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία, Αυστρία, Γερμανία και Μόσκοβε!

Η πόρτα τώρα είχε γκρεμιστεί, πήδηξαν οι Τούρκοι στην αυλή με τα μαχαίρια στα δόντια· βρήκαν τη γριά-Δοξανιά, που στέκουνταν στο κατώφλι της μέσα πόρτας κι είχε ανοίξει τα χέρια της και δεν ήθελε να τους αφήσει να περάσουν. Της έδωκαν μια, την έριξαν κάτω, την ποδοπάτησαν, πέρασαν. Βρήκαν τη σκάλα, ανέβηκαν ουρλιάζοντας· το λαθρακιασμένο αρχοντόσπιτο κουνιόταν συθέμελο.

Άκουσε ο Ιδομενέας από το γραφείο του τα ουρλιαχτά και τα άγρια χοντροπόδαρα που ανέβαιναν. Σηκώθηκε. «Ήρθε η στιγμή, συλλογίστηκε· Ιδομενέα, μη με ντροπιάσεις!»

Κοίταξε γύρα, θαρρείς κι ήθελε, με λεύτερη θέληση, να διαλέξει το θάνατο που θα πάρει. Άρματα δεν κρέμουνταν στον τοίχο, μήτε και τα'χε ανάγκη· δεν πολεμούσε αυτός με το σπαθί, πολεμούσε με το μυαλό, και σπαθί του ήταν η πένα. Πήρε την απόφαση.

- Εδώ είναι το πόστο μου, μουρμούρισε χτυπώντας τη γροθιά του στο τραπέζι, εδώ πολεμώ, εδώ θα πεθάνω!

Κάθισε, πήρε την πένα...

Μα μ'ένα λάχτισμα, όλοι μαζί, έριξαν κάτω οι Τούρκοι την πόρτα· μια στιγμή στάθηκαν ξαφνιασμένοι· βρήκαν τον Ιδομενέα ήσυχο, σκυμμένο σε μια μεγάλη κόλλα χαρτί καταματωμένη.

-Γκιαούρη, του φώναξαν, που το'χεις κρυμμένο το λογάρι;

Ο Ιδομενέας σήκωσε το κεφάλι από το γράμμα.

- Εδώ, αποκρίθηκε ήσυχα κι έδειξε το κούτελό του.

Ένας γέλασε:

-Κουμπαράς, μωρέ, είναι η κεφαλή σου;

-Σπάσ' τη, μωρέ Μπραΐμη, να δούμε τι έχει μέσα! του απηλογήθηκε ο άλλος.

Και πριν προφτάσει ο κυρ Ιδομενέας ν'αποκριθεί, ο Τούρκος με μια σπαθιά του'σκισε το κεφάλι από το κούτελο ως το λαρύγγι και χύθηκαν οι μυαλοί του, πηχτοί, όλο αίματα, απάνω στην κόλλα το χαρτί.

Κατασκόρπισαν στο σπίτι, το διαγούμισαν, φορτώθηκαν όλοι του ψόφου ρούχα, κουβέρτες, πολυθρόνες, τραπέζια, στρώματα, και πήραν δρόμο.

Την ώρα που απογύριζαν τη γωνιά, συναπαντήθηκαν με το Σουλεϊμάνη τον αράπακα, που έτρεχε με μια δεκαριά ξυπόλυτους τουρκαλάδες κατά το σπίτι του καπετάν Μιχάλη.

-Από πού, μωρέ έρχεστε; τους ρώτησε και στάθηκε λαχανιασμένος.

- Από του Ιδομενέα τη βρύση.

-Μην πάτε, κακομοίρηδες, στου καπετάν Μιχάλη, γιατί θα σας πιω το αίμα· αυτός είναι κουρμπάνι δικό μου, να το κατέχετε!

Ζύγωσε στη βρύση, πλύθηκε, δροσέρεψε, διψούσε, ήπιε σαν το μοσκάρι, ζύγωσαν και τα ξαναμμένα συμπαλίκαρά του, ήπιαν. Ένας κοίταξε από την γκρεμισμένη πόρτα, είδε μια γριά να κείτεται στις πλάκες της αυλής, ν'ανασπάει τα μαλλιά της και να μοιρολογιέται.

-Πάμε να τη σφάξουμε; Είπε σ'ένα σύντροφό του που ζύγωσε κι αυτός κι έκανε χάζι.

- Δεν βαριέσαι, μωρέ Μουσταφά. Πιάστηκε το χέρι μου από το πρωί.

- Ομπρός! φώναξε ο Αράπης· όλοι μαζί! Είπε, και χύθηκαν καταχτυπώντας, το ένα με το άλλο, από νταηλίκι, τα γιαταγάνια τους.

Ο καπετάν Μιχάλης άκουσε πίσω από την πόρτα το μπουλούκι να κατεβαίνει· γνώρισε την αγριοφωνάρα του αράπακα.

«Τούτοι έρχουνται για μένα...» συλλογίστηκε και γονάτισε πίσω από τη γούρνα για μετερίζι. Έβαλε και το Θρασάκι δίπλα του να γονατίσει.

- Ο Χριστός νικάει! μουρμούρισε κι έκαμε το σταυρό του.

Στράφηκε στο γιο του:

- Κουράγιο, παιδί μου, είπε.

Πρώτη φορά το Θρασάκι άκουγε τον πατέρα του να μιλάει με τρυφεράδα και να τον κράζει «παιδί μου»· κατακοκκίνησε ευχαριστημένο και δε μίλησε.

Το μπουλούκι ζύγωνε τρεχάτο, φώναζαν όλοι μαζί, να κάμουν κουράγιο. Απόξω από την πόρτα στάθηκαν· μάζεψε ο αράπακας όλους γύρα του, έδινε παραγγελιές:

- Δυό θα σταθούν να βάλουν τις πλάτες τους, ένας θα καβαλήσει τον τοίχο και θα πέσει στην αυλή, κι οι αποδέλοιποι θα σπάσουν την πόρτα. Όμως κανένας να μη βάλει χέρι στον καπετάν Μιχάλη, είναι δικός μου· με ντρόπιασε, θα τον ντροπιάσω· θα τον κωλοσύρω κάτω από τον Πλάτανο και θα του κόψω μπουκιά μπουκιά τα κρέατά του και θα μαζώξω τα χασαπόσκυλα του Μεγάλου Κάστρου να τα φάνε!

Άκουσε τις φοβέρες το Θρασάκι, κοίταξε τον πατέρα του· μα αυτός δε μιλούσε· είχε τώρα ανασηκώσει την κάνα του τουφεκιού ψηλά κατά τον τοίχο.

-Άκουσες, πατέρα; ρώτησε.

Μα αυτός, χωρίς να στραφεί:

- Σώπα! μουρμούρισε μέσα από τα δόντια του.

Απόξω, μια στιγμή, καταλάγιασαν οι φωνές· ακούστηκε σούρσιμο στον τοίχο και λαχάνιασμα· κάποιος σκαρφάλωνε.

Κρύφτηκε ολότελα πίσω από τη γούρνα ο καπετάν Μιχάλης, μονάχα η κάνα του τουφεκιού του ξεχώριζε· με το ζερβό του χέρι, άρπαξε το Θρασάκι και το'κρυψε πίσω του.

Το μάτι του καπετάν Μιχάλη, καρφωμένο ψηλά στην περιθέρα του τοίχου, έλαμπε σαν κάρβουνο αναμμένο.

Άξαφνα, ψηλά στον τοίχο, ένα άγριο, όλο τρίχες κεφάλι πρόβαλε· ανάμεσα στα δόντια του ένα φαρδύ γυαλιστερό μαχαίρι. Σβάρνισε αρπαχτά την αυλή, κανένας· φάνηκε τώρα μια χερούκλα ν'αγκριφώνεται στον τοίχο και να παίρνει φόρα· τράβηξε ο καπετάν Μιχάλης το σκαντάλιο, η μπάλα καρφώθηκε ίσια στο μεσοφρύδι· κι ολομεμιάς παράλυσε η χερούκλα και γκρεμίστηκε χάμω, όξω στο δρόμο, ένα βαρύ κορμί βροντώντας.

- Αλλάχ! Αλλάχ! ακούστηκαν απόξω φωνές κι η πόρτα σείστηκε.

Απάνω στον οντά η καπετάνισσα, κουκουβισμένη πίσω από το παράθυρο, βύζαινε το μωρό της, κι η Ρηνιώ, ανάμεσα από τις χαραμάδες, κοίταξε στην αυλή τον πατέρα της και το Θρασάκι και χούγιαζε ως είδε το τούρκικο κεφάλι να γκρεμίζεται.

-Γειά στα χέρια σου, πατέρα! μουρμούρισε με θαμασμό.

- Κακομοίρα Ρηνιώ, είπε η καπετάνισσα, από μια τρίχα κρέμεται η ζωή μας. Κατέχεις τι έχει στο νου του ο κύρης σου;

- Αν μπουν οι Τούρκοι, θα μας σφάξει· καλά θα κάμει.

-Εσύ έκανες για άντρας, είπε η μάνα στυλώνοντας ξαφνιασμένη την κόρη της. Δεν φοβάσαι;

-Μια φορά θα πεθάνουμε, μάνα· ας πεθάνουμε αντρόπιαστες.

Κόπηκε η κουβέντα τους· τι γίνουνταν εκεί κάτω στο δρόμο; Μεγάλα ξαναποδοβολητά, καινούριες φωνές ανακατεύτηκαν, όξω στο δρόμο μάλωναν.

-Σα ν'ακούω τη φωνή της Εφεντίνας! έκαμε η Ρηνιώ κι ακράνοιξε το παραθυρόφυλλο.

Κι αλήθεια ήταν η Εφεντίνα. Ως είδε από τον τεκέ τον Αράπη να χύνεται φρενιασμένος κατά του καπετάν Μιχάλη το σπίτι, η καρδιά της Εφεντίνας πιάστηκε. Αγαπούσε τον καπετάν Μιχάλη, κι ας τον έβιαζε δυό φορές το χρόνο να μαγαρίζει· ίσια ίσια, γι'αυτό τον αγαπούσε. Τι θα'ταν η ζωής της Εφεντίνας, αν έλειπε ο φοβερός αυτός Ρωμιός; «Τι άλλη χαρά στον κόσμον έχω ο κακόμοιρος; συλλογίζουνταν. Η μάνα μου με δέρνει, οι Καστρινοί, Τούρκοι και χριστιανοί, μου πετούν λεμονόκουπες, παράδες δεν έχω, γυναίκα δεν έχω, παλικαριά δεν έχω, πράμα δεν έχω! Δεν έχω παρά τον καπετάν Μιχάλη.

Κάθουμαι και μετρώ τις μέρες, μετρώ τους μήνες, κάθε έξι μήνες έχω κι εγώ μια χαρά μεγάλη, μιαν αμαρτία μεγάλη- και ποιος ξέρει; πολυέσπλαχνος είναι ο Θεός, χουβαρντάς είναι ο Θεός, την άλλη μέρα που θα πεθάνω μπορεί ν'αγιάσω κι εγώ.

Και θα βάλουν κι εμένα το κιβούρι μου πλάι στο κιβούρι του παππού μου... Ας είναι καλά ο καπετάν Μιχάλης· αν έλειπε αυτός, θα γίνουμουν άγιος;»

Ως είδε το λοιπόν σήμερα τον αράπακα να χιμάει κατά το σπίτι του καπετάν Μιχάλη, η καρδιά της Εφεντίνας πιάστηκε· «όχι, όχι, δεν αφήνω εγώ να τον σφάξουν τον καπετάν Μιχάλη μου! Τι μερακλής αρχοντάνθρωπος, κι ας λένε, τι κρασί στα βαρέλια του, τι λουκάνικα, τι όρνιθες και γουρουνόπουλα!».

Το κεφάλι της Εφεντίνας πήρε φωτιά. Ανασκουμπώθηκε, χίμηξε κατά το σπίτι του καπετάν Μιχάλη. Μέσα στην αντράλα του ξέχασε πως οι δρόμοι είναι βαθιά ποτάμια, πηδούσε σβέλτος από το ένα πεζοδρόμιο στο άλλο κι έτρεχε να σώσει το φίλο του. Στην Πλατιά Στράτα, ένα τσούρμο τουρκαλάδες φορτωμένοι πλιάτσικα του' συρε φωνή:

-Που πας, μωρή Εφεντίνα; Ποιος σε κυνηγάει;

Έκαμαν κορδόνι και του 'φραξαν το δρόμο.

Η Εφεντίνα στάθηκε, ξεγλωσισμένος, απελπισμένος· θα' χει φτάσει πια ο Αράπης, θα' χει σπάσει την πόρτα, θα' χει σφάξει τον καπετάν Μιχάλη.

-Δεν έχετε, μωρέ, Θεό απάνω σας; κλαψούρισε· αφήστε με να περάσω· βιάζουμαι, μωρέ αδέρφια!

-Ποιος σε κυνηγάει, Εφεντίνα Καβαλίνα; Αυτό να μας πεις, να περάσεις!

Το μυαλό της Εφεντίνας άστραψε· κοίταξε πίσω του, έσυρε φωνή:

- Ο Άι-Μηνάς!

Οι τουρκαλάδες ξέσπασαν στα γέλια.

-Τι γελάτε, μωρέ αθεόφοβοι; Δεν ακούτε τα πέταλα του αλόγου του; Τον είδα να βγαίνει από την εκκλησιά, τον είδα!

Και με πήρε ξοπίσω· δεν ακούτε; να τος! να τος! ζυγώνει!

Οι τουρκαλάδες ένιωσαν να σηκώνεται η τρίχα τους· σα ν'άκουσαν, αλήθεια, πεταλιές αλόγου· κάποιος καβαλάρης ζύγωνε!

- Να τος! φώναξε πάλι η Εφεντίνα και τα μάτια του γούρλωσαν τρομαγμένα. Να τος! Να τος!

Μα οι τουρκαλάδες πού να γυρίσουν να δουν! πήραν δρόμο κι αφανίστηκαν.

Ως τους είδε η Εφεντίνα να φεύγουν αλαφιασμένοι, κοκάλωσε. «Μωρέ, έχει το χάζι του να' ναι αλήθεια!» συλλογίστηκε με τρόμο. Κι άλλη φορά, στην άλλη Επανάσταση, δεν τον είχε δει να χιμάει καβαλάρης και να κυνηγάει τους Τούρκους που ήθελαν να πατήσουν την εκκλησιά του; Κρύος σπυρωτός ιδρώτας τον έκοψε· πεντακάθαρα τώρα γρικούσε το άλογο που ζύγωνε.

- Αλλάχ! Αλλάχ! ξεφώνισε, ανασκουμπώθηκε

πάλι κι έβαλε τις φτέρνες στον ώμο.

Έτρεχε, έτρεχε αλαλιασμένος. Ως ξεπρόβαλε στου Ιδομενέα τη βρύση, ξέκρινε απόξω από του καπετάν Μιχάλη τον αράπακα και τους συντρόφους του να βαρούν την πόρτα, να τη σπάσουν. Χύθηκε καταπάνω τους.

- Βάρδα, παιδιά, φώναξε, βάρδα και θα μας φάει! Έρχεται καβαλάρης!

-Ποιος, μωρέ κουζούλακα; ούρλιασε ο Αράπης.

- Ο γείτονας!

-Ποιος γείτονας;

- Ο Άι-Μηνάς, να τος!

Όλοι στράφηκαν· τα μάτια τους πεταλούδιζαν, δε διάκριναν τίποτα.

- Να τος! Να τος! φώναξε η Εφεντίνα κι ακούμπησε στην πόρτα του καπετάν Μιχάλη αλλοπαρμένος.

Κόλλησε, πιτακώθηκε απάνω στην πόρτα, σα να'θελε να κρυφτεί και να περάσει ο Αι-Μηνάς, χωρίς να τον αρπάξει το μάτι του. Είχε προβάλει τώρα στου Ιδομενέα τη βρύση, τον έβλεπε καθαρά, ο ίδιος απαράλλαχτος όπως ήταν στο κόνισμα: γλιοκαμμένος, ψαροσγουρογένης, απάνω σε μούρτζινο άλογο και χρυσά σελοχάλινα. Όλος ο αέρας μπροστά από του Ιδομενέα τη βρύση γέμισε ψαρά γένια, μούρτζινο άλογο και σελοχάλινα.

- Να τος! Να τος, φάνηκε! μουρμούριζε και το κατωσάγονό του καταχτυπούσε.

-Που'ναι, μωρέ; τα μάτια μου θάμπωσαν!

-Δεν τον θωράς; να τος! να τος! μαύρος, ψαρογένης, μ'ένα κόκκινο κοντάρι... Μας είδε, χύνεται καταπάνω μας!

Έδωσε ένα σάλτο, ξεκόλλησε από την πόρτα, πήρε κατά το λιμάνι. Πίσω του, φυσομανώντας, έτρεχαν πιλάλα κι οι Τούρκοι· άκουγαν τώρα κι αυτοί το άλογο που τους είχε πάρει του κυνήγου, κι ο Αράπης, που στράφηκε μια στιγμή, ξέκρινε από πάνω του, στον αέρα, έναν καβαλάρη:

- Γρήγορα πόδια, μωρέ παιδιά! φώναξε κι είχε κυλήσει το κίτρινο μπουρνούζι του χάμωμα πού να σταθεί να το περμαζώξει, πιλαλούσε τώρα ολόγυμνος.

Ξεπνεμένοι έφτασαν στο λιμάνι. Σφούγγιξαν τον ιδρώτα τους, κουκούβισαν στον ίσκιο, έβγαλαν όξω τις γλώσσες τους κι αναβόλαζαν σα σκύλοι. Η Εφεντίνα είχε πέσει μπρούμυτα κάτω στις πέτρες και σπάραζε.

Κάμποση ώρα δε μπορούσαν να μιλήσουν· τέλος ο Αράπης άνοιξε το στόμα:

- Φτηνά τι γλιτώσαμε, είπε.

Μούγκριζε το Μεγάλο Κάστρο κάτω από του Τούρκου το μαχαίρι, σήκωσαν οι χριστιανοί τα χέρια στο Θεό και του φώναζαν, κι ο Μητροπολίτης έκαμε το σταυρό του, δεν μπορούσε πια ν'ακούει το κοπάδι του να σφάζεται, «ο Θεός βοηθός», μουρμούρισε και σηκώθηκε. Χτύπησε τα παλαμάκια, πρόβαλε ο Μούρτζουφλος.

- Θα πάω στου πασά, είπε· φέρε μου τη μεγάλη στολή.

- Θα βγεις στο δρόμο, Δέσποτά μου! έκαμε ο Μούρτζουφλος· οι Τούρκοι σφάζουν· θα'ρθω μαζί σου.

- Θα πάω μοναχός μου, Μούρτζουφλε· βόηθα με να ντυθώ.

Ντύθηκε τα χρυσά τ'άμφια, απίθωσε στο τρισεύγενο λιονταρίσιο κεφάλι την αυτοκρατορικιά μίτρα, φούχτωσε την αψηλή πατερίτσα με τα δυό περιπλεμένα ασημένια φίδια στην κορφή της... Στ'όνομα του Θεού!

Ο Μούρτζουφλος τον κοίταξε και καμάρωνε. Θεόρατος, πεντάμορφος, ποτάμι κρούσταλλο τα γένια του, τα μάτια του γαλάζια, όλο καλοσύνη κι αστραπή. Τέτοιο, σαν το Μητροπολίτη, θα ζωγράφιζε ο Μούρτζουφλος το Θεό Πατέρα, ντυμένο στα χρυσά σύννεφα, να κατεβαίνει στο Μεγάλο Κάστρο να βάζει τέλος στη σφαγή.

Άνοιξε τη μεγάλη πόρτα της Μητρόπολης· στο μαρμαρένιο ανώφλι της ήταν χαραγμένο με μεγάλα μαύρα γράμματα:

«Στην πόρταν ετούτη κρέμασαν οι Τούρκοι το Μητροπολίτη Κρήτης στα 1821. Αιωνία του η μνήμη!».

-Αιωνία του η μνήμη! Μουρμούρισε ο Μητροπολίτης και δρασκέλισε το κατώφλι.

Τα μάτια του Μούρτζουφλου είχαν βουρκώσει.

- Ο Θεός κι ο Άι-Μηνάς μαζί σου, Δέσποτά μου! είπε κι η φωνή του έτρεμε.

- Μη στενοχωριέσαι, Μούρτζουφλε· δεν είμαι μήτε ο πρώτος μήτε ο τελευταίος, είπε ο Μητροπολίτης και του'δειξε τα μαύρα γράμματα στο ανώφλι.

Βγήκε στον περίβολο της εκκλησιάς, έσκυψε το κεφάλι, χαιρέτησε περνώντας από την πόρτα του τον Άι-Μηνά και τράβηξε αρχοντικά κατά του πασά την πόρτα.

Τον κοίταζε κι ο Μούρτζουφλος ν'αλαργαίνει, να ξεκόβει από τους ανθρώπους και να πηγαίνει να παλέψει με το Χάρο, και ντράπηκε να τον παρατήσει ολομόναχο.

-Τούτη η στιγμή, Μούρτζουφλε, μουρμούρισε, θα δείξει αν έχεις ψυχή ή ανεμογγάστρι μέσα σου.

Έκαμε το σταυρό του, και πήρε, απόμακρα, το Μητροπολίτη ξοπίσω.

Βούιζε το Μεγάλο Κάστρο, φώναζαν οι χριστιανοί, ούρλιαζαν και γελούσαν οι Τούρκοι, έσμιγε ο θρήνος με τα γιουχαχτά και με τις πόρτες που γκρεμίζουνταν.

Προχωρούσε ο Μητροπολίτης, άκουγε, κι η καρδιά του σκίζουνταν. «Ως πότε το γένος των Ελλήνων, αναστέναξε, θα σταυρώνεται; Άνθρωποι είμαστε, Χριστέ μου, δεν είμαστε σαν και σένα, θεοί, δεν αντέχουμε, φέρε πια την Ανάσταση!».

Ένιωθε το Μεγάλο Κάστρο, με τα μουράγια του και τους μαχαλάδες και τους ανθρώπους του, σαν κορμί δικό του- και μια πόρτα να γκρεμίζουνταν, μια γυναίκα να στηθοδέρνουνταν, γκρεμίζουνταν και ξεσκίζουνταν το σπλάχνο του.

Από το Μεϊντάνι, ένα μπουλούκι τουρκαλάδες πρόβαλαν καταματωμένοι, ολομέθυστοι. Ως είδαν το Μητροπολίτη ντυμένο στο χρυσάφι, στάθηκαν αποσβολωμένοι.

-Μωρέ, τι' ναι τούτο το θεριό; μουρμούρισαν· που πάει;

Στην μπάντα, μωρέ κακομοίρηδες, μη μας πατήσει!

Ο Μητροπολίτης προχωρούσε ίσια κατά το θάνατο, και τα μάτια του, γεμάτα πόνο κι αγανάχτηση και δίψα μαρτυρίου, όσο προχωρούσε, δεν έβλεπαν τίποτα. Μήτε δρόμους, μήτε ανθρώπους, μήτε δεξόζερβά του τα ρωμέικα μαγαζιά και τα σπίτια. Ένα μονάχα συλλογίζουνταν: «Γλυκό πολύ να σκοτωθείς για να σώσεις το λαό σου. Τι λεν οι Ευαγγελιστές πως ο Χριστός πόνεσε στο σταυρό του; Ηλί! Ηλί θα πει: Χαρά! Χαρά! στη γλώσσα της θυσίας». Ηλί! Ηλί! φώναζε μέσα του κι ο Μητροπολίτης, κι όσο ζύγωνε στου πασά το σεράι, γρηγόρευε το βήμα. Και πίσω του ο Μούρτζουφλος, σα σκύλος.

Έφτασε στο Μεγάλο Πλάτανο· φουρφούριζε όλος δροσιά και δύναμη, καταπράσινος, κι ο κορμός του πιτσιλιστός σαν το τομάρι της λιόπαρδης. Τα μάτια του Μητροπολίτη μια στιγμή πεταλούδισαν κι είδε πάνω του, πλατανόμηλα, χιλιάδες χριστιανούς κρεμασμένους.

Δύο νιζάμηδες απόξω από του πασά την πόρτα άπλωσαν σταυρωτά τα τουφέκια τους και τον σταμάτησαν· μα έτρεξε ο Μούρτζουφλος, κάτεχε τούρκικα, τους μίλησε. Σηκώθηκαν τα τουφέκια, πέρασε ο Μητροπολίτης, και πήγαινε μπροστά τώρα ο Μούρτζουφλος και του άνοιξε τις πόρτες.

Ο πασάς, ως είδε το Μητροπολίτη, κατέβασε τα μούτρα.

Είχε ακουμπήσει στο παράθυρο κι αφουκράζουνταν το θρήνο του Μεγάλου Κάστρου. Είχε κι ο αγαθός μαχμουρλής Ανατολίτης αγριέψει· ξυπνούσε λες μέσα του η προαιώνια δίψα του Τούρκου για το ρωμέικο αίμα. Όμως σύγκαιρα ντρέπουνταν, πασάς αυτός και να μην έχει το κουράγιο να σύρει φωνή και ν'ανασπάσει το μαχαίρι από τα χέρια των αγάδων.

Ο Μητροπολίτης είχε σταθεί στο κατώφλι, έφραξε η πόρτα:

-Δεν φοβάσαι το Θεό, πασά; φώναξε.

- Τι μου ντύθηκες τα χρυσάφια, γκιαουρόπαπα; αποκρίθηκε αυτός θυμωμένος. Θαρρείς θα με τρομάξεις;

- Δε φοβάσαι το Θεό; ξαναφώναξε ο Μητροπολίτης και σήκωσε φοβεριστικά το δάχτυλό του κατά τον ουρανό. Δε βγαίνεις έξω να δεις το αίμα που χύνεται; Πού θαρρείς πως χύνεται; Στο κεφάλι σου απάνω!

- Ε, ε, μην πολυφωνάζεις, Μητροπολίτη· μπροστά σου στέκεται ο Πλάτανος!

- Μπροστά μου στέκεται ο Θεός, δε φοβούμαι.

Ο πασάς ξεκόλλησε από το παράθυρο, πήγε κι ήρθε, στάθηκε μπροστά από το Μητροπολίτη, τον κοίταξε, δεν κάτεχε τι να τον κάμει. Τον έβλεπε κρεμασμένο στον Πλάτανο, έτσι, με τα χρυσάφια του και τους σταυρούς και τις μίτρες, μα δείλιαζε· «κι όμως, το αδιάντροπο αυτό στόμα της ρωμιοσύνης, συλογίζουνταν, πρέπει, πρέπει να το φράξω· δεν μπορώ να το ακούω!».

Στράφηκε στο Μητροπολίτη:

- Μη με κάμεις να σκυλιάσω, φώναξε· φεύγα, το καλό που σου θέλω' δε φοβούμαι κανένα!

Ο Μητροπολίτης άφηκε το Θεό, έπιασε το Σουλτάνο:

-Καλά, είπε, δε φοβάσαι το Θεό- μα δε φοβάσαι το Σουλτάνο; Κατέχεις το, μπαϊλντισε αυτός με την Κρήτη, θέλει ησυχία γι'αυτό μαθές και σ' έπεψε. Κι η αφεντιά σου, τι έκαμες; Έφερες τη σφαγή· κι η σφαγή θα φέρει την Επανάσταση· κι η Επανάσταση θα φέρει το Μόσκοβο... Να με συμπαθάς, πασά αφέντη, μα το κεφάλι σου δεν το θωρώ να στέκεται καλά.

Ο πασάς ψυχομαράθηκε· δεν ένιωθε κι αυτός το κεφάλι του στέρεο.

-Τι θες να κάμω; είπε αλαφιασμένος.

-Ξαπόλυσε νιζάμηδες, μη χασομεράς, να βαρέσουν τις τρουμπέτες, να πάψει η σφαγή! Βγάλε διάτα, φοβέρισε! Πασάς είσαι, πάτησε πόδι!

Έπιασε ο πασάς το κεφάλι του και με τα δύο του χέρια, σα να' θελε να το στερεώσει.

-Ανάθεμα την ώρα που πάτησα το πόδι μου στο διαολονήσι σας! φώναξε τέλος.

Κοίταξε το Μητροπολίτη σα να ζητούσε βοήθεια.

- Μητροπολίτη εφέντη μου, είπε, τι στέκεσαι στο κατώφλι! έμπα κάθισε, να δούμε πώς θα τελέψει ετούτη η δουλειά.

- Την ώρα που μιλούμε σφάζουνται χριστιανοί, δεν μπορώ να καθίσω· κράξε τους νιζάμηδες, δώσε διαταγή· αν δεν ακούσω τις τρουμπέτες, δεν καθίζω· μήτε φεύγω.

-Διαόλοι είστε εσείς, ανάθεμά σας, κακοί και καλοί, όλοι οι Κρητικοί!

Βγήκε στο χαγιάτι, φρένιασε, ακούστηκαν οι φωνές του κι οι γαλονάδες που κατάφταναν τρεχάτοι, με τα σπαθιά και τα σπιρούνια.

Ο Μητροπολίτης, όρθιος στο κατώφλι, αναστέναξε: «Δε μ'έκρινε άξιο ο Θεός να κρεμαστώ κι εγώ στην πόρτα της Μητρόπολης· δεν πειράζει· φτάνει που θα σωθούν οι χριστιανοί».

Μπήκε πάλι μέσα ο πασας, σφούγγιξε το κούτελό του:

-Τώρα θ'ακούσεις τις τρουμπέτες, είπε, να φύγεις! Βαριέστισα, δε θέλω πια να θωρώ κανένα! Χώμα είναι ετούτο που πατώ, ανάθεμά το, για μπαρούτι;

Έπεσε στον καναπέ, έπιασε το κεχριμπαρένιο κομπολόι, να γαληνέψει λίγο. Κάπου κάπου έριχνε λοξή ματιά στο Μητροπολίτη, που ορθώνουνταν στο κατώφλι και χρύσωνε όλη την πόρτα.

«Μωρέ λεβεντόγερος που' ναι ο διαολόπαππας! έλεγε από μέσα του θαυμάζοντας· ε, να'ταν άλλα χρόνια, να'λειπε ο αναθεματισμένος ο Μόσκοβος, θα σου τον σουνούτευα εγώ μια χαρά, και θα τον έκανα Σεϊχουσλάνη!»

Κι ίδια την ώρα εκείνη ο καπετάν Μιχάλης στρέφουνταν στο Θρασάκι· ήταν γονατισμένο πλάι στον πατέρα του, άκουγε τα όσα γίνουνταν στο δρόμο, τις φωνές της Εφεντίνας, τις βλαστήμιες του Αράπη, τις πατούσες που έφευγαν, και τώρα την ξαφνικιά ησυχία που'χε πλακώσει αλάκερη τη γειτονιά· μονάχα κάπου κάπου ένα σερτό μοιρολόι ακούγουνταν στου Ιδομενέα τη βρύση.

-Πεινάς, Θρασάκι; το ρώτησε.

- Ναι, πείνασα, πατέρα.

- Αε να πεις της μάνας σου να κατέβει να μαγερέψει· θαρρώ, για σήμερα, τέλεψε το μεροκάματό μας.

Είπε, απίθωσε στο πατάρι της γούρνας το τουφέκι κι έπιασε την καπνοσακούλα να στρουφίξει τσιγάρο· άκουσε πάλι το μοιρολόι, τα δάχτυλά του σταμάτησαν· αφουκράστηκε.

«Θα τον σκότωσαν τον κακομοίρη τον Ιδομενέα, συλλογίστηκε, και τον μοιρολογιέται η γριά παραμάνα του»...

Κούνησε το κεφάλι του: «Άντρας ήταν αυτός; Πού να φέρει αντίσταση. Θα' βαλε τα κλάματα και θα τον έσφαξαν σαν αρνί της Λαμπρής»...

Κι εκεί που απόστριβε το τσιγάρο κι έπιανε τον πυρόβολο ν' ανάψει, τρουμπέτες αντιλάλησαν στη γειτονιά, βαριά μονηταριστά βήματα ακούστηκαν· σηκώθηκε ο καπετάν Μιχάλης, ακράνοιξε την πόρτα· μια εικοσαριά νιζάμηδες, με τα τουφέκια στον ώμο, περνούσαν περιπολία· ένας διαλάλης πήγαινε μπροστά και φώναζε:

- Ησυχία! Ησυχία! Εβγάτε από τα σπίτια σας, χριστιανοί, ησυχία! ησυχία!

-Τώρα που σφάχτηκαν οι χριστιανοί, έπεψε ο γεζουίτης ο πασάς τους νιζάμηδες να βάλουν τάξη! έγρουξε ο καπετάν Μιχάλης μανιασμένος. Μωρέ, δεν υπάρχει Θεός; Για μπας κι είναι Αρβανίτης; Μα θα τού βάλουμε εμείς μια μέρα φουφούλα βράκα, θέλει δε θέλει!

Την άλλη μέρα ο πασάς έβγαλε διάτα: «Ό,τι έγινε έγινε, έτσι ήταν γραμμένο· τώρα, ησυχία! Μύτη μην ξαματώσει! Ν'ανοίξουν οι καστρόπορτες, να γυρίσουν οι Καστρινοί χριστιανοί από τα χωριά· να φύγουν κι οι χωριανοί μουσουλμάνοι για τα χωριά τους. Κι όσοι αντάρτες βγήκαν στα βουνά, να ρίξουν τ'άρματα, να γυρίσουν στις δουλειές τους, τρίχα τους δε θ'αγγιχτεί, πολυέσπλαχνος είναι ο Σουλτάνος και σχωρνάει. Μουσουλμάνοι και χριστιανοι, το καλό που σας θέλω, ακούστε το λόγο του πασά· γιατί εχω εδώ στην αυλή μου τον Πλάτανο και το σκοινί και το σαπούνι»!

Σφούγγιξαν οι Τούρκοι τα μαχαίρια, θρονιάστηκαν πάλι στους καφενέδες διπλοπόδι, φούμερναν τους ναργιλέδες τους και με μεσόκλειστα, χαμηλωμένα μάτια άκουγαν τα στρουμπουλά Τουρκόπουλα που τραγουδούσαν, με θηλυκιά φωνή, τους αμανέδες. Κι οι χριστιανοί ξεπόρτισαν από τα σπίτια τους, μάζεψαν τους σφαμένους, έπεψαν κι έφεραν τον Κολυβά από το χωριό του, πήραν τις τσάπες, κι ο Μούρτζουφλος, ο Καγιαμπής, ο Βεντούζος, ο Φουρόγατος κι άλλοι χεροδύναμοι και ψυχοπονιάρηδες άρχισαν να σκάβουν μεγάλους λάκκους στο νεκροταφείο, όξω από των Χανιών την Πόρτα, κι άλλοι στο περιαύλι της σιναΐτικης εκκλησιάς του Αγίου Ματθαίου, κοντά στην Περβόλα.

Ο παπα-Μανόλης, λαχανιασμένος, με ανασκουμπωμένο τον τσουμπέ του, τους μάζευε πέντε πέντε, τους έλεγε βιαστικά τις ευκές, τους ξεπροβόδιζε στον ουρανό, κι έπιανε ύστερα άλλους πέντε.

Τρεις μέρες έθαβαν οι άντρες, τρεις μέρες έπλεναν οι γυναίκες τα κατώφλια και τους οντάδες από τα αίματα και μοιρολογιούνταν σιγά, μην τις ακούσουν οι αγάδες κι ανάψουν πάλι τα αίματά τους· γιατί ένιωθες ακόμα, στο ανάβλεμμά τους και στο περπάτημα, το αντιμάμαλο της σφαγής.

Την τέταρτη μέρα, ο καπετάν Μιχάλης φώναξε στο καμαράκι του το γιό του:

- Θρασάκι, είπε, ήρθε η ώρα να φύγουμε. Ό,τι θέλει ας λέει ο πασάς, αυτός είναι Καραμανλής, δεν καταλαβαίνει' η Κρήτη, άμα πάρει φωτιά,

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

δε σβήνει εύκολα. Κατάλαβες;

- Κατάλαβα, πατέρα: δεν σβήνει εύκολα.

- Το λοιπόν εμείς οι άντρες πρέπει να βγάλουμε έξω από το Κάστρο τα γυναικόπαιδα, αύριο πρωί πρωί: εγώ μπροστά, εσύ πίσω, στη μέση οι γυναίκες… Κατάλαβες;

- Θα κρατώ και το περίστροφο;

- Αμ τι, ξαρμάτωτος; Θα πάμε στου παππού σου· αε να το πεις της μάνας σου, να ετοιμάζεται.

Το απομεσήμερο, καβάλησε ο καπετάν Μιχάλης τη φοράδα του, βγήκε από του Λαζαρέτου την Πόρτα, προχώρησε ως το χάνι της χήρας· πέζεψε, φώναξε τη γλεντοχήρα' σεινάμενη κουνάμενη, λιπαρή, κατάφτασε.

-Αφήνω εδώ απόψε τη φοράδα μου, τάγισέ την καλά, κι αύριο πρωί την παίρνω· και να μου βρεις και τρία γαϊδουράκια.

- Θα φύγεις, καπετάν Μιχάλη; έκαμε η χήρα κουμπώνοντας αργά επιδειχτικά το μπολκάκι της· μα δεν τέλεψε η σφαγή;

- Τώρα αρχίζει, αποκρίθηκε αυτός και, δίχως να σταθεί, γύρισε πεζός, περπατώντας γρήγορα, για να προφτάσει ακόμα ανοιχτές τις καστρόπορτες.

Καρδιά του καλοκαιριού, φυσούσε λιβακωμένος νοτιάς, σηκώνουνταν στη στράτα ο κουρνιαχτός και σε τύφλωνε. Γύριζε ο καπετάν Μιχάλης το πρόσωπό του, δεξιά, κατά τη θάλασσα, να δροσιστεί λίγο. Έβλεπε πέρα το ερμονήσι την Ντία, κατάξερο, τριανταφυλλένιο, ανακουφωτό σα χελώνα που έπλεχε απάνω στη θάλασσα. Μια φορά, σεκλετισμένος, είχε πάρει μια βάρκα μοναχός του, άνοιξε το πανί, κι ύστερα από ώρες έπιασε στο ξερονήσι κι άραξε στο πετραδερό λιμανάκι της Παναγίας.

Έδεσε τη βάρκα, πήρε τον ανήφορο, ζέστα βαριά, συσήλιζαν οι πέτρες, όλος ο αγέρας μερμήδιζε· δυό γλάροι πέρασαν απάνω από το κεφάλι του, χαμήλωσαν, ξαναπέρασαν κι έσκουξαν ξαφνιασμένοι· ανάμεσα από τις πέτρες αγριοκούνελα πετάχτηκαν, στάθηκαν στα πισινά τους και τον κοίταζαν… Ανέβηκε ο καπετάν Μιχάλης στην κορυφή, αγνάντεψε γύρα του ερημία, ένας σωρός πέτρες το νησί, και γύρα η θάλασσα χοχλάκιζε βαθιά, αγριεμένη, κατάμπλαβη. Αμόλευτος ο αγέρας, καμιά αναπνοή ανθρώπου δεν τον μαγάριζε.

«Εδώ μου ταίριαζε να ζω, συλλογίστηκε· σε τούτες τις πέτρες· σιχαίνουμαι τα γλυκά νερά και τα πράσινα χόρτα και τους ανθρώπους!».

Γρηγόρεψε το βήμα, δρασκέλισε την καστρόπορτα, μπήκε στα σοκάκια, μερικά κουφάρια θα'χαν μείνει ακόμα άθαφτα, μύριζε ψοφίμι· βρέθηκε μπροστά από το σπιτάκι του Φουρόγατου, έσπρωξε την πόρτα, μπήκε. Φτωχικό χαμώι, κοίταξε γύρα, κανένας.

- Ε νοικοκυραίοι! φώναξε.

Από τη γωνιά ακούστηκε ψιλή φοβισμένη φωνούλα, σαν πουλιού· κι αγάλια αγάλια, από μια φαρδιά πολύδιπλη μπέρτα ξεπρόβαλε και γυάλισε μέσα στο μεσόφωτο το μαδημένο, κατατρομαγμένο κεφάλι του Μπερτόδουλου.

- Ποιος είναι; Ποιος είναι; έκαμε τυφλωμένος από το φόβο του.

- Μη φοβάσαι, κυρ Μπερτόδουλε· εγω' μαι.

Γνώρισε τον καπετάν Μιχάλη, ήρθε η καρδιά στον τόπο της.

- Καλώς το γενναιότατο! είπε και σήκωσε το χέρι, σαν να φορούσε το ψάθινο καπελάκι του, να χαιρετήσει.

- Είσαι άρρωστος, κυρ Μπερτόδουλε; Τα δόντια σου καταχτυπούν-κρυώνεις;

- Όχι, καπετάνιο μου, φοβούμαι.

- Δεν ντρέπεσαι;

- Όχι, καπετάνιο μου, δεν ντρέπουμαι.

Τυλίχθηκε στην μπέρτα του, ανακάθισε, ακούμπησε στον τοίχο.

- Άγιε Διονύσιέ μου, μουρμούρισε, που έπεσα! Στο λάκκο των λεόντων.

Έκαμε το σταυρό του.

- Κύριε ελέησον, είπε, πως μπορεί, δεν το χωράει ο νους μου! ένας άνθρωπος να πιάνει το μαχαίρι και να σφάζει έναν άλλον άνθρωπο! Δεν καταλαβαίνω! Εγώ, μήτε αρνί. Τι λέω αρνί; Θα το πιστέψεις, καπετάνιο μου; κι αγγούρι να κόψω, ανατριχιάζω.

- Που'ναι ο Φουρόγατος;

- Ο Θεός να τον έχει καλά, καπετάνιο μου. Τι να σου πω; καρδιά μάλαμα. Ήρθε στο ανάστα της σφαγής και με πήρε από το καμαράκι μου· δεν μπορούσα να περπατήσω από το φόβο μου με σήκωσε στην αγκαλιά του· πήρε και την κιθάρα στον ώμο του, κινήσαμε. Στο δρόμο, τι τουρκαλάδες ήταν εκείνοι, καπετάνιο μου, τι μουστάκες, τι γάμπες! Τύλιξα το μούτρο μου με την μπέρτα, δεν έβλεπα, συνήφερα. Με ξεφόρτωσε εδώ, απάνω στη γούρνα· η γυναίκα του χύθηκε απάνω του, είδε την κιθάρα, είδε και μένα, δαιμονίστηκε: «Εδώ, μωρέ, θα μας σφάξουν, και κιθάρες κουβαλάς;». Με πήρε και μένα για κιθάρα! Μα ο Θεός μας λυπήθηκε· την άλλη μέρα ξεκουμπίστηκε για το χωριό της, γλιτώσαμε.

Απάνω εκεί μπήκε ο Φουρόγατος.

- Καλώς τον καπετάν Μιχάλη στο φτωχικό μου, είπε· κατέχω τι με θες· κι εγώ έρχουμαι από το σπίτι σου. Για πότε;

- Αύριο. Φώναξε και το Βεντούζο και τον Καγιαμπή· γλέντι κι ο πόλεμος, κάνω κάλεσμα.

- Όλα καλά, καπετάνιο-μα ετούτον; είπε ο Φουρόγατος κι έδειξε τον Μπερτόδουλο.

Αυτός άκουγε με γουρλωμένα τα μάτια· κατάλαβε τι κουβέντιαζαν με μισά λόγια οι δυό ετούτοι Κρητικοί- για τουφέκια και βουνά και φευγάλες… Τα δόντια του άρχισαν πάλι να καταχτυπούν.

Ο καπετάν Μιχάλης έσκυψε, είδε το αγαθό γεροντάκι, που' χε τώρα αποκορφής κουκουλωθεί κι έτρεμε.

- Να τον πάρουμε μαζί μας, είπε· ένα στόμα παραπανίσιο, δεν πειράζει, ξένος είναι.

Ο κόντες ξεθηκάρωσε από την μπέρτα, πέντ' έξι τρίχες που του'χαν απομείνει στο κεφάλι στέκουνταν ολόρθες.

- Στα βουνά;! σκλήριξε· στα βουνά;! Με τα τουφέκια;

- Όχι, με τα γυναικόπαιδα: να τους μιλάς, να ξεχνούνε, είπε ο καπετάν Μιχάλης και τράβηξε κατά την ξώπορτα. Καλήν αντάμωση!

- Που θα σμίξουμε, καπετάνιο; ρώτησε ο Φουρόγατος.

- Στη Σελένα απάνω από το Πετροκέφαλο· στη μάντρα του γερο-Σήφακα.

Τράβηξε πέρα, μπήκε σ'ένα στενό σοκάκι· ο Μπαρμπαγιάννης, με αδειανό το προύντζινο σταμνί του, γύριζε σπίτι του κουρασμένος κι άκεφος. Είδε τον καπετάν Μιχάλη, στάθηκε.

- Καπετάνιο μου, είπε, πολύ αίμα χύθηκε· στάσου να βουλευτούμε πώς να το πάρουμε πίσω.

Μα ο καπετάν Μιχάλης τον αναμέρισε· δεν του άρεσαν οι κουζουλοί και παρακούζουλοι.

Στο φτωχικό του καπετάν Στεφανή στάθηκε. Ο ζοχαδιακός καραβοκύρης κάθουνταν ολομόναχος στο σοφαδάκι του κι αναμπαλώνουνταν· γεροντοπαλίκαρο όπως ήταν, είχε ξεσκολίσει όλες τις γυναικίστικες δουλειές, να ράβει, να μαγερεύει, να μπουγαδιάζει, να κάνει τη λάτρα του σπιτιού. Σφουγγάριζε το σπιτάκι του κάθε μέρα, σαν να'ταν κουβέρτι καραβιού, και γέμιζε λάδι το καντηλάκι του Άι-Νικόλα, κι ας μην είχε ξεποδιαριαστεί την δύσκολην ώρα, να τρέξει να του ανασύρει την «Νταρντάνα» του από τον πάτο της θάλασσας.

- Πού να προφτάσει κι αυτός ο κακομοίρης τόσα πλεούμενα που κιντυνεύουν στα πέλαγα την πάσαν ώρα! Χαλάλι το λάδι που μου τρώει! έλεγε, και δώστου ξεχείλιζε κάθε πρωί το καντηλάκι του.

Σήκωσε τα μάτια από τη βελόνα!

- Καλώς τον καπετάν Μιχάλη, είπε και προσηκώθηκε. Τι αγέρας, ντεληβοριάς, φύσηξε και σε φέρνει;

Ο καπετάν Μιχάλης τον κοίταξε χωρίς να μιλάει.

- Κατάλαβα, είπε ο Στεφανής· ετοιμάζεσαι για σεφέρι και ρογιάζεις την τσούρμα σου… Μα αν μ'έχεις γραμμένο, ξέγραψέ με.

- Και του λόγου σου, θαρρώ, ετοιμάζεσαι για σεφέρι, καπετάν Στεφανή. Έλα μαζί μου.

- Ξέγραψέ με, σου λέω· εγώ στη στεργιά δε φελώ· πόδια θέλει η αφιλότιμη, κι εγώ' μαι Κουτσοφλέβαρος. Θα πάω στη Σύρα, να'βρω το Κρητικό Κομιτάτο, να μπω σε καράβι.

Στράφηκε στο κόνισμα:

- Το ακούς, Άι-Νικόλα; Μη μου σκαρώσεις πάλι καμιά βρωμοδουλειά σαν και την άλλη φορά!

- Αε στο καλό, καπετάν Στεφανή· κι αν δε σε ξαναδώ, συχώρα μου κι ο Θεός να σου συχωρέσει!

Ο θαλασσόλυκος γέλασε:

- Το ίδιο μου' πε προχτές κι ο Πολυξίγκης… Μωρέ, δεν πεθαίνω, και μη με αποχαιρετάτε!

Τα μπίρμπιλα γερακίσια μάτια του έπαιξαν· κοίταξε τον καπετάν Μιχάλη που τραβούσε κατά την ξώπορτα:

- Ε καπετάν Μιχάλη, του φώναξε, πάει, σε πρόλαβε ο Πολυξίγκης! Έσυρε αυτός κιόλα το φλάμπουρο κι έστησε, λέει, τα καρτέρια του στο τρανό τουρκοχώρι, το Καστέλι· μαζί του, λέει, και το χανουμάκι του.

Ο καπετάν Μιχάλης στάθηκε. Το μούτρο του είχε μαυρίσει. Στρουφογύρισε ο κόσμος γύρα του κι έτριξε. Είχε πιάσει το σιδερένιο κρικέλι και τα καρφιά της πόρτας που' ταν καρφωμένα λάσκαραν. Σα να γκρεμίζουνταν το σπίτι, έδωκε ένα σάλτο να ξεφύγει, δρασκέλισε το κατώφλι και πετάχτηκε στο δρόμο.

- Ε καπετάν Κάπρο, για πες αλεύρι; Η Εμινέ να σ'έβρει! ξερογέλασε ο κουτσο-Στεφανής κι έπιασε πάλι τη βελόνα.

Την άλλη μέρα το πρωί κίνησαν. Μπροστά ο καπετάν Μιχάλης με τις πιστόλες και τις μαχαίρες βαθιά χωμένες στο σελάχι του· κι είχε αναρίξει από πάνω του και το τσόχινο καπότο. Πίσω η καπετάνισσα, ορθόκορμη, ανέφοβη, με το μωρό στην αγκάλη· και πλάι της η Ρηνιώ, μ'έναν μπόγο την πιο ακριβή της φορεσιά και τα χρυσαφικά της μάνας της. Στερνός, τεντωμένος για να φαντάζει πιο αψηλός, το Θρασάκι. Ο Αληαγάς με δύο γαϊδουράκια είχε από πολλήν ώρα κινήσει και θα'φτανε πια στις Τρεις Καμάρες.

Οι νιζάμηδες στέκουνταν αγριομούτσουνοι και φύλαγαν την Καστρόπορτα με τα τουφέκια στον ώμο· βουερό χωριατολόι έμπαινε, αντιλαλούσε η στοά από τις φωνές και τα γκαρίσματα.

Ο καπετάν Μιχάλης ξεδίπλωσε το φαρδύ χρωματιστό μαντίλι του κι έκανε πως σκουπίζουνταν για να κρύψει το πρόσωπό του· γλίστρησε τοίχο τοίχο μέσα στο τσούρμο της χωριατιάς και πέρασε.

- Γρήγορα πόδια! πρόσταξε το Θρασάκι τις γυναίκες και πέρασε κι αυτό, κάνοντας τον αδιάφορο, σφυρίζοντας.

Κατά το δειλινό, έμπαιναν στην απλόχωρη, πατριαρχική σπιταρόνα του γερο-παππού, του καπετάν Σήφακα.

Βρήκαν ανάστατη την αυλή, γεμάτη εγγόνους και εγγονές· τις μέρες που γίνουνταν η σφαγή στο Μεγάλο Κάστρο, ετούτοι εδώ τρυγούσαν και κουβαλούσαν τα σταφύλια στο μεγάλο πατητήρι της αυλής· και τώρα, ανασκουμπωμένοι ως τη μέση βαριοί αντρακλαράδες πατούσαν τα σταφύλια, μεθυσμένοι από τη μυρωδιά του μούστου, με τα γένια και τα μαλλιά γεμάτα ρώγες και τσάμπουρα.

Έπαιξαν τα ρουθούνια το 0 υ καπετάν Μιχάλη χαρούμενα· γλυκιά σαν αίμα του φάνηκε ετούτη η μυρωδιά του μούστου.

- Καλώς σας βρήκα, ανίψια! φώναξε, κι η καπετάνισσα στράφηκε κι είδε τον άντρα της ξαφνιασμένη-σα χαρούμενη της φάνηκε η φωνή του.

Πέζεψαν στη μέση της αυλής, πρόβαλε ο παππούς, να τους καλωσορίσει. Άνοιξε τα γέρικα ξεραυλιασμένα μπράτσα με το φαρδομάνικο άσπρο πουκάμισο.

- Καλώς ορίστε, μωρέ παιδιά κι αγγόνια! είπε. Φάτε και πιέτε, όλα δικά σας!

- Σου παραδίνω τη νύφη σου και τον εγγονό σου· είπε ο καπενάν Μιχάλης· εγώ θα πάρω το βουνό.

- Αε στο καλό, μωρέ Μιχάλη! Νταής ήσουν από μικρός· δεν έβαλες ακόμα γνώση.

- Θα βάλω γνώση μόνο σα λευτερωθεί η Κρήτη.

- Ε, το λοιπόν, χωράτεψε ο παππούς, ποτέ της να μη λευτερωθεί! Άμα βάλεις γνώση, μαθές, ζεις για δε ζεις, το ίδιο κάνει!

Έτσι χωράτευαν κι αδρομιλούσαν και κανακίζουνταν πατέρας και γιος, όσο να στρωθεί ο μεγάλος σοφράς στη μέση του σπιτιού· μπαινόβγαιναν οι νύφες του παππού και τ'αγγόνια που'χε από τους πεθαμένους και ζωντανούς του γιους. Τα ισόγεια, οι αυλές, οι οντάδες, οι ταράτσες ήταν γεμάτα από το σπόρο του· όλοι τους από τα γυροχώρια είχαν τις ζόρικες ετούτες μέρες ξεσηκωθεί κι είχαν μπει κάτω από τη μεγαλόχαρη σκέπη του γέρου. Μαζί τους και τα γαϊδουρομούλαρα, τα βόδια τα σκυλιά τους, τα πρόβατα, κι απόψε κι η φοράδα του καπετάν Μιχάλη.

Ο παππούς, σαν άκουγε ποδοβολή στη στράτα, πρόβαινε στο κατώφλι και τα δέχουνταν όλα με φαρδιές αγκάλες, ζα και παιδάγγονα.

Ανασμηλιώθηκαν τα κοντοχώρια ως μαθεύτηκε ο ερχομός του καπετάν Μιχάλη. Είχε βγει αυτός την άλλη μέρα καβάλα στη φοράδα του κι είχε πάρει σβάρνα και ξεσήκωνε τα χωριά του καπετανάτου του.

- Αίμα πολύ χύθηκε, αδέρφια, στο Μεγάλο Κάστρο! φώναζε καβαλάρης στη μέση του κάθε χωριού· αίμα πολύ, κι είναι της τιμής να το πάρουμε πίσω. Αλέστα, όλοι στ'αρματα!

Έσερνε πίσω του τα χωριά κι ανέβαινε στη Σελένα· σήκωσε το μπαϊράκι του· -ένα μαύρο πανί με κόκκινα γράμματα: ΕΛΕΥΤΕΡΙΑ Ή ΘΑΝΑΤΟΣ- μπροστά από τις μάντρες του κυρού του· κι έπεψε δυό φτεροπόδαρα παλικάρια κι άναψαν φωτιές την κορφή του βουνού· και δεν κατέβηκαν παρά σαν αγνάντεψαν, ανατολή και δύση, τις κορφές να δέχουνται το μήνυμα και να παίρνουν φωτιά για να το πάνε παραπέρα".

Τα γεγονότα της σφαγής και η τύχη της Σκεύως στο μυθιστόρημα της Ρέας Γαλανάκη "Ο Αιώνας των Λαβυρίνθων"

"….Ο καπνός που έβγαινε μέσα απ' τα τείχη του Ηρακλείου μαύριζε τον ουρανό…"

"…. Η μοιραία μέρα του μηνός Αυγούστου, πίσσα κατράμι μέσα στον ολόφωτο αιθέρα, σηκώθηκε όπως πάντα από την ανατολή. Επρόκειτο για ένα συνηθισμένο αυγουστιάτικο ξημέρωμα, ακριβώς δέκα μέρες μετά τη γιορτή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Ο Μίνως Καλοκαιρινός είχε υποσχεθεί στον φίλο του Ζαν Δεμάργν, εταίρο της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Σχολής, να επισκεφθούν εκείνο το πρωί τις ανασκαφές του στην Κνωσό και το σπήλαιο του Λαβυρίνθου, επίσκεψη σχεδόν εθιμοτυπική για κάθε ξένον αρχαιολόγο που περνούσε από την Κρήτη. Ο Γάλλος, που την επομένη θα αναχωρούσε για τον Πειραιά κι από εκεί για τη Μασσαλία, είχε καθυστερήσει με τις επισκέψεις του σε ερειπιώνες και με το μεγάλο πανηγύρι της Παναγίας σε κάποιο κεφαλοχώρι, έπρεπε όμως οπωσδήποτε να δει τη μοναδική μινωική ανασκαφή, που μάζευε γύρω της μελίσσι τους θερμούς μνηστήρες ποιος θα τη συνέχιζε, καθώς και το σπήλαιο του Λαβυρίνθου. Από τη μεριά του ο Μίνως Καλοκαιρινός ήθελε να φωτογραφίσει επιτέλους τη ανασκαφή του. Εδώ και μίαν εβδομάδα είχε στα χέρια του την καινούργια μηχανή, για επτά μέρες είχε ασκηθεί σε φωτογράφο της πόλης, αλλά θα του έδειχνε και ο Γάλλος αρχαιολόγος, ο διεθνώς γνωστός για τη φωτογράφηση ερειπιώνων με τη σύγχρονη τεχνολογία της γυάλινης πλάκας. Ανησυχούσε μόνο για τη συγκεκριμένη τούτη μέρα, καθώς προς το μεσημέρι επρόκειτο να γίνει η παράδοση του τελωνείου από τα τουρκικα χέρια στα χριστιανικά, υπό την εγγύηση πάντα του ειρηνευτικού αγγλικού στρατού. Και μολονότι η αντίστοιχη παράδοση είχε ήδη γίνει ειρηνικά, στα μεν Χανιά υπό την προστασία των Ιταλών, στο δε Ρέθυμνο υπό την προστασία των Ρώσων, ο νους του πήγαινε στις περυσινές αιματοχυσίες. Εβλεπε και τους Τουρκοκρητικούς βασιβουζούκους που τριγύριζαν μέσα στην πόλη ρέμπελοι και οπλισμένοι. Ο ίδιος μάλιστα, ως υποπρόξενος της Ισπανίας στην Κρήτη, είχε λάβει την πληροφορία ότι χωρίς φανερό λόγο μετακινήθηκαν τουρκικά τάγματα από το Ρέθυμνο στο Ηράκλειο. Ως και οι Τουρκοκρητικοί κάτοικοι του Ηρακλείου, οι ζυμωμένοι χρόνια με τους χριστιανούς της, άφηναν να φανεί ο εύλογος φόβος τους για την εικοστή πέμπτη Αυγούστου, ημέρα που κληρώθηκε Σαββάτο. Ευτυχώς η σύζυγός του Σκεύω Κριεζή έλειπε σε συγγενείς της στην Αθήνα με τα τρία τους παιδιά, τον Λέοντα, τον Οδυσσέα και τη Μαρία. Στην πόλη είχε μείνει μόνον ο πρωτότοκος γιος του Αντρέας, που εργαζόταν στο Ελληνικό Προξενείο του Ηρακλείου….".

……

"…. Ακριβώς εκείνη τη στιγμή αντίκρισαν έναν αλλόφρονα άνθρωπο μπροστά τους. Θα πρέπει να είχε τρέξει μες στη ζέστη, γιατί ήταν κάθιδρος και δεν τον κρατούσανε τα πόδια του. Κάτι πάσχιζε να πει στον αμαξά, που τους περίμενε έξω από τη σπηλιά, χωρίς να τα καταφέρει. Ο Μίνως Καλοκαιρινός με δυσκολία αναγνώρισε έναν από τους παλιούς του εργάτες στην ανασκαφή, τον Μήτσο του Στραβού. Δεν θυμόταν το αληθινό του επίθετο, ζούσε στο διπλανό χωριό με τον τυφλό πατέρα του. Τον ζώσανε τα φίδια, ξεχνώντας να ζητήσει άδεια από τον Γάλλο αρχαιολόγο έκανε ένα βήμα και του φώναξε:

"Τι συμβαίνει, Μήτσο, τι έπαθες;"

Ο Μήτσος του Στραβού γύρισε και είδε τους δύο λευκοφορεμένους άντρες στην είσοδο του Λαβυρίνθου.

Εκανε τρομαγμένος ένα βήμα πίσω σαν να έβλεπε τον Λάζαρο να εξέρχεται από το σκοτεινό του μνήμα, πρόφτασε να ρωτήσει "Ζεις, αφεντικό;" και σωριάστηκε λιπόθυμος στο χώμα.

Ο Μήτσος του Στραβού συνήλθε με κάμποσα σκαμπίλια και άφθονο νερό από την πηγή της λήθης έξω από τη σπηλιά, που παρά το όνομά της του επανέφερε αμέσως τη χαμένη μνήμη. Ο Μίνως Καλοκαιρινός, ακούγοντας την αποσπασματική, τη γεμάτη θρηνητικά ξεσπάσματα αφήγηση του παλιού του εργάτη, έβγαλε το συμπέρασμα ότι στο Ηράκλειο είχαν ξεσπάσει μεγάλες ταραχές γύρω από το τελωνείο. Οι βασιβουζούκοι είχαν μαχαιρώσει τους Αγγλους στρατιώτες. "Ναι, τους Αγγλους στρατιώτες. Ορκο σου κάνω, Μινω' αφέντη", επανέλαβε ο μήτσος του Στραβού. Τους Αγγλους που φρουρούσαν του Λιμανιού την Πύλη και δεν άφηναν τους βασιβουζούκους να προχωρήσουν προς το τελωνείο για να μην αφήσουνε τους χριστιανούς να το παραλάβουν, όπως ήτανε συμφωνημένο. Και ξέσπασε κακό μεγάλο, και κανείς δεν ήξερε τι ακριβώς γινότανε και πού, καιγόταν όλο το Βαζίρ Τσαρσί από του Λιμανιού την Πύλη μέχρι τα Λιοντάρια, σκόρπιες φωτιές ανάβανε σ' όλη την πόλη, κραυγές και ουρλιαχτά ακούγονταν από παντού γιατί είχε αρχίσει γενική σφαγή. Λέγανε ακόμη - ο Μήτσος του Στραβού κοκκάλωσε, κοίταξε τον Μίνωα Καλοκαιρινό, μετά μάσησε με φωνή σβηστή, μάτια στο χώμα - ότι τα μπουλούκια μπήκανε μέσα στο Προξενείο της Αγγλίας και κατασφάξαν όσους βρίσκονταν εκεί, και λήστεψαν όλους τους θησαυρούς, και βάλανε μετά φωτιά στο μέγαρο. Αυτά είχε ακούσει, συνέχισε λίγο πιο ήρεμος ο Μήτσος του Στραβού, ωστόσο ο ίδιος δεν τα είχε δει. Του τα είχαν πει όσοι φτάσανε αλαλιασμένοι από το Ηράκλειο στο Μακρύ Τείχος, το χωριό του, άλλοι με τα πόδια, άλλοι στο ζώο, να σωθούν. Σκέφτηκε να τρέξει να ειδοποιήσει το αφεντικό του, αφού το πρωί που φόρτωνε στις κόφες σουλτανιά σταφύλια για να τα βουτήξει στην ποτάσα, τον έπιασε το μάτι του μαζί με έναν άλλο κύριο στην παλιά ανασκαφή, και μετά τον είδε να τραβά με την άμαξα για τον Λαβύρινθο. Να τον ειδοποιήσει επειδή ακούστηκε, χωρίς να 'ναι ομως σίγουρο, ότι σκοτώθηκε κι ο αδερφός του ο Λυσίμαχος.

"Ναι, ο αδερφός σου, Μίνω αφέντη", επανέλαβε περίλυπος.

Ο Μίνως Καλοκαιρινός δεν περίμενε να ακούσει περισσότερα. Μετέφρασε με δύο κουβέντες στον Γάλλο αρχαιολόγο τα συμβάντα, του είπε ότι αυτός θα επέστρεφε αμέσως στην πόλη, εκείνος όμως καλά θα έκανε να μην τον ακολουθήσει. Παρήγγειλε στον Μήτσο του Στραβού να πάρει τον ξένο στο χωριό και να του βρει κατάλυμα στο σπίτι του παπά. Εν ανάγκη, εάν είχε κρυφτεί ο ιερέας, να του βρει άλλο καταφύγιο για μια δύο μέρες, με το αζημίωτο. Να ξεκινήσουν με τα πόδια, γιατί αυτός θα γύριζε με την άμαξα στο Ηράκλειο και ας τον άφηνε ο ήδη τρομοκρατημένος αμαξάς μακριά απ' την πόλη. Τον ίδιο τίποτε δεν θα μπορούσε να τον σταματήσει.

Η άμαξα πήρε τον δρόμο της επιστροφής. Θα είχε ακόμη λίγες ώρες φως για να φωτίζει τον ζόφο τούτης της ημέρας. Ο Μίνως Καλοκαιρινός, ήδη πενήντα ενός ετών, άρχισε να τρέμει από την αγωνία για τον αδερφό του. Δεν ήθελε να πιστέψει πως είχε σκοτωθεί. Νόμιζε πως είχαν στερέψει πια οι μεγάλες συγκινήσεις μετά από τις δύο ακραίες ώρες της ζωής του. Την ασύγκριτη ώρα που πρώτος έφερε στο φως τον χαμένο Μινωικό πολιτισμό, που χάρισε χιλιάδων χρόνων ιστορία στην πατρίδα του την Κρήτη. Τι ωφελούσε ωστόσο, τώρα δεν ήξερε ούτε ένα εικοσιτετράωρο από το μέλλον της. Μια πατρίδα έχει πάντα ανάγκη από το παρελθόν της, όποιο κι αν είναι το παρόν της και το μέλλον της, πείσμωσε, αλλιώς όλα θα ήταν μάταια. Και ποτέ δεν είναι. Στην αντίθετη άκρη βρισκόταν η ώρα που πτώχευσε και βάρεσε κανόνι, αυτός, ένας άξιος και μορφωμένος άνθρωπος, που προμήθευε με τα βραβευμένα στη Μασσαλία, μοσχοσάπουνά του το χαρέμι του σουλτάνου και ολόκληρη την Αλεξάνδρεια. Που θα είχε σίγουρα τελειώσει τη νομική επιστήμη για να είναι και με άλλο τρόπο χρήσιμος στον τόπο του, αν δεν τον εξανάγκαζε ο θάνατος του κύρη του να επιστρέψει στην Κρήτη. Που όταν χάλασε η φυλλοξήρα τα γαλλικά αμπέλια και ανέβηκε η τιμή της σταφίδας διεθνώς, βρήκε τρόπο και φύτεψε νέα, υγιή φυτά, αλλά για λόγους διεθνούς συγκυρίας έπεσαν πάλι οι τιμές και αναγκάστηκε να δανειστεί πολλές φορές από τους τοκογλύφους, να ικετεύει, να ξεπουλά τα κτήματά του. Ωσπου πτώχευσε στο τέλος. Και στερήθηκε το δικαίωμα να ασκεί το επάγγελμα του εμπόρου. Και πέρασαν τα κτήματά του στα χέρια των δανειστών του. Και για καιρό κανένας δεν τα αγόραζε από τους δανειστές του, με αποτέλεσμα να ξεκινήσουνε σε λίγο λυσσαλέοι πλειστηριασμοί. Και μέχρις εκείνη τη στιγμή δεν του είχε καταβληθεί κανένα εκπλειστηρίασμα. Ομως, πιστεύοντας εκείνος πάντα στην αξία του μυαλού και των γραμμάτων, τότε που έπιασε η φυλλοξήρα, άνοιξε ξανά τον Στράβωνα, κατάφερε να παρασκευάσει το φάρμακο που πρότεινε η αρχαιότης για την ασθένεια των αμπελιών και διεκδίκησε το μεγάλο χρηματικό βραβείο που πρόσφερε τότε η Γαλλία για το σκεύασμα που θα έσωζε τα αμπέλια της. Το φάρμακό του είχε μερική μονάχα επιτυχία, ισχυρίστηκαν οι Γάλλοι, αλλά ποτέ του δεν τους πίστεψε, έχασε πάντως το βραβείο και τα χρήματα που θα τον έσωζαν. Οσο για τα υπόλοιπα, γάμο, παιδιά, σπίτια και άλογα, είχαν κι εκείνα τη συγκίνησή τους, δεν θα μπορούσε να το αρνηθεί ούτε και τούτη τη στιγμή του ολέθρου. Ενας άντρας όμως όφειλε να παίξει το όνομά του σαν το σπαθί δημόσια, σε άλλα ανοιχτά πεδία: στη μάχη, στο εμπόριο, στην πολιτική· κατά την αιρετική του γνώμη και στα γράμματα.

Ο γιος του Αντρέας! Είχε ξεχάσει ότι ο πρωτότοκός του βρισκόταν μέσα στο Ηράκλειο, και μάλιστα μέσα στο Προξενείο της Ελλάδας. "Πιο γρήγορα, κάνε πιο γρήγορα!", φώναξε έξαλλος στον αμαξά. Πλησιάζανε πια στο Ηράκλειο, έβλεπε πιο συχνά ανθρώπους που έτρεχαν για να σωθούν μακριά απ' την πόλη. Κλαίγανε τα μικρά παιδιά και οι γυναίκες, οι γέροντες βραδυπορούσαν πάνω σε γαϊδούρια που τα χτυπούσαν για να τρέξουν. Είχε την αίσθηση ότι οι φυγάδες δεν μπορούσαν να τον δουν, ήταν θολά τα μάτια τους, θολό και το δικό τους το μυαλό, μα πάνω απ' όλα δεν μπορούσαν να πιστέψουν ότι άνθρωπος ζωντανός ήθελε να επιστρέψει μέσα στην περιτειχισμένη κόλαση. Τρέχοντας πανικόβλητοι δεν σταματούσαν ούτε καν για να του πουν να φύγει, να φύγει όσο μακρύτερα μπορούσε, κι ας μην είχαν φόβο οι σκιές. Στο κάτω - κάτω το έβλεπε και μόνος του, ο καπνός που έβγαινε μέσα απ' τα τείχη του Ηρακλείου μαύριζε τον ουρανό, παρόλο που ήταν απόγευμα.

Ο αμαξάς σταμάτησε σε ένα χάνι που βρισκόταν σε αρκετή απόσταση από τα τείχη. Το χάνι ήταν κλειστό, ήταν όμως φίλος με τον Οθωμανό χανιτζή, που του είχε εμπιστευθεί σε ποιο μέρος θα τον αναζητούσε σε ώρα ανάγκης. Τον ξέχωσε με δυσκολία από την κρυψώνα του επικαλούμενος τη φιλία τους, δίνοντας όρκο στον Αγιο Μηνά, τον προστάτη του Μεγάλου Κάστρου - "εκτός από σήμερα" πήγε να πει, αλλά δεν το είπε, ότι δεν θα του πείραζε ούτε τρίχα. Ο χανιτζής φάνηκε τέλος, άσπρος χασές από τον φόβο του. Στο δεξί του χέρι είχε μια πιστόλα με την κάννη της στραμμένη προς τη γη. Ο εξίσου φοβισμένος αμαξάς του ζήτησε να βάλει την πιστόλα στο ζωνάρι και του είπε ποιον είχε μαζί του. Ο χανιτζής αναγνώρισε τον Μίνωα Καλοκαιρινό, πριν από πολλά χρόνια περνώντας με ένα πανώριο άτι αράπικο καταδέχτηκε να σταματήσει για να δροσιστεί στο χάνι του, το πέρασμα του άρχοντα και της φοράδας του είχε εντυπωθεί, μα από την ταραχή του δεν τον είχε καταλάβει αμέσως. Εσκυψε να χαιρετήσει, ενώ ο Μίνως Καλοκαιρινός τον ρωτούσε ταραγμένος τι είχε μάθει ως τα τώρα από τους φυγάδες. Ακουσε δεύτερη φορά ότι ο αδερφός του ο Λυσίμαχος ήταν νεκρός. Αυτός και η αμορόζα του, η Αικατερίνη, που εγκυμονούσε δεύτερο παιδί. Σκοτώθηκαν όλοι που βρίσκονταν στο Προξενείο της Αγγλίας, όταν χυθήκανε μπουλούκια οι Τουρκοκρητικοί βασιβουζούκοι μέσα στο μέγαρο νομίζοντας ότι οι τοίχοι του, από τα θεμέλια μέχρι τα κεραμίδια, κρύβανε λίρες. Λεηλάτησαν ό,τι βρήκανε μπροστά τους και μετά δώσανε στις φλόγες το σαράι.

Είχανε σφάξει και τους δεκαεπτά Εγγλέζους στρατιώτες που φρουρούσανε την Πύλη στο λιμάνι, έμεινε αφύλαχτη η είσοδος της πόλης από τη μεριά της θάλασσας, μπουκάραν από το Βεζίρ Τσαρσί μέσα στο Ηράκλειο. Μπήκανε σε όλα τα σπίτια των ορθόδοξων Ρωμιών που βρέθηκαν μπροστά τους και σε κάποιων πλούσιων Οβριών, έως και σε σπίτια μουσουλμάνων. Σκοτώσανε, λεηλατούσαν, βάζανε μετά φωτιά. Αυτά λέγανε όσοι είχανε σωθεί.

Ο Μίνως Καλοκαιρινός ρώτησε τον χανιτζή αν είχε ακούσει κάτι το συγκεκριμένο για το σπίτι των Τσαγκάκηδων που βρισκόταν στο Βεζίρ Τσαρσί, εκεί που ζούσε η ανιψιά του Σκεύω. Αυτό καιγόταν, είχε μάθει ο χανιτής, δεν ξέρανε όμως οι φυγάδες τίποτε άλλο. Οι βασιβουζούκοι σφάζανε συνέχεια από το μεσημέρι και τώρα είχε αρχίσει να νυχτώνει. Ακουσε ακόμη ότι κάτι άλλα κτήρια πήραν φωτιά από τον βομβαρδισμό, διότι το εγγλέζικο πλοίο, το αγκυροβολημένο μέσα στο λιμάνι για να διαφυλάξει την ειρήνη, έριχνε μπόμπες στην πόλη προκειμένου να καλύψει την υποχώρηση όσων Αγγλων στρατιωτών βρέθηκαν στο λιμάνι. Η κύρια όμως δύναμη των Αγγλων στρατιωτών, που καταυλιζόταν πάνω στα τείχη, σήκωσε λευκή σημαία στους αφιονισμένους βασιβουζούκους. Οι τελευταίοι που του είχαν μιλήσει πριν αποφασίσει να κρυφτεί του είπαν ότι όλες οι πύλες της πόλης κλείσανε από νωρίς, μια φάκα είχε γίνει το Ηράκλειο αυτή τη μέρα, εκείνος όμως παρακολουθούσε από την κρυψώνα κι έβλεπε ολόκληρες φαμίλιες που εξακολουθούσανε να βγαίνουν· άγνωστο πως τα κατάφερναν.

Νερό, λίγο νερό. Ιλιγγος. Ο άλλος λαβύρινθος, βαθιά στη ρίζα του αυτιού που άκουγε. Λέξεις που τρίζανε πυρπολημένες. Λέξεις που πνίγονταν στο αίμα. Ο Μίνως Καλοκαιρινός κάθισε βαριανασαίνοντας στο σκαλοπάτι της άμαξας. Ο αμαξάς δεν ήθελε να συνεχίσει ούτε πήχυ παραπέρα. Εκείνος όμως έπρεπε να μπει στην πόλη, ας του λέγαν εν χορώ ο αμαξάς και χανιτζής πως ήταν σκέτη τρέλα. Είχε τουλάχιστον μέχρι και σήμερα το μεσημέρι όλους τους συγγενείς του μες στην πόλη. Είχε, και ήταν πια διασταυρωμένο, άκλαυτο και άθαφτο τον αδερφό του. Πώς όμως

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

θα έμπαινε; Αναλογίστηκε με ποιο τρόπο βγαίναν έξω από την κλειστή φάκα οι φυγάδες. Φτερά; Φλουριά; Ε, λοιπόν, έτσι θα έμπαινε κι αυτός στο Ηράκλειο. Φτερά δεν είχε - ζήλεψε τον Δαίδαλο. Πάνω του είχε πάντα μερικά φλουριά, κατά τη συμβουλή της Φραγκοκρητικιάς γιαγιάς του, τυλιγμένα κατάσαρκα με ένα πάνινο κεμέρι. Ζήτησε από τον χανιτζή ένα πιστόλι. Γεμισμένο. Ο χανιτζής απάντησε ότι δεν είχε δεύτερο. Με τα πολλά του πούλησε ακριβά ένα δεύτερο. Ο Μίνως Καλοκαιρινός ήλεγξε πως ήταν γεμάτο. Του ήρθε τότε στο μυαλό μια σκέψη απλούστατη: τούρκικα ρούχα πάνω από το λινό κοστούμι του. Ο χανιτζής του πούλησε σαν χρυσοκέντητο καφτάνι μια δική του αλλαξιά μπαμπακερή, φθαρμένη στα χωράφια, ένα ξεβαμμένο από τον ήλιο φέσι, ένα κεφαλομάντιλο και τα σκισμένα του στιβάνια.

Οι υπόλοιπες έξι μέρες του μοιραίου Αυγούστου πέρασαν διανύοντας η καθεμιά τους κι έναν ατελεύτητο αιώνα με χιλιάδες ιστορίες, δάκρυα, σπανιότερα χαρές αν κάποιος ξανάβλεπε σώο τον άνθρωπό του. Μέρες πένθιμες κι αργόσυρτες, γιατί καμιά φορά ξεχνιέται κι η ζωή επάνω στον καθρέφτη του θανάτου.

Αντίθετα, αυτές τις έξι μέρες κανείς χριστιανός κάτοικος του Ηρακλείου, ακόμη και αν είχε στο σπίτι του καθρέφτη, δεν στάθηκε μπροστά του να συγυριστεί. Ούτε κάθισε μπροστά στον μεγάλο καθρέφτη του μπαρμπέρικου να ξυριστεί και να αρωματιστεί, αφού το μπαρμπέρικο έχασκε λεηλατημενο καταμεσής στην άδεια αγορά. Το πένθος κούρνιασε για καιρό πάνω από την πόλη και τα κραταιά μπεντένια της, καθώς έπρεπε να θαφτούν οι σκοτωμένοι. Κοντά στους χίλιους λέγαν μερικοί, κοντά στους χίλιους έγραφαν και οι αθηναϊκές εφημερίδες, μα κανένας δεν μπόρεσε να τους καταμετρήσει. Ούτε είχε τόση σημασία, επειδή πολλαπλασιάζεται ο θάνατος, ξεφεύγει από το πρόσωπο του οικείου νεκρού και στρογγυλεύει σε έναν απρόσωπο αριθμό, μικρότερο ή μεγαλύτερο από την όποια αλήθεια. Το μόνο σίγουρο ήταν ότι ξεκληριστήκαν οικογένειες, ενώ πολλοί αγνοούνταν μέσα στα ερείπια σπιτιών πυρπολημένων.

Ο Μίνως Καλοκαιρινός προσπαθούσε αυτές τις τελευταίες έξι μέρες του Αυγούστου να χωνέψει πως ό,τι έγινε έγινε μια για πάντα. Οτι την ώρα που αυτός συζητούσε με τον Γάλλο αρχαιολόγο μέσα στο σπήλαιο του Λαβυρίνθου, έχασε τρεις δικούς του ανθρώπους. Πριν μπει στο φλεγόμενο Ηράκλειο, ήξερε κιόλας για τον θάνατο του αδερφού του. Το ίδιο βράδυ, αφού μπόρεσε να μπει στην πόλη παίζοντας τον μισοπάλαβο Οθωμανό αγρότη, μοιράζοντας με τρόπο τα φλουριά που του είχαν απομείνει, χώθηκε στον λαβύρινθο των σοκακιών και ξεμύτισε στη συνοικία του Αγίου Ματθαίου. Είχε για τα καλά νυχτώσει.

Χτύπησε την πόρτα του δάσκαλου Χρίστου Παπαουλάκη. Κανείς δεν του άνοιγε. Απογοητεύτηκε ότι κανείς δεν θα βρισκόταν μες στο σπίτι. Ηξερε όμως ότι όλα είναι ορατά από το μάτι ανθρώπου τέτοιες ώρες, μιας κι ο Φιλεύσπλαχνος είχε σφαλίσει μάλλον τα δικά του. Σίγουρα κάποιος θα τον παρακολουθούσε. Τότε θυμήθηκε τα ξένα ρούχα, τα έβγαλε, το λερωμένο του λινό κοστούμι άσπρισε μέσα στο σκοτάδι. Ενα χέρι τον άρπαξε από το μπράτσο.

"Ελ' από δω", άκουσε να του ψιθυρίζει ο δάσκαλος μιλώντας του πρώτη φορά στον ενικό. Του είπε να πάρει τα τούρκικα ρούχα μήπως ξαναχρειαστούν και τον τράβηξε προς τη μεριά της εκκλησίας. Χώθηκαν σε μια πόρτα, ο δάσκαλος άναψε με το τσακμάκι ένα σπαρματσέτο, άρχισαν να κατεβαίνουνε σκαλιά, σε λίγο βρέθηκαν να βαδίζουν μέσα σε υπόγειες στοές. Ο Μίνως Καλοκαιρινός κατάλαβε ότι είχαν μπει στα βενετσιάνικα λαγούμια των τειχών, στον υπόγειο λαβύρινθο του Ηρακλείου. Ελάχιστοι χριστιανοί, οι πρωτοκαπετάνιοι μόνον, γνώριζαν παλιά ένα κομμάτι από τούτα τα λαγούμια που έμπαζαν κι έβγαζαν από την πόλη, μα τελευταία το μυστικό διέρρευσε στους χριστιανούς κοντραμπατζήδες. Κι αυτοί, για να μην μπαινοβγαίνουν εκεί μέσα τα μικρά παιδιά των χριστιανών και χαθούν, διέδωσαν ότι μέσα στα σκοτάδια τριγυρνούσαν φαντάσματα ιπποτών, γυναίκες παραλογισμένες απ' τον έρωτα, ένας αράπης με χαντζάρια, ζωντανό το ένα από τα τέσσερα λιοντάρια του σιντριβανιού, μέχρι και ο ήρωας Δασκαλογιάννης κατά το φοβερό μαρτύριό του.

Σταμάτησαν σε ένα σημείο όπου οι στοές σχημάτιζαν ένα άνοιγμα σαν στρογγυλό κελί. Ο Μίνως Καλοκαιρινός μπόρεσε να διακρίνει γύρω του πρόσωπα χλομά, άντρες, γυναίκες και παιδιά. Ο δάσκαλος είπε να ανέβει άλλος καραούλι, εκείνος ήθελε να μιλήσει με τον κύριο Μίνωα Καλοκαιρινό. Στο άκουσμα του ονόματός του δύο γριές άρχισαν να μοιρολογούνε τον Λυσίμαχο. "Σωπάσετε!", τις πρόσταξε ο δάσκαλος και τράβηξε τον Μίνωα Καλοκαιρινό παράμερα.

Τον έβαλε να καθίσει καταγής, κάθισε δίπλα του.

Ο Μίνως Καλοκαιρινός ρώτησε τον δάσκαλο για τη γυναίκα του και τα παιδιά του.

"Εδώ μέσα είναι όλοι, κι η λεχώνα. Λέω να τους βγάλω έξω, πρώτα όμως να σιγουρευτώ. Ανοιξε το λαγούμι ένας κοντραμπατζής, να 'ναι καλά, έσωσε κόσμο", είπε ο δάσκαλος.

"Εγώ θα σου βαφτίσω το νεογέννητο, επειδή με σώζεις. Αντρέα, σαν τον πατέρα και τον γιο μου. Τι ξέρεις, λέγε μου", τον ρώτησε ο Μίνως Καλοκαιρινός.

Ο δάσκαλος του ανιστόρησε όσα ήξερε, δεν ήταν βέβαιο αν ο αδερφός του σκοτώθηκε από σφαίρα ή αν αποκεφαλίστηκε μέσα στην χλεύη του όχλου. Σκοτώσαν και την Κατερίνη, έγκυο στο δεύτερο παιδί του Λυσίμαχου, σκοτώσαν και τα τρία της παιδιά από τον μακαρίτη τον πρώτο της άντρα, ακούστηκε ότι διέφυγε μόνον ο Μηνάς, ο πρώτης της γιος με τον Καλοκαιρινό. Σφάχτηκαν πάρα πολλοί στο μέγαρο και στα γύρω εργοστάσια, λεηλατήσαν και μετά δώσανε φωτιά στο κτήριο για να χαθούν τα ίχνη.

"Τα αρχαία μας;", θυμήθηκε ο Μίνως.

"Πάνε, τα χάλασε η φωτιά", τώρα χαθήκανε για πάντα".

Σώπασαν. Ο δάσκαλος ξανάπιασε διστακτικά τον λόγο, είπε στον Μίνωα Καλοκαιρινό πως άκουσε από τρεις μεριές ότι το αρχοντικό της ανιψιάς και βαφτισιμιάς του Σκεύως στο Βεζίρ Τσαρσί παραδόθηκε στις φλόγες μετά τη λεηλασία του. Και ότι σκοτώθηκε η Σκεύω αγκαλιά με το μωρό της, τον Γιωργάκη, μαζί με τα πεθερικά και με τους υπηρέτες της. Κάποιος άλλος όμως τον διαβεβαίωσε ότι ναι μεν επέζησε, αλλά την άρπαξαν οι Τούρκοι. Ο άντρας της έτυχε να λείπει από το σπίτι όταν μπήκαν οι βασιβουζούκοι, τον είδανε σώο και αβλαβή αλλού.

Ο Μίνως Καλοκαιρινός έμαθε την τρίτη απώλεια, τον θάνατο του πρωτότοκου γιου του Αντρέα, το επόμενο σούρουπο. Κάποιοι κρυμμένοι στα λαγούμια βγήκανε στην πόλη, βγήκε κι αυτός μαζί τους. Δεν τους χωρούσε ο τόπος εκεί κάτω, μάθαιναν το τί συνέβαινε αριά και που από τους ελάχιστους καινούργιους που κατεβαίναν στα λαγούμια, και θέλανε να βγούνε να διαπιστώσουν τι αλήθευε, να καταλάβουν προς τα που βαδίζανε τα πράγματα, να συνδράμουν, ακόμη και να πολεμήσουν αν κάπου γινόταν μάχη. Υπήρχε πάντα και ο κίνδυνος να ανακαλύψουν οι βασιβουζούκοι τα λαγούμια και να τους χαλούσαν. Βγήκαν, είδαν χαλάσματα που σιγοκαίονταν, συνοικίες ολόκληρες. Ψυχή στους δρόμους. Ο Μίνως Καλοκαιρινός δεν είχε ακόμη πληροφορίες για για τον γιο του Αντρέα. Προχώρησε τοίχο τοίχο προς το Ελληνικό Προξενείο, είδε από μακριά το κτήριο στάχτη και κοπήκανε τα γόνατά του. Οι Εγγλέζοι, αυτοί θα ξέρουν, φώτισε το μυαλό του ξαφνικά. Επρεπε να φτάσει στον συνταγματάρχη φρούραρχο του Ηρακλείου Τσέρμσαϊντ ή στον ναύαρχο Νόελ. Θα τον δέχονταν, αφου συχνά τους είχε συναναστραφεί τον τελευταίο καιρό σε δεξιώσεις.

Ούτε κι ο ίδιος δεν θυμότανε αργότερα πως έφτασε κοντά τους, ούτε ποιος του το πρωτοείπε, ο Τσέρμσαϊντ ή ο Νόελ. Ο γιος του Αντρέας, ο πρώτος του γιος, είχε σκοτωθεί μαχόμενος μέσα στο Ελληνικό Προξενείο εναντίον των Τουρκοκρητικών βασιβουζούκων. Μετά την είδηση το ίδιο κενό, ενώ και αυτός και η πόλη ολόκληρη ρίχτηκαν στα επείγοντα. Σε κηδείες δίχως σώμα ανθρώπου. Στα κομμάτια κάρβουνο, που κάποτε υπήρξαν άνθρωποι και αναγνωρίζοναν από ένα τους δαχτυλίδι. Στους ομαδικούς τάφους. Στο ψάξιμο των χαλασμάτων. Ο Μίνως Καλοκαιρινός θυμήθηκε μια στιγμή τη φωτογραφική του μηχανή, κάπου θα πρέπει να την είχε αφήσει, αλλά δεν τον ενδιέφερε πια καθόλου η τύχη της.

Τις τελευταίες μέρες του μοιραίου Αυγούστου γύρισε απότομα ο τροχός της ιστορίας, λύνοντας διαμιάς το χρονίζον Κρητικό ζήτημα. Τέσσερις μέρες πριν εκπνεύσει ο μήνας, αποφασίστηκε από τις τέσσερις Δυνάμεις να αποσυρθεί ο οθωμανικός στρατός από τη νήσο, να λειτουργήσει ο στρατιωτικός νόμος και να απαγχονιστούνε οι πρωταίτιοι βασιβουζούκοι. Το αίμα των Αγγλών στρατιωτών κυρίως, μα και το αίμα εκατοντάδων δολοφονημένων χριστιανών της νήσου, έδωσαν τη λύση....".

....

Η ΣΚΕΥΩ

"....Θα 'χαν περάσει εννέα χρόνια από τα γεγονότα, είπε ο δάσκαλος Χρίστος Παπαουλάκης μόλις ξανάρχισαν να περπατούν. Σεπτέμβριος μήνας, γιατί μόλις είχανε γυρίσει από το αμπέλι, θα θυμόταν ο Αντρέας ότι κατά την αυτονομία οι περιουσίες είχαν αρχίσει πάλι να καλλιεργούνται και αποδίδανε πολύ. Σείστηκε μια μέρα το Ηράκλειο από άρθρο τοπικής εφημερίδας με τον τίτλο Νεκρανάσταση. Το οποίο όμως, όπως έσπευσε να πληροφορήσει η εφημερίδα τους σεβαστούς της αναγνώστες, το είχε αντιγράψει από εφημερίδα των Χανίων.

"Κάτι θυμάμαι", τον διέκοψε ο Αντρέας. Το μυαλό του γύρισε σε ζωηρές κουβέντες της μητέρας και του κύρη του με γείτονες και με συγγενείς, που μαζεύτηκαν στο σπίτι τους ένα πρωί για να ρωτήσουνε τον δάσκαλο γι' αυτά που γράφαν οι εφημερίδες για τη Σκεύω, επειδή ο δάσκαλος γνώριζε τον Μίνωα Καλοκαιρινό. Είχαν καθίσει στη σειρά στον μακρύ ξύλινο καναπέ και στις καρέκλες, αλλά δεν χωρούσαν κι έβγαλαν μερικές καρέκλες στην αυλή, ανάμεσα στις γλάστρες. Γιορτή δεν ήταν αφού δεν υπήρχε κέφι, οι άντρες κάπνιζαν, οι γυναίκες αρνιόντουσαν τα τραταρίσματα. Ο πρώτος γιος του δασκάλου, ο Σήφης, είχε κλειστεί μες στην κουζίνα, ντρεπόταν που άνθιζε στο πανωχείλι του το πρώτο χνούδι. Ασκώντας πάνω στα κατά δύο χρόνια πιο μικρό του Αντρέα την εξουσία του μεγάλου αδερφού, τον έβαλε να του κάνει τον ταχυδρόμο. Να πηγαίνει δηλαδή να ακούει τι λέγαν οι μεγάλοι, να γυρνά να του το λέει. Κάθε φορά που διέσχιζε ο Αντρέας την αυλή και πέρναγε δίπλα από τον σγουρό βασιλικό, έχωνε το χεράκι μέσα στην ευωδιασμένη σφαίρα, την ανατάραζε και ρουφούσε το άρωμα που απλωνόταν. Αυτό θυμόταν πιο πολύ, ότι κανένας δεν τον μάλωσε εκείνη την ημέρα πως θα ξεράνει τον βασιλικό κι είχε ευχαριστηθεί τη μυρωδιά του.

Η εφημερίδα έγραφε πως είχε καταπλεύσει στα Χανιά το ατμόπλοιο της εταιρείας Γουδή, που εκτελούσε το τακτικό του δρομολόγιο μεταξύ Χανίων και Αλεξάνδρειας. Η ελληνική παροικία στην Αλεξάνδρεια ήκμαζε τότε, πολλοί Κρήτες είχανε καταφύγει και στεριώσει εκεί, έκαναν περιουσίες, έβαλαν πλοίο για να μικρύνουν την απόσταση και να συνδράμουν την αυτόνομη πλέον νήσο με το εμπόριο, με επισκέψεις και ανταλλαγές. Κάποιοι μάλιστα επέστρεφαν στην ελληνική μεγαλόνησο, ενώ τα συμφέροντα κάποιων άλλων δεν ξεριζώνονταν από τα μπαμπακοχώραφα που πρασίνιζαν στις όχθες του Νείλου, από τα εξευρωπαϊσμένα κτήρια των εμπορικών εταιρειών, από τον κοσμοπολίτικο αέρα της αλεξανδρινής προκυμαίας. Οταν ερχόταν το καράβι, οι γερανοί ξεφόρτωναν στο λιμάνι των Χανίων μπάλες μπαμπάκι, καφάσια όσπρια, τόπια βαμβακερά υφάσματα, πάκους καπνόφυλλα βελονιασμένα, ενώ από την στενή ανεμόσκαλα του πλοίου κατέβαιναν οι επιβάτες. Εκείνο το πρωί κατέβηκε μια γυναίκα με άσπρη πικεδένια μπλούζα, ζακέτα και φούστα σκούρα μακριά. Μόλις πάτησε το πόδι της, πέταξε την ταξιδιωτική της τσάντα και το ομπρελίνο, πρόσπεσε στη γη κι άρχισε να κλαίει με αναφιλητά.

Ο κόσμος έκανε κύκλο γύρω της, μια γριά φώναξε: "Νερό, νερό!" και την φέραν ένα κύπελλο γεμάτο. Το ήπιε, ξαναρίχτηκε στις πλάκες. Κανένας δεν την είχε αναγνωρίσει όταν σήκωσε το κεφάλι της να πιει, ο κόσμος πύκνωνε γύρω της, σε λίγο η γυναίκα ξανασήκωσε το πρόσωπο που έσταζε, κοίταξε γύρω της και λιποθύμησε.

Την ξαπλώσανε στον καναπέ ενος καφενείου. Φρόντισαν να την πάνε στο καλό, όχι στο παρακείμενο χαμαιτυπείο, από το οποίο πρόβαλαν οι παστρικές ρωτώντας γιατί έκλαιγε αυτή η άγνωστη γυναίκα, ξαναβουρκώνοντας για τη δική τους μοίρα. Η άγνωστη συνήλθε, σηκώθηκε κι έκανε όρθια τον σταυρό της, δοξολογώντας που αξιώθηκε να ξαναγυρίσει στην πατρίδα της την Κρήτη. Λίγοι ωστόσο βρέθηκαν εκείνη τη στιγμή κοντά της και την άκουσαν, οι πιο πολλοί τους βγήκαν έξω για να χαζέψουν μια καμήλα που μόλις είχε κατεβεί από το πλοίο στολισμένη με όλα της τα χάμουρα και με βελουδένια σέλα. Ενας Αραβας προσπαθούσε να την κάνει να γονατίσει για να ανεβεί, μα η περήφανη δρομάμα της ερήμου δεν είχε χωνέψει ακόμη τούτο το θαλασσινό ταξίδι, είχε ζαλιστεί, είχε θυμώσει και δεν τον υπάκουε.

«Αξιώθηκα να ξαναγυρίσω στην πατρίδα μου», επανέλαβε η γυναίκα και ανακάθισε στον ξύλινο καναπέ του καφενείου. Της πρόσφεραν καφέ, γλυκό του κουταλιού, έναν κόμπο λικέρ να δυναμώσει. Είπε πως ήταν Κρητικά Ρωμιά. Οσοι βρέθηκαν γύρω της υπολόγισαν την ηλικία της γύρω στα σαράντα, έτσι έδειχναν κάποιες ζαρωματιές στα μάτια και στο στόμα της. Τα μαλλιά της όμως είχαν το χρώμα του δαμάσκηνου από τη χένα που τα βαφαν οι χανούμισσες.

Η γυναίκα είπε ότι από παιδί είχε μπει υπηρέτρια στο σπίτι του Λυσίμαχου Καλοκαιρινού, εάν τον είχανε ακούσει, ενός σπουδαίου άρχοντα στο Ηράκλειο. Είχε μεγαλώσει μαζί σχεδόν με την ορφανή από μάνα στερνοκόρη του, τη Σκεύω, η οποία όταν παντρεύτηκε και πήγε στο σπίτι του άντρα της την πήρε μαζί της, γιατί είχανε την ίδια πάνω κάτω ηλικία, την εμπιστευόταν, γι' αυτό και την είχε παραμάνα στο πρώτο παιδί της, τον Γεωργάκη. Τη μέρα της σφαγής μπήκανε οι σατανάδες οι βασιβουζούκοι στο υπόγειο όπου κρύβονταν η κυρία Σκεύω κι όσοι βρέθηκαν στο σπίτι. Δεν ήξερε ποιοι πέσανε από σφαίρα ή από τις χαντζάρες, σίγουρη ήταν μόνο για το μωρό και τα πεθερικά της κυράς της, για κανέναν άλλο.

Η γυναίκα σώπασε βαριανασαίνοντας, σφίγγοντας με τα χέρια το κεφάλι. Κατέβασε μετά τα χέρια, είπε ότι της έμεινε κουσούρι, σάλευε το μυαλό της κάθε που θυμότανε τα γεγονότα. Η πρώτη φορά που κατάλαβε να σαλεύει το μυαλό της ήταν τότε, όταν τις άρπαξε και τις δύο τους ο εχθρός. Ενας, που έμοιαζε αξιωματικός από τα ρούχα του, άρπαξε την κυρία Σκεύω. Τον είδε που την σήκωνε αναίσθητη στα χέρια του, διώχνοντας τους νταήδες που αλυχτούσαν γύρω της με γυμνές μαχαίρες. Μέσα στην ταραχή της σκέφτηκε πως την προστάτευε οι αξιωματικός από το χειρότερο απομακρύνοντάς την. Δεν πρόλαβε να το καλοσκεφτεί, άλλος την άρπαξε κι εκείνην.

Η άγνωστη μόρφασε, πιέζοντας πάλι με τις δυό παλάμες τα μηνίγγια της σαν να ήθελε να κρατήσει το μυαλό στη θέση του. Αρχισε ένα αγκομαχητό, της φέρανε πάλι νερό, χαλάρωσε. Γύρω της είχαν ξαναμαζευτεί πολλοί, γιατί η καμήλα, αφού βεβαιώθηκε ότι ξαναπατούσε στέρεο χώμα, υπάκουσε κι έφυγε με τον αναβάτη της. Δυό παστρικές είχαν μπει δειλά στο καφενείο για να ακούσουν, ευχαριστημένες που κανένας δεν τις έδιωχνε. Η άγνωστη έλεγε ότι το μυαλό της έδινε πάντα ένα σάλτο κι έφευγε, το ξανασυναντούσε όμως λίγο παραπέρα και θυμόταν ότι βρέθηκε στα χέρια ενός Τούρκου μουσικού. Γέροντας ήταν κι ανοιχτόκαρδος, του άρεσε, θέλησε να τη σώσει από τη ζωή της σκλάβας και της είπε να τουρκέψει για να την παντρευτεί και να την πάρει μαζί του, μακριά στην Αραβία. Αυτό κι έγινε και του χρωστούσε ευγνωμοσύνη, ότι την είχε παντρευτεί κι έτσι την είχε σώσει. Ζήσανε στην Υεμένη οκτώ χρόνια παντρεμένοι. Καθαρά και ξάστερα τους το έλεγε, είχε ζήσει οκτώ χρόνια τη ζωής της μουσουλμάνας. Πλάνταζε συνέχει κλεισμένη, γέρος ο άντρας της, τη ζήλευε και η πρώτη του χανούμη, έξω δεν έπρεπε να βγαίνει παρά μονάχα για να πάει με συνοδεία στο χαμάμι τυλιγμένη από κορφής μέσα στη μαύρη της μελάγια.

Μα του χρωστούσε πάντα ευγνωμοσύνη που την είχε σώσει και ξεχρέωνε αγόγγυστα. Χίλιες φορές καλύτερα εκείνη η ζωή, χίλιες φορές καλύτερα ο Μωάμεθ από τη μοίρα μιας γυναίκας σκλάβας, έτσι κι αλλιώς ο πρώτος της Θεός δεν έτρεξε όταν έγινε η σφαγή, τον δεύτερο Θεό ήταν πια μεγάλη και προπαντός βασανισμένη για να τον δεχτεί με αθώα πίστη. Παιδιά δεν έκαναν, ούτε και με την άλλη του χανούμη είχε αποκτήσει τέκνα ο μουσικός που την παντρεύτηκε.

Ένα μόνο δεν υπολόγισε σωστά ο

αφέντης της, ότι έπαιζε έτσι σπλαχνικά το ούτι, που, ακούγοντας αυτή τη μουσική του, ξανάφευγε στην πρώτη της ζωή. Επεφταν με τη μουσική του τα καφασωτά, πετούσε, να το μπλάβο πέλαγος μπροστά της, να τα μπεντένια κι ο Κούλες του Μεγάλου Κάστρου, έμπαινε στην πολιτεία και ξανάρχιζε η ζωή της ακριβώς μια μέρα πριν απ' τη σφαγή. Η ζωή ξανάρχιζε γυρνώντας τα μερόνυχτά της προς τα πίσω για να απομακρύνεται από την καταστροφή, σαν να γυρνούσε, με δυό λόγια, ανάποδα τους δείχτες το ρολόι του Αγίου Μηνά. Γι' αυτό και δεν μπορούσε να ξεχάσει. Οκτώ χρόνια μάζευε ένα μικρό κομπόδεμα για να βρίσκεται έτοιμη, πρόσθεσε μερικά χρυσαφικά. Μόλις πέθανε ο άντρας που την είχε σώσει, ελευθερώθηκε κι αυτή από την υποχρέωσή της. Είχε μελετήσει το τι και πώς. Πηγαίνοντας μια μέρα στο χαμάμι το 'σκασε. Με περιπέτειες κι εμπόδια έφτασε τελικά στην Αλεξάνδρεια, μπήκε στο πρώτο πλοίο, πάτησε στην Κρήτη, δόξαζε και ξαναδόξαζε τον Κύριο. Αλλά θα καταδεχότανε άραγε η χάρη Του να συγχωρέσει μια γυναίκα τουρκεμένη;….».

....

… « Ο Θεμιστοκλής δεν ήθελε να πιάσει σε γλέντι γάμου τέτοιες ιστορίες. Ο Αντρέας επέμενε. Τέλος άρχισε να του εξιστορεί όσα είχε μάθει από τον Γιώργη, που γλύτωσε τη σφαίρα για να πάει στην Κρήτη από τον πυρετό των κουνουπιών. Ο εν λόγω Γιώργης είχε ισχυριστεί ότι του είχε μιλήσει η Σκεύω. Διότι λίγους μήνες προτού ενωθεί η μεγαλόνησος με την Ελλάδα, τμήμα του ελληνικού στρατιού, στο οποίο συμμετείχαν και Κρήτες εθελοντές, κατέλαβε ένα ακόμη αλβανικό χωριό. Ο Θεμιστοκλής δεν είχε λάβει μέρος σ' αυτή την κατάληψη και δεν θυμόταν το όνομα του χωριού.

Του είχε όμως πει ο Γιώργης πως εκείνη την ημέρα, αφού κύλησε η ομίχλη από τις απότομες πλαγιές και βγήκε ένας σακάτης ήλιος, άρχισε μάχη άγρια που καταβατζάρισε το μεσημέρι. Τα πυρά αγρίευαν τον ήδη άγριο τόπο. Πέτρα και δέντρα της πέτρας, άκαρπα. Οι πλακόστρωτες στέγες ενός μεγάλου χωριού φαίνονταν στην απέναντι πλαγιά. Γύρω τους κιτρινίζαν δέντρα σε φτενά περβόλια, φτιαγμένα με ξερολιθιά και κουβαλημένο στα κοφίνια χώμα. Σε λίγο υποχωρήσαν οι εχθροί, ο ελληνικός στρατός μπήκε σε έναν έρημο, όπως πάντοτε, οικισμό. Νύχτωνε, είχαν ανάψει στην πλατεία οι φωτιές, οι τραυματίες είχαν προωθηθεί στα μετόπισθεν, οι στρατιώτες είχαν αποφάει, κάποιοι φυλάγανε σκοπιά έξω από το κεφαλοχώρι, οι πιο πολλοί τριγύρναγαν ψάχνοντας που να κοιμηθούνε. Τα καλντερίμια του χωριού είχαν φτιαχτεί μαστορικά για να μη γλιστρούν στο χιόνι άνθρωποι και ζώα. Πολλά σπίτια ήταν δίπατα, πελεκητά, με πυκνά καφάσια και χρωματιστούς φεγγίτες, αυλές με μαντρότοιχο και περιβόλι. Ο στρατός είχε επιτάξει όσα παρατημένα ζώα βρήκε, οι όρνιθες είχαν κιόλας φαγωθεί, κάτι αιγοπρόβατα τα κρατήσαν για το γάλα. Ευτυχώς δεν βρήκαν τούτη τη φορά γέροντες κατάκοιτους, αδιάφορους για την ώρα

ΗΡΑΚΛΕΙΟ - Τρεις Καμάρες 1890

του θανάτου, τους άρρωστους που δεν άντεχαν την ταλαιπωρία στα βουνά, ή τον τρελό που βλέποντας την ελληνική σημαία καλωσόριζε τον σουλτάνο ζητώντας μια μπουκιά ψωμί από τους Ελληνες. Σε λίγο ακούστηκαν από την πλατεία, όπου είχαν μαζευτεί οι στρατιώτες, ελληνικά εμβατήρια. Γρήγορα τα εγκατέλειψαν κι αρχίσαν τα τραγούδια του τόπου του ο καθένας. Αναστέναζαν κι οι Κρητικοί με τα δικά τους και με τον αβάσταχτο τότε ακόμη πόθο της ένωσης της νήσου με την Ελλάδα. Αγνωστο πού βρέθηκε και τούτη τη φορά κρασί, πάντοτε όμως βρισκόταν, για τους τύπους μόνον ήταν απαγορευμένο είτε στα εγκαταλελειμμένα σπίτια των μουσουλμάνων είτε στον ελληνικό στρατό. Ο εθελοντής Γιώργης έφυγε αργότερα από την πλατεία σιγοτραγουδώντας και τράβηξε προς το κατάλυμά του, που βρισκόταν στην κάτω άκρη του χωριού, προς το ρέμα. Μακάρισε τους σοφούς μαστόρους, που φτιάχνοντας το καλντερίμι είχαν προβλέψει ώστε να μη γλιστρούν ούτε οι πιωμένοι. Στάθηκε μια στιγμή να πάρει ανάσα, να σιγουρευτεί πως πήγαινε σωστά. Ενώ κοίταζε γύρω του, έπιασε ένα πύκνωμα του αέρα, ένα πιο σκούρο μαύρο να κινείται μέσα στο σκοτάδι. Καθάρισε αμέσως το μυαλό του, τράβηξε το πιστόλι και διέταξε τον ίσκιο να πλησιάσει με σηκωμένα χέρια. Ο ίσκιος τον πλησίασε με σηκωμένα χέρια. Στην αστροφεγγιά διέκρινε ο Γιώργης πως επρόκειτο για μια γυναίκα τυλιγμένη σε σκούρα μελάγια. Μόνο τα μάτια της ασπρίζανε. Τον πήρε μια μοσχοβολιά, τριαντάφυλλο ή κανέλα, πράγματα χαμένα από τη ζωή του στρατιώτη. Η γυναίκα του μίλησε όχι απλώς ελληνικά μα κρητικά και καστρινά. Τον ικέτεψε να μην την πυροβολήσει, να μην την πειράξει. Της είπε και κατέβασε τα χέρια. Τη ρώτησε τι ήθελε. Του απάντησε πως εκεί που κρυβόταν με την οικογένειά της άκουσε τα ελληνικά τραγούδια, έσπασε όμως η καρδιά της μόλις άκουσε τα κρητικά, δεν ήλπιζε ότι θα τα ξανάκουγε εδώ, στα πέρατα του κόσμου όπου ζούσε επί δεκαπέντε χρόνια. Το ' σκασε από τους συγγενείς της, μπήκε στο χωριό, παρά τον κίνδυνο. Κρητικιά και Ρωμιά του είπε πως ήταν, μέσα από το Ηράκλειο, τουρκεμένη εξ ανάγκης. Τον ρώτησε από ποιο μέρος της Κρήτης καταγότανε κι εκείνος.

Το πιστόλι του Γιώργη κόντευε να του πέσει από το ξάφνιασμα, έπρεπε όμως να κρατά μιαν επιφύλαξη, πόλεμος ήταν και υπήρχανε παγίδες. Απάντησε ότι καταγότανε κι αυτός από την ίδια πόλη. Την αντιρώτησε το όνομά της. Η πεπλοφόρα του αποκρίθηκε πως τώρα είχε άλλο όνομα, αλλά κάποτε στο Μεγάλο Κάστρο ήταν η Σκεύω, η τελευταία κόρη του Λυσίμαχου Καλοκαιρινού – θα πρέπει να τον είχε ακούσει ο στρατιώτης -, παντρεμένη με Τσαγκάκη. Ηρθε να μάθει τα νέα των δικών της, του είπε, κι άρχισε να σιγοκλαίει. Κόντεψε να βάλει κι ο Γιώργης τα κλάματα, αλλά συγκρατήθηκε, της είπε ότι αυτός, ένας τσαγκάρης, δεν σχετιζότανε με τη σειρά της. Μάθαινε όμως πως ο αδερφός της ζούσε και βασίλευε, έκανε μάλιστα πλήθος αγαθοεργίες, όσο για τις αδερφές της, μεγαλοκυράδες ήταν πάντα. Ενώ της έλεγε αυτά τα νέα, σκέφτηκε να τη ρωτήσει μήπως ήθελε να την πάει στον Ελληνα διοικητή, μήπως ενδιαφερόταν να τη βοηθήσουν να γυρίσει πίσω. Εκείνη τη στιγμή ακούστηκαν βήματα από μεθυσμένους στρατιώτες που βλαστημούσαν και ζητούσανε γυναίκα. Ξέσπασαν σε χαχανητά μόλις τον είδαν και τον ρώτησαν τι κάθεται και λέει μόνος του, μήπως μιλά του αέρα. Γύρισε μια στιγμή προς τη μεριά τους, γύρισε πίσω προς το μέρος της γυναίκας, μα εκείνη είχε εξαφανιστεί. Ο Γιώργης σιχτίρισε τους μεθυσμένους στρατιώτες που χαχάνιζαν ακόμη, έτρεξε προς το σημείο όπου στεκόταν η χανούμη, στα ρουθούνια του έπαιζε πάντα η μοσχοβολιά της, εκείνη όμως είχε πια χαθεί. Στάθηκε ακίνητος να ακούσει, ούτε χαλίκι κύλησε ούτε μάνταλο έκλεισε. Αμέσως έτρεξε προς την αντίθετη κατεύθυνση, κατευθείαν στον διοικητή του και του διηγήθηκε επακριβώς τι του είχε συμβεί.

Ο διοικητής του ήταν μορφωμένος, δεν τον πολυπίστεψε, ήξερε τις παρακρούσεις των αντρών του εξαιτίας του πολέμου, ήξερε και τα οράματά τους από το μεθύσι, αλλά δεν του ήταν εύκολο να παρακάμψει το όνομα που επικαλέστηκε η γυναίκα ως το αλλοτινό επώνυμό της, ακόμη κι αν ποτέ της δεν είχε συναντηθεί με τον εθελοντή Γιώργη. Ο ίδιος ο διοικητής καταγότανε από το Ρέθυμνο, η οικογένειά του συναλλασσόταν με τους Καλοκαιρινούς του Ηρακλείου, υπήρχε μάλιστα ένας κλάδος των Καλοκαιρινών στα Ρεθυμνιώτικα, που είχαν όμως χάσει όλο τους το βιος επειδή είχαν πάρει ενεργό μέρος στην επανάσταση του εξήντα έξι. Αμέσως έστειλε στρατιώτες με επικεφαλής τον Γιώργη. Εψαχναν ώρα φωνάζοντας το όνομα της γυναίκας, καλώντας την να ξαναβγεί για να τους μιλήσει, το καλό της ήθελαν. Αδικα. Το επόμενο πρωί, έβρεχε κιόλας, βγήκαν πάλι, δεν τη βρήκαν, ή αυτή δεν ήθελε να τους φανερωθεί. Γύρισαν πίσω φέρνοντας μαζί τους μόνο μια ξύλινη σκάφη, θα τη χρειαζότανε το στράτευμα, και μιαν όρνιθα που θα είχε ξεστρατίσει από τους κρυμμένους μουσουλμάνους. Ο διοικητής αγριοκοίταξε τον στρατιώτη Γιώργη, μάλλον τον είχε παρασύρει σε παλαβομάρες. Για να σώσει όμως τα προσχήματα, είπε ότι μπορεί η κυρία Σκεύω να ήθελε να βγει αλλά να εμποδίστηκε από τους δικούς της. Και διέταξε τον στρατιώτη να ενημερώσει προφορικά τον αδερφό της και τις αδερφές της, όταν με το καλό θα τέλειωνε ο πόλεμος και θα επέστρεφε ο Γιώργης στην Κρήτη. Καλού κακού, ωστόσο, να εμπιστευθεί ο Γιώργης τη νυχτερινή του περιπέτεια σε δυό τρεις φίλους μπεσαλήδες, πόλεμος ήταν, μπορεί κάποιος τους να σκοτωνόταν, όμως η ιστορία της Σκεύως έπρεπε να φτάσει στον προορισμό της, να επιστρέψει, με δυό λόγια, στην πατρίδα και στο αίμα της.

Ο Γιώργης χαιρέτησε, έκανε μεταβολή και βγήκε από το γραφείο για να ξαναμπεί στις μάχες. Όταν σε λίγο τέλειωσε ο πόλεμος και επέστρεψε ο Γιώργης, έσμιξε πρώτα με τους δικούς του, την επομένη έστειλε μαντατοφόρο στην πατρική οικογένεια της Σκεύως, τη μεθεπομένη έμπαινε στο καινούργιο μέγαρο, αυτό που έχτισε πάνω στη στάχτη του πυρπολημένου ο αδερφός της Αντρέας. Αφηγήθηκε τα συμβάντα ενώπιον του αδερφού της και της συζύγου του Μαρίας, των τριών αδερφάδων της, Βικτωρίας, Στυλιανής, Καλλιόπης, και των τριών συζύγων τους, δεν παρατήρησε πως έλειπε ο Τσαγκάκης, ο για λίγο χρόνο σύζυγος της Σκεύως. Ηταν ευτύχημα, του είπαν, ότι κάτι σαν προαίσθημα είχε κρατήσει μαζεμένη όλη την οικογένεια εκείνες τις ημέρες στο Ηράκλειο. Ο Γιώργης είπε την πάσα αλήθεια, ενώ στα ρουθούνια του τρεμόπαιζε το ίδιο μοσχοβόλημα, το ξεχασμένο στη ζωή του στρατιώτη, τριαντάφυλλο ή κανέλα, δεν μπόρεσε ούτε τώρα να ξεκαθαρίσει. Οι τέσσερις κυρίες έφερναν συχνά στα μάτια δαντελένια μαντιλάκια, οι άντρες προσήλωσαν το βλέμμα τους πέρα στη θάλασσα χωρίς να τη βλέπουν, καθένας ξαναζούσε με δικό του τρόπο το μεγάλο για την οικογένειά του πένθος της σφαγής. Ένας γραμματικός κατέγραψε τα λεγόμενα του Γιώργη καθισμένος κοντά στην μπαλκονόπορτα, εκεί ήταν πιο πολύ το φως, εκεί άκουγε πιο καθαρά της θάλασσας τα παραμύθια. Οι άρχοντες ευχαρίστησαν τον Γιώργη και του έδωσαν καλό ρεγάλο. Εφυγε ικανοποιημένος, διότι μπόρεσε να γυρίσει την ιστορία στο αίμα της, μέσα στην εστία της.

Και για το ρεγάλο βέβαια. Σε λίγους πάντως μήνες πήγε τζάμπα, εξαιτίας των κουνουπιών….».

....

«… Ο Θεμιστοκλής είχε μάθει ότι μετά τα μαντάτα που έφερε ο στρατιώτης Γιώργης για τη Σκεύω, τον καπετάνιο Πολυξίγκη επιφόρτησε η οικογένεια της Σκεύως, ακριβοπληρώνοντάς τον, για να φύγει σε αποστολή, πρώτον για να διαπιστώσει εάν αληθεύαν οι ειδήσεις, δεύτερον για να τη φέρει πίσω. Διάλεξαν τον Πολυξίγκη που ήξερε καλά τον Τούρκο και τον Αλβανό, καταλάβαινε τη γλώσσα τους, δεν είχε υποχρεώσεις, ενώ διέθετε την πονηριά του Οδυσσέα. Από τη μεριά του ο καπετάν Πολυξίγκης, δέχτηκε να πάει να βρει τη Σκεύω έχοντας κατά νου την Εμινέ του. Ας μην της έμοιαζε η κυρία Σκεύω στις φωτογραφίες, έτσι κι αλλιώς τον παλιό καιρό η Εμινέ δεν είχε φωτογραφηθεί ως μουσουλμάνα, ούτε και πρόφτασαν να παντρευτούν χριστιανικά για να τους αποθανατίσει ο περίφημος φωτογράφος του Ηρακλείου, ο Μπεχαεντίν. Όταν όμως την έσφαξε ο καπετάν Μιχάλης, η Εμινέ ήταν περίπου είκοσι χρονώ, είχε την ίδια ηλικία με τη Σκεύω όταν χάθηκε, υπήρχαν μάλιστα κάποιοι που πιστεύαν ότι ίσως σφάχτηκε και η Σκεύω, δεν είχε σημασία αν έγινε με διαφορετικές συνθήκες. Για όλες αυτές τις ομοιότητες ο καπετάνιος Πολυξίγκης παραμέρισε όλες τις άλλες διαφορές, όλες τις αποστάσεις, και αποφάσισε να αναζητήσει στα ορεινά χωριά της Αλβανίας τη Σκεύω, έχοντας πάντα στο μυαλό του την ωραία Εμινέ.

Μετά από δυό σεφέρια γύρισε άπρακτος στη νήσο.

Μάταια έψαχνε τόσο καιρό στα χιονισμένα αλβανικά βουνά το φάντασμα δυό γυναικών οι οποίες έζησαν κάποτε στη νήσο Κρήτη. Πείσθηκε ότι τα φαντάσματα, των όμορφων και αδικοχαμένων γυναικών τουλάχιστον, ποτέ δεν φεύγουν απ' τον τόπο τους. Γι' αυτό το λόγο λίγα χρόνια αργότερα που ξαναπήρε τ' άρματα, τότε που έστειλε η Ελλάδα ένα σώμα στρατού στην Οδησσό για να χτυπήσει την επανάσταση των μπολσεβίκων και να βοηθήσει τον τσάρο Πασών των Ρωσιών, ο καπετάν Πολυξίγκης, όντας αρχηγός των εκεί Κρητών στρατιωτών, πολέμησε σκληρά προελαύνοντας, πολέμησε απελπισμένα υποχωρώντας δίχως να ψάχνει πια να βρει στις χιονισμένες στέπες ούτε τη Σκεύω ούτε την Εμινέ του….».

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Η Κρήτη, η Κρήτη!

Από βαθιούς ωκεανούς προβάλλει
κι αγάλια ξετυλίγετ' ένας κόσμος.
Κι όπως η πλάση απ' του Θεού το χέρι
απλώθηκε σε χίλιες ομορφάδες
ξεχωριασμένη,

έτσι κι ο κόσμος ξεχωρίζει εμπρός μου.
Γαυριασμένες, ανήμερες γοργόνες,
με την άκρια τ' απάρθενου κορμιού τους,
αργοσάλευτη ουριά θεριού, να οι Εχτρες
και να οι Πολέμοι!

Και σαν καράβια με πανιά απλωμένα
που αρματωμένα πλένε αφροκοπώντας
καμαρωτά, και οι πρώρες τους και οι πλώρες
και ταμπάρια λογάρι φορτωμένα,
βλέπω τις Νίκες

και τους θριάμβους. Και χιονάτους γλάρους
που λαβώσαν αλάθητα τουφέκια
και βάφουνε το δρόμο τους με το αίμα,
ξανοίγω τις Σκλαβιές και τα Μαρτύρια.
Και σα νεράϊδες

φωτόχυτες αιθεροκαμωμένες,
νά τες και οι Δόξες, να των οραμάτων
τα θάμπη! Και κοιτάζω τα Τραγούδια,
κι αυτά σαν παιγνιδιάρικα να τρέχουν
χρυσά δελφίνια.

Και σα μαυρίλα που βαριά σκεπάζει
πελάγη και ουρανούς, το Χάρο βλέπω,
την ώρα που μια δεύτερη Αφροδίτη
κι αγνάντια μου σταλάζει από το κύμα
η Αθανασία.

Και σαν τη μάννα του Ήλιου, σαν τη βρύση,
του φωτός που ακουμπά κατά τ' αστέρια,
την κορφή και στα τάρταρα βυθίζει
την ρίζα, την απέραντην Ελλάδα
στερνά ξανοίγω.

Κι όλα, οι Έχτρες και οι Πόλεμοι και οι Νίκες
κι οι θρίαμβοι κι οι Σκλαβιές και τα Μαρτύρια,
όλες οι Δόξες, όλα τα Τραγούδια,

κι η Αθανασία κι ο θάνατος κι απάνου
π' όλα η Ελλάδα,

Ολα, όλα παναρμόνια ταιριασμένα
σ' ένα χορό, σε μια πομπή, προβαίνουν
από βαθιούς ωκεανούς βγαλμένα
στα γαλάζια νερά μας και μαγεύουν
του Αιγαίου το κύμα.

Περνούν ακρογιαλές ασημωμένες
και νησιά σμαραγδένια χαιρετάνε
κι όλα στην άκρη του πελάγου αράζουν
του ολόφωτου εκεί πέρα, που ριζώνει
άτρομα η Κρήτη.

Της αστραπής και της βροντής η Κρήτη
και των κελαϊδισμών και των αγώνων,
των αιμάτων και των Τροπαίων η Κρήτη,
των τυράννων ακοίμητη φοβέρα,
η Κρήτη! η Κρήτη!

Και τότε, όλων εκείνων των στοιχείων
η βροντοκράχτρα αστέρινη αρμονία,
σε φτερά και σε χέρια την αρπάζει
και στον έβδομο ουρανό αποθεωμένη
την ανεβάζει.

Ω Κρήτη, όπως ολόχαρα σε βλέπουν
τα μάτια τα θεϊκά της φαντασίας,
κάποτε και τα μάτια τα δικά μας
θα σε ιδούν της ελεύτερης πατρίδας
τρανή κορώνα!

(Δημοσιεύτηκε το 1909 στην "Κρητική Στοά" του Ι. Μουρέλλου)

Οι δύο θεαταί

(Νεωτάτη κωμωδία εις πράξεις τρεις)

ΠΡΟΣΩΠΑ:
Ο ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ-Ο ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ΙΩΣΗΦ.-ΑΙ ΤΕΣΣΑΡΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ.-ΟΙ ΒΑΣΙΒΟΥΖΟΥΚΟΙ.-Ο ΒΙΛΛΙΩΤΗΣ.-ΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ.-Ο ΣΟΥΛΤΑΝΟΣ
ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΣ
Δραμ. θίασος "η Ευρωπαϊκή Ομοφωνία"
Παράστασις χιλιοστή εβδόμη
ΤΟ ΘΕΑΜΑΤΙΚΩΤΑΤΟΝ ΔΡΑΜΑ
"ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ"
Εις πράξεις τρις.
Η αυλαία αίρεται ακριβώς την 9 1/2
Ο φόρος εις βάρος των... Ελλήνων.
Ειδοποίησις Κατά τηλεγράφημα εκ Τεργέστης η Αυστρία και η Γερμανία ηρνήθησαν να επανέλθουν εις την Ευρωπαϊκήν ομοφωνίαν και ως προς το Κρητικόν ζήτημα θα μείνωσιν αμερόληπτοι θεαταί.

ΠΡΑΞΙΣ ΠΡΩΤΗ

Το θέατρον είνε σημαιοστόλιστον. Μόνοι θεαταί είνε ο αυτοκράτωρ Γουλιέλμος και ο Φραγκίσκος Ιωσήφ. Υψώνεται η αυλαία. Προς το βάθος της σκηνής φαίνεται το Ηράκλειον. Εμπροσθεν οι στόλοι των Δυνάμεων. Η ορχήστρα παιανίζει τον εθνικόν ύμνον της Τουρκίας.

Η Αγγλία. Τέλος πάντων ελάτε να τελειώσωμεν. Το Κρητικόν ζήτημα πρέπει να λυθή.

Η Ρωσία. Προτείνω τον διορισμόν του πρίγκηπος Γεωργίου.

Η Γαλλία. Εμπρός να τον συζητήσωμεν. Τι φρονούν αι άλλαι Δυνάμεις;

Η Αγγλία. Εγώ δεν τον δέχομαι.

Η Γαλλία. Ούτε γώ.

Η Ιταλία. Ούτε γώ.

Η Ρωσία. Δεν είνε λόγος να θυμώνετε, βρε αδελφέ. Τον αποσύρω.

Η Αγγλία. Εμπρός, τι άλλο θέμα θα συζητήσωμεν; Α ναι, την απομάκρυνσιν του Τουρκικού στρατού. Την δέχεσθε;

Η Γαλλία. Ντς!

Η Ιταλία. Ντς!

Η Αγγλία. Ούτε γώ. Η Ρωσία;

Η Ρωσία. Αδύνατον. Μαλώνει ο Σουλτάνος.

Η Αγγλία. Πολύ καλά. Ωστε ο Τουρκικός στρατός θα μείνη. Αλλο;

Η Γαλλία. Το πολίτευμα. Το πολίτευμα θα επιβάλωμεν;

Η Ρωσία. Προτείνω το πολίτευμα της Χαλέπας. Τι λέτε;

Αι άλλαι Δυνάμεις (ομού). Σύμφωνοι! Πάει κι αυτό.

Η Γαλλία. Και ο διοικητής ;

Η Ρωσία. Μα αυτόν πλέον θα τον διορίση ο Σουλτάντος. (αυστηρώς). Πρέπει όμως, εννοείται, να είνε χριστιανός... Α! όλα κι όλα!

Η Αγγλία. Σαν πολλά προνόμια παίρνουν οι χριστιανοί.

Η Ρωσία. Μα πρέπει να είμεθα και φιλάνθρωποι. Δεν πειράζει.

Αι άλλαι Δυνάμεις. Και πότε θα συνέλθωμεν δια να εφαρμόσωμεν το πολίτευμα;

Η Ρωσία. Ωχ αδερφέ, τι βιάζεσθε; Το άλλο καλοκαίρι

Η Αγγλία. Κάτι γρήγορα.

Η Ρωσία. Δεν πειράζει. Χρειάζεται και ολίγη φιλανθρωπία...

Η Αγγλία. Το παρακάναμε στην φιλανθρωπία και δεν ξεύρω τι θα γείνη. (Φεύγουν όλοι).

Η Ρωσία. (Κυττάζουσα το ρωλόγι της). Ου! Δώδεκα η ώρα! (Προς την Αγγλίαν). Πάμε να σου δώσω μια μαστίχα.

Η Αγγλία. Ω! γιές! γιές! Τι θα φάτε το μεσημέρι;

Η Ρωσία. Ολίγας Ινδίας. Και σεις;

Η Αγγλία. Κρήτην. (Φεύγουν δια να πάρουν το ορεκτικόν).

ΠΡΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

(Εις βασιβουζούκος εξέρχεται εις την σκηνήν με την μάχαιραν γυμνήν, καταδιώκων ένα χριστιανόν).

Ο βασιβουζούκος. Στάσου!

Ο χριστιανός. (Τρέχων προς την παραλίαν). Κύριοι Ναύαρχοι! Κύριοι Ναύαρχοι!

Ο βασιβουζούκος. Βρε τι φωνάζεις τους Ναυάρχους... Ελα δω (Τον πιάνει και τον σφάζει).

Ενας Αγγλος ναύτης. Βρε! Τι κάνεις εκεί;

Ο βασιβουζούκος. Και ποιός είσαι του λόγου σου;

Ο Αγγλος ναύτης. Είμαι η θαλασσοκράτειρα δύναμις.

Ο βασιβουζούκος. Κόπιασε εδώ! (Τον πιάνει και τον σφάζει).

Αγγλικόν άγημα. (Παρελαύνον). Ω! Ω! Ω! Πιάστε τον!

Ο βασιβουζούκος. (Υψώνει την μάχαιραν και ορμά εναντίον των).

Το άγημα. (Τρεπόμενον εις φυγήν προς την παραλίαν). Αμάν! Δια το όνομα της Ανάσσης! Αμάν! Μας έσφαξαν! Κανονιοφόρος βομβάρδισε!

Η Αγγλία. (Εμφανιζομένη με ένα δίκανον). Βρε παληάνθρωπε! Τι έκαμες εκεί;

Ο βασιβουζούκος. Εσφαξα μερικά... θωρηκτά.

Η Αγγλία. Θωρηκτά;

Ο βασιβουζούκος. Ναι, δηλαδή... μερικούς Αγγλους ναύτας. Δεν αξίζει καθένας των ίσα μ' ένα θωρηκτό;

Η Αγγλία. (Εξηγριωμένη σκοπεύει με το δίκανον και πυροβολεί).

Το δίκανον. Τσαφ! Τσούφ!

Η Αγγλία. (Υπερήφανος). Εξεδικήθην. Εβομβάρδισα την πόλιν.

Ο βασιβουζούκος. Χα! χα! χα! χα.. Α! χα! χα!.. Βρε αδερφέ, εσκότωσες όλες τις τσίχλες!

Χριστιανοί. (Τρέχοντες έντρομοι και βλέποντες αίφνης έμπροσθέν των την Αγγλίαν). Α! η Αγγλία! Σώσε μας! Σώσε μας, υπερήφανος Αλβιών!

Ο βασιβουζούκος. Τώρα, τώρα αμέσως! Θα σας σώση! (Τους πιάνει ένα ένα και τους σφάζει).

Ενας χριστιανός (εκπνέων προ των ποδών της Αγγλίας). Δόξα σοι ο Θεός! Εκπνέω υπό την σκέπην της Αλβιόνος.

Η Αγγλία (ανάβει ένα πούρο). Γιές! Γιές! (Εισορμούν εις την σκηνήν 50 βαζιβουζούκοι με χαντζάρια αιματωμένα).

Οι βαζιβουζούκοι! Ζήτω η Ευρωπαϊκή ομοφωνία ζήτωωωω!... (Πέπτει η αυλαία).

Γουλιέλμος και Φραγκίσκος (Οι δύο απαθείς θεαταί χειροκροτούντες μανιωδώς).

Βίς! Βίς! Βίς! Βίς! Μπράβοοο!... Βίς! Μπράβοοο... ο Βίς! Βίς!

Οι βασιβουζούκοι εξέρχονται εις την σκηνήν και ευχαριστούν δια βαθέων υποκλίσεων.

Οι δύο θεαταί. Βίς! Βίς! Βίς!

Οι βασιβουζούκοι. Αμέσως! (Σφάζουν και τους υπολειπομένους. Πίπτει η αυλαία και οι Χριστιανοί).

ΠΡΑΞΙΣ ΤΡΙΤΗ

Αι Δυνάμεις Ρωσία, Γαλλία, Αγγλία και Ιταλία συσκέπτονται.

Ρωσία. Σαν πολλούς έσφαξαν, βρε αδερφέ.

Γαλλία. Αλήθεια. Πρέπει να λάβωμε τίποτε μέτρα.

Η Ιταλία. Να γλυτώσωμεν από καμμιά νέα επανάστασι. Αυτό είνε το σπουδαίον. Δεν μου λές, Αγγλία, έσφαξαν και δικούς σου ναύτας;

Η Αγγλία (με φλέγμα). Καμμιά εικοσαριά.

Η Ιταλία. Και πώς εξεδικήθης;

Η Αγγλία. Εβομβάρδισα το Ηράκλειον με ένα δίκανον.

Αι άλλαι Δυνάμεις. Πώ πώ! Τι καταστροφή.

Η Ρωσία. Μα τότε αρκετά ετιμωρήθησαν οι Τούρκοι.

Η Ιταλία. Οχι, όχι. Οι Χριστιανοί είνε εξηρεθισμένοι.

Πρέπει να λάβωμεν και μερικά άλλα μέτρα. Να ενεργήσωμεν ανακρίσεις. Ποιόν να καλέσωμεν;

Η Αγγλία. Τον Βιλλιώτην. Αυτός λέγει πάντοτε την αλήθειαν.

Αι άλλαι Δυνάμεις. Ναι τον Βιλλιώτην! (Προς το βάθος της σκηνής) Βιλλιώτη! Σίρ Βιλλιώτη! Ελά δω μια στιγμή.

Βιλλιώτης. Αμέσως! (Εμφανίζεται).

Αγγλία. Ποίος πταίει δια τας σφαγάς, Σέρ;

Βιλλιώτης. Οι χριστιανοί.

Αι Δυνάμεις. Α τους μπερμπάντες!

Βιλλιώτης. (Παίρνει μια πρέζα ταμπάκο). Να σας διηγηθώ πως έγεινε το πράγμα. Οι χριστιανοί επήγαν την νύκτα κρυφά να ανοίξουν το χρηματοκιβώτιον του φορολογικού γραφείου.

Οι Τούρκοι φρουροί τους παρεκάλεσαν μετά δακρύων να μη το πάρουν το χρηματοκιβώτιον. Οι χριστιανοί μπάμ! Ρίχνουν μια μπαταριά και σκοτώνουν 10 στρατιώτας, πέντε τσαούσηδες και τρεις αξιωματικούς. Τότε έφθασε και ο τουρκικός στρατός, ο οποίος έπεσεν εις τους πόδας των χριστιανών και τους παρεκάλει μετά δακρύων να φύγουν. Οι χριστιανοί μπάμ! ρίχνουν άλλη μπαταριά και σκοτώνουν όλον τον τουρκικόν στρατόν! Τότε έφθασαν οι Τουρκοκρήτες και έγειναν αι σφαγαί. Εσκοτώθησαν 25 χριστιανοί και 2.000 Τούρκοι.

Αι Δυνάμεις (έκπληκτοι). Πώ! Πώ! Είνε φοβερόν! Εμείς δεν τα ξεύραμε αυτά!

Ο Βιλλιώτης. Εγώ φρονώ ότι δια να επανέλθη η τάξις πρέπει να απαγχονισθούν 100 πρωταίτιοι χριστιανοί.

Αι Δυνάμεις Ναι! Ναι! Να στείλωμε να τους συλλάβωμεν αμέσως. (Αποστέλλονται τέσσαρα αγήματα δια να συλλάβουν τους πρωταιτίους χριστιανούς. Τα αγήματα επανέρχονται μετά ημίσειαν ώραν).

Η Αγγλία (Προς τα αγήματα). Γιατί δεν τους φέρατε;

Οι αρχηγοί των αγημάτων. Γιατί δεν υπάρχει κανένας!

Η Ρωσία. Πώς; Δεν υπάρχουν χριστιανοί εις την πόλιν;

Οι αρχηγοί των αγημάτων. Υπάρχουν αλλά χωρίς κεφάλι. (Tableau).

Η Αγγλία. Βρε αδερφέ, αυτή η κατάστασις δεν υποφέρεται. Σας ειδοποιώ ότι καταλαμβάνω την Κρήτην.

Η Ρωσία. Τί έκαμε λέει; Κι εγώ τι θα κάμω;

Η Αγγλία. Με συγχωρείς. Εγώ έχυσα αίμα εδώ. Εσφάγησαν 20 ναύται μου.

Η Ρωσία. Βρε φύγε από κεί, που θα μας κάμης τον κουτσαβάκη!

Η Αγγλία. Τον κακό σου τον καιρό. (Πιάνονται στα χέρια).

Η Ρωσία. Να λοιπόν!

Η Αγγλία. Ρε ποιόν βαράς...

Η Ρωσία. Βρε στα...

Αγγλία. Ατ..., Θα σου φά... το σβέρκο...

Ρωσία. Ωχ! Μη δαγκώνεις! Μη δαγκώνεις!

Η Αγγλία. Βρε στα... που θα πάρης εσύ... Κρή... (Πίπτουν και εξακολουθούν να κτυπώνται. Η Γαλλία πηγαίνει με το μέρος της συμμάχου. Η Ιταλία προσπαθεί να τους χωρίση. Πίπτει η αυλαία).

Γουλιέλμος και Φραγκίσκος. (Οι δύο απαθείς θεαταί χειροκροτούντες μανιωδώς).

Μπράβο! Μπράβο! Ο ποιητής! Ο ποιητής! Ο ποιητής!

(Η αυλαία αίρεται και εμφανίζεται ο... Σουλτάνος, υποκλινόμενος βαθέως και ευχαριστών το κοινόν. Οι δύο θεαταί προσφέρουν στεφάνους εις τον ποιητήν).

Ζ.Π.

(Δημοσιεύτηκε στην αθηναϊκή εφημερίδα "Σκριπ" στις 12 Σεπτεμβρίου 1898. Πιθανότατα ο συγγραφέας ήταν ο **Ζαχαρίας Παπαντωνίου**, που συχνά αρθρογραφούσε στο συγκεκριμένο φύλλο, όπως υποδηλώνουν και τα αρχικά Ζ.Π. Η σάτυρα για τη στάση των ΜΕΔ υπέρ της Τουρκίας είναι το πολύ καθαρό μήνυμα).

Η ριμάδα του Ζέρβα ή Ζερβουδάκη για το θρήνο του Μεγάλου Κάστρου

Τ' Αυγούστου πέντε κ' είκοσι ήτονε μέρα Τρίτη, σφαγή μεγάλη 'κάμανε στο Κάστρο εις την Κρήτη

Τις σφαγές του Ηρακλείου κατέγραψε στα 1900 μ' ένα έμμετρο στιχούργημά του ο λαϊκός ποιητής **Νικόλαος Ζερβουδάκης** (κατ' άλλους **Κωνσταντίνος Ζέρβας**), με τον τίτλο «Αι εν Ηρακλείω σφαγαί της 25ης Αυγούστου 1898». Το ποίημα, που αποτελείται από 200 στίχους, μας παρέδωσε ο πρώην δήμαρχος Ηρακλείου **Μανόλης Καρέλλης,** που ασχολείται επί χρόνια με την έρευνα για τα δραματικά γεγονότα. Το στιχούργημα είχε δημοσιεύσει στην εφημερίδα «Αλλαγή», που εξέδιδε στο Ηράκλειο ο κ Καρέλλης, ο **Μηνάς Νικηφοράκης**, προσθέτοντας τις πληροφορίες ότι ο λαϊκός ποιητής ήταν υδραυλικός στο δήμο Ηρακλείου και είχε το παρατσούκλι **«Μπαρπαρόσσας»,** χωρίς να είναι γνωστό πώς το απέκτησε. Διάβαζε συνεχώς ποίηση και ήταν από τους τακτικούς επισκέπτες της Βικελαίας Βιβλιοθήκης. Πολλές φορές, μας πληροφορεί ο κ Καρέλλης, έβλεπαν τον «Μπαρμπαρόσσα» την ώρα που εργαζόταν, να αφήνει τη σιδερένια κλειδαριά της βάνας του υδραγωγείου και να κάθεται στα πεζοδρόμια του Ηρακλείου διαβάζοντας κάποια ποιητική συλλογή που είχε πάντα μαζί του.

Ο Ζερβουδάκης μας παρέχει πληροφορίες για τα ονόματα των θυμάτων (αλλά και διασωθέντων), τον τόπο και τον τρόπο που βρήκαν το θάνατο. Η ριμάδα του αποτελεί ένα καλό ρεπορτάζ για τα γεγονότα της εποχής. Ο ριμαδόρος πιθανώς είχε αυτές τις πληροφορίες, εκτός από τις εφημερίδες, και από αυτόπτες μάρτυρες. Δεν είναι γνωστό αν ο ίδιος βρισκόταν στην πόλη εκείνη την ημέρα. Στο στιχούργημά του υπάρχουν και δύο χωριστά τμήματα που αφορούν στο φόνο του **Λυσίμαχου Καλοκαιρινού,** αλλά και στο θρήνο των Τούρκων αγάδων για τις συνέπειες των σφαγών.

Πέθανε το 1951, και εκτός από τη ριμάδα για τις σφαγές του Ηρακλείου άφησε και άλλα, αναλόγου ύφους, στιχουργήματα, όπως, «Ύμνος στον ηγεμόνα Γεώργιο της Κρήτης», «Διάλογος Έλληνος και Γότθου», «το τραγούδι του Μιχαήλ Κόρακα», «Αι εν Χανίοις σφαγαί», «Αι εν Ανωπόλει σφαγαί».

Για το όνομα του ποιητή, πάντως, ο μακαρίτης **Νικόλαος Σταυρινίδης** αναφέρει στις σημειώσεις του ότι ήταν **Κωνσταντίνος Ζέρβας** κι όχι Νικόλαος Ζερβουδάκης. Ως Κωνσταντίνο Ζέρβα τον αναφέρει και ο **Στέργιος Σπανάκης** στη μελέτη του για την οικογένεια των **Καλοκαιρινών**, στα «Κρητικά Χρονικά».

Ιδού πώς ο Ζερβουδάκης ή Ζέρβας περιέγραψε τις δραματικές ώρες του Ηρακλείου, με στίχους συχνά απλοϊκούς ή κακότεχνους, αλλά και ανορθόγραφους (διατηρείται η γραφή):

Τ' Αυγούστου πέντε κ' είκοσι ήτονε μέρα Τρίτη,
σφαγή μεγάλη 'κάμανε στο Κάστρο εις τη Κρήτη.
Ακούσατέ μου να σας πω, καλά να φρουκιαστήτε,
να μάθετε πώς έγινε, όμως θα λυπηθήτε.
Οι Τούρκοι το 'χαν σχέδιον το 'χανε προμελέτη,
εις το Τζαμί ωρκίστηκε το φθονερό μιλέτι.
Να ρίξουν τα προνόμια που πρότεινε η Ευρώπη,
γιατί δεν τους αρέσανε εκείνοι να οι τρόποι.
Οι μπέηδες τους είπανε «Αμέτι Μουχαμέτι»,
σαν δεν προλάβει η Τουρκιά χάνετε το μιλέτι.
Αμέσως εγυρεύανε να βρούνε την αιτία,
κ' ευρήκανε ως σκάνδαλον του φόρου τα γραφεία.
Οι πρόξενοι είπαν του πασσά για να τα παραδώση
και ο πασσάς απήντησε, τούτο θα μεγαλώση.
Οι Τούρκοι δεν θα θέλουνε να δώσουν τα γραφεία
και θα χυθούνε στση Ρωμηούς σαν άγρια θηρία.
Πάλι 'μεινήσαν του πασσά να δώση τα γραφεία
κ' οι Τούρκοι ελυσσάξανε κ' ευρήκαν την αιτία.
Και ο πασσάς εμήνυσε μετά το μεσημέρι,
να τους εδώση τα χαρτιά με το δικό του χέρι.
Εκείνος ο παμπόνηρος το είχε προμελέτη,
κ' ενήργησε κ' ωδήγησε αμέσως το μιλέτι.
Κ' επιάσανε τα ρόπαλα και άλλοι τα μαρτήνια
και τότε άναψ' η Τουρκιά ως άρτου τα καμίνια.
Οι πρόξενοι επήγανε μέσα στο Τελωνείο,
να δώσουνε στση χριστιανούς του φόρου το γραφείο.
Στο Τελωνείο ήσανε χριστιανοί για χάζη,
μέσα στην χώρα η Τουρκιά αρχίνιξε και σφάξει.
Κ' ακούσανε το θόρυβο και τη σφαγή που κάνου',
ετρόμαξαν οι χριστιανοί και στο βαπόρι φθάνου.
Δυό Άγγλοι εφυλλάσανε στου λιμανιού τη πόρτα,
κ' οι Τούρκοι ελυσσάσανε να τους εκάμου χόρτα.
Οι Άγγλοι βάνου τα σουγγιά για να τους φοβερήσου,
μα οι Τούρκοι ελυσσάξανε για να τους καταλύσου.
Οι Τούρκοι επετέθησαν στους Άγγλους ως θηρία,
γιατί δεν τους αφήσανε να πάνε στα γραφεία.
Την πόρτα είχανε κλειστή πιασθήκανε οι Άγγλοι,
εκεί εφονευθήκανε οι δύο πλειό μεγάλοι.
Τρεις Τούρκοι σκοτωθήκανε στου λιμανιού τη πόρτα,
και η Τουρκιά εθύμωσε κανένα δεν ερώτα.
Ετότες άρχηξε το πυρ και η σφαγή η μεγάλη,
οι Τούρκοι δεν αφήνανε αν ήσανε και Άγγλοι.
Άρχηξαν και φονεύανε στου λιμανιού τη πόρτα,
τον Βέκιο πρώτο σφάξανε, ως σφάζουνε τη κόττα.
Κυττάζουνε με μάνιτα ως νάσανε θηρία,
οι λυσσασμένοι ήσσανε όλοι απ' τα χωρία.
Ευθύς εβάλανε φωθιά εκείνη να την ώρα,
του πετρελαίου ο καπνός εμαύρισε την χώρα.
Ήσανε 'κει χριστιανοί στα σπίτια αποκλεισμένοι,
εκεί μέσα καήκανε αδίκως οι καϋμένοι.
Χριστιανούς εφόνευσαν εκεί σαράντα δύο,
κι απέκτησαν οι μάρτυρες δόξα και μεγαλείο.
Μα φύγανε δέκα επτά από αυτό το μέρος
και σώθηκαν με βάσανα, 'που τση Τουρκιάς το θέρος.
Ετρέξανε και πέσανε μέσα εις το λιμάνι,
και ο θεός τους γλύτωσε, 'πο κείνο το ντουμάνι.
Μέσα 'ς τση βάρκες μπήκανε και πήγανε στα πλοία,
ξυπόλητοι ολόγυμνοι χωρίς καμμιάν ελπίδα.
Σωκράτη κρεοκάψανε και Γιάννη Δασκαλάκη,
τον Αρχοντάκη και Μηνά, κλητήρα Αριστειδάκη.
Ο Στεφανής επρόφταξε κι εσκότωσε ένα Τούρκο,
μα μια γυναίκα εσφάξανε του Γιώργη το Ταλούκο.
Έτρεξεν όλη η Τουρκιά εις του Τουπογιαννάκη,
και μια ταβέρνα κάψανε στο φράγγικο σοκάκι.
Τση πόρταις είχανε κλεισταίς και η φωθιά δουλεύει,
κι ότι τση τύχει αλύπητα αμέσως το 'ξωδεύει.
Ετρόμαξαν οι χριστιανοί κ' εβγήκανε στο δώμα,
γιατί τση πλάντα η φωθιά και του θεριού το στόμα.
Επήγαν στην φραγγοκλησιά φωνάζουν του πατέρα,
σώσε μας πάτερ Αντωνή ετούτη την ημέρα.
Τους έδωκε ένα σχοινί και δέσαντο στο δώμα,
κρεμούντανε και πέφτανε εις την αυλή στο στρώμα.
Εκεί εμετρηθήκανε, κ' ήσαν πενήντα δύο,
ο πάτερ Αντώνης τσ' έσωσε από το μακελείο.
Νιζάμηδες τση πήρανε και πήγαντση στα πλοία,
μα όλους τση γυμνώσανε και τση καμαν τσιτσίδια.
Και άλλοι τρέξαν κι' έπεσαν πάνω από το μπετένι,
και κατασκοτωθήκανε οι κακομοιργιασμένοι.
Και το Μηνά το βαρελτζή το κάμανε κομμάτια,
και τον υιόν του σφάξανε και του 'βγαλαν τα μάθια.
Η νύμφη του εσώθηκε μα σφάξαν τα παιδιά της,
κι αυτή αν ετελείωνε ήτονε πιο καλλιά της.
Του Στεργιάδη δυό παιδιά, πούσανε σπουδασμένα,
στα σπίθια του τα βρίκανε και τάχανε σφαμμένα.
Κι ο Τσάγκας εφονεύθηκε κι όλη η φαμελιά του,
ο γυιός του μόνο εσώθηκε κι η υπηρέτριά του.
Η νύμφη ντου 'τονε εκεί του Λυσιμάχου η κόρη,
τη σχίσανε αζωντανή οι Τούρκοι οι αιμοβόροι.
Εσφάξανε τ' αγόρι της δέκα μηνώ παιδάκι,
οπούτονε σαν Άγγελος εκείνο τ' αγοράκι.
Τότες εφονευθήκανε κι οι δύο 'κείνοι νέοι,
το τέρι των δεν είχανε ούτε οι Ευρωπαίοι.
Τον Αριστείδη 'σφάξανε του Καστρινονικόλη,
που όσοι τον εγνώριζαν τον λυπηθήκαν όλοι.
Τον άριστο Νικόλαο του γέρω Χαιρετάκη,
αλύπητα τον έπνιξε το φοβερό γεράκι.
Και στο μακαρουνάδικο του Καστριναριστείδη,
έτρεξε όλη η Τουρκιά σαν λυσσαμένο φείδι.
Μέσα εκεί χριστιανοί ήσαν επτά κλεισμένοι,
οι Τούρκοι 'δώκανε φωθιά κι ευρέθησαν ψημένοι.
Το Κονσολάτο τω Ρωμηώ αμέσως εχαλούσαν,
και το πυροβολούσανε και το περιγελούσαν.
Εκεί μέσα ευρέθηκε του Μίνωα Ανδρέας,
κ' έπαιζε των Οθωμανών πραγματικώς στο κρέας.
Μα κάϋκε ο ατυχής στο προξενείο μέσα,
το σπίτι όλο κάϋκε κ' επέσαν τα καφέσα.
Το Σταματάκη σφάξανε μαζύ με τα παιδιά του,
εκεί τση τελειώσανε στα σπίθια τα δικά του.
Κ' έπειτα τση πετάξανε σ' ένα βαθύ πηγάδι,
τα πράγματά τους πήρανε επήραν και το λάδι.
Ο γέρω Πατερόπουλος μαζύ κ' η σύζυγός του,
όλοι τους εσφαγήκανε και ο Νικόλαος του.
Κ' έπειτα τση πετάξανε μέσα εις το πηγάδι,
πέτρες πολλαίς το γέμισαν το κάμανε ριμάδι.
Εσφάξανε και το Φεστσή το γέρω Δημητράκη,
το Κωνσταντή Κουγιουμουτζή κι' Αλέκο Καρτσωνάκη.
Κι' ο Στειακάκης Παντελής, Κωστής ο Δασκαλάκης,
Ζαχαριάδης Κωνσταντής, Δημήτρης Καραλάκης.
Λαρέντζος ο Νικόλαος, Κωστής Μαραβελάκης,
Τάχριτες ο Γεώργιος και ο Καλαΐτζάκης.
Κώστας ο Κόρδας σφάγηκε 'πάνω στο Καμαράκη,
και Μαθιουδάκης Νικολής, Σπυρίδων Σακαλάκης.
Τον Αναγνώστη κόψανε που ήτον ταβερνιάρης,
εσφάγη κι ένας χωρικός ο Γιάννης ο Βενάρης.
Λαζάρενας τση Μαριγώς τση βγάλανε τα μάθια,
κι έπειτα την εκάμανε την άτυχη κομμάθια.
Και το Περίδη σκότωσαν με δύο αγοράκια,
ένας αξιωματικός έσωσε τα δυό του κοριτσάκια.
Καστρινογιάννη το Βασίλειο, Πλατή το Μανωλάκη,
τη σύζυγό του σφάξανε εις το Πλατύ σοκάκι.
Φονεύθηκε κι ο πλούσιος Ζαχάρης Θειακάκης,
Μανόλης ο Κερασανός, Μιχάλης Κοσμαδάκης.
Στου Καραΐσκο το ψωμάδικο εσφάξανε τρεις νέους,
ως σαν τα αρνιά τση σφάξανε οι Τούρκοι με τσ' Εβραίους.
Κωστή Βλαχάκη σφάξανε το Δήμαρχο το Γιάννη,
οι Τούρκοι ό,τι κάνουνε ο νόμος δεν τους πιάνει.
Ετούτα τα ονόματα όλα 'νε φονευμένα,
αλλά θα είναι και πολλά στα σπίθια πλακωμένα.
Όλοι σωθέντες είδανε τους φόβους και τους τρόμους,
γιατί εγρίεψε η Τουρκιά και πάτησε τους νόμους.

Ο φόνος του Λυσιμάχου

Έτρεξεν όλη η Τουρκιά στου Λυσιμάχου φθάνει,
η λυσσασμένη η Τουρκιά όλα τα πόστα πιάνει.
Φωνάζανε αδυνατά αφεντικό τί κάνεις,
αν δεν μας δώσης τον χρυσόν την κεφαλήν σου χάνης.
Λυσίμαχος τους έδωκε τση λίρες με σακέτα,
μα η Τουρκιά τον έπιασε και δεν τον επαρέτα.
Ο Λυσίμαχος τους έκαμε την κάσσα τότε φόρα,
εκεί συνάχθηκ' η Τουρκιά όλη από τη χώρα.
Εράξανε στα λάφυρα, τους υπαλλήλους σφάζουν,
τα παλληκάργια τση Τουρκιάς τα χρήματα μοιράζουν.
Λυσίμαχος εφώναξε πως ήτονε Εγγλέζος,
η κεφαλή σου θα κοπή αν είσαι και Κινέζος.
Τη φόρμα του πετάξανε, κόβγουν την κεφαλή του,
οι Τούρκοι τον εσφάξανε πούχε στην προσταγή του.
Ο Λυσίμαχος στηρίζετο πως είχε δυό πατέντες,
μα η Τουρκιά τση πάτησε και τση 'καμε αρέντες.
Σφάξαν την παραμάνα του, μαζύ με τα παιδιά της,
αζωντανής τση κόβγανε της άμοιρης τα αυθιά της.
Κρυμμένοι 'σανε κάμποσοι χριστιανοί στη στέρνα,
οι Τούρκοι τως ερίχνανε τα ξύλα αναμένα.
Ο Καραγιάννης Νικολής, με βάσανα εσώθη,
και ο Μιχάλης ο Μπαλτζής κι αυτός ελευθερώθη.
Ο Μιχαήλος Καπνιστός ήτονε κει κρυμμένος,
'σ τση Τούρκους παρεδόθηκε κι ευρέθηκε σφαμμένος.
Τα σπίθια του Λυσίμαχου τα είχαν αποθήκες,
γι αυτό εμαζωκτήκανε οι Τούρκοι σαν τση σφήγκες.
Τα πράγματα των χρισθιανών πούσαν στην αποθήκη,
οι Τούρκοι τως ταρπάξανε σαν πεινασμένοι λύκοι.
Εκεί 'χεν ο Λυσίμαχος Εγγλέζικη παντιέρα,
κανένας δεν το ήλπιζε πως θα χαθούν μια μέρα.
Ήτονε χρήμα μπόλικο σε ετούτη την οικία,
και σκεύη των χριστιανών από πολλά χωρία.
Μ' ακόμα και των πλούσιων όλα τα πράγματά των,
και των μονών τ' ασημικά κι όλα τα ιερά των.
Ήσαν εκεί και χρήματα τση Δημογεροντίας,
των χωρικών το στήριγμα κι όλης της Πολιτείας.
Και των Μονών τα χρήματα πούσαν για τα σχολεία,
κι όλα τα εμπορεύματα πούχεν η Πολιτεία.
Ήτονε φρίκη το ποσόν πούτο 'ς του Λυσιμάχου,
ως και τα' αρχιερατικά της Κρήτης του Ιεράρχου.
Λάδι οκάδες είχανε εξήκοντα χιλιάδες,
όλα αυτά τ' αρπάξανε οι άτιμοι αγάδες.
Έπειτα δώκανε φωθιά σ' όλη τη συνοικία,
πολλοί Ρωμηοί καΰκανε εις την πολιορκία.
Παμπόνηρος ο διοικητής έκανε πως θυμώνει,
και την Τουρκιά εζύγωνε κι έκανε πως μαλώνει.
Ξεπέρδεσε χριστιανούς συνάζη τσι στη σάλα,
πραγματικώς ξεπέδρεσε ανθρώπους που 'τη πάλα.
Μα όσοι επροφθάσανε αυτοί μόνο σωθήκα,
απ' το μαχαίρι τση Τουρκιάς τούτοι 'λευθερωθήκα.
Στη σάλα εξωμήνανε όλοι οι διασωθέντες,
σαράντα κ' εκατό 'σανε όλοι οι ευρεθέντες.
Εις όλο το Βεζίρ Τσαρσί είσαμε το λιμάνι
ένας Καντής εφώναζε κ' εβάστα το κοράνι.
«Όσοι πιστοί με μια φωνή να καίνε να ληστεύου,
και τους απίστους τση Ρωμηούς όλους να τους φονεύου».
Οι Μουσουλμάνοι τρέξανε σαν τση δαιμονισμένους,
κ' εκαίγαν το Βεζίρ Τσαρσί ωσάν τση λυσσασμένους.
Εκατόν πενήντα μαγαζιά εις την γραμμήν καήκαν,
εκείνοι οπού τάχανε όλοι καταστραφήκαν.
Εις τση μπαλτάδες ήσανε Εγγλέζοι 'ς παράγγες,
εκεί τως εβαρούσανε ο Μετουλής κι οι μάγγες.
Δύο Εγγλέζους 'φόνευσεν εκείνη η ομάδα,
μα Τούρκοι σκοτωθήκανε επτά εις την αράδα.
Βομβαρδισμόν αρχίνηξε τούτο το βαποράκι,
δυό χανουμάκια σκότωσε κ' ένα κακό Τουρκάκι.
Στο μέρος εις το δυτικό ήσαν πολλοί Εγγλέζοι,
μα η Τουρκιά τως εκτυπά άγρια, τως επέζει.
Άγγλοι εφονευθήκανε οκτώ εις τση παράγγες
κ' είκοσι επληγώθησαν σε εκείναις τση φαλάγγες.
Και Τούρκοι εσκοτωθήκανε όλοι πενήντα δύο,
ετότες όπου έγινε το φοβερό σφαγείο.
Ετούτο τώχανε σκοπό τώχανε προμελέτη,
σήμερον είναι πούκραξε το φθονερό μιλέτι.
Στη μία αρχίζ' η σφαγή και καίγουνταν η χώρα
και αρχίζ' ο τηλέγραφος ευθύς αυτή τη ώρα.
Τηλέγραφος εκτύπησε και πήγε στα Χανία,
τα τρέχοντα τηλεγραφεί η κάτοχος Αγγλία.
Τρομάξανε οι Ναύαρχοι και στείλανε έξε πλοία
κι αράξαν στο Παληόκαστρο κι ανάμεσα στη Δία.
Χριστιανοί 'σαν στη φωθιά στα φοβερά σφαγεία,
μέγας σεισμός εγείνηκε μέσα στη Πολιτεία.
Μα ο κλαυθμός και ο οδυρμός ήτο εις τα χωρία,
είχαν δεν είχαν συγγενείς είχαν στενοχωρία.
Τσ' ένδεκα γείνηκ' η σφαγή, κούστη και στα χωρία
κ' εκλαίγαν εις όλα τα χωριά γυναίκες και παιδία.
Μα εξημέρωσε ο θεός την φοβερήν ημέραν
και τα βαπόρια ήσανε στο Κάστρο από πέρα.
Πρώτα ως αρχή εμπόδισαν του λιμανιού το δρόμο,
γιατί η Τουρκιά παρέβηκε τση κατοχής το νόμο.
Έπειτα εζητήσανε τους χριστιανούς σωθέντας,
και ο πασσάς φοβήθηκε δείχνει τους ευρεθέντας.
Εκατό σαράντα χριστιανούς έχω εις το παλάτι,
και με το λόγο του ο πασσάς τη κατοχή ταράττει.
Τση θέλομε αγά πασσά αμέσως 'ς το λιμάνι,
όσοι εξεπερδέσανε 'πο τούτο το ντουμάνι.
Και στα βαπόρια πήγανε κι ήσανε πληγωμένοι,
άνδρες γυναίκες και παιδιά κι ήσανε λυπημένοι.
Τριακοσίους εξήκοντα ευρήκανε σωθέντας,
νιζάμηδες τους πήγανε τούτους τους ευρεθέντας.
Και πάλι λένε του πασσά ευθύς να ενεργήση,
τα πτώματα των χριστιανών να μην αλησμονήση.
Ευθύς ενήργησ' ο πασσάς και βρίσκει τση σφαμμένους,
ενήργησε και σύναξε όλους τους φονευμένους.
Τα πτώματα κουβάλησε στον Άγιον Ματθαίον,
και έστειλεν επιστολή ευθύς των Ευρωπαίων.
Τα πτώματα συνάξανε μα ήσανε κομμάθια,
και σ' άλλα τους είχανε βγαρμένα και τα μάθια.
Είχαν κομμένα χέρια, ποδάρια γυρισμένα,
και στη φωθιά τα πτώματα ήσαν καρβουνιασμένα.
Εγώ ερώτηξα πολλούς «πόσοι 'νε φονευμένοι»;
Κανείς δεν είξευρε να πη γιατί 'σανε και ξένοι.
Ανθρώπους εσκοτώνανε τους κάνανε ριμάδια,
και έπειτα τους πετούσανε εις τα βαθειά πηγάδια.
Την ιστορία έγραψα στον κόσμο να γροικάτε,
εσείς να τη διαβάζετε να τως εσυγχωράτε.
Εκείνους που εσφάξανε κ' εγείνηκαν θυσία,
προς χάριν της πατρίδος μας για την ελευθερία.
Να συγχωρέση ο θεός των Άγγλων φονευμένων.
Ομοίως και των Κρητικών χριστιανών σφαγέντων.

Το Ηράκλειον εδώ κ' εκεί

(Αρχείο Μουρέλλου, Ιστορικό Μουσείο Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)

Περίεργος σύμπτωσις.
- Σήμερον ότε το Ηράκλειον καίεται ακόμη, δια να ανακύψη ίσως εκ της τέφρας του ελεύθερον, σήμερον έχομεν 27ην του μηνός.
- Την 27ην πάλιν, αλλά του Σεπτεμβρίου, έπεσεν εις τας χείρας των Τούρκων κατά πρώτον.
- Κατά το 1669, ήτοι προ 229 ετών.
- Είνε το τελευταίον Ελληνικόν προπύργιον. Το τελευταίον, όπερ υπέκυψεν εις τον Τουρκικόν χείμαρρον.
- Και μετά ποίαν αντίστασιν!
- Μετά αντίστασιν και πολιορκίαν 21 ολοκλήρων ετών.
- Παιδιά γεννηθέντα κατά την πολιορκίαν επολέμησαν ανδρωθέντα κατ' αυτήν.
- Η πολιορκία ούτη, ήτις ήρξατο την 1ην Μαΐου 1648 είνε μία των επισημοτέρων, ή επισημοτάτη ίσως εξ όσων η Ιστορία αναφέρει.
- Αι θυσίαι και οι αγώνες των αντιμαχομένων μερών είνε αληθώς ανήκουστοι.
- Έλληνες και Ενετοί εντός των τειχών. Τούρκοι άπειροι εκτός αυτών.
- Αναφέρονται έξοδοι απεγνωσμέναι όσον έξοχοι, εν αις διαπρέπει η του Ιερομονάχου Ευγενικού.
- Ο κλήρος τότε δεν ηγωνίζετο δια τα προσωπικά, αλλά δια την πατρίδα!
- Ο Ευγενικός αρχηγεύων ηρωικών Ηρακλειωτών επροξένησε φοβεράς καταστροφάς εις τους Τούρκους.
- Την 27 Σεπτεμβρίου ο Ενετός φρούραρχος Μωροζίνης, - άσχετος αυτός συγγενείας προς τον κ. Μαυρογένην - προϊδών ότι στρατός και λαός θα κατεστρέφετο υπό των Τούρκων εσυνθηκολόγησεν.
- Εδέχθη τας προτάσεις του Μεγάλου Βεζύρου Αχμέτ Κυπρισλή και παρέδωκε την πόλιν υπό τον όρον ν' αναχωρήσωσι σώοι οι κάτοικοι.
- Τότε κατεβιβάσθη η σημαία του σταυρού, η του Αγίου Μάρκου δηλαδή και υψώθη η της ημισελήνου.
- Ακούσατε τώρα πόσον εστοίχισεν εις τους Τούρκους το Ηράκλειον και διατί δεν θέλουν κατ' ουδένα λόγον να το εγκαταλείψωσιν.
- Κατά την πολιορκίαν του απώλεσαν 120,000 άνδρας.
- Οι χριστιανοί απώλεσαν μόνον 30,000,
- Τα υλικά πολέμου άτινα εδαπανήθησαν είνε μυθώδη αληθώς.
- Οι χριστιανοί εδαπάνησαν 50,000 τόνους πυρίτιδος και έβαλον 48,170 βόμβας βάρους 50-100 λιτρών.
- Έτι δε σφαίρας πυροβόλων 276.673, σφαίρας χειροβλήτους 101,000 και άλλας άλλων ειδών.
- Οι χριστιανοί επιχείρησαν 86 εξόδους, την μίαν ηρωϊκωτέραν της άλλης.
- Αλλ' ήσαν επίσης ηρωϊκωτέραι αι εφόδοι των Τούρκων ανερχόμεναι εις 59.
- Έκτοτε η σημαία της ημισελήνου σκέπει με την αιματόχρουν σκιάν της τα υπερήφανα τείχη του Ηρακλείου.
- Και επί των τειχών τούτων συνετρίβησαν ανίσχυροι τόσοι ηρωισμοί, τόσαι θυσίαι των χριστιανών.
- Πλην τώρα; ... Ήγγικεν άρα γε του χρόνου το πλήρωμα;
- Αλλά τα τείχη του Μεγάλου Κάστρου, όπως καλείται άλλως το Ηράκλειον, δεν είνε παίξε γέλασε.
- Ουδέ όπως τα εφαντάζοντο πέρισυ μερικοί αξιωματικοί μας, νομίζοντες ότι θα πέσουν με μίαν κλωτσιάν.
- Ενιαχού έχουσι πλάτος όσον σχεδόν η πλατεία του Συντάγματος! Γίνοναι επ' αυτών γυμνάσια!
- Αποτελούνται δε από βράχους ή χωματίνους όγκους, ένθεν κακείθεν τετειχισμένα δι' ογκολίθων.
- Άλλοτε ήσαν ωπλισμένα δια πολλών κανονιών, ων τινα άχρηστα ήδη κείνται εδώ και εκεί.
- Σήμερον, κατά τον αξιωματικόν Καλομενόπουλον, συγγράψαντα ωραίαν τοπογραφίαν της Κρήτης, το Ηράκλειον είνε ωπλισμένον εκτός άλλων και δια τριών νέου συστήματος πυροβόλων των 0,15 άτινα εισί τοποθετημένα επί πυροβολείων εκ γαιών, ανεγερθέντων επί των προς την θάλασσαν παλαιών τειχών.
- Η πόλις εσωτερικώς έχει μεγάλην έκτασιν.
- Κατοικείται συνήθως υπό 20-25,000 εκ των οποίων 15,000 είνε Τούρκοι.
- Αλλά εν καιρώ επαναστάσεως συρρέουσιν εις αυτήν τα 3/4 των όλων Τούρκων της Κρήτης, ήτοι 40 χιλ. και πλέον.
- Το Ηράκλειον εκτίσθη υπό των Αράβων τω 823 μ.Χ. και ωχυρώθη οπωσδήποτε ίνα χρησιμεύη αυτοίς ως ορμητήριον προς κατάκτησιν της λοιπής Κρήτης.
- Εκείθεν τους εξετόπισε και εδίωξεν ο Νικηφόρος Φωκάς τω 961.
- Υπήρξε μέχρι του 1850 η πρωτεύουσα της Κρήτης, ως κέντρον απόρθητον των κατακτητών. Έκτοτε μετατεθείσης της Γενικής διοικήσεως εις Χανία το Ηράκλειον έμεινε πρωτεύουσα εκκλησιαστική, εν η εδρεύει ο Μητροπολίτης.
- Έχει κοινοτικά καταστήματα εις καλλίστην κατάστασιν και ναούς, ων υπερέχει ο προ τριετίας εγκαινιασθείς του Αγίου Μηνά, εις των μεγαλειτέρων ναών της Ανατολής.
- Σημειωτέον ότι 17 εκ των τζαμίων των Τούρκων ήσαν άλλοτε χριστιανικαί εκκλησίαι!
- Εν Ηρακλειώ υπάρχουσιν υποπροξενεία των μεγάλων Δυνάμεων, εξ ων το Ρωσικόν και το Αγγλικόν διευθύνουσιν Έλληνες.
- Ο της Αγγλίας υποπρόξενος Λυσίμαχος Καλοκαιρινός, περί ου ετηλεγραφήθη ότι εφονεύθη, είναι ο πλουσιώερος ίσως άνθρωπος της Κρήτης.
- Έχει ικανά εκατομμύρια και εμπορεύεται το έλαιον και τον σάπωνα.
- Αι καρδίαι των εν Αθήναις Ηρακλειωτών - όλων δηλαδή των χριστιανών του Ηρακλείου - ευρίσκονται από της χθες εις διαρκές καρδιοκόπι.
- Αγνοούσιν αν τα σπίτια των, η μόνη περιουσία ήτις τους έμενε, σώζωνται ή εκάησαν.
- Αλλά από της γενναιόφρονος καρδίας των εξέρχεται μία φράσις:
- Αν είνε τουλάχιστον για την "Ένωσιν".

(Δημοσιεύτηκε στο "Σκριπ" στις 27 Αυγούστου 1898).

ΣΦΑΓΗ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Βεβαίως δεν επέρασε, πολύς καιρός κι' αρχίζουν
Νιζάμη, τουρκο-Κρητικοί, Ρωμηούς να εξυβρίζουν.

Υβρίζουσιν, ομογνωμούν, και βάνουσι μαχαίρι,
στην χώρα των Χριστιανών, μέρα και μεσημέρι

Σφαγή κάμνουν χαρούμενοι, στην πόλιν Ηρακλείου,
στα όμματα των Βρεττανών, μεγάλου Βασιλείου.

Και δεν εσεβασθήκασιν, το στράτευμα τσ' Αγγλίας,
μόνον φονεύουν Χριστιανούς, και κάμνουσιν ληστείας.

(*) Πληγωθείς εν Βουκολιές.

Σφάζουν Προξένους, γέροντας, γυναίκας και παιδιά,
στον κόσμον δεν εφάνηκε, τοιαύτη ανανδρία.

**(Γ. Μ. Μενεγάκης
"Πατριωτικοί Φθόγγοι", 1904)**

Γυναίκες εχαθήκαν και τα μωρά παιδιά των

Και όταν έγινε σφαγή, εις το μεγάλο Κάστρο,
μαζή μ' εκείνους έκλαιγα δια το Χριστιανάτο.
Μάρτυρας τους ομολογώ, 'κείνους τους φονευμένους.
αυτά τα γυναικόπαιδα (τους νοσηλευομένους).
Πολλά 'παθαν οι Χριστιανοί, εκείνοι που 'σωθήκαν,
και τα εδιηγούντανε, με την μεγάλην πίκραν.
Γυναίκες των εχάθηκαν και τα μωρά παιδιά των,
τα έχη και τα μαγαζιά και όλα τ' αγαθά των.
Και ο Σεβασμιώτατος άξιος πατριώτης,
Ευμένιος ο εκλεχθείς μέσα από την πόλιν.
Παρά πολύ τον αγαπούν, εις το νησί της Χάλκης,
τρανοί Δεσπόαις τον τιμούν, ως και ο Πατριάρχης.
Για τούτο τον επιθυμούν 'στου Ηρακλειου τον θρόνο,
να έλθη και να κυβερνά εις άπαντα τον χρόνο.
Δεν έσωνε τι έπαθε, μέσα εις τα Χανία,
μόν' έτυχε και να ιδή αλλ' ανθρωποθυσία.
Το ποίμνιόν του σφάξανε, ό,τι' είχε του το πήραν
και 'ςταις Αρχάναις έμεινε και τον τροφοδοτήσαν.
Η Κρήτη όλη χρεωστεί, μνημόσυνα σ' εκείνους,
όσοι κατασφαχθήκασι από τος αιμοβόρους.
Άνανδρος ήτ' ο τρόπος των, άτιμ' η ανδρειά των,
να σφάζουνε τους άοπλους μέσα 'ςτας μαγαζιά των.
Σαν ήθελαν ας εύγαιναν έξω 'ς τας επαρχίας,
να διούνε πως παλεύουνε άνδρες με τα θηρία.
Όλα αυτά τα έκαμαν 'πο μέσα απ' την πόλι,
δια να μας φοβίσουνε, καθώς και την Ευρώπη.
Αλλά τους κόστισε πολύ η κρεμάλα των Εγγλέζων,
κι ο διωγμός που έκαμαν των φεσοφορεμένων.
Οι ναύαρχοι εγράψασι εις τα βασίλειά των,
ότι έχει το δίκαιον το κρητικο-χριστιανάτον.
Ας παύσουν αι αναβολαία και αι μεγάλαι σκέψεις,
κ' η Κρήτη εις τον κυρ Χαμίτ αδύνατον να μένη.

**Υπό Γερμανού Γεωργιάδου,
Ιερομονάχου Χρυσοπηγιώτου
του Κρητός
(από το έργο "Κρητική Μούσα", 1898)**

Η ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΤΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ

Αἱ ἐν Κρήτῃ στρατιωτικαὶ καὶ ναυτικαὶ δυνάμεις τῆς Τουρκίας ἐγκατέλιπον τὴν Νῆσον καθ' ὁλοκληρίαν. Συγχρόνως ἔγεινε γνωστὸν ὅτι οἱ ἐν Ἀθήναις ἀντιπρόσωποι τῶν 4 Δυνάμεων ἔλαβον ὁδηγίας νὰ ἐρωτήσωσι τὸν Βασιλέα, ἐὰν εἶναι διατεθειμένος νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Πρίγκηπα Γεώργιον νὰ ἀναλάβῃ τὴν Κυβέρνησιν τῆς Κρήτης.

Ἡ μακρὰ περίοδος τοῦ πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἀγῶνος ἔληξεν ἐπομένως κατ' εὐχήν, ἡ δὲ νέα ἐποχὴ τῆς εἰρηνικῆς ἀναδημιουργίας ἀρχίζει ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς.

Ὅπως προετοιμασθῇ τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἀναδημιουργίαν ταύτην καὶ διευκολυνθῇ τὸ ἔργον τοῦ μέλλοντος Κυβερνήτου, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποκατασταθῇ ταχέως τάξις καὶ ἀσφάλεια εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Νήσου καὶ νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς ἑστίας των οἱ πρόσφυγες, Χριστιανοὶ καὶ Μωαμεθανοί.

Πρὸς τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητος ὁ ἀφοπλισμὸς τῶν κατοίκων. Τὸν ὑπεσχέθημεν ἐπανειλημμένως πρὸς τὰς Δυνάμεις, διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν απομάκρυνσιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ τὸν ἀπαιτεῖ ἀκόμη περισσότερον καὶ τὸ ἰδικόν μας συμφέρον. Ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει πλέον ἐχθρός, τὰ ὅπλα θὰ χρησιμεύωσι μόνον πρὸς ἀλληλοκτονίαν. Διὰ τοῦτο εἴμεθα βέβαιοι ὅτι, ἅμα προσκληθῶσι πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους Εὐρωπαϊκῶν Ἀρχῶν, οἱ Χριστιανοὶ θὰ σπεύσωσι νὰ καταθέσωσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν τὰ ὅπλα των μετὰ τῆς αὐτῆς πατριωτικῆς προθυμίας, μεθ' ἧς ἔσπευδον ἄλλοτε πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. Τὰ οὕτω συλλεγόμενα ὅπλα θὰ παραδοθῶσιν ὕστερον εἰς τὴν Αὐτόνομον Κυβέρνησιν τοῦ τόπου, ἅμα ἐγκαθιδρυθῇ.

Ὅτι ἀφορᾷ τὴν συμπεριφορὰν τῶν Χριστιανῶν πρὸς τοὺς Μωαμεθανοὺς συμπατριώτας, θεωροῦμεν πᾶσαν σύστασιν περιττήν. Οἱ Χριστιανοὶ γνωρίζουσι καλῶς, ὅτι ἀφοῦ ἀπῆλθεν ὁ ξένος κατακτητὴς καὶ οἱ Μωαμεθανοὶ εἶνε ἕτοιμοι νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων, δὲν ὑπάρχει πλέον καμμία εὔλογος ἀφορμὴ ἐχθρότητος μεταξύ μας. Ὅ,τι ἀπεκτήθη διὰ τῆς σημερινῆς μεταβολῆς, ἀποτελεῖ κοινὴν περιουσίαν. Οἱ Χριστιανοὶ δὲν ἀξιοῦσι νὰ ἐπιφυλάξωσι τίποτε ἀποκλειστικῶς δι' ἑαυτούς. Ἐπιθυμοῦσι νὰ συζήσωσι μετὰ τῶν Μωαμεθανῶν συμπατριωτῶν ἐν ἰσότητι καὶ δικαιοσύνῃ, ὑποβαλλόμενοι χάριν τῆς πολιτείας εἰς τὰ αὐτὰ βάρη, μετέχοντες τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων καὶ ἀπολαμβάνοντες ἐν πᾶσι τῆς αὐτῆς παρὰ τῶν νόμων προστασίας.

Ἡ ἀδυσώπητος φορὰ τῶν πραγμάτων ἐχώρισεν ἡμᾶς κατὰ τὸ παρελθὸν εἰς δύο ἐχθρικὰ στρατόπεδα, πρὸς κοινὴν δυστυχίαν. Ἡ αὐτὴ φορὰ τῶν πραγμάτων, ἀλλ' εὐμενεστέρα, ὠθεῖ σήμερον ἡμᾶς εἰς συνένωσιν καὶ συνδιαλλαγήν. Ἂς ἐνδώσωμεν προθύμως εἰς τὴν εὐεργετικὴν ταύτην ὤθησιν. Ἂς τείνωμεν πρὸς ἀλλήλους χεῖρα φιλικὴν καὶ ἐνθυμούμενοι ἀμφότεροι τὰ διδάγματα τοῦ παρελθόντος, ἂς μείνωμεν εἰς τὸ μέλλον ἡνωμένοι καὶ συμπράττοντες πρὸς τὸ κοινὸν καλόν.

Ἐν Χαλέπᾳ τῇ 5 Νοεμβρίου 1898.

Ὁ Πρόεδρος
Ι. Κ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ.

Η Κρητική κυβέρνηση απευθύνεται στους χριστιανούς μεταδίδοντας την ιστορική είδηση της αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων και του διορισμού του Πρίγκηπα Γεωργίου ως ηγεμόνα της ελεύθερης πλέον Κρήτης (Ιστορικό Μουσείο Κρήτης © Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών)